

Consiliul Județean Sibiu
Complexul Național Muzeal ASTRA

CIBINIUM 2016

Editura „ASTRA Museum”

**CONSILIUL JUDEȚEAN SIBIU
COMPLEXUL NAȚIONAL MUZEAL ASTRA**

CIBINIUM 2016

Editura „ASTRA Museum”
Sibiu, 2016

Colegiul de redacție: acad. Paul NIEDERMAIER
dr. Ilie MOISE
dr. Valeriu Ion OLARU
dr. Mirela CREȚU
Valerie DELEANU
Maria BOZAN
drd. Ciprian Anghel ȘTEFAN
dr. Ovidiu BARON
dr. Dumitra BARON

Secretar de redacție: dr. George TOMEGEA

Corecturi: dr. George TOMEGEA

DTP (layout): Mihaela BASARABĂ

Adresa Editurii „ASTRA Museum”

Sibiu, 550182,
Piața Mică, nr. 11
Tel.: + 0269 202 400
Fax: + 0269 202 411
e-mail: office@muzeulastra.ro

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor revine în întregime autorilor.

Volum editat de Complexul Național Muzeal ASTRA cu sprijinul Consiliului Județean Sibiu.

© 2016, Toate drepturile sunt rezervate Complexului Național Muzeal ASTRA și autorilor.

ISSN 1842-0249
ISSN-L 1842-0249

Editura „ASTRA Museum” este acreditată la CNCS (Consiliul Național al Cercetării Științifice) din anul 2011, categoria B, în domeniile: *Mituri, ritualuri, reprezentări simbolice, teologie și studii religioase. Etnografie și Arte vizuale. Arte performante. Muzee și expoziții. Muzică și muzicologie, istoria muzicii.*

CUPRINS

STUDII ȘI ARTICOLE

Ștefan PĂUCEAN | 9

Instalații cu roată hidraulică orizontală pentru măcinat cereale, ilustrate în cadrul Muzeului Civilizației Populare Tradiționale ASTRA. Perspective tehnico-funcționale
Grinding installations with horizontal hydraulic wheel in the ASTRA Museum of Traditional Folk Civilization. Technical-functional details

Liviu VELȚAN | 25

Obiecte, dispozitive și instalații apicole sistematice din cadrul colecției Muzeului ASTRA
Systematic Apicultural Objects, Devices and Installations in the Collections of the ASTRA Museum

Teodor Ștefan BOROS | 41

Construcțiile pastorale din zona de fâneată. Bazinul superior al Râului Argeș
Pastoral Huts in Grassland Areas. The Upper Basin of the Argeș River

Lucian ROBU | 55

Aspecte ale habitatului și economiei arhaice în Podișul înalt al Mehedințiului
Aspects of habitat and of archaic economy in the high plateau of Mehedinți

Valerie DELEANU | 73

Mijloace de transport folosind alunecarea în Țara Oltului
Means of Transport for Sliding Loads in Țara Oltului

Valerie DELEANU | 95

Transportul tradițional prin târâre în Țara Oltului
Tradition transportation by dragging in Țara Oltului

Delia VOINA | 107

Port popular de sărbătoare în fotografiile lui Alexandru Roșu
Festive Folk Costumes in Photographs Taken by Alexandru Roșu

Sorin Lory BULIGA | 123

Influențe ale artei populare românești în opera lui Constantin Brâncuși
Influences of romanian folk art in Constantin Brancusi's work

Adrian SCHEIANU | 137

Arta populară proletcultistă ilustrată printr-o inedită piesă vestimentară românească din colecția Muzeului Rus de Etnografie
Proletkult Folk Art illustrated in an Outstanding Romanian Garment from the Collection of the Russian Museum of Ethnography

Raluca BUȘIE | 143

„Monede chinezești – o istorie de 3.000 de ani” și „Beautiful China”.
O abordare inedită a culturii chineze la Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”
“Chinese Coins – a 3.000 Years History” and “Beautiful China”.
A Distinctive Approach to the Chinese Culture in the “Franz Binder” World Ethnographic Museum

**Lucrări prezentate la
Sesiunea de Comunicări Științifice ASTRA Multicultural
Sibiu, 16 - 17 iunie 2016**

Iuliana TITOV | 151

Valorizarea patrimoniului multiethnic în expoziții
Valuing multi-ethnic heritage in exhibitions

Laura POP | 159

Multiculturalitate, dialog cultural, globalizare în cadrul târgurilor mureșene. Negustorul, intermediar al schimburilor culturale
Multiculturalism, intercultural communication and globalisation in the Mureș County Fairs.
The merchant, agent of the cultural exchanges

Heidrun KÖNIG | 165

Identitate și Cunoaștere. Dinamica paradigmelor Muzeului
Identity and Knowledge. The Dynamics of the Museum's Paradigm

Cristina-Mihaela MUNTEAN | 169

Planul pentru integrarea socială a cetățenilor români de etnie romă din județul Sibiu, 2015-2020
The Plan for social integration of Romanian citizens of Roma ethnicity in Sibiu county, 2015-2020

Andreea-Iulia OLARU | 175

Muzeele din România – potențial didactic pentru studenții străini
Romanian Museums – Didactic Potential for Foreign Students

Gerhild-Ingrid RUDOLF | 181

Sfântul Martin își despică mantia și unește culturile. O veche tradiție europeană devine un obicei intercultural în școlile germane din Transilvania

St. Martin Cuts His Cloak and Unites Cultures. An old European tradition becomes an intercultural custom at German schools in Transylvania

Nicolae Adrian ALEXE | 189

Integrarea etnicilor musulmani în România – fesul turcesc în Armata României 1884-1930
Muslim Ethnic integration in Romania – the Turkish hat in Romanian Army 1884-1930

Ilona DUȚĂ | 199

Interferențe culturale, modele și coduri în vestimentația tradițională și modernă
Cultural interfaces, models and codes within traditional and modern clothing

Ilona BĂDESCU | 207

Interferențe lingvistice multiculturale în desemnarea pieselor vestimentare pentru acoperirea capului
Multicultural linguistic interference in the designation of headwear textile pieces

Maria ȘPAN | 215

Posibile influențe ale culturii landlerilor asupra „hainelor românești” de la Gura Râului
Possible influences of the Transylvanian Landlers' culture on "the Romanian clothes" from Gura Râului

Dana-Maria RUS | 229

Identitatea grănicerească năsăudeană în contextul stăpânirii austriece din prima jumătate a secolului al XIX-lea – expresie a patrimoniului cultural imaterial
Năsăud Frontier District identity in the Context of Austrian Rule in the First Half of the 19th Century - An Expression of the Intangible Cultural Heritage

Oana BURCEA | 233

Sedentarizarea rromilor din România. Măsurile regimului comunist de înlăturare a fenomenului nomad
Sedentarisation of Roma people in Romania. The policies of the communist regime concerning the suppression of the nomadic phenomenon

Ioan Cosmin IGNAT | 241

Case parohiale săsești din județul Sibiu
Saxon parish houses in Sibiu county

Simona MALEAROV | 253

Povestea lăzilor săsești din Transilvania
The Story of the Saxon Chests from Transylvania

CONSERVARE - RESTAURARE

Mirel BUCUR | 263

Octavian C. Tăslăuanu - personalitate marcantă pentru istoria conservării și restaurării din România
Octavian C. Tăslăuanu - Notable Personality for the History of Conservation and Restoration in Romania

Geanina IONESCU | 271

Restaurarea icoanei pe lemn *Întâmpinarea Domnului*
Restoration of the icon on wood Presentation of Jesus at the Temple

Elena-Claudia POTCOVEL; Ilinca-Andrada COPIL | 277

Factori și riscuri de degradare a pieselor pe suport textil expuse în Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA

Degradation Factors and Risks for the Textile Pieces Exhibited in the ASTRA Museum of Traditional Folk Civilization

Cristina SCĂRLĂTESCU | 283

Restaurarea a două mese din lemn cu auritură

The restoration of two gilded wooden tables

PREZENTĂRI DE CARTE. RECENZII

Valerie DELEANU | 289

Un nou model de monografie sătească

ANIVERSĂRI

Ilie MOISE | 295

Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu... la aniversare

STUDII și ARTICOLE

Instalații cu roată hidraulică orizontală pentru măcinat cereale, ilustrate în cadrul Muzeului Civilizației Populare Tradiționale ASTRA. Perspective tehnico-funcționale

Ștefan PĂUCEAN*

The evolution of the watermill types and their building techniques was influenced by the geographical conditions that generated significant differences in terms of employment and spread of certain classes of hydraulic mills. Watermills with horizontal wheels do not need a large amount of water in order to function. They exploit the potential of some small rivers with a reduced flow that can be increased by means of land arrangements, the speed and fall of the water being thus enhanced. The construction and usage of some installations with one, two, three or even six horizontal waterwheels indicate the technical and building ingenuity of the countrymen, as well as their endeavour to adapt to the extremely varied local geographical conditions.

The national preindustrial traditional grinding systems for cereals are synthesized in the ASTRA open air museum due to the broadness of its thematic plan and the great number of mills exhibited here (six watermills with horizontal wheels, five wind-mills, six watermills with vertical hydraulic wheels, two floating mills, a horse-driven mill, a mill with alvan, a mill driven by hand and numerous rotating manual grinders). At the same time, the manner of exhibiting the collection of mills recommends the institution located in Sibiu as a museum holding one of the most complete and complex typological series of traditional grinding installations for cereals among the collections of the European open air museums.

Keywords: grain-grinding mill, horizontal hydraulic wheel, undershot wheel, millstones, transmission-gear

Cuvinte cheie: moară de cereale, roată hidraulică orizontală, admisie inferioară, pietre de măcinat, angrenaj de transmisie

În perioada medievală, dar mai ales în cea modernă, numărul instalațiilor hidraulice pentru măcinatul cerealelor a sporit considerabil datorită potențialului hidroenergetic natural, dar și datorită creșterii producției agricole ca urmare a implementării unor tehnologii și a unor mijloace de producție cu un randament superior. Condițiile geografice au influențat fundamental tipologia construirii morilor de apă, provinciile istorice ale României prezentând diferențe marcante în ceea ce privește proporționalitatea utilizării unui anumit tip de moară hidraulică¹. În această direcție de cercetare, de o importanță capitală sunt înregistrările statistice ale vieții economice din Țara Românească și Moldova, de după unirea din 1859, când treptat se renunță la formele administrative arhaice și se adoptă un model modern bazat pe o evidență precisă. Inițiatorul acestor înregistrări statistice a fost Dionisie Pop Marțian (din anul 1862 șeful Direcției Centrale de Statistică a principatelor unite), care a fost adeptul unei evidențe complexe, complete și fundamentată după principii moderne. Conform lui Dionisie Pop Marțian, după anul 1861, în Țara Românească erau înregistrate un număr de 6918 mori *puse în mișcare de forțe motrice naturale sau prin tracțiune animală*, iar dintre acestea, 85% erau acționate hidraulic, 12% acționate prin tracțiune animală, iar restul de 3% erau acționate de forța vântului².

La jumătatea secolului al XX-lea, în anul 1957, Comitetul de Stat al Apelor a realizat o statistică națională a tuturor instalațiilor tehnice tradiționale acționate de forța apei, evidențiindu-se un număr total de 5518 unități clasificate astfel: 4509 mori pentru cereale, 446 instalații hidraulice pentru prelucrarea textilelor, 424 instalații pentru prelucrarea lemnului, 30 uleiuri acționate de forța apei, precum și un număr de 109 alte instalații hidraulice³. Aceste rezultate statistice au fost cu adevărat impresionante și au stat la baza anchetei efectuate ulterior în vederea sistematizării proiectului de organizare a Muzeului Tehnicii Populare la Sibiu, în anii 1962-1963⁴. S-au evidențiat tipologii diferite

*muzeograf, Complexul Național Muzeal ASTRA; e-mail: stefan.paucean@muzeulastra.com

¹În ceea ce privește istoricul apariției și al difuzării morii cu ciutură în spațiul autohton, este greu de încadrat temporal și geografic acest aspect, deoarece sursele scrise sunt aproape inexistente, iar arheologia încă nu oferă răspunsuri complete la acest subiect pretențios și complex. O direcție de cercetare este reprezentată de studierea și interpretarea materialului litic (pietre de moară, râșnițe etc) din depozitele muzeale și colecțiile arheologice, pentru încercări de clarificare a contextului de apariție a acestor tipuri de mori.

²A. Ciobanu Stahl, „Date statistice privind morăritul din Țara Românească la 1861”, în *CIBINIUM*, 1967-1968, p. 212.

³C. Irimie, „Anchetă statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice populare acționate de apă pe teritoriul României”, în *CIBINIUM*, 1967-1968, p. 445.

⁴*Ibidem*, p. 415.

de instalații hidraulice, în funcție de receptarea și valorificarea energiei apei, proporționalitatea răspândirii acestora fiind foarte variată în funcție de condițiile naturale și încadrarea într-un spațiu etno-geografic. De exemplu, din totalul național de 3450 mori de cereale cu roată verticală, doar în Transilvania au fost inventariate 2787 unități, spre deosebire de Oltenia și Muntenia, care dispuneau de doar 272 de mori de acest tip. În schimb, morile cu ciutură se regăseau în număr de 885 la nivel național (conform anchetei din 1957), fiind repartizate astfel: Banat (peste 500 exemplare), Oltenia și Muntenia (peste 300), iar Transilvania deținea doar 29 de mori cu ciutură! (fig. 1)

Tipul instalațiilor	Total	Banat	Oltenia și Muntenia	Nordul Transilvaniei	Sudul Transilvaniei	Moldova	Dunărea	Dobrogea
Total mori	4509	605	625	2101	813	242	109	14
Mori cu ciutură	885	509	304	2	27	-	43	-
Mori cu roată verticală	3450	74	272	2047	740	239	64	14
Mori cu turbină	139	22	37	35	40	3	2	-
Mori plutitoare	35	-	12	17	6	-	-	-

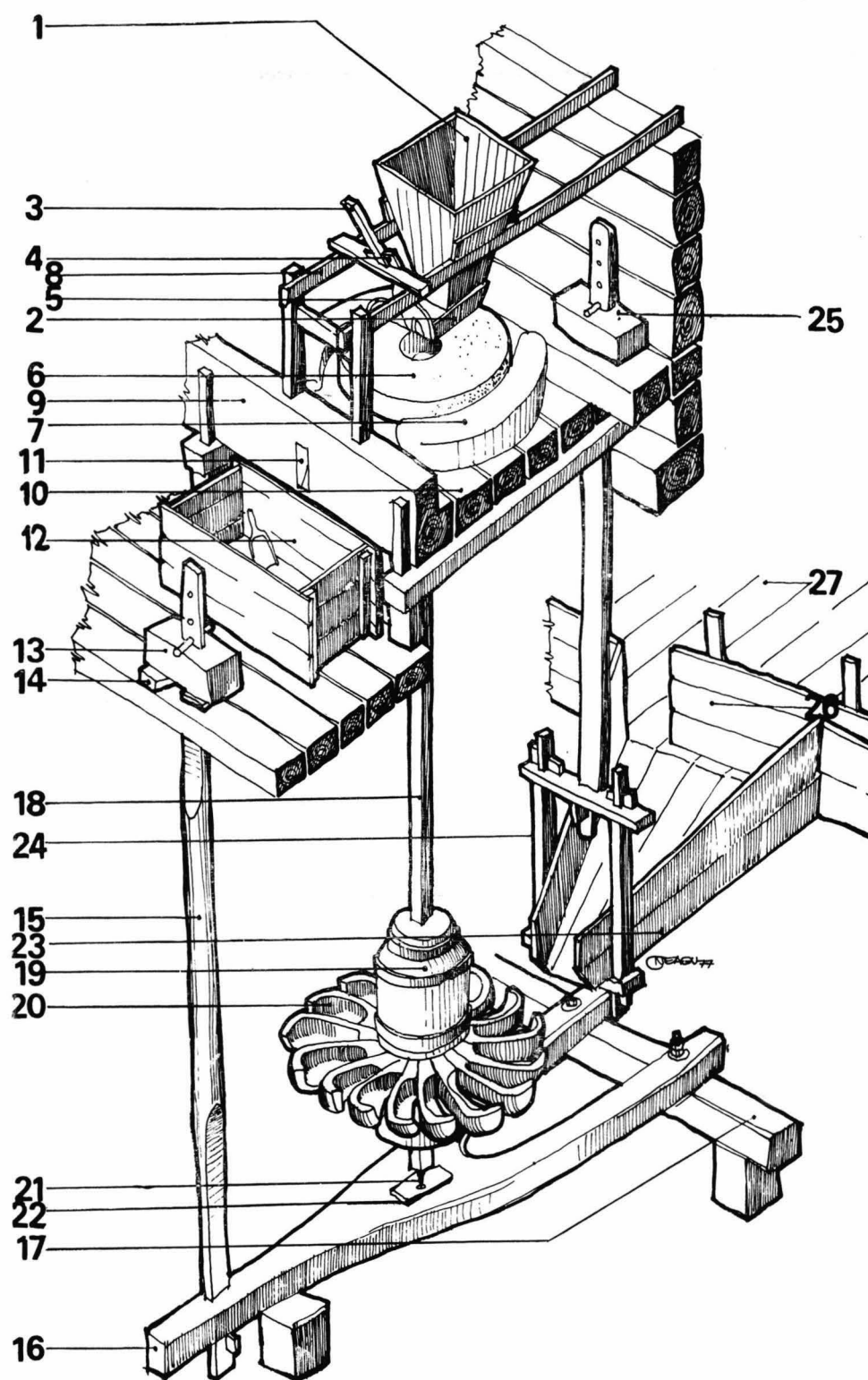
Fig. 1 Situația națională a instalațiilor pentru măcinat cereale, cu acționare hidraulică din anul 1957, conform arhivei Comitetului de Stat al Apelor (după Cornel Irimie)

The situation of the hydraulic grain-grinding installations at a national level in 1957, according to the archive of the Water State Committee (after Cornel Irimie)

Bineînțeles, multe din aceste instalații hidraulice se găseau într-o stare funcțională sau parțial funcțională (prin introducerea sau înlocuirea unor componente originale cu elemente moderne, de factură tehnică industrială), altele prezentând o stare de degradare avansată. Toate aceste premise coroborate au constituit motivația științifică și tematică pentru salvarea unui număr cât mai mare de monumente și expunerea lor în Muzeul Tehnicii Populare, ca mărturii ale nivelului de civilizație tehnică sătească de la jumătatea secolului al XX-lea⁵.

Încercările de adaptare tehnică la condițiile de mediu (în special rețeaua hidrografică și configurația complexă a terenului) au determinat construirea și utilizarea unor mori cu ciutură, diferite din punct de vedere funcțional, al receptării și transmisiei energiei, precum și al sistemului de captare și aducțiune a apei la instalația hidrotehnică. În Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA, se regăsesc ilustrate toate tipurile tehnico-funcționale de mori cu roată orizontală, oferind o imagine de sinteză națională a acestui tip de instalație hidraulică. În cele ce urmează, o să prezentăm din punct de vedere tehnico-funcțional, dispunerea și funcționarea angrenajelor de receptare, transmisie, respectiv amplificare a energiei mecanice și eficiența energetică. Moara cu ciutură este o instalație hidraulică cu roată orizontală, care utilizează energia cinetică a apei, datorită poziționării instalației hidrotehnice sub casa morii, valorificând astfel diferența de nivel, prin aducțiunea apei controlată prin intermediul dispunerii jgheabului într-un plan puternic înclinat. Astfel se realizează optimizarea energiei motrice a apei, prin construcția unui jgheab dispus în plan înclinat și îngustat în partea inferioară, viteza de curgere și lovire a apei fiind amplificată semnificativ.

⁵Dezintegrarea rapidă și abandonarea multor instalații tehnice și complexe de industrii țărănești a fost constatată și subliniată de diferiți cercetători din domeniu, dintre care amintim pe Corneliu Bucur în lucrarea „Activitatea de cercetare și organizare a Muzeului Tehnicii și Meșteșugurilor Populare din Dumbrava Sibului în perioada 1968-1973”, apărută în *CIBINIUM*, 1969-1973, respectiv Dumitru Țicu, „Moara de apă din Banat”, Reșița, 2012, p. 8.

1-coș, 2-postăviță, 3-fiulare, 4-pană, 5-titirez, 6-piatra de sus (alergătoare), 7-ocolul pietrelor, 8-jugul coșului, 9-făinar, 10-podul pietrelor, 11-gura, 12-lada de făină, 13-gâsca, 14-pană, 15-ridicătorul pietrelor, 16-crăcană, 17-posada, 18-fusul ciuturii, 19-căpățâna ciuturii, 20-aripile ciuturii, 21-călcâiul ciuturii, 22-broasca, 23-scoc, 24-ridicătorul scocului, 25-gâsca de la ridicătorul scocului, 26-stavilă, 27-podul morii

Instalația generală de funcționare a unei mori cu roată orizontală

General functioning installation of a mill with horizontal wheel

Moara cu ciutură din Topleț, județul Caraș-Severin, a fost transferată în Muzeul în Aer Liber, de pe cursul Bigărului, fiind componenta unei salbe de mori cu roată orizontală, amplasate succesiv pe cursul de apă amintit, acestea jucând un rol important în economia locală a comunității. În ceea ce privește regimul de proprietate și exploatare a morilor cu ciutură din Topleț, informațiile din teren au relevat faptul că se uzita sistemul de asociere a unor „rândași” (coproprietari) care întrețineau moara și măcinau după un grafic bine elaborat, sistematizat chiar pe ore și zile pe parcursul unei luni, în funcție de numărul de familii arondate și de cantitatea de cereale care trebuia măcinată.

Din punct de vedere constructiv, moara prezintă două structuri componente: corpul morii propriu-zis, cu instalația de măcinat și instalația hidrotehnică. Moara este construită și adaptată unui teren cu pantă accentuată, structura corpului morii fiind elevată pe un zid de piatră, respectiv pe doi piloni zidiți tot din piatră, pentru a se valorifica la maxim diferența de nivel și a se amplifica unghiul și forța de curgere a apei la instalația hidrotehnică. Pentru a compensa potențialul hidroenergetic relativ redus al Bigărului și adeseori fluctuant, constructorii au realizat un sistem de aducțiune (ierugă) obținut prin cioplirea unui trunchi de copac, sub forma unei troci, cu rolul de a se dirija apa controlat la roata cu ciutură, controlându-se atât unghiul, cât și debitul apei pentru optimizarea energiei hidraulice.

Corpul morii dispune de un plan rectangular, cu pereții confecționați din cununi de bârne încheiate în cheutoare dreaptă, cu un acoperiș în patru ape și învelitoarea din șită de fag. Elementul de valoare artistică este conferit de o mică prispă realizată în fața ușii de acces în moară, în capătul superior al scării. Instalația interioară de măcinat este compusă din pietrele de măcinat, veșcă, jugul morii, coșul de cereale și postăvița. În paralel cu instalația de măcinat, este dispus și ridicătorul furcii, al cărui ax vertical pătrunde prin podeaua morii și se unește în partea inferioară cu brațul furcii orizontale. În interiorul morii, axul ridicătorului se termină cu un filet și cu o pârghie metalică de acționare, prin înșurubarea acesteia controlându-se granulația făinii obținute, prin apropierea sau distanțarea pietrelor de moară.

Instalația hidrotehnică este dispusă în spațiul creat sub moară și este compusă din axul vertical motric – fus (secțiune rectangulară cu latura de 12 cm), cu butucul sau căpățâna ciuturii (diametrul de 34 cm) în care sunt fixate cele 16 ciuturi cu rol de receptare a energiei cinetice a apei (fig. 2, fig. 3). Capătul inferior al fusului este prevăzut cu un călcâi metalic, care se sprijină și pivotează într-un lagăr metalic (denumit broască) de pe furca orizontală, utilizarea elementelor metalice având rolul de a preîntâmpina o uzură rapidă a componentelor în fricțiune. Diametrul roții cu ciuturi este de 124 cm, fiecare ciutură componentă având următoarele dimensiuni: lungime 45 cm, înălțime, respectiv lățime cupă 14 cm, constituind o veritabilă „turbină tradițională” orizontală pentru valorificarea și transmisia la pietrele de moară a energiei hidraulice.

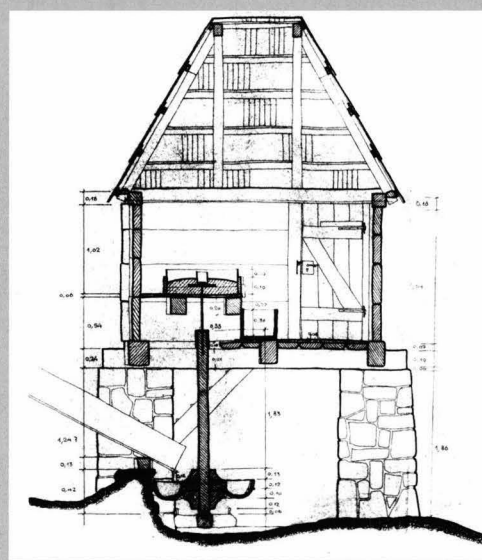
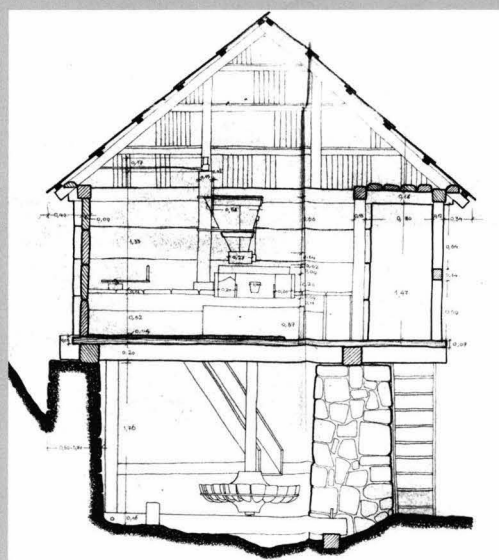

Fig. 2 Secțiuni laterale ale morii cu roată orizontală din Topleț, jud. Caraș Severin

Side sections through the mill with horizontal wheel from Topleț, Caraș Severin county

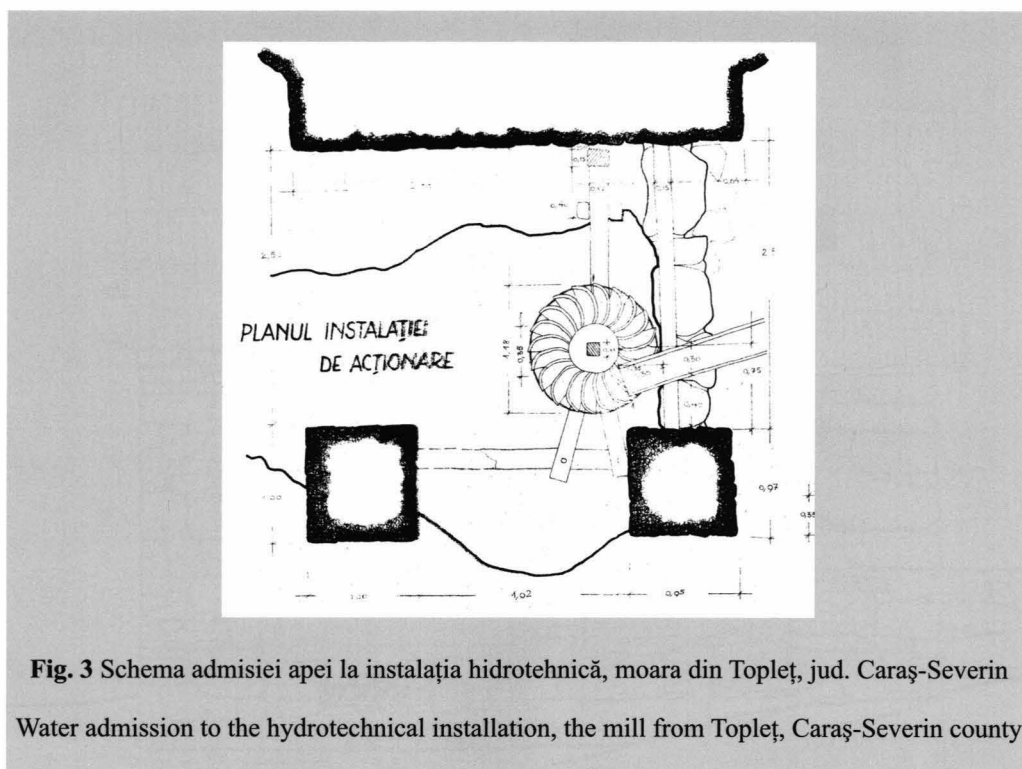

Fig. 3 Schema admisiei apei la instalația hidrotehnică, moara din Topleț, jud. Caraș-Severin

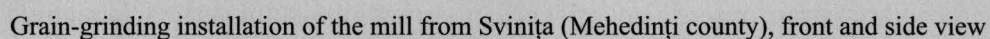
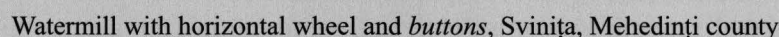
Water admission to the hydrotechnical installation, the mill from Topleț, Caraș-Severin county

Moara cu ciutură și admisie controlată a apei prin butoniu, Svinița, județul Mehedinți, este o instalație hidraulică cu roată orizontală și admisie inferioară, construită și adaptată unor condiții geomorfologice speciale (teren puternic accidentat și un debit hidrografic fluctuant, coroborarea acestora împiedicând realizarea unor acumulări de apă pentru optimizarea energiei hidraulice necesară pentru acționarea instalației de măcinat). Soluția adoptată a fost una extrem de ingenioasă, componenta finală a captării, respectiv a aducțiunii apei la instalația hidrotehnică, fiind realizată dintr-un buștean cu diametru semnificativ, scobit pe interior, cu rol de dirijare controlată și optimizare a vitezei jetului de apă printr-o „valvă” din lemn perforată la interior și dispusă ca un dop în partea inferioară a bușteanului (cunoscut sub denumirea locală de butoniu). Dopul perforat cu rol de reglare a cantității, vitezei și presiunii apei, poartă denumirea de gălețea (datorită formei cilindrice, ușor conice în partea inferioară).

Moara din Svinița era în proprietatea unui număr de 72 de rânđași, care asigurau întreținerea morii și măcinau conform programării, lucru consemnat încă în deceniul 7 al secolului trecut, acest număr foarte mare de coproprietari fiind o rezultată directă a moștenirii și a transmiterii ereditare a dreptului la măcină în cadrul comunității. Casa morii dispune de un plan patrulater alungit, realizat din zidărie de piatră fasonată (blocuri de gresie și piatră de râu), la extremitatea de sub instalația de măcinat fiind executată o supraînălțare, pentru a permite amplasarea instalației hidrotehnice. Acoperișul este realizat în două ape, pe o structură de căpriori semirotunzi, cu o învelitoare cu șindrila de fag (fig. 4).

Instalația hidrotehnică este tipică pentru o moară cu roată orizontală, fiind compusă din fusul motric vertical, prevăzut în partea inferioară cu butucul cu 12 ciuturi. Este de remarcat faptul că diametrul roții cu ciuturi este unul destul de mic (68 cm), fiind adaptat debitului redus de apă, eficiența la măcinare a pietrelor fiind direct proporțională cu energia mecanică generată de instalația hidraulică. Fiecare dintre cele 12 ciuturi are o lungime de 25 cm, cu o lățime, respectiv înălțime a căucului de 10 cm, cu rol de receptare și transmitere a energiei prin intermediul fusului vertical la pietrele de măcinat. Eficiența energetică este amplificată prin utilizarea butoniului⁶ pentru admisia apei cu viteză și presiune sporită, astfel fiind compensate condițiile dificile de teren și potențialul hidrografic deficitar al zonei.

⁶În terminologia și literatura de specialitate, au circulat mai multe forme ale termenului de butoniu, de multe ori cu eroare de utilizare, datorită necunoașterii corecte a graiului bănățean arhaic și a specificului lingvistic local. În diferite publicații a fost utilizat sub forma variabilă de buton; mai multe clarificări în ceea ce privește această problemă terminologică oferă Dumitru Țicu în lucrarea „Moara de apă din Banat”, Reșița, 2012, p. 118.

14

În cadrul **Complexului de industrii populare din Polovragi, județul Gorj** (complex prevăzut cu joagăr, circular, polizor și două pive, toate acționate hidraulic) mai există și o moară cu două ciuturi, amplasate paralel, alimentate de două jgheaburi care sunt dispuse în partea finală a aducțiunii principale, pentru celelalte instalații. Moara este susținută de 4 piloni din stejar, dispuși pe colțuri, pereții construcției patrulateră fiind executați din cununi orizontale de grinzi de stejar, încheiate la capete în cheutoare dreaptă. Acoperișul morii este confecționat în patru ape, cu învelitoare din șindrilă de rășinoase. Interiorul morii este compus din cele două instalații de măcinat cu pietre, veșcă, jugul coșului, coș de cereale și postăviță cu titirez pentru reglarea cantității de boabe care cade între cele două pietre. De asemenea, în partea frontală a celor două posturi de măcinat sunt fixate mânerele ridicătoarelor verticale, cu rol de reglare a distanței dintre pietre, implicit a granulației făinii. Cele două ridicătoare sunt confecționate din metal și sunt fixate în furcile orizontale de susținere, cu șurub metalic și piuliță, iar în partea superioară (în interiorul morii) se termină cu filet metalic și mânere de acționare. Complementar celor două instalații de măcinat, sunt amplasate simetric și cele două macarale cu braț de lemn, filet și clești metalici pentru ridicatul pietrelor în timpul operațiunii de ferecare sau înlocuire a acestora. În interiorul morii se poate citi inscripția *UIUM 100 - 12%*, care face referire exactă la procentul perceput de morar ca taxă de măcinăș pentru săteni (această taxă era cunoscută sub numele de uium și avea valoarea medie de 12% din cantitatea de cereale cu care se venea la măcinat, fiind relativ constantă din punct de vedere cronologic și geografic).

Instalația hidraulică exterioară este dispusă sub corpul morii și este compusă din cele două roți cu ciuturi, alimentate cu apă de două jgheaburi paralele, înclinate și îngustate la gură pentru a imprima apei viteză și forță de lovire amplificată. Fiecare roată hidraulică este prevăzută cu câte un ax vertical motric, cu butuc (diametru 41 cm) în partea inferioară, în care sunt fixate câte 10 ciuturi cu următoarele dimensiuni: lungime 40 cm, lățime, respectiv înălțime de 16 cm, toate aceste componente având un rol esențial în receptarea și transmiterea energiei hidraulice la pietrele morii.

Moara cu două ciuturi și angrenaje de transmisie, Râu de Mori, județul Hunedoara, a fost transferată în muzeul sibian din zona Țării Hațegului, mai exact din perimetrul bazinului hidrografic mijlociu al Râului Mare, curs de apă cu debit puternic și constant, aspecte repercutate direct asupra acestui tip de moară. Această moară este singura instalație de măcinat cereale cu roți orizontale și admisie inferioară prevăzută cu angrenaj de amplificare a energiei mecanice (fig. 5) care a fost utilizată în interiorul spațiului intracarpatic. Potențialul hidroenergetic semnificativ al Râului Mare, reprezentat de o cantitate mare de apă și de un debit constant, a reprezentat motivul fundamental pentru care moara a fost înzestrată cu două perechi de pietre de moară acționate prin fusurile verticale motrice, de către două roți cu ciutură cu diametrul de 1,60 m fiecare. Instalația hidrotehnică a fost construită sub directă influență a condițiilor naturale, eficiența energetică fiind direct proporțională cu cantitatea și viteza apei care antrena ciuturile celor două roți orizontale (fig. 6, fig. 7). Cele două axuri verticale sunt prevăzute în partea inferioară cu butucii (diametru de 44 cm) în care sunt fixate câte 12 ciuturi de mari dimensiuni (lungime 58 cm, lățime, respectiv înălțime de 20 cm) iar sub acestea, în capătul fusului, este dispus câte un călcâi metalic, care pivotază într-o broască din material litic. În partea superioară, imediat sub pietrele de moară, pe axurile motrice sunt amplasate roțile orizontale măselate (câte una pentru fiecare ax) prevăzute cu câte 30 de măsele, care se cuplează cu un felinar-reductor metalic cu 6 bolțuri, în urma acestui angrenaj mecanic rezultând un coeficient de multiplicare de 1 la 5 (mai exact, la o rotație completă a roții cu ciuturi, piatra alergătoare se învârtea de 5 ori). Această eficiență energetică este datorată atât condițiilor naturale hidrografice generoase, dar în aceeași măsură și ingeniozității constructorilor de a îmbunătăți randamentul morii clasice cu ciutură cu transmisie directă, prin adaptarea și montarea felinarelor metalice pentru amplificarea vitezei de rotație.

Cele două instalații de măcinat sunt identice din punctul de vedere al dimensiunilor și funcționalității componentelor, fiecare fiind compusă din piatra fixă-zăcătoare și piatra superioară-alergătoare, veșca acestora, jugul coșului de cereale, coșul de cereale prevăzut cu postăviță și titirez. Pentru a controla unghiul de înclinare a postăviței, implicit a cantității de cereale care cade între pietrele morii, partea frontală a postăviței este ancorată de o sfoară care este dispusă peste un fus orizontal din cadrul jugului coșului de cereale și coboară pe partea frontală a instalației de măcinat, unde este fixată de o bobină din lemn dințată care este blocată cu ajutorul unei lamele din lemn. Ambele instalații de

măcinat sunt prevăzute cu ridicător, cu rol de controlare a distanței dintre pietrele de măcinat, implicit a granulației făinii, compus dintr-o grindă orizontală amplasată sub pietrele morii, pe care se sprijină și pivotează în „tiganie” fusul metalic cu felinarul. Această grindă este fixată perpendicular pe un alt element din lemn dispus în plan orizontal, care se deplasează în plan vertical prin acționarea unui șurub cu filet metalic.

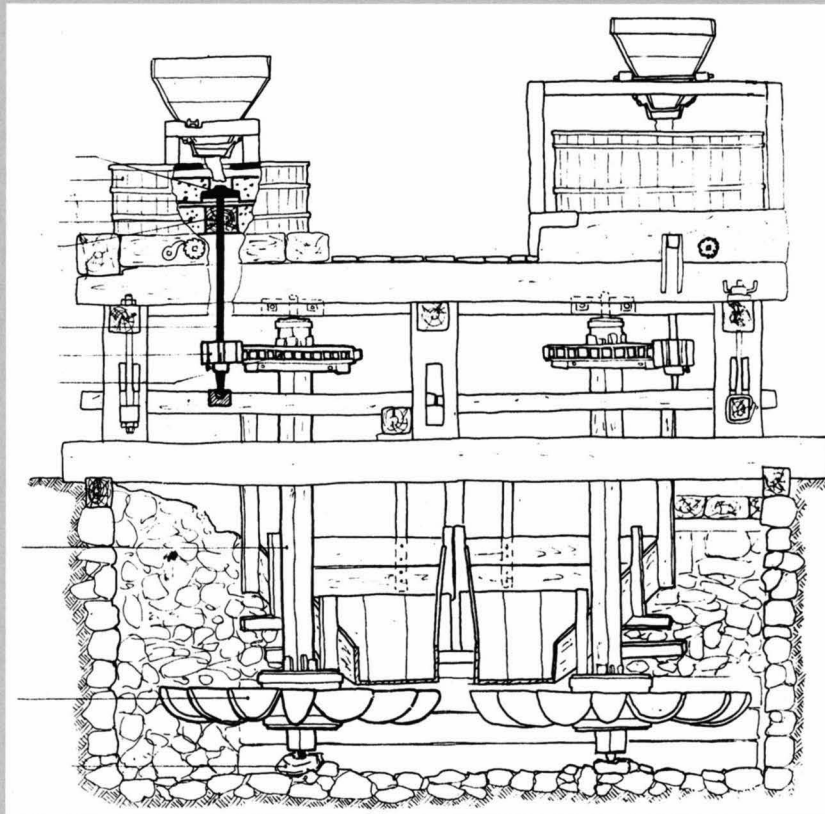

Fig. 5 Vedere frontală a ansamblului hidrotehnic și a instalației duble de măcinat, cu angrenaje de multiplicare, Râu de Mori, jud. Hunedoara

Front view of the hydro technical unit and of the double grinding installation with multiplying gears, Râu de Mori, Hunedoara county

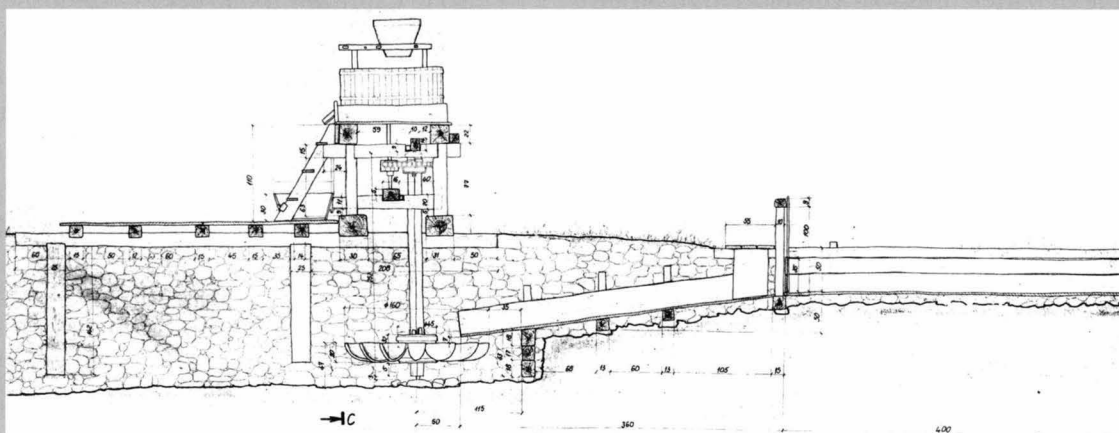

Fig. 6 Vedere laterală a instalației de măcinat și a sistemului de aducțiune a apei, Râu de Mori, jud. Hunedoara

Side view of the grinding installation and of the water conducting system, Râu de Mori, Hunedoara county

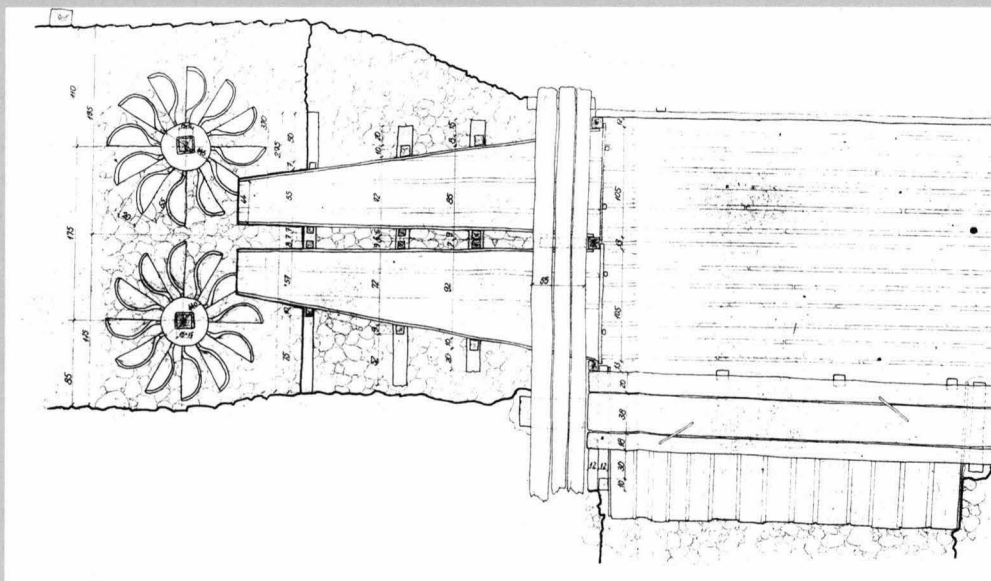

Fig. 7 Instalația hidrotehnică, jgheaburile de aducțiune a apei și podul morii (acumularea de apă) cu stavilele pentru controlul admisiei și a cantității apei la ciuturi, Râu de Mori, jud. Hunedoara

Hydro technical installation, troughs conducting the water and mill-bridge with sluiceways controlling the admission and the amount of water at the horizontal wheels, Râu de Mori, Hunedoara county

Moara cu trei ciuturi și admisie inferioară din Arcani, județul Gorj, reprezintă o mostră de ingeniozitate tehnică, expresie a eforturilor de adaptare la condițiile geografice locale, în același timp fiind dovada măiestriei artistice a arhitecturii gorjene în lemn. Moara se încadrează într-o tipologie complexă a instalațiilor de măcinat prevăzute cu roată hidraulică orizontală. Construirea și exploatarea unei mori cu trei roți cu ciuturi și trei instalații de măcinat denotă un potențial hidrografic ridicat, repercutat direct asupra amplificării randamentului la măcinare, cu o importanță deosebită în ceea ce privește economia locală a comunității din Arcani.

Moara dispune de o planimetrie patrulateră, pereții fiind construiți din blăni masive de stejar, încheiate la capete în cheutoare dreaptă, extremitățile grinzilor superioare fiind profilate, conferind o notă artistică aparte întregii construcții. Moara este prevăzută cu un târnaț, din care se realizează accesul atât în moara propriu-zisă, cât și în celarul din partea stângă a casei morii, fiecare având intrare separată. Întreaga construcție a morii este susținută și elevată pe 9 piloni din stejar, dispuși în șiruri paralele, câte trei, cu rol de a realiza diferența de nivel necesară, pentru amplasarea instalației hidrotehnice cu cele trei roți orizontale. În interiorul morii sunt dispuse alăturat cele trei instalații de măcinat, compuse fiecare din cele două pietre de măcinat, veșcă, jugul coșului, coșul de cereale și postăviță, această din urmă fiind confecționată dintr-o singură bucată de lemn cioplită, reprezentând un model avimorf. Complementar instalațiilor de măcinat, sunt dispuse și cele trei ridicătoare ale crăcanelor orizontale, pentru reglarea distanței dintre pietre în timpul măcinișului.

Sub corpul morii sunt dispuse cele trei fusuri verticale prevăzute cu butuci și ciuturi de dimensiuni impresionante, adaptate cursului de apă cu debit puternic și constant, controlat prin realizarea în spatele morii a unei amenajări hidrotehnice din lemn (podul morii), din care pornesc în plan înclinat jgheaburile pentru admisia apei la cupele roților orizontale. Axurile verticale sunt prevăzute în partea inferioară cu câte un călcâi metalic, cu rol de pivotare în „broasca” (lagărul) de piatră fixată pe crăcana orizontală. Axurile verticale motrice utilizate la transmiterea energiei hidraulice la pietrele de măcinat sunt confecționate din stejar rectangular în secțiune, cu latura de 10 cm, butucii având un diametru de 45 cm, în care sunt fixate ciuturile – 16 la număr pentru fiecare instalație, lungimea unei ciuturi fiind de aproximativ 46 de cm.

Moara cu șase ciuturi din Găleșoaia, județul Gorj, este cea mai complexă instalație prevăzută cu roți hidraulice orizontale pentru măcinat cereale din colecția Muzeului în aer liber, atât datorită numărului mare de roți cu ciuturi, cât și datorită monumentalității și a tehnicii de construcție

adoptate. Potențialul hidrografic extrem de ridicat al cursului Tismanei a permis construirea și exploatarea acestei mori înzestrate cu șase roți hidraulice orizontale, care receptau și transmiteau energia mecanică la pietrele de măcinat prin intermediul axurilor verticale motrice. Corpul morii din Găleșoia este elevat și susținut pe o structură de 18 piloni, cu o înălțime de circa 5 m, datorită diferenței de nivel existente in situ între acumularea de apă de pe cursul Tismanei și poziționarea roților cu ciutură în plan inferior pentru amplificarea unghiului și a vitezei de curgere a apei pe jgheaburi, totodată supraînălțarea pe piloni având rol de protecție a corpului morii în cazul inundațiilor sau viiturilor. Moara dispune de un plan patruleter alungit, perpendicular pe cursul de apă, pereții fiind realizați din cununi orizontale din grinzi de stejar cioplite în patru muchii și fixate la capete în cheutoare dreaptă. Acoperișul este lung, executat în două ape, cu învelitoare din șită de rășinoase, cu două timpane verticale confecționate din scândură de brad. În stânga, înaintea intrării în moară, este amplasat „conacul” (mică încăpere de serviciu destinată morarului, pentru odihnă și adăpost, cu acoperiș în două ape, tot din șită de rășinoase) separat de corpul morii. Între conac și moara propriu-zisă este creat un spațiu îngust, pe unde se coboară pe o scară până la nivelul podului morii (hidroamenajare din lemn, care prelua apa din acumularea artificială – zăton și o distribuia pe cele șase jgheaburi înclinate). Rolul acestei scări era de facilitare a accesului și a intervențiilor de verificare, respectiv mentenanță la jgheabul principal de aducțiune a apei.

Cele șase jgheaburi realizează admisia controlată a apei la roțile cu ciuturi, ele putând fi poziționate variabil, pentru optimizarea forței și presiunii apei, fiind prevăzute cu sistem de ridicător, acționat din interiorul morii. Practic, se putea controla funcționalitatea și eficiența fiecărei roți cu ciuturi. Pentru optimizare în caz de secetă sau când nu măcinau toate șase instalațiile, se ridica jgheabul, iar apa era aruncată peste ciuturi, roata respectivă fiind scoasă temporar din uz. Instalația hidrotehnică a morii din Găleșoia este compusă din cele șase roți orizontale cu ciuturi, fixate pe fusurile motrice verticale, care sunt sprijinite și pivotează în broaște metalice ale celor șase furci orizontale aferente, putând fi comparată cu o micro-hidrocentrală tradițională (fig. 8). Fiecare ax vertical (fus) este rectangular în secțiune, cu latura de 10 cm și este prevăzut în partea inferioară cu un butuc cu diametru de 36 cm, în care sunt fixate câte 12 ciuturi cu următoarele dimensiuni: lungime 39 cm, lățime 16 cm și înălțime de 12 cm.

Interiorul morii este impresionant datorită celor șase instalații de măcinat, dispuse extrem de ordonat și coerent din punct de vedere tehnic, fiecare dintre acestea fiind prevăzută cu o pereche de pietre (alergătoare, respectiv zăcătoare), ocolul pietrelor confecționat din butuci arcuiți, jugul coșului, coșul de cereale și postăvița monoxilă, cioplită sub o formă stilizată avimorfă. Instalațiile de măcinat păstrează un sistem arhaic de poziționare variabilă a postăviței, reprezentat de o șipcă verticală cu găuri, care este fixată în jugul coșului și se mișcă în sus sau în jos, fiind oprită la un anumit nivel prin intermediul unui cui din lemn cu rol de bolț de siguranță. Fiecare instalație de măcinat este prevăzută cu câte două ridicătoare (acționate din interiorul morii), una pentru a controla unghiul și poziționarea jgheaburilor de admisie a apei, iar cealaltă pentru reglarea distanței dintre pietrele de moară (fig. 9).

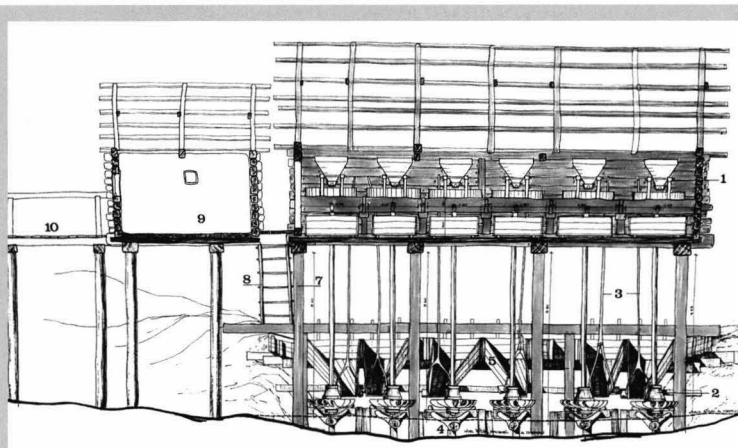

Fig. 8 Secțiune longitudinală, moară cu șase ciuturi din Găleșoia, jud. Gorj

Longitudinal section through the watermill with six horizontal wheels from Găleșoia, Gorj county

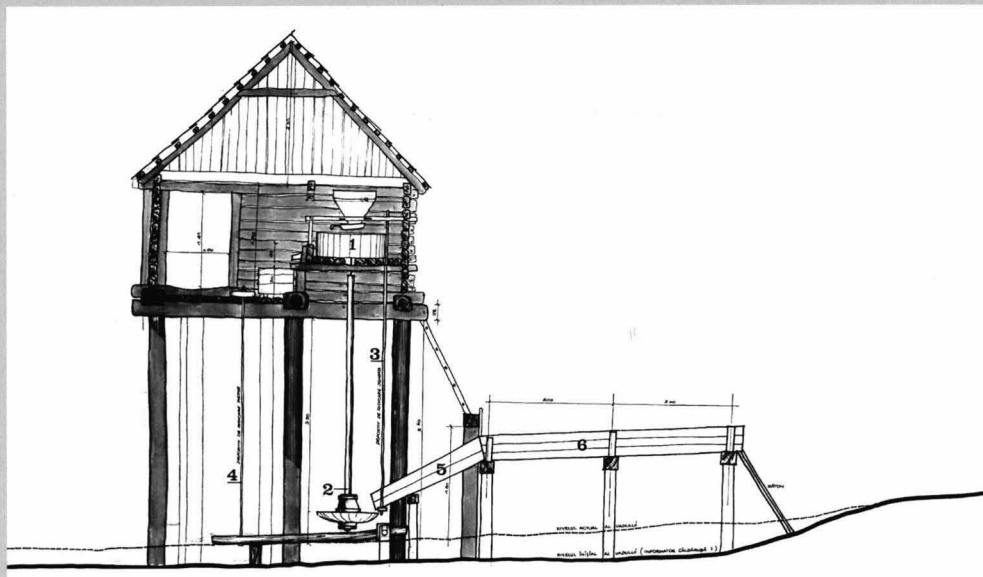

Fig. 9 Secțiune laterală, moară cu șase ciuturi din Găleșoaia, jud. Gorj:

1-ocolul pietrelor, 2-fusul ciuturii, 3-ridicătorul jgheabului, 4-ridicătorul pietrelor, 5-jgheab de admisie, 6-podul morii

Side section through the mill with six horizontal wheels from Găleșoaia, Gorj county:

1-millstones frame, 2-shaft, 3-trough raiser, 4-millstones raiser, 5-admission trough, 6-mill-bridge

Descriere mori de apă – Carașova, județul Caraș-Severin

În intervalul 23-28 septembrie 2015, am întreprins o cercetare de teren, cu obiectivele principale de a releva și analiza relațiile interetnice și dinamica acestora în cadrul comunității din Carașova în cadrul proiectului „Patrimoniul Deschis. Creșterea accesibilității publicului la valorile multietnice din patrimoniul Muzeului ASTRA”, derulat de către Complexul Național Muzeal ASTRA din Sibiu. Spre surprinderea și satisfacția noastră, în cadrul investigațiilor am identificat o tipologie inedită de mori prevăzute cu roată orizontală cu ciuturi, cu niște adaptări tehnice și mecanice semnificative în ceea ce privește amplificarea randamentului la măcinare, aspecte care vor fi detaliate în cele ce urmează.

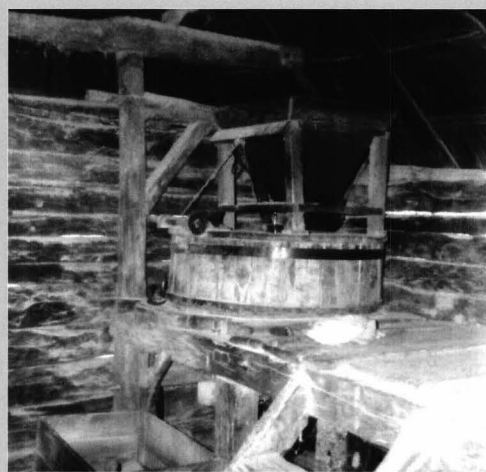
Localitatea Carașova este amplasată în perimetrul bazinului superior al râului Caraș, zonă cu condiții geomorfologice speciale, fiind remarcat un relief înalt, muntos, reprezentat prin formațiuni stâncoase calcaroase. Prin urmare, cursul Carașului este sinuos, cu diferențe semnificative de nivel, ceea ce implică un debit de apă relativ redus și fluctuant pe parcursul unui an calendaristic. Potențialul hidroenergetic de care dispune râul Caraș a fost exploatat și valorificat de către carașoveni, prin construcția unor mori cu ciutură, dispuse pe malul drept al apei, aceste instalații de măcinat cereale cu roată orizontală fiind puse în mișcare prin realizarea unor canale (ierugi) de aducțiune a apei la instalația hidraulică exterioară. Constructorii morilor au folosit avantajul diferenței de nivel de pe cursul Carașului și au realizat canalele de aducțiune, pentru a compensa cantitatea redusă de apă, prin amplificarea vitezei și a forței de lovire a acesteia în ciuturile dispuse radial.

Conform spuselor localnicilor, carașovenii beneficiau în trecut de șase mori cu ciutură, care erau construite și exploatate în regim asociativ de coproprietari – rânđași, fiind folosite atât la măcinatul porumbului, cât și la alte tipuri de cereale păioase cultivate sau cumpărate din zonele mai joase (grâu, orz, ovăz etc). În prezent, mai există două mori cu ciutură, ambele fiind prevăzute cu ciuturi metalice, confecționate din fâșii de metal laminat, arcuite în secțiune în profil L, fixate prin sudură pe o jantă de autoturism Aro sau TV. Cele două mori dispun de un plan constructiv și o distribuție a angrenajelor astfel: instalația hidraulică exterioară este realizată în partea inferioară a morii, prin elevația construcției pe piloni și zidărie de piatră obținându-se suficient spațiu pentru ciutură, axurile verticale și ridicător, dispuse în plan vertical. Instalația interioară de măcinat este compusă din pietrele de măcinat cu diametru de cca 110 cm, veșcă, jugul morii pe care sunt amplasate coșul de cereale, postăvița și titirezul utilizat la controlarea cantității de boabe care cădea între pietre. Una dintre mori (în amonte de sat) este construită din cununi orizontale de fag, prelucrat în patru muchii, cu șarpantă în patru ape,

acoperită cu șită de rășinoase. Datorită stării avansate de degradare a învelitorii, aceasta a fost dublată cu un rând de tablă. Cealaltă moară, situată în vatra satului, dispune de o planimetrie dreptunghiulară, pereții fiind realizați din esență de fag, cercuiți și tencuiți pe interior. Acoperișul este realizat în două pante și prevăzut cu țigla profilată.

Aspectul inedit al acestor mori cu roată orizontală este conferit de o îmbunătățire tehnică, adoptată în ceea ce privește transmisia și amplificarea energiei mecanice de la ciuturi la pietrele morii. Pe axul motric vertical, prevăzut cu ciutură, meșterii au montat o volantă orizontală din lemn, cu diametrul de cca 100 cm, care lucrează în tandem cu o fulie metalică, cilindrică, dispusă pe un al doilea ax vertical, paralel cu primul. Practic, se realizează amplificarea vitezei de rotație datorită vitezei periferice mărite, obținută prin montarea volantei orizontale pe axul vertical principal, ce antrenează prin intermediul unei curele de transmisie axul secundar conectat la piatra alergătoare.

Legat de funcționarea și exploatarea morilor de apă din Carașova, în mentalul colectiv al comunității s-a implementat tradiția introducerii în coșul de cereale al morii, a copilașilor care vorbeau cu dificultate sau începeau târziu să vorbească, pentru a-i lecui de această problemă și pentru a începe să comunice mult și constant, precum pietrele de moară în mișcare.

Moara cu ciutură de la pod, exteriorul și interiorul morii, Carașova, jud. Caraș-Severin

Mill with horizontal wheel at the bridge, outside and inside view, Carașova, Caraș-Severin county

Sub aspect tipologic, instalațiile hidraulice utilizate la măcinatul cerealelor prezintă o complexitate constructivă și o evoluție tehnică spectaculoasă, dictate de diversitatea condițiilor geografice, coroborarea acestor factori conlucrând la cristalizarea și afirmarea unei adevărate civilizații tehnice preindustriale autohtone, cu puternice analogii în civilizația europeană și chiar universală. Toate aceste instalații tradiționale au contribuit la dinamica economică a comunităților locale, ele fiind văzute și interpretate în prezent ca un indicator al civilizației tehnice, într-o anumită perioadă de timp și într-un context etno-geografic bine delimitat.

BIBLIOGRAFIE

- Bucur, Corneliu, *Activitatea de cercetare și organizare a Muzeului Tehnicii și Meșteșugurilor Populare din Dumbrava Sibiului în perioada anilor 1968-1973*, în *CIBINIUM*, 1969-1973, pp. 9-21.
- Ciobanu Stahl, Anca, *Date statistice privind morăritul din Țara Românească la 1861*, în *CIBINIUM*, 1967-1968, pp. 211-216.
- Deleanu, Valerie; Voina, Delia, *Morile de vânt din Dobrogea. Hedwig Ulrike Rușdea în memoria etnomuzeologiei românești*, Editura ASTRAMuseum, Sibiu, 2012.
- Gimpel, Jean, *Revoluția industrială în Evul Mediu*, Editura Meridiane, București, 1983.
- Irimie, Cornel, *Anchetă statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice populare acționate de apă pe teritoriul României*, în *CIBINIUM*, 1967-1968, pp. 413-448.

Păucean, Ștefan, *Ilustrarea instalațiilor cu roată hidraulică verticală pentru măcinat cereale, din cadrul Muzeului Civilizației Populare Tradiționale ASTRA Sibiu. Aspecte tehnico-funcționale*, în *CIBINIUM*, 2013, pp. 137-151.

Rușdea, Hedwiga, *Morile cu ciutură de pe Valea Tismanei*, în *CIBINIUM*, 1974-1978, pp. 199-219.

Eadem, *Procesul de dezintegrare, din viața satului contemporan, a instalațiilor de industrie țărănească. Studiu efectuat în comuna Podeni, județul Mehedinți*, în *Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România*, vol. 2, Sibiu, 1981, pp. 209-233.

Tăban, Mircea, *Les industries populaires du departement de Caraș-Severin*, Editura Cosmopolitan Art, Timișoara, 2008.

Țicu Dumitru, *Moara de apă din Banat*, Editura Presa Universitară Clujeană, Reșița, 2012.

Moara cu ciutură și admisie prin butoni, Svinița, jud. Mehedinți

Watermill with horizontal wheel and *buttons*, Svinița, Mehedinți county

Moara cu ciutură din Topleț, jud. Caraș-Severin

Watermill with horizontal wheel, Topleț, Caraș-Severin county

Roata cu ciuturi a morii din Topleț, jud. Caraș-Severin, din nou în funcțiune
Horizontal wheel of the mill from Topleț, Caraș-Severin county, at work once more

Instalația hidrotehnică și cele două ciuturi ale morii
din cadrul Complexului de industrii populare din Polovragi, jud. Gorj

The hydrotechnical installation and the two horizontal wheels of the mill
from the Complex of peasant manufacture, Polovragi, Gorj county

Moara cu două ciuturi și angrenaje de transmisie, Râu de Mori, jud. Hunedoara
Watermill with two horizontal wheels and gearing, Râu de Mori, Hunedoara county

Moara cu trei ciuturi, Arcani, jud. Gorj
Watermill with three horizontal wheels, Arcani, Gorj county

Moara cu șase ciuturi, Găleșoaia, jud. Gorj

Watermill with six horizontal wheels, Găleșoaia, Gorj county

Obiecte, dispozitive și instalații apicole sistematice din cadrul colecției Muzeului ASTRA

Liviu VELȚAN*

The apicultural objects, installations and devices are part of the beekeeping development, of the evolution from traditional beekeeping, with its multiple parts that are less beneficial to a rational exploitation, towards a systematic modern apiculture.

As part of a historical development with long tradition (Greek-Roman, medieval, pre-modern and modern), apiculture reinvents itself through the specialized apicultural and popularizing literature. The objects, installations and devices were distributed in certain regions of Romania (Transylvania, Banat etc.) by professional beekeeping associations, and even more directly to people by priests and teachers from the countryside, who themselves became beekeepers.

The communist era that began in 1948 led to the systematization and centralization of apiculture in Romania, occupation reaching a point of maximum development during 1958-1982, under the leadership of Vyacheslav Harnaj, president of B.K.A (Beekeepers Association) in Romania and of APIMONDIA.

These aspects represent the main evolutionary stages of a millenary occupation. The chronological presentation included in this study starts from the year 1785 and ends during the communist era, focusing on the general outline of the development of this occupation, as we consider that the systematic apicultural objects, installations and devices acquire their importance as part of an overall modernization of the specialized apicultural literature recognized as such.

Keywords: systematic apicultural objects, systematic apicultural installations, systematic apicultural devices, specialized apicultural literature

Cuvinte cheie: obiecte apicole, instalații apicole sistematice, dispozitive apicole sistematice, literatură apicolă de specialitate

I. Evoluția obiectelor dispozitivelor și instalațiile apicole moderne în spațiul românesc. Scurtă privire istorică.

Încă din cele mai vechi timpuri apicultura a reprezentat o ocupație secundară benefică datorită calității terapeutice deosebite a mierii, dar și a simbolismului asociat albinei. Un alt motiv al beneficiului este reprezentat de utilitatea practică, auxiliară a unor produse apicole precum ceara sau boștina.

Rolul apiculturii în cadrul marilor civilizații ale lumii a fost evidențiat mai ales în cadrul civilizațiilor Orientului Apropiat și Mijlociu, cu preponderență al Egiptului Antic, Indiei Antice, civilizației Efesului secolului V-I.Hr¹.

Călătorii străini care au vizitat spațiul românesc recunosc importanța Apicolă a Țărilor Române. Pe de altă parte și călătorii români care au întreprins expediții în alte spații geografice au făcut anumite observații apicole în cadrul memoriilor, ca parte integrantă a literaturii de călătorie².

Lumea tradițională românească nu a experimentat o foarte lungă perioadă beneficiile apiculturii sistematice. Din punct de vedere al importului în spațiul românesc al utilajelor apicole moderne un rol deosebit avea să fie deținut de către organizațiile de apicultori din Ardeal, cu sediul la Cluj, dar și din Banat care aveau să fie factorii cei mai importanți ai răspândirii unor utilaje extrem de

* muzeograf, Complexul Național Muzeal ASTRA; e-mail: liviu.veltan@muzeulastra.com

¹ Volcinschi Traian, *Ceara*, Asociația Crescătorilor de albine din R.S. România. Centrul de material didactic și propaganda agricolă. Redacția de propaganda tehnică agricolă, București, 1988, p. 25.

² Ghika – Comănești, Dimitrie, *O expediție română în Africa*, Editura Polirom, 2016, p. 191. Deși expediția a fost o expediție de vânătoare și de observații științifice în puținele observații privind vânătoarea de albine sălbatice în Somalia se consemnează două aspecte. Primul aspect este metoda de vânătoare care constă în urmărirea unei păsări care conduce pe apicultor la sursa de miere. Această metodă are o corespondență în spațiul românesc prin intermediul metodei urmărirea jderului, documentată în cadrul AER. O a doua observație este referitoare la calitatea mierii care datorită sursei melifere a zonei este o miere toxică. Aspecte legate de toxicitatea mierii în antichitatea dacică mai ales în zona Pontului Euxin au fost consemnate în lucrări mai recente. Aceste informații scot în evidență „intoxicări involuntare” cu mierea de rhododendron recunoscută pentru toxicitatea ei accentuată. De văzut pentru acest aspect Oieșteanu Andrei, *Narcoticele în cultura română. Istorie, religie și literatură*, Editura Polirom, 2010, p. 29.

perfecționate preluate destul de repede de la apariția și brevetarea lor pe piața străină. Un exemplu în acest sens este importul *preseii de confecționat faguri artificiali* brevetată de către Mehring Johanes în 1858 și preluată de către Societatea Apicultorilor din Ardeal în 1880³.

Înființarea *Asociației stuparilor din Banat* în 1872-1873 prin actul constitutiv D.618 din data de 14 ianuarie 1873⁴ și al *Asociației transilvănene de stupărie* în 1880 aveau să fie principalele căi de transmitere a unor cunoștințe apicole moderne în Banat și Transilvania și a echipamentului apicol specializat. În Banat, apicultorul Vichentie Schelejan se remarcă ca primul participant român la o reuniune apicolă internațională. Este vorba de Congresul apicultorilor de la Salzburg din 1872⁵.

Ceea ce este de menționat este faptul că în perioada 1872-1892 într-un răstimp extrem de scurt sunt preluate și sistematizate o mare parte a cunoștințelor apicole moderne, al utilajelor și dispozitivelor apicole perfecționate unele la foarte puțin timp de la inventarea lor. Astfel, extractorul de miere al lui Eder, popularizat prin intermediul apicultorilor italieni în cadrul congreselor apicole ale următorilor ani, inclusiv la cel din anul 1872 de la Salzburg⁶ a fost cel mai probabil preluat și de Vichentie Schelejan. Acest apicultor progresist va inventa gratia despărțitoare metalică care limita ponta mătcii încă dinainte de a fi inventată oficial de către Hanneman, în anul 1859, iar mai apoi popularizată sub denumirea de gratie Hanneman pe plan european și mondial⁷.

Readaptarea și adaptabilitatea acestor obiecte și dispozitive are loc și în mediul tradițional prin inspirația pe care au adus-o modelele industriale asupra centrifugilor apicole. Din punct de vedere tehnologic, unele păreri situează extractorul de miere și de unt în cadrul *separatoarelor*, deoarece separă cu ajutorul forței centrifuge materia primă, adică untul de apă și mierea de boștină, fiind în acest fel diferite de dispozitivele care folosesc presarea, tescuirea sau ca și o categorie distinctă a presării cu ajutorul forței umane, stoarcerea reprezentată prin *storcătorile* adaptate mediului pastoral și apicol și care din acest punct de vedere pot fi considerate primele dispozitive arhaice, strămoși ai separatoarelor⁸. (Fig. 1)

Două dintre tipurile arhaice de centrifugi documentate în cadrul bibliografiei apicole de specialitate sunt două dispozitive arhaice numite în Banat *Praștie* (sesizată în 1902), iar în zona Brăilei *Hoțoaică centrifugală*⁹. (Fig. 2, 3).

Din punct de vedere istoric inventarea *centrifugii sau a extractorului de miere* se leagă de numele cehului Hruška Franz Edher. Apreciat în mod deosebit de către apicultorii italieni aceștia i-au acordat medalia onorifică pentru întreaga activitate. Invenția a fost brevetată în cadrul Congresului mondial al apicultorilor care s-a desfășurat la Brno în perioada 12-14 septembrie 1865¹⁰.

Este de remarcat faptul că invenția acestei instalații a avut loc ca urmare a unei banale întâmplări prilejuite de joaca unui copil, chiar fiul inventatorului, care prin învârtirea cu mâna a unui fagure de miere legat cu o sfoară deasupra unei cutii cu ajutorul forței centrifuge a reușit „extracția” mierii¹¹. (Fig. 4)

Această invenție avea să aibă o deosebită importanță în ceea ce privește sistematizarea apiculturii. După milenii de stagnare tehnologică în care rolul stupilor arhaici nu dădeau nici o șansă de

³Volcinschi Traian, *op.cit.*, 1988, p. 36.

⁴Foti Nicolae, *Primele organizații apicole și apariția celor dintâi publicații în Banat și Transilvania*, Revista Apicultura, Nr 2, februarie 1974, anul XXVII, p. 13.

⁵Ibidem.

⁶<http://www.fhruschka.cz/en/Hruschka.aspx>, site consultat la 30 martie 2016 ora 15:30.

⁷Foti Nicolae, *op. cit.*, p. 14

⁸Deleanu Valerie, *Instalații tradiționale de zdrobit și de tescuit din România. Patrimoniul Muzeului Civilizației Populare Tradiționale ASTRA*, Editura ASTRA Museum, 2014, p. 173; Bucur Corneliiu, *Evoluție și tipologie în sistematica instalațiilor tradiționale din România*, CIBINIUM, 1974-1978, p. 124; Robu Nicolae Lucian, Streza Marius Florin, *Cornel Irimie și Evoluția Muzeului Tehnicii Populare. Studii, articole și documente*, Editura „ASTRA Museum”, 2013, p. 24-26.

⁹Antonescu C. *Albinele și... noi*, Asociația crescătorilor de albine din R.S. România, Redacția publicațiilor apicole, București, 1979, p. 20.

¹⁰Volcinschi Traian, *op.cit.*, p. 91.

¹¹Nicolaescu N., Stoinescu G., *Călăuza Stuparului*, Ediția a VI-a, „Cultura Românească”, S.A.R. Institutul de Editură – București I, Str. Pitagora 18, 1933., p. 396-397; Nicolaescu N., Stoinescu G., *Călăuza Stuparului*, Ediția a IX-a, „Cultura Românească”, S.A.R. Institutul de Editură – București I, Str. Pitagora 18, 1943, p. 403-404. Tipărită prin îngrijirea Prof. Ion Z. Barbu, Asistent universitar.

supraviețuire albinei, sau în orice caz mult mai puține șanse de supraviețuire, ca urmare a extracției mierii, care de cele mai multe ori presupunea sacrificarea coloniei, saltul calitativ realizat avea să deschidă epoca cea mai propice pe plan universal a apiculturii sistematice.

Ceea ce este important de menționat este faptul că invenției centrifugii de miere și presei pentru confecționarea fagurilor sistematice a lui Johannes Mehring se adaugă invenția *stupului cu rame mobile* a cărui paternitate este disputată de mai mulți apicultori și inventatori, dar cea mai veche este a rusului I. Procopovici din 1814¹².

Diferite cărți în care se expune latura practică a cunoștințelor apicole, oferă sfaturi utile despre evoluția uleelor (numite și știubee) sau a roiurilor artificiale și surprind mai ales trecerea care se realizează spre uleele sistematice. Într-o fază de continuă experimentare, literatură apicolă de specialitate străină a fost fără îndoială unul dintre cele mai importante canale de transmitere a acestor informații apicole noi care influențează literatura apicolă autohtonă în faza ei de modernizare¹³.

Inventarul de protecție apicol și utilajele cele mai noi devin astfel cunoscute în această fază de experimentare tocmai sub influența directă a acestei literaturi apicole de specialitate transmisă de către preoții și învățătorii de țară plugarilor simpli, aceștia la rândul lor specializându-se sub impulsul general al nevoii de luminare a poporului¹⁴.

Cunoștințele apicole se integrează acestui cadru general în care „economii”¹⁵ satelor transilvănene sunt factorii decisivi ai transmiterii unor cunoștințe practice specializate în cadrul mai extins al domeniului agro-industrial.

Lor li se alătură asociațiile de stupari din Ardeal și din Banat care preiau sub influența acestui impuls modernizator general tot ceea ce este mai nou și util de la străini.

Astfel în mediul tradițional românesc transilvănean învățătorii de țară se constituie ca un element important al transmiterii unor informații apicole moderne. Ei transmit aceste sfaturi alături de informații noi din toate domeniile agro-industriale și implicit popularizează cele mai noi descoperiri tehnologice în domeniul apicol între care și centrifuga de miere¹⁶. Aceste inițiative sunt sprijinite ca parte integrantă a programului de transmitere a unor cunoștințe moderne de către Reuniunile române

¹² Aceasta este numai o părere, întrucât este extrem de greu de demonstrat paternitatea primului tip de stup sistematic. Întrucât fiecare apicultor și inventator au adus câte o contribuție la evoluția tehnologică a stupului iar unele modele precum *Dadant sau Langstrott* aveau să se răspândească pe plan mondial, al doilea cu preponderență în SUA. Numele celor două tipuri de stupi vin de la numele inventatorilor acestora, *Charles Dadant* (1817-1902) apicultor american de origine franceză și *Lorenzo Lorraine Langstrott* (1810-1895) apicultor american de origine italiană. Pe de altă parte dacă este vorba de evoluția stupului un rol deosebit de important aparține în egală măsură naturalistului și etnomologului elvețian *François Huber* cel care avea să reinventeze *stupul-carte* adică un stup de sticlă cu rol pedagogic brevetat pentru prima dată de către *Rene Reaumeur*. Huber se constituie în acest fel ca un demn urmaș al lui Reaumeur în evoluția cunoștințelor și a observației științifice din apicultură.

¹³ Vechimea unor cărți apicole apărute în limba română cu caractere chirilice încă din anii 1785 sau 1823 este sugestivă pentru preocupările intelectualilor transilvăneni și bănățeni privind luminarea poporului din punct de vedere apicol. Prima apariție care merită menționată întrucât este considerată prima carte de sinteză apicolă modernă aparține lui Ioan Piuariu-Molnar, *Economia stupilor*, Viena, 1785 reeditată în 1808. A doua lucrare aparține lui Ioan Tomici, *Cultura albinelor sau învățătura despre ținerea stupilor în magazinuri pentru toate părțile*, Budae die 17. Novemb. 1823. *Imprimatur* Georgius Petrovics m.p. *Libror. Censor*. Pe de altă parte și reprezentanți de seamă ai învățământului românesc din Vechiul Regat și România interbelică, N. Nicolaescu și G. Stoinescu, în toate cele nouă ediții ale *Călăuzei Stuparului* apărută între 1907-1943 își argumentează apariția cărților prin nevoia de a fi utile poporului. Ceea ce este comun celor două perioade este faptul că limbajul e simplu și concis pentru a fi ușor înțeles de către masele populare. Imediat după apariția primei ediții în 1908 prozatorul Mihail Sadoveanu, recunoscut și ca apicultor aduce elogii apariției acestei cărți utile și ușor de înțeles pentru un „țaran cu carte inteligent”.

¹⁴ De exemplu, în *Revista Bunul Econom* 1899-1909 apărută la Orăștie, învățătorul de țară Romul Simul oferă consultanță apicolă specializată, tocmai pentru iluminarea poporului semnând în rubricile acesteia.

¹⁵ Despre noțiunea de economi ai satelor transilvănene și rolul lor în cadrul transmiterii cunoștințelor și a iluminării poporului în Ovidiu Baron, Lucian Nicolae Robu, *50 de ani de muzeu în Aer Liber în Dumbrava Sibiului în 18 interviuri*, Editura Editura „ASTRA Museum”, 2013, p. 211-213.

¹⁶ Romul Simul, *Cartea stuparilor săteni*, Tipografia „Societate pe acțiuni”, Sibiu, 1897 p. 54-56. Receptarea cărții învățătorului are loc în anul 1898 în *Revista Transilvania*, Organul Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, Director. C. Diaconovich, Anul XXIX, 1898, Editura Asociațiunii Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, p. 66.

agricole. Una dintre aceste adunări este *Reuniunea română de agricultură din comitatul Sibiului* care și-a pus bazele în anul 1888¹⁷.

Cunoștințele apicole moderne atrag atenția și se află între preocupările muzeale. Este vorba de colecțiile de constituire a *Museului Național* din anul 1905 în care între piesele expuse de „Asociațiune” în cadrul secțiunii „Ocupațiuni agricole” se găsea cartea de căpătâi în domeniul apicol *Economia stupilor* apărută în 1785 a lui Ioan Piuariu Molnar¹⁸. Această carte este între puținele obiecte expuse de către „Asociațiune” în cadrul secțiunii amintite, fapt care arată o preocupare a membrilor ei spre literatura apicolă de specialitate. Restul obiectelor sunt ale particularilor care le donează și nu ale „Asociațiunii”¹⁹.

Spre deosebire de spațiul românesc, în restul spațiului european (Anglia, Olanda, Italia etc.) dintre cunoștințele de apicultură sistematică, cea mai importantă era metoda de a nu ucide albinele atunci când avea loc recoltarea mierii, aceasta apărând încă din secolele XVII-XVIII. Aceste observații și cunoștințe vor avea ca efect direct producția afumătoarelor apicole, de diverse modele, unele dintre acestea experimentale, pentru a proteja albinele în timpul extracției mierii și a lucrărilor din stupină²⁰.

Afumătorul apicol modern răspândit pe plan mondial a fost brevetat în anul 1873 de către Moses Quinby cel care este considerat „tatăl apiculturii practice” americane²¹. Modelul de afumător Quimby, îmbunătățit în anul 1874, va sta la baza invenției afumătorului Bingham²².

II. Principii generale în conducerea modernă a stupilor prin raportare la obiectele și dispozitivele apicole sistematice.

Afumătorul apicol ajută la o mai bună stăpânire și manevrabilitate a lucrărilor stupinei cu toate că nu trebuie ca apicultorul să se bazeze exclusiv pe acesta. Combustibilul folosit cu preponderență era putregaiul de salcie alături de alte esențe lemnoase moi. Lipsa afumătorului reprezenta un mare inconvenient pentru controlul apicol. Tocmai apariția stupăritului sistematic impune utilizarea unei cantități mai mari de fum datorită complexității lucrărilor apicole, în care observația impune diverse lucrări în stup.

Deschiderea stupului aduce de cele mai multe ori nerăbdarea și nervozitatea albinelor, iar acest lucru trebuie avut în vedere de apicultor, pentru că deși se folosește de fum trebuie să efectueze lucrările necesare destul de repede și foarte atent, fără a fi superficial. Întotdeauna, la cercetarea stupilor se vor respecta câteva reguli esențiale care de obicei se aplică diferit apicultorului începător sau profesionist²³.

Întrucât apicultorul începător nu este obișnuit cu prezența albinelor va utiliza într-o măsură mai mare fumul și echipamentul de protecție. Întrucât, calmul, lipsa mișcărilor bruște și curățenia, adică se recomandă evitarea mirosurilor neplăcute, precum cele de alcool sau transpirație, care displac albinelor sunt indispensabile pentru a avea un bun comportament și o înțelegere reciprocă cu albinele, apicultorul începător este predispus greșelilor aferente care pot duce la o neînțelegere cu acestea. Apicultorul profesionist de cele mai multe ori nu este necesar să folosească echipamentul de protecție sau afumătorul tocmai datorită experienței care-i oferă calmul necesar unei bune gestionări a controlului apicol²⁴.

Absolut niciodată stupul nu se va deschide fără un scop precis, deoarece deschiderile repetate chiar dacă sunt de scurtă durată imprimă nervozitate albinelor.

¹⁷Bălan Ștefan, Nicolaescu Șt. Nicolae, *Istoria științei și a tehnicii în România. Date cronologice*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985, p. 206.

¹⁸Ana Grama, *Etnomuzeografie transilvană. Muzeul „Asociațiunii” 1905-1950*, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe 2010, p. 132.

¹⁹Ibidem.

²⁰Eva Crane, *The world history of beekeeping and honey hunting*, Routledge, New York, 1999, p. 345.

²¹<http://www.beeeculture.com/moses-quinby/>

²²Hristea L. Constantin, *Stupăritul. Tratat complet de apicultură*, Ediția a III-a, Editura „Cartea Românească”, 1947, p. 395.

²³Bogdan T., Petruș V., Antonescu C., *Cartea Stuparului*, Biblioteca țaranului muncitor. Editura Agro-Silvică de Stat, 1956, p. 69.

²⁴Ibidem, p. 70.

La toate cele de mai sus se adaugă și considerentul de rasă. Din acest punct de vedere *rasa carpatină*²⁵ nu prezintă o stare de nervozitate și un instinct prea pronunțat de roire precum nici o agresivitate foarte mare. Aceste calități ale rasei carpatine sunt recunoscute și în literatură apicolă de specialitate străină în comparație cu caracteristicile altor rase de albine. Predispoziția genetică a carpatinei și comportamentul pe faguri a acesteia permite și controlul fără ajutorul fumului spre deosebire de alte rase de albine precum rasa de albine din Rusia Centrală care este mult mai agresivă²⁶. (Fig. 5)

Ținând cont de aceste considerații, apariția afumătorului apicol este mai mult decât necesară și benefică. Am evidențiat și aspectul legat de rasa apicolă întrucât, influențează inclusiv comportamentul albinelor care mai apoi, își pune amprenta asupra lor, fie prin apariția agresivității fie prin lipsa acesteia. Astfel, folosirea afumătorului apicol poate să fie influențată de aceste considerente mai sus menționate.

Alte două tipuri de afumătoare apicole sunt *afumătorul Bingham* și *Layens*²⁷.

Principiile unei bune extracții impun observații simple, dar pertinente, pentru buna gestionare a extracției. Aceste observații sunt următoarele:

- Scoaterea ramei cu ajutorul *dălții apicole* sau a *ridicătorului apicol* și manevrarea cu grijă pentru a nu se rupe sub greutatea mierii. Dalta apicolă este utilă mai ales pentru că albinele propolizează²⁸ ramele, fapt care face ca acestea să fie mai greu de scos și de manevrat. Această observație se impune atât în cadrul extracției, cât și al celorlalte lucrări practice din stupină.

- La scuturarea ramei de albine pentru îndepărtarea lor în siguranță și fără a le dăuna se recomandă folosirea unei *perii apicole* sau a unei *pene de găscă*²⁹.

- Expunerea ramelor la o temperatură optimă pentru a putea ajuta la o bună centrifugare.

Aceste trei operații sunt necesare înainte ca ramele să ajungă la centrifugare.

Centrifuga de miere este, ca și principiu util și tehnologic, mai avansată față de presa de extracție a mierii și a crintei. Două prese de extracție a mierii care separă mierea de boștină sunt prezente în cadrul colecției Muzeului în aer liber din Dumbrava Sibiului. Diferența între presare și centrifugare rezidă în faptul că centrifuga este mai eficientă decât presele sau teascurile arhaice pentru stors mierea. Principalul avantaj al extractorului de miere este dat de separarea mai bună a componentelor utile, fapt care duce la diminuarea considerabilă a reziduurilor prezente, într-o măsură mult mai mare, ca urmare a acțiunilor de stoarcere sau de presare. Ceara rămâne curată iar rama poate să fie refolosită în cadrul lucrărilor apicole, cu excepția cazurilor în care datorită greutateii mierii ar putea suferi anumite deteriorări ca urmare a centrifugării. Cu toate acestea, în cadrul extractoarelor acționate manual viteza și grija manipulării ramei sunt mai ușor de îndeplinit. Deteriorările se pot produce mai degrabă la extractoarele electrice de viteză mai mare.

III. Obiectele, instalațiile și dispozitivele apicole sistematice din colecția Muzeului ASTRA

În colecția Muzeului ASTRA există mai multe obiecte apicole sistematice, și anume: o centrifugă de miere (AL 19685), o mască apicolă arhaică din plasă de sârmă (AL 1740), două afumătoare apicole una acționată manual prin foale cu burduf (AL 4378), iar cealaltă acționată mecanic (AL 16476) și o furculiță de descăpăcit mierea (AL21108). Afumătorul acționat mecanic și masca de albine fac parte dintr-o colecție particulară donată muzeului de Gavrilă Popa din localitatea Scorei,

²⁵În privința raselor de albine acest aspect depășește prezentul studiu. Totuși merită menționat faptul că în anul 1937-1938 profesori din cadrul Asociației Crescătorilor de Albine din România au popularizat și au impus pe plan științific *rasa de Banat*, ca fiind una dintre cele mai vechi și mai pure rase de albine din țara noastră. Pentru detalii mai amănunțite asupra purității rasei de Banat de văzut Constantin. L. Hristea, *Stupăritul*, Ediția a III-a, Editura Cartea Românească, 1947, p. 25-26.

²⁶Avetisian Artășerovici Gurghen, *Apicultura*, Editura Apimondia, 1978, p. 80.

²⁷Hristea Constantin L., *Stupăritul, Tratat complet de apicultură, cu 400 de clișee*, Ediția I, Atelierele „Frații Chiriac”, 1935, p. 502-503.

²⁸Propolis cuvânt de origine greacă se traduce „pentru cetate”. Cu ajutorul acestei rășini albinele astupă crăpăturile cetății lor pentru a putea să o protejeze în mod optim contra condițiilor naturale neprielnice și a eventualelor boli care le amenință cetatea și implicit familia (colonia).

²⁹Pana de găscă este pomenită în Volchinschi Traian, *Ceara*, Editura ARA, București, 1988, p. 156.

județul Sibiu. În cadrul gospodăriei de agricultor din localitatea Desești, județul Maramureș este expusă o *stupină închisă* cu rame apicole în interior (AL 17725) achiziționată din localitatea Mara, județul Maramureș.

Centrifuga de miere din cadrul Colecției Muzeului în Aer Liber este o centrifugă STAS utilizată pentru extracția a patru rame de stup tip Dadant-Blott³⁰.

Revenind la aspectul istoric al evoluției stupilor se impun câteva scurte observații. Astfel, Charles Dadant a brevetat stupul orizontal ca și rival a lui Lorenzo Langstroth care a brevetat stupul vertical. Acești doi pionieri ai apiculturii moderne, alături de ceilalți trei inventatori prezentați mai sus, precum și de alți înaintași ai lor, unii dintre ei naturaliști precum Francois Huber, chiar poetul Maurice Maeterlink care reprezintă partea mai romantică a percepției apicole³¹ dar care nu trebuie subestimată ca importanță a unor cunoștințe apicole practice reprezintă pași și perspective diverse în evoluția tehnologiei și a cunoștințelor apicole.

Acest continuu istoric de inventatori și apicultori reprezintă tot atâtea trepte în cunoașterea și evoluția tehnologică apicolă, un cumul de cunoștințe, observații și experimentări.

Din punct de vedere util tipurile de stupi sunt apreciate după calitățile sau defectele lor constructive. Păreri și diferențe între stupul Dadant ca stup orizontal și Langstroth ca stup vertical multietajat țin în principiu de următoarele lucruri: dimensiunea și manevrabilitatea ramei, magazinele de hrană, distanța utilă între fundul stupului și ramă etc³².

În reprezentarea inclusiv muzeală a acestor dispozitive și a inventarului apicol auxiliar înțelegerea funcționării lor nu poate să fie separată, de cunoștințele apicole arhaice și specializate adaptate trecerii timpului care sunt esența modernizării și sistematizării apiculturii. Centrifuga sau extractorul de miere este din acest punct de vedere un dispozitiv care trebuie înțeles ca un pas util și extrem de bine corelat cu înțelegerea întregului fenomen apicol, general și specializat.

Astfel, invenția stupului sistematic legată de apariția ramei apicole mobile inventată de către Lorenzo Langstroth a dus la apariția centrifugii de miere. Apariția centrifugii a impus apariția furculiței de descăpăcit și a cuțitului de descăpăcit fagurii. Tot apariția stupului sistematic a generat apariția și difuzarea afumătorului și a măștii apicole.

Din punct de vedere funcțional pentru ca extracția să fie posibilă centrifuga de miere trebuie să fie în corelație directă cu alte obiecte apicole. Este vorba de *tava de descăpăcit, furculița sau cuțitul de descăpăcit miere*. (Fig. 6)

Furculița de descăpăcit miere are rolul de a ajuta la îndepărtarea de pe faguri a ceea ce se numește căpăceală de miere. Aceasta este de fapt o astupare a celulelor fagurilor de către albine pentru a oferi o bună protecție mierii. Aceasta se îndepărtează înainte ca fagurele să fie extras în centrifugă. Folosirea furculiței sau a cuțitului depind într-o oarecare măsură de calitățile constructive ale ramei. La o ramă cu denivelări ale fagurelui se va folosi furculița pe când la o ramă dreaptă se va utiliza cuțitul.

³⁰Odată cu instituirea RPR în 1948 se va milita pentru popularizarea tipului de stup *Dadant* ca și stup standard. Aplicațiile practice ale acestui tip precum și principalele motive care au dus la popularizarea și mai ales standardizarea acestuia au fost cu preponderență faptul că în cadrul gospodăriilor țărănești se găseau mai multe modele imitate și imperfecte ale unor tipuri de stupi brevetați care doar aduceau cu un stup de tip Dadant, Langstroth sau Layens, denumiri date după numele inventatorilor, amestecați cu stupi arhaici. Această anarhie care nu putea să fie de folos unei exploatare apicole a fost unul dintre principalele motive alături de altele, precum cel al popularizării stupului Dadant. Întreaga expunere de motive și calitățile tehnologice ale acestui stup se regăsește în Nicolae Romanescu, Viaceslav Harnaj, *Stupul standard. Câteva lămuriri și îndrumări*, Biblioteca Apicolă a Societății Centrale de Apicultură din România, București, 1948, 48 pagini. Cu toate că asemenea publicații de popularizare trebuie privite și analizate cu o mai mare atenție ca parte componentă a unei literaturi care poartă pecetea fostei epoci, considerăm că ele își păstrează importanța prin prisma modului în care acestea au influențat apicultura sistematică românească și i-au imprimat o nouă orientare pe linia modernizării.

³¹Maurice Maeterlink, *Viața Albinelor*, Editura Apimondia, București, 1976 (reeditare după cea din 1901). Această lucrare situată la jumătatea drumului dintre literatura apicolă de specialitate și literatura clasică este revendicată de către specialiști, deoarece observațiile apicole își păstrează o actualitate plină de farmec. Cu toate că există riscul ca datorită acestei percepții cartea să nu fie considerată o lucrare științifică „serioasă” considerăm că percepția „din interior” asupra stupilor chiar dacă este expusă folosind în mare măsură imaginația este relevantă deoarece această expunere imaginativă are la bază observațiile științifice serioase, dar expuse într-un alt mod. Astfel, autorul efectiv percepe viața albinelor din perspectiva exclusiv a coloniei încercând o transpunere empatică asupra vieții și a „percepției” acestora pentru a le înțelege modul de viață, conducerea (matca), rezervele de hrană, roii, etc. din perspectiva lor.

³²Harnaj Viaceslav, coordonator, *Manualul apiculturului*, Ediția a V-a, Asociația Crescătorilor de albine din Republica Socialistă România, București, 1983.

Din punct de vedere constructiv centrifuga apicolă din cadrul colecției Muzeului în aer liber este un dispozitiv cu un coș cu secțiune dreptunghiulară pentru patru rame situate într-un cadru cilindric care se sprijină pe trei picioare. În partea inferioară prezintă un orificiu de scurgere a mierii care era adunată într-un butoi de lemn. În partea superioară prezintă două jumătăți de capac din tablă, detașabile, pentru a se putea introduce înăuntru fagurii cu miere. Deasupra este prevăzută cu o manivelă care acționează o roată dințată conectată la un valț. Acționarea se face manual pentru extracția a patru rame. Centrifugi asemănătoare adaptate numărului mai mare sau mai mic de rame au fost și sunt și în prezent active pe piața apicolă românească. Diferă doar calitatea materialului, multe dintre ele sunt din inox, nu din tablă. (Fig. 7, 8)

Pe lângă centrifuga apicolă un rol deosebit a fost cel deținut de către *afumătorul apicol*, dar și de *masca apicolă*.

În cadrul colecției sunt prezente două tipuri de afumătoare apicole. Un afumător apicol clasic cu burduf acționat manual și un afumător acționat mecanic cu arc.

Parte a inventarului auxiliar apicol, afumătorul are rolul de a ajuta la o bună gestionare a controlului apicol, prin afumarea cu fum, fără flacără sau cu fum considerat „fum rece” care nu afectează, în principiu, sistemul respirator al albinelor. În acest sens, combustibilul folosit pentru afumător este salcia sau bureții de copac care sunt în măsură să ofere un tip de afumare care nu dăunează albinelor, cu toate că unii apicultori foloseau și material necorespunzător precum cârpele, probabil necunoscând efectele fumului asupra sistemului respirator al insectelor.

Din punct de vedere constructiv afumătorul apicol manual este alcătuit din cinci părți componente: capac, pahar, corp, suport de legătură și foale de burduf. Capacul poate să fie detașabil, iar în acest caz nu se mai justifică existența suportului de legătură. Corpul este cilindric din tablă sau aluminiu. În interior prezintă un orificiu dispus în partea inferioară prin care aerul ajută la menținerea fumului fără flacără. Foalele cu burduf acționate manual ajută la această menținere a fumului. Tot în interior prezintă un cilindru metalic detașabil cu rol de protecție folosit pentru a preveni o supraîncălzire a corpului exterior al afumătorului. (Fig. 9)

Afumătorul acționat mecanic se deosebește de afumătorul apicol acționat manual prin următoarele:

- Capacul este detașabil și astfel nu prezintă suport de legătură.
- Cilindru metalic interior cu rol de protecție a corpului exterior al afumătorului este fix, nu detașabil ca la afumătorul clasic.
- Afumătorul nu prezintă foale de burduf.

Afumătorul din colecția muzeului dispune de un sistem de funcționare pe principii mecanice, fiind reprezentat de un cadru prevăzut cu axuri orizontale paralele pe care sunt fixate mai multe roți dințate de mici dimensiuni, care sunt angrenate la o foaie de arc lamelară spiralată. Prin acționarea unei chei din exteriorul corpului, arcul se tensionează, iar la momentul maxim de întindere el declanșează mecanismul compus din roțile dințate cu reductor (principiul de funcționare este asemănător cu cel al ceasurilor cu mecanism).

În paralel cu angrenajul de roți dințate este dispus un ventilator cu pale de mici dimensiuni, care sunt rotite printr-un ax principal conectat la roata dințată principală, cu rol de a trimite fumul în partea superioară a afumătorului cu viteză amplificată. Lipsește mânerul de prindere. Acționarea fără mâner face dificilă sau imposibilă utilizarea fără sistem de protecție a mâinii, din cauza temperaturii ridicate. (Fig. 10, 11)

Masca apicolă model arhaic seamănă cu o mască de scrimă fiind de fapt o mască apicolă tip calotă, de formă ovală confecționată din metal cu plasă de sârmă care se aplica direct pe față. Se deosebește de o mască modernă care este mult mai ușoară și care acoperă capul 360 de grade. O acoperire la numai 180 de grade ar putea să creeze probleme pentru partea din spate a capului mai ales pentru persoanele mai tinere sau în general cele cu părul negru. Albinele manifestă o oarecare aversiune față de negru, iar acest inconvenient trebuie subliniat. De aceea masca avea atașat de obicei o pânză din material textil care acoperea partea din spate a capului care însă nu se găsește atașată acestei măști. (Fig. 12)

Furculița de descăpăcit miera este un model mai arhaic cu dinți metalici subțiri și destul de

deși. Unele opinii consideră că nu este la fel de utilă precum cuțitul de descăpăcit deoarece cantitatea de ceară recoltată din descăpăcire este mult prea mică. Subliniem acest lucru deoarece pe baza observațiilor și unor cunoștințe apicole se pot emite diverse păreri influențate de diverși factori care consideră obiectele și dispozitivele apicole inclusiv cele folosite în extracția mierii de mai bună sau de mai proastă calitate funcțională, fapt care poate duce la o clasificare a acestora după principiul utilității, clasificare care însă are un mare grad de subiectivitate.

În cadrul Muzeului în Aer Liber deocamdată lipsește un element extrem de important care să completeze grupa tematică a apiculturii. Este vorba de *prisacă* sau *stupină* înțeleasă ca *unitate de producție specializată*. Astfel, o prisacă și inventarul apicol specializat completa inventarul descris mai sus și ar scoate în evidență toate procesele apiculturii specializate³³. Cu toate acestea, în cadrul muzeului este prezentă o construcție de tip *stupină închisă*.

Literatura apicolă de specialitate clasifică stupinele sau prisăcile în două mari grupe, și anume *stupinele închise* și *stupinele în aer liber*. Această clasificare funcțională are la bază aspecte și principii de funcționare considerate diferite între cele două tipuri.

Stupina de 6 familii din cadrul colecției Muzeului în Aer Liber, AL 17725, reprezintă din punct de vedere funcțional o *stupină închisă*.

Spre deosebire de acest sistem, stupina *în aer liber* reprezintă așezarea stupilor după principii precise, pe o *vatră*. Acest mod de exploatare este specific mai ales apiculturii modernizate.

Modul în care a fost construită precum și compartimentarea acesteia permite tragerea unor concluzii privind modul de exploatare apicolă. Aceste concluzii demonstrează cunoștințele apicole destul de avansate ale proprietarului.

Pe de o parte construcția este structurată în 18 compartimente. Fiecare compartiment este acoperit cu o scândură cu sticlă care permite observarea înăuntru a albinelor. Din acest punct de vedere considerăm că stupina este și o „stupină de observație”, fapt care demonstrează tocmai aceste cunoștințe apicole ale proprietarului care atribuia acestei metode un rol important.

Din punct de vedere istoric, etnomologul și naturalistul elvețian Francois Huber (1750-1831), urmându-i lui Rene Reaumeur inventatorul de drept, folosea un *stup din sticlă* numit *stup – carte*, deoarece avea ramele așezate asemenea foilor unei cărți deschise dispusă în plan vertical³⁴. Se poate observa rolul observației ca metodă pedagogică de învățare activă. Este una dintre cele mai eficiente metode de învățare care a lămurit extrem de multe probleme privind apicultura și viața internă a albinei. Între aceste lămuriri cea mai importantă este aceea a *secreției de ceară*. Din acest punct de vedere este o *metodă vizionară* care ulterior s-a aplicat prin extinderea activității științifice din apicultura europeană și mondială.

Nu considerăm neapărat că apicultorul a cunoscut opera și viața lui Francois Huber, însă corespondența cu aceasta apare ca evidentă.

Trei dintre compartimentele mici dispuse în plan vertical formează o familie de albine sau un *stup*. Între acestea se află plăci despărțitoare, fapt care presupune că exploatarea se realiza ținând cont de puterea familiei de albine. Astfel, apicultorul scotea acea placă și putea exploata nu numai trei, ci două sau numai un singur compartiment.

Pe de altă parte, în locul rămas liber se puteau depozita ramele necesare lucrărilor apicole astfel că se eficientiza munca apicultorului care nu mai era necesar să irosească timp și efort pentru a merge după ramele depozitate în altă parte.

Dispuse lateral pe mijlocul înălțimii construcției și jos, precum și în partea din spate dispusă central pe mijlocul înălțimii construcției și jos se află câte un *urdiniș* cu *scândură de zbor*.

³³În planul tematic al Muzeului Tehnicii Populare (denumirea mai veche a Muzeului Civilizației Populare Tradiționale ASTRA) au fost luate în discuție o gospodărie de apicultor și o prisacă din județul Cluj și zona Moldovei. Deoarece județul Vaslui, datorită importanței numărului și mai ales răspândirii apiculturii a adoptat stupul arhaic și albina pe stema județeană se poate bănuși că se dorea achiziționarea unei prisăci din această parte a Moldovei, deși acest lucru nu este explicit afirmat în cadrul planului tematic amintit. În egală măsură cu județul Vaslui, județul Mehedinți a adoptat tot un simbol heraldic apicol, fapt care demonstrează importanța istorică a apiculturii și în acea zonă. Cf. Robu Nicolae Lucian, Streza Marius Florin, Cornel Irimie și evoluția Muzeului Tehnicii Populare. Volumul I, Studii și documente, Editura „ASTRA Museum”, 2013, p. 144-148.

³⁴Maeterlink Maurice, *op. cit.*, p. 11.

Datorită construcției cei doi stupi interiori o duc cel mai bine în ceea ce privește păstrarea și înmagazinarea *căldurii*, necesară *unei bune iernări*.

Exploatarea apicolă este destul de rudimentară deoarece scoaterea ramelor dispuse în plan vertical se manevrează prin scoaterea din adâncime spre suprafață. Un dezavantaj destul de clar după părerea noastră este greutatea manevrării și greutatea de a folosi *daltă apicolă*. Acest lucru deoarece propolizarea ramelor face ca acestea să se lipească de pereți, chiar dacă glisează pe șipci.

Propolizarea este un fenomen specific prin care albinele își apără cetatea contra frigului sau a bolilor. Este un fenomen natural care nu poate fi evitat, motiv pentru care e necesară utilizarea dălții apicole.

La un stup clasic de exemplu multietajat sau orizontal scoaterea și manevrarea ramei dispusă în plan orizontal se realizează optim prin utilizarea dălții apicole.

În caz de iernare care se realizează mai ales prin restrângerea cuibului, de obicei stupul rămânea doar pe două compartimente acoperite și închise etanș cu un gemuleț cu sticlă dublu ca mărime. Acoperișul în două ape este detașabil, fapt care permite adăpostirea înăuntru pe timp de iarnă a stupinei, ca o măsură de precauție suplimentară.

Totuși, compartimentarea permite o păstrare foarte bună a *căldurii* necesare perioadei hibernale, fapt pentru care nu considerăm că adăpostirea stupinei era obligatorie sau necesară.

Stupina se închidea etanș cu gemulețe, scândurile de zbor se etanșeizau la fel, astfel că pierderile termice erau minimale.

Stupina prezintă și *hrănitore*. Aceasta este o scândură cu două decupaje în formă de cerc în care se pot pune sticle cu lichid necesar hrănirii mai ales în perioadele lipsei de cules sau ca nevoie de stimulare a ouatului mătci.

Din cele expuse mai sus considerăm că exploatarea apicolă se desfășura în mare măsură după principii moderne de conducere a stupilor. Singurul inconvenient este legat de o eventuală greutate a manevrării ramelor. Nu se observă în mod direct dacă ramele sunt direct construite de albine sau acestora li se ofereau faguri neclădiți. Cu toate acestea perfecțiunea fagurilor și încadrarea perfectă a fagurelui în ramă impune concluzia că ramele erau însărmate, iar fagurii erau lipiți pe ramă. Acest sistem de exploatare presupune utilizarea ramei apicole moderne. (Fig. 13)

Înainte ca ramele să fie depozitate în cadrul stupinei sau folosite în stup lipirea fagurilor se realiza cu o unealtă apicolă specială numită *pinten apicol*. Asemănător cu pintenul folosit la cizme, această unealtă se împarte în următoarele categorii: pinten apicol cu rozetă, pinten apicol drept, pinten apicol cu rolă și tăvălug, pinten apicol tip randalină apicolă, pinten apicol încălzit electric (cel mai modern) și pinten apicol simplu cu roțiță. (Fig. 14)

Pintenul apicol care urmează să fie donat colecției muzeului este un model arhaic de pinten apicol simplu cu roțiță. Întrucât rolul lui este de a lipi fagurele pe sârma ramei prin îngroparea acestuia roțița este prevăzută pe mijloc cu un mic șanțuleț. Se folosește prin încălzirea în apă fierbinte sau la o lampă de spirt. Partea metalică ajută la o mai bună păstrare a *căldurii* necesare desfășurării operației lipirii fagurelui pe sârma ramei.

În concluzie, din punct de vedere patrimonial, colecția Muzeului în aer liber mai trebuie completată cu stupi model Dadan-Blott sau Langstroth, ca să se poată expune un tip de *stupină în aer liber*, tavă de descăpăcit, cuțit de descăpăcit, pinten și randalină apicolă pentru lipirea fagurilor pe rame, perie apicolă, mască apicolă modernă, daltă apicolă, lădița de scule a apicultorului. Alături de peria apicolă se mai folosea și pana de gâscă pentru perierea albinelor de pe rame. Acestea sunt principalele obiecte necesare desfășurării unei bune activități apicole pe principii raționale. Fiecare dintre acestea prezintă variante tipologice și funcționale dintre cele mai diverse.

BIBLIOGRAFIE

I. Bibliografie etnografică și muzeografică

Baron Ovidiu, Robu Nicolae Lucian, *Muzeul ASTRA 50 de ani în 18 interviuri*, Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, 2013.

Bucur Corneliu, *Evoluție și tipologie în sistematica instalațiilor tradiționale din România*, în CIBINIUM 1974-1978, p. 111-183.

Deleanu Valerie, *Instalații tradiționale de zdrobit și de tescuit din România. Patrimoniul Muzeului Civilizației Populare Tradiționale ASTRA*, Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, 2014.

Ghinoiu Ion, *Atlasul Etnografic Român*, Volumul II, Editura Academiei Române, 2003.

Grama Ana, *Etnomuzeografie transilvană. Muzeul „Asociațiunii” 1905-1950*, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2010.

Oieșteanu Andrei, *Narcoticele în cultura română. Istorie, religie, literatură*, Editura Polirom, Iași, 2010.

Robu Nicolae Lucian, Streza Marius Florin, *Cornel Irimie și evoluția Muzeului Tehnicii Populare. Studii și documente*, Volumul I, Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, 2013.

Robu Nicolae Lucian, Streza Marius Florin, *Cornel Irimie și evoluția Muzeului Tehnicii Populare. Studii, articole și documente*, Volumul II, Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, 2013.

II. Literatură apicolă de specialitate

Antonescu C, Bogdan T., Petruș.V, *Cartea stuparului*, Biblioteca țăranului muncitor, Editura Agro-silvică de stat, București, 1956.

Avetisian G.A., *Apicultura*, Editura Apimondia, 1978.

Foti Nicolae, *Primele organizații apicole și apariția celor dintâi publicații în Banat și Transilvania*, în Revista *Apicultura*, Nr. 2, Februarie 1974, Anul XXVII, p.12-15.

Harnaj Viaceslav coordonator, *Manualul apicultorului*, Ediția a V-a Asociația Crescătorilor de albine din Republica Socialistă România, 1983.

Harnaj Viaceslav, Romanescu Nicolae, *Stupul standard. Câteva lămuriri și îndrumări*, Biblioteca Apicolă a Societății Centrale de Apicultură din România, București, 1948.

Hristea Constantin L., *Stupăritul. Tratat complet de apicultură cu 400 de clișee*, Ediția I-a, Atelierele „Frații Chiriac”, Bârlad, 1935.

Hristea Constantin L., *Stupăritul. Tratat complet de apicultură*, Ediția III-a, Editura Cartea Românească, 1947.

Maurice Maeterlinck, *Viața albinelor*, Editura Apimondia, București, 1976.

Nicolaescu Nicolae, *Albinele și.....noi*, Asociația crescătorilor de albine din R.S. România, Redacția publicațiilor apicole, București, 1979.

Simul Romul, *Cartea stuparilor săteni*, Tipografia „Societatea pe acțiuni”, Sibiu, 1897.

Volcinschi Traian, *Ceara*, Editura ARA, București, 1988.

Tomici Ioan, *Cultura albinelor sau învățătura despre ținerea stupilor în magazinuri pentru toate părțile*, Budae die 17. Novemb. 1823. *Imprimatur* Georgius Petrovics m.p. *Libror. Censor*

III. Literatură de călătorie, Memorialistică

Anghelescu Mircea, *Călători români în Africa*, Editura Sport-Turism, București, 1983.

Ghika-Comănești Nicolae, *O expediție română în Africa*, Editura Polirom, 2016.

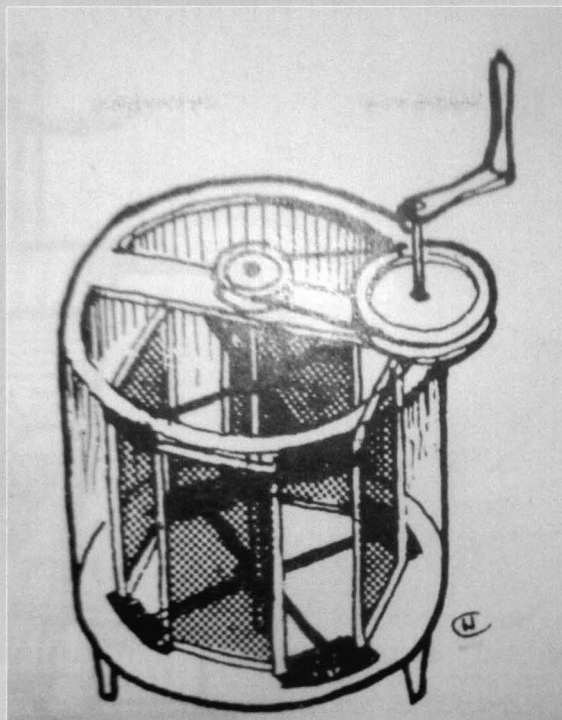

Fig. 1. Model de meleoextractor.
Clișeu după Deleanu, *Instalații.....* 2014, p. 171

Honey extractor model. Image taken from Deleanu, *Instalații...2014*, p. 171

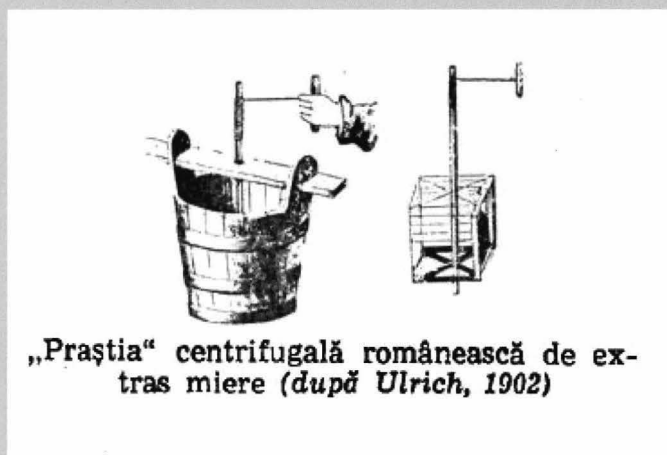

Fig. 2. Model de meleoextractor arhaic.
Clișeu după Antonescu, *Albinele și ...noi*, 1979, p. 20

Archaic honey extractor. Image taken from Antonescu, *Albinele și ...noi*, 1979, p. 20

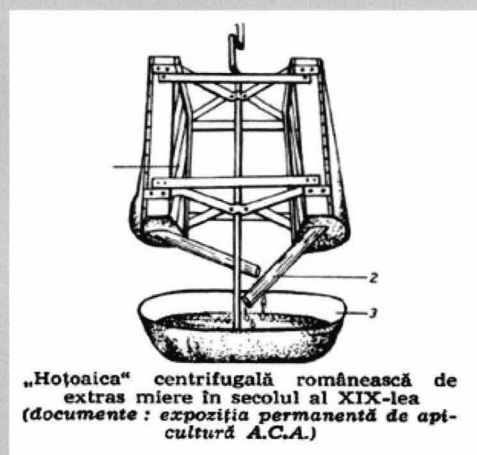
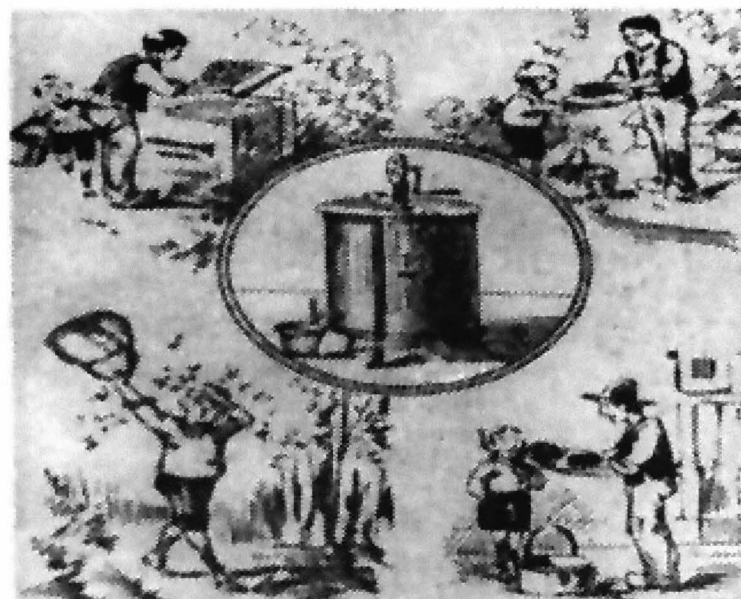

Fig. 3. Model de meleoextractor arhaic. Clișeu după Antonescu, *Albinele și ...noi*, 1979, p. 20

Archaic honey extractor. Image taken from Antonescu, *Albinele și ...noi*, 1979, p. 20

Născocirea extractorului centrifugal de miere de către Fr. Hruschka (după E. Alphandéry, 1931)

Fig. 4. Povestea grafică a invenției centrifugii de miere.
Clișeu după Antonescu, *Albinele și ...noi*, 1979, p. 20

The graphic story of the honey extractor invention.
Image taken from Antonescu, *Albinele și ...noi*, 1979, p. 20

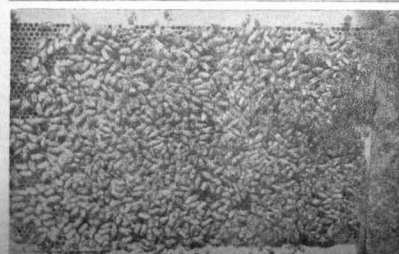
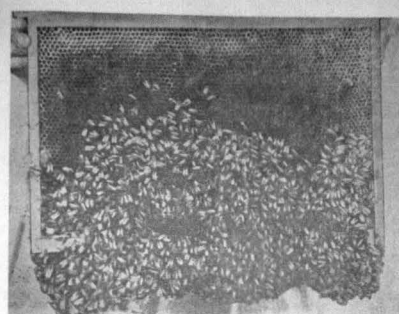

Fig. 55 — Comportamentul la control al albinelor de Rusia Centrală (sus); comportamentul albinelor caucaziene și carpatine (jos)

Fig. 5. Modul de comportare la controlul apicol a două rase diferite de albine. Clișeu după Avetisian, *Apicultura.....*1978, p. 149. Se poate observa că albina carpatină este calmă, blândă și nu se agită pe ramă pe când cea de Rusia Centrală din contră este agitată și migrează spre partea inferioară a ramei.

The way in which bees behave when we look at a beehive frame in relation to the qualities of the bee race. Image from Avetisian, *Apicultura.....*, 1978, p. 149. The behavior of the carpathian bee can be observed in opposition to the Central Russia bee. In the beehive frames of the image, the way in which the bee races behave can be noticed.

Fig. 6. Model de furculiță de descăpăcit mierea.
Număr inventar 21108 AL

Model of fork for uncapping honey. Inventory number 21108 AL

Fig. 7. Model de meleoextractor din tablă
pentru extracția a 4 rame. Număr inventar 19685 AL

Honey extractor model made of sheet for the four
beehive frame extraction. Inventory number 19685 AL

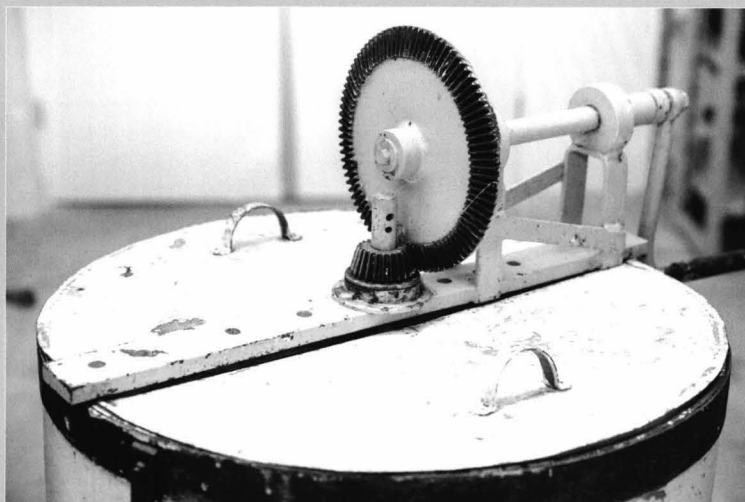

Fig. 8. Sistemul de acționare al meleoextractorului

Technical drive system of the honey extractor

Fig. 9. Model de afumător apicol acționat manual cu burduf.
Număr inventar 4378 AL

Hand-operated bee smoker model with bellows.
Inventory number 4378 AL

Fig. 10. Model de afumător apicol acționat mecanic.
Număr inventar 16746 AL

Mechanical bee smoker model.
Inventory number 16476 AL

Fig. 11. Sistemul mecanic de acționare al afumătorului
Technical drive system of the mechanical bee smoker

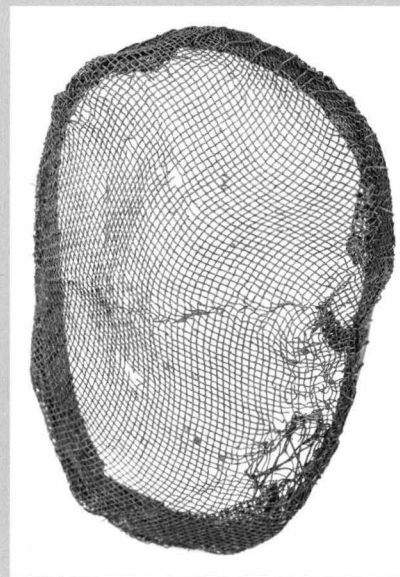

Fig. 12. Mască apicolă model arhaic.
Număr inventar 1740 AL

Archaic bee mask. Inventory number 1740 AL

Fig. 13. Stupină închisă. Număr inventar 17725 AL

Closed apiary. Inventory number 17725 AL

Fig. 14. Pinten apicol cu roțiță. Colecția personală a autorului

Spur used for sticking the combs on the beehive frame from the personal collection of the author

Construcțiile pastorale din zona de fâneată. Bazinul superior al Râului Argeș

Teodor Ștefan BOROȘ*

Researching and analysing the phenomenon of grassland constructions is of great importance at present, given the pronounced and growing dissolution of the activities that used to revolve around these specialized buildings.

This article aims at retracing aspects related to daily life at such huts located in the upper basin of the Argeș River; at establishing the periods of time when they were used and at bringing forth a concise typology of the pastoral huts and the annex buildings developed in the grassland areas. The typological series does not claim to be a complete one, only the constructions specific to a limited space in the sub Carpathian area being analysed in this study.

The present work is mainly based on field research undertaken in September 2015, to which information from previous research made by the Museum of Popular Techniques (the present-day ASTRA Museum of Traditional Folk Civilization) and from other studies related to the covered area was added.

Keywords: typology, pastoral huts, upper basin of the Argeș River, animal raising

Cuvinte cheie: tipologie, hodăi, bazinul superior al râului Argeș, creșterea animalelor

Cercetarea și analiza fenomenului reprezentat de construcțiile din plai, în momentul de față, prezintă o importanță mare dată fiind disoluția tot mai accentuată a activităților ce gravitează în jurul acestor construcții specializate. Acest lucru este datorat, pe de o parte, schimbărilor structurale din cadrul societăților umane rurale și, pe de altă parte, dezvoltării căilor de acces și a mijloacelor de transport care, cumulate, sunt în măsură să faciliteze tot mai mult accesul în zone care acum câteva zeci de ani erau inaccesibile mijloacelor de transport.

Articolul de față încearcă să reconstituie viața din jurul acestor construcții din bazinul superior al Râului Argeș, să stabilească perioadele de timp în care erau utilizate și să propună o sumară tipologie a hodăilor și anexelor dezvoltate în zona de fânețe.

Caracteristicile construcțiilor din fânețe expuse în rândurile următoare nu au pretenția de a realiza o serie tipologică completă, dat fiind arealul relativ restrâns în care a fost studiat fenomenul. Această tipologie este menită să completeze informațiile cunoscute, având în vedere că în literatura de specialitate nu se găsește tratat acest aspect aferent arealului avut în discuție.

Această lucrare a fost realizată preponderent pe baza cercetărilor de teren efectuate în septembrie 2015, completate cu informații din cadrul cercetărilor realizate anterior de către Muzeul Tehnicii Populare (actualmente Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA) și din bibliografia de specialitate, disponibilă la momentul actual, despre zona tratată.

Caracteristici generale ale locuirii în zona submontană

Județul Argeș este așezat în partea central – sudică a României, prezentând un relief variat și în trepte (înălțimea unităților de relief crește de la sud spre nord). Astfel, regiunea prezintă forme de relief multiple cuprinzând: munți, dealuri, podișuri, câmpii, defileuri, chei etc.

Zona de câmpie are cele mai mici altitudini și este dispusă în partea de sud. Forma de relief predominantă este compusă din dealurile Subcarpaților Getici și ale Podișului Getic, care ocupă mai mult de jumătate din suprafața județului. La contactul dintre munți și dealuri, de-a lungul râurilor, apar depresiuni subcarpatice: Câmpulung (pe Râul Târgului), Nucșoara (pe Râul Doamnei), Brădet (pe Vâlsan), Arefu – Căpățâneni (pe Argeș), Sălătrucu (pe Topolog)¹. Aceste zone sunt acoperite în mare parte de păduri, cu puține locuri pentru culturi agricole și prezintă numeroase fânețe pe culmile dealurilor înalte.

Regiunea montană (partea nordică) reprezintă aproximativ un sfert din suprafață și este

*muzeograf, Complexul Național Muzeal ASTRA; e-mail: teodor.boros@muzeulastra.com

¹Mavrodin, Teodor (coord.), *Argeșul și Mușcelul, spații istorice ale românismului*, vol. I, ed. Tiparg, Pitești, 2013, p. 1-3.

constituită din masivul Făgăraș și partea vestică a masivului Bucegi, cele două unități de relief fiind despărțite de culoarul Rucăr – Bran, zonă de puternică interferență datorită contactelor dintre păstorii brașoveni cu locuitorii zonelor sudice.

Arealul tratat în cadrul acestui articol se suprapune zonelor limitrofe ale comunei Corbeni, județul Argeș. Localitatea este compusă din opt sate (Corbeni, Berindești, Bucșenești, Oești Pământeni, Oești Ungureni, Poienari, Rotunda și Tulburea), fiind așezată la poalele Munților Făgăraș, pe valea râului Argeș.

Solurile caracteristice comunei sunt cele podzolice argilo-iluvionare și solurile brune de pădure², cele din urmă având o largă răspândire datorită suprafețelor întinse de păduri. Ambele tipuri prezintă un grad de fertilitate scăzut, fiind nevoie de îngrășarea lor prealabilă pentru a putea fi folosite în cadrul culturii agricole.

Astfel, satele aflate în zonele submontane și-au căutat resursele de existență în special în creșterea animalelor, în prelucrarea lactatelor, a pieilor, în exploatarea și prelucrarea lemnului și în îngrijirea pomilor fructiferi. Agricultură, deși cu o prezență incontestabilă, nu a constituit o ocupație principală având în vedere, pe de o parte, numărul redus de terenuri care puteau fi destinate acestei activități și, pe de altă parte, din cauza fertilității reduse a acestora.

O îndeletnicire care pe alocuri a rivalizat cu cea de creștere a animalelor a fost munca la pădure și prelucrarea lemnului. Exploatarea forestieră a luat un avânt considerabil la începutul secolului al XX-lea, lucru care a produs o bruscă și radicală schimbare în cadrul ocupațiilor sătenilor, prezența exploatarei forestiere desprinzând locuitorii de ocupațiile tradiționale³. Astfel, dacă luăm în considerare că în anul 1970 fondul forestier ocupa între 50% și 80% din suprafața fiecărei comune nord – argeșene⁴, și cunoscând faptul că încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea exploatarea forestieră cunoscuse un avânt considerabil, putem afirma că la începutul secolului trecut fondul forestier era mai întins.

Dezvoltarea ocupației de creștere a animalelor a fost susținută și de numărul mare de pășuni și fânețe pe care așezările aferente comunei le dețineau (după unele surse ponderea pășunilor și fânețelor depășește astăzi 50% din terenuri)⁵. Cultura plantelor se făcea pe suprafețe mici (suprafața medie agricolă pe gospodărie este de doar 3,6 ha)⁶, insuficiente ca locuitorii din această zonă să-și obțină necesarul de legume și de cereale. În acest context, este de presupus că în trecut terenurile deținute de către locuitorii satelor aveau o suprafață și mai restrânsă, cunoscând tendințele de coagulare a proprietăților anterioare jumătății secolului al XX-lea și întinderea pădurilor, semnificativ mai mare.

În ceea ce îi privește pe locuitorii acestei zone, ocupația principală a rămas de-a lungul timpului cea de creștere a animalelor împletită cu pomicultura, date fiind condițiile naturale prielnice oferite de relieful muntos. În cazul oilor, se practica un păstorit de pendulare dublă, caracterizat prin mișcarea turmelor între hotarul satului, zonele montane și zona de fânață. Acest sistem de creștere a animalelor este caracteristic unei activități de mai mică intensitate, spre deosebire de mișcarea amplă a turmelor practică de păstorii transilvăneni. Așadar, produsele rezultate din această activitate nu erau destinate comerțului decât într-o mică măsură, acoperind în principal nevoile locale.

În acest sens, mărturii ale unei comercializări mai intense a produselor realizate în urma activităților de creștere a animalelor au fost semnalate doar în anii '60 când, în urma amplelor lucrări de construcție a hidrocentralei de la Vidraru, erau comercializate cantități mai însemnate de produse lactate pentru hrănirea muncitorilor. În cazul acesta, vânzarea produselor se realiza cu predilecție din centrul satului Căpățâneni⁷. Alte produse care au fost comercializate din această zonă sunt țuica (vândută în principal în zonele limitrofe) și fructele (în principal merele) care, după unele mărturii, erau transportate cu ajutorul căruțelor cu coviltir în Bărgan și Teleorman, unde se făcea troc, obținându-se

²Ciulbea, Gh., *Corbeni, monografie social economică*, ed. Meșterul Manole, Curtea de Argeș, 2007, p. 28.

³Teodorescu, Nicolae, Gh., *Pe Argeș în sus, Oești din hornicul satului*, ed. Litera, București, 1988, p. 45.

⁴Budiș, Monica, *Structuri de gospodărie tradiționale din zona Argeș*, în Arhiva Științifică a Muzeului ASTRA, Fond Cercetare Românească, cutia 31, nr. inv. 1941/1997, f. 5.

⁵Teodorescu, Nicolae, Gh., *Pe Argeș în sus, Oești din hornicul satului*, ed. Litera, București, 1988, p. 46; Ciulbea, Gh., *Corbeni, monografie social economică*, ed. Meșterul Manole, Curtea de Argeș, 2007, p. 76.

⁶Ciulbea, Gh., *op. cit.*, p. 76.

⁷Informator, Pavel Elena, născută în 1961 ani, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, soție de baci (după moartea soțului a fost timp de 17 ani cu oile la hodaie).

în schimb porumb și grâu⁸. De asemenea, se cuvine menționat faptul că în proximitatea hodăilor care se află la o distanță relativ mai mică de sat apar destul de des asociate și livezi de pomi fructiferi, dovadă a unei activități mixte în cadrul acestora (atât pomicole, cât și de creștere a animalelor).

Activitățile pastorale

În raport cu particularitățile geografice și economice ale diferitelor zone, păstoritul a cunoscut o varietate de tipuri care au condus la dezvoltarea unor forme specifice de construcții pastorale, menite să adăpostească omul, instrumentarul și, în unele cazuri, animalele.

Activitățile care gravitează în jurul creșterii animalelor, în timp, datorită creșterii în complexitate, au generat construcții specializate situate în zona fânețelor, aceste areale oferind un spațiu suplimentar pentru localnici, utilizat în realizarea diverselor activități economice și de subzistență (agricultură, procurarea nutrețului pentru animale, adăpostirea animalelor etc.).

Hodăile, spre deosebire de stâni, care erau folosite doar în timpul verii pentru adăpost și pentru prepararea produselor lactate, aveau o utilizare mai largă, în sensul că de aceste construcții erau legate activități mai multe și mai complexe, care antrenau folosirea lor pe tot parcursul anului. Vara, când animalele erau plecate la munte (sfârșitul lunii mai, începutul lunii iunie, până în preajma Zilei Crucii), hodăile erau utilizate pentru adăpostirea oamenilor în timpul lucrului la pregătirea nutrețului care urma să fie consumat de către animale iarnă⁹ și, în cazul în care în preajma hodăii erau amenajate grădini, în timpul muncilor legate de micile culturi agricole.

Ulterior, după alesul oilor coborâte de la munte, construcțiile începeau să fie utilizate pentru adăpostirea animalelor și a ciobanilor. În cele mai multe cazuri, pe parcursul lunii septembrie, proprietarii animalelor se asociau și plăteau un cioban care pleca la hodaie cu mai multe oi (în unele cazuri 300 – 400 de animale)¹⁰. În această perioadă, zona era folosită pentru pășunat până la data de 30 noiembrie. Acum avea loc cel de-al doilea ales al oilor¹¹. După această dată, la fâneată rămăneau doar oile și în unele cazuri erau aduse și cornutele mari (adesea păzite de proprietarii acestora), care erau hrănite de acum cu nutrețul pregătit în timpul verii. Perioada de timp în care animalele stăteau aici putea varia destul de mult, un lucru esențial în acest context fiind cantitatea de nutreț disponibilă și condițiile climaterice. Totuși, la hodaie animalele nu erau ținute mai mult de momentul în care animalele trebuiau să fete din cauza condițiilor pe care le aveau oile la aceste hodăi, care în general, nu erau optime pentru miei. Astfel, în această perioadă, animalele erau aduse în preajma gospodăriei, unde erau ținute până în momentul în care erau trimise din nou la munte.

De menționat este faptul că acest sumar șablon al organizării vieții pastorale din cadrul construcțiilor din plai nu era în mod necesar respectat. În acest sens, a mai fost identificată o variație a acestei periodizări în cazul unui proprietar de vaci¹². Acesta mergea la hodaie doar cu 2 – 3 animale care erau ținute într-o *saia*¹³ special amenajată. Perioada de timp în care animalele erau ținute la hodaie era cuprinsă, în linii mari, între lunile septembrie și octombrie. O altă variație a fost reprezentată și de faptul că, în unele condiții speciale¹⁴, la hodăi, pentru păzirea și hrănirea animalelor mergea o femeie, lucru de altfel neobișnuit datorită faptului că această muncă era aproape în exclusivitate apanajul bărbaților.

Alimentația celor care locuiau în hodăi era asigurată de cei rămași în sat, proprietarul turmei sau, după caz, un membru al familiei, parcurgea drumul din sat până la hodaie de cele mai multe ori pe jos (caii erau ținuți la hodăi în timpul iernii, fiind utilizați la procurarea lemnului de foc), o dată pe

⁸Informator, Mira, Nicolae, născut în 1964, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, de profesie baci.

⁹Informator, Tomulescu, Eugen, născut în 1962, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, de profesie baci.

¹⁰Informator, Pavel Elena, născută în 1961 ani, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, soție de baci (după moartea soțului a fost timp de 17 ani cu oile la hodaie).

¹¹Informator, Pavel Elena, născută în 1961 ani, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, soție de baci (după moartea soțului a fost timp de 17 ani cu oile la hodaie).

¹²Informator, Vasilescu, Eugenia, născută în 1938, domiciliată în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, soție de crescător de animale.

¹³Spațiu adosat hodăii folosit pentru adăpostirea animalelor în timpul nopții.

Informator, Tomulescu, Eugen, născut în 1962, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, de profesie baci.

¹⁴Cazul Elenei Pavel.

săptămână sau o dată la două săptămâni¹⁵. Pachetul conținea, în linii mari: carne, brânză, ouă, mălai, fasole, cartofi etc¹⁶. Toate acestea erau depozitate în lăzi sau dulapuri destinate acestui scop¹⁷, excepție făcând carnea amestecată cu untură și păstrată în oale de pământ¹⁸ sau afumată și atârnată de grinda hodaiei sau în pod¹⁹. Pâinea nu era un aliment de bază în acest areal din cauza condițiilor climatice neprielnice pentru cultivarea grâului²⁰. Acest aliment era substituit de mămăligă²¹, care de altfel constituia și alimentul de bază al câinilor (doi sau trei la fiecare hodaie) care ajutau ciobanul în activitatea de păzire a turmei.

Având în vedere faptul că activitatea la hodaie pe timpul iernii era destul de redusă, munca fiind limitată la hrănirea turmei și păzirea acesteia²², oamenii aveau suficient timp liber seara, după închiderea animalelor. Astfel, în cazul ciobanilor care locuiau în cadrul unor hodaie apropiate, aceștia se întâlneau la unul din vecini și petreceau câteva ore povestind diverse întâmplări și consumând alcool, în general țuică.

Animalele erau ținute în târle mutătoare în timpul zilei. Acest sistem era folosit, pe de o parte, pentru sporirea siguranței animalelor și, pe de altă parte, pentru a facilita fertilizarea terenurilor. Locul fertilizat de către animale era numit *stătătură* și era utilizat ulterior pentru grădinile de legume care erau amenajate în timpul verii. Târlea, în timpul iernii, era mutată mai rar datorită dificultăților de batere a parilor în pământul înghețat. Astfel, aceasta se muta la aproximativ o săptămână, iar în unele cazuri de necesitate era măturată pentru a preveni „șchiopătutul oilor”²³.

Construcțiile pastorale din fânețe

Diversitatea tipologică a construcțiilor de locuit a fost determinată de cadrul geografic, de materialele utilizate, precum și de influențele epocii în care au fost construite. Aria montană a Argeșului prezintă case supraînălțate pe un soclu masiv construit din piatră de râu, prevăzute la fațada principală cu prispă delimitată de un pălmărar de lemn racordat la stâlpii care susțin cosoroaba frontală²⁴. Șarpanta prezintă patru ape și este vizibil mai accentuată decât cele din zonele de câmpie.

De asemenea, se atestă documentar în aria locuințelor montane un tip arhaic de case scunde, acoperite cu paie de secară. Reduse ca frecvență la sfârșitul secolului al XIX-lea, construcțiile de locuit de acest tip erau fie monocelulare (denumite zonal în acest caz *hodaie*), fie cu plan bicameral²⁵.

Aceste caracteristici constructive sunt ușor de regăsit și în cadrul hodaierilor din plai. Deși planimetric acestea se aseamănă cu „hodaiele” arhaice din cadrul vetrei satului (fiind compuse în general dintr-o singură cameră de locuit și foarte rar din două camere), prezintă în același timp inovații derivate din gospodăriile de dată mai recentă (acoperirea cu șită, ridicarea construcțiilor pe temelii de piatră etc.). Paralel cu aceste împrumuturi, construcțiile au dezvoltat și caracteristici proprii, cum ar fi saielele adosate camerelor de locuit.

Hodaiele din zonele de fâneță erau deținute în general de proprietarii care aveau un număr semnificativ de animale. În ceea ce îi privește pe sătenii cu un număr mic de animale, după întoarcerea de la hodaie la cel de-al doilea ales, aceștia își adăposteau animalele în cadrul gospodăriei²⁶ și le hrăneau cu nutrețul obținut din terenurile care permiteau transportul acestuia în vatra satului.

În ceea ce privește materialul de construcție folosit pentru realizarea hodaierilor, era utilizat cu

¹⁵ Informator, Mira, Nicolae, născut în 1964, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, de profesie baci.

¹⁶ Informator, Pavel Elena, născută în 1961 ani, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, soție de baci (după moartea soțului a fost timp de 17 ani cu oile la hodaie); Informator, Mira, Nicolae, născut în 1964, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, de profesie baci.

¹⁷ Informator, Tomulescu, Eugen, născut în 1962, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, de profesie baci.

¹⁸ Vasilescu, Eugenia, născut în 1938, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni.

¹⁹ Informator, Mira, Nicolae, născut în 1964, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, de profesie baci.

²⁰ Informator, Vasilescu, Eugenia, născut în 1938, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni.

²¹ Informator, Mira, Nicolae, născut în 1964, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, de profesie baci.

²² Informator, Mira, Nicolae, născut în 1964, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, de profesie baci.

²³ Informator, Mira, Nicolae, născut în 1964, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, de profesie baci.

²⁴ Mavrodin, Teodor (coord.), *Argeșul și Muscelul, spații istorice ale românismului*, vol. II, ed. Tiparg, Pitești, 2013, p. 354.

²⁵ *Ibidem*, p. 353.

²⁶ Informator, Tomulescu, Eugen, născut în 1962, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, de profesie baci.

predilecție lemnul găsit în apropiere, care era tăiat, debitat și cioplit la fața locului de către meșteri. Șita, care necesita procedee tehnice mai complexe pentru realizarea sa, și piatra, care în unele cazuri trebuia adusă de la distanțe mari față de hodaie, erau materialele care cereau un efort mai mare pentru a fi procurate, fiind transportate până la hodaie de la distanțe semnificative²⁷.

O tipologie a construcțiilor din fânețe

Serierea tipologică prezentată în cadrul acestui articol, după cum a fost menționat și în partea de început a textului, nu are pretenția de a fi una completă, aici fiind tratate doar hodaie specifice unui spațiu limitat al zonei subcarpatice, respectiv hodaie aferente bazinului superior al Râului Argeș.

Primul tip de asemenea construcții pastorale, deși astăzi nu se mai regăsește pe teren, a fost *surla*²⁸. Din punct de vedere constructiv, prezenta o formă conică și era realizată pe un postament ușor înălțat de lespezi de piatră, cu un schelet de furci de lemn fixate pe bază. Furcile care constituiau osatura întregii construcții erau acoperite de spărturi groase de lemn (din esențe rezistente la umiditate), care aveau rolul de a etanșa spațiul interior.

În partea superioară, la intersecția plăcilor lemnoase, construcția prezenta un cerc realizat din împletituri de nuiele sau din metal cu rol de ranforsare. În partea frontală era dispusă o ușă de formă ușor trapezoidală, realizată din aceleași materiale ca și restul corpului construcției.

Un alt tip arhaic de construcție din acest spațiu, care și astăzi este prezent, îl constituie *boașca*. Acesta este un tip de adăpost mutător care, în cele mai multe cazuri, este o componentă auxiliară hodaiei. Boașca prezintă un plan dreptunghiular de dimensiuni reduse (amprenta la sol a acestei construcții nu depășește în general 2 metri pătrați), cu un acoperiș într-o apă sau două. Mai des întâlnită este varianta cu acoperiș în două ape, cu șarpanta frontală scurtă, având rolul de a apăra de intemperii omul pe care îl adăpostește. Construcția nu prezintă ușă, partea frontală fiind în totalitate deschisă. Scheletul colibei este realizat din bucăți de lemn dreptunghiulare; șarpanta și cei trei pereți sunt închiși cu bucăți de șită, iar blatul de la nivelul solului este confecționat din scânduri. Întreaga construcție este realizată pe patru picioare dispuse la colțuri.

Din punct de vedere planimetric, cele mai simple hodaie din cadrul acestui areal sunt cele monocelulare. Acest tip de construcție are unele variații planimetrice și constructive în sensul că

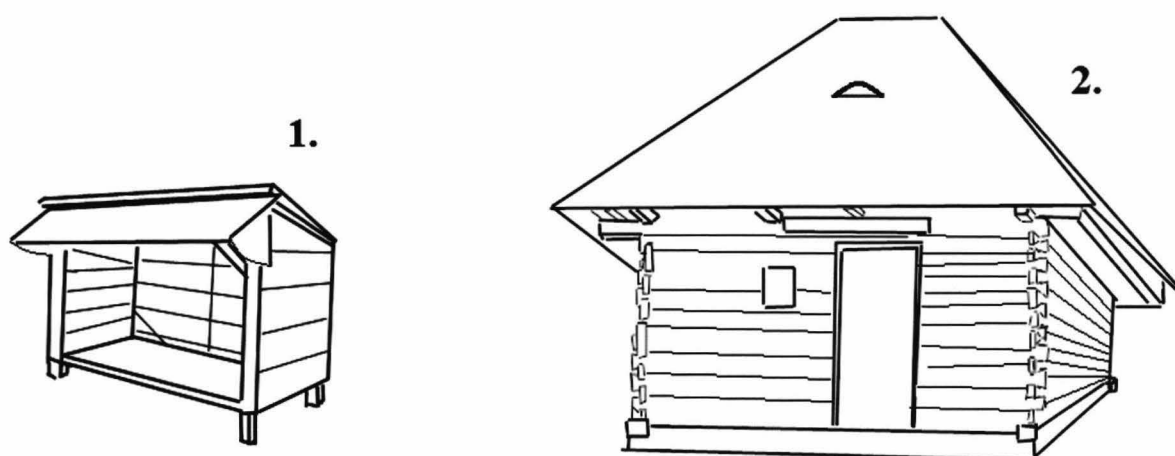

Fig. 1. Boașcă (1); Hodaie monocelulară, cu șarpanta în patru ape și îmbinare a pereților în coadă de rândunică, punctul Chiciora (2).

Moving hut (boașcă) (1); Single-roomed pastoral hut, with four-sloped roof and dovetail joints, Chiciora (2).

²⁷ Informator, Linu, Dumitru, născut în 1935, domiciliat în satul Oești Pământeni, comuna Corbeni, fost baci; Informator, Pavel Elena, născută în 1961 ani, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, soție de baci (după moartea soțului a fost timp de 17 ani cu oile la hodaie).

²⁸ Budiș, Monica, *Structuri de gospodărie tradiționale din zona Argeș*, în Arhiva Științifică a Muzeului ASTRA, Fond Cercetare Românească, cutia 31, nr. inv. 1941/1997, f. 7.

prezintă atât o diversitate bogată în ceea ce privește realizarea șarpantei, cât și unele deosebiri în tehnica constructivă a pereților. În ceea ce privește șarpanta, aceasta poate prezenta de la una la patru ape, fiind întotdeauna acoperită cu șîță. Din punctul de vedere al clădirii pereților, aceștia au o diversitate constructivă mare, singurul element comun definitoriu fiind reprezentat de grinzile cioplite pe toate cele patru fețe.

O variantă interesantă a tehnicii de construcție a fost identificată în punctul Strica. Aici se găsesc diferite tipuri de hodăi care prezintă în compoziția pereților grinzi paralele orizontale, fixate la distanțe apreciabile una de cealaltă (5 - 10 cm). Golurile rezultate din suprapunerea unor grinzi fără urme de prelucrare la capete sunt etanșate cu un strat gros de lipitură din pământ galben.

Majoritatea acestui tip de hodăi prezintă pereți realizați din grinzi orizontale încheiate la capete în cheutoare în amnari sau în coadă de rândunică. De menționat aici este și variația constructivă care înfățișază un hibrid între cele două tehnici semnalate mai sus, cel mai probabil rezultatul unor intervenții ulterioare în planul construcțiilor.

Un alt element planimetric prezent sporadic la aceste construcții este *sala*²⁹ (lipsită complet de elemente decorative pe stâlpii de susținere), formând în acest fel mai degrabă un spațiu utilitar menit a fi folosit în supravegherea turmelor de oi avute în pază.

O evoluție ulterioară acestei construcții simple o reprezintă adosarea unor aplecători de diferite dimensiuni, cu rol de adăpostire a animalelor sau de depozitare a instrumentarului folosit de către proprietari în timpul diverselor activități realizate aici. Aplecătorile, în cazul acestor hodăi monocelulare, erau dispuse preponderent pe o laterală a construcțiilor. Totuși, a fost identificat un caz în care aplecătorile erau dispuse pe trei laturi, fiind liberă doar latura frontală a construcției care prezenta și o mică sală.

Un tip mai evoluat este hodaia de „tip vagon” - cu un spațiu special amenajat pentru animale pe latura din spate a camerei de locuit. Aceste construcții au un plan dreptunghiular alungit, cu o șarpantă realizată în două ape învelită cu șîță. Hodaia propriu-zisă prezintă un mic geam situat în peretele comun cu saiaua pentru a facilita supravegherea în timpul în care animalele sunt închise. Accesul în interiorul fiecărui spațiu se face pe uși separate, una în partea frontală a construcției pentru accesul în hodaie și alta în ultima treime a uneia din laturile lungi pentru accesul în saivanul oilor.

Elementele arhitecturale specifice dezvoltate în jurul hodăilor au fost saielele (spații adosate hodăii, care aveau rolul de adăpostire a animalelor și eventual a instrumentarului necesar diverselor activități din timpul anului). Acestea sunt prezente la majoritatea construcțiilor din fânețe identificate astăzi pe teren și prezintă la rândul lor unele variații de formă constructivă.

Un prim tip îl constituie o hodaie din punctul Ciora, cu un plan simplu, monocelular, fiind realizată pe o temelie de piatră inegală ca înălțime, datorită înclinației terenului, și cu ziduri realizate

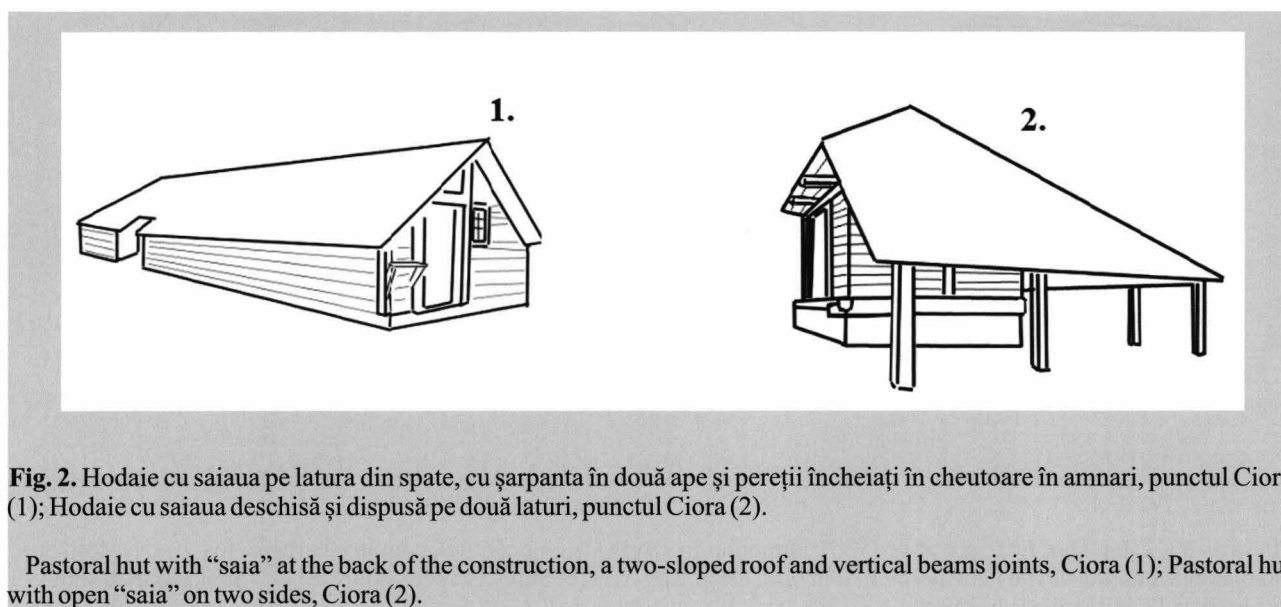

Fig. 2. Hodaie cu saiaua pe latura din spate, cu șarpanta în două ape și pereții încheiați în cheutoare în amnari, punctul Ciora (1); Hodaie cu saiaua deschisă și dispusă pe două laturi, punctul Ciora (2).

Pastoral hut with “saia” at the back of the construction, a two-sloped roof and vertical beams joints, Ciora (1); Pastoral hut with open “saia” on two sides, Ciora (2).

²⁹ Acest termen desemnează prispa sau pridvorul din alte zone etnografice.

din grinzi de lemn orizontale încheiate în coadă de rândunică și, parțial, în cheutoare în amnari. Acoperișul este realizat în patru ape și învelit cu șiță, prezentând o alungire pe două laturi, în acest fel formându-se spațiul aferent saiaiei. În acest caz, particularitatea tipologică este dată de saiaua deschisă, dispusă pe două laturi ale construcției. Incinta acesteia a fost delimitată cel mai probabil cu un gard de uluici, având în vedere că spațiul dintre stâlpi nu prezintă urme de foste temelii și nici urme de ziduri. În acest moment, saiaua este delimitată doar de stâlpii care au rolul de susținere a prelungirii șarpantei.

De asemenea, un tip arhitectural mai evoluat îl constituie hodaia cu saia închisă pe două laturi, aceasta prezentând o încăpere de locuit (*hodaie*) și un adăpost pentru oi (*saia*) adosat camerei, pe două laturi, formând o încăpere îngustă în formă de „L” cu două uși de acces la extremități. Din acest tip, au fost identificate două hodaie cu mici diferențe tipologice; prima hodaie nu prezintă sală, iar cea de-a doua prezintă o sală pe două laturi, formând un alt spațiu în formă de „L”.

Un ultim tip de hodaie, cu șarpantă în patru ape și saia formată din prelungirea acesteia, o reprezintă cea identificată în punctul Strica. De această dată, șarpanta se prelungește pe trei dintre cele patru ape, acoperind cei trei pereți dubli ai saiaiei și formând un spațiu închis în formă de „U”. Din punct de vedere constructiv, hodaia este realizată din bârne relativ subțiri de lemn, dispuse orizontal, cu o distanță apreciabilă între ele (5 – 10 cm), acest spațiu fiind etanșeizat cu o umplutură de lut. Pe latura frontală, construcția prezintă o mică sală fără elemente decorative pe stâlpi.

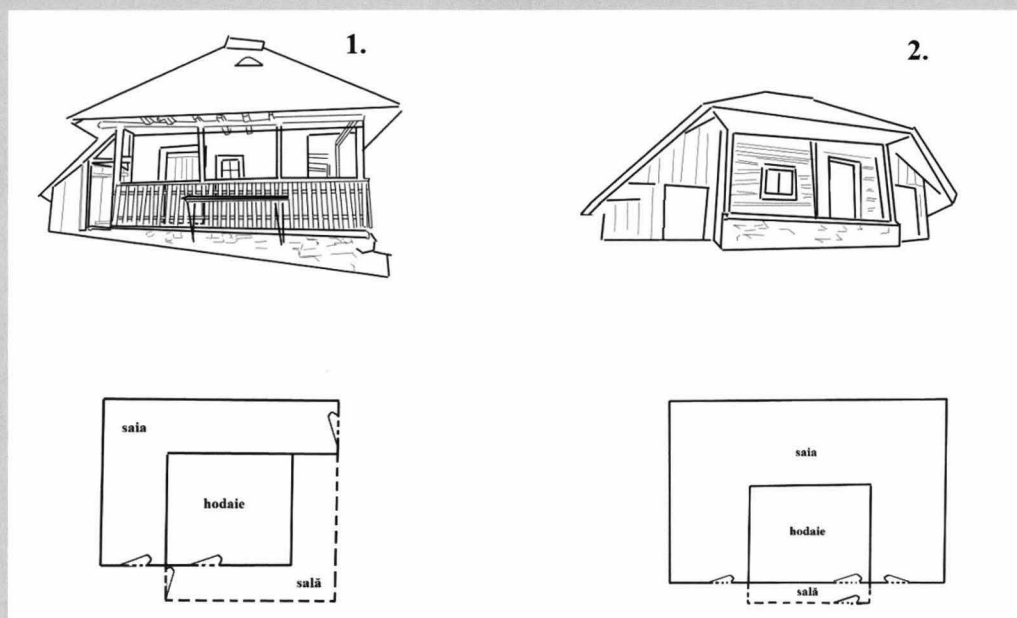

Fig. 3. Hodaie cu saia pe două laturi și sală aferentă celorlalte două, punctul Strica (1); Hodaie cu saia pe trei laturi și sală pe latura frontală, punctul Strica (2).

Pastoral hut with “saia” on two sides and a room on the other sides, Strica (1);
Pastoral hut with “saia” on three sides and a room on the front side, Strica (2).

Acest tip de colibe pastorale cu saiele rezultate în urma prelungirii acoperișului în patru ape era utilizat preponderent pentru adăpostirea oilor, dată fiind înălțimea sa redusă. Pentru cornutele mari, care în unele cazuri erau și ele aduse în fâneată, au fost dezvoltate construcții cu acoperișul în două ape, cu saia pe o latură a spațiului de locuit, având șarpanta la același nivel cu hodaia și prezentând un perete lateral comun.

Astfel de construcții erau de asemenea larg răspândite, având o variație constructivă reprezentată de lipsa, dispunerea deasupra saiaiei sau prezența pe întreaga suprafață a construcției a fânarului. Într-un caz de acest gen, construcția a luat dimensiuni monumentale prezentând două încăperi de mari dimensiuni, prevăzute cu fânar deasupra și aplecători pe o latură laterală și în spatele construcției, aceste două aplecători fiind folosite pentru adăpostirea animalelor mici (găini, porci, oi

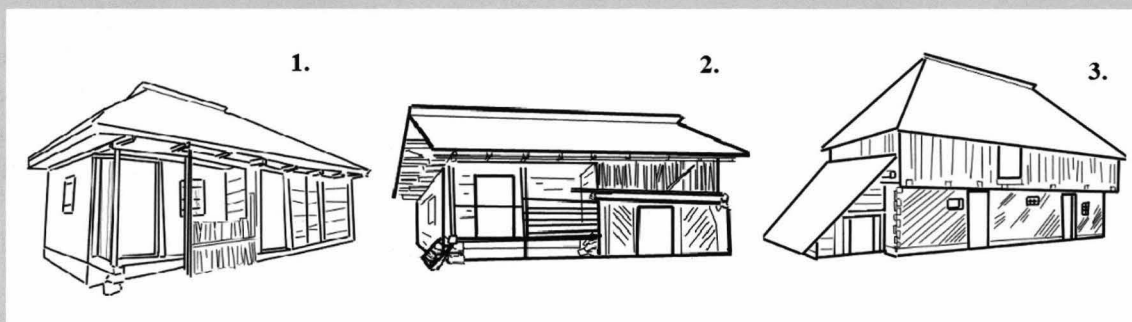

Fig. 4. Hodaie cu saia laterală fără fânar, punctul Chiciora (1); Hodaie cu fânar deasupra saialei, punctul Varu (2); Hodaie cu fânar dispus deasupra întregii construcții și aplecători laterale, punctul Ciora (3).

Pastoral hut with “saia” on one side, without hayloft, Chiciora (1); Pastoral hut with hayloft on the “saia”, Varu (2); Pastoral hut with hayloft on the entire building and lateral constructions, Ciora (3).

Cea mai evoluată construcție din punct de vedere planimetric o reprezintă o hodaie cu două camere (tindă și cameră de locuit) și o încăpere de lungimea celor două camere, adosată construcției prin prelungirea acoperișului și prin dublarea peretelui opus accesului. Această încăpere era podită parțial cu bucăți de lemn rotund de carpen dispuse deasupra beciului utilizat pentru depozitarea alimentelor.

Ansamblul arhitectural este format din hodaie cu trei încăperi, grajd monocelular cu fânar și un sistem de țarcuri pentru îngrădirea animalelor. Construcțiile au un plan dreptunghiular, cu zidurile încheiate drept în cheotoare în amnari. Temelia hodăii este realizată din lespezi de piatră, iar zidurile sunt clădite din lemn de diferite esențe (brad, stejar, fag). De asemenea, ușa construcției prezintă o inscripție incizată pe partea exterioară „GHERGHINOIU. GHE. PETRE ANU 1950”.

De menționat este faptul că în proximitatea acestor construcții sunt prezenți o serie de zarzări (corcoduși) care, prin dispunerea lor relativ ordonată, aduc indicii conform cărora proprietarii acestui ansamblu, pe lângă creșterea animalelor, se ocupau și cu creșterea pomilor fructiferi. Acest aspect a fost

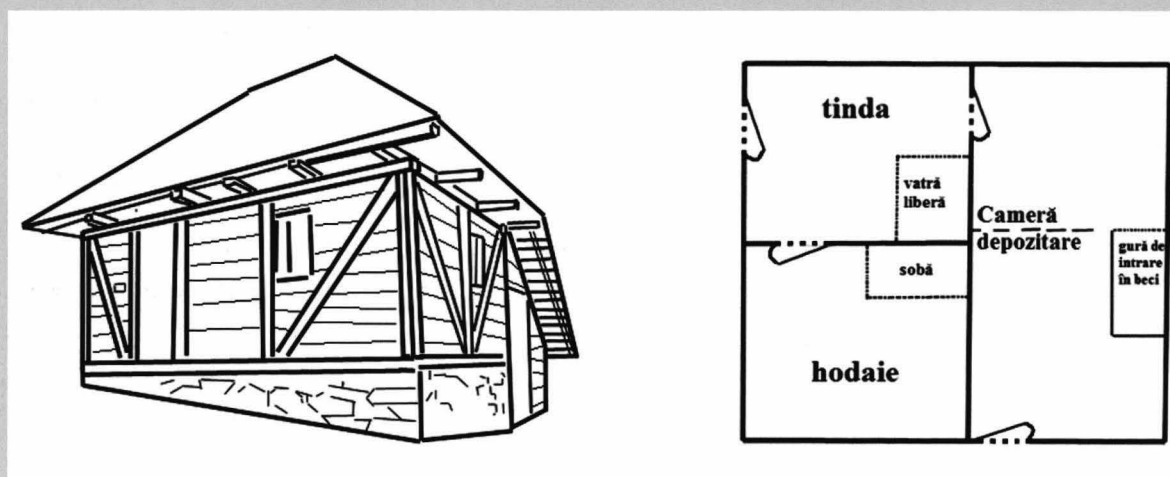

Fig. 5. Hodaie cu trei încăperi și beci, punctul Varu.

Pastoral hut with three rooms and basement, Varu.

Anexele hodăilor din plai

O parte din construcțiile din acest areal geografic prezentau în proximitatea lor anexe destinate adăpostirii animalelor. De menționat în acest context este faptul că anexele erau asociate exclusiv cu hodăi care, cel puțin în prima fază constructivă, nu prezentau spații de adăpostire pentru animale în cadrul corpului construcției principale. Astfel, aceste construcții intră în asociere directă cu hodăile care în primă fază prezentau un plan monocelular, aici fiind identificată o singură excepție, construcția din punctul Varu, care prezintă trei camere (dar în acest caz spațiile interioare nu erau destinate

adăpostirii animalelor). Planimetric, aceste grajduri prezintă o formă patrulateră sau dreptunghiulară cu una sau două încăperi. În unele cazuri, adosate acestora, au fost construite mici aplecători care constituiau un spațiu suplimentar pentru depozitare.

Un prim tip constructiv îl reprezintă anexele de formă dreptunghiulară, monocelulare, identificate în două variante în cadrul arealului studiat. Prima dintre aceste construcții este realizată dintr-un schelet de lemn care formează un spațiu închis prin clădirea unor pereți din stuf și parțial din gard realizat din uluici. Construcția prezintă pe o latură o aplecătoare realizată în aceeași tehnică constructivă. Șarpanta este realizată în două ape acoperite cu șifă.

Cea de-a doua construcție de acest tip prezintă în esență o formă constructivă similară, doar că materialele folosite în realizarea pereților au fost unele mult mai durabile. În acest sens, pereții construcției sunt realizați din grinzi de lemn dispuse orizontal, încheiate în cheutoare cu amnari și ulterior lutuie. Șarpanta, la momentul identificării, prezenta un acoperiș realizat din materiale care nu se regăseau în cadrul culturii populare (plăci de azbociment), dar, după toate probabilitățile, acest material a înlocuit șifă care era de altfel prezentă pe toate construcțiile de acest tip din arealul avut în discuție.

Fig. 6. Grajd cu plan dreptunghiular și pereți din stuf, punctul Valea Ursului (1); Grajd cu plan dreptunghiular și pereți din bârne de lemn dispuse orizontal, punctul Chiciora (2).

Rectangular stable with reed walls, Valea Ursului (1);
Rectangular stable with walls made of horizontal wooden beams, Chiciora (2).

Al doilea tip de grajd are o formă planimetrică aproximativ patrulateră cu diferențe relativ mici între lungime și lățime și prezintă la nivelul superior un spațiu special amenajat pentru depozitarea fânului (*fânar*). Asemeni tipului precedent, aceste construcții sunt monocelulare; în cazul acestui tip, materialul de construcție este în totalitate lemnul. Pereții au o varietate mare având în vedere că, în cazul celor trei anexe de acest gen, stilul constructiv este de fiecare dată diferit. Astfel, sunt prezente îmbinări în cheutoare în amnar, îmbinare mixtă (atât în amnari cât și în cheutoare dreaptă) și în punctul Strica este prezentă îmbinarea de grinzi orizontale alternate cu lutuială (procedeu descris anterior).

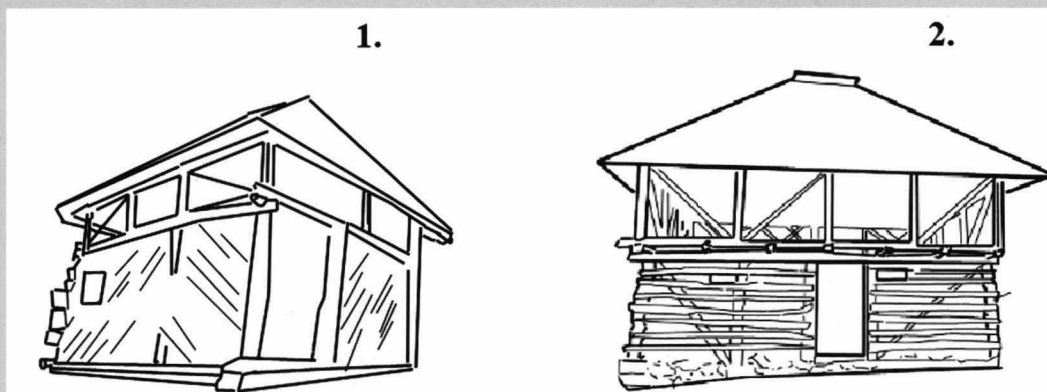
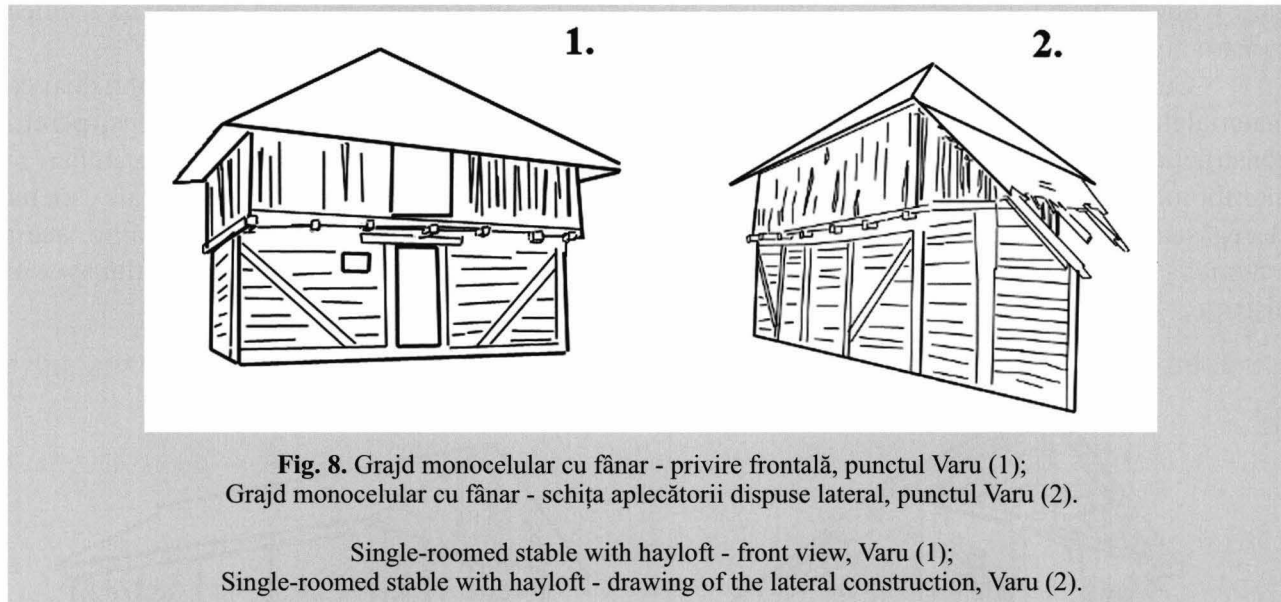

Fig. 7. Grajd monocelular cu fânar, punctul Ciora (1); Grajd monocelular cu fânar, punctul Strica (2).

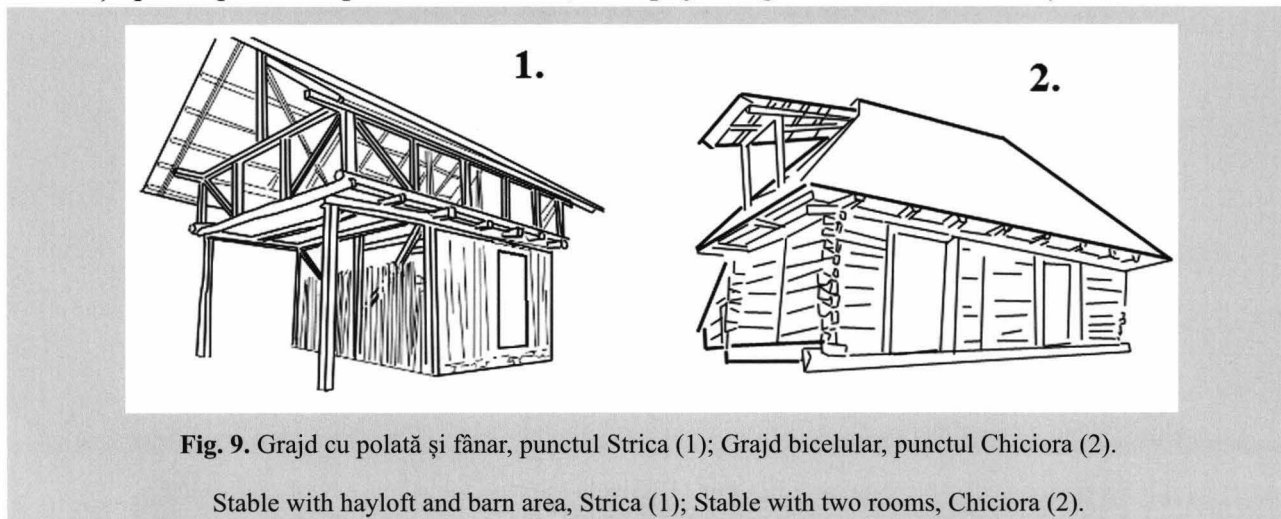
Single-roomed stable with hayloft, Ciora (1); Single-roomed stable with hayloft, Strica (2).

În ceea ce privește șarpanta, în toate cazurile aceasta este construită în patru ape. Nici una dintre construcții nu mai prezintă în momentul de față aplecători laterale. Totuși, este de menționat faptul că, într-un caz din cele expuse mai sus, au rămas urme evidente ale unei aplecături care astăzi este parțial distrusă (anexa hodăii cu trei încăperi din punctul Varu). Nu se poate afirma cu certitudine rolul acesteia în cadrul ansamblului, având în vedere starea sa de conservare (în acest moment, din aplecătoare fiind în poziție verticală doar peretele din spate).

În punctul Strica este prezent un grajd monocelular, probabil construit ulterior hodăii, realizat dintr-un schelet de lemn care închide spațiul interior cu ajutorul unor scânduri dispuse vertical. Pe lângă această particularitate (care nu se mai găsește la alte construcții), anexa hodăii prezintă și o polată pentru adăpostirea unei căruțe. Acest element arhitectural, singular în tipologia grajdurilor din zonă, poate fi justificat și de relativa apropiere de vatra satului (ansamblul fiind la o distanță mică de sat comparativ cu celelalte construcții identificate) și, în consecință, dezvoltării mai timpurii a căii de acces în această zonă pentru căruțe. În partea superioară, construcția dispune de un fânar pe întreaga suprafață construită.

Un ultim tip constructiv al anexelor îl constituie un exemplar din punctul Chiciora, care prezintă un plan dreptunghiular cu un perete median care împarte întregul spațiu interior în două camere. Construcția este realizată din bârne dispuse orizontal închise la colțuri în cheutoare în coadă de rândunică. Fiecare încăpere prezintă o intrare distinctă. În partea din spate, grajdul dispune de o aplecătoare de înălțime mică, cu acoperișul realizat din prelungirea șarpantei. Intrarea în pod este dispusă pe o latură scurtă a șarpantei. Aceasta este realizată prin ridicarea unei părți importante a unei laturi a șarpantei pe doi stâlpi de lemn rotunzi, care sprijină o grindă transversală de lățimea învelitorii.

Concluzii

Fenomenul construcțiilor din plai a fost prezent pe tot cuprinsul țării în perimetrul circumscris arcului carpatic. Acesta s-a dezvoltat din nevoia de suplimentare a terenurilor utilizate în economia de subzistență a locuitorilor satelor tradiționale.

Odată cu dezvoltarea activităților din fânețe, au apărut construcții specializate menite să faciliteze activitățile din acest areal prin crearea unui spațiu de depozitare și adăpostire. Deși construcții temporare, acestea erau utilizate o perioadă îndelungată a anului, rare fiind momentele în care nu adăposteau cel puțin o persoană. În perioada de disoluție a fenomenului locuirii în plai, hodaile au fost locuite de către bătrânii satelor, acest spațiu fiind utilizat în aceste cazuri ca locuință permanentă.

Numărul acestor construcții a rămas relativ mare până în zilele noastre, dar, din păcate, aproape toate sunt într-o stare de conservare precară. Fără intervenția umană pentru restaurarea lor, cel mai probabil vor dispărea aproape complet în următoarea decadă. Locuitorii din această zonă menționează faptul că, până la începutul anilor '90 ai secolului trecut, numărul construcțiilor a fost și mai mare, ulterior acestei perioade fenomenul intrând într-o pantă descendentă. Multe din acestea au dispărut prin acțiunea deliberată a locuitorilor satelor, care au reutilizat materialul lemnos din cadrul lor pentru obținerea lemnului de foc sau, mai rar, în cadrul altor construcții³⁰.

De menționat este faptul că acest fenomen, alterat într-o oarecare măsură de influențele vieții moderne, încă mai persistă, fapt relevat și de urmele de locuire evidente care au fost identificate în organizarea interioară a unor asemenea construcții care, de altfel, sunt ușor de observat în anexa fotografică atașată la finalul textului.

BIBLIOGRAFIE

Budiș, Monica, *Structuri de gospodărie tradiționale din zona Argeș*, în Arhiva Științifică a Muzeului ASTRA, Fond Cercetare Românească, cutia 31, nr. inv. 1941/1997.

Ciulbea, Gh., *Corbeni, monografie social economică*, ed. Meșterul Manole, Curtea de Argeș, 2007.

Mavrodin, Teodor (coord.), *Argeșul și Mușcelul, spații istorice ale românismului*, vol. I, ed. Tiparg, Pitești, 2013.

Mavrodin, Teodor (coord.), *Argeșul și Mușcelul, spații istorice ale românismului*, vol. II, ed. Tiparg, Pitești, 2013.

Teodorescu, Nicolae, Gh., *Pe Argeș în sus, Oești din hornicul satului*, ed. Litera, București, 1988.

Listă informatori

Informator, Linu, Dumitru, născut în 1935, domiciliat în satul Oești Pământeni, comuna Corbeni, fost baci;

Informator, Mira, Nicolae, născut în 1964, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, de profesie baci.

Informator, Pavel, Elena, născută în 1961 ani, domiciliată în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, soție de baci (după moartea soțului a fost timp de 17 ani cu oile la hodaie).

Informator, Tomulescu, Eugen, născut în 1962, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, de profesie baci.

Informator, Vasilescu, Eugenia, născută în 1938, domiciliată în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, soție de crescător de animale.

³⁰ Informator, Mira, Nicolae, născut în 1964, domiciliat în satul Oești Ungureni, comuna Corbeni, de profesie baci.

Punctul Chiciora

Punctul Strica

Punctul Ciora

Punctul Varu

Punctul Valea Ursului

Aspecte ale habitatului și economiei arhaice în Podișul înalt al Mehedințiului

Lucian ROBU*

This study comes to reassess assumptions of Mehedinți plateau research, stated in the previous decades and brings up new information, resulting from field research conducted in recent years in the north part of Mehedinți county. Addressing the various aspects of archaic economy is all the more necessary, as the previous analyzes are scarce, leaving still a vast ethnological space to be explored. The habitat of the high plateau of Mehedinți is a highly complex topic but also attractive, remaining still a novelty in terms of ethnological information.

Keywords: plateau, habitat, mountain farming, pomiculture

Cuvinte cheie: podiș, habitat, agricultura de munte, pomicultură

Platoul Mehedinți este o regiune geografică puternic individualizată, formată spre sfârșitul erei neozoice, prin prăbușirea unei părți din lanțul carpatic, odată cu ultimele etape ale orogenezei alpine. Deși structura sa geologică este specifică munților, cuprinzând pe teritoriul său restrâns toate unitățile structurale ale Carpaților Meridionali, înălțimile joase cu culmi netede, unde se regăsesc numeroase așezări umane, determină încadrarea acestuia în unitatea de podiș. (Fig. 1)

Caz unic în țara noastră, această îmbinare a caracteristicilor geografice de deal cu cele de munte cuprinde o mare diversitate de relief carstic, cu sisteme complexe de peșteri și chei, săpate de rețeaua de ape captate în subteran, câmpuri de lapiezuri - caracteristice pentru Munții Alpi - avene, cornete, precum și o mare biodiversitate, ajutată de climatul blând, cu influențe mediteraneene.

Suprafața și compoziția vegetației au suferit schimbări majore, datorită populației permanente încă din timpuri preistorice, pădurile defrișate fiind înlocuite cu pășuni și terenuri cultivate, astfel încât este greu de stabilit compoziția originală a covorului vegetal. Toate aceste elemente au contribuit la clasarea zonei drept arie protejată de interes național și înființarea Geoparcului Platoul Mehedinți, delimitat la vest de Valea Cernei și Depresiunea Orșovei, separat de Subcarpații Getici la nord-est prin Valea Motrului, la est de un aliniament de mici depresiuni, iar la sud, despărțit prin Defileul Dunării de Podișul Miroci din Serbia¹. Un loc important în dispunerea satelor din regiunile carstice ale podișului îl are hidrografia. Astfel, aici, comunitățile omenești își găsesc identitatea acolo unde rețeaua hidrografică are funcționalitate permanentă. Cu toate acestea, forme de locuire permanentă se află și în zonele unde apa ridică probleme de alimentare, fapt ce dovedește că nu apa a constituit elementul hotărâtor, în răspândirea gospodăriilor pe calcare o influență deosebită având-o și condițiile social - istorice de populare a podișului, alături de marea putere de adaptare a populației la condițiile naturale ale carstului.

Privită din afară, zona are înfățișarea unui bloc masiv de munte fiind traversată de văi înguste și adânci. Spațiul dintre văile principale care străbat această zonă este format din suprafețe netede ca de câmpie, cu sol fertil fiind denumite polii (depresiuni carstice mai mari) care prelungesc luncile unor râuri dispunând de o fertilitate mai mare și care sunt folosite cu predilecție pentru fâneță sau culturi agricole.

Satele se desfășoară răsfirat pe culmi de deal, de-a lungul văilor principale și secundare ori pe versanții acestora și prezintă trăsături specifice comunităților umane coagulate pe înălțimi. Suprafețele netede dintre văi sunt împânzite de sate mici, cu gospodării risipite și care formează tipul predominant de așezare. Iată câteva exemple edificatoare: Godeanu, Busești, Proitești, Cracu Muntelui, Gărdăneasa, Ponoarele. Numeroase sate apar formate din mai multe grupuri de case bine individualizate, aflate la distanțe variabile, cuprinse între 2 și 6 kilometri, purtând denumiri topografice sau patronimice (în general numele acestor trupuri de sate era furnizat de neamul care se dezvoltase în acel areal) cum

* muzeograf, Complexul Național Muzeal ASTRA; e-mail: lucian.robustu@muzeulastra.com

¹ Erdeli George, Iacob Gheorghe, *Considerații geografice asupra așezărilor omenești din Piemontul Strehaia*, în *Analele Universității București*, XXVIII, 1979, p. 12.

ar fi Răiculești, Martinești, Pătășani, Popești². (Fig. 2)

Așezările care ocupă versanții văilor au un grad pronunțat de răsfire ca la Seliștea – Izverna, Drăghești, Cerna-Vârf. Întâlnim și sate sau porțiuni de sate înșirate de-a lungul văilor înguste, cu grad mai mare de adunare, impuse de cadrul natural care influențează delimitarea vetrei satului, ca la Podeni-Vale, Prejna sau Cloșani. Unele sate care astăzi prezintă o structură oarecum liniară, prezentau în trecut o formă risipită. În urma unor măsuri administrative asemenea sate s-au adunat și s-au dispus de-a lungul drumurilor, dezintegrând caracterul accentuat de izolare specifică locuirii secolelor anterioare³.

Din totalul așezărilor omenești ale Podișului Mehedinți circa 30% au vetrele de sate pe terenuri calcaroase sau parțial pe calcare; dintre satele ale căror gospodării (și conace) sunt dispuse pe suprafețe calcaroase sunt: Cerna-Vârf, Sfodea, Bunoaica, Jupânești, Ponoarele, Băluța, Brînzei, Gărdăneasa, Răiculești, Motru Sec, iar cu vetre parțial pe calcare sunt: Obârșia Cloșani, Godeanu, Balta, Coada Cornetului, Gornovița, Cireșu, Baia de Aramă, Delureni, Orzești. Cauza principală a populării acestor terenuri calcaroase o reprezintă creșterea numărului populației din așezările omenești apropiate, care a generat un fenomen de „roire”, de stabilire a populației și pe aceste terenuri ce au putut oferi o sursă de existență. Creșterea numerică a populației, începe cu secolul al XVIII – lea și se continuă până la începutul secolului al XIX-lea, când apare și fenomenul invers, regresiv, de migrare a populației din aceste locuri spre zonele mai dezvoltate economic din apropiere.

În general, așezările din teritoriu sunt caracterizate prin sate mici, dispuse în zona de podiș, și sate mai mari, constituite de-a lungul văilor principale - cu locuințe construite din bârne de lemn și zidărie de piatră - o parte din ele formate înainte de secolul al XVII-lea, celelalte formate datorită populațiilor venite din zona Banatului și Transilvaniei în secolul al XVIII-lea. Pe parcursul secolelor XIX-XX, satele risipite pe dealuri coboară spre văi, în spații mai largi și pe versanți mai domoli, centralizându-se în jurul unor nuclee economice și administrative, dispuse pe vechile vetre istorice sau întemeind altele noi.

Formele de așezare rurală, de-a lungul istoriei sunt marcate de existența satelor libere și a celor aservite, predominând însă cele libere așa numitele sate moșnenești. Însăși memoria colectivității mai păstrează încă existența „curelelor” moșnenești, formă de organizare juridică și economică a trupului de moșie, reflectând însă și structura socială a acestor comunități.

Astfel, satele din zona Podișului Mehedinți se prezintă de-a lungul istoriei drept „sate de tip răsfire și risipit, cu case de lemn sau din piatră gălbuie, înălțate uneori pe pivnițe, în care se intră pe porți înalte cioplite din lemn de stejar”⁴. Trebuie atrasă atenția asupra tendinței generale de fortificare a construcțiilor destinate locuirii din acest spațiu geografic, trăsătură generată de permanenta prezență a graniței de-a lungul Văii Cernei. Se poate observa construirea unei întregi rețele de construcții fortificate în teritoriu, prin frecvența zidăriei de piatră la „toate acele construcții cu rol utilitar, pivnițe și conace de plai, conacele de deal și toate locuințele și adăposturile întărite sau culele de toate felurile”⁵. În ceea ce privește locuințele confecționate din lemn, Ion Ionescu de la Brad menționează că în Mehedinți „casele de lemn se fac din bârne, în pădure, unde se cioplesc și se și încheie”⁶.

²Interviu realizat în iulie 2014 cu profesorul de limba română Dumitru Borloveanu, monograf al Comunei Ponoarele, 73 de ani. Situația acestor denumiri impuse de originea neamurilor prezintă multe similitudini cu denumirile crângurilor din Munții Apuseni, impuse în istoria locurilor ca patronime ale unor familii fondatoare. Procesul de geneză a satelor de munte mehedințene este caracterizat prin dezvoltarea acestora pe dealuri separate de văi cunoscute popular sub numele de „craci”, exemplul relevant fiind Cracu Muntelui, sat aparținător de comuna Ponoarele, care a dobândit această denumire din topo-geografia populară.

³Giurescu, Constantin C., *Material pentru Oltenia sub austrieci*, vol. II, București, 1960, pp. 324. Istoricul valorifică informațiile topografice și cartografice oferite de documentele austriece de secol XVIII. Aceste hărți indică amenajări ale unor cursuri de apă, instalații hidraulice suprafețe ocupate de culturi agricole. Terenurile ocupate de păduri apar destul de frecvent în marcajele cartografice. Acest fapt explică amploare campaniilor de realizarea a curăturilor în satele mehedințene, „extrăgându-se” astfel din pădure teren arabil.

⁴Vintilescu, Ion, *Podișul sau plaiul Mehedințiului*, în „Revista Geografică”, II, 1945, București, pp. 124-126.

⁵Petrescu, Paul; Ciobanu, Pavel, *Arta populară în județul Mehedinți*, album editat sub egida Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă, Drobeta Turnu-Severin; 1982, pp. 23-25.

⁶*Ibidem*.

Ținând cont de principiile de fond organizatoric al „curelelor moșnenești” din teritoriu și de tendințele de regroupare ale așezărilor dispersate pe dealuri către noi nuclee, așezarea rurală a comunei Balta (satele Balta, Prejna, Costești, Gornovița) este dispusă de-a lungul unei văi, bine delimitate topografic, traseul drumului principal fiind dispus paralel firului de apă al satului. O excepție o reprezintă satul Sfodea, împărțit în două grupări de locuire: una dispusă de-a lungul văii și alta dispusă de-a lungul culmii dealului din apropiere⁷. O altă trăsătură caracteristică acestor sate este dezvoltarea unor „cuiburi” de gospodărie - în fapt, construcțiile cele mai vechi ale satelor se află în aceste zone - dezvoltate pe versanții dealurilor/înălțimilor care delimitează părțile satului.

În ceea ce privește așezările rurale din Podișul Mehedinți, considerând caracterul lor răsfirat și risipit, administrația habsburgică se afla în situația unei aparente depopulări a satului. Populația satelor locuia însă retrasă în păduri și pe vârfurile dealurilor. Această etapă (1718-1739) marchează un prim moment în istoria organizării așezărilor rurale din Mehedinți. Nu se poate determina reușita proiectului habsburgic de organizare a satelor în jurul unor vetre stabile, ținând cont că o mare parte din populație nu ia în seamă hotărârile acestei administrații, trăind în continuare retrasă în munți, în așezările de conace de deal și pe plaiuri. În anii de după cel de Al Doilea Război Mondial, administrația a reușit, însă, modernizarea unor drumuri importante și corectarea traseelor locale pe anumite zone.

Considerații asupra tiparelor arhitectonice ale zonei

O întreagă varietate de tipologii arhitecturale compun rețeaua de locuințe specifice zonei etno-geografice Podișul Mehedinți⁸:

- Casa joasă: Acest tip de locuire reprezintă locuința cea mai comună a zonei. Din această categorie fac parte toate locuințele cu un singur nivel de locuire, inclusiv cele care, datorită adaptării la teren, determină înălțarea soclului de piatră și adăpostesc pivnița. Au fost înregistrate trei subcategorii: casa joasă fără prispă; casa joasă cu prispă parțială; casa joasă cu prispă de-a lungul întregii fațade principale⁹.

- Casa înaltă: Acest tip de locuire este mai rară și mai târzie, din punct de vedere cronologic. Au fost înregistrate două subcategorii: casa înaltă cu prispă parțială; casa înaltă cu prispă de-a lungul întregii fațade.

- Conacul de plai reprezintă o veche tipologie de locuire, specifică așezărilor permanente, răsfirate, din zonele de deal. Ansamblul este format dintr-o gospodărie care formează o incintă din zidărie de piatră, cu locuință și adăpost pentru animale. Unele din aceste așezări de conace se transformă cu timpul în sate, în orice caz ele constituind un fel de dublet al gospodăriilor din sate, între cele două nivele de așezare fiind o permanentă pendulare.

O mare parte din locuințele și gospodăriile din satele Costești, Prejna și Cireșu se înscriu în această tipologie.

Tipologiile de locuire enumerate își pot îmbogăți volumetria prin prezența foișorului. În comuna Balta, elementul apare aproape în exclusivitate la casele înalte, cu două etaje. Tipic acestei zone trebuie considerată amplasarea coșului în planul fațadei principale a locuinței. Această caracteristică este determinată de poziția centrală a vetrei focului în planimetria locuinței.

La Jidoșțița și la Șușița se evidențiază tipul de casă pe un singur nivel cu următoarele variante:

- casa cu cameră și tindă;
- casa cu două camere;
- casa cu două camere și tindă centrală.

⁷Tipologia localităților rurale este strâns legată de zona geografică în care se înscriu astfel ca în zona de munte-podiș satele au o structură răspândită și risipită, au în medie 350 de locuitori și se accede greu la ele în perioada de iarnă. Densitatea acestora în teritoriul de este de 7,5 localități/100 kmp, iar a populației de 31,26 locuitori/kmp. Datele de populație și indicatorii demografici, în special sporul negativ, semnalează tendința de depopulare a satelor din aceasta zonă. La nivel de unitate administrativ-teritorială densitate mare de locuitori înregistrează comunele Corcova, Bala, Malovat, Brosteni, Șisești iar la polul opus se situează Balta, Obârșia Cloșani, Cireșu, Isverna și Podeni.

⁸Ionescu, Grigore, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982, pp. 45-47; Idem, Ionescu *Arhitectura populară în România*, București, 1971, p. 67.

⁹Maier, Octavian, *Meșteșugul vărăritului în zona Porților de Fier, în Mehedinți – Istorie și cultură*, Drobeta Turnu Severin, 1982, pp. 4-6.

În toate cazurile casele prezintă prispă amplă pe fațadă (mai rar pe două laturi). Pereții au fost în cele mai multe cazuri realizați din lemn de stejar, iar învelitorile din șită de fag sau stejar.

La Balta, Costești, Cireșu, Negrușa, Ponoarele se remarcă casele pe două niveluri cu soclu înalt din piatră. De obicei, la primul nivel (bicelular) se află grajdul vitelor sau un soi de magazie/pivniță sau ambele. Împărțirea camerelor de la nivelul superior este asemănătoare cu cea de la casele pe un singur nivel. Prispa poate fi realizată pe una, două sau trei laturi. Ca o caracteristică originală este hornul zidit din piatră.

În comuna Bâlvănești, cu sate aflate în zona de contact între deal și munte se regăsesc ambele tipuri de casă. Acareturile sunt diverse ca formă și structură, de la fânarul simplu până la șuri trichelulare.

Un caz mai special îl constituie comuna Balta unde sunt multe case de lemn pe două și chiar pe trei niveluri de dimensiuni impresionante (15m X 8m) de inspirație urbană, ridicate acum aproximativ 100 de ani. Influența arhitectonico-edilitară pentru astfel de edificii ample se explică prin preluarea modelului constructiv de la casele boierești, edificate de familiile înstărite din târgul Baia de Aramă.

Perpetuarea arhitecturii tradiționale s-a datorat unei oarecare izolări, a sărăcirii oamenilor și reîntoarcerii la viața tradițională după decăderea industriei și creșterea șomajului în principalele orașe de influență: Drobeta Turnu Severin și Baia de Aramă.

Tehnici constructive

Principalele materiale de construcție folosite în comuna Balta sunt lemnul (închideri verticale cu bârne din gorun sau brad - sistem blockbau, cu prinderi „în coadă de rândunică” și „în căței”, șarpantă de lemn, învelitoare din șită) și piatra (zidărie din piatră, sub formă de blocuri neregulate și cu puțin mortar pe bază de lut, utilizată la soclurile caselor, la conacele de plai și la porți). La Prejna și Costești, piatra este un material foarte uzitat datorită topografiei înconjurătoare, apropiate reliefului montan.

Tendințele de etanșizare și igienizare a locuințelor cu sistem constructiv blockbau au existat și pe parcursul secolului al XIX-lea. Soluția utilizată în astfel de situații a fost tencuirea exterioară cu var hidraulic, armat cu nuiele și câlți. Zona Podișului Mehedinți a reprezentat, chiar și în secolul al XIX-lea, o zonă săracă a Țării Românești. Tehnicile constructive bazate pe prelucrarea lemnului necesită, însă, o permanentă întreținere, conservare și reabilitare¹⁰.

Alte construcții specifice locuirii rurale

Adăposturile de animale reprezintă o adevărată tipologie constructivă, specifică locuirii din Podișul Mehedinți. Palanca, un adăpost pentru animale, anexat perimetrului unui conac de plai sau al unei locuințe, înfățișează o construcție acoperită în două pante (Fig. 9). Acest tip de adăpost preia denumirea de „conac de deal”, termen care poate crea confuzie cu tipologia de locuire cu incintă a conacului de plai.

Multitudinea conacelor accentuează caracterul de răsfirare și chiar de dispersare, unele dintre ele fiind părăsite, altele locuite temporar, iar unele locuite chiar permanent. Din cercetările derulate de noi în zona comunelor Ponoare, Balta, Cireșu, Podeni se detașează astăzi un fenomen de diminuare accelerată a folosirii acestor conace, în legătură directă cu îmbătrânirea populației și a părăsirii ocupațiilor legate de creșterea animalelor (în special diminuarea progresivă a păstoritului, altădată acesta fiind etalon pentru existența economică a comunităților). Referitor la arhitectura conacelor din județul Mehedinți (zona de podiș) aproape toate reproduc planul obișnuit al locuinței sătești, formată din camera cu vatră și odaia cu pridvor jos, pe soclu de piatră, evoluând pe suprafața fațadei, integral sau parțial, fiind și ocol de derulare a activităților economice. (Fig. 10)

Multe dintre conace reproduc forma locuințelor arhaice cu planimetrie dreptunghiulară și compartimentare bicelulară, cu spațiu adosat, de tipul casei cu șatră, aceasta fiind și locul unde erau adăpostite animalele dar servind și ca loc de adăpostire a instrumentarului gospodăresc (în acest sens se mai folosea și podul conacului, care era compartimentat - pe partea cu hodaia de animale se găsea

¹⁰Pănoiu, Andrei, *Arhitectură și sistematizare rurală în județul Mehedinți*, Muzeul Național de Istorie, București, 1983, pp. 45-50.

depozitat fânul, iar deasupra camerei cu sobă se depozitau legumele, cerealele și chiar obiecte de uz gospodăresc).

Conacul deține așadar rolul de factor economic de creștere al gospodăriei arhaice risipite, prin care se valorifică terenurile agricole /pășunile aflate la câțiva kilometri de sat, pe spațiile înalte de platou sau la lizierele de pădure. Cercetătoarea Lucia Apolzan cumula în anii '60, în investigațiile sale o serie de mărturii asupra specificului economic și de viață al acestor conace: „avem casă în sat, dar stă închisă. La sărbători mai coboară cei tineri, la biserică la nedeie (echivalentul termenului de *rugă* pentru zona Banatului). Conacul nu se închide niciodată că aici ne este averea. Avem pământ arător (arabil, n.a.) cu porumb, grâu, ovăz. Avem și fânețe, viței, vaci, 30 de oi și 4 tăurași contractați” (Florichescu Ilie, 50 de ani, Ilovița¹¹); „partea multă ni-i aici, în sat avem numai locul cu casă și grajd. Am avut aici de la părinți un loc mai mic. În fiecare an am curățat din pădure. Am tăiat pădurea și cu nevasta am săpat cu săpăliga. Am plantat pomi. Avem fânețe. Am semănat secară și porumb. Ținem oile aici, 8 oi și 8 capre”¹².

Conacele din Ilovița, Podeni, Cireșu, Izverna au fost întotdeauna orientate spre liziera pădurilor, acolo unde, conform mărturiilor din perioada postbelică și-au extins terenul cultivabil prin defrișări și prin curățuri¹³.

Conacele au menținut structura complexă a gospodăriilor tipice pentru satele cu case risipite, ca veche formă de populare a culmilor carpatice. Informațiile din teren sunt revelatoare și asupra complexității practicilor de agricultură arhaică, dar oferă date importante și asupra modului de organizare a muncii și instrumentarului agricol specific acestui areal etnografic: „stăteam iarna *acolo* cu vitele (la conac, n.a.) și făceam gunoi, împrăstiam pe pământul pe care-l cultivam, puneam zarzavaturi (făsu, cartofi, varză). Dacă o fost pădure noi am curățat-o, erau rădăcini, nu puteai ara, săpam cu săpăliga, cu plugul aram numai în luncă. Stăteam la fânețe cu oile și vacile. Care aveau vaci cu lapte le aduceau acasă, ca să vândă laptele la piață la oraș. În sat stăteau cei tineri iar la conac stăteau cei bătrâni. Mai veneau și ei în sat Duminica, la biserică”¹⁴. În completarea datelor etnologice identificate acum mai bine de 40 de ani de autoare, precizăm faptul că în intervalul 2013- 2016, în urma cercetărilor de teren derulate în comunele Ponorele, Balta, Izverna, Ilovița, Cireșu am constatat aceeași practică a locuirii conacelor de către bătrânii familiilor. La fel de important de precizat este faptul că în ultimele 5 decenii ale secolului al XX-lea, multe dintre conacele de plai au dispărut, fenomen care trebuie încadrat și înțeles în procesul general de recesiune a proprietății agricole concomitent cu scăderea demografică amplificată a satelor de munte, după debutul procesului de industrializare¹⁵.

O altă anexă gospodărească importantă a economiei acestor locuri a fost *pimnița* de livadă și de vie, dispărută de mai bine de 70 de ani din peisajul etnografic al zonei de Podiș înalt al Mehedințiului (Fig. 13). Era un tip de construcție-depozit monocelulară și bicelulară, amplasată pe suprafețele de vii și de livezi, pe care o dețineau mai toate gospodăriile din sat, până la cel de Al Doilea Război Mondial. Acest edificiu de plai îndeplinea mai multe funcții:

- Adăpost de primăvara până toamna, racordat la lucrările specifice pomiculturii și viticulturii;
- Spațiu lângă care se anexa o strungă corespunzătoare nevoii de îngrășământ natural pentru vie; era frecventă practica organizării de ciopoare de oi și de capre, prin asocierea mai multor proprietari de pimnițe aflate în relație de vecinătate, iar materialul biologic era utilizat la comun;
- Pimnița la vie sau la livadă era depozitarea butoaielor cu vin și țuică, la locul producerii lor, de

¹¹Contractarea face referire la o practică specifică agriculturii collectiviste, reglementată de Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 511 din 1963, prin care se impunea crescătorilor de animale ca din producția individuală animalieră peste 80% să fie contractat de statul socialist, la prețuri minimale. Este vorba de o formulă de vânzare - cumpărare total descurajantă pentru mica gospodărie ce producea un surplus de animale destinat vânzării.

¹²Apolzan, Lucia, *Carpații – tezaur de istorie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, pp. 308-310. Informațiile referitoare la structura economică a gospodăriei din Nordul Mehedințiului au fost obținute de autoare în timpul investigațiilor de teren de la începutul anilor '70, din arealul Porțile de Fier – Podișul Mehedinți, cercetări derulate cu ocazia editării Atlasului Complex Porțile de Fier de către Academia Republicii Socialiste România, sub coordonarea lui Constantin Nicolăescu-Plopșor.

¹³Ionescu, Constantin, *Prin munții Mehedințiului*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1978, p. 58.

¹⁴Ibidem, p. 311.

¹⁵Streza, Florin; Robu, Lucian, *Raport de cercetare în Caraș-Severin și Mehedinți*, în Arhiva Științifică a Muzeului ASTRA, Fond A III, nr. dosar 7491/ 2013.

unde băutura se aducea treptat în sat, în funcție de nevoile familiilor. Oamenii și vitele coborau toamna în sat, în pimniță rămânând doar alcoolul produs.

În urma cercetărilor de teren efectuate de specialiști în anii '70 în satele de podiș, structura și utilitatea pimniței erau încă bine fixate în memoria celor în vârstă: „spuneau bătrânii că pimnița era făcută din lemn, în chei la capete; ușa era din blană groasă făcută cu barda. La pimniță nu era vatră. Acolo țineau butoaiele cu vin să nu le mai coboare în sat. La pimniță stăteau cât munceau la vie, până făceau vinul bătrânii stăteau acolo”¹⁶. De remarcat este faptul că după cel de Al Doilea Război Mondial, odată cu intervenția unor mutații economice majore asupra gospodăriei mehedintene, pimnița a fost transferată în sat, fiind adaptată altor funcții: deasupra ei s-a construit pătulul de porumb, fie a devenit grajd de animale, fie o simplă cămară de alimente.

În investigațiile de teren din anul 2016 am identificat una dintre ultimele astfel de pimnițe de vie și livadă, în comuna Ponoarele. Succintele informații oferite de proprietar au conformat realitățile descrise mai sus. Pimnița de fag a fost demontată de tatăl acestuia, a fost reconstruită în perimetrul gospodăriei, pe 2 nivele astăzi având doar rolul cămară de alimente, însă păstrându-și specificitatea constructivă¹⁷.

Aspecte etnologice ale ocupațiilor arhaice din Podișul Mehedinți.

Agricultura și procesele arhaice de eficientizare a culturilor

În pofida unor condiții mai puțin prielnice, agricultura s-a practicat în toate localitățile din zonă, dezvoltându-se în strânsă legătură cu creșterea animalelor care a cunoscut o pondere mai ridicată în economia gospodăriei sătești.

Observațiile realizate de Ion Ionescu de la Brad asupra terenurilor agricole din Mehedinți în a doua jumătate a secolului al XIX-lea sunt perene și azi, surprinzând dificultatea obținerii unei productivități cerealiere pe un sol muntos, sărac în mineralele necesare dezvoltării plantelor. Substratul suprafețelor de cultură este reprezentat de calcare în zona de tranzit podiș-munte, pe văi, corneturi și doline și pe terasele de pe coama dealurilor reduse ca suprafață cultivabilă¹⁸. Dosurile dealurilor erau reci (supuse unor schimbări climaterice frecvente și traversate de intensități ale vânturilor), toate acestea determinând ca acele suprafețe de deal să fie puțin propice culturilor. Doar fețele de dealuri, anumite terase cu expunere solară și fără eroziunea avansată a solului reprezentau și încă reprezintă spațiile pozitive pentru cultura porumbului în special. (Fig. 3 - 6)

În general, terenurile agricole ocupă suprafețe mici, răspândite în întregul hotar, printre fânețe, izlazuri și chiar păduri. Ele au fost obținute prin defrișări și desțeleniri care, mai ales în așezările din nord, se înregistrează ca un proces continuu până în deceniul al patrulea al secolului trecut. Curăturile, cum se numesc local aceste terenuri, se obțineau în mai multe feluri, în funcție de natura terenului, de inventarul tehnic și de forța de munca existentă: prin ardere, prin tăiere sau prin uscarea treptată a arborilor.

Arderea pădurii se practica frecvent. Numeroase toponime ca Arsura, Jariștea, Pogărâta, Pogara etc. confirmă cele de mai sus. Mai mult, o anumită categorie de teren, aflată pe suprafețe mai ridicate și înșorite și folosită mai ales ca loc de arătură, este numită pogară, însemnând un loc obținut prin ardere. Distrugerea copacilor prin uscarea precede doborârea lor (operație numită local *seciuală*, termen cunoscut și în alte zone din țară, ca de exemplu în Platforma Luncanilor¹⁹). Uscarea se realiza prin „gulerat” care consta din desprinderea scoarței pe o anumită porțiune împrejurul tulpinii, prin distrugerea scoarței, prin lovirea cu muchia toporului ori prin „dărâmarea pădurii”. Aceasta din urmă era o tehnică intens practică.

¹⁶ *Atlasul Etnografic Complex Porțile de Fier*, coordonator Constantin Nicolăescu-Plopșor, Editura Academiei RSR, București, 1972, p. 34.

¹⁷ Interviu realizat în august 2016, comuna Ponoarele, județul Mehedinți, informatori Enescu Chițu, 61 de ani, agricultor, Enescu Nicolae, 72 de ani, agricultor.

¹⁸ Borloveanu, Dumitru; Boteanu, Cornel, *Ponoarele*, Editura MJM Craiova, 2016, pp. 127- 128, passim.

¹⁹ Apolzan, Lucia, *Platforma Luncanilor. Aspecte ale vechimii și continuității așezărilor*, în „Sargeția”, XIII (1977), Deva, p. 502.

Inventarul și tehnicile agricole tradiționale prezintă în general caracteristici specifice zonelor înalte. Săpatul necesită unelte diferite, potrivit lucrărilor ce se impun a fi executate și caracteristicilor terenurilor. Pentru deșteleniri, dar și pentru scosul pietrelor mari de pe ogoare, se folosesc „ciocane” de fier cu două tăișuri; terenurile pietroase se lucrează cu „săpoaia”²⁰ prevăzută cu o lamă de fier îngustă și lungă, utilizată și la gropile pentru viță de vie și pentru pomi. Sapa, folosită mai ales la prășit ori la executarea unor lucrări în grădină, în vie etc. are mijlocul fierului ușor alungit și aripile mici; ea este adaptată pentru soluri pietroase și este totodată funcțională în condițiile în care distanța dintre rândurile de porumb este mai mică. Se folosește și cazmaua, în special la executarea șanțurilor.

Terenurile cultivabile situate pe locuri accidentate sunt adesea lucrate numai cu sapa. Ion Ionescu de la Brad relatează că la Mărășești, sat format în vremea respectivă (la sfârșitul secolului al XIX-lea) din 86 de familii, erau doar șase pluguri, deoarece „pământul și hrana este mai tot pe dealuri și râpi, pe care nu-l pot lucra decât cu sapa”²¹. Săpatul era preferat uneori aratului pe terenurile cu pante repezi și pentru că brazdele mai mărunte, obținute cu sapa, erau mai puțin expuse acțiunii distrugătoare a ploilor.

Pentru arat s-a folosit plugul cu brăzdar asimetric și cu cormană fixă, cu coarnele și grindeul de lemn, iar brăzdarul de fier. Treptat, acesta a fost înlocuit cu unele exemplare din fier. Pe terenurile înclinate se executa arătura într-o brazda, pornindu-se de la baza pantei și mergând în curmeziș, răsturnând brazda la vale, iar pe locurile mai drepte sau cu pantă domoală se alternează periodic arătura de la margine cu arătura de la mijloc, urmărindu-se atât aerisirea, cât și nivelarea solului.

Pământul se netezea cu grapa de mărăcini, formată în partea din față dintr-un grindei puternic, prevăzut cu colți, precum și din 2—3 fuștei de lemn pe care se împletesc spinii.

În vederea cultivării, terenurile erau îngrășate cu gunoi de grajd aplicat primăvara și toamna, sau prin târlirea cu animalele. Mai rar se pregătește locul printr-o arătură preliminară celei pentru semănat, deoarece, în condițiile unor locuri mai înclinate și cu un strat subțire de pământ fertil, arăturile succesive pot duce la o grabnică degradare a solului. Se va întâlni, deci, mai rar așa-numitul ogor negru, generalizat astăzi în zonele limitrofe joase.

Semănatul era realizat în întregime manual. Poate fi executat pe locul arat sau pe locul nearat, pe brazdă, după care se grăpează. Terenurile cu pante repezi, unde nu se poate acționa cu grapa, pot fi netezite și cu sapa²².

Locurile cultivabile ocupă și azi suprafețe reduse și sunt răspândite în întreg hotarul, în vatra satului, în țarină, în pădure, iar în satele din nord și de la munteau fost create ogoare, livezi și pășuni artificiale în ochiurile pădurilor seculare. Majoritatea locurilor de cultură sunt însă în țarină, cum este numit terenul din imediata vecinătate a vetrei satului, unde printre ogoare se întâlnesc și livezi, fânețe și chiar petice de pădure²³.

Într-o perioadă anterioară secolului al XX-lea, țarina²⁴ era delimitată de restul hotarului printr-un gard amenajat și întreținut de întreaga colectivitate. Gardul era destinat să împiedice accesul animalelor pe terenurile cultivate înainte de strângerea recoltei, perioadă după care acestea erau pășunate în devălmășie. Terenurile sunt în general puțin roditoare și în aceste condiții există o continuă preocupare pentru menținerea fertilității. O practică des întâlnită pretutindeni, dar mai frecvent în satele din nord-vestul zonei constă în lăsarea terenurilor un anumit timp în pârloagă, după care începe un nou ciclu de semănat. În acest răstimp, terenurile nu sunt părăsite, ci dimpotrivă, exploatate în favoarea păstoritului²⁵.

²⁰Bratloveanu-Popilian, Marcela, *Agricultura tradițională în Podișul Mehedinților*, în „Arhivele Olteniei” (serie nouă), nr. 5, 1986, p. 297; vezi și aedem, *Locuința tradițională din Podișul Mehedinților*, în „Studii și cercetări de Istoria Artei”, Seria Plastică, nr. 22, 1975, pp. 6-8.

²¹*Ibidem*, p. 298

²²*Ibidem*.

²³Chipurici, Nicolae, *Un secol din viața satelor mehedințene*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, pp. 56-70; vezi și Conea, Ion, *Plaiul și muntele în istoria Olteniei*, Craiova, (f.ed.), 1945, pp. 67-80.

²⁴Termenul de țarină individualizează conceptul de pământ roditor/ teren arabil situat la distanțe variabile de vatra satului.

²⁵Popilian-Bratloveanu, Marcela, *Contribuții la istoricul așezărilor din Podișul Mehedinților*, în „Arhivele Olteniei”, serie nouă, nr. 3, 1984, p. 9.

Fertilizarea solului se realizează și prin gunoiera (târlirea) cu animalele, precum și prin împrăștierea gunoiului de grajd. Pe terenurile în pantă, gunoiul era cărat cu coșuri de nuiile sau cu desagii transporta și de măgari. Pe terenurile aflate în aria gospodăriei, muntenii Mehedințului practică și azi târlirea. În special după prima zăpadă, pe deasupra acesteia se împrășteie fânul iar oile și caprele îl rumegă și îngrășă solul, fiind ulterior repetată procedura.

Pentru o imagine cât mai edificatoare asupra categoriilor de teren agricol din comunele Podișului Mehedinți, de-a lungul secolului al XX-lea, anexăm tabelul de mai jos:

COMUNA	RELIEF	CEREALE	LEGUMICULTURĂ	PLANTE TEHNICE	PĂȘUNI	FÂNEȚE	VIE	POMI FRUCTIFERI
BALA	parțial munte	scăzut	mediu	mediu	mediu	ridicat	scăzut	mediu
BALTA	munte	scăzut	mediu	scăzut	ridicat	ridicat	scăzut	mediu
BÂLVĂNEȘTI	parțial munte	scăzut	mediu	scăzut	mediu	mediu	mediu	mediu
BROSTENI	deal	mediu	mediu	mediu	mediu	mediu	ridicat	ridicat
CĂZĂNEȘTI	deal	mediu	mediu	mediu	mediu	mediu	ridicat	ridicat
CIREȘU	parțial munte	scăzut	scăzut	scăzut	mediu	mediu	scăzut	mediu
CORCOVA	deal	mediu	mediu	mediu	mediu	mediu	mediu	mediu
FLOREȘTI	deal	mediu	mediu	mediu	mediu	mediu	ridicat	ridicat
GODEANU	parțial munte	scăzut	mediu	scăzut	mediu	mediu	scăzut	mediu
ILOVĂȚ	deal	scăzut	mediu	mediu	mediu	mediu	mediu	mediu
ILOVIȚA	munte	scăzut	mediu	scăzut	scăzut	scăzut	mediu	mediu
IZVORU BÂRZII	deal	mediu	mediu	mediu	mediu	mediu	mediu	scăzut
MALOVĂȚ	deal	scăzut	mediu	mediu	mediu	mediu	mediu	ridicat
OBÂRȘIA CLOȘANI	munte	scăzut	scăzut	scăzut	mediu	mediu	scăzut	scăzut
PONOARELE	munte	scăzut	scăzut	scăzut	mediu	mediu	scăzut	scăzut
ȘIȘESTI	deal	scăzut	mediu	mediu	mediu	scăzut	ridicat	ridicat
ȘOVARNA	deal	scăzut	mediu	scăzut	mediu	mediu	scăzut	mediu
IZVERNA	munte	scăzut	scăzut	scăzut	mediu	mediu	scăzut	scăzut
PODENI	munte	scăzut	scăzut	scăzut	mediu	scăzut	scăzut	scăzut

Tabelul 1. Profilul creșterii animalelor pentru comunitățile din podișul Mehedinți în secolul al XX-lea (sursa: Direcția Agricolă și de Dezvoltarea Rurală Mehedinți)

Creșterea animalelor

Studierea fenomenului ocupațional în zona etnografică Plaiul Cloșanilor relevă legătura indisolubilă dintre agricultură și păstorit, lupta permanentă pentru valorificarea cât mai eficientă a tuturor posibilităților oferite de mediul înconjurător, într-un anumit cadru istoric și social-economic.

Creșterea animalelor deține o pondere ridicată în economia gospodăriei sătești din zonă. Animalele asigură necesarul de produse lactate, carne și piei, servesc la efectuarea diferitelor munci agricole și de transport, ajută la menținerea fertilității solului prin gunoiera terenurilor agricole. Oferă, totodată, un excedent de produse destinate în special vânzării.

Baza economică pentru creșterea animalelor este asigurată de întinsul spațiu pastoral, de fânețe, pășuni, chiar și de păduri, a căror frunză poate servi ca hrană pentru animale. (Fig. 11-12).

Varietatea condițiilor, capacitatea permanentă de adaptare a omului prin folosirea cât mai eficientă a posibilităților existente au dus la cristalizarea și dezvoltarea unor forme diverse de păstorit, care prezintă însă trăsături esențiale grefate pe specificul economiei arhaice.

Caracteristic pentru zonă este vâratul în turme colective. În satele așezate sub cununa munților sau în apropierea întinderilor mari de pădure s-a practicat și sistemul arhaic de creștere liberă a animalelor în anumite perioade ale anului.

Începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, o dată cu organizarea primelor recensăminte, se acordă atenție și înregistrării animalelor. Potrivit datelor statistice din 1832, în satele din zona se înregistrau următoarele efective de animale: cai (1.897), cornute mari (4.473), oi (14.195), capre (5.940), porci (3.488). În 1838, numărul animalelor este mai mare: cai (2.062), catări și măgari (23), cornute mari (6.855), oi (31.845), capre (12.025) și porci (6.599). Cele mai multe animale s-au înregistrat la acea dată la Cireșu, Cloșani, Gornenți, Isverna, Orzești, Podeni și Seliștea-Isverna, așezări cu hotar întins și cu pășuni bogate, unde și în prezent animalele dețin o pondere ridicată. Se creșteau mai ales oi și capre, pentru produsele oferite (lapte, piei și carne), dar și pentru gunoarea terenurilor cultivabile²⁶.

Creșterea animalelor prezintă în Podișul Mehedințiului trăsături proprii păstoritului agricol local, pendulator și transhumant. Din analiza structuri așezărilor se observă căcele mai mari posibilități pentru desfășurarea acestei îndeletniciri sunt oferite de satele de sub munte, deținătoare ale unor întinse fânețe și pășuni alpine, unde se întâlnesc forme complexe de păstorit.

În Podișul Mehedințiului, ca și în restul țării, cea mai mare răspândire o cunoaște păstoritul numit agricol local sau local desfășurat în hotarul agricol al așezării respective. Acest tip de păstorit se practică în așezările din centrul și sudul zonei, unde creșterea animalelor este complementară cultivării terenurilor. Cornutele mari sunt pășunate tot timpul anului de către fiecare familie în parte, iar cornutele mici sunt vărate în turme colective, la stână²⁷. Stănele sunt mutătoare și se organizează în apropierea satului, pe izlaz, iar după recoltat, în țarină, pe miriști, porumbiști, fânețe. Vara și toamna, animalele sunt pășunate individual sau adunate în grupuri mici, pe terenurile disponibile din jurul satului ori la conace²⁸.

Laptele poate fi preparat în sat, ca la Șiroca, Sfodea, Godeanu, Marga, Balta, Cerna-Vîrf și Nadanova, dar și la stână, ca la Bunoaica, Cireșu, Negrușa, Mălarișca, Gornovița, Ilovița, Bahna, Moisești, Ponoare. Stâna este formată de obicei din 200—300 de oi și capre. Creșterea caprelor este mult mai eficientă în istoria economică a locurilor prezentate, dacă avem în vedere specificul pajiștilor și fânațelor dar și dificultățile reliefului fracturat de formațiunile carstice și de stâncile calcaroase. (Fig. 8).

Dintre baci (proprietarii oilor), se alege baciul mare, de obicei săteanul cu cel mai mare număr de oi, care dirijează și supraveghează activitatea la stână. Pășunatul și păzitul oilor sunt asigurate prin rotație de către baci, deveniți temporar ciobani în funcție de numărul animalelor avute la stână; în acest interval, ei se îngrijesc și de gunoitul propriilor terenuri. Dacă baciul nu deține terenuri ce urmează a fi gunoite, poate vinde acest drept celorlalți proprietari, plata făcându-se mai ales în bani și fiind percepută pentru fiecare noapte în parte. Poate fi angajat însă și un cioban permanent, numit „cioban de tot”, plătit cu bani sau cu produse ale stânei și având, de asemenea, dreptul la gunoitul terenurilor proprii.

Bacii asigură mâncarea ciobanilor și participă alături de aceștia la muls, în ziua în care au rând la lapte. Stănele de acest fel sunt formate doar din țarcuri, în care se adună animalele înainte și după muls, precum și în timpul nopții. Oborul mare este numit pretutindeni strungă, iar cel mic mânătoare, seci sau căpută. Acestea sunt construite din stobori (pari bătuți în pământ și legați cu nuiele), din lănteți fixați prin prăjini orizontale ori din măracini. Cele două compartimente sunt despărțite printr-un gard mobil, prevăzut cu uși pentru muls. Deasupra se află poiata, un acoperiș într-o apă, improvizat din ferigă și mai recent din scânduri sau plăci de azbest. Cele două compartimente pot avea o formă patrulateră, ca la Nadanova, Șiroca, Sfodea, dar și circulară, ca la Cireșu, Ilovița Moisești. Alături de strungă este improvizată o vatră, adesea neacoperită, la care se încălzește mâncarea pentru ciobani și se încheagă laptele.

Când laptele se prepară la stână, complexul pastoral este prevăzut și cu „băcie”, construcție separată, cu vatră. Cea mai simplă construcție, numită local „palancă”, este formată dintr-un acoperiș într-o apă, din ferigă, ridicat pe patru furci (Rudina și Cireșu). „Băcia” poate fi și o construcție ușoară, cu pereții din scânduri și cu acoperișul în două sau în patru ape, prevăzută cu vatră la mijloc.

²⁶Chipurici, Nicolae, *op. cit.*, p. 40.

²⁷*Ibidem*, p. 67.

²⁸Vuia, Romulus, *Studii de etnografie și folclor*, vol. II, Editura Minerva, București, 1980, p. 217.

În zona păstoritului pendulator, creșterea animalelor cunoaște o practică mai intensă și este precumpănitoare agriculturii. În condițiile geo-climatice existente la nivelul podișului menționat, un număr mai mare al efectivelor de ovine, bovine și caprine era foarte important pentru rentabilizarea procesului de cultură cerealică dar și legumicolă. Gunoirea terenurilor de cultură agricolă dar și a fânețelor era precumpănitoare pentru asigurarea producției necesare circuitului economic al gospodăriei montane mehedințene. Practica pastorală impunea vâratul pe pășunea alpină. Primăvara devreme, după topirea zăpezilor, pășunatul se desfășoară pe terenurile mai joase, adăpostite de vânturile puternice și care beneficiază de vegetație timpurie. Apoi se urcă turmele la conace pe platoul înalt, pășunatul organizându-se până la Sfântul Gheorghe în devălmășie, pe fânețe și pășunile din apropierea satelor.

Sfârșitul verii marchează încheierea etapei de pășunat la munte. Când turmele vin în sat, zona de pășunat este reprezentată de livezi, acestea dublând-și rolul și devenind spații de fâneță și nutreț. Toamna, după recoltatul porumbului, pe miriști intervine pășunatul de țarină. Observațiile pe care le am acumulat din cercetările de teren derulate în comunele Ponoarele și Balta, în intervalul 2013- 2016 evidențiază reminiscențe ale pășunatului în devălmășie. Câteva familii vecine, cu efective de ovine și caprine, variind între 6 și 30 de capete formează 1 sau 2 ciopoare care pășunează prin țarinile puse la comun, după recolta de toamnă și prin fânețele de unde s-au adunat deja nutrețurile²⁹.

În satele de sub munte pășunau vara și animalele mari: boii, caii și uneori chiar vacile cu viței. Vacile crescute mai mult pentru carne, erau mutate toată vara, până toamna târziu la conace, acestea nefiind mulse pe toată perioada pășunatului în pajiștile de lângă adăposturile menționate.

LOCALITATE	VITE MARI	PORCINE	OVINE	PĂSĂRI
BAIA DE ARAMĂ	mediu	scăzut	ridicat	mediu
BALA	mediu	mediu	mediu	mediu
BALTA	ridicat	ridicat	ridicat	mediu
BÂLVĂNEȘTI	mediu	mediu	mediu	mediu
BROȘTENI	mediu	mediu	scăzut	mediu
CĂZĂNEȘTI	mediu	scăzut	scăzut	mediu
CIREȘU	mediu	scăzut	ridicat	mediu
CORCOVA	mediu	mediu	scăzut	mediu
FLOREȘTI	mediu	mediu	scăzut	mediu
GODEANU	mediu	mediu	ridicat	mediu
HUSNICIOARA	mediu	mediu	mediu	mediu
ILOVĂȚ	mediu	mediu	ridicat	mediu
ILOVIȚA	scăzut	scăzut	mediu	scăzut
IZVORU BÂRZII	mediu	scăzut	scăzut	mediu
MALOVĂȚ	mediu	scăzut	scăzut	mediu
OBĂRȘIA CLOȘANI	mediu	scăzut	ridicat	mediu
PONOARELE	mediu	mediu	mediu	mediu
ȘIȘEȘTI	mediu	scăzut	scăzut	scăzut
ȘOVARNA	mediu	mediu	mediu	mediu
IZVERNA	mediu	mediu	ridicat	mediu
PODENI	mediu	mediu	ridicat	mediu

Tabelul 2. Profilul creșterii animalelor pentru comunitățile din podișul Mehedinți în secolul al XX-lea (sursa: Direcția Agricolă și de Dezvoltare Rurală Mehedinți)

²⁹Robu, Lucian, *Raport de cercetare a habitatului din comuna Ponoarele, județul Mehedinți* (nepublicat, dactiloscrit).

Pomicultura. Forme specifice de manifestare

Cele două ramuri productive beneficiază de o tradiție seculară, aici pomii fructiferi găsind condiții prielnice de dezvoltare. Hărțile austrice de secol XVIII oferă informații prețioase cu privire la extinderea livezilor pomicole în localități precum Bala, Bâlvănești, Gornovița, Rudina, unde, peste secole s-a creat o adevărată tradiție a producerii alcoolului, acesta constituind o sursă suplimentată de completare a veniturilor dar și o monedă schimb în natură, astfel muntenii mehedințeni obținând cereale pe „țuica” atât de solicitată la târgurile rurale³⁰. Ion Ionescu de la Brad observa prezența livezilor în jurul gospodăriilor, pe văile domoale, cu expunere solară și chiar în apropierea conacelor. De remarcat este faptul că printre plantațiile tinere de pruni se cultiva porumb, valorificându-se astfel, în mai multe direcții, fertilitatea solului de livadă. Observațiile de teren contemporane scot în evidență faptul că productivitatea unei livezi nu era prea îndelungată, astfel că, odată cu sfârșitul rodirii, livezile erau transformate în locuri de fâneată³¹.

În ceea ce privește soiurile de cultură pomicolă din zona Podișului Mehedinți amintim aici câteva familii de pruni locali: roșii, vineții, pepenioare, ciorane, boboloane, la care se adaugă soiurile altoite de import care au pătruns în ultimele decenii.

Din perspectiva terenurilor de cultivare a prunilor informațiile oferite de localnici scot în evidență faptul că, fiecare parcelă de teren din apropierea gospodăriei (cu poziție favorabilă și cu expunere solară) era folosită pentru cultivarea prunilor și a merilor. De asemenea, pe dealurile mai puțin roditoare se plantau pomi. Într-o statistică realizată în anul 1838 se menționează un număr de 113.162 de pruni și 3.518 alți pomi fructiferi în toată zona Podișului Mehedinți³². Pe lângă pruni, un loc important în producția de fructe îl ocupă cireșii, care se dezvoltă bine în aceste zone deluroase. Aceștia cresc în bătaia vântului, pe terenul deficitar în minerale, specific podișului. Câteva dintre satele renumite pentru producția de cireșe sunt: Băluța, Ponoarele, Cracu Muntelui, Bârâiac. Producția de fructe era transformată în rachiu, vândut ulterior la Baia de Aramă sau schimbat pe cereale. De asemenea din cireșe se preparau produse culinare (gemuri și compoturi) de către gospodinele din această zonă. Fructele de pădure, în special coarnele erau culese devenind materie primă pentru un alt produs specific locului, țuica de coarne, pentru care cei de la munte erau renumiți.

În anii '50 ai secolului al XX-lea autoritățile comuniste au demarat un program de altoire a prunilor și a cireșilor care să găseau din abundență, în scopul eficientizării producției pomicole.

Concluzii

Studiul nostru a reușit să pună în evidență câteva date esențiale legate de amprenta specifică economiei arhaice a zonei de podiș a Mehedințiului. Satele de aici mai păstrează și astăzi cutume și practici agricole-edilitare care nu anulează legătura cu moștenirea etnologică lăsată de cei bătrâni. Și azi, practicile agricole mai amintesc de metodele vechi de fertilizare a terenului, chiar dacă tehnologia agricolă este invazivă și în zonele montane cvasi-izolate. Creșterea animalelor perpetuează forma păstoritului pendulator și a păstoritului agricol local, definindu-se prin forme asociative ale crescătorilor locali. Arhitectura, la rândul ei, recunoaște noile materiale constructive (țigla, BCA, tablă) însă planimetria caselor nu iese din tiparul arhitectonic arhaic. Mai multe decât atât, multe din casele gospodăriilor mehedințene folosesc ca material constructiv de bază – piatra de calcar, aceasta fiind una dintre resursele care definesc zona dar și o dovadă a perpetuării unor tradiții constructive de secole.

³⁰Vasile Novac, *Câteva documente privind pomicultura și viticultura din Gorj și Mehedinți în veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea*, în „Museum”, Golești (Argeș), 1974, pp. 203-247.

³¹Informații obținute în campania de teren, iulie 2014.

³²Vasile Novac, *op. cit.*, p. 256.

BIBLIOGRAFIE

- Atlasul Etnografic Complex Porțile de Fier*, coordonator Constantin Nicolăescu-Plopșor, Editura Academiei RSR, București, 1972.
- Apolzan, Lucia, *Platforma Luncanilor. Aspecte ale vechimii și continuității așezărilor*, în „Sargeția”, XIII, 1977.
- Borloveanu, Dumitru; Boteanu, Cornel, *Ponoarele*, Editura MJM Craiova, 2016.
- Chipurici, Nicolae, *Un secol din viața satelor mehedințene*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
- Conea, Ion, *Plaiul și muntele în istoria Olteniei*, Craiova, (f. ed.) 1945, pp. 67-80.
- Erdeli, George; Iacob, Gheorghe, *Considerații geografice asupra așezărilor omenști din Piemontul Strehaia*, *Analele Universității București*, XXVIII, 1979.
- Giurescu, Constantin C., *Material pentru Oltenia sub austrieci*, vol. II, București, 1960.
- Ionescu, Constantin, *Prin munții Mehedințiului*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1978.
- Ionescu, Grigore, *Arhitectura populară în România*, București, 1971.
- Idem, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982.
- ****Localitățile județului Mehedinți*, Drobeta Turnu Severin, 1985.
- Maier, Octavian, *Meșteșugul vărăritului în zona Porților de Fier*, în *Mehedinți – Istorie și cultură*, (f. ed.), Drobeta Turnu Severin, 1982.
- Novac, Vasile, *Câteva documente privind pomicultura și viticultura din Gorj și Mehedinți în veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea*, în „Museum”, Golești (Argeș), 1974.
- Pănoiu, Andrei, *Arhitectură și sistematizare rurală în județul Mehedinți*, Muzeul Național de Istorie, București, 1983.
- Petrescu, Paul; Ciobanu, Pavel *Arta populară în județul Mehedinți*, album editat sub egida Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă, Drobeta Turnu-Severin, 1982.
- Popilean-Bratiloveanu, Marcela, *Locuința tradițională din Podișul Mehedinților*, în „Studii și cercetări de Istoria Artei”, seria Plastică, nr.22, 1975.
- Eadem, *Contribuții la istoricul așezărilor din Podișul Mehedinților*, în *Arhivele Olteniei*, serie nouă, nr.3, 1984.
- Eadem, *Ocupații tradiționale la Izverna*, în „Arhivele Olteniei”, seria nouă nr.4, 1985.
- Eadem, *Agricultura tradițională în Podișul Mehedinților*, în „Arhivele Olteniei” (serie nouă), nr. 5, 1986.
- Streza, Florin; Robu, Lucian, *Raport de cercetare în Caraș-Severin și Mehedinți*, în Arhiva Științifică a Muzeului ASTRA, Fond A III, nr. dosar 7491/2013.
- Idem, *Raport de cercetare a habitatului din comuna Ponoarele județul Mehedinți* (nepublicat, dactilografiat, Arhiva Științifică a Muzeului ASTRA, Fond A III, dosar 7492, 2013.
- Vintilescu, Ion, *Podișul sau plaiul Mehedințiului*, în „Revista Geografică”, II, 1945, București.
- Vuia, Romulus, *Studii de etnografie și folclor*, vol. II, Editura Minerva, București, 1980.

Informatori

- Enescu Chițu, 61 de ani, agricultor, Comuna Ponoarele, județul Mehedinți
- Enescu Nicolae, 65 de ani, agricultor, Comuna Ponoarele, județul Mehedinți

Platoul Mehedinți (sursa: arhiva foto personală, fotografie realizată în anul 2016)

Mehedinți plateau (source: personal photo archive, photo taken in 2016)

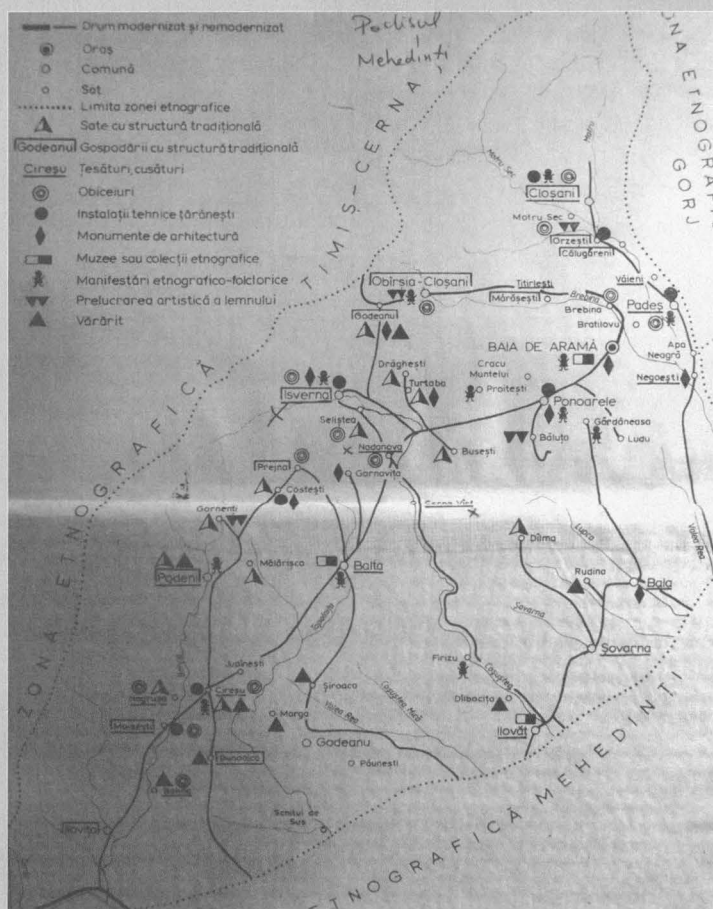

Fig. 2 Harta etnologică a Podișului Mehedinți, cu principalele comune și sate componente (sursa: Marcela Popilian Bratiloveanu, *Zona etnografică Plaiul Cloșani*, Editura Sport-Turism, București, 1990, p. 2)

Ethnological map of Mehedinți plateau, with the main communes and component villages (source: Marcela Popilian Bratiloveanu, *Zona etnografică Plaiul Cloșani*, Editura Sport-Turism, Bucharest, 1990, p. 2)

Fig. 3 Culturi agricole și legumicole pe suprafețe restrânse din perimetrul gospodăriei. Imaginea relevă prezența culturii porumbului, indispensabil hranei animalelor și oamenilor, acesta fiind și sursă de nutrețuri depozitate în clăi de coceni, pătulege și fânare (sursa: arhiva foto personală, fotografie realizată în anul 2014)

Crops on small areas within the perimeter of the homestead. The image reveals the the presence of corn crop, indispensable food for animals and humans, which is the source of forage stored in stacks of stalk, „pătluțe” and hay barns (source: personal photo archive, photo taken in 2014)

Fig. 4 Livezi și loturi parcelate pentru plante legumicole, amplasate în grădina din raza gospodăriei, pe terenuri de pantă cu deschidere solară (sursa: arhiva foto personală, fotografie realizată în anul 2014)

Orchards and vegetable parceled plots for vegetable plants located in the garden within the homestead (source: personal photo archive, photo taken in 2014)

Fig. 5-6 Loturi legumicole dispersate printre culturile pomicole. În fundal se pot observa sisteme specifice de împrejmuire a grădinii /proprietății cu garduri de stobori de salcâm (sursa: arhiva foto personală, fotografie realizată în anul 2014)

Vegetable plots scattered among orchards. In the background, one can see the garden fencing system specific with fences made of „stobori” of acacia (source: personal photo archive, photo taken in 2014)

Fig. 7 Organizarea terenului extravilan - imaginea este relevantă pentru modul de valorificare a potențialului economic al terenului după cum urmează: parcele de viticultură, „curele” de livadă și zonă de fâneată. De menționat că un asemenea teren se identifică în contextul economic descris de existența unui conac. (sursa: arhiva foto personală, fotografie realizată în anul 2014)

Organizing the terrain – the picture is relevant for how to exploit the economic potential of the field as follows: viticulture parcels, „belts” of orchards area and grassland. It noted that such land is identified in the economic context outlined by the existence of a „conac”. (source: personal photo archive, photo taken in 2014)

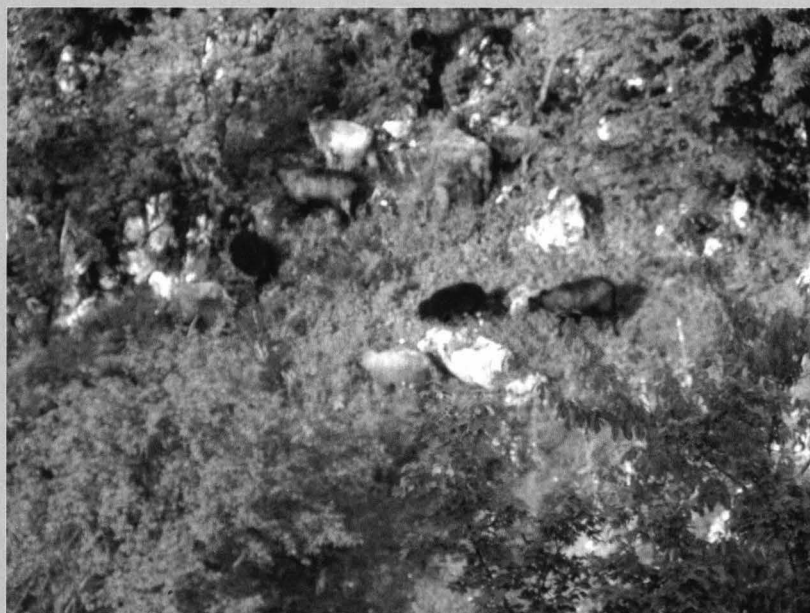

Fig. 8 Efective variabile de ovine și caprine la pășunat în zonele cu resurse vegetale din relieful calcaros podișului înalt. Zonele de vale din peisajul de cale beneficiază de floră abundentă, extrem de importantă în creșterea animalelor. (sursa: arhiva foto personală, fotografie realizată în anul 2014)

Flocks, in variable numbers, of sheep and goats grazing in areas with grass resources from the limestone relief of the high plateau. Areas of valley landscapes with abundant flora, extremely important for animal husbandry. (source: personal photo archive, photo taken in 2014)

Fig. 9 Palancă sau căpreață – o anexă de gospodărie tipică pentru satele din Nordul Mehedințiului. Este vizibilă structura de lemn, șarpanta rudimentară în 2 ape, cu acces pe ușă din blăni și învelitoarea realizată din material vegetal - în general se utiliza feriga (sursa: arhiva foto personală)

„Palancă” or „căpreață” – an annex of the homestead typical for the villages in North Mehedinți. Visible wooden structure, rudimentary roof structure in two slopes, with entrance through door made of planks and roof cover made of plant material - usually fern (source: personal photo archive)

Fig. 10 *Conacul de plai* – formă de locuire sezonieră, de organizare a activității agricole și de creștere a animalelor, cu rol esențială în economia satelor de munte din Mehedinți. Se observă structura constructivă și accesul în șatră sau aplecătoare - spațiul longitudinal din zona peretelui spate cu rolul de adăpostire a animalelor. (sursa: arhiva foto personală, fotografie realizată în anul 2014)

Field „conac” - type of temporary housing, the organization of agricultural activity and livestock, with essential role in the economy of the mountain villages in Mehedinți. It notes the constructive structure and the acces by „șatră” or „aplecătoare” – longitudinal space in the rear wall, for sheltering animals. (source: personal photo archive, photo taken in 2014)

Fig. 11 *Pătuiag sau pătuleag deschis*. Această construcție se identifică în perimetrul gospodăriilor și conacelor din munte, reprezentând o formă eficientă de păstrare a nutrețurilor dar și de adăpostire a inventarului agricol. (sursa: arhiva foto personală, fotografie realizată în anul 2015)

Open „pătuiag” or „pătuleag”. These building is found within the homestead and mountain household annexes, representing an effective type of storage of forage and tools. (source: personal photo archive, photo taken in 2015)

Fig. 12 Pătuleag închis. Această construcție se identifică în perimetrul gospodăriilor și conacelor din munte, reprezentând o formă eficientă de păstrare a nutrețurilor dar și de adăpostire a inventarului agricol. (sursa: arhiva foto personală, fotografie realizată în anul 2015)

Closed „pătuleag”. These building is found within the homestead and mountain household annexes, representing an effective type of storage of forage and tools. (source: personal photo archive, photo taken in 2015)

Fig. 13 Pimniță din comuna Ponoarele, cu o structură arhitectonică pe 2 nivele, realizată din lemn de fag și acoperită inițial cu șindrilă din același material. Această tipologie de pimniță aproape că a dispărut din configurația gospodăriei din podișul Mehediului. (sursa: arhiva foto personală, fotografie realizată în anul 2014)

„Pimniță” from Ponoarele village with a two storey architectural structure, made of beech wood and covered originally with shingles from the same material. This type of building almost disappeared from the homestead configuration in the Mehedinți plateau. (source: personal photo archive, photo taken in 2014)

Mijloace de transport folosind alunecarea în Țara Oltului

Valerie DELEANU*

Apart from the vehicles on wheels, the traditional means of transport in Țara Oltului used to comprise other means of human and weight transport as well, the ones replacing the wheels with wooden runners during winter (the sledges). The first part of our paper refers to types of sledges, their function and terminology in this ethnographic region. The second part will focus on traditional means of transport for dragging loads on land.

Keywords: Țara Oltului, sliding means of transport, sledges

Cuvinte cheie: Țara Oltului, mijloace de transport prin alunecare, sănii

01. Specificul agricol al Țării Oltului, care a favorizat folosirea în transporturile tradiționale a vehiculelor cu roți, nu a exclus și folosirea unor mijloace de transport cu structuri de deplasare diferite, prin alunecare și târare, ambele fiind în general mult mai vechi decât cele rulate. Este vorba de vehicule cu tălpi sau cu târare directă la sol, specifice și societăților arhaice bazate pe tehnologii agricole și ocupații străvechi. Cel puțin în cazul Țării Oltului, de altfel și în restul țării, aceste mijloace de transport fără roți au fost folosite multă vreme, paralel cu cele cu roți, de-a lungul epocii tradiționale și chiar anterioare.

În Țara Oltului, primele dovezi ale folosirii roții sunt modelele de care cu rol de cult descoperite la Cuciulata în partea de est a zonei, datează din epoca bronzului. Nu avem dovezi ale utilizării vehiculelor cu tălpi sau târare anterioare, dar frecvența de utilizare a acestora în raport cu vehiculele cu roți pot duce la concluzia, că cel puțin ultimele au o vechime foarte mare. Cu toate acestea realitățile etnografice arată că vehiculele cu roți au fost predominante în utilizare pe toată întinderea zonei.

Condițiile naturale și ocupaționale ale Țării Oltului impun nevoia de utilizare și a mijloacelor de transport bazate pe tălpi și târare: succesiunea anotimpurilor și existența iernii¹, cu sol acoperit cu zăpadă cel puțin din decembrie până în martie, într-un climat răcoros și umbrat al Munților Făgărașului. În același timp ocupația pădurăritului, transportul resurselor lemnoase pe abruptul acestor munți adăuga și utilizarea transportului târât. Dacă săniile au fost mai puțin implicate în transporturile agricole (nu au lipsit totuși aproape din nicio gospodărie) cu toate acestea mijloacele de transport prin târare nu au fost utilizate numai la pădure sau mai rar în cadrul transportului fânului, ci chiar și în activitățile agricole, în folosirea cobilei la transportul plugului pentru arat².

02. Însăși caracteristicile spațiului natural din Țara Oltului (șesul „oltean”, abruptul Munților Făgărașului și, peste Olt, dealurile podișului Transilvaniei) au fost utilizate în transporturi cu mijloace variate de transport: săniile folosite în condițiile acoperirii solului cu zăpadă, aderența la aceasta fiind legată de învingerea gradului de frecare prin intermediul tălpilor, în timp ce la pădure, transportul târât al lemnului se utiliza combinat cu folosirea cadelor sau telegilor³.

03. Cei care au făurit aceste mijloace de transport sunt tot rotarii și fierarii din zonă. Săniile cu structurile lor lemnoase, erau construite de rotari, legate de fierari, dar multe sănii mici, ci chiar mari, erau opera gospodărilor, în curtea proprie, majoritatea bărbaților din zonă pricepându-se la prelucrarea lemnului și confecționarea multor obiecte și unelte pentru folosință. Multe din mijloacele de transport prin târare și transportul prin târare erau adeseori rezolvate pe loc, în pădure, pe munte, de aceeași gospodari. Fierarii asigurau confecționarea dispozitivelor de legare din metal (lanțuri, cioflingi), multe dintre ele fiind cumpărate și în târgurile din Țara Oltului.

*cercetător științific, Complexul Național Muzeal ASTRA

¹În civilizația populară românească nu se exclude folosirea săniilor și în alte anotimpuri decât iarna. Chiar la sfârșitul secolului XX sania trasă de vite mai era folosită vara la transportul lemnului: pe dealul Strugarilor din zona Orăștiei, la Ludeștii de Sus, cu ocazia transferului staulului rotund în muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului am observat împreună cu Vasile Tătaru de la Muzeul Satului din București, un asemenea transport.

²Chiar la data cercetării, anii '70 ai secolului XX, am asistat la folosirea cobilei pentru transportul plugului la arat în Țara Oltului cel puțin la Porumbacu de Sus și dincolo de Olt, la Rucăr, iar în primii ani ai secolului al XXI-lea, la Bungard (Sibiu).

³Sunt puține date istorice despre transportul cu sănii și mijloace târate în Țara Oltului, de aceea cercetarea lor în deceniul '70 al secolului XX a urmărit situația de atunci, în disoluție a modalităților de transport tradiționale pentru realizarea acestui material.

04. Structura mijloacelor de transport prin alunecare este de obicei aceeași ca și la vehiculele cu roți: structuri A, B, C, D⁴, dar funcțional, adaptate la așezarea poverii, la legarea de sursa de energie sau la structurile de contact cu solul. Mult mai simple, dar având aceleași structuri, și mijloacele de transport prin târâre, cu aspect arhaic din punct de vedere tehnic aceleași structuri pot fi regăsite și la acestea. Deci unitatea mijloacelor de transport în structură și funcție este asigurată cu cele utilizând roțile.

05. În ambele cazuri și la târât și la alunecat, sursele de energie au fost aceleași: sursa de energie umană (E_1) și sursa de energie animală (E_2) prin înjugare sau înhămare.

Clasele și tipurile în care sunt încadrate aceste mijloace de transport sunt corespunzătoare variațiilor structurilor de mai sus și sunt răspândite în Țara Oltului pe arii sau în localități pe toată suprafața zonei.

1. Săniile din Țara Oltului

1.1. Săniuțe (E_1)

1.1.1. Săniuța podită (E_1)

Cea mai simplă sanie din Țara Oltului este săniuța mică utilizată atât în transport, cât și în joaca copiilor. Structurile lor sunt simple, binare: o podeală de lemn pe tălpi și o structură de tracțiune manuală (sfoară, mâner).

Terminologie: *sanie*, plural *săni* (Dejani, Râușor, Mândra), *sanie mică* (Cârțișoara, Ucea de Jos, Gura Văii, Șercăița, Poiana Mărului, Veneția de Jos, Cuciulata), *sanie bătrânească* (Beclean), *sanie de om* (Toderița), *sanie de copii* (Părau), *sanie cu pod* (Grid), *sanie fără opleni* (Porumbacu de Sus), *sanie de joacă* (Sărata); diminutive: *săniuță* (Turnul Roșu, Racovița, Glâmboaca, Scorei, Arpașu de Jos, azi, Arpașu de Sus, Cârțișoara, Corbi, Viștea de Sus, Olteț, Sâmbăta de Jos, Sâmbăta de Sus, Voila, Voivodeni, Luța, Dridif, Ludișor, Hurez, Săsciori, Iași, Berivoi, Ileni, Șercaia, Vad, Bucium, Șinca Veche, Poienița), *săniuță de mână* (Porumbacu de Jos, Cârța, Breaza, Perșani, Veneția de Jos, Lupșa, Feldioara), *săniuță de lemn* (Săvăstreni), *săniuță de copil* (Grid, Comana de Jos, Comana de Sus); sinonime: *cioaclă* (Drăguș, Pojorta, Copăcel, Hârseni, Mărgineni, Comana de Jos, Comana de Sus, Nou Român, Rucăr), *cătarcă* (Colun), *cătărguță* (Racovița, Turnu Roșu).

Structura și terminologia structurilor: săniuța podită are o înfățișare simplă, de dimensiuni mici, joasă, scurtă; structura A, de cuprindere a poverii, este alcătuită dintr-un pod de scânduri având următoarea terminologie: *pod* (Avrig, Sâmbăta de Jos, Gura Văii, Cincșor, Șercăița, Perșani, Cârța); variante: *podeală* (Pojorta, Săsciori, Iași, Cuciulata), *podeală de scânduri* (Porumbacu de Jos), *podinuță* (Sâmbăta de Jos); sinonime: *scânduri* (Ucea de Jos, Hurezu, Râușor, Hălmeag, Hârseni, Toderița, Șinca Nouă), *speteze* (Dridif), *speteze în tălpi* (Sâmbăta de Jos), *fostăne* (Ludișor), *șiștori* (Șercaia), *blane* (Ileni, Mândra), *bane de scânduri* (Breaza).

Structurile de deplasare (B) sunt tălpile duble cu terminologie folosită la plural: *tălpi* (Sâmbăta de Jos, Râușor, Cincșor, Hălmeag, Șercaia, Hurez), diminutiv: *tălpițe* (Șona); sinonime: *fălci* (Avrig, Porumbacu de Jos, Perșani, Viștea de Jos, Sâmbăta de Jos, Pojorta, Dridif, Ludișor, Săsciori), *fălci de blană* (Mândra) *fălci în dungi* (Toderița); tălpile au vârful tăiat oblic pentru a putea să se deplaseze prin tăierea zăpezii.

Structurile de prindere la sursa de energie (C) sunt în raport cu materia primă din care sunt confecționate: sfori, funii, frânghii sau mânere de lemn.

Terminologia acestora: *ață* (Avrig, Porumbacu de Jos, Porumbacu de Jos, Săvăstreni), *sfoară* (Turnu Roșu, Cârța, Arpașu de Jos, Gura Văii, Săsciori, Iași, Recea, Dejani, Șona, Colun), *funie* (Luța, Hurez), frânghie (Dridif), *ștreang* (Beclean, Râușor), iar dacă sunt de metal legăturile se numesc: *lanț* (Luța, Dridif, Beclean, Dejani), diminutiv: *lănțuș* (Beclean). Aceste legături sunt introduse prin găuri practicate în vârful tălpilor, iar în cazul mânerelor de lemn prinse cu două urechi tot în găurile tălpilor, terminologia generală este de *mâner*, sinonim *proțap* (Arpașu de Jos), *cruce* (Arpașu de Jos), *hoiște mică* (Sebeșu de Jos).

Funcții:

- folosită la joaca copiilor, la săniuș (Turnu Roșu; Racovița, Avrig, Glâmboaca, Cârțișoara,

⁴Structuri A sunt cele de cuprindere a poverii, structuri B sunt cele de deplasare, structuri C sunt de relaționare a mijlocului de transport cu sursa de energie, iar eficientizarea funcționării celorlate trei structuri.

Arpașu de Jos, Corbi);

- transport poveri la moară (Avrig, Porumbacu de Jos, Scorei, Cârța, Cârțișoara, Arpașu de Jos, Arpașu de Sus, Ucea de Jos, Corbi, Viștea de Sus, Olteț, Sâmbăta de Jos, Sâmbăta de Sus, Lisa, Nou Român, Rucăr, Sărata, Colun, Grid, Veneția de Jos); transport lemne, în general în toată zona mai ales de „oamenii săraci”; transport apă sărată în trecut, iarna (Avrig); transport rufe la spălat în râu, de obicei tot iarna (Glâmboaca: „era o mândrie să duci la spălat torul de cânepă, cu ciubărul la vale la Olt, cu leșie, de spălau femeile și rufe la Olt”); dus cartofii la colectiv, iarna (Cârța); diverse poveri mici (Ucea de Jos: „ceva greu”, Racovița: „la transport ușor”, Iași, Recea: „cu povară mică”, Galați: „duci ceva ușor”, Poienița: „rar, la transport”, Porumbacu de Jos: „se folosea la transport mărunț, chiar dacă nu era rezistentă”).

1.1.2 Săniuța cu opleni (E₁)

Vehicul de dimensiuni mici ca și săniuța podită, dar care este considerat mai nou, deosebit de aceasta printr-o structură de suport între tălpi și podeală, realizată prin două traverse de lemn și picioare între cele două părți componente.

Terminologie: *sanie* (Corbi, Dejani, Râușor, Mărgineni), *sanie de mână* (Cârța, Ucea de Jos, Breaza, Sebeșu de Sus, Perșani, Lupșa), *sanie de lemn* (Șinca Nouă), *sanie cu fâlc* (Ucea de Jos), *sanie de apă* (Comana de Jos), *sanie de copii* (Pârâu), *sanie mică* (Gura Văii, Șercăița, Cuciulata), *sanie micuță* (Copăcel); diminutiv: *săniuță* (Turnu Roșu, Viștea de Sus, Sâmbăta de Jos, Sâmbăta de Sus, Voila, Voivodeni, Luța, Dridif, Ludișor, Iași, Ileni, Șercaia, Vad, Bucium, Șinca Veche, Poienița); sinonime: *cioaclă* (Scorei, Arpașu de Jos, Arpașu de Sus, Cârțișoara, Ucea de Jos, Drăguș, Șercăița, Mândra, Hârseni, Poiana Mărului: „pe bătrâni”, Comana de Jos, Comana de Sus, Noul Român, Feldioara, Rucăr), *ciocluță* (Scorei, Cârțișoara, Arpașu de Jos, Viștea de Jos, Berivoi, Ohaba), *cătargă* (Turnu Roșu, Bradu, Avrig, Glâmboaca, Porumbacu de Jos, Săcădate); variantă: *cătarcă* (Sebeșu de Jos, Porumbacu de Jos, Colun), *cătargă* (Sebeșu de Jos), *cotargă* (Sărata), *cotigă* (Avrig); forme actuale: *rodling* (Beclean), variantă: *rovli* (Recea), termene de origine industrială provenite din comerț.

Structuri și terminologie: și acest tip de săniuță are structurile obișnuite A, B, C:

Structuri A:

- oplene: chiar și în lipsa podinei cele două oplene transversale realizează un suport alcătuit din două puncte de sprijin, termenul general utilizat în zonă: *oplean*, plural *oplene*. Deasupra lor se putea aplica, oricând, un *pod* (Grid), *podeci* (Voila), *podeală* (Iași) sau *fața cioaclei* (Bucium).

- mânuși: ceea ce este specific acestui tip de săniuță este realizarea unui „coș virtual” delimitat la colțuri de stinghii verticale fixate în capetele oplenilor. De obicei patru mânuși; termenul general este de *mânuși* (mici), variantă: *mânușele* (Viștea de Jos) și sinonim: *huze* (Șinca Veche).

Structuri B:

- tălpile: sunt asemănătoare cu tălpile săniuțelor podite, de obicei curbate la capătul dinainte pentru a ușura alunecarea; terminologia: tălpi (Porumbacu de Jos, Săcădate); diminutiv: *tălchigi* (Feldioara); sinonim: *fâlc* (Turnu Roșu, Avrig, Ucea de Jos, Drăguș, Voila, Bucium, Pojorta, Lisa, Grid, Iași, Arpașu de Jos, Viștea de Jos); diminutiv: *fâlcuțe* (Recea); cu determinative: *fâlc* *încovrigate* (Porumbacu de Jos), *fâlc* *cu cioc* (Cârța), *fâlc* *încrestate* (Voivodeni). Adeseori tălpile au rafuri de metal deși majoritatea nu îl foloseau. Termenul general este de *raf*, plural *rafuri*, și rar *șină* (Turnu Roșu, Vad);

- picioare: alcătuite din patru bucăți de lemn scurte legătură între tălpi și oplene, fixate prin cepi de lemn; termenul general este de *picioar*, *picioare* cu diminutivul *piciorușe* (Drăguș).

Structuri C:

- sunt aceleași ca la săniuțele podite, cu o excepție la Racovița unde este menționat sistemul din Mărginimea Sibiului: tracțiunea umană cu sfoara încinsă pe piept și cu mâna dirijând *prăjina* fixată la sanie, numită *oiște*.

Utilizare: în mare parte nu există diferențe funcționale față de săniuța cu podeală:

- transport la moară, saci cu cereale (Noul Român: „treceam Oltul cu un sac la Arpaș, la Cârța”, Breaza, Dejani, Vad, Șercăița, Pârâu, Șercaia, Mărgineni, Săsciori, Beclean, Ludișor, Luța, Mărgineni, Șinca Veche, Ohaba, Hălmeag, Șona: „mai demult”, Hârseni: „ducea până la 200 kg”);

- transport apă sărată (Porumbacu de Jos: „în blide de 10 litre, făcute la amugeni”);
- spălatul rufelor la vale (Arpașu de Sus, Olteț, Noul Român, Ludișor, Hârseni, Rucăr);
- transport poveri de la cooperativă (Cârțișoara, Arpașu de Jos, Șinca Veche, Veneția de Jos, Voivodeni: „rar, câte 50-60 kg”, Breaza, Copăcel, Râușor);
- transport gunoaie din curte (Comana de Jos);
- transport lemne din pădure (Sâmbăta de Jos, Șercăița, Iași, Hălmeag: „țigani”, Veneția de Jos: „țigani”, Șinca Veche: „o foloseau cioclașii”).

1.2 Cioacla (E₂)

Sanie mică cu tracțiune animală are terminologia preluată din timpuri vechi de la săniile mici de mână (numite tot „cioacle”), dar de dimensiuni mari, cu structură prevăzută cu opline folosite în Țara Oltului în primul rând pentru transportul lemnului. Această funcție este arhaică ca și mijlocul de transport, „cioacla” fiind sania simplă, nelipsită în gospodăria țărănească din întreaga zonă. Tipologic sau dimensional există două feluri de cioacle de același tip morfo-funcțional, dar de dimensiuni variate: una mai mică, cu lungimea de 1 metru, denumită *cioaclă*, a doua, mai mare, de lungime de 1,5 m, denumită *bocântă*, și care pare mai nou introdusă în Țara Oltului.

Terminologie:

a. cioacla propriu-zisă: *cioaclă*, plural *cioclaui* (Porumbacu de Jos, Viștea de Jos, Olteț, Drăguș, Sâmbăta de Jos, Lisa, Rucăr, Feldioara, Noul Român, Voila, Breaza, Luța, Dridif, Beclean: „*sanie pe jumătate*”, Hurez, Iași, Bucium, Recea, Dejani, Râușor, Hârseni, Veneția de Jos), *cioaclă de una* (Șinca Veche); diminutiv: *ciocluță* (Veneția de Jos, Șinca Veche); sinonime: *sanie ruptă* (Racovița, Ucea de Jos), *sanie scurtă* (Mărgineni), *jumătate de sanie* (Corbi); diminutiv: *săniuță* (Șinca Veche), *cotigă* (Avrig: „folosită și să târăști lemnele cu un capăt”);

b. bocânta: *băcântă*, plural *bocânte* (Șercaia, Vad, Șinca Nouă, Poiana Mărului, Comana de Jos); sinonim: *cioaclă de pădure* (Ludișor), *cioaclă de cubici* (Berivoi, sanie de pădure (Sebeș, Mândra, Șercăița, Părau, Comana de Jos), *sanie cu huză* (Perșani), *sanie tăiată* (Ucea de Jos), *sanie scurtă* (Mărgineni), *jumătate de sanie* (Corbi).

Nici termenul, nici folosirea cioaclei nu par a fi cunoscute la Turnu Roșu, Sebeșu de Jos, Sebeșu de Jos, Bradu, Săcădate, Glâmboacă, în forma lor din Țara Oltului. În primele trei localități ele sunt confundate cu „cochirlele” din Mărginimea Sibiului, dar sun termenul de „conchirlă”.

Tracțiunea cioacelor este în general cu cai, dar există informații că în trecut tracțiunea era și cu boi (Arpașu de Jos, Viștea de Jos, Drăguș, Sâmbăta de Jos, Sâmbăta de Jos, Breaza, Dridif, Lisa), cu bivoli sau cu vaci (Recea, Dejani, Șercăița, Vad, Șinca Nouă, Hurez, Comana de Jos, Comana de Jos).

Structura: cioacla este o sanie mică cu tălpi scurte de obicei fără raf, așa cum s-a mai spus, cu lungimea de 1-1,5 m, având 1-3 opline, cu sau fără picioare deasupra lor având un fergheteu (scaun) prevăzut cu două mânuși verticale de care se prind capetele trunchiurilor târate dinapoi; uneori acest fergheteu se numește și „fergheteu de cârnat” care se mișca asemenea unui vârtej pentru a cotii pe părțile înguste, în pădure; pentru a nu se „fărtui” ușor se adăugau și rafuri din lame de coasă de 30 de cm pe tălpi (de exemplu Viștea de Jos).

Pe lângă structurile A și B, structurile C, de legătură cu animalul de tracțiune era ca și la care oiștea pentru doi cai sau crucea pentru un cal, iar la boi proțapul cu jug.

Cioacla din Țara Oltului este asemănătoare cu „cochirlă” cunoscută în Mărginimea Sibiului. Cochirla este tot o sanie scurtă pentru dus povara semi-târâș pe plaiuri cu multe cotituri, de asemenea cu tracțiune animală. Avantajul unei asemenea sănii mixte folosind alunecarea și târâșul era că pe plaiurile din pădure vârtejele (fercheteurile) conduceau povara mai ales la cotitură („vârful conduce”). Chiar și la Turnu Roșu unde termenul de cioaclă nu este cunoscut în schimb exista, pe vremuri „cocârla”⁵. De notat cochirla putea fi trasă și de forța umană în Mărginimea Sibiului, nu și în Țara Oltului unde cioacla

⁵Structural, la Turnu Roșu, după relatările lui Iancu Mujat, „cocârla” („conchirlă”) era mai simplă constructiv decât cioacla; erau o „cioaclă” constituită dintr-un oplean cu două picioare, pe două tălpi scurte, de care se prindeau capetele lemnului trase („vârful conducea, cu lemnul cu un cap jos și altul pe conchirlă, dar a dispărut de 40 de ani”); aceasta avea picioare scurte, iar lemnul se lega de oplean cu un „pocânzău” („tecârâu” la Racovița și Avrig) așa se denumea lemnul scurt care întărea nodul funniei de legătură, astfel încât mijlocul de transport folosea atât alunecarea pe tălpi, cât și târârea părții din spate a poverii.

este de fapt cochirla trasă de vite. Ea solicita tălpi bine curbate la vârf („culmea cochirlei” sau a cioaclei, picioare scurte și un fercheteu cu mânuși peste opline de care se legau vârfurile trunchiurilor târâte.

Utilizare: cioaclele erau folosite doar la transportul lemnului din pădure cu explicațiile următoare: „bune la tras lemne lungi” – Rucăr, „la tras lemne târâș” – Ucea de Jos, „la drum lung în pădure” – Racovița, „circulă mai ușor” – Avrig, „merge mai ușor decât căruța la dus jepi, lemne” – Sebeșu de Jos; mai rar scoțându-se fercheteul se putea folosi și la dus cereale în saci la moară sau bălegar (Hurez) și foarte puțin se folosea la transporturi în alte localități (de exemplu la Toderița „aici se pădurea numai cu carul, nu cu sania”).

Cioaclele au început să dispară de 60 de ani (Sebeșu de Jos), de 40 de ani (Turnu Roșu) și din 1972-1973 la Racovița, „de la asfalt”.

1.2.1 Cioacle duble (E₂)

Și în Țara Oltului s-a folosit sistemul de transport realizat prin legarea a două cioacle una de alta pentru transportat trunchiurile fără a mai fi târâte cu un capăt pe pământ. Sistemul însă nu este vechi și probabil pătruns după începutul exploatării lemnului de firme specializate. În acest fel se realiza un mijloc de transport dublu, în față cioacla dinainte, cea cu fercheteu, mai mare și mai puternică, iar în spate cioacla dinapoi, care era identică cu cea din față, dar fără fercheteu doar cu mânuși în oplan. Uneori se puteau pune loitre între ele la dus lemn mărunț (Sâmbăta de Sus). Avantajul lor consta în modul mai ușor de cârnire a întregului sistem. Cioaclele erau legate între ele cu lanțuri, cea de dinainte era cea care realiza cârnitul. Distanța între ele era în funcție de lungimea trunchiurilor transportate, chiar până la 10 m între ele (Avrig).

Terminologie folosită la plural: *cioacle* (Racovița, Cârțișoara, Sâmbăta de Sus, Rucăr, Dridif, Beclean, Hurez, Hârseni, Veneția de Sus); diminutiv: *cioclute* (Veneția de Jos); variante: *cioclauă* (Viștea de Sus, Olteț: „ca la care, câte două”, Drăguș, Lisa, Dejani, Breaza), *cioclauă de vite* (Cârțișoara), *cioclauă de cubici* (Berivoi), *ciocaluă cu două* (Recea); sinonime: *cotigi* (Avrig), *dricuri*, *dinainte-dinapoi* (Galați), *sanie*, *dinainte-dinapoi* (Arpașu de Sus), *sanie cu două poduri* (Ileni), *sanie de pădure* (Sebeș), *bocânte* (Toderița, Vad, Șinca Nouă, Poiana Mărului, Comana de Sus), *bocânte de pădure* (Copăcel), interesant la Copăcel și Șercăița cioaclă se numește cea dinainte și *bocântă cea dinapoi*; actual *rodlinguri* (Lupșa: „așa se zice la bogățeni”). Deși nu este folosită în unele localități se știe că erau folosite în alte părți (Șercăița: „mai mult la Brașov”, Părău: „la Șinca Veche, aici nu duci cu sanii legate ca la Șinca, noi nu aveam pădure personală”, Voivodeni: „cioacle se foloseau la Lisa și Breaza, cu boi, noi le cumpăram de la ei”).

Folosirea cioacelor duble era considerată mai avantajoasă, dar mai nouă ca utilizare (Ucea de Jos, Rucăr, Drăguș, Luța, Ludișor, Vad, Comana de Jos, Cuciulata), „când pornesc nu pornește toată povara, pe drum nu se răstoarnă” – Viștea de Sus, dar la Sâmbăta de Sus „am auzit de ele, merg mai greu și nu pe ogașie, aia din dărăpt apucă pe altă ogașie decât cea de dinainte”.

1.3 Sania mare cu opleni (E₂)

Această sanie era cel mai răspândit mijloc de transport prin alunecare în Țara Oltului.

Terminologie: *sanie*, plural *săni* (Racovița, Turnu Roșu, Sărata, Ucea de Jos, Hurez, Dejani), dar însoțită de obicei cu determinative: *sanie mare* (Veneția de Jos, Sâmbăta de Jos, Drăguș, Viștea de Jos, Voivodeni, Părău, Porumbacu de Jos), *sanie de lemne* (Sebeșu de Jos, Avrig), *sanie cu opleni* (Sebeșu de Jos), *sanie de pădure* (Avrig, Porumbacu de Jos, Sărata, Cârțișoara, Voila, Pojorta, Dridif, Șercăița, Șinca Veche, Bucium, Perșani), *sanie cu mânuși* (Grid), *sanie cu huză* (Perșani), *sanie lungă* (Avrig, Mărgineni), *sanie întreagă* (Șercaia, Râușor), *sanie de câmp* (Brad), *sanie de povară* (Iași, Șercaia, Perșani), *sanie de vite / cai* (Cârța, Arpașu de Jos, Luța, Breaza, Recea, Berivoi, Copăcel, Mândra, Toderița), *sanie de boi* (Glâmboaca, Săcădate, Racovița, Scorei, Corbi, Sâmbăta de Jos, Ludișor, Ileni, Hârseni, Sebeș, Vad, Șinca Nouă, Poiana Mărului, Cuciulata); săsește: *schlittän* (Brad, Cincșor, Cârța); sinonime: *cioaclă* (Lisa, Bucium, Ohaba, Șinca Veche, Veneția de Jos, Veneția de Jos), *cioaclă mare* (Arpașu de Jos), *cioaclă de pădure* (Viștea de Jos), *cioaclă lungă* (Olteț); variantă: *cioaclă* (Lupșa); *catargă* (Racovița); *cotigă* (Avrig).

Structuri și terminologie: sania mare cu opleni reprezintă, dimensional, forma în mare a saniei

mici cu oplean, prevăzută cu structuri de relaționare la sursa de energie animală.

Structurile A, de cuprindere a poverii sunt alcătuite din următoarele părți componente:

- *oplean*, plural *oplene* (Scorei, Poienița, Hurez, Berivoi), plural *opleni*⁶ (Turnu Roșu, Bradu, Săcădate, Glâmbocă, Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus, Sărata, Arpașu de Jos, Arpașu de Sus, Veneția de Sus, Veneția de Jos, Ucea de Sus, Corbi, Viștea de Jos, Noul Român, Colun, Feldioara, Olteț, Breaza, Iași, Recea, Ileni, Copăcel, Cincșor, Galați, Sebeș, Mărgineni, Mândra, Șinca Nouă, Poiana Mărului, Comana de Jos, Comana de Sus), *olpeni cu țepuși* (Dejani); de obicei olpenii sunt denumiți *opleni dinainte* și *dinapoi*; maghiar: *aplin* (Hălmeag); sinonime: *pod*, plural *poduri* (Voivodeni, Luța, Dridif, Ludișor, Săvăstreni, Șona, Pârâu, Grid, Sebeșu de Sus, Hârseni, Șercăița, Sâmbăta de Jos, Sâmbăta de Sus, Racovița, Glâmbocă, Avrig); variante: *podea* (Berivoi, Șercaia, Șercăița, Gura Văii, Beclean, Ludișor), *podeală* (Racovița, Corbi, Pojorta, Vad), *podeci* (Iași); de asemenea cu menționarea *dinainte*, *dinapoi*; sinonime: *scaun* (Pârâu, Poiana Mărului), *peridocuri* (Viștea de Jos) și probabil dacă nu sunt confuzii, *ciocuri* (Feldioara), *fercheteauă* (Racovița).

- *mănuși* folosit la plural cu excepția Dridif, Veneția de Sus, Comana de Jos, unde se folosește pluralul *mâni*; în restul teritoriului zonei se folosește pluralul *mănuși* cu diminutivul *mănușele* (Voivodeni, Hârseni), *mănușare* (Șona, Șinca Veche), *mănușere* (Comana de Sus), *mănușite* (Turnu Roșu, Poienița, cu precizarea „lungi sau scurte”, în funcție de mărime; sinonime: *țepuși* (Sărata, Sebeș, Săvăstreni, Dejani), varianta *țăpuș*, la plural (Galați, Veneția de Jos, Grid, Cuciulata); *cepi* (Ileni).

Între mănuși, pe sania cu opleni se pun de obicei loitre sau scânduri care alcătuiesc spațiul de depozitare a altor poveri în afară de lemne (fân, gunoi, produse comerciale etc.). denumirea de *loitre* este comună întregii zone ca și la vehiculele cu roți, cu variante *loitre* (Pârâu) și sinonimele *lesă* (Sebeșu de Jos).

Multe din aceste sănii au și „coșuri întregi” (Sâmbăta de Jos, Sâmbăta de Sus) sau „închise” (Recea, Dejani, Copăcel, Cincșor, Perșani).

Structurile B sunt alcătuite din următoarele părți componente:

- *tălpi* „râșnețe” („să nu se răstoarne, aduse în față” – Avrig), de obicei fără rafuri („fierul e mai tare și nu lunecă” – Avrig), cioplite la capăt și întoarse ca să nu se răstoarne; sunt de obicei lungi, dăltuite și sprijină podeala pe două oplene cu picioare.

Terminologic tălpile au două arii în Țara Oltului: o arie *tălpi*, *tălchi*, *tălpici* (Avrig, Săcădate, Gura Văii, Hurez, Dejani, Berivoi, Ileni, Galați, Șona, Veneția de Sus, Iași, Copăcel, Râșor, Cincșor, Hălmeag, Sebeș, Perșani, Comana de Jos, Comana de Sus, Voivodeni), o arie deci răspândită în partea de est a Oltului; maghiar *taploc* (Hălmeag); cealaltă arie *fălci*, răspândită în partea de vest a Țării Oltului și sub munte, către partea de est (Turnu Roșu, Sebeșu de Sus, Bradu, Glâmbocă, Avrig, Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus, Sărata, Scorei, Cârța, Arpașu de Jos, Arpașu de Sus, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Corbi, Poienița, Rucăr, Viștea de Jos, Sâmbăta de Jos, Șercăița, Noul Român, Drăguș). În ceea ce privește șina de fier de pe tălpi, termenul general este de *raf*, cu excepția Șinca Veche, Pârâu (*șină*) și Arpașu de Jos (*șinuliță*).

Picioarele au ca termen pluralul *picioare* pe toată suprafața zonei, palatalizat *pchicioare* (Ucea de Jos) și *chicioare* (Poienița) și rar sinonimul *pripoane* (Șona).

Cele mai importante structuri care le deosebesc de celelalte sănii sunt structurile C, în funcție de animalul înjugat sau înhamat.

În trecut sania mare cu opleni era înjugată, cu proțap cu cătușe printr-un element de legătură cu sania care prindea capetele proțapului „în pisc” („limbă”) și care dădea posibilitate proțapului să se miște în sus și în jos. La cai, înhamăți, legătura la sanie se făcea prin *oiște* asemănătoare cu cea de la vehiculele cu roți, prin intermediul *crucilor* pentru *șleauri*, la doi cai și cu *rudite* și *cruce* pentru un cal.

Terminologie: *proțap*, arie generală ca și la vehiculele cu roți folosindu-se de multe ori cu determinative: *proțap cu urechi* (Porumbacu de Jos, Corbi, Recea Copăcel, Șona, Șercăița, Vad, Șinca Nouă), *proțap crepat* (Copăcel, Poiana Mărului), *proțap crestă* (Avrig), *proțap umblători* (Bradu, Dridif, Șercăița, Grid, Pârâu, Hârseni, Cuciulata), *proțap cu pisc* (Pojorta, Luța, Cincșor, Șinca Nouă, Comana de Jos), *proțap cu chisc* (Sebeș, Comana de Jos), *proțap scurt* (Veneția de Jos).

⁶Forma de plural *opleni* pare mai recent folosită în Țara Oltului decât pluralul *oplene*, deși aria sa de utilizare este mai mare.

- *pisc* (Glâmboaca, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Poienița, Rucăr, Viștea de Sus, Șinca Nouă), palatalizat *chisc* (Cincșor, Sebeș, Feldioara), *chiscu dinainte* (Șinca Nouă); sinonime: *limbă* (Avrig, Porumbacu de Sus, Noul Român, Dridif, Copăcel, Hârseni, Șercăița, Vad, Perșani, Părau, Poiana Mărului, Grid), *peană* (Corbi), *cuib* (Porumbacu de Sus), *lemn ascuțit* (Recea), *lemn cioplit* (Mărgineni), *lemn la craci* (Ucea de Sus, Perșani).

În cazul tracțiunii cu cai, terminologia structurilor de legătură C este următoarea:

- *oiște*, plural *oiști*, în general pe toată suprafața Țării Oltului, cu varianta *oștie* (Avrig) și sinonimul *rudă* (Avrig, Racovița).

Mai există o variantă de oiște sau proțat în „teu” (cu „drug”), reprezentând o oiște sau un proțap cu craci, prins de vehicul cu un „drug” sau „cui” și care sunt cunoscute cu termenii de *oiște cu braț* (Olteț, Toderița), *oiște cu cui* (Sâmbăta de Sus), *oiște cu chisc* (Sebeș), *oiște crepată* (Poiana Mărului).

În cazul tracțiunii cu un cal, termenul de *rudite* este general în Țara Oltului, sinonimul *hulube* menționat la Dejani și Turnu Roșu.

În ceea ce privește crucile de legătură ale șleaurilor, termenul de *cruce* este folosit în toată zona. Crucile sunt prinse de „crucea mare” sau „felehart” cu următoarele terminologii: *cruce* (Corbi, Colun, Sâmbăta de Sus, Avrig, Olteț, Dejani, Voivodeni, Hurez, Săvăstreni, Iași, Berivoi, Mândra, Șinca Nouă, Poiana Mărului, Comana de Jos, Noul Român, Luța, Ludișor, Beclean, Gura Văii, Dejani, Recea, Mărgineni, Șercaia, Vad, Perșani, Cuciulata, Lupșa); sinonim: *felehart* (Berivoi, Hârseni, Bradu, Săcădate, Sărata, Scorei, Ucea de Jos, Poienița, Rucăr, Olteț, Sâmbăta de Sus), *pod* (Toderița); variante: *podea* (Mândra), *armăsar* (Toderița, Șercăița, Perșani), *punte între fâlcii* (Săcădate).

Interesantă este și terminologia legăturilor metalice sub formă de verigi între cruci și crucea mare (felehart): *acățători* (Cârța), *cârlige* (Avrig, Beclean), *pente de fier* (Sâmbăta de Sus), *suport* (Recea), *verigi* (Dejani), *broscuțe* (Veneția de Jos, Copăcel), *scoabe* (Hârseni, Racovița), *colăcel* (Mândra), *bride* (Veneția de Jos).

Utilizarea sâniilor cu opleni:

- transport lemne din pădure în sat și la oraș de vânzare, folosite sâni cu oplean în trecut aproape la toate localitățile din Țara Oltului, cu specificația că în primul rând se foloseau doar la dusul lemnului din pădure, folosind tracțiunea cu vite și mai ales lemne scurte puse între mânuși sau în coș; transportul lemnului la oraș: Grid („la Făgăraș”), Avrig, Sebeșu de Sus, Racovița („la Sibiu”), Arpașu de Sus („lemne la gară”);

- transport gunoi primăvara folosind loitrele sau coșul (Sebeșu de Jos, Sebeșu de Sus, Avrig, Săcădate, Porumbacu de Sus, Arpașu de Sus, Ucea de Sus);

- transport nisip (Sebeșu de Jos), piatră (Viștea de Sus, Hurez), lemne la glăjărie (Porumbacu de Sus);

- transport la oraș sau în satele vecine (Cârța, Săvăstreni „noi nu păduream, duceam la Făgăraș”, Mândra „la Făgăraș”, Iași);

- transport fân (Viștea de Jos, Pojorta „cu loitre”, Ileni „se ducea și cu sania”);

- transport produse și saci la moară (Mândra);

- orice povară (Săsciori, Galați, Drăguș „de la unul la altul”, Râușor „prin sat”, Perșani, Părau, Comana de Jos, Comana de Sus).

Se aprecia cu toate acestea că sâniile aveau dezavantaje în comparație cu vehiculele cu roți: „se fărțuie mai ușor” (Sâmbăta de Jos), „noi preferam carul și căruța și iarna pentru că nu păduream” (Iași), „cu carul păduream și iarna” (Șercaia), „nu se mai folosesc, nu mai sunt ierni” (Recea).

1.4 Sania pentru persoane (E₂)

Mai puțin folosită din motive de confecționare, dar și de funcționalitate, dar utilizată în fiecare localitate în trecut, restrânsă la cel puțin 5 gospodării de sat.

Terminologie: în totdeauna asociată cu o determinare constructivă sau funcțională: *sanie de cai* (Arpașu de Sus, Cârțișoara, Viștea de Jos, Corbi, Drăguș, Feldioara, Dridif, Hălmeag), *sanie de oameni* (Gura Văii, Recea, Șinca Nouă, Comana de Jos), *sanie cu coș* (Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus, Sărata „era sania cu zurgălăi”, Scorei, Cârța, Arpașu de Jos, Cârțișoara, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Corbi, Viștea de Jos, Noul Român, Colun „sania cu zurgălăi”, Pojorta, Breaza, Luța, Ludișor, Săscior,

Iași, Berivoi, Copăcel, Râușor, Hârseni, Sebeș, Mărgineni, Vad, Veneția de Jos), *sanie cu coș demontabil* (Săvăstreni), *sanie de cai făcută cu coș* (Poienița), *sanie de cărăușie* (Drăguș), *sanie de drum* (Cuciulata), *sanie domnească* (Avrig, Sărata, Săcădate, Glâmbocă), *sanie de lux* (Glâmbocă, Beclean; Bradu, Șercaia), *sanie închisă* (Șercaia, Comana de Sus), *sanie cu ladă* (Grid), *sanie de plimbare* (Avrig, Sâmbăta de Jos, Cârțișoara, Beclean, Șercăița, Bucium, Ogaba, Șinca Veche, Perșani, Cuciulata, Hălmeag, Lupșa); variantă: *sanie de primblare* (Viștea de Jos, Viștea de Sus, Voila, Dejani, Veneția de Sus), *sanie de persoane* (Voila), *sanie cu platformă* (Mândra), *sanie de voiaj* (Avrig), *sanie de pădure* (Rucăr, probabil o confuzie); singura localitate unde nu era cunoscută: Șinca Nouă „la oraș, nu la noi”.

Structuri: specificul săniilor de persoane constă în structurile A. Pe structuri obișnuite ale săniei cu oplene se instalează un coș fix sau adăugat pe două tălpi, rar patru (Luța); tracțiunea acestei sănii este numai pe 1 sau 2 cai, sania solicitând alte funcțiuni decât celelate obișnuite; nu există informații că ar fi fost utilizate cu tracțiune boi, sunt doar câteva informații la Scorei și Comana de Sus, că s-ar fi folosit în trecut tracțiunea boilor doar la transportul gunoierului pe câmp sau chiar lemne, dar cu coș funcțional. De obicei săniile cu coș mobil erau utilizate în gospodărie pentru alte poveri decât persoane unde se folosea, de obicei, coșul fix.

În acest fel săniile „de persoane” erau de două feluri: cu coș anume făcut folosit pentru persoane sau cu coș din loitrițe (Bradu, Veneția de Jos, Comana de Jos, Cuciulata, Drăguș), folosite la transportul poverii.

Celelalte structuri (B, C) sunt cele folosite la sania cu oplene.

Terminologie pentru coș:

- *coș*, plural *coșuri*, folosit în general în toate localitățile Țării Oltului; *coș de scânduri* (Sebeș), *coș închis* (Șercaia, Părau, Veneția de Jos), *coș tâmplăresc* (Glâmbocă); în funcție de caracterul său fix sau adăugat termenul este de *coș fix* (Corbi), *coș fixat*, *coș întreg* (Săvăstreni), *coș special* (Beclean), în comparație cu cel mobil sau schimbător denumit *coș umblător* (Corbi, Feldioara), *coș mobil* (Pojorta, Breaza), *coș de folosit* (Beclean).

Coșul fix are o formă specială cu laturi tăiate pentru urcat, cu lădiță pe care se poate sta sau bănci, iar în față cu *jiț* (Turnu Roșu, Scorei, Galați); variantă: *jilț* (Viștea de Jos), *jeț* (Șona, Comana de Jos); sinonim: *pod de stat* (Avrig).

Funcționalitate:

a. săniile cu coș temporat (mobil) puteau fi folosite atât ca sănii pentru transportat lemne, nu atât din pădure, cât tăiate și transportate pentru a fi vândute în orașe (Sibiu, Făgăraș, Brașov, ulterior orașul Victoria) sau chiar în alte sate, de „ogorani” dinspre Olt; cei din Racovița sau Avrig duceau lemne și cartofi la Cislădie „în față domnii, în spate cartofii” și chiar la pădure înclocuind coșul (Cârțișoara, Șinca Nouă).

De asemenea, cu aceleași sănii se duceau poveri variate iarna (Voievodeni, Ucea de Jos „dreve la cazane”); saci la moară (Colun); transport gunoi la câmp (Cârțișoara, Comana de Jos); transport persoane la gară (Sebeș de Jos, Sebeș de Jos, Racovița), chiar și la nunți (Racovița „de nevoie, dacă nu ai altă sanie”).

b. săniile cu coș fix fiind confecționate anume erau folosite, în primul rând, pentru persoane dar și în cadrul obiceiurilor tradiționale:

- la plimbare („primblare”) de persoane (Săcădate, Cârța, Ucea de Jos, Ucea de Jos, Noul Român, Voila, Copăcel, Hălmeag, Veneția de Jos, Veneția de Jos, Olteț, Colun, Beclean; pentru persoane în sat (Ludișor, Săvăstreni, Recea, Ileni, Părau) având capacitatea de 4-5 persoane (Ucea de Jos), 4-10 persoane (Beclean) și chiar și 10 (Berivoi).

- folosite la drum între localități (Lupșa, Perșani „meream la Făgăraș”, Noul Român „în satele vecine”, Bucium, Porumbacu de Jos „în altă comună”, Viștea de Jos, Luța „la oraș”, Olteț, Rucăr „la dus undeva, la Făgăraș”, persoane la Făgăraș”, Pojorta, Breaza, Săvăstreni, Comana de Jos „la oraș”);

- dus persoane la gară (Sebeș, Racovița, Cârțișoara, Bucium, Galați);

- în cărăușie (Porumbacu de Jos, Sărata, Colun);

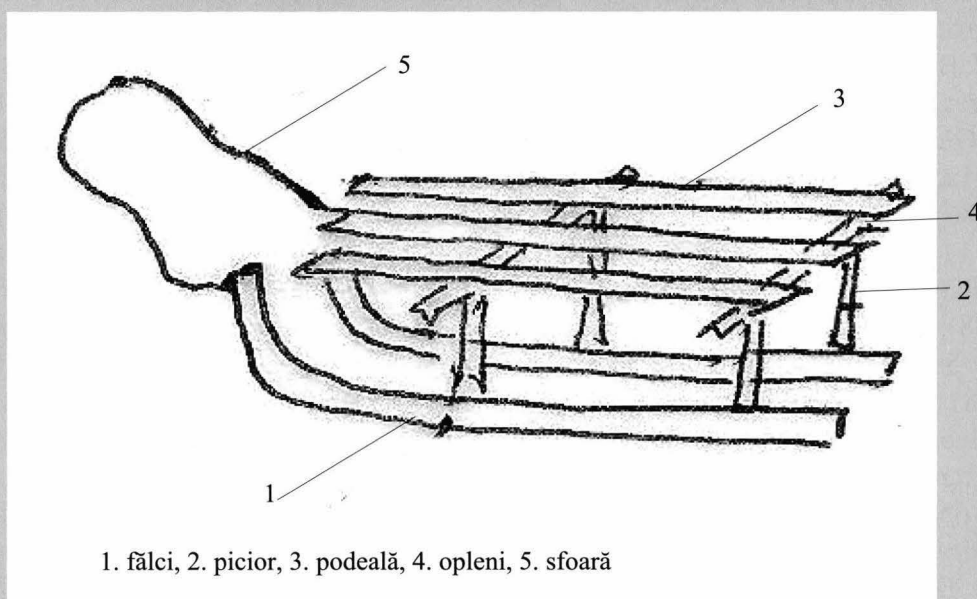
- la nunți, sărbători de iarnă (în toate localitățile îndeosebi în Avrig, Porumbacu de Jos, Sărata „se mai împrumutau”, Ucea de Jos, Colun, Recea, Cârțișoara, Râușor, Voila chiar și la biserică).

LISTA LOCALITĂȚILOR ȘI A INFORMATORILOR

Arpașu de Jos: Isac Vasile, agr., 70 ani, nr. 188, Bârsan Vasile, agr., 84 ani, nr. 88, rotar (1978); *Arpașu de sus*: Marin Octavian, agr., 64 ani, nr. 30, Tiței Filimon, agr., rotar, 72 ani, nr. 287 (1978); *Avrig*: Bădilă Ion, agr., muncitor, 53 ani, str. Prundu Mare, nr. 5, David Dumitru, agr., 68 ani, str. 1 Mai, nr. 53, Mihăilă Gheorghe, agr., muncitor, 46 ani, str. Isvorului, nr. 1, Răduțiu Vasile, agr., 77 ani, str. Cioplea, nr. 18, Urzică Vasile, agr., 53 ani, str. Cioplea, nr. 23, Jugăreanu Ilie, agr., rotar, 77 ani, str. Cioplea, nr. 17 (1977); *Beclean*: Boita Ion, agr., 70 ani, nr. 122, Cozma Ion, agr., 74 ani, nr. 175 (1979); *Berivoi*: Bărtuș Petru, agr., fierar, 65 ani, nr. 288, Fratu Ion, agr., rotar, 57 ani, Socol Ion, agr., 90 ani, nr. 237 (1979); *Bradu*: Dancu Ștefan, agr., rotar, 86 ani, nr. 267, Ursu Ieronim, agr., 74 ani, nr. 363 (1977); *Bucium*: Ghircoiaș Ilie, agr., rotar, 72 ani, nr. 24, Ghircoiaș Vichente, agr., fierar, 65 ani, nr. 19 (1976); *Breaza*: Balea Gheorghe (Boier), agr., rotar, 70 ani, nr. 213 (1978); *Cârța*: Matei Emilian, agr., 65 ani, nr. 14 (1978); *Cârțișoara*: Blendea Nicolae, agr. 69 ani, nr. 451, Tarcea Romul, agr., 70 ani, nr. 238, Tutor Gheorghe, agr., 75 ani, nr. 538 (1976); *Cincșor*: Vasile Braniște, agr., 71 ani, nr. 183; *Colun*: Teofil Serafin, agr., 67 ani, nr. 136 (1977); *Comana de Jos*: Butum Constantin, agr., 87 ani, nr. 145, Costea Gheorghe, agr., rotar, 83 ani, nr. 252 (1980); *Comana de Sus*: Comșa Iosif, agr., fierar, 73 ani, nr. 60 (1980); *Copăcel*: Babeș Isidor, agr., rotar, 74 ani, nr. 116 (1979); *Corbi*: Opriș Galaction, agr., 83 ani, nr. 93, Căndea Filaret, agr., 79 ani, nr. 31 (1978); *Cuciulata*: Crihălmean Ion, agr., 78 ani, nr. 237 (1982); *Dejani*: Nemeș Gheorghe, agr., 73 ani, nr. 140; Poparad Iancu, agr., muncitor, 31 ani, nr. 45 (1978); *Drăguș*: Codru Iacob, agr., 81 ani, nr. 13, Rogozea Gheorghe, agr., nr. 64 (1977); *Dridif*: Cișmaș Gheorghe, agr., 86 ani, nr. 2, Streza Gheorghe, agr., 77 ani, nr. 86 (1978); *Feldioara*: Boier Gheorghe, agr., 87 ani, nr. 11 (1978); *Glâmboaca*: Ciocan Ion, agr., rotar, 54 ani, nr. 71 (1977); *Grid*: Urdea Pătru, agr., 79 ani, nr. 44 (1980); *Gura Văii*: Ciocan Nicolae, agr., rotar, 57 ani, nr. 187, Lazea Victor, agr., 83 ani, nr. 177 (1978); *Hălmeag*: Cocă Gheorghe, agr., 73 ani, nr. 218 (1980); *Hârseni*: Bălan Ilarie, rotar, dogar, 73 ani, nr. 59 (1980); *Hurez*: Burtea Ilarie, agr., 74 ani, nr. 175, Sasu Nicolae, agr., muncitor, 65 ani, nr. 102 (1978); *Iași*: Pătrașcu Gheorghe, rotar, 72 ani, nr. 83, Dumitrașcu Nicolae, agr., 77 ani, nr. 30 (1978); *Ileni*: Blebea Dumitru, agr., 84 ani, nr. 25, Leancu Andrei, agr., 73 ani, nr. 128 (1980); *Lisa*: Popa Gheorghe, agr., 65 ani, nr. 355, Popa Traian, agr., fierar, 65 ani, nr. 299 (1978); *Ludișor*: Ludu Ion, fierar, 74 ani, nr. 65 (1978); *Lupșa*: Chitea Ion, agr., 84 ani, nr. 50 (1980); *Luța*: Ludu Lazăr, agr., 81 ani, nr. 5 (1979); *Mărgineni*: Judele Mihai, agr., 92 ani, nr. 100, Pandea Ion, agr., rotar, 75 ani, nr. 210 (1980); *Mândra*: Butum Victor, rotar, 65 ani, nr. 105, Oancea Gheorghe, agr., 67 ani, nr. 187 (1978); *Noul Român*: Cojocar Vasile, muncitor, nr. 203, Stanbeca Ion, rotar, agr., 65 ani, nr. 166, (1978); *Ohaba*: Moldovan Vichente, agr., 74 ani, nr. 17 (1976); *Olteț*: Pop Valeriu, agr., muncitor, 79 ani, nr. 186 (1977); *Părău*: Bontea Nicolae, agr., 70 ani, nr. 28, Oană Ion, agr., fierar, 72 ani, nr. 247 (1980); *Perșani*: Prăscău Gheorghe, agr., 73 ani, nr. 296, Armencu Ion, agr., 82 ani, nr. 112 (1979); *Poenița*: Banciu Laurian, agr., 72 ani, nr. 7 (1978); *Pojorta*: Ganea Alexandru, agr., 72 ani, nr. 89, Milea Gheorghe, agr., 64 ani, nr. 88 (1978); *Porumbacu de Jos*: Bărdaș Nicolae, rotar, agr., 78 ani, nr. 231, Haiduc Nicolae, agr., muncit., 54 ani, nr. 158 (1977); *Porumbacu de Sus*: Bunea Nicolae, agr., 70 ani, nr. 222 (1977); *Racovița*: Ignat Iosif, agr., 74 ani, nr. 453, Mordeșan Ion, fierar, 87 ani, nr. 480 (1977); *Recea*: Stroia Gheorghe, agr., muncitor, 76 ani, nr. 129, Vijoli Gheorghe, agr., muncitor, 44 ani, nr. 27 (1978); *Râușor*: Bărdaș Ilarie, agr., 93 ani, nr. 123, Roșca Toader, agr., 73 ani, nr. 48 (1977); *Rucăr*: Băluț Gheorghe, agr., 48 ani, nr. 45, Nicolară Ion, rotar, agr., 65 ani, nr. 166, Butea Ion, agr., 54 ani, nr. 84 (1977); *Săcădate*: Maxim Emilian, agr., 52 ani, nr. 302, Pavel Toma, agr., 63 ani, nr. 117 (1977); *Sărata*: Stănciulea Ion, agr., 55 ani, nr. 262 (1977); *Săsciori*: Motoc Dănilă, agr., 71 ani, nr. 21 (1978); *Săvăstreni*: Aldea Victor, agr., 73 ani, nr. 55, Lazea Valer, agr., 85 ani, nr. 48 (1978); *Scorei*: Bărdaș Toma, agr., 73 ani, nr. 15, Calefar Gheorghe, rotar, 66 ani, nr. 122, Gavrilă Nicolae, agr., 59 ani, nr. 312, Oancea Ion, agr., 52 ani, nr. 187, Streza Gheorghe, agr., nr. 242, Vulcan Ion, agr., nr. 320 (1976); *Sebeș*: Pop Valer, agr., 70 ani, nr. 81, Trifan Gheorghe, fierar, 52 ani, nr. 93 (1980); *Sebeșu de Jos*: Ionaș Ion, agr., 53 ani, nr. 123, Tâlván Victor, agr., 55 ani, nr. 73 (1977); *Sebeșu de Sus*: Moraru Nicolae, agr., 73 ani, nr. 75, Savu Vasile, agr., muncitor, 55 ani, nr. 257 (1977); *Sâmbăta de Jos*: Achim Vasile, agr., 78 ani, nr. 34 (1978); *Sâmbăta de Sus*: Smădu Vasile, agr., 64 ani, nr. 296 (1978); *Șercaia*: Buneci Ion, agr., 80 ani, nr. 423, Maier Ion, agr., 76 ani, nr. 417 (1980); *Șercăița*: Debu Nicolae, agr., rotar, 69 ani, nr. 74 (1980); *Șinca Nouă*: Flucuș Gheorghe, agr., 87 ani, nr. 65, Uscoi Ilie, fierar, 57 ani, nr. 99 (1979); *Șinca*

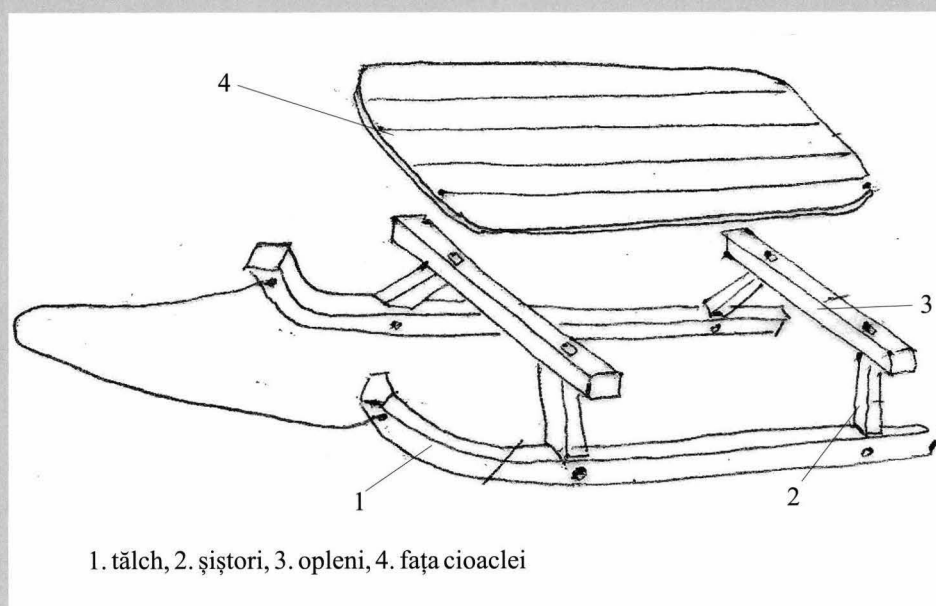
Veche: Bălan Aurel, agr., 76 ani, nr. 193, Moldovan Valer, fierar, 72 ani, nr. 86 (1976); *Șona*: Stângă Ion, fierar, 70 ani, nr. 83, Urdea Ion, agr., 80 ani, nr. 295 (1980); *Toderița*: Iercău Petre, fierar, 81 ani, nr. 81, Vlad Gheorghe, agr., 83 ani, nr. 45 (1979); *Turnu Roșu*: Mujat Iancu, agr., 79 ani, nr. 533 (1977); *Ucea de Jos*: Băcilă Nicolae, agr., tâmplar, 65 ani, nr. 73 (1978); *Ucea de Sus*: Muntean Vasile, agr., muncitor, 69 ani, nr. 25, Ghindea Emilian, agr., rotar, 77 ani, nr. 2 (1978); *Vad*: Băcilă Nicolae, agr., 87 ani, nr. 240, Albu Nicolae, agr., 83 ani, nr. 273, Poșta Gheorghe, agr., 83 ani, nr. 228 (1980); *Veneția de Jos*: Loați Valeriu, fierar, 65 ani, nr. 192, Stoica Ion, agr., 75 ani, nr. 93 (1980); *Veneția de Sus*: Butum Constantin, agr., 87 ani, nr. 145, Butum Ion, agr., 87 ani, nr. 53 (1980); *Viștea de Jos*: Borzea Gheorghe, agr., muncitor, 65 ani, nr. 126 (1977); *Viștea de Sus*: Sarsamă Sebastian, agr., 70 ani, nr. 42 (1978); *Voila*: Marcu Alexandru, agr., 82 ani, nr. 202, Streza Ion, agr., 84 ani, nr. 166 (1978); *Voivodeni*: Bica Aurel, agr., 83 ani, nr. 139 (1978).

Pentru comparare: *Poiana Mărului*: Titilincu Gheorghe, fierar, muncitor, 55 ani, nr. 158 (1978).

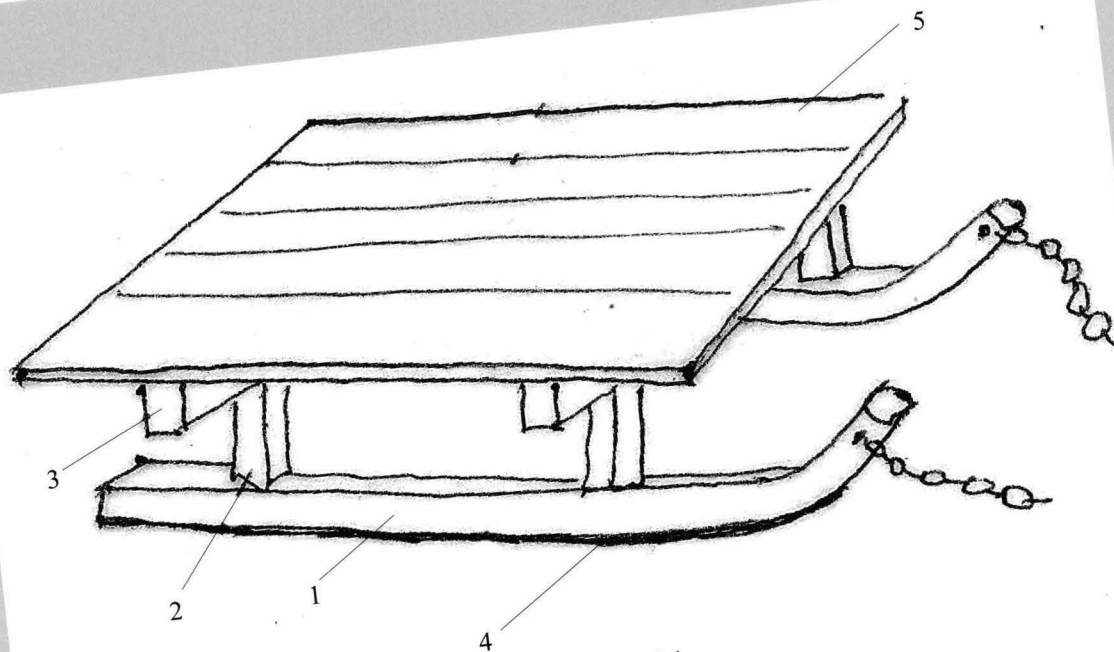
Săniuță (Iași)

Small sledge (Iași)

Ciocluță (Ohaba)

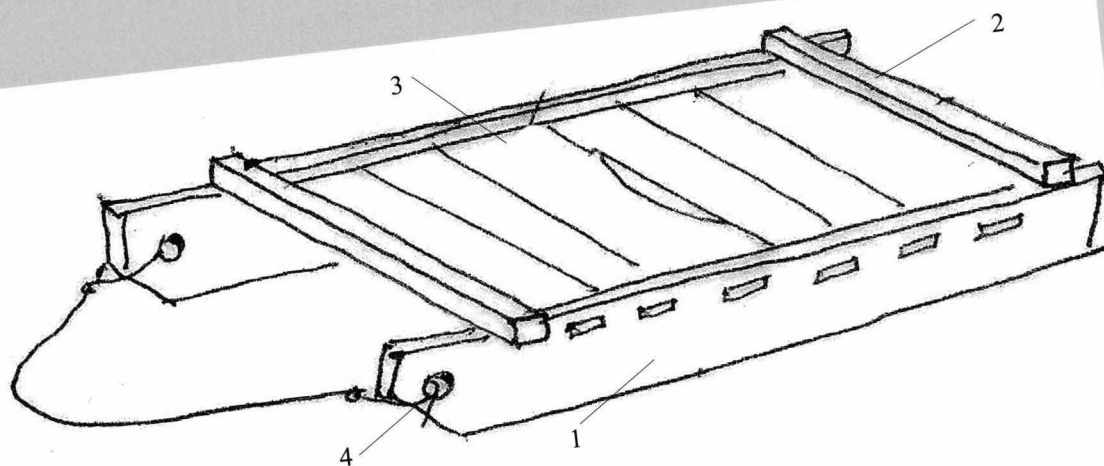
Small sledge, traditionally named "cioaclă" (Ohaba)

1. talp, 2. picioare, 3. oplene, 4. raf pe talp, 5. fața cioaclei

Cioaclă (Bucium)

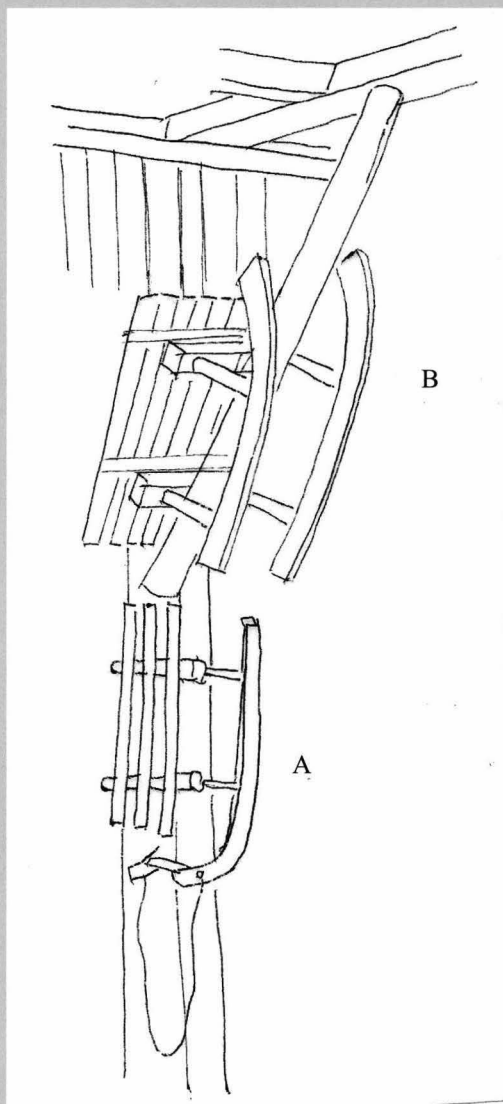
Small sledge, traditionally named "cioaclă" (Bucium)

1. fâlc, 2. lemne, 3. scândurele, 4. gaură în tălpi

Săniuță confecționată prin anii '30 ai secolului XX (Avrig)

Small sledge from Avrig, made in the 1930s

Depozitarea săniilor în șură (Aurel Bălan, Șinca Veche)

A. săniuță pentru copii (confectionată de Aurel Bălan pentru fiul său Săvu)

B. sanie pentru gunoi

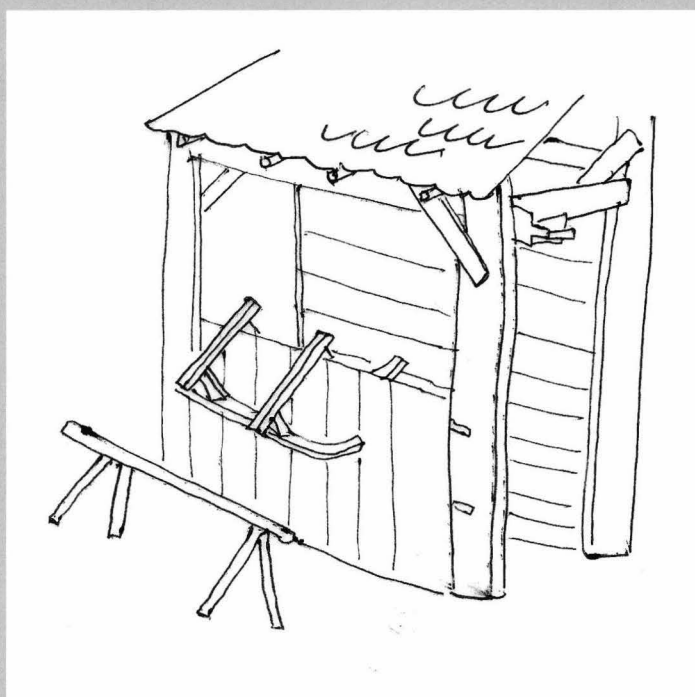
Observație: săniile sunt prinse în cuie de lemn

Sledges stored in the barn (Aurel Bălan, Șinca Veche)

A. children sledges (made by Aurel Bălan for his son Săvu)

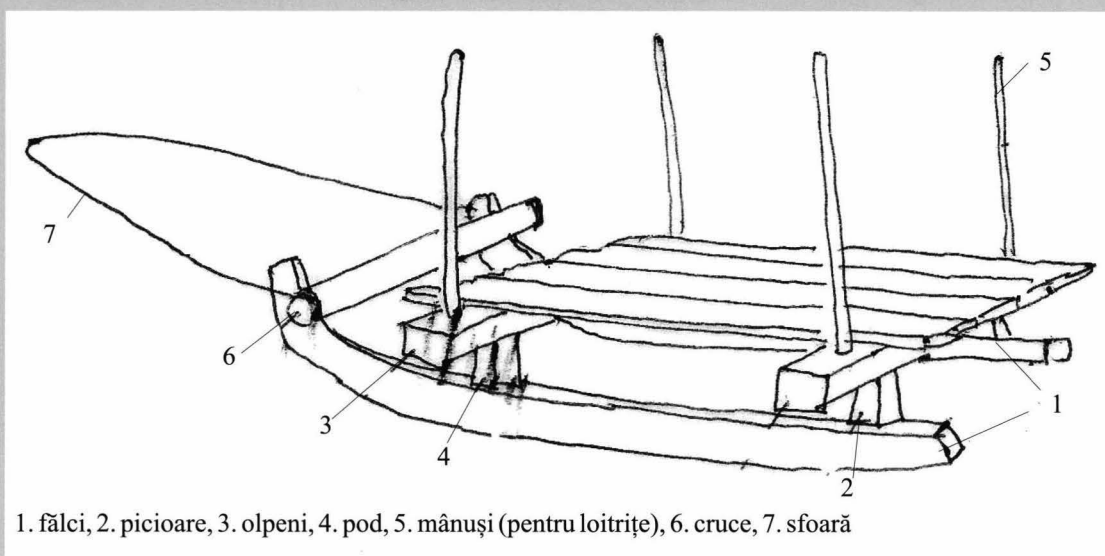
B. sledge used for trash

Observation: the sledge components are bound with wooden nails

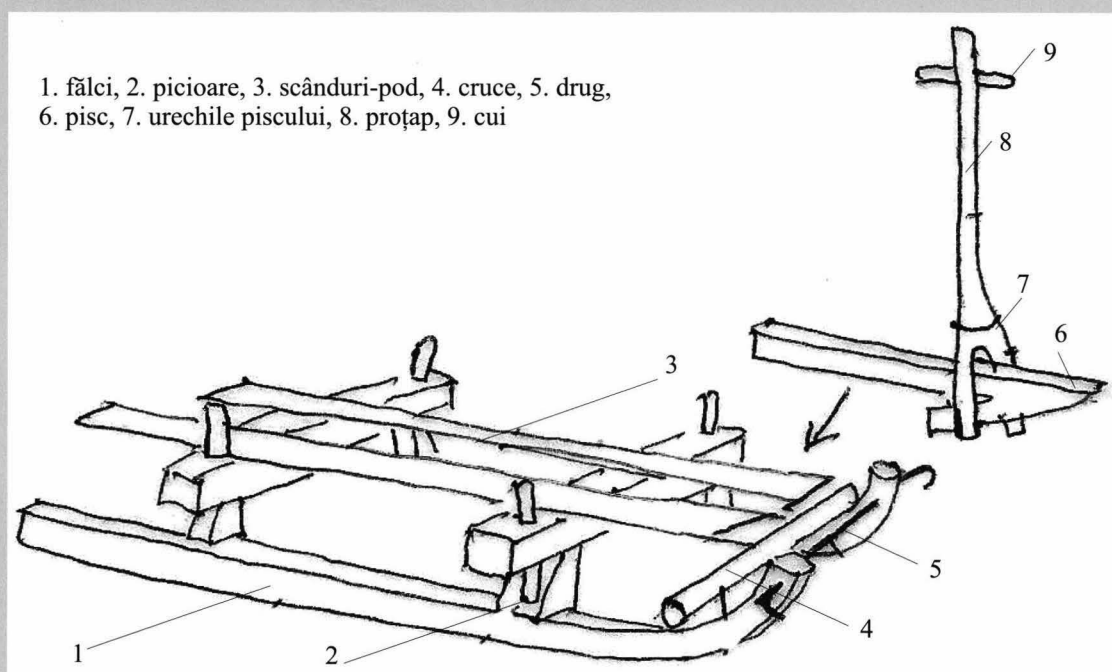
Ciocluță depozitată în șopron (Scorei)

Small sledge stored in the barn (Scorei)

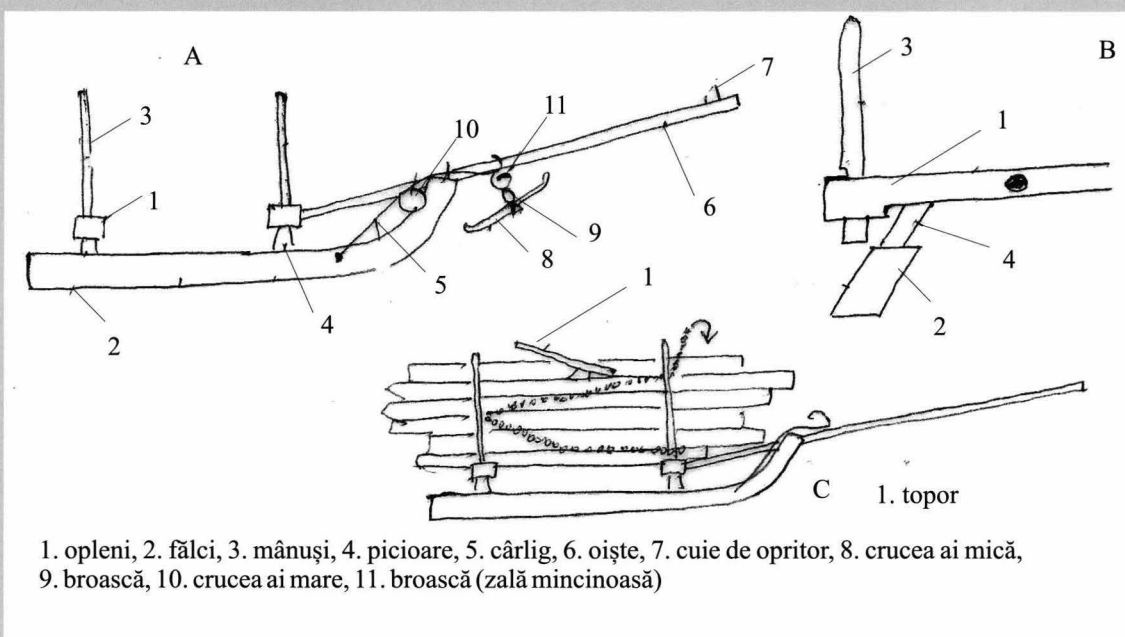
Sanie de mână (Porumbacu de Sus)

Hand drawn sledge (Porumbacu de Sus)

Sanie de mână (Arpașu de Sus)

Hand drawn sledge (Arpașu de Sus)

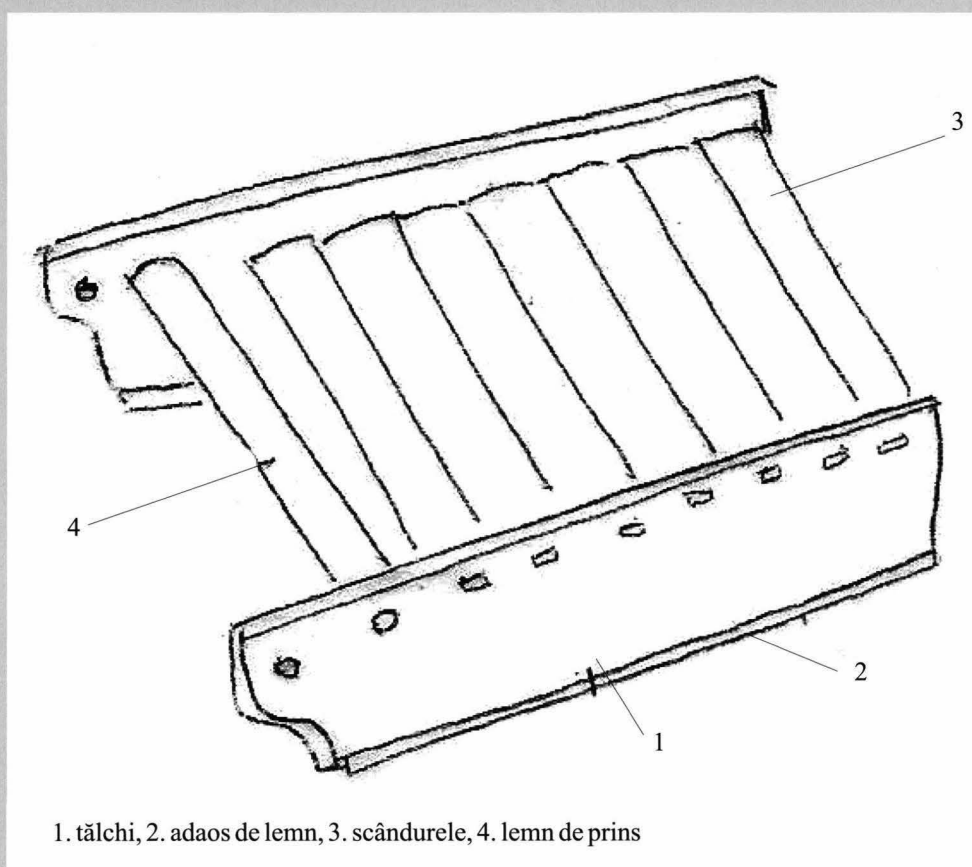

Sanie pentru lemne (Cârțișoara)

A. Sanie de lemne; B. Detaliu sanie; C. Sanie încărcată cu lemne

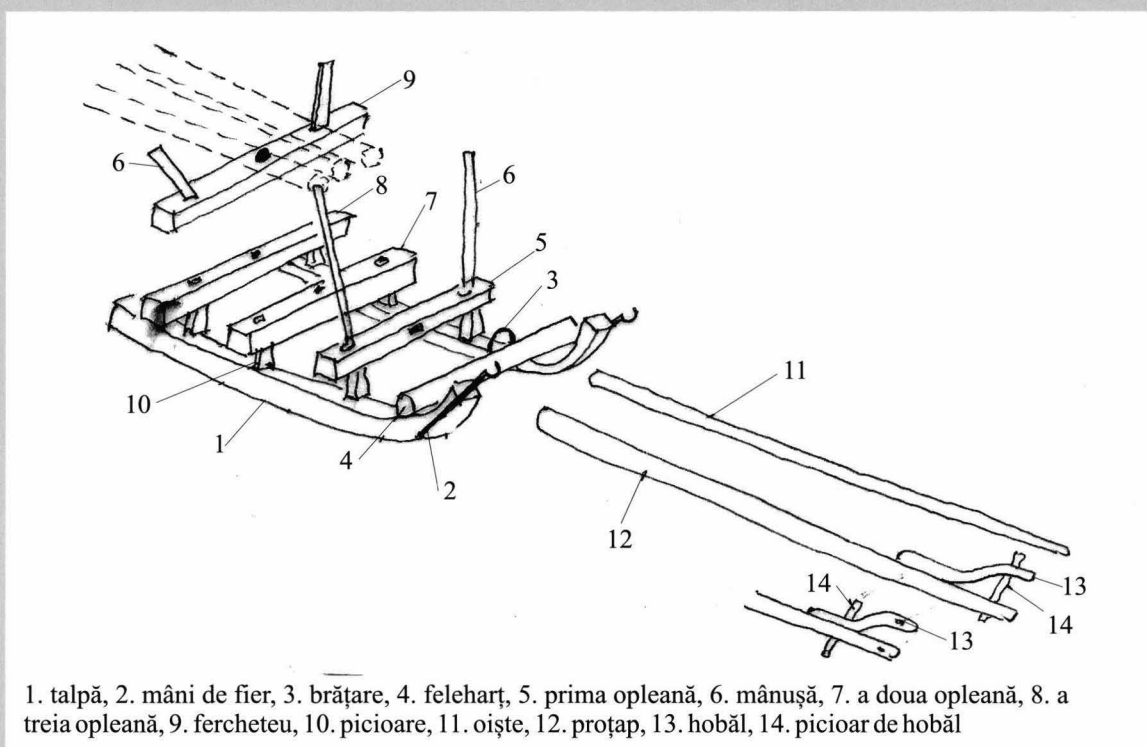
Sledge used for carying wood (Cârțișoara)

A. Sledge used for carying wood; B. Sledge detail; C. Sledge carrying wood

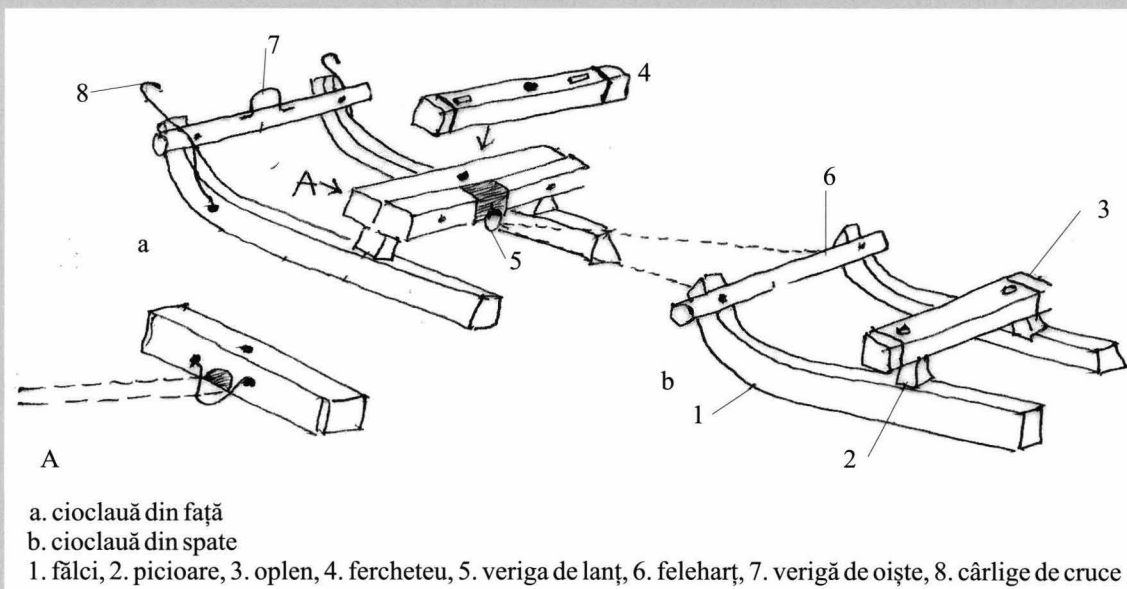
Ciocluță (Șinca Veche)

Small sledge (Șinca Veche)

Sanie de pădure (Bucium)

Sledge used in the forest (Bucium)

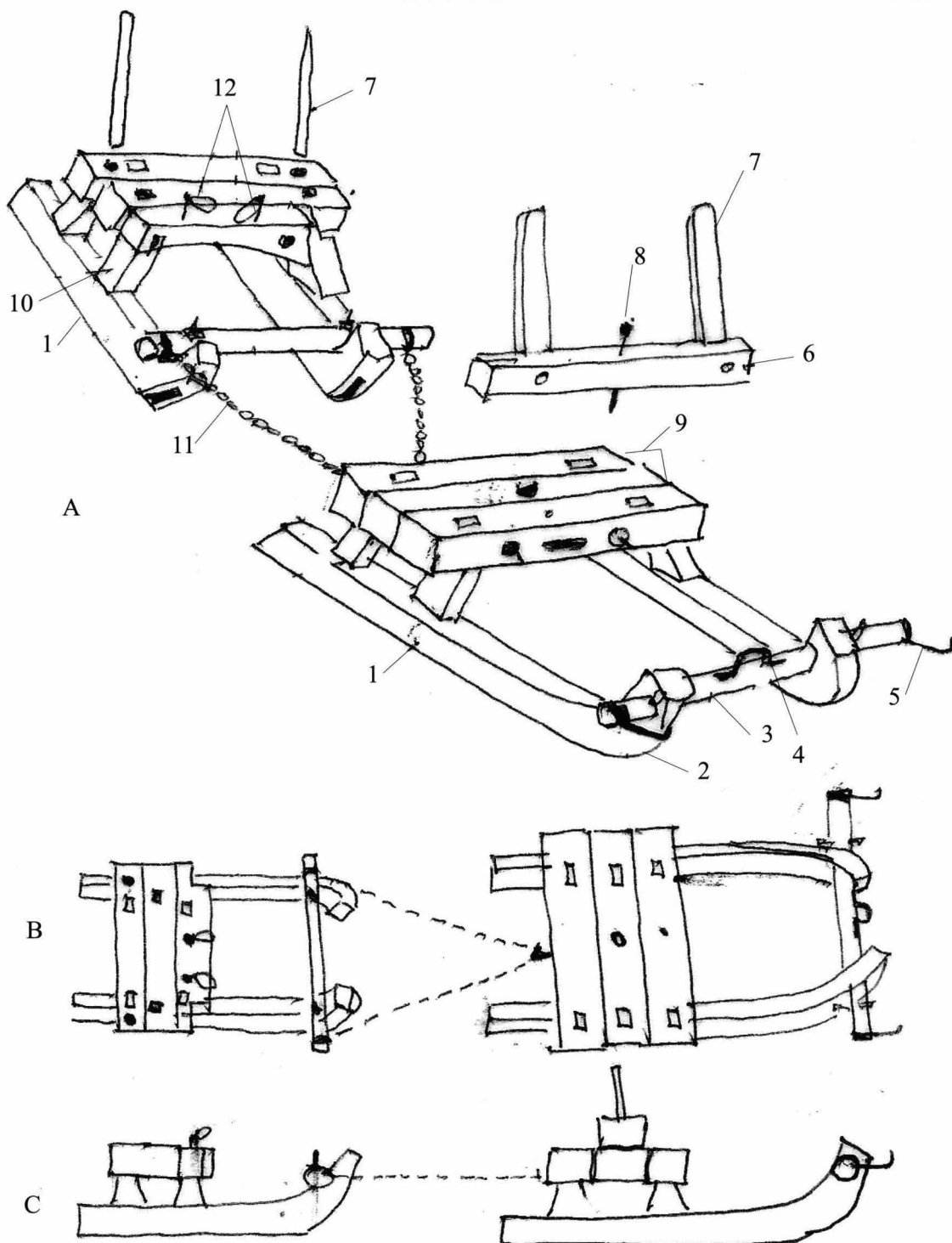

Cioclaună (Viștea de Jos)

A. Detaliu prindere oiște în oplean

Small sledge (Viștea de Jos)

A. Detail of how the pole is linked to the bed of the sledge

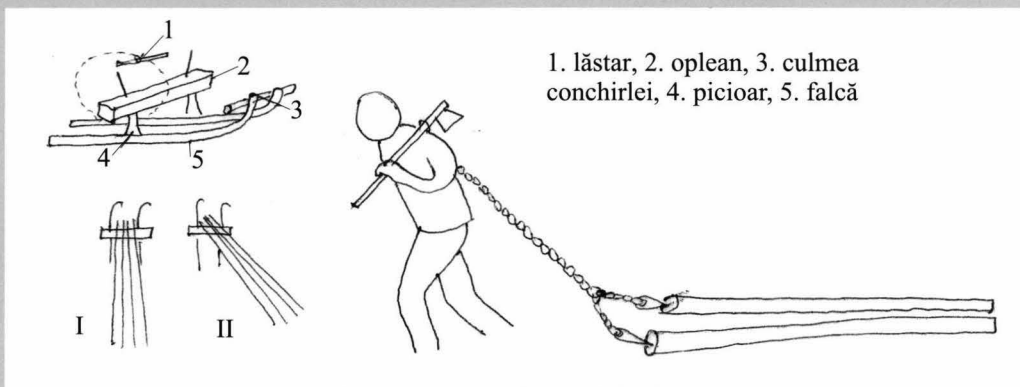

1. falcă, 2. strâmbătura falcii, 3. cruce, 4. hobot, 5. cârlige de cruce, 6. fercheteu, 7. mânuși, 8. cui prin fercheteu, 9. opleni (din față, de mijloc, din spate), 10. picioare, 11. lăntuș, 12. verigi de legat lemnele la spate

Cotigi (Gheorghe Popența, str. N. Bălcescu, nr. 36, Avrig)

A. Cotigă (cotiga din față, cotiga din spate); B. Cotigi (vedere de sus); C. Cotigi (vedere laterală)

A. Front and back "cotiga"; B. top view of "cotiga"; C. Side view of "cotiga"

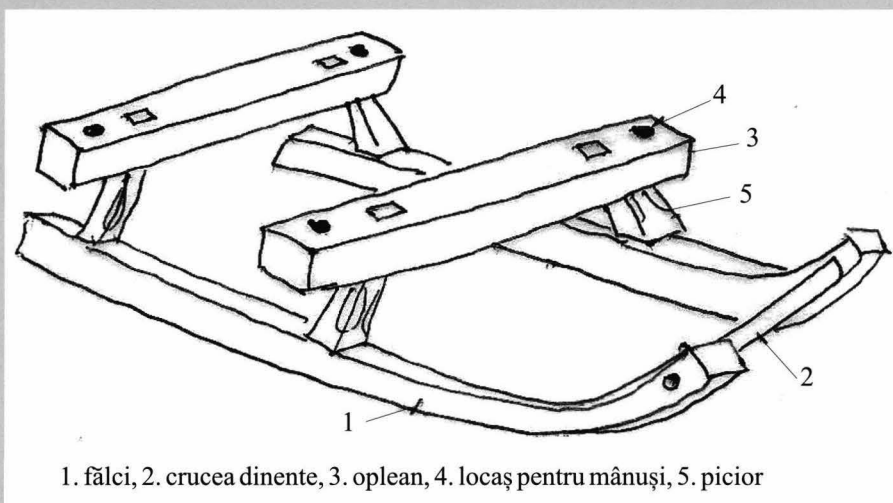

Conchirlă pentru târât lemne prinse cu pene mici de lanțul legat la secure (Turnu Roșu)

I. Conchirla la mers drept; II. Conchirla la cotitură

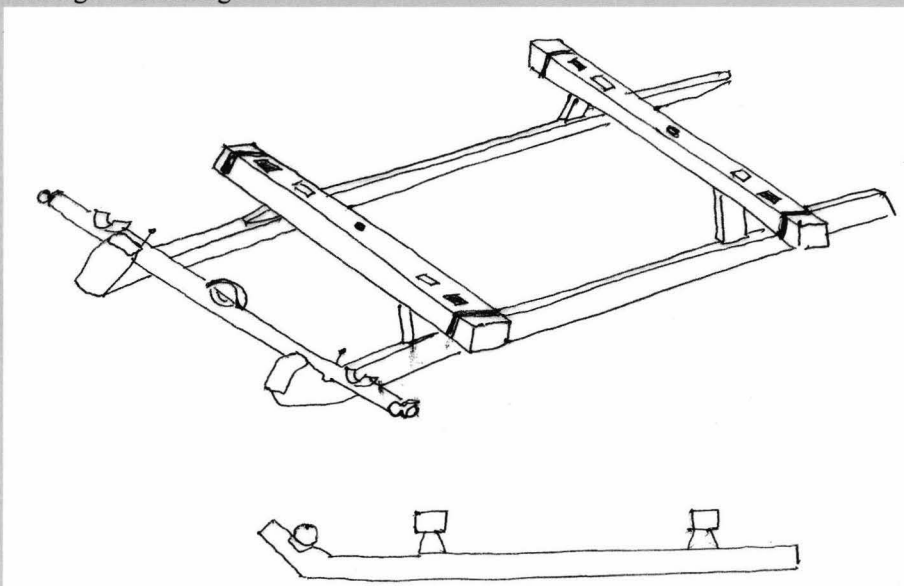
“Conchirla” for dragging wood with small chocks linked to the chain attached to the axe from Turnu Roșu

I. “Conchirla” on straight road; II. “Conchirla” on turning road

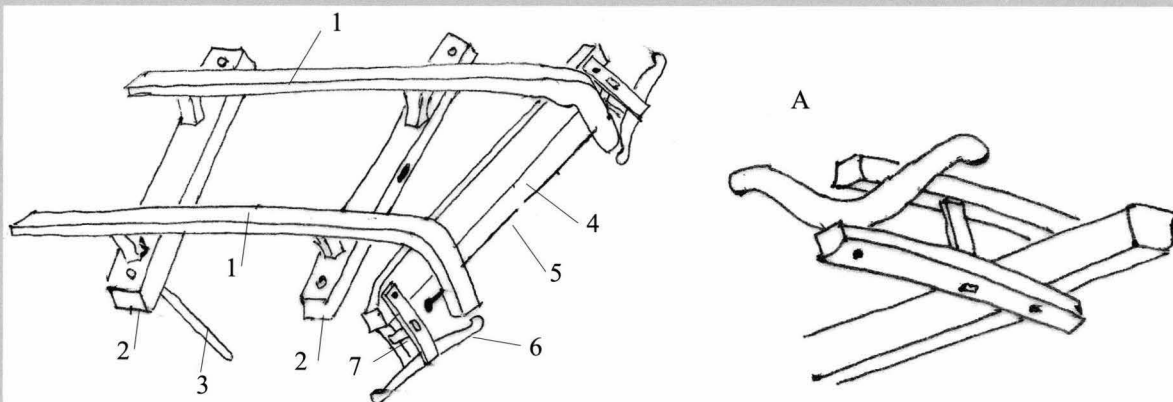
Cătagă (Avrig)

“Cătagă” from Avrig

Sanie lungă (Racovița)

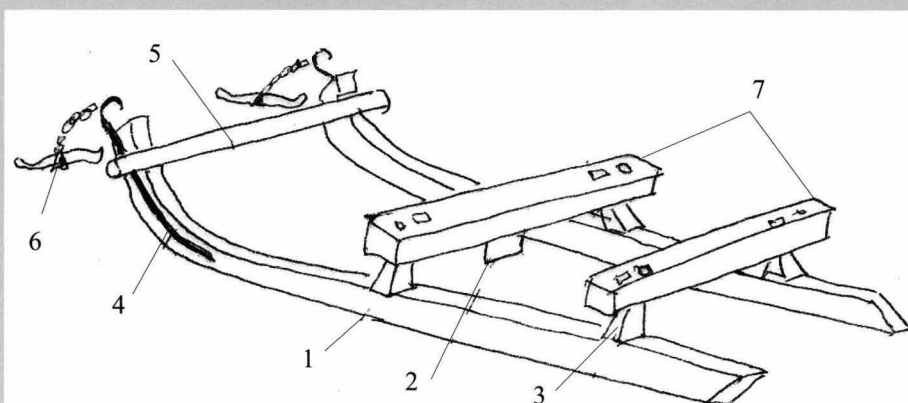
Long sledge (Racovița)

1. fălci, 2. opleni, 3. mânușă, 4. feleharț, 5. cui de fie, 6. cruci, 7. cătușe
A. Detaliu „cătușe” (legătura între feleharț și cruci confecționată din lemn)

Sanie (Glâmboaca, poziție răsturnată)

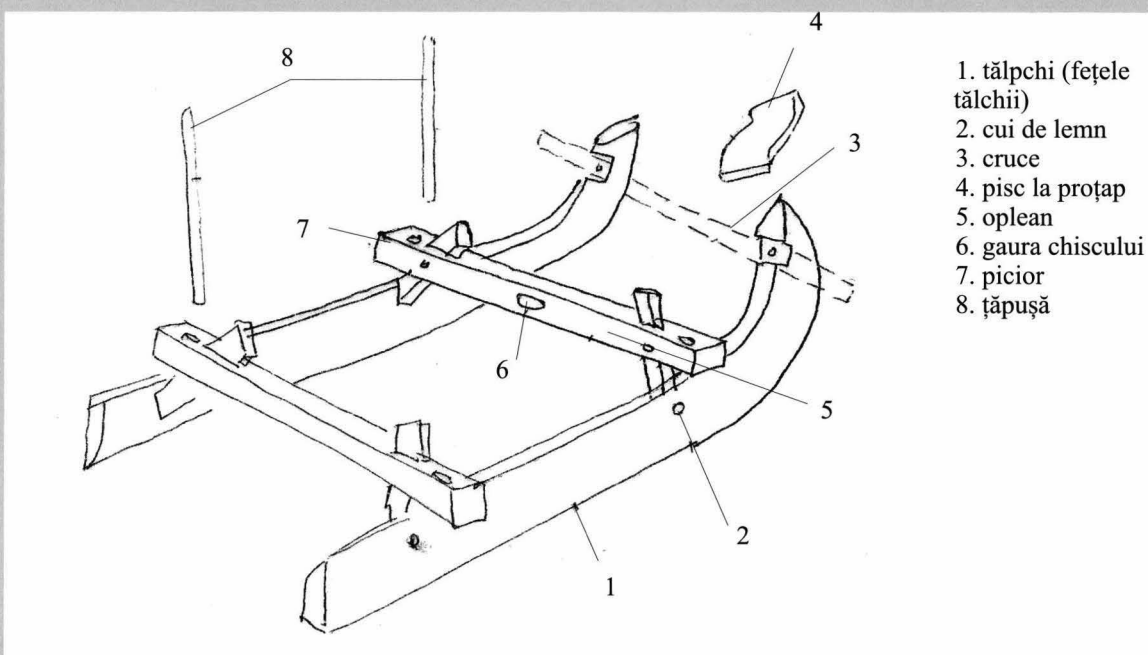
Sledge (Glâmboaca, reversed position)

1. fălci, 2. veriga pentru oiște, 3. picior, 4. cârlig, 5. feleharț, 6. cruce, 7. opleni

Cioaclă (Viștea de Jos)

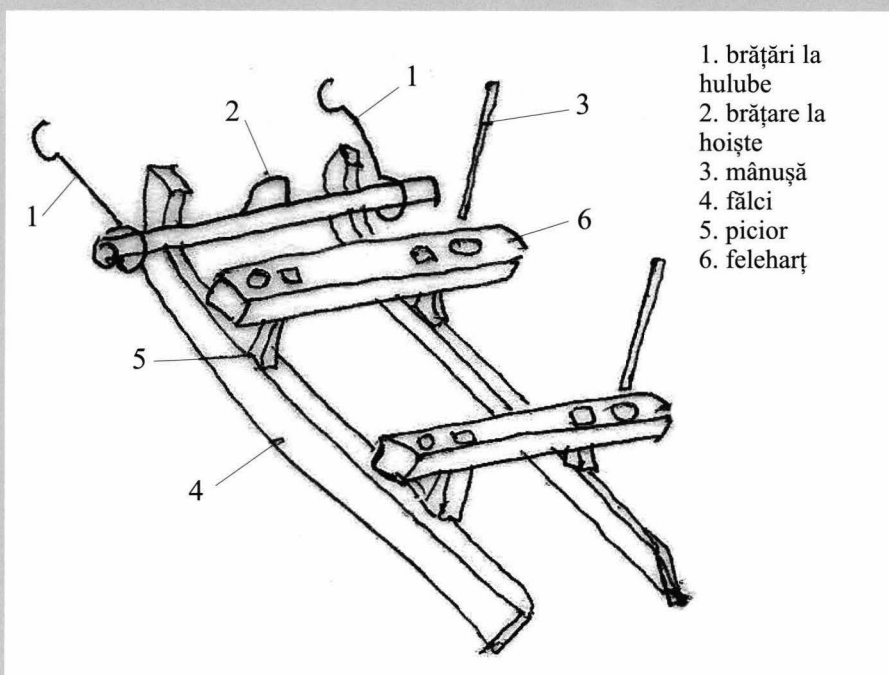
Small sledge, traditionally named “cioaclă” (Viștea de Jos)

1. tălpchi (fețele tălchii)
2. cui de lemn
3. cruce
4. pisc la proțap
5. oplean
6. gaura chiscului
7. picior
8. țăpușă

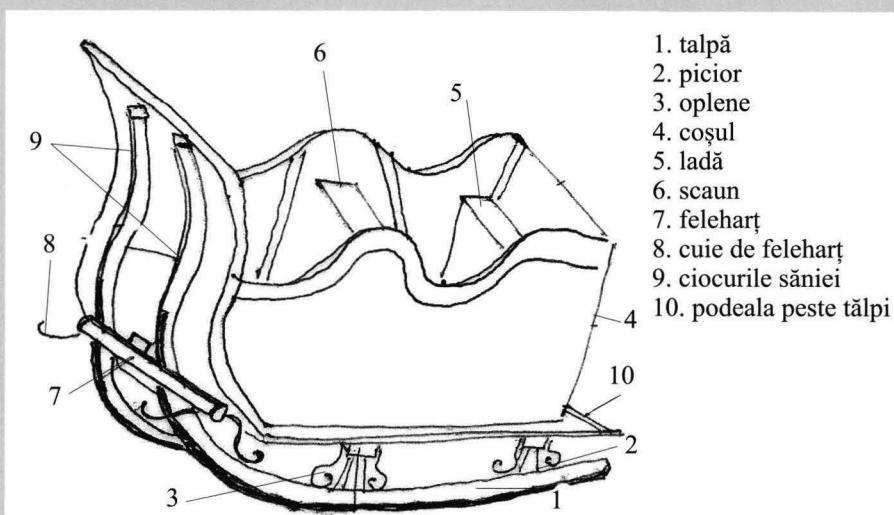
Sanie de pădure (Șinca Veche)

Sledge used in the forest (Șinca Veche)

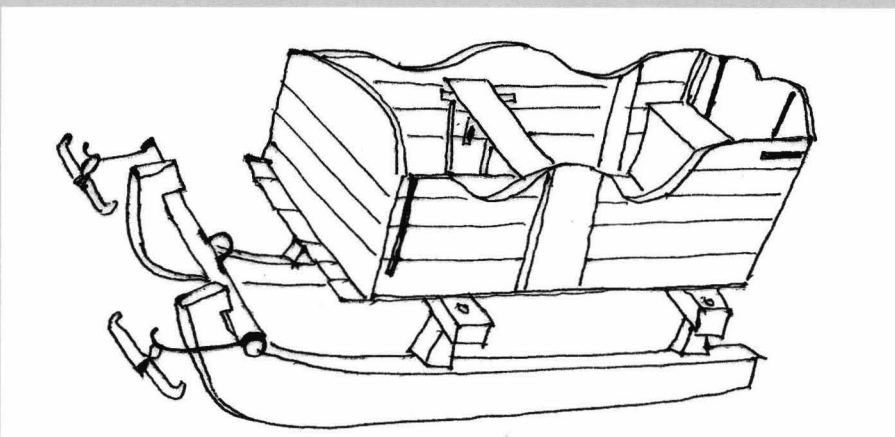
Sanie de pădure (Sebeșu de Jos)

Sledge used in the forest (Sebeșu de Jos)

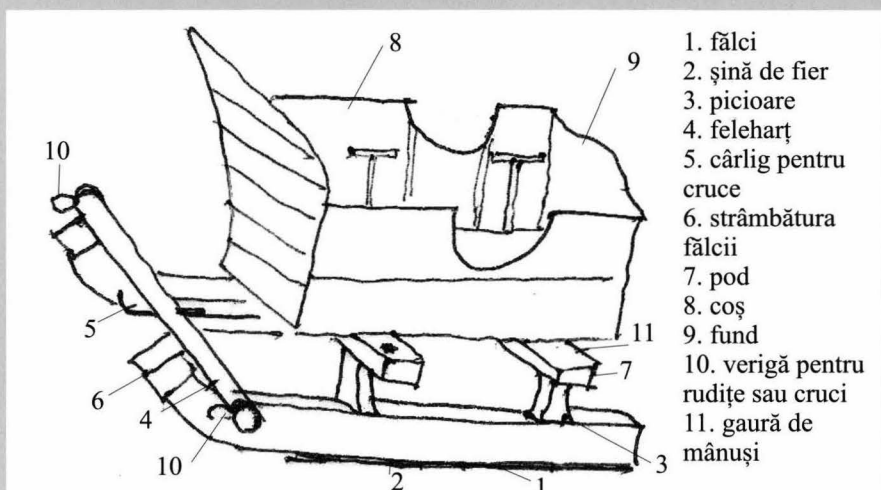
Sanie de plimbare (Traian Timar, nr. 199, Ohaba)

Sledge for recreational purposes (Traian Timar, nr. 199, Ohaba)

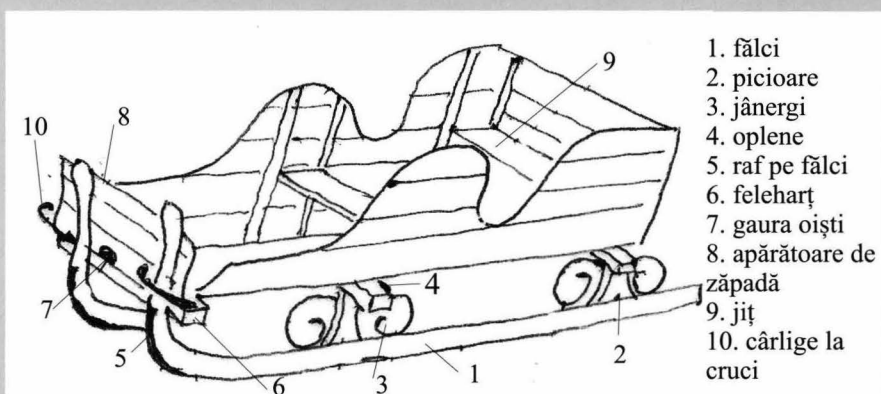
Sanie de plimbare (Scorei)

Sledge for recreational purposes (Scorei)

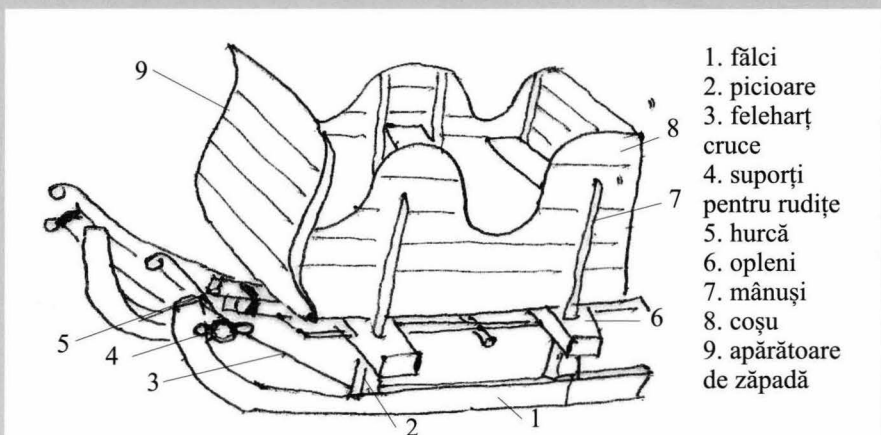
Sanie de cărașie (Drăguș)

Sledge for carrying loads (Drăguș)

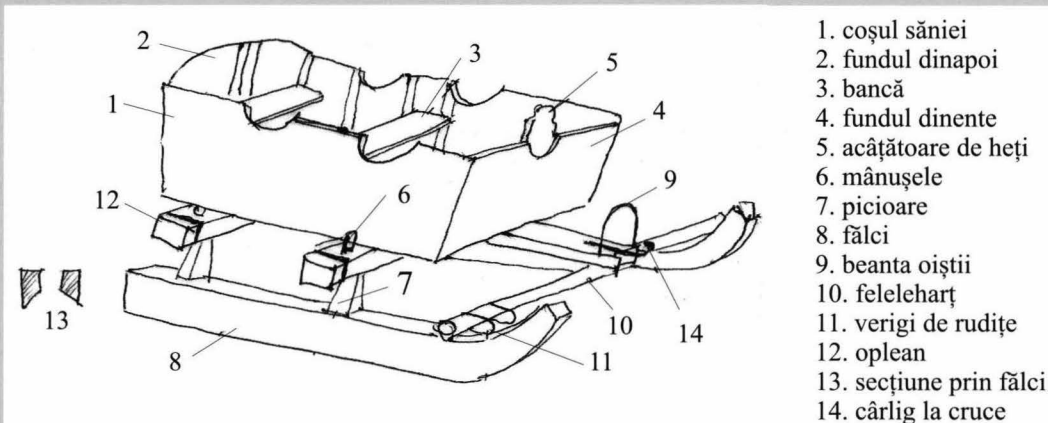
Sanie de plimbare (Viștea de Jos)

Sledge for recreational purposes (Viștea de Jos)

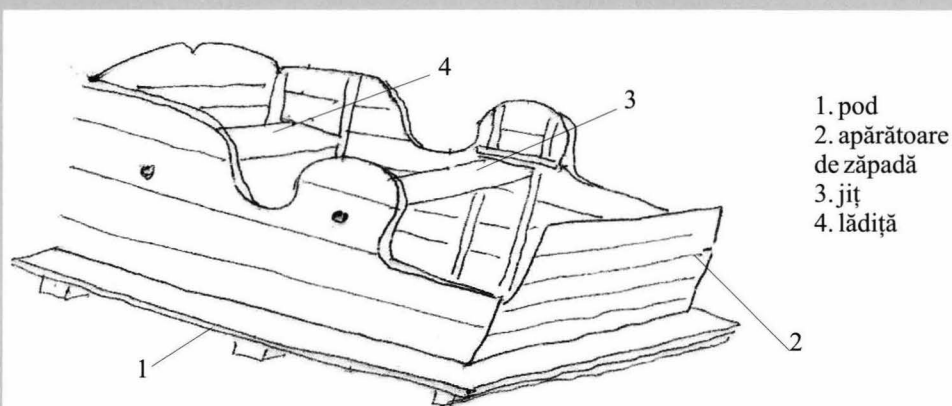
Sanie cu coș (Ucea de Sus)

Basket sledge (Ucea de Sus)

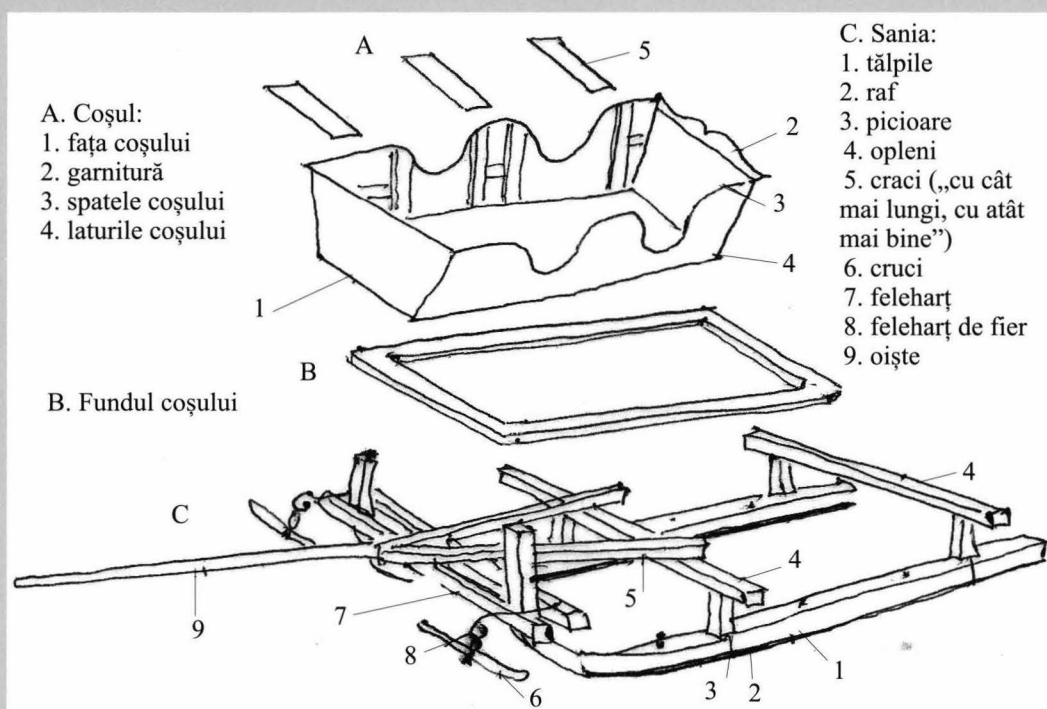
Sanie de plimbare (Cârțișoara)

Sledge for recreational purposes (Cârțișoara)

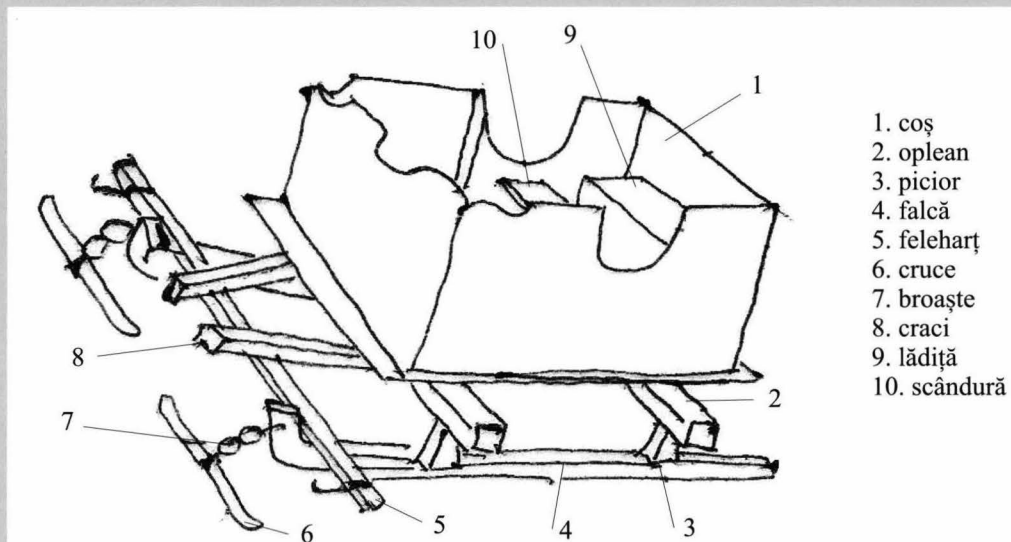
Coș de sanie (Viștea de Jos)

Sledge basket (Viștea de Jos)

Sanie de plimbare. Structuri componente (Bucium)

Sledge for recreational purposes. Components (Bucium)

Sanie pentru plimbări (Cincșor)

Sledge for recreational purposes (Cincșor)

In circumstances of Țara Oltului, traditional means of transportation used also the dragging on ground of the resources needed in homestead on short distances in difficult conditions mainly for wood materials brought from the forest and rarely for transporting hay. Both man and animal power (oxes, horses) were and especially during the agricultural activities was used to move the plough in the field an archaic device attached to the plough's wheel known as „cobilă”. These systems were used until the late XXth century and, sporadically, forwards.

Keywords: Țara Oltului, transport, dragging transport, shaft, yoke

Cuvinte cheie: Țara Oltului, transport, târâș, tânjală, cobilă

01. Din punct de vedere al transporturilor populare Țara Oltului are particularitățile sale. Străbătută de Olt, cu relief în trepte, începând de la câmpia piemontană netedă, plină de așezări aliniate pe 2-5 șiruri de sate, înconjurate de terenuri arabile, fânețe, pășuni și pădure. La sud de „șesul oltean” se întinde o regiune de dealuri piemontane care fac trecere la munte, în care golul alpin este utilizat pastoral, dar mai greu accesibil pentru a se ajunge la el, doar pe văi și pe cursurile râurilor. Munții Făgărașului reprezintă limita de sud a zonei, iar spre est Munții Perșani. Între aceste două zone muntoase deosebirile sunt mari, abruptul făgărășean îngreunând circulația în timp ce munții Perșani sunt ușor accesibili, iar locuitorii nici nu îi consideră munți, ci dealuri.

02. Cu mici excepții fiecare așezare din zonă are hotare care încep la Olt și continuă până pe creasta munților, funcțiile agricole fiind și ele organizate pe fâșii bine delimitate din punct de vedere natural și antropic.

03. Dincolo de Olt se află partea de sud a altei zone – Hârțibaciu (Târnave) – podiș deluros (600 m) cu înălțimi relativ scunde, destul de ușor accesibile pentru vehicule și pentru transportul resurselor hotarului în gospodăria țărănească.

04. Principalul scop al transporturilor tradiționale din Țara Oltului era deplasarea resurselor din hotar în vatra satelor (în primul rând produsele agricole) recolta de nutreț, material de construcție, lemn pentru pregătirea hranei și căldură în perioada de iarnă. În condițiile Țării Oltului aceste resurse se puteau transporta ușor cu vehicule cu roți sau tălpi, în condiții de șes, dat și spre pădure și munte pe firul văilor și râurilor. În Munții Făgărașului accesul era mai dificil ceea ce impunea ca transporturile să găsească alte forme de deplasare a poverii, mai ales când era vorba de transportul lemnului. Fânul, nefiind fânețe de munte în zonă, era mai lesne de transportat cu vehicule. Din acest punct de vedere transportul prin târâre a avut predominanță la pădure folosind atât forța umană, cât și animală, cel puțin până la locul unde resursa lemnoasă putea fi încărcată în vehicule cu roți. Există și o excepție, la muncile agricole propriu-zise, acolo unde din anumite motive locale, dar și generale, se folosea un sistem de târâre asociat cu deplasarea pe roți: la arat se folosea cobila, unul din procedeele arhaice păstrate aici.

05. Ca și în celelalte cazuri ale cercetării transporturilor populare în Țara Oltului și modalitățile transportului prin târâre se referă la situația din anii '70 ai secolului XX, când, în general, transporturile tradiționale, nu numai în Țara Oltului, au intrat în disoluție, transmitându-se în memoria colectivă.

1. Transportul materialului lemnos prin târâre folosind forța umană

1.1. Pădurile Țării Oltului formează o fâșie îngustă, dar continuă de la est la vest, la poalele Munților Făgăraș. În Perșani pădurea este discontinuă ca și „pe Ardeal” din cauza defrișărilor. Zona forestieră conține atât foioase (fag și amestec), cât și coniferele de deasupra acestora (molid, brad). Gospodăria țărănească avea nevoie de lemn de construcție și sezonier de lemn de foc, iar gospodăriile specializate în meșteșuguri de materia primă pentru produsele confecționate. În plus o mare cantitate de lemn de foc se vindea pe piețele orașelor Sibiu, Făgăraș, Brașov.

* cercetător, Complexul Național Muzeal ASTRA

1.2. Nu toate localitățile Țării Oltului au folosit în aceeași măsură transportul. Localitățile de „ogorani”, cu mai mic acces la munte sau lipsite de pădure, situate la distanță de acestea, foloseau mai puțin transportul lemnului spre deosebire de satele de „pădureni”. Ca metode de transport prin târâre pe distanțe mici de la locul de tăiere la locul de încărcare în vehicule în Țara Oltului s-au folosit:

- purtarea lemnului pe spatele omului, cu *crosnia* (sarcina), *berda* sau *subțioară*.
- cu „*traga de om*” prin târârea materialului lemnos pe măsura forței umane cu ajutorul legăturilor de funii sau lanțuri atârinate de umăr și trase pe sol, la vale (pe plai) sau în sat, cantități suportabile la tracțiune umană (4-5 trunchiuri subțiri de copac): Turnu Roșu, Viștea de Sus, Drăguș, Lisa, Poiana Mărului.
- cu „*cârcee*” legate la funii sau lanț pentru lemne mai mari trase la sol (cârceele având zale și pene bătute în lemn) uneori folosind și „*vârtejul*” (dispozitiv ce separa rostogolirea trunchiurilor tăiate de tânjală).
- cu „*trăsură de om*”: pe un pat de jepi „*faci trăsură*” de lemne, 10-15 tulpini subțiri de jepi legate cu funie sau lanț alcătuiind un suport de târâre pe care se pune povara lemnoasă atâta cât putea fi trasă de un om: Sebeșul de Jos, Sebeșu de Sus unde se numea și „*trăsură cu lanț*” sau „*faci trăsură*”.
- târâș cu „*cracul*”: lemne așezate pe o cracă tăiată în formă de Y: Scorei.

2. Târâșul fânului folosind forța umană

Acest procedeu era mai puțin folosit decât în cazul târâri materialului lemnos deoarece transportul fânului se putea face în primul rând cu vehicule aflate la dispoziție. Printre procedee pot fi amintite:

- transportul târâș cu furca pe distanțe mici, de obicei deasupra solului și rare ori câte o căpiță 1-2 oameni împingând-o până la locul de încărcare. Acest lucru se petrecea mai ales „pe Ardeal”: Glâmboaca, Feldioara, dar și pe Țara Oltului (Cârțișoara, Drăguș, Dejani), căpița fiind fixată adeseori prin legare cu *hurduzăul* (funia).
- transport suspendat pe prăjini („*cu parul*”), căpița fiind fixată pe două prăjini purtată de 2 oameni („*dusă pe rude*”, „*duse pe trăgi*”): Veneția de Jos, Sâmbăta de Jos, Sâmbăta de Sus, „*la cosit în poieni*”.
- transport cu „*târșul*” – un suport din gemănare de lemne sau tufă pe care fânul era prins cu funie sau lanț, tras de o persoană și împinsă cu furca de altă persoană, deasemenea pe distanțe scurte (Turnu Roșu, Cârțișoara, Drăguș: „*tragă*”, Șercăița: „*cu târâșul*”, Cuciulata, Comana de Sus: „*cu tufa*”, Poiana Mărului: „*târșar*”).

3. Transportul lemnelor folosind forța animală

3.1. Transportul târât cu boii (bivoli)

Principală problemă a transportului târât, folosind forța animală consta, nu atât în cantitatea și greutatea poverii, cât asigurarea stabilității acestuia pe pârția de deplasare. Din cauza aceasta articulația dintre animalul de tracțiune și povară trebuia rezolvată prin asigurarea unui element care să separe deplasarea liniară a animalului de deplasarea autonomă, adeseori rostogolită a poverii („*vârtejul*”).

Forma cea mai simplă a transportului prin târâre era legătura directă cu funie sau lanț, cu sau fără „*cârcee*”, a poverii lemnoase, acolo unde locurile erau greu accesibile pentru tânjală. Se puteau duce în acest fel 1-3 trunchiuri pe distanțe de câteva sute de metrii (Sebeșu de Sus, Avrig „*la loc rău*”, Arpașu de Jos, Noul Român „*unde nu-s dealuri mari*”, Bradu, Săcădate, Porumbacu de Sus, Luța, Lupșa, Glâmboaca).

Transportul materialului lemnos folosind tânjala legată de jugul celor doi boi (bivoli). Rostul acestui dispozitiv care distanța animalul de povară și îl lega în același timp de ea, era să asigure o lungime favorabilă transportului între picioarele vitelor și povară. Tânjala se folosea pe porțiuni mai lungi, pe poteci mai largi, dar și pe plaiuri înguste, pe pantă, procedeul folosirii tânjalei putea fi realizat cu „*ciofling*” („*cârcee*”) sau fără, prin legătură directă între tânjală și povară, cu lanțul (mai ales „*pe Ardeal*”).

3.1.1. Tânjala

Aceasta este principalul mijloc de tracțiune prin târâre cu ajutorul animalelor ea fiind de fapt un

par de lemn asemănător oiștei sau proțapului de la care, cu o structură cât mai rectilinie, având un orificiu în capătul de prindere al poverii și un *hobot* (*cătușă*) de prindere la jug. Tânjelile erau folosite și în cazul aratului, grăpatului, dar și la târârea lemnului pe sol, la pădure, de la locul de exploatare până la car sau teleagă, într-un drum sau 2-3 drumuri dus-întors în raport cu cantitatea folosită în transport.

Terminologia operațiunii: târâtul pe tînjală era denumit în Țara Oltului: „cu târășul” (Racovița, Avrig, Sebeșu de Sus, Porumbacu de Sus, Arpașu de Sus, Grid, Bradu, Săcădate, Glâmbocă, Colun), „trasul lemnului” (Poienița), „dus cu traga” (Scorei, Cârța, Cârțișoara), „cu traga de vite” (Cârțișoara), „târășul cu traga” (Arpașu de Jos), „duci o tragă de lemn” (Scorei), „duse cu târșul” (Recea).

În Țara Oltului s-au folosit următoarele tipuri de tînjală, după forma acesteia:

1. tînjala dreaptă (fără „cioc”) numită simplu *tînjală* (Cârțișoara, Porumbacu de Sus, Scorei, Avrig, Săcădate), *tînjală dreaptă* (Scorei), *tînjală tragă* (Scorei, Colun), *tînjală de vite* (Cârțișoara), *tragă* (Drăguș, Viștea de Sus, Ludișor, Dridif, Voila „la munte”, Voivodeni „la Poiana Mărului”), *tînjală de vite* (Ucea de Jos, Ucea de Sus, Viștea de Sus, Drăguș, Gura Văii, Sâmbăta de Sus), *tînjală de vaci* (Cincșor), *tînjală cu lanț* (Lupșa, Comana de Jos), *tînjală de boi* (Ucea de Sus, Lisa, Cincșor, Luța, Dejani).

2. tînjală cu cioc („cioc” fiind denumită întorsătura verticală de la capătul tînjalei pentru asigurarea legăturii prin lanț sau funie la lemnul târât). Termenul sub care era cunoscută această tînjală era *tînjală cu cioc* (Porumbacu de Sus, Arpașu de Sus, Scorei, Cârțișoara) sau *tragă fixă* (Cârțișoara „un lemn strâmb cu cioc” adeseori „ciocul” era o tînjală cu o parte din rădăcina tăiată la anumite distanțe (Scorei); o asemenea tînjală se puteau trage în același timp 3-4 lemne.

3. tînjală cu ic (*peană*) care avea la capătul inferior o crăpătură prin care se fixează în poziție verticală un ic de lemn denumit popular *peană* și care înlocuiește „ciocul”.

4. tînjală cu scoabă: în locul ciocului este atașată o bentă de metal de care se prinde cîrceele.

În acest fel sistemul de transport prin târâre cu tînjeala se realizează printr-un sistem complex și dinamic: animalul de tracțiune – jug – tînjeală – „pene” (cîrcee) – povară.

Cea mai importantă piesă din această structură de transport o reprezintă *cîrceele*, piesa de articulație dintre tînjală și povară.

Terminologia: *peană* (Porumbacu de Sus, Sebeșu de Sus, Scorei, Ucea de Jos „bătute cu securea”, Colun); *pană* (Turnu Roșu, Racovița, Cârța, Râșor, Poienița „la munte”, Comana de Jos, Comana de Sus); *pană cu vârtej* (Săsciori, Veneția de Jos, Sărata, Racovița, Porumbacu de Sus, Porumbacu de Jos); sinonim: *lanț* (Drăguș, Recea, Cuciulata, Lupșa); *lanț cu vârtej* (Berivoi), *lanț cu limbghi* (Arpașu de Jos „prins la cioc”), *lanț cu ochi* (Toderița), *lanț cu peană* (Vad), *lanț cu pene* (Berivoi, Șercăița); diminutiv: *lănțuș* (Corbi); sinonime: *cîrcee* (Avrig, Părau, Bradu), *broscani* (Lisa), *cergău* (Perșani), potâng (Cârța), *ciofling* (Vad), variantă *ciocling* (Arpașu de Jos). Menționăm că termenul de „penă” se referă atât la întregul dispozitiv de articulare, cât și special la o componentă a sa, icul, denumit în zonă „pană” sau „peană”.

Cîrceele („penele”) sunt de două feluri:

- „peana mare” folosită la lemnele groase și care e la rândul ei de două feluri: *peana simplă* (Scorei) alcătuită din ochi, vârtej, zale (lanț) și „peană” (ic); „peana dublă” alcătuită din ochi, vârtej, zale cu 2-3 pene (Scorei);

- „peana mică” folosită la lemne subțiri alcătuită din zală, vârtej, ochi cu cârlig, 2-5 zale (lanțuri) cu „pene” (ciocuri) mici (Turnu Roșu).

În întregul lor „cîrceele” sunt alcătuite din:

- ochiul de prindere la tînjală având următoarea terminologie: *ochi* (Turnu Roșu, Sebeșu de Jos, Sebeșu de Sus, Scorei, Arpașu de Sus, Recea, Viștea de Sus), *ochi de la cîrcee* (Racovița, Avrig), *ochi mare* (Porumbacu de Sus), *ochi la potâng* (Cârța), *ochi la peană* (Ucea de Jos); variantă *oichi* (Mărgineni, Poiana Mărului), *oichi la tînjeală* (Iași); sinonime: *verigă* (Colun, Voila, Dejani, Râșor, Voivodeni, Cincșor, Galați), *babă* (Scorei), *zală* (Hurez, Ucea de Sus, Ludișor), *zală în capu tînjelei* (Ludișor), *bride* (Gura Văii).

- zale de lanț: *zală* (Avrig, Porumbacu de Sus, Ucea de Jos, Râșor), *zală mare* (Racovița), *zală largă* (Ludișor), *zale cu oichi* (Ucea de Jos); sinonime: *ochi* (Turnu Roșu, Sebeșu de Jos), *lanț* (Luța, Ludișor, Berivoi, Sebeș, Șercaia, Vad, Părau, Comana de Sus, Ucea de Sus, Voila, Breaza, Luța, Dridif),

lanț cu bride (Gura Văii), *lanț cu oichi* (Mândra); diminutiv: *lănțuș* (Corbi); sinonim: *verigă* (Toderița), *hier* (Iași).

- vârtejul: *vârtej* (Colun, Scorei, Cârțișoara, Arpașu de Jos, Arpașu de Sus, Dridif, Ludișor, Gura Văii, Săsciori, Iași, Berivoi, Mândra, Ucea de Jos, Viștea de Sus, Noul Român, Lisa, Hălmeag, Toderița, Șercaia, Poiana Mărului, Veneția de Jos), *vârtej cu cârlig* (Turnu Roșu), *vârtej cu căpățână* (Racovița), *vârtej de sucit* (Cârța), *vârtej la peană* (Gura Văii), *vârtigoi* (Pojorta); sinonime: *bute* (Porumbacu de Jos, Breaza, Galați), *bold* (Hurez, Ludișor, Drăguș), *ochi* (Lisa), *ochi de sucea* (Recea), *ochi cu vârtej* (Recea, Dejani), *cârcee* (Părau), *fier cu gaură* (Mărgineni), *hier cu vârtej* (Iași), *zală găurită cu cârlig* (Râșor), *belciug de învârtit* (Avrig).

- al doilea lanț, în continuare, denumit ca și primul.

- „penele” (icuri) care se bat în trunchiurile de lemn: în general denumite *pană* sau *peană*, *peană de târâș* (Berivoi), *peană crestată* (Dridif), *pene de belciug* (Hălmeag), *pene de fier* (Poiana Mărului, Râșor, Cincșor, Voila, Gura Văii); diminutiv: *penițe* (Avrig); sinonime: *limbă* (Ucea de Sus), *limbghi* (Arpașu de Jos), *scoabă* (Pojorta).

3.2. Transport târât folosind caii

Procedeul este mai nou, răspândit în secolul XX sub influența muncitorilor sezonieri din Maramureș și Munții Apuseni folosit la exploatarea forestieră din zonă.

3.2.1. În Țara Oltului se folosea și anterior, mai rar, târâtul materialului lemnos tăiat, folosind un singur cal, fără tânjală pentru că aceasta era mai greu de prins de hamul cailor prin intermediul șleaurilor, de aceea în cazul folosirii unui singur cal la tracțiune se utiliza legătura cu lanț direct la crucea șleaurilor sau: cu *strâmbătură* (lemn strâmb de care se prindeau penele – icurile – iar capetele strâmbăturii legate la șleauri (legături), calul având *gură de ham* și nu *ham întreg*. Se mai folosea și o „cruce” specială de pădure prinsă de șleauri.

3.2.2. Folosirea a doi cai pentru trasul tânjalei a fost posibilă tot prin preluarea procedeelelor introdus de muncitorii forestieri din Maramureș care aduceau și „jugul de cai”, din metal. Tânjalele erau aceleași cu cele de boi menționate mai sus, doar că li se spunea *tânjală de cai*.

O tânjală aparte introdusă tot de maramureșeni era așa-zisa *tânjală cu cruce* (Veneția de Jos), *tânjală cu feleharț* (Grid, Părau, Poiana Mărului), *tânjală cu jug* (Recea), *tânjală cu crucioi* (Sâmbăta de Sus, Porumbacu de Jos), *trăguliță cu cruce* (Arpașu de Jos), *crucioi* (Sâmbăta de Jos).

Această cruce plasată pe tânjală era de două feluri:

- fixă (mai veche), ce avea prinsă de tânjală, la care inconvenientul era că nu arăta care dintre cai trage mai tare și care mai încet silindu-i să se regleze unul pe celălalt. Unul din ei obosea.

- mobilă, la care crucea se mișca printr-o articulație amplasată la tânjală și având două cruci mici pentru șleauri, cruce care se mișca în funcție de puterea fiecărui cal, în așa fel încât unul îl ajuta pe celălalt, iar deplasarea era mai ușoară. Acest tip de cruce mobilă se mai numea și *șperbac* și era de fapt un fier gros având la capete crucile mici prinse de șleaurile jugului de cai. Aceste tânjale pentru doi cai au fost observate la Porumbacu de Sus, toate într-o singură gospodărie, la Vasile Căpățână, dar ele s-au răspândit și în alte localități de sub Munții Făgărașului în cea de a doua jumătate a secolului XX.

3.3. Transportul târâș al fânului cu forța animală

În Țara Oltului din cauza condițiilor morfo-geografice transportul târâș al fânului nu era o problemă deosebită. Rareori se folosea transportul fânului cu doi boi înjugăți, și aceasta era considerat o posibilitate la care s-a renunțat de mult, oricum însă cu o generație înaintea celei din anii '70 și asta doar în unele localități, mai mult dincolo de Olt, „pe Ardeal”, în condițiile reliefului său deluros.

Folosirea cailor la transportul prin târâre a fânului a fost și mai rară în Țara Oltului, dar se putea realiza cu 1-2 cai, singurul loc în care a fost menționată mai mult era la Cârța, care avea hotar și peste Olt, la *Leurda*, unde locuitorii mai trăgeau câte o căpiță întreagă pe coastă legată cu hurduzău de crucea cailor până la Olt, unde putea fi încărcat în car. Același sistem se folosea și la Poiana Mărului.

3.4. Sisteme mixte de tracțiune prin târâre – rulare (alunecare)

Destul de răspândit, mai ales înainte de 1950 era transportul lemnului din pădure prin sisteme

mixte de târâre, rulare sau alunecare:

- târâș + rulare: utilizarea dricului (telegii) dinainte a carului cu lemne așezate cu un capăt pe roți și celălalt capăt târât la sol.

- sănii (*cochirle* sau *cioclauă*): Turnu Roșu, Sebeșu de Jos, Sebeșu de Sus, sănii scurte (*cătărgi* sau *cioclauă* în restul Țării Oltului), trunchiurile de lemn prinse de acestea la un capăt, târât tot la sol la celălalt capăt.

4. Cobila

Acest sistem care, atașat la rotilă, putea transporta târâș plugul din gospodărie până la locul de arat s-a folosit în trecut în toate satele zonei, el supraviețuind în anii când s-a făcut cercetarea, și constatat vizual la Porumbacu de Sus, în Țara Oltului, și Rucăr, „pe Ardeal”.

4.1. Terminologie: *cobilă* (Porumbacu de Sus, Scorei, Drăguș, Dridif, Recea, Berivoi, Șinca Veche, Ohaba, Perșani, Poiana Mărului, Părău, Veneția de Sus, Cuciulata, Glâmboaca, Rucăr), plural *cobile* (Turnu Roșu, Sebeșu de Jos, Sebeșu de Sus, Avrig, Porumbacu de Jos, Cârța, Cârțișoara, Săsciori, Săvăstreni, Iași, Ileni, Sâmbăta de Jos, Sâmbăta de Sus, Șercaia, Șercăița, Veneția de Jos, Comana de Sus, Corbi, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Gura Văii, Râușor, Lupșa, Bradu, Săcădate); variante: *coghilă*, *coghile* (Racovița, Gura Văii, Râușor, Glâmboaca, Colun, Noul Român), *covghile* (Râușor), *cobghile* (Arpașu de Jos, Viștea de Jos, Sâmbăta de Jos, Hurez, Mândra, Comana de Jos, Lupșa, Beclean); diminutive: *cobilucă* (Săvăstreni), *cobilițe* (Turnu Roșu), „o capră” (Breaza), termen necunoscut la Copăcel și Toderița mijloc de transport necunoscut la Voivodeni și Șinca Veche; maghiar: *kabila* (Hălmeag) și săsește: *dă șliff* (Bradu).

4.2. Structură

Cobila este un dispozitiv alcătuit din două lemne („lemne de cobilă” – Veneția de Sus) prinse cu un cui sau șurub la o mică distanță de capătul superior, sub un unghi care la bază, la capătul inferior, era de 1 până la 1,5 m. Unghiul era ales în funcție de poziția comodă a plugului așezat pe ele. Lungimea acestor lemne era de 1,8 până la 8 m, deși „nu conta lungimea, ci cum era tras mai bine de rotile” (Perșani). Pe unul dintre brațe se bătea un cui de metal sau șurub pentru sprijinirea cormanei plugului pentru ca aceasta să nu alunece în deplasare. Adeseori, acolo unde se sprijinea grindeiul se făcea o gaură sau o dăltuitură (numit *șliț* la Glâmboaca). Prinderea celor două lemne trebuia să fie rigidă pentru ca ele să nu se desfacă în deplasare. Uneori capătul de jos al acestora era fixat cu un al treilea lemn de legătură (Cârța, Corbi). Materialul din care se făceau cobilele trebuia să fie un lemn tare (fag, carpen, mesteacăn), în așa fel încât să reziste cât mai mult la târâre.

4.3. Utilizare

Cobilele se foloseau doar la transportul plugului la locul de arat pentru a nu fi transportat în căruță sau în teleagă. Trebuia să știe gospodarul „să încobileze” plugul (răsturnat pe o coastă și sprijinit cu capul la rotilă, rezemat de cuiul vertical). Cobila era atașată la rotilă și aceasta prinsă în urma carului. Cobilele erau avantajoase mai ales la plugurile „rigăle” după numele fabricii care le producea. Deplasarea se făcea până la locul de arătură, târâș, dar în sistem mixt, cobila fiind rezemată de rotilă. În unele localități se considera că pe cobila cu plug se putea pune și grapa (Turnu Roșu, Arpașu de Jos, Hârseni, Șinca Veche, Colun, Hălmeag). În alte localități se aprecia dimpotrivă că grapa nu poate sta pe cobilă, în timp ce la Avrig se asigură că „poți să stai și tu pe ele”. Se putea pune peste plug în deplasare chiar și un străjac cu 50 kg de fân (Porumbacu de Jos), o beardă de fân (Noul Român), sau un sac cu otavă (Șinca Veche). Ajuns la locul de arat plugul „se descobila”, se scotea de pe cobilă, se folosea la arat, iar la întoarcerea acasă, plugul se încobila la loc. Cobilele se foloseau și la aratul în ogor în timpul verii (Săvăstreni, Rucăr). Nu în toate localitățile oamenii își aminteau totuși de cobile și considerau că se folosea mai mult în alte localități (Dridif, Gura Văii, Săsciori, Poiana Mărului unde se spunea că era folosită „doar la câmp”.

4.4. Avantajele utilizării cobilei

Cu toate că dispozitivul era în curs de dispariție, datorită modernizării lucrărilor agricole, mulți din locuitorii Țării Oltului considerau cobila ca având avantajul în utilizare: „să nu duci plugul în car”

(Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig, Porumbacu de Jos, Scorei, Săcădate, Săvăstreni), „era mai ușor pentru vite” (Scorei), „bună la dealuri, la ploi, la timp rău” (Perșani), „te foloseai când se grăbea omul” (Grid), „în apropiere de sat era bună de folosit, o lăsați în câmp, mai veneai acasă la amiază, de dat apă la vite, apoi mergeai iar la câmp, nu mai știu tinerii ce bună era” (Rucăr). Circula chiar o întâmplare cu haz: *la noi un om s-o dus odată cu coghilele la arat le-o lăsat la capu locului și până o arat o trecut ciuda și i-o stricat coghila; când să vină acasă nu a mai știut să o facă, o pus plugul în car și o venit cu ele pe umăr* (Avrig, exemplul dat era considerat ca lipsă elementară de cunoștințe pentru un om, să nu știi să confecționezi cobila atunci când era vorba de arat).

4.5. Frecvența de folosire

Folosirea cobilelor era variabilă în anii '70, de la sat la sat:

- „avea toată lumea” (Avrig, Bradu), „pe vremuri folosea majoritatea (Săcădate), „toată lumea o folosea” (Glâmboaca), „o foloseau toți” (Porumbacu de Jos), „mulți, la timp rău” (Noul Român, Lupșa), „toți cei care aveau locuri aproape de sat” (Sâmbăta de Sus).

- „aproape toată lumea” (Racovița), „nu era lucru mare, aproape toți” (Șinca Veche), „nu toți, dar aproape” (Rucăr).

- „nu mulți” (Sebeșu de Jos), „nu o foloseau toți” (Colun), „câte unii” (Cârțișoara), care nu avea căroaie” (Viștea de Jos).

- „mai avea un singur om de când eram copil îmi aduc aminte că o lua la fugă vitele de streche cu cobila după ele” (Pojorta), „doar oamenii săraci” (Porumbacu de Jos).

- rar (Arpașu de Jos, Beclean, Hurez, Cuciulata).

4.6. Dispariția cobilelor

Renunțarea la cobile s-a produs treptat:

- „de când eram copil” (Iași), „de când eram băiat” (Sebeș).

- „de 80 de ani” (Pojorta), „de 70-80 de ani” (Drăguș), „de 60-70 de ani” (Turnu Roșu), „de 60 de ani” (Recea, Perșani), „de 30-40 de ani” (Viștea de Jos).

- „demult” (Feldioara, Săvăstreni), „dinainte de primul război” (Hălmeag, Breaza, Râușor), „dinainte de război” (Șona), „1937” (Turnu Roșu).

- „de la război” (Arpașu de Jos), „după război” (Sâmbăta de Jos, Beclean).

- „dinainte de CAP” (Ileni, Arpașu de Jos, Mândra).

- „de la regim” (Poienița, Lupșa).

- „de la CAP” (Racovița, Avrig, Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus, Bradu, Sărata, Colun, Cârțișoara, Cârța, Șercăița, Vad, Șinca Veche, Veneția de Jos, Părău, Comana de Jos, Cuciulata).

- „de câți ani, Dumnezeu știe” (Cârțișoara).

Printre cauzele dispariției lor principala era considerată interdicția folosirii lor deoarece cobilele stricau drumurile, mai ales pe asfalt, amenzile date legislația restrictivă de circulație (Avrig, Drăguș, Racovița, Cârțișoara, Porumbacu de Jos, Sebeș, Mărgineni, Porumbacu de Jos, Ileni, Hălmeag, Noul Român).

Alte cauze:

- „cobilele se toceau repede și se stricau” (Avrig).

- cobilele au ieșit din uz și din obișnuință la nivelul general al zonei până la sfârșitul secolului XX, dar sunt semnale de folosire spontană și după anul 2000.

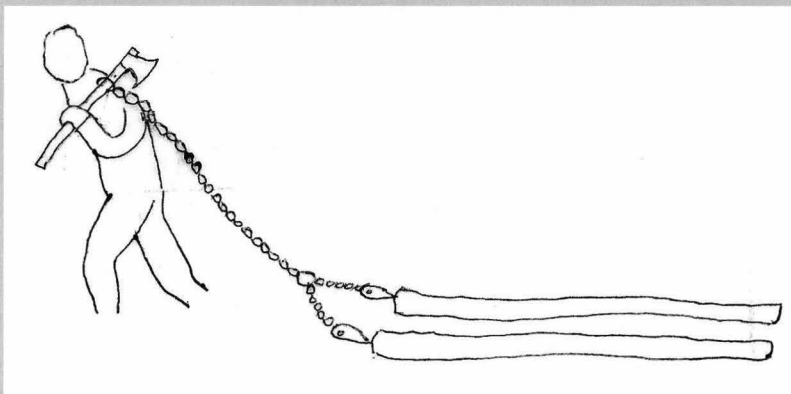
LISTA LOCALITĂȚILOR ȘI A INFORMATORILOR

Arpașu de Jos: Isac Vasile, agr., 70 ani, nr. 188, Bârsan Vasile, agr., 84 ani, nr. 88, rotar (1978); *Arpașu de Jos*: Marin Octavian, agr., 64 ani, nr. 30, Tiței Filimon, agr., rotar, 72 ani, nr. 287 (1978); *Avrig*: Bădilă Ion, agr., muncitor, 53 ani, str. Prundu Mare, nr. 5, David Dumitru, agr., 68 ani, str. 1 Mai, nr. 53, Mihăilă Gheorghe, agr., muncitor, 46 ani, str. Isvorului, nr. 1, Răduțiu Vasile, agr., 77 ani, str. Cioplea, nr. 18, Urzică Vasile, agr., 53 ani, str. Cioplea, nr. 23, Jugăreanu Ilie, agr., rotar, 77 ani, str. Cioplea, nr. 17 (1977); *Beclean*: Boita Ion, agr., 70 ani, nr. 122, Cozma Ion, agr., 74 ani, nr. 175 (1979); *Berivoi*: Bărtuș

Petru, agr., fierar, 65 ani, nr. 288, Fratu Ion, agr., rotar, 57 ani, Socol Ion, agr., 90 ani, nr. 237 (1979); *Bradul*: Dancu Ștefan, agr., rotar, 86 ani, nr. 267, Ursu Ieronim, agr., 74 ani, nr. 363 (1977); *Bucium*: Ghircoiaș Ilie, agr., rotar, 72 ani, nr. 24, Ghircoiaș Vichente, agr., fierar, 65 ani, nr. 19 (1976); *Breaza*: Balea Gheorghe (Boier), agr., rotar, 70 ani, nr. 213 (1978); *Cârța*: Matei Emilian, agr., 65 ani, nr. 14 (1978); *Cârțișoara*: Blendea Nicolae, agr. 69 ani, nr. 451, Tarcea Romul, agr., 70 ani, nr. 238, Tutor Gheorghe, agr., 75 ani, nr. 538 (1976); *Cincșor*: Vasile Braniște, agr., 71 ani, nr. 183; *Colun*: Teofil Serafin, agr., 67 ani, nr. 136 (1977); *Comana de Jos*: Butum Constantin, agr., 87 ani, nr. 145, Costea Gheorghe, agr., rotar, 83 ani, nr. 252 (1980); *Comana de Sus*: Comșa Iosif, agr., fierar, 73 ani, nr. 60 (1980); *Copăcel*: Babeș Isidor, agr., rotar, 74 ani, nr. 116 (1979); *Corbi*: Opriș Galaction, agr., 83 ani, nr. 93, Căndea Filaret, agr., 79 ani, nr. 31 (1978); *Cuciulata*: Crihălmean Ion, agr., 78 ani, nr. 237 (1982); *Dejani*: Nemeș Gheorghe, agr., 73 ani, nr. 140; Poparad Iancu, agr., muncitor, 31 ani, nr. 45 (1978); *Drăguș*: Codru Iacob, agr., 81 ani, nr. 13, Rogozea Gheorghe, agr., nr. 64 (1977); *Dridif*: Cișmaș Gheorghe, agr., 86 ani, nr. 2, Streza Gheorghe, agr., 77 ani, nr. 86 (1978); *Feldioara*: Boier Gheorghe, agr., 87 ani, nr. 11 (1978); *Glâmboaca*: Ciocan Ion, agr., rotar, 54 ani, nr. 71 (1977); *Grid*: Urdea Pătru, agr., 79 ani, nr. 44 (1980); *Gura Văii*: Ciocan Nicolae, agr., rotar, 57 ani, nr. 187, Lazea Victor, agr., 83 ani, nr. 177 (1978); *Hălmeag*: Cocă Gheorghe, agr., 73 ani, nr. 218 (1980); *Hârșeni*: Bălan Ilarie, rotar, dogar, 73 ani, nr. 59 (1980); *Hurez*: Burtea Ilarie, agr., 74 ani, nr. 175, Sasu Nicolae, agr., muncitor, 65 ani, nr. 102 (1978); *Iași*: Pătrașcu Gheorghe, rotar, 72 ani, nr. 83, Dumitrașcu Nicolae, agr., 77 ani, nr. 30 (1978); *Ileni*: Blebea Dumitru, agr., 84 ani, nr. 25, Leancu Andrei, agr., 73 ani, nr. 128 (1980); *Lisa*: Popa Gheorghe, agr., 65 ani, nr. 355, Popa Traian, agr., fierar, 65 ani, nr. 299 (1978); *Ludișor*: Ludu Ion, fierar, 74 ani, nr. 65 (1978); *Lupșa*: Chitea Ion, agr., 84 ani, nr. 50 (1980); *Luța*: Ludu Lazăr, agr., 81 ani, nr. 5 (1979); *Mărgineni*: Judele Mihai, agr., 92 ani, nr. 100, Pandea Ion, agr., rotar, 75 ani, nr. 210 (1980); *Mândra*: Butum Victor, rotar, 65 ani, nr. 105, Oancea Gheorghe, agr., 67 ani, nr. 187 (1978); *Noul Român*: Cojocar Vasile, muncitor, nr. 203, Stanbeca Ion, rotar, agr., 65 ani, nr. 166, (1978); *Ohaba*: Moldovan Vichente, agr., 74 ani, nr. 17 (1976); *Olteț*: Pop Valeriu, agr., muncitor, 79 ani, nr. 186 (1977); *Părău*: Bontea Nicolae, agr., 70 ani, nr. 28, Oană Ion, agr., fierar, 72 ani, nr. 247 (1980); *Perșani*: Prăscău Gheorghe, agr., 73 ani, nr. 296, Armencu Ion, agr., 82 ani, nr. 112 (1979); *Poienița*: Banciu Laurian, agr., 72 ani, nr. 7 (1978); *Pojorta*: Ganea Alexandru, agr., 72 ani, nr. 89, Milea Gheorghe, agr., 64 ani, nr. 88 (1978); *Porumbacu de Jos*: Bărdaș Nicolae, rotar, agr., 78 ani, nr. 231, Haiduc Nicolae, agr., muncit., 54 ani, nr. 158 (1977); *Porumbacu de Sus*: Bunea Nicolae, agr., 70 ani, nr. 222 (1977); *Racovița*: Ignat Iosif, agr., 74 ani, nr. 453, Mordeșan Ion, fierar, 87 ani, nr. 480 (1977); *Recea*: Stroia Gheorghe, agr., muncitor, 76 ani, nr. 129, Vijoli Gheorghe, agr., muncitor, 44 ani, nr. 27 (1978); *Râușor*: Bărdaș Ilarie, agr., 93 ani, nr. 123, Roșca Toader, agr., 73 ani, nr. 48 (1977); *Rucăr*: Băluț Gheorghe, agr., 48 ani, nr. 45, Nicolară Ion, rotar, agr., 65 ani, nr. 166, Butea Ion, agr., 54 ani, nr. 84 (1977); *Săcădate*: Maxim Emilian, agr., 52 ani, nr. 302, Pavel Toma, agr., 63 ani, nr. 117 (1977); *Sărata*: Stănciulea Ion, agr., 55 ani, nr. 262 (1977); *Săsciori*: Motoc Dănilă, agr., 71 ani, nr. 21 (1978); *Săvăstreni*: Aldea Victor, agr., 73 ani, nr. 55, Lazea Valer, agr., 85 ani, nr. 48 (1978); *Scorei*: Bărdaș Toma, agr., 73 ani, nr. 15, Calefar Gheorghe, rotar, 66 ani, nr. 122, Gavrilă Nicolae, agr., 59 ani, nr. 312, Oancea Ion, agr., 52 ani, nr. 187, Streza Gheorghe, agr., nr. 242, Vulcan Ion, agr., nr. 320 (1976); *Sebeș*: Pop Valer, agr., 70 ani, nr. 81, Trifan Gheorghe, fierar, 52 ani, nr. 93 (1980); *Sebeșu de Jos*: Ionaș Ion, agr., 53 ani, nr. 123, Tâlván Victor, agr., 55 ani, nr. 73 (1977); *Sebeșu de Sus*: Moraru Nicolae, agr., 73 ani, nr. 75, Savu Vasile, agr., muncitor, 55 ani, nr. 257 (1977); *Sâmbăta de Jos*: Achim Vasile, agr., 78 ani, nr. 34 (1978); *Sâmbăta de Sus*: Smădu Vasile, agr., 64 ani, nr. 296 (1978); *Șercaia*: Buneci Ion, agr., 80 ani, nr. 423, Maier Ion, agr., 76 ani, nr. 417 (1980); *Șercăița*: Debu Nicolae, agr., rotar, 69 ani, nr. 74 (1980); *Șinca Nouă*: Flucuș Gheorghe, agr., 87 ani, nr. 65, Uscoi Ilie, fierar, 57 ani, nr. 99 (1979); *Șinca Veche*: Bălan Aurel, agr., 76 ani, nr. 193, Moldovan Valer, fierar, 72 ani, nr. 86 (1976); *Șona*: Stângă Ion, fierar, 70 ani, nr. 83, Urdea Ion, agr., 80 ani, nr. 295 (1980); *Toderița*: Iercău Petre, fierar, 81 ani, nr. 81, Vlad Gheorghe, agr., 83 ani, nr. 45 (1979); *Turnu Roșu*: Mujat Iancu, agr., 79 ani, nr. 533 (1977); *Ucea de Jos*: Băcilă Nicolae, agr., tâmplar, 65 ani, nr. 73 (1978); *Ucea de Sus*: Muntean Vasile, agr., muncitor, 69 ani, nr. 25, Ghindea Emilian, agr., rotar, 77 ani, nr. 2 (1978); *Vad*: Băcilă Nicolae, agr., 87 ani, nr. 240, Albu Nicolae, agr., 83 ani, nr. 273, Poșta Gheorghe, agr., 83 ani, nr. 228 (1980); *Veneția de Jos*: Loafi Valeriu, fierar, 65 ani, nr. 192, Stoica Ion, agr., 75 ani, nr. 93 (1980); *Veneția de Sus*: Butum Constantin,

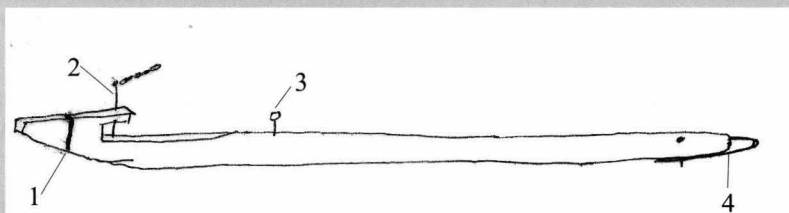
agr., 87 ani, nr. 145, Butum Ion, agr., 87 ani, nr. 53 (1980); *Viștea de Jos*: Borzea Gheorghe, agr., muncitor, 65 ani, nr. 126 (1977); *Viștea de Sus*: Sarsamă Sebastian, agr., 70 ani, nr. 42 (1978); *Voila*: Marcu Alexandru, agr., 82 ani, nr. 202, Streza Ion, agr., 84 ani, nr. 166 (1978); *Voivodeni*: Bica Aurel, agr., 83 ani, nr. 139 (1978).

Pentru comparare: *Poiana Mărului*: Titilincu Gheorghe, fierar, muncitor, 55 ani, nr. 158 (1978).

Chidu Nicolae (Turnu Roșu, nr. 462) trăgând prin sat, la 15 ianuarie 1978, două mici trunchiuri de arbore

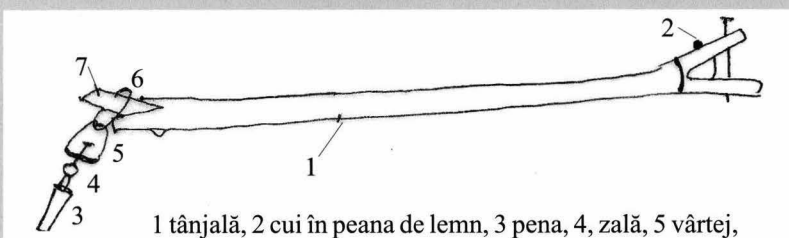
Chidu Nicolae (Turnu Roșu, no. 462), dragging two small tree trunks on the 15th of January 1978

1 brățară de fier, 2 cui de jug, 3 cui pentru lanțul la vita mai slabă legată la jug, 4 veriga (zala) de la capul tânjelii

Tânjală, Avrig

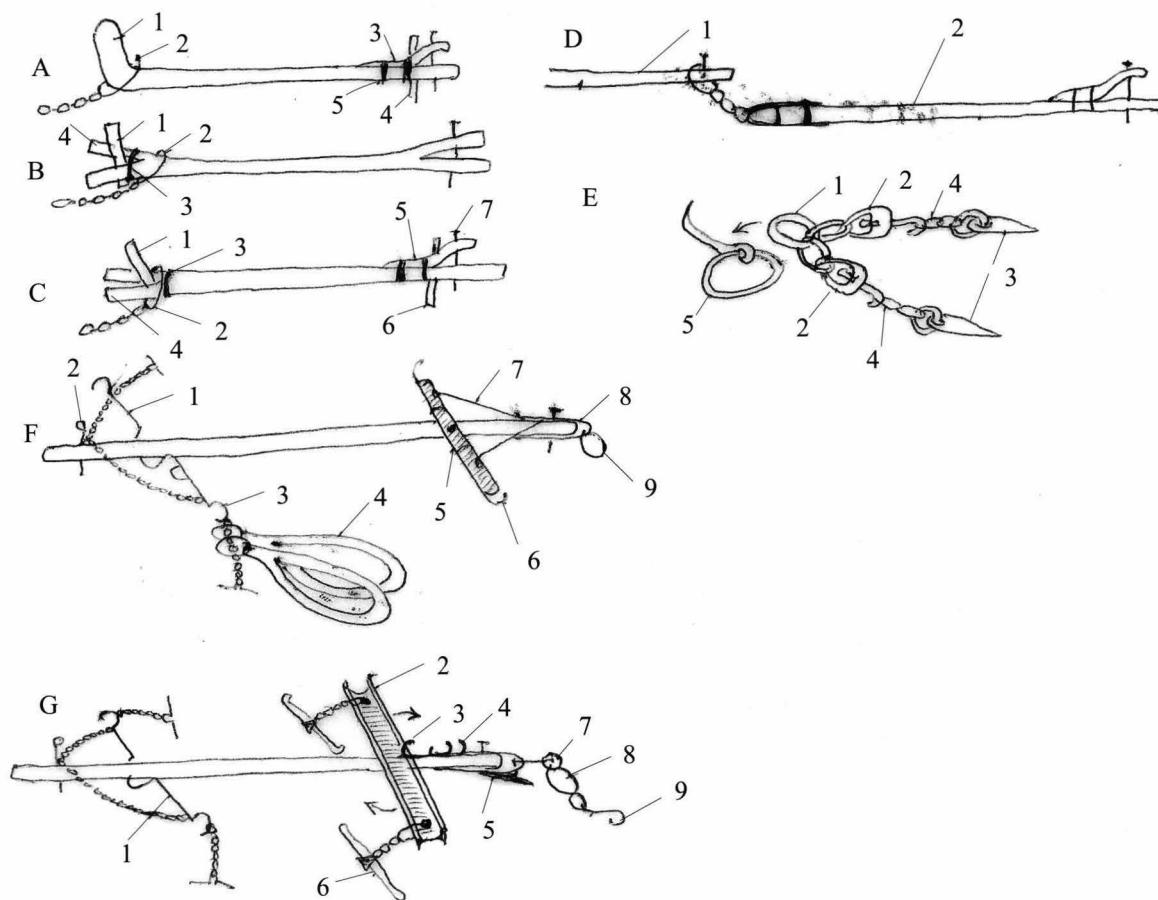
Shaft, Avrig

1 tânjală, 2 cui în peana de lemn, 3 pena, 4, zală, 5 vârtej, 6 ochi, 7 peană de lemn

Tânjală de pădure, tracțiune boi, Ucea de Jos

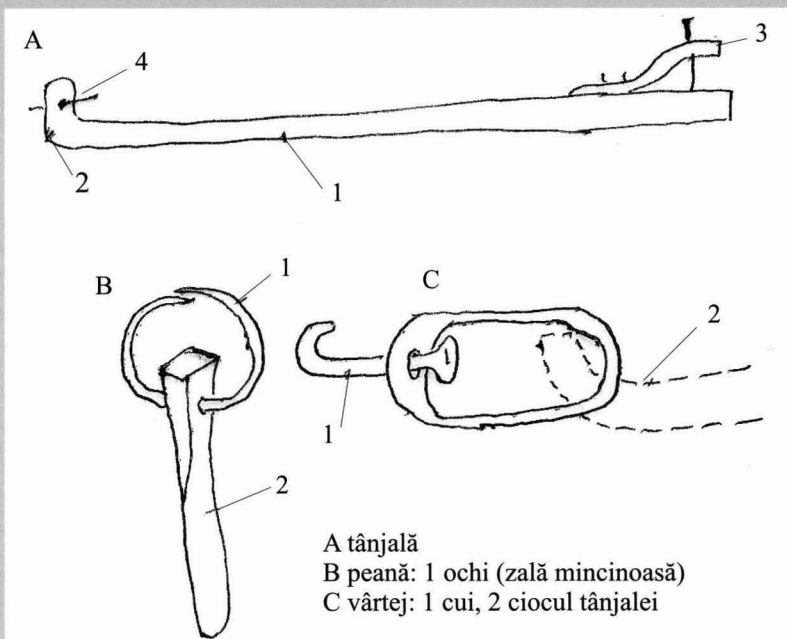
Forest shaft, Ucea de Jos

- A tânjălă cu cioc (tracțiune boi) 1 cioc în sus, 2 cui pentru prins pene, 3 hobot, 4 picior, 5 verigă de fier;
 B tânjălă cu pană de lemn (tracțiune boi): 1 pană de lemn, 2 ochi de pană, 3 verigă de fier, 4 craci (tăiați cu toporul);
 C tânjălă cu pană de lemn și hobot (tracțiune boi): 1-4 aceleași elemente ca la B, 5 hobot, 6 picior, 7 cui de jug;
 D tânjălă cu cârcei (tracțiune 2-4 boi, 2 cai): 1 proțap obișnuit, 2 tânjălă;
 E pană pentru prins lemnele: 1 ochi mare, 2 bute, 3 pene, 4 zale, 5 cârlig pentru tânjălă;
 F tânjălă de 2 cai (fixă): 1 jug de cai (din fier), 2 scoabă pentru opritorile hamului, 3 capul jugului, 4 gâtar de cai, 5 felehart (de fier), 6 cârlig pentru prins crucile, 7 străji, 8 fier pe tânjălă, 9 verigă pentru pană;
 G tânjălă de 2 cai (mobilă): 1 jug de cai, 2 șperbac (șină de fier), 3 cârlig trăgător, 4 cârlig pentru lanț, 5 fier de mers pe pământ, 6 cruce mică, 7 vârtej (bute), 8 verigă, 9 sclimpuș

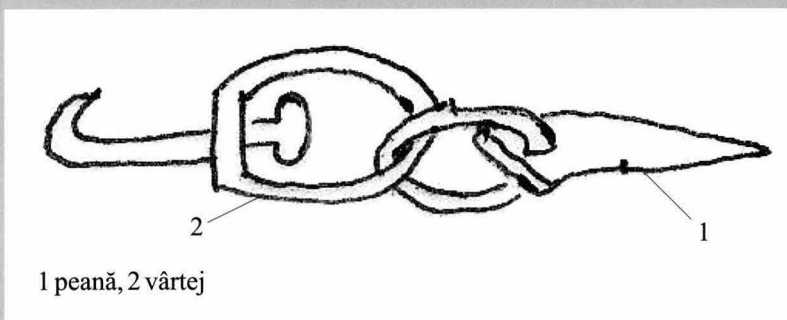
Sisteme de tras lemne cu tracțiune animală, Vasile Căpățână, Porumbacu de Sus, nr. 516

Devices for dragging wood, driven by animals

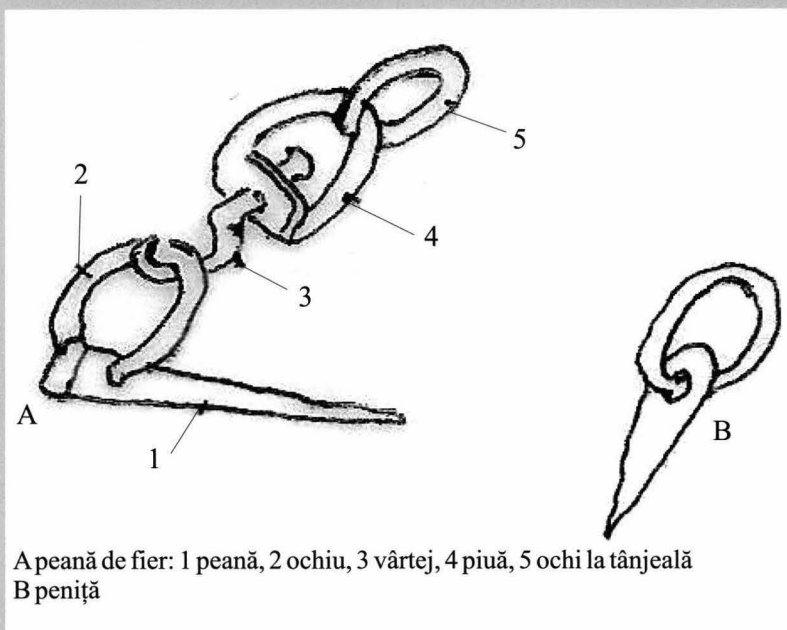

Tânjală, Cârțișoara

Shaft, Cârțișoara

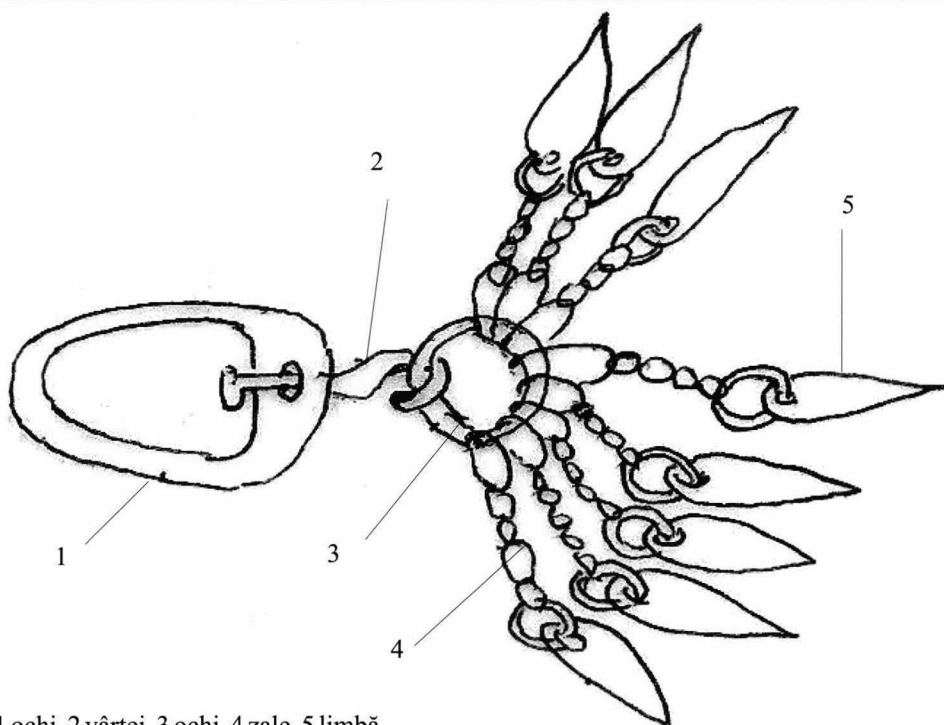

„Peană de târâș”, Berivoi

Pene pentru lemne, Viștea de Jos

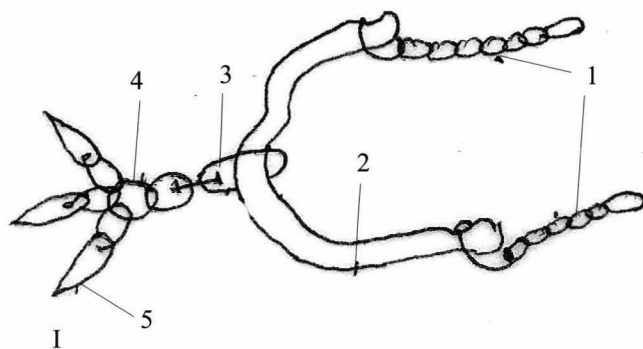
Wood cleats, Viștea de Jos

1 ochi, 2 vârtej, 3 ochi, 4 zale, 5 limbă

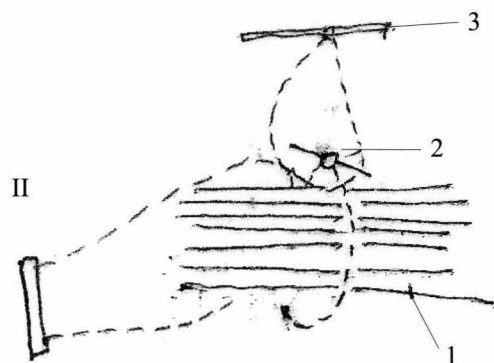
„Pene”, Sebeșu de Sus

Cleats, Sebeșu de Sus

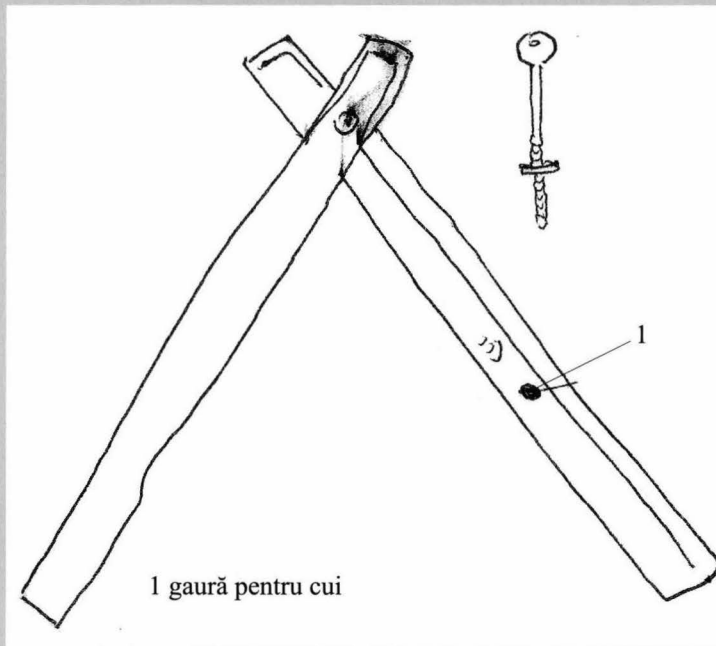
Sebeșu de Jos:

- I strâmbătură cu cruce
- 1 lanțuri (trăgători)
 - 2 strâmbătura (cruce)
 - 3 ochiu penei
 - 4 zalele penei
 - 5 peană

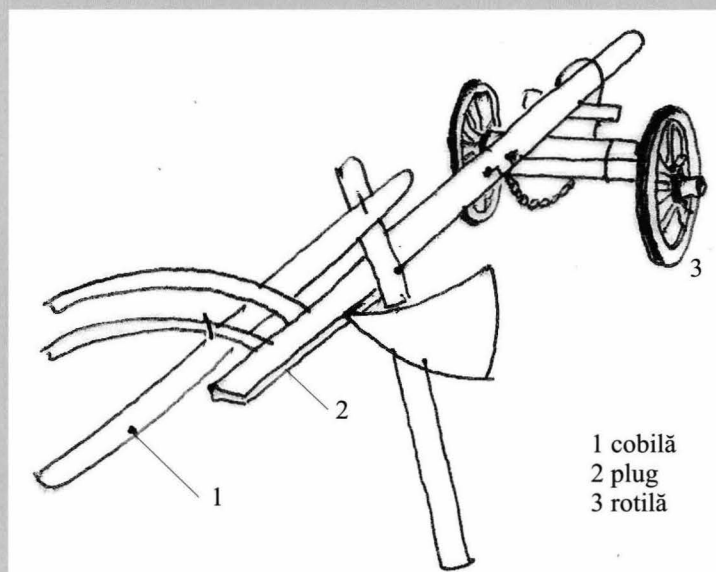
II trăsura:

- 1 trăsura de jepi
- 2 popă
- 3 vârtej
- 4 cruce la cai

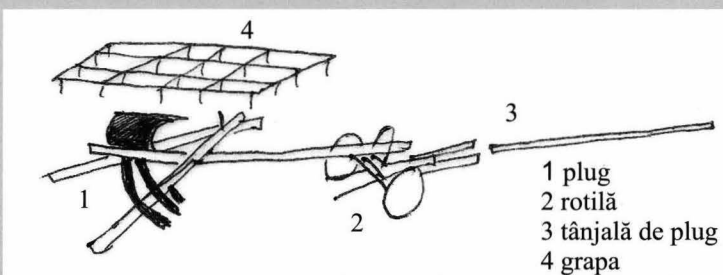
Cobilă, Avrig (Vasile Răduțiu)

Yoke for dragging the plough, Avrig

Plug încobilat, Drăguș

Plough with yoke, Drăguș

Plug cu cobilă, Șinca Veche

Plough and yoke, Șinca Veche

Port popular de sărbătoare în fotografiile lui Alexandru Roșu

Delia VOINA*

The photography of the 19th century has become an important tool for the scientific documenting work. The present study is based on research conducted in the collection of graphic documents belonging to the image archive of the ASTRA National Museum Complex, namely the images signed by Alexandru Roșu, a photographer from Bistrița, focusing on the festive folk costume specific to the men and women living in this area. Twenty photographs are presented in the order of their inventory number in the collection of graphic documents. The following were also considered: dating, materials used in obtaining the photographs, dimensions, descriptions. The aim of this study is to provide a complete image, one that is close to the reality rendered by the photographer at the end of the 19th century regarding the festive folk costume in the Bistrița area.

Keywords: ethnographic photography, folk costume, Alexandru Roșu, ethnographic document

Cuvinte cheie: fotografie etnografică, port popular, Alexandru Roșu, document etnografic

Studiind colecția de fotografie etnografică veche (denumită *grafică documentară*) a Complexului Național Muzeal ASTRA ne-a atras atenția numele fotografului Alexandru Roșu, singurul nume românesc dintr-un șir de peste 40 de nume germane și maghiare. Cercetând bibliografia referitoare la istoria fotografiei din Transilvania de la sfârșitul secolului al XIX-lea nu am putut afla multe informații legate de Alexandru Roșu.

Despre Alexandru Roșu¹ știm doar că s-a născut la Bistrița, în 9 ianuarie 1854. Încă din copilărie s-a remarcat prin desenele realizate cu multă precizie și mult simț artistic. Tatăl său a fost cel care l-a încredințat lui Karl Koller², renumit fotograf bistrițean de la acea vreme, cu dorința de a face din fiul său un mare fotograf. După ucenicie și după mai multe stagii de pregătire în ateliere din alte orașe, revine în 1887 la Bistrița, orașul natal, unde își deschide propriul atelier fotografic în Piața Principală, nr. 22 (Piața Centrală n.n.). La această adresă își desfășoară activitatea până în anul 1900. Munca sa ca fotograf continuă și în anii următori datorită colaborării cu Nandor Hausler³, cu care deschide un atelier fotografic între 1892 și 1895, semnând împreună *Roșu-Hausler*.

Activitatea sa ca fotograf poate fi rezumată în ani de referință astfel:

1881 – participă la expoziția de la Sibiu unde fotografiile sale sunt remarcate, primind laude din partea organizatorilor;

1892 – cu ocazia procesului memorandiștilor este invitat de fruntașii naționaliști din Transilvania să imortalizeze momentul⁴;

1905 – fotografiile sale etnografice sunt expuse la vernisajul expoziției deschise în Palatul ASTRA, la inaugurarea muzeului românilor de la Sibiu⁵.

Cu siguranță, precum toți fotograful de la sfârșitul secolului al XIX-lea, și Alexandru Roșu avea în mapa sa de lucrări imagini etnografice ilustrând viața din mediul rural transilvănean, dovadă fiind fotografiile păstrate în Arhiva de imagini a Muzeului ASTRA.

Pentru acest articol ne-am propus să prezentăm 20 de fotografii din colecția de *grafică documentară* semnate Alexandru Roșu, având în prim-plan portul popular de sărbătoare din zona Bistrița⁶.

*muzeograf, Complexul Național Muzeal ASTRA; e-mail: delia.voina@muzeulastra.com

¹Miklósi-Silkes, Csaba, *Fényképészek és műtermek Erdélyben 1839-1916*, Odorhei, 2001, p. 184; Ana Grama, *În „casa dinainte” a țaranului ardelean printre icoane – Fotografiile*, în „Transilvania”, XXV, 1995, pp. 122-124; Idem, *La photographie ethnologique transylvaine (1850-1918): de la curiosité la propagande patriotique*, în „Martor”, 1997, 2, pp. 50-57; *Din albumul nostru. Alexandru Roșu*, în „Revista ilustrată”, anul II, 1899, p. 61.

²Kowad, Klein, *Fotografische Ateliers in Hermannstadt 1860-1918*, în *120 de ani de arhivă în Transilvania, Arhivele Statului Sibiu*, 1996, p. 164; Adrian-Silvan Ionescu, *Începuturile fotografiei etnografice în România*, în „Revista muzeelor”, XXVIII, nr. 1, 1991, p. 59

³Miklósi-Silkes Csaba, *op. cit.*, 2001, p. 131.

⁴adevarul.ro/locale/bistrita/bistritenii-secolului-xix-fotografiile-alexandru-ro-su-1_50ae301a7c42d5a6639a82e3/index.htm, accesat nov. 2015.

⁵În colecția de *grafică documentară* a Muzeului ASTRA se păstrează imagini trimise de despărțăminte ale *Asociațiunii* pentru inaugurarea muzeului, la 1905, având în timbru sec, marca fotografului Alexandru Roșu.

⁶Nu vom descrie fotografiile atribuite lui Alexandru Roșu și nici imaginile ce au ca subiect vederi generale de sate din județul Maramureș.

Se impun mai întâi câteva considerații generale:

- Muzeul ASTRA gestionează un patrimoniu etnografic de excepție, un loc important revenindu-i colecției de *grafică documentară*, considerată azi una dintre cele mai interesante și autentice surse documentare datorită conținutului informațional și artistic reținut pe hârtia fotografică. Colecția s-a constituit în perioada anilor 1991-1992 și cuprinde 2.870 fotografii, cărți poștale și litografii, considerate documente iconografice remarcabile pentru cercetarea etnografică nu doar din țară, ci și pentru cea din centrul și sud-estul Europei. Nucleul de bază al colecției l-a constituit Fondul ASTRA, având peste 300 de piese⁷, multe dintre fotografii fiind expuse cu ocazia inaugurării Muzeului *Asociațiunii*, la 19 august 1905⁸. Acest fond a fost completat ulterior cu fotografii provenite din donații de la colecționari și achiziții permanente. Colecția se remarcă prin vechimea și valoarea artistică a fotografiilor componente, prin numele artiștilor care le-au executat, prin consistența unui fond bine structurat tematic.
- Prezentarea fotografiilor se derulează în ordinea numărul de inventar sub care se regăsește imaginea în cadrul colecției de *grafică documentară*. S-au mai urmărit: datarea (toate imaginile sunt realizate între 1892-1900, potrivit medaliilor imprimate pe cartoanele personalizate comandate de fotograf), materialele folosite pentru obținerea fotografiei, dimensiunile, descrierea propriu-zisă.
- Majoritatea fotografiilor sunt lipite, prin presare, pe cartoane dreptunghiulare de culoare verzuie, tipărite la Viena. Pe carton, în partea de jos, sub fotografie, sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului (*Roșu*), localitatea unde a funcționat atelierul (*Bistrița*); pe verso apar marca atelierului cu șase medalii și/un text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie: *Atelier fotografic Alexandru Roșu, Bistrița, Piața Mare, Transilvania. Specialitate: Portrete până la mărimea naturală, susceperi originale. Înmânări după ori ce portrete mici până la mărimea naturală. Ori și ce reproducere e interzisă. Comande ulterioare se efectuează ori și când pre lângă preț moderat. Carton tipărit la Kuhlen Miksche, Viena*. Alte însemnări decât cele menționate mai sus se regăsesc la descrierea fotografiilor pe care apar.
- Doar o singură fotografie prezintă port popular săsesc de sărbătoare specific femeilor din zona Bistrița. Nu excludem posibilitatea ca în colecție să mai existe astfel de imagini, dar nu au fost prelucrate științific. Ele vor face subiectul unui nou articol.
- Starea de conservare este foarte bună, excepție făcând doar fotografia inventariată cu numărul 18.

În finalul prezentării noastre putem afirma că fotografia etnografică este un important document în munca de cercetare științifică, este un martor ocular autentic al cărei valoare documentară, dar și artistică, poate fi contestată cu mare greutate.

BIBLIOGRAFIE

- Bodiu, Aurel; Golban, Maria, *Portul tradițional românesc din Bistrița-Năsăud*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2012.
- Enăschescu-Cantemir, Alexandrina, *Portul popular românesc*, Editura Meridiane, București, 1972.
- Florescu, Florea B.; Petrescu, Paul; Stahl, Paul H., *Arta populară de pe Valea Bistriței*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969.
- Mureșianu, Mircea, *Districtul Grăniceresc Năsăudean (1762-1851). Studiu de geografie istorică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000.
- Onofreiu, Adrian; Bolovan, Ioan, *Contribuții documentare privind istoria regimentului grăniceresc năsăudean*, Editura Enciclopedică, București, 2006.
- Pavelea, Traian, *Năsăudul. Repere istorice și culturale*, Bistrița, 2001.
- Petrescu, Paul, *Costumul popular românesc din Transilvania și Banat*, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1959.
- Secoșan, Elena; Petrescu, Paul, *Portul popular de sărbătoare din România*, Editura Meridiane, București, 1984.

⁷Sursa noastră de informare este colecția de *grafică documentară* a Complexului Național Muzeal ASTRA.

⁸Ana Grama, *Începuturile etnomuzeologiei românești transilvane. Muzeul „Asociațiunii” până în anul 1913*, în *Muzeul ASTRA. Istorie și destin, 1905-2000*, Editura „ASTRA Museum”, 2002, pp. 95-97.

Număr inventar: 6

Titlu: Trei tinere „ghicind” în cărți

Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie: 10,5 x 13,8 cm; carton: 10,5 x 15,7 cm, gr: 0,1 cm

Descriere: Grup format din trei tinere îmbrăcate în costume populare românești din zona Bistrița; tânăra situată în partea stângă a imaginii poartă pe cap năframă neagră legată la ceafă și bentiță cu monede de mici dimensiuni, cămașă albă cu mâneci lungi strânse la cot, ornamentate cu broderie și dantelă cusută la marginea mânecii, pieptar înfundat decorat cu motive florale, mijlocul legat cu bete înguste și lungi (*frânghii*), poale albe, cătrînțe de formă dreptunghiulară cu vârste de diferite lățimi dispuse orizontal; tânăra aflată în centrul imaginii are pe cap năframă imprimată cu flori, cămașă albă cu cusături *pui peste cot* și fodori la mâneci, ornamentate cu motive florale și *cipcă* (dantelă), mijlocul legat cu bete, poale, cătrînțe cu vârste dispuse orizontal; tânăra situată în dreapta imaginii poartă pe cap năframă neagră și bentiță cu monede de mici dimensiuni, cămașă albă ornamentată pe piept și pe mâneci cu motive florale dispuse în șiruri verticale, cu mânecile largi cu fodori din dantelă, pieptar descheiat în față, tivit cu imitație de blană pe margini, la mijloc bete înguste ornamentate cu motive florale, fustă lungă neagră și șort încrețit de culoare închisă. Toate cele trei fete poartă la gât șiraguri de mărgel și salbe de monede (*taleri*). Fotografie de atelier cu fundal decor cu peisaj pe pânză pictată și elemente de recuzită (mobiliere pe care sunt așezate două dintre tinere). În partea de jos, pe cartonul pe care este lipită fotografia, sunt menționate: numele fotografului, două medalii, numărul și eticheta colecției ASTRA de la Muzeul Asociațiunii. Pe verso apar însemne ale atelierului fotografic, medalii și text de reclamă scris în limba germană cu culoare albastră [traducere în limba română]: *Atelier fotografic Alexandru Roșu, Bistrița, Piața Mare, Transilvania. Specialitate: Portrete până la mărimea naturală, susceperi originale. Înmânări după ori ce portrete mici până la mărimea naturală. Ori și ce reproducere e interzisă.* Carton tipărit la Sigm. Bondy. Viena.

Număr inventar: 8

Titlu: Femeie în port românesc de sărbătoare

Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie: 14,2 x 10,5 cm; carton: 16,6 x 11,2 cm, gr: 0,1 cm

Descriere: Femeie îmbrăcată în costum popular românesc de sărbătoare din zona Bistrița. Portul popular este compus din următoarele piese vestimentare: năframă neagră cu ciucuri legată la ceafă, cămașă albă cu mâneci largi ornamentate cu *pui peste cot*, terminate cu fodori lați din dantelă, pieptar scurt până în talie, deschis în față, decorat cu motive florale și tivit pe margini cu blană, la mijloc bete înguste, poale albe lungi, cătrînță de formă dreptunghiulară având în partea de jos vârste orizontale dintr-o culoare, alternând cu vârste cu motive florale, terminată cu ciucuri, în picioare pantofi. La gât poartă șiraguri de mărgel de diferite dimensiuni și salbă de monede. Femeia stă în picioare și privește spre partea stângă a imaginii. În mâna dreaptă ține un ulcior decorat cu motive geometrice, iar cu mâna stângă își ține colțul năframei. Fotografie de atelier cu fundal decor cu peisaj pe pânză pictată și diverse elemente de recuzită (gard de lemn, plante). În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Număr inventar: 9

Titlu: *Pereche de tineri în costume populare*

Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie: 14,2 x 10,5 cm; carton: 16,8 x 11,2 cm, gr: 0,1 cm

Descriere: Pereche de tineri îmbrăcați în costume populare românești de sărbătoare din zona Bistrița. Femeia, aflată în partea din stânga a imaginii, are părul împletit la spate și poartă podoabă de cap (bentiță îngustă cusută cu motive florale), cămașă albă cu mâneci largi având cusături cu motive florale dispuse orizontal peste cot și fodor din dantelă, la mijloc bete înguste, poale albe lungi, șorț în partea din față și cătrînță cu vârste în partea din spate, la gât poartă șiraguri de mărgel mari și mici și salbe de monede. Bărbatul, așezat pe o buturugă, poartă pe cap pălărie cu boruri mari, calotă rotundă și joasă la care este prins un buchetel de flori într-o parte, cămașă albă lungă până la genunchi, cu mâneci drepte și largi, cu motive florale și „cipcă” (dantelă), pieptar alb tivit cu blană neagră deschis în față, cioareci din pănură, obiele din pănură și opinci legate cu nojițe negre. Femeia își ține mâna stângă pe umărul drept al bărbatului, iar mâna dreaptă o are în mâna stângă a bărbatului. Fotografie de atelier cu fundal peisaj pe pânză pictată și elemente de recuzită (trunchi de copac). În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Număr inventar: 15

În colecția de grafică documentară a Muzeului ASTRA se mai găsește o imagine semnată de Alexandru Roșu (nr. inv. 15, dimensiuni: fotografie: 14,2 x 10,5 cm; carton: 16,8 x 11,2 cm, gr: 0,1 cm) având în prim-plan aceeași pereche de tineri în costume românești, dar dispuși în fotografie într-o altă postură: în partea stângă a imaginii se află bărbatul, în picioare, și care își ține mâna pe umărul femeii așezate pe buturugă, în partea dreaptă a fotografiei. Alte deosebiri față de imaginea precedentă: bărbatul își ține pălăria în mana dreaptă, pe lângă corp, și nu mai poartă vesta din blană; la gât de această dată are cravată ornamentată cu motive florale; la mijloc poartă cureaua foarte lată încheiată cu două cataramae. Fotografie de atelier cu fundal peisaj pe pânză pictată și elemente de recuzită. În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Număr inventar: 10

Titlu: *Bărbat și două femei în costume populare românești*

Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie: 14,2 x 10,5 cm; carton: 16,8 x 11,2 cm, gr: 0,1 cm

Descriere: Grup compus din două femei și un bărbat, îmbrăcați în costume populare românești de sărbătoare din zona Bistrița. Portul celor două femei, situate de o parte și de alta a bărbatului, este compus din: cămașă albă cu mâneci largi terminate cu fodori din *cipcă* (dantelă) lată, brodate peste cot cu motive florale dispuse în ghirlande (la femeia din dreapta), în talie bete înguste, poale albe decorate în partea de jos cu motive florale și dantelă, catrințe de formă dreptunghiulară cu vârste alternative late și înguste, dispuse orizontal, în partea de jos cu motive florale și dantelă având aspect de colțișori (la femeia din stânga), șorț cu modele florale în partea de jos (la femeia din dreapta); ambele femei au părul împletit la spate și poartă podoabă de cap (bentiță îngustă cusută cu motive florale), iar la gât au șiraguri de mărgelă și salbe de monede. Portul bărbătesc este compus din: pălărie cu boruri mari, calotă rotundă și joasă la care este prins, într-o parte, un buchet de flori, cămașă albă lungă până la genunchi cu mânecile drepte nestrânse în manșete, ornamentate cu motive florale și dantelă la mâneci și în partea de jos a cămășii, cioareci din pânză, în picioare opinci legate cu nojițe negre cu zurgălăi, la gât are cravată brodată cu motive florale, iar la mijloc brâu la care este prins o batistă brodată. Femeia din partea stângă a fotografiei ține mâna stângă pe umărul bărbatului. Fotografie de atelier cu fundal peisaj pe pânză pictată și elemente de recuzită (bancă și soclu de piatră). În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Număr inventar: 11

Titlu: Bătrân în port popular românesc din zona Bistrița

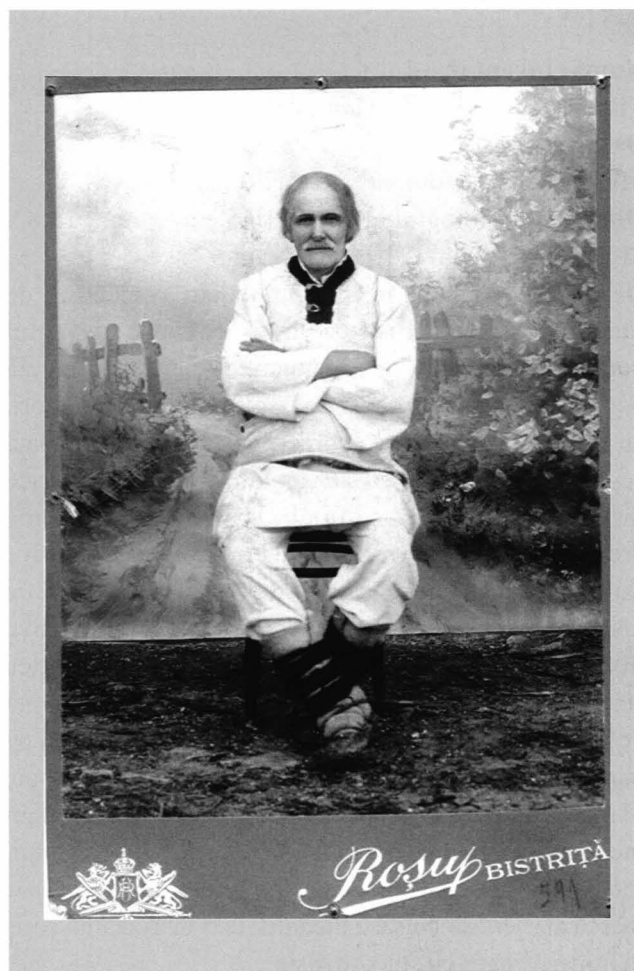
Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie 12,8 x 10 cm; carton: 16,7 x 11,2 cm, gr: 0,1 cm

Descriere: Purtător de drapel grăniceresc îmbrăcat în port românesc de sărbătoare compus din: pălărie cu boruri mari și calotă rotunjită, cămașă albă, suman din pănură închisă la culoare, obiele din pănură neagră, opinci. În mâini ține un drapel zdrențuit. Fotografie cu fundal pictat pe pânză. În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Observații: steagul are portdrapelul din lemn de care erau prinse mai multe elemente metalice (vârf și ținte de alamă) și câteva fragmente de țesătură. A fost steagul Regimentului II românesc de graniță de la Năsăud.

Număr inventar: 12

Titlu: Bătrân în port popular românesc

Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografiei: 14,8 x 10,5 cm; carton: 16,8 x 11,2 cm, gr: 0,1 cm

Descriere: Bătrân din zona Bistrița, așezat pe scaun, îmbrăcat în port popular românesc de sărbătoare compus din: cămașă albă lungă până la genunchi, cu mâneci lungi și largi, pieptar înfund din blană albă, tivit la gât cu blană neagră, cioareci din pănură, obiele din pănură, opinci legate cu nojițe negre. Fotografie cu fundal peisaj pe pânză pictată și elemente de recuzită (scaun de lemn). În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Număr inventar: 13

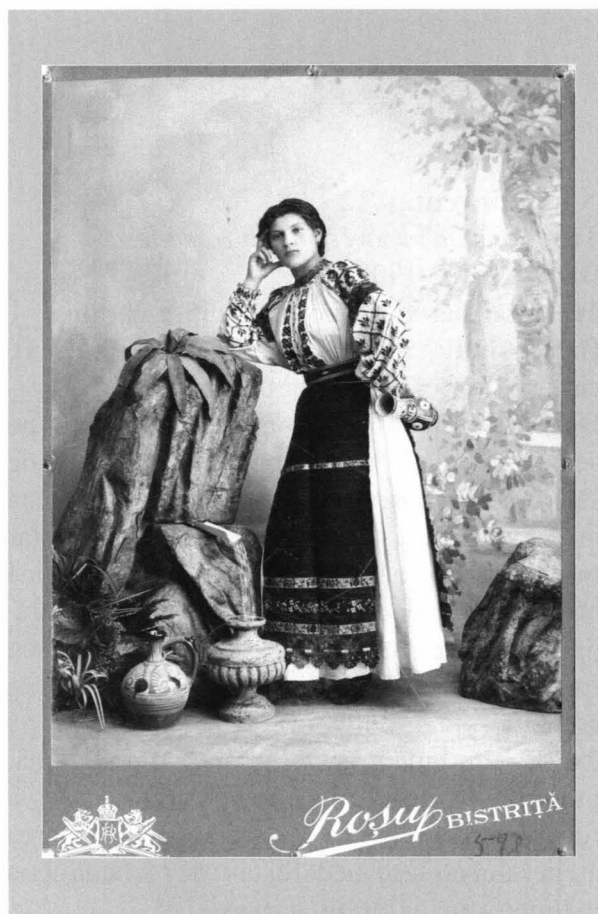
Titlu: *Fată din zona Bistrița*

Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie: 14,2 x 10,5 cm; carton: 16,8 x 11,2 cm, gr: 0,1 cm

Descriere: Fată în costum popular românesc de sărbătoare din zona Bistrița. Portul popular este compus din următoarele piese vestimentare: cămașă albă cu mâneci largi terminate cu fodori din dantelă lată, ornamentate pe orizontală peste cot cu motive florale, la mijloc bete înguste, poale albe lungi, cătrînță dreptunghiulară cu vârste orizontale de diferite dimensiuni, ornamentate cu motive florale în partea de jos; la gât mărgelă și salbă de monede. Femeia stă în picioare și privește spre partea stângă a imaginii. Mâna dreaptă o ține sprijinită de o colană de piatră, iar mâna stângă o ține pe talie. Fotografie de atelier cu fundal peisaj pe pânză pictată și elemente de recuzită (soclu de piatră și ghiveci de plante). În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Număr inventar: 14

Titlu: *Tânăra în port românesc de sărbătoare*

Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie: 14,2 x 10,5 cm; carton: 16,8 x 11,2 cm, gr: 0,1 cm

Descriere: Tânăra în port popular românesc de sărbătoare din zona Bistrița. Piese ce constituie portul popular femeiesc sunt următoarele: cămașă decorată bogat pe piept și pe mânecile largi terminate cu fodori, cu motive florale și geometrice dispuse pe toată suprafața mânecilor, bete cu vârste și motive geometrice în talie, poale albe lungi, catrințe de formă dreptunghiulară cu vârste subțiri, decorate cu motive florale și dantelă având formă de colțișori în partea de jos. În mâna stângă ține un cănceu ornamentat cu motive florale. Femeia stă în picioare și privește spre partea stângă a imaginii, sprijinindu-și capul cu mâna dreaptă de o buturugă. Fotografie de atelier cu fundal peisaj pe pânză pictată și elemente de recuzită (trunchi de copac, plante, ceramică). În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Număr inventar: 16

Titlu: *Călușar*

Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie: 14,2 x 10,5 cm; carton: 16,8 x 11,2 cm, gr: 0,1 cm

Descriere: Călușar îmbrăcat în costum specific compus din: pălărie cu boruri mari și calotă rotunjită la care este prins un buchet de flori și un ciucure, cămașă albă, lungă până la genunchi, ornamentată la guler și pe mânecile largi cu motive florale (sub formă de ghirlande), broderie pe piept, la mâneci, în partea de jos, fodori din *cipcă* (dantelă), curea lată cu trei cataramă și ornamente florale cusute, cioareci albi, opinci cu zurgălăi și ciucuri. În mâini tânărul ține bastonul pentru dans. Fotografie de atelier cu fundal peisaj pe pânză pictată. În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Număr inventar: 17

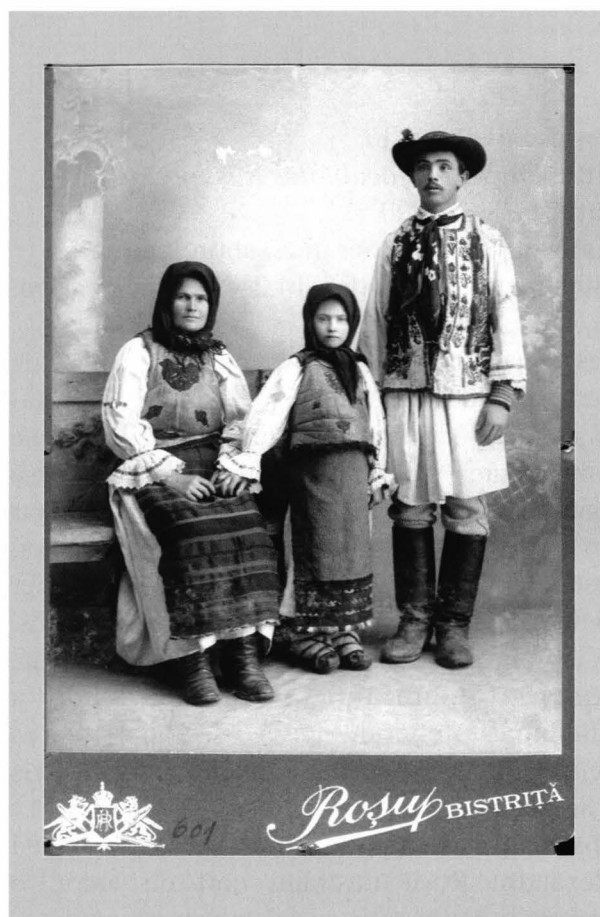
Titlu: *Grup din zona Bistrița*

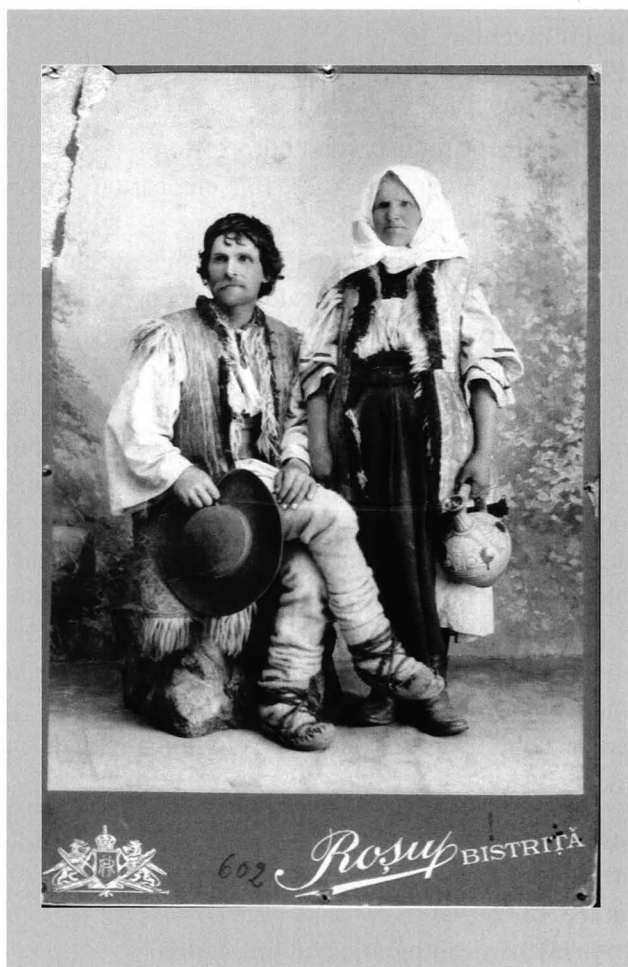
Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie: 14,2 x 10,5 cm; carton: 16,8 x 11,2 cm, gr: 0,1 cm

Descriere: Grup compus din copil, băiat și femeie îmbrăcați în costume populare din zona Bistrița. Femeia (situată în partea stângă a imaginii), așezată pe o bancă, poartă pe cap năframă neagră cu ciucuri, legată sub bărbie, cămașă cu mâneci largi și lungi decorate peste cot și fodori din dantelă, pieptar înfundat ornamentat cu motive florale cusute pe piept, poale albe lungi, cătrinte dreptunghiulare cu vârste, în picioare cizme. Fetița are portul identic cu al femeii, doar catrința este ornamentată în partea de jos cu motive florale și ciucuri, iar în picioare are obiele și opinci legate cu nojițe negre. Cu mâna dreaptă se ține de mână cu femeia. Băiatul (situat în partea din dreapta a imaginii) poartă pe cap pălărie cu boruri largi, cu calotă rotunjită și joasă de care este prins, într-o parte, un buchet de flori, cămașă lungă până la genunchi, cu mâneci lungi și largi, pieptar descheiat în față, brodat cu motive florale și fâșii de piele, cioareci din postav; în picioare are cizme; la gât poartă cravată cu motive florale și zoomorfe. Fotografie de atelier cu fundal peisaj pe pânză pictată și elemente de recuzită (bancă de piatră). În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Număr inventar: 18

Titlu: *Pereche în port popular de lucru*

Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie: 14,2 x 10,5 cm; carton: 16,7 x 11,2 cm, gr: 0,1 cm

Descriere: Pereche în port popular de lucru din zona Bistrița. Bărbatul, situat în partea stângă a imaginii, așezat pe o buturugă, poartă: cămașă cu mâneci largi și lungi, piețar cu blană, cioareci de pânură, obiele albe și opinci legate cu nojițe negre; în mână ține o pălărie cu boruri largi și calotă rotundă. Femeia (în picioare), situată în partea din dreapta a imaginii, are pe cap batic alb legat sub bărbie, cămașă cu mâneci largi, brâu, poale, șorț încrețit, piețar din blană, în picioare cizme; în mâna dreaptă ține un ulcior decorat cu motive geometrice. Fotografie de atelier cu fundal peisaj pe pânză pictată și diverse elemente de recuzită (trunchi de copac, ulcior). În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Observații: fotografie din colecție semnată Alexandru Roșu ilustrând port de lucru; o prezentăm comparativ cu celelalte imagini.

Număr inventar: 19

Titlu: *Bătrân din localitatea Ruștior*

Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie: 14,2 x 10,5 cm; carton: 16,7 x 11,2 cm, gr: 0,1 cm

Descriere: Bătrân în port popular românesc de lucru din localitatea Ruștior, județul Bistrița-Năsăud. Costumul are următoarele piese componente: pălărie cu boruri mari, cămașă lungă cu mâneci largi, curea de piele lată, piețar din blană, cioareci din pânură, obiele și opinci; peste piept poartă o traistă. Fotografie de atelier cu fundal peisaj pe pânză pictată. În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Observații: fotografie din colecție semnată Alexandru Roșu ilustrând port de lucru; o prezentăm comparativ cu celelalte imagini.

Număr inventar: 458

Titlu: Grup de femei și bărbați din Bistrița

Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie: 14,2 x 10,5 cm; carton: 16,8 x 11,2 cm, gr: 0,1 cm

Descriere: Grup compus din trei femei și trei bărbați îmbrăcați în costume populare românești de sărbătoare din zona Bistrița. Portul celor trei femei este identic și este alcătuit din: năframă legată la ceafă, cu capetele lăsate libere la spate, cămașă cu mâneci largi ornamentate cu motive florale peste cot, terminate cu dantelă lată, bete învârgate în talie, poale albe lungi, cătrînțe dreptunghiulare cu vârste orizontale de diferite mărimi, terminate în partea de jos cu ciucuri; la gât poartă mărgel. Portul celor trei bărbaților este identic și se compune din: pălărie cu boruri largi și calotă rotundă, scurtă, ornamentată cu flori și bentițe decorate cu mărgel, cămașă albă lungă și mâneci cu dantelă lată, la gât cravată motive florale cusute, cioareci din pănură, în picioare obiele și opinci legate cu nojițe negre. Fotografie cu fundal peisaj pe pânză pictată și elemente de recuzită. În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Număr inventar: 481

Titlu: *Pereche de tineri în port popular românesc*

Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie: 14,2 x 10,5 cm; carton: 16,7 x 11,2 cm, gr: 0,1 cm

Descriere: Pereche de tineri în port popular românesc de sărbătoare din zona Bistrița. Bărbatul (situat în partea stângă a imaginii) are căciulă neagră de formă țuguiață pe cap, cămașă albă cu mâneci largi cu motive florale și dantelă, curea din piele foarte lată cu cusături cu mărgelile, pieptar alb deschis în față decorat cu motive florale pe părți și la buzunare, cioareci din pănură, cizme. În mână dreaptă ține o floare, iar mâna stângă o ține pe umărul femeii. Femeia (situată în partea din dreapta a imaginii) poartă cămașă albă cu mâneci largi terminate cu fodorii, brodate peste cot cu motive florale, pieptar înfundat de culoare închisă ornamentat cu motive florale cusute pe piept, poale albe cu dantelă, cătrînțe decorate cu ciucuri în parte de jos, cizme; la gât are salbă de monede. Fotografie de atelier cu fundal peisaj pe pânză pictată și elemente de recuzită (gard și porțiță de lemn, plante). În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Număr inventar: 2029

În colecția de grafică documentară a Muzeului ASTRA se mai găsește o imagine având în prim-plan aceeași pereche de tineri în costume românești (nr. inv. 2029, dimensiuni: fotografie: 18,8 x 13,2 cm; carton: 21,5 x 13,7 cm, gr.: 0,1 cm), dar dispuși într-o altă postură: în partea stângă a imaginii se află bărbatul, așezat pe o buturugă, și care își ține mâna stângă pe umărul femeii, iar cu cealaltă se ține de mână cu femeia. Alte deosebiri: bărbatul are la pălărie, într-o parte, flori; femeia are pe cap cunună. În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Număr inventar: 590

În colecție se mai găsește o altă imagine având în prim-plan aceeași pereche de tineri în costume românești (nr. inv. 590, dimensiuni: 24 x 30 cm), atribuită fotografului Alexandru Roșu; pe versoul fotografiei nu sunt însemne ale atelierului fotografic.

Număr inventar: 505

Titlu: *Săsoaică din Bistrița*

Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie: 14,3 x 10,5 cm; **carton:** 16,4 x 11,3 cm, gr.: 0,1 cm

Descriere: Tânără săsoaică îmbrăcată în port popular de sărbătoare. Portul popular este compus din: bentițe cu motive florale, legate la spate, lungi până în pământ pe cap; cojoc cu mâneci lungi, ornamentat cu motive florale și geometrice pe aproape toată suprafața; sub cojoc, în partea de jos se văd rochia și șorțul. Pe masa rotundă situată în partea dreaptă a imaginii se află un borten cu panglici brodate cu motive florale. Fotografie de atelier cu elemente de recuzită (pânză pictată cu peisaj și mobilier – masă, scaun). Pe carton, în partea de jos, ștampilă incomplet vizibilă „Direktor Emil Sigerus/Hermannstadt”, însemnare manuscrisă cu tuș. Pe verso apar însemnare manuscrisă cu tuș negru în limba germană, ștampilă cu numele fotografului și adresa unde a funcționat atelierul fotografic.

Număr inventar: 556

Titlu: *Familie de români cu un copil*

Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie: 14,2 x 10,5 cm; **carton:** 16,7 x 11,2 cm, gr.: 0,1 cm

Descriere: Familie cu un copil din zona Bistrița. Femeia (situată în partea stângă a imaginii) poartă pe cap batic legat la ceafă cu capetele lăsate libere la spate, cămașă albă cu mâneci largi terminate cu fiodori din dantelă lată, brodate peste cot cu motive florale, pieptar înfundat cusut cu motive florale, tivit pe margini cu fâșii de piele, poale albe lungi, cătrînță de formă dreptunghiulară cu vârste orizontale, alternând benzi cu motive florale cu benzi într-o culoare, la gât salbe de monede; își ține mâna stângă sprijinită pe umărul soțului. Bărbatul (situat în partea în centrul imaginii, așezat pe o buturugă) are căciulă de blană de formă țuguată pe cap, cămașă albă cu mânecile cu manșete tivite cu motive florale, cravată (batic?) cu motive florale la gât, curea lată din piele cu cataramă, cioareci din pânură, cizme. În mâna dreaptă ține o carte. Copilul (situat în partea dreaptă a imaginii) este îmbrăcat cu cămașă albă lungă până la genunchi, brâu, pantaloni din postav și ghetuțe. Fotografie de atelier cu fundal peisaj pe pânză pictată și elemente de recuzită. În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Număr inventar: 568

Titlu: Grup de femei și bărbați din zona Bistrița

Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie: 14,2 x 10,5 cm; carton: 16,8 x 11,2 cm, gr: 0,1 cm

Descriere: Grup compus din două femei și doi bărbați în costume românești de sărbătoare din zona Bistrița. Cele două femei poartă pe cap năframe înflorate legate la ceafă, cămăși cu mâneci largi brodate, poale albe peste care au șorturi în față și în spate, cea din față terminată în partea de jos cu ciuciri, la mijloc bete, în picioare cizme; la gât au salbe de bani; femeia din partea dreaptă a imaginii poartă și vestă descheiată, brodată pe piept cu motive florale. Cei doi bărbați poartă cămăși cu mâneci largi și lungi, în talie curele de piele late, pantaloni de postav (băgați în cizme la bărbatul din stânga imaginii). Bărbatul din dreapta imaginii mai poartă pieptar din piele brodată cu motive geometrice, o pălărie cu boruri mari în mâna stângă; cel din dreapta are pe umeri o haină cu mâneci lungi și două rânduri de nasturi, căciulă în mâna dreaptă și ziarul *Tribuna* în mâna stângă. Fotografie cu fundal pânză pictată și elemente de recuzită (gard de lemn, plante ornamentale). În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Număr inventar: 569

Titlu: Fată din zona Bistrița

Datare: 1892-1900

Material: hârtie fotografică subțire, carton

Dimensiuni: fotografie: 14,3 x 10,4 cm;
carton: 16,7 x 11,2 cm, gr: 0,1 cm

Descriere: Fată în costum popular românesc de sărbătoare din zona Bistrița. Portul popular este compus din: cunună pe cap, cămașă albă cu mâneci largi terminate cu fodori din dantelă lată, brodate peste cot cu motive florale, bete cu motive florale și mărgel, poale albe lungi, cătrînțe de formă dreptunghiulară cu vârste dispuse orizontal de diferite mărimi, decorate cu motive florale și *cipcă* (dantelă) în partea de jos; la gât mărgel și salbe de monede. Fotografie cu fundal pânză pictată și elemente de recuzită. În partea de jos, pe carton sunt menționate: marca monogramă, numele fotografului, localitatea unde a funcționat atelierul. Pe verso apar marca atelierului cu șase medalii, text de reclamă scris în limba română cu culoare roșie.

Influențe ale artei populare românești în opera lui Constantin Brâncuși

Sorin Lory BULIGA*

Constantin Brancusi was influenced by the Romanian folk traditions and he learnt how to be "traditional" in his art only after his arrival in Paris, under the influence of the modern art and especially of modern "primitivism". After a long intellectual evolution and great transformations, he became a "peasant" again when trying to recuperate the senses of primary symbols through his art, senses that he had taken from the Romanian folklore. The "primitive" for Brancusi greatly identifies with the complex of traditions, legends, customs and decorations from the Romanian folklore.

His wooden sculptures show spiritual forces, resembling the primitive artistic productions. These influences from the folklore Romanian art are found formally as well as methodically such as the method of simplification and typical styling of the wooden peasant sculpture or of "direct carving", practiced by the craftsmen of porch pillars.

The essence of Brancusi's work comes from the Romanian folklore, but the technical concept suited the modern art, especially the assembly object-sculptures illustrate the blending of folk traditions and vanguard new trends.

Keywords: C. Brancusi, modern art, primitivism, Romanian folk art, symbols

Cuvinte cheie: C. Brâncuși, arta modernă, primitivism, artă românească populară, simboluri

Atât în critica mondială, cât și în critica din România, în timpul vieții și după moartea lui Constantin Brâncuși, s-a încercat în mod constant identificarea surselor creației marelui sculptor și înțelegerea semnificației operelor sale, cercetătorii nereușind să ajungă, din păcate, la concluzii comune. De aceea, nu s-a elucidat pe deplin ceea ce este românesc și ceea ce este universal în opera artistului, subiectul rămânând mai departe deschis.

Studiul de față își propune clarificarea acestei probleme, pornind de la mărturiile celor mai pertinenti exegeți ai operei brâncușiene și mai ales de la ale celor care l-au cunoscut pe Brâncuși și au avut informații în acest sens.

Pe de-o parte, „Istoricii de artă occidentali nu acceptă în general ideea că Brâncuși și-a găsit inspirația în convențiile formale ale artei populare românești. Acest lucru se explică probabil printr-o varietate de factori, inclusiv problemele evident complicate cu care trebuie să se confrunte cercetătorii din Apus dacă trebuie să studieze aceste izvoare potențiale la fața locului. Însă în centrul acestei probleme se află și impresia că argumentele comentatorilor români referitoare la o influență românească precumpănitoare sunt, în cel mai bun caz, lipsite de discernământ și, în cel mai rău caz, o încercare de a-l «naționaliza» pe Brâncuși” (Balaș, p. 40).

Pe de altă parte, Brâncuși era „Născut în România, țăran de origine, beneficiind de moștenirea artei populare” (Jianu, b, p. 49). Chiar dacă apoi și-a făcut studiile la București, unde execută primele sculpturi în manieră academică, și apoi a plecat în Franța, unde a fost unul din cei mai importanți reprezentanți ai Școlii de la Paris, totuși, în multe din temele sale se regăsește „întoarcerea la izvoarele celor mai vechi tradiții păstrate de țăranii români” (Ibidem, p. 54). Ionel Jianu crede că „Arta populară românească a ajuns la abstracție prin decantarea, despuieră și sacralizarea imaginii reale, datorate aspirației sale de a exprima realitatea în forme primordiale, în timp ce artiștii din Occident au ajuns la abstracție prin explodarea și descompunerea formei. Seninătatea și puritatea absolută care se degajă din operele lui Brâncuși decurg din acest proces de abstractizare conform artei populare care este opus celui adoptat de către artiștii Occidentului” (Ibidem, p. 54).

Chiar și explicația confluenței între artele primitive și aceea a lui Brâncuși „se află în întoarcerea la izvoare, în memoria ancestrală acumulată timp de milenii începând cu exigențele comune ale triburilor primitive. Lui Brâncuși recurgerea la tradiție îi permitea să scape de singurătate, regăsindu-și legăturile care îl atașau de lumea sa țărănească” (Ibidem, p. 55). De exemplu, referitor la prima lucrare modernă, *Sărutul* (Fig. 1), Ionel Jianu consideră că Brâncuși apelează „la o tradiție

*doctor, Centrul de Cercetare, Documentare și Promovare „Constantin Brâncuși” din Târgu-Jiu; e-mail: s_buliga@yahoo.com

ancestrală. În Oltenia sa se sădea, după un vechi obicei, un copac pe mormintele apropiate ale tinerilor îndrăgostiți. Crengile acestor copaci se împleteau pe măsură ce creșteau, evocând astfel sentimentul care-i unise pe răposați. Brâncuși reia ideea” (Ibidem, p. 53). Și astăzi se pot vedea brazi funerari în cimitire din apropiere de satul Hobița (jud. Gorj), locul de naștere al sculptorului (Fig. 2).

Aici se cuvine însă o paranteză, deoarece se pare că la realizarea *Sărutului*, Brâncuși a fost influențat (și) de ideile platoniciene din *Banchetul* privind mitul androginului (ce apare însă nu numai în mitologia greacă ci și în alte cosmogonii și religii arhaice), ființă fabuloasă de formă sferică, jumătate femeie, jumătate bărbat, care trăia la început pe pământ (sau în timpul primordial și fabulos al «începuturilor», cum ar spune M. Eliade). Platon explică, astfel, modul în care a apărut iubirea: zeii temându-se de puterea nemărginită a acestor ființe au hotărât să-i despartă, dar cele două jumătăți separatemureau de tristețe și de dor; pentru a nu rămâne fără supuși, a fost creat Eros care a răspândit iubirea în lume și de atunci cele două jumătăți se caută una pe alta toată viața, iar dacă se regăsesc, formează ființa perfectă originară.

Androginia primei ființe umane este sugerată și în Biblie (în opera lui Brâncuși apar, de altfel, mai multe teme veterotestamentare, ceea ce, pe lângă viața lui tipică de *homo religiosus*, arată interesul său constant pentru Cartea Sfântă): „Și a zis Dumnezeu: «Să facem om după chipul și după asemănarea Noastră...» [...] Și a făcut Dumnezeu pe om după chipul Său; după chipul lui Dumnezeu l-a făcut; a făcut bărbat și femeie” (Facerea, 1, 26-27). S-ar putea spune și că Dumnezeu „l-a făcut” pe om „bărbat și femeie”, ceea ce s-ar putea să trimită la androginia primului Adam (de dinainte de Adam și Eva).

Trebuie specificat că în multe alte mituri de pe suprafața globului, primul om era descris ca fiind androgin, iar androginia umană reflectă mereu androginia divină (omul făcut „după chipul și după asemănarea Noastră”, adică după înfățișarea unei ființe divine care l-a creat pe acesta și care spune despre ea însăși „Noastră” și nu „Mea”). Este interesant că o coincidență a contrariilor o regăsim și în cazul arborelui din grădina Edenului: „iar în mijlocul raiului era pomul vieții și pomul cunoștinței binelui și răului” (Facerea, 1, 9). Deci „era” un singur pom: al „vieții” și în același timp al „cunoștinței binelui și răului”. În timp ce din „pomul vieții” se putea mânca, pentru ca oamenii să trăiască veșnic, din cel al cunoașterii acest fapt era interzis de către Dumnezeu: „Poți să mănânci după plăcere din orice pom din grădină; dar din pomul cunoștinței binelui și răului să nu mănânci, căci în ziua în care vei mânca din el, vei muri negreșit” (Facerea, 2, 16-17)¹.

Sărutul din 1907 reprezintă prima piesă de artă simbolică în creația lui Brâncuși și trecerea sa la un nou tip de sculptură (reprezentând chiar debutul sculpturii moderne), ceea ce l-a făcut pe artist să spună că acesta „a fost drumul meu la Damasc” (apud Georgescu-Gorjan, p. 100). El poate fi interpretat (și) ca o expresie plastică a androginiei: cele două corpuri îmbrățișate par să se contopească într-o singură ființă, cu mâinile strânse pe lângă corp, cu gură și cu un singur ochi (format din unirea ochilor celor două personaje), cu părul separat printr-o cărare pe mijloc, de-o parte și de cealaltă a capului. Același lucru se poate spune și despre *Sărutul* din 1910, aflat în Cimitirul Montparnasse, remarcându-se suplimentar faptul că și poziția picioarelor personajelor dă impresia că acestea aparțin unei singure

¹ Acest arbore paradisiac ar reprezenta două posibilități diferite în care omul poate să privească lumea, după cum interpretează unii din părinții bisericii. De exemplu, Sfântul Maxim Mărturisitorul, în exegeza sa antropologică, consideră „pomul vieții” ca fiind „minte sufletului”, unde își are sediul înțelepciunea, iar „pomul cunoștinței binelui și răului” drept „simțirea trupului”, în care se află „mișcarea irațională”. Minte poate să distingă între „vremelnice și veșnice”, iar simțirea între plăcere și durere. Dacă ar fi ales să fie unită cu cele veșnice, mintea ar fi condus întreaga ființă umană la viață, dar a preferat „să coboare în cele trecătoare”, antrenând astfel „moartea ființei omenești”. Tot el identifică „pomul cunoștinței binelui și răului” cu „zidirea văzută” (lumea), deoarece „împărțășirea” cu ea produce plăcerea și durerea. Cuviosul Nichita Stithatul spune că pomul vieții este „însuși Dumnezeu, Făcătorul tuturor”, iar pomul cunoștinței este „firea noastră și alcătuirea omului”. Dumitru Stăniloae, rezumând exegeza patristică, conchide că lumea are un dublu sens: „privită printr-o minte înduhovnicită” ea este pomul vieții și ne pune în legătură cu Dumnezeu, iar privită și folosită „printr-o simțire dezlegată de mintea înduhovnicită”, ea reprezintă pomul cunoștinței binelui și răului și îl „desface pe om de Dumnezeu” (vezi și interesantul studiu *Pomul paradisiac în interpretarea Părinților Bisericii* de Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu și Pr. Dr. Doru Costache; www.crestinortodox.ro/dogmatica/dogma/pomul-paradisiac-interpretarea-parintilor-bisericii).

După Mircea Eliade, „pomul vieții” ar putea fi „un dublet al Pomului Cunoștinței” sau (după cum „cred unii savanți”, cu care savantul înclină să fie de acord) *el era „ascuns” și nu „devenea identificabil și deci accesibil decât în momentul în care Adam și-ar fi însușit cunoașterea binelui și răului, adică înțelepciunea”* (în *Tratat de istorie a religiilor*, p. 230).

persoane, strânse însă, întocmai ca și mâinile, lângă corp (amintind flagrant și de *Cumințenia pământului*).

Sărutul a fost considerat ca o „ilustrare a Cuplului arhetipal”, ca „un cap de serie nu numai în diacronia imagisticii brâncușiene ci și în cea a gândirii simbolice, fiind o expresie a *Urgrund*-ului în ontologia arhaică” (Al-George, p. 65). Robert Knott îl abordează în chiar cadrul mării teme a androgenului ca expresie a unității în dualitate, a coincidenței contrariilor, constatând că „cele două figuri înălțate devin o formă monolită [...], o ființă unică cu un ochi central format din întâlnirea ochilor lor” (apud Al-George, p. 66). S-a luat în considerare și faptul că „în cultura și arta religioasă indiană, imaginea cuplului (*maithuna*, *mithuna*), de cele mai multe ori în îmbrățișare totală, ca la Brâncuși, exprimă ideea încetării oricărei opoziții polare și ca atare, realitatea absolută” (Al-George, p. 66).

Trebuie adăugat aici că ideea de cuplu (ce sugerează în mod expres unitatea sau reunificarea unor elemente contrare aflate în simetrie) este frecventă în opera lui Brâncuși și, implicit, în Ansamblul Monumental de la Târgu-Jiu, unde ea apare pretutindeni: *Masa Tăcerii* (ca două roți de moară suprapuse, de dimensiuni diferite), scaunele din jurul Mesei și de pe Alea Scaunelor (de tip clepsidră), *Poarta Sărutului* (patruzeci de cupluri bărbat-femeie pe arhitravă și opt simboluri ale sărutului pe stâlpii Porții, fiecare reprezentând imaginea mărită a ochilor îngemănați aparținând cuplurilor respective) și *Coloana Infinită* (ca înșiruire de clepsidre sau de romboedre formate din suprapunerea în bază a două trunchiuri de piramidă). Simbolul sărutului (semicercurile unificate sub forma unui *rotundum* secționat vertical) este încadrat de două arcuri de cerc tăiate în piatră (sau de un cerc extern secționat), ce poate face trimitere la viziunea pitagoreică a unui Cosmos închis format din cercuri concentrice sau la miticul Ou al Lumii originar (care poate fi sugerat și de *Masa Tăcerii*). Cele patru simboluri rotunde de pe fiecare stâlp pot să sugereze în ansamblul lor o sferă, ceea ce amintește (din nou) de androgenul sferic, iar faptul că această sferă este inclusă într-un paralelipiped (stâlpul porții) reprezintă de asemenea o coincidență a contrariilor de tip cer-pământ (deoarece în cele mai vechi tradiții cerul este reprezentat de cerc, iar pământul de pătrat).

Petru Comarnescu a fost printre primii exegeți care a început să elucideze elementele românești în opera lui Brâncuși. Încă din 1934 el scria că operele acestuia aparțin „ca semnificație unui stil simbolic românesc, care nu mai e nici pur imagism și nu e nici concepție pură, ci și una, și alta topite, asemenea ghicitorilor noastre populare, într-un tot de luciditate, care prin particular vrea să exprime universalul și prin ceva trecător și ocazional veșnicia” (apud Comarnescu, p. 139-140).

Jean Cassou, în prefața monografiei lui Ionel Jianu, vede în procesul creației lui Brâncuși reîntoarcerea acestui „țăran român” la originile sale, la simplitatea izvoarelor sale, „la natura de unde a venit și care i-a încredințat tainele ei” (Ibidem, p. 140).

După Sidney Geist însă, „Influențele țărănești sunt pertinente pentru un mic număr de lucrări ale lui Brâncuși. Coloana fără sfârșit face parte din acestea”. În ceea ce privește *Pasărea Măiastră*, povestea ei poate că „provine din folclorul românesc, dar nu și concepția sculpturală, viziunea pe care a creat-o Brâncuși”. În esență, marele critic de artă american apreciază că „Arta modernă l-a învățat pe Brâncuși să fie tradițional, să se inspire din arta populară a patriei sale. După ce a creat lucrările inspirate de Rodin, tot la Paris el a învățat să fie tradițional. O seamă de artiști moderni, printre care și pictorul Gauguin, l-au învățat pe Brâncuși să vadă tradiția, formele de artă mai primitive. El nu a rămas un țăran, și arta modernă nu este făcută de țărani. Dacă rămânea la Hobița nu ar fi ajuns ceea ce este. A devenit din nou țăran când, prin procese intelectuale moderne, mai ales prin cioplirea lemnului, a suferit el însuși mari transformări” (apud Pandrea, p. 329).

Trebuie specificat în acest punct că *Măiastra*, pusă pe un soclu care pare o parte dintr-o *Coloană fără Sfârșit* (de exemplu *Măiastra* în marmură albă, din anul 1915; Fig. 3), amintește foarte bine de pasărea sufletului din folclorul românesc pusă pe stâlpul de mormânt (Fig. 4). Iată ce spune despre acest obicei folcloric, în corelație cu *Pasărea* și *Coloana fără sfârșit*, marele etnolog Romulus Vulcănescu: „În evoluția ei rituală, pasărea-suflet prezintă două direcții de dezvoltare mitică, una ascendentă și alta descendentă. Direcția ascendentă semnifică urcarea ei rituală din *universul chtonic al morții* – pe arborele mirific al cosmosului – urcarea se face în trepte, pasărea sufletului astfel închipuită este inițial pusă pe pieptul mortului și înmormântată cu el, este apoi ridicată pe creasta mormântului, de

pe mormânt pe stâlp, de pe stâlp pe arborele vieții și al morții și în cele din urmă pe arborele cosmic. Prin urmare, pasărea sufletului capătă tot mai mult aspectul păsării cu aripile deschise. Direcția *descendentă* din cosmosul creștin semnifică coborârea din coroana arborelui cosmic pe coloana cerului, apoi pe crucea de mormânt. Cu fiecare treaptă a coborârii, pasărea sufletului capătă aspectul de pasăre cu aripile închise, în triplu exemplar apostat pe cruce. În secolul al XX-lea, Constantin Brâncuși sculptează diferite motive ale păsării mitice la români, referitoare la *pasărea sufletului*, *pasărea fără somn* și *pasărea de aur*. Paralel cu acestea sculptează *Cocoșul solar*, *Pasărea măiastră* și *Pajura*” (Vulcănescu, p. 201).

Așadar, *Măiastra* pusă pe un fragment dintr-o *Coloană* (care reprezintă un stâlp de mormânt, adică „un stâlp de reazem pentru suflet”) evocă ascensiunea spre cer a sufletului insului decedat.

După Constantin Antonovici, fost ucenic al lui Brâncuși, arta maestrului său este una cu iz folcloric românesc: „Când Brâncuși s-a născut din acest popor, iar natura darnică l-a înzestrat cu calități superioare, devenind astfel un fiu ales al acestui popor, din anii copilăriei a fost captivat de frumusețile folclorului său, îmbogățindu-i mai târziu inspirațiile cu subiecte din această mitologie, combinând și brodându-și compozițiile cu ornamentații de pe obiectele arheologice care cândva serviseră de instrumente sacre închinat zeilor. Ochiul, chiar nepriceput, descoperă cu ușurință aceste lucruri în liniile lor esențiale, în întortocherile în care trăsătura rectilinie se îmbină cu paralelogramul, cu zigzagul, cu spirala, cu cercul și cu crucea. Din aceste desene liniare sau circulare, mintea ingenioasă a lui Brâncuși s-a inspirat din plin, combinându-le și topindu-le într-o armonioasă și frumoasă formă originală. Iată spre exemplu compozițiile principale ale lui Brâncuși care au luat forma în trei dimensiuni din combinarea folclorului și cu talentul său construind poporului său un adevărat panteism, iar artei universale un drum nou și prețios: *Pasărea măiastră*, *Pasărea în zbor*, *Vrăjitoarea*, *Cocoșul* și *Coloana nesfârșită*” (Antonovici, p. 101).

Vizitând atelierul din Impasse Ronsin, Antonovici descoperă că „Brâncuși își avea sursa de inspirație în natură” (Ibidem, p. 22) și că multe din lucrările lui „își aveau sorgintea în arta populară” (Ibidem, p. 23). El afirmă clar că „spontaneitatea artei lui Brâncuși a apărut numai odată ce acesta a avut viziunea de a lua folclorul românesc drept simbol al artei sale și de a-l pune la baza creației sale artistice [...] creând un drum total nou în artă, fiind clasificat drept cosmogonist” (Ibidem, p. 25).

Antonovici face următoarea legătură între sorgintea folclorică a artei brâncușiene și inspirația provenită din frecventarea muzeului Luvru: „a fost nevoie pentru mintea ageră și expansivă a lui Brâncuși, ca să-i apară de undeva un mic imbold și să provoace erupția vulcanicului său talent și să înceapă o nouă revoluție în artă și mai dinamică decât Rodin. Acest imbold, după cum am pomenit mai sus, i-a venit din climatul Luvrului. Zeii și muzele din el i-au bătut la poarta sufletului său amintindu-i de mitologia cu zei și folclorul din țara copilăriei lui. Din acel moment, poveștile țăranilor și ciobanilor din Carpați, prietenii lui de odinioară, nu mai erau fantezii ci realități. Datorită talentului și spiritului lui inventiv le-a văzut prin ochiul lui de buhă concretizate în materie și expuse în văzul și judecata lumii. Datorită acestui fenomen Brâncuși se găsește pe sine, renunțând complet atât la drumul rodinian, cât și la surzătoarele avantajii, care, pe neobservate, îl prinseseră atât de puternic în mrejele lor” (Ibidem, p. 91).

Pe baza probelor pe care le aduce în capitolul „Arta lui Brâncuși”, Constantin Antonovici consideră că i s-ar fi potrivit acesteia mai bine titlul de «Arta folclorică a lui Brâncuși»” (Ibidem, p. 85).

Afirmațiile sale par să se suprapună în această privință cu cele ale lui Ioan Alexandrescu, cioplitorul care l-a ajutat pe Brâncuși să realizeze *Poarta Sărutului*, care declara: „maestrul a gândit zile întregi și s-a inspirat după arta populară gorjencească, lucrul pe care l-am observat văzând și mulțumirea lui față de ceea ce a realizat” (Alexandrescu, p. 13). Modelele pentru operele din Ansamblul Monumental de la Târgu-Jiu le-a ales inspirându-se așadar din decorurile de pe elementele arhitecturale tradiționale gorjene.

I. Alexandrescu dezvăluie și metoda artistului în privința surselor: „O dată am fost și eu cu el în drum spre Tismana, nu îmi amintesc în ce sat, dar se oprea și privea casele vechi cu porți sculptate și pridvoare cu stâlpi care semănau cu coloane, schița într-un carnet dar nu vorbea mai mult nimic, privea”

²Ideea de ascensiune mistică este dată de atât de „pasăre” (*Măiastra*), cât și de „stâlp” (*Coloana*).

(Ibidem, p. 12). Întrebat de cioplitorul respectiv despre artă, Brâncuși a răspuns: „arta este ceea ce ai văzut la țărani, asta-i arta noastră, că poți să te prezinți oriunde cu ea, chiar și în străinătate, o să vezi tu mai târziu”. Iar la întrebarea pusă de o ziaristă dacă folclorul slujește la ceva, maestrul a răspuns: „E singurul. Tot ce e artă se face prin el însuși” (Medianu).

Mario de Micheli observă că pentru Brâncuși „primitivul” se identifică cu complexul de tradiții, legende și obiceiuri din folclorul românesc. Dar asta „încă nu e totul: există și o anume componentă specifică a acestui folclor, care acționează în arta lui Brâncuși și aceasta este componenta artei populare, aș zice, de-a dreptul, metoda simplificării și stilizării tipice sculpturii țărănești în lemn. O atare metodă ce reduce la o mare puritate și esențialitate de forme motivul real „până la a face din el, adeseori, un simbol ermetic, va deveni pentru Brâncuși un punct de plecare pilduitor. Toate acestea, bineînțeles, nu înseamnă că Brâncuși a rămas închis în limitele folclorului; înseamnă doar că folclorul este, fără îndoială, o cheie de neînlocuit a poeziei sale. Această cheie i-a deschis larg porțile unei cunoașteri și unei dimensiuni noi în domeniul artei; de aici el a ajuns la o absolută autonomie și universalitate a invenției figurative” (Micheli, p. 64).

Raportul lui Brâncuși cu arta populară românească a fost cercetat cu mai multă exactitate de Edith Balaș. Exegeța atrage atenția asupra faptului că Brâncuși a mai realizat două arcade de lemn (Fig. 5) cu aproape douăzeci de ani înainte să creeze *Poarta Sărutului*, ceea ce „aruncă un plus de lumină asupra interesului său față de portalele populare românești. Deși nici una din cele două nu este conformă în amănunte cu vreun tip românesc specific, este greu să ne închipuim că Brâncuși a conceput astfel de lucrări extrem de neobișnuite, dacă n-ar fi avut în minte în principal elemente asemănătoare din tradiția patriei sale. De altfel există o serie de asemănări generale între arcadele lui Brâncuși și cele din satele românești, în special în privința dimensiunilor, proporțiilor și a modului de realizare” (Balaș, p. 43). Motivul *Coloanei fără sfârșit* este și el „regăsit în stâlpii funerari sau stâlpii de pridvor românești” (Ibidem, p. 46).

Cercetătoarea observă că în lucrarea *Adam* se îmbină „zimțurile africane sau românești cu creștăturile de tip cană găsite la *Regele regilor* și cu cercurile aliniat caracteristice crucilor populare” (Ibidem, p. 47). De asemenea, „Zimțurile decorative, despicăturile adânci și scobiturile care fac parte din vocabularul artistic al lui Brâncuși, în *Micuța franțuzoică* și *Cariatida*, și care au fost pecetluite ca fiind de origine africană, sunt omniprezente în arta populară românească. Băncile de lemn ale lui Brâncuși amintesc și mai mult de tradițiile populare românești. În Oltenia, astfel de bănci se află în general în fața porții casei sau sunt folosite ca bancuri de lucru în interiorul șurei” (Ibidem, p. 43). Atât arcadele cât și băncile au fost expuse public. Cele patru *Cupe* (asemănătoare căucurilor țărănești) și *Vasul* (toate realizate în 1920) au jucat și ele rol dublu: de obiecte gospodărești pentru uz personal, dar și de lucrări artistice.

Edith Balaș apreciază că „la fel de demne de atenție în privința îndatoririi lor față de tradițiile populare românești sunt și obiectele-sculpturi brâncușiene care sunt soclurile [...] soclurile brâncușiene poartă pecetea sculpturii populare românești, căci aceasta din urmă arată o preocupare persistentă față de tratamentul non-figurativ al formelor arhitecturale pe scară mică – ceea ce se aplică clar problemei soclului, așa cum l-a înțeles Brâncuși”. Așadar, „Influența artei populare românești este de necontestat în soclurile brâncușiene. Ca și artistul popular, el a prețuit și păstrat frumusețea naturală a lemnului. Cioplirea este voit rudimentară, cu urmele uneltelor vizibile peste tot și cu o predilecție pentru forme grele, masive. Lucrând cu o sensibilitate sculpturală formată asemănător, Brâncuși și artizanul-țăran au creat forme asemănătoare, uneori identice. Majoritatea soclurilor pot fi regăsite fie în elementele arhitecturale țărănești, fie în realizările crucerilor pe care Brâncuși le-a cunoscut în tinerețe”. Iar acest ultim lucru conduce la tehnica asamblării, principiu „care a inspirat o bună parte din opera lui Brâncuși și care i-a acordat o mai mare libertate de acțiune în integrarea elementelor artei populare românești în sculptura sa” (Ibidem, p. 5).

Disponerea unor forme geometrice regulate „de-a lungul unui ax vertical este de fapt ceva foarte caracteristic atât artei populare românești, cât și sculpturii lui Brâncuși” (Ibidem, p. 44). Aceasta se observă atât în cazul soclurilor, cât și în cazul mai multor lucrări din lemn: *Coloana Infinită* (Fig. 6), *Regele regilor* (Fig. 7), *Adam și Eva* etc. Alte tipuri de socluri prezintă afinități cu felurite troițe românești.

E. Balaș crede că „Asamblările brâncușiene diferă”, deoarece „conținutul lor încărcat asociativ ajunge în întregime secundar în decursul procesului creator, în special pentru ochii unui apusean. Într-adevăr, elementele folosite de el suferă un fel de transmutație triplă: obiectele populare românești obișnuite au fost rupte de funcția lor, transplantate într-un mediu cultural diferit și mascate și mai mult prin manevre artistice. Astfel că avem tendința de a percepe asamblările brâncușiene nu în funcție de diversele lor părți (așa cum se întâmplă aproape întotdeauna cu majoritatea asamblărilor), ci ca întreguri formale și expresive” (Ibidem, pp. 48-49).

Se pare că Brâncuși a specificat numai despre două lucrări ale sale că ar fi fost inspirate iconografic de folclorul și obiceiurile din patria sa: *Pasărea măiastră* (cu seria sa) și proiectul unui monument (nerealizat) închinat lui Spiru Haret (*Fântâna lui Haret*). E. Balaș consideră că folclorul românesc a oferit mai multe surse posibile de inspirație pentru opere ca *Leda*, *Cocoșul*, *Himera*, *Începutul lumii*, *Regele regilor*, *Cumințenia pământului* și *Vrăjitoarea*. Concluzia ei este că „Sculptura-obiect a lui Brâncuși ilustrează contopirea tradițiilor populare și a înnoirii avangardiste. Atitudinea față de viață și arta care o reprezintă era aceeași, atât pentru societatea țărănească românească, cât și pentru mulți dintre gânditorii mai radicali din vremea lui Brâncuși. Conceptul tehnic este modern și parizian, în timp ce esența se trage din arta populară românească [...] Dualismul artei lui Brâncuși provine din dualismul personalității sale. Se poate spune că a avut atât atitudinea dionisiacă a țăranului, cât și cea apolinică a gânditorului. Rezolvând aceste tendințe printr-o interpretare a contra-punctului între tradiție și strădania pentru noutatea formală, el a reușit să creeze un stil eficace și complet personal” (Ibidem, p. 57).

Legat de dualismul personalității brâncușiene, D. Lemny afirmă că diversele secvențe vizuale pe care Brâncuși le-a înregistrat în timpul vieții (călătorii în India, în Egipt, în New York etc.) și la care a continuat apoi să reflecteze, nu au fost pentru sculptor simple „evadări”. Acestea au fost „întâlniri necesare care au contribuit la formarea personalității sale, armonie fericită între un «țaran» din Carpați și un artist modern din Montparnasse” (Lemny, p. 13). Cercetătoare consideră că „artistului nu-i plăcea să abordeze în comportamentul său un anume registru histrionic, atunci când își primea vizitatorii veniți să-l vadă în intimitatea atelierului. Bernard Dorival [...] a avut ocazia să asiste în calitate sa de conservator al Muzeului național de artă modernă la negocierile determinate de testamentul lui Brâncuși din 1956. El vedea în sculptor pe bărbatul capabil să se metamorfozeze și totodată să se ascundă îndărătul imaginii pe care și-a construit-o special pentru public, aceasta sub presiunile unui indubitabil spirit ludic care îl caracteriza. Istoricul de artă ne relatează că-n urma invitației direcției muzeului, Brâncuși s-a prezentat «nici mai mult nici mai puțin decât în postură de Moș Crăciun, înveșmântat într-o mantie îmblănită, purtând bonetă și barbă, aidoma patriarhilor din Biblie». Această latură teatrală, subliniată prin veșminte, se îmbina într-un mod desăvârșit cu personalitatea sa, care «inspira considerație, independent de talentul și geniul său»” (Ibidem, p. 34).

Ion Pogorilovschi comentează în cartea sa *Viziunea axială a lumii. De la fenomenul stâlpnic tradițional la Brâncuși*, încărcătura simbolică a stâlpilor de cerdac. El distinge câteva „tipuri consacrate de morfologii stâlpnice simbolizatoare” și propune decodări ale lor. În capitolul „Stâlpul – o sinecdocă a casei” merge pe principiul că decodarea zestrei simbolice a formelor arhaice de stâlpi sculptați, înseamnă decodarea implicată a symbolismului trinivellar al întregului adăpost uman, și aceasta permite formularea a însăși etnosofiei oltene a locuirii (vezi Pogorilovschi, a).

Etnologul Gheorghe Foșca a evidențiat de pildă caracterul de *imago mundi* a unei case tradiționale din Gorj, în care temelia sau talpa echivalează cu partea subpământeană, iar acoperișul cu bolta cerului, între ele fiind spațiul locuit propriu-zis. El descompune casa în trei domenii: temelia (sau talpa), spațiul locuit propriu-zis și acoperișul. Fiecărui domeniu îi aparține un adevărat câmp de credințe și practici spirituale.

Ion Pogorilovschi constată că „Trihotomia nivelelor casei de lemn este larg utilizată astăzi de etnologi, acoperișului reținându-i-se atribuțiile de a conota (de a aduce mai aproape) bolta cerului, lumea sacră de sus, de a mijloci comunicația cu ea, cu sufletele morților, cu postexistența [...] Dacă Brâncuși apare preocupat, de-a lungul întregii sale vieți, de coborârea transcendenței în umilitatea obiectului plastic, dacă obstinația sa artistică a fost legătura cu cerul și cu esențele, deodată cu tema trecerii, a Marelui Drum (ca la Târgu-Jiu) – atunci felul cum se va fi arătat ochilor lui de copil podul

casei părintești (experiență primară a tainei), aceasta nu poate rămâne indiferent exegetului operei brâncușiene” (Pogorilovschi, b, p. 156).

Exista de asemenea „credința imemorială că pe asemenea stâlpi dăltuiți – uneori abrupt mutați din prispă în cimitir, la capul răposaiților – se cațără morții «în brânci», se târâsc anevoie pe verticală, îmbrățișându-i. E drumul lor spre lumea *de dincolo*. Așadar stâlpii pridvorului ce păzeau, acolo, închiderea existențială, adăpostul, acum se deschid indefinit probându-și vocația psihopompă” (Ibidem, p. 158).

Ion Mocioi, într-una dintre primele cărți de cercetare științifică asupra capodoperei lui Brâncuși, consideră că „Stâlpul din Coloana recunoștinței rămâne, alături de celelalte modele din operele Ansamblului de la Târgu-Jiu, element obișnuit ochiului gorjeanului, prin care artistul putea să lase un testament artistic pe înțelesul lui, o dovadă de preamărire a celor ce au fost susținătorii Gorjului, «stâlpii» lui. Numai în ultimă instanță, datorită puterii de invenție moștenită de la aceștia, Brâncuși a putut vorbi spiritualizării românești și, prin aceasta, întregii lumi” (Mocioi, p. 118).

Asemănarea formei *Coloanei fără Sfârșit* (uneori izbitor de puternic) cu stâlpii de poartă sau de cerdac din arta populară românească este, de altfel, evidentă (Fig. 8). Dar și originea morfologiei acestora se pierde în negura timpului, dovadă fiind mărele romboedrice de aur din tezaurul de la Hinova (Fig. 9), datând de la sfârșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului (secolele XIV-XII î.Chr.). Mărele de formă asemănătoare, din chihlimbar, au fost găsite și în peștera de la Cioclovina, realizate în prima perioadă a Hallstattului.

În prefața cărții lui Ionel Jianu, *Brâncuși*, Jean Cassou afirmă că alături de Brâncuși și opera sa ne aflăm „pe tărâmul unei simplități absolute. O simplitate a originilor, înainte de toate. Brâncuși este un țăran român. Și fără îndoială, ținutul său natal se află în vecinătatea spațiilor de unde avea să răsară cea mai de seamă civilizație a Mediteranei noastre străvechi. Însă acest ținut posedă însușiri anterioare oricărei civilizații, însușiri fundamental preistorice. Aici ne aflăm în epoca vechilor păstori, a zeilor și a legendelor. În starea naturală, a unei naturi neîmblânzite. O natură fecundă, fără îndoială, care inspiră, dar a cărei prime forme de expresie exclude orice raționament complicat sau prea elaborat. Spiritul rămâne în forma sa naturală, un spirit elementar, un spirit al munților, al apelor și al pădurilor, conștiința rustică, cuvânt al genezei. Un om având asemenea origini are să-și croiască un destin. Și în mod evident și natural, acest destin va lua forma unei aventuri” (apud Jianu, a, p. 16). Ajuns la Paris, „În virtutea vocației sale copleșitoare, el se împotrivește învățăturilor maestrilor săi, cu toate că unul dintre aceștia fusese cel mai de seamă dintre toți, marele Rodin, și se reîntoarce, aprig și netulburat, la originile sale. Adică la natură, la natura sa primordială care i-a încredințat secretele. Căci aceste origini sunt de natură cosmogonică, sunt originile creării lumii. Însă acum el este un artist, iar crearea lumii se împletește în sufletul său cu creația artistică. În această sferă în care s-a statornicit viața lui hoinară, originile operei de artă sunt acelea care-l vor preocupa în mod deosebit. O astfel de simplitate îi va atrage atenția de acum înainte, și anume simplitatea formelor. Intuiția l-a purtat înspre ținutul și timpul în care această simplitate constituie o chestiune esențială. Ținutul și timpul despre care vorbim poartă numele de Montparnasse. Alți artiști, veniți ca și el din ținuturi îndepărtate, s-au întâlnit în această nemaipomenită coordonată spațio-temporală” (Ibidem, p. 17).

Ionel Jianu crede că arta lui Brâncuși are rădăcini adânc înfipite în preistorie. Sculpturile în lemn înfățișează simțurilor forțe spirituale, „asemenea cioplitorului în piatră primitiv, pentru care sculpturile erau o modalitate de a pune în acord forma materială cu forțele spirituale. Într-adevăr, *Adam și Eva*, *Fiul risipitor*, *Șeful*, *Regele Regilor* evocă povestea omului trăind în universul spiritual popular din țara lui natală” (Ibidem, p. 66).

Mircea Eliade dă una din cele mai interesante explicații privind procesul psihologic prin care Brâncuși s-a întors la sursele artei populare românești, arhaice și primitive. După marele savant, „rămâne faptul că operele lui Brâncuși sunt solidare cu universul de forme plastice și ale mitologiei populare românești, ba poartă uneori și titluri românești (de exemplu *Măiastra*). Într-altfel spus, «influentele» ar fi suscitât o anume anamneză, conducând neapărat la o auto-descoperire. Întâlnirea cu creațiile avangardei pariziene sau cu lumea arhaică (Africa) ar fi declanșat o mișcare de «interiorizare», de întoarcere la un tărâm secret și de neuitat, fiind în același timp tărâm al copilăriei și al imaginarului. Poate că numai *după* ce a înțeles importanța unor creații moderne, a redescoperit Brâncuși și bogăția

propriei sale tradiții țărănești, căreia i-a presimțit, de altfel, posibilitățile de creație. Ceea ce nu vrea să spună, în nici un caz, că, făcând această descoperire, Brâncuși a început să facă «artă populară românească». El nu a copiat formele deja existente, nu a copiat «folclorul». Dimpotrivă, el a înțeles că sursa tuturor acestor forme arhaice – cele ale artei populare din țara sa, ca și cele ale protoistoriei balcanice și mediteraneene, ale artei «primitive» africane sau oceaniene – era îngropată adânc în trecut; și a mai înțeles că această sursă primordială nu avea nimic de a face cu istoria «clasică» a sculpturii, în care s-a găsit situat atât el cât și toți contemporanii lui, în timpul tinereții sale de la București, München sau Paris. Geniul lui Brâncuși a constatat în aceea că a știut unde să își caute adevărata «sursă» a formelor pe care se simțea capabil să le creeze. În loc de a reproduce universul plastic al artei populare românești sau africane, el s-a preocupat, așa zicând, să își «interiorizeze» propria sa experiență vitală. El a reușit astfel să regăsească «prezența în lume» specifică omului arhaic, fie el vânător din paleoliticul inferior sau agricultor al neoliticului mediteranean, carpato-danubian sau african. Dacă s-a putut vedea, în opera lui Brâncuși, nu numai o solidaritate structurală și morfologică cu arta populară românească, dar și analogii cu arta neagră sau cu statuarea preistoriei mediteraneene și balcanice, aceasta s-a datorat faptului că toate aceste universuri plastice sunt cultural omologabile: «sursele» lor se găsesc în paleoliticul inferior și în neolitic. Altfel spus, datorită procesului de «interiorizare» de care am amintit și a anamnezei care a urmat, Brâncuși a reușit să «vadă lumea» ca autorii capodoperelor preistorice, etnografice sau folclorice. El a regăsit, cumva, acea «prezență-în-lume» care permitea acelor artiști necunoscuți să își creeze propriul univers plastic într-un spațiu care nu avea nimic de-a face, de exemplu, cu spațiul artei grecești «clasice». Desigur, toate acestea nu «explică» nici geniul lui Brâncuși și nici opera lui. Căci nu ajunge să afli prezența-în-lume a unui țăran neolitic pentru a putea crea ca un artist din acea perioadă. Dar, atrăgând atenția asupra procesului de «interiorizare», putem înțelege, pe de o parte, extraordinara noutate a lui Brâncuși, și, pe de altă parte, de ce unele opere ale sale par structural solidare creațiilor artistice preistorice, țărănești sau etnografice” (Eliade, pp. 14-17).

Pe de altă parte, „«Interiorizarea» și «imersiunea» în profunzimi făceau de altfel parte din *Zeitgeist*-ul începutului de secol XX [...] Brâncuși era prin excelență *contemporan* cu această tendință către «interiorizare» și căutare a «profunzimilor», *contemporan* cu interesul pasionat pentru studiile primitive, preistorice și preraționale ale creativității umane. După ce a înțeles «secretul» central – anume că nu creațiile folclorice și etnografice sunt susceptibile de a reînnoi și îmbogăți arta modernă, ci descoperirea «surselor» acestora – Brâncuși s-a adâncit în căutări fără sfârșit, curmate doar de moartea sa” (Ibidem, pp. 18-19).

Brâncuși spunea: „În India am găsit înțelepciunea mea păstrată sub ploile Occidentului și stupidităților Parisului: *la paix et la joie!*”, referindu-se fără îndoială la „înțelepciunea naturalității eterne” moștenită de la Hobita, după care se ghida mereu în viața și opera sa. Adică acea formă de *Philosophia Perennis*, o înțelepciune primordială, mereu și pretutindeni consecventă cu sine însuși, foarte asemănătoare însă cu credința animist-panteistă precreștină (păgânismul popular), a unei naturi însuflețite, a țăranilor români. Aceasta explică și de ce avea concepția unui cosmos magic, în care orice lucru, ființă sau neființă are „un suflet” și în care Dumnezeu este „peste tot”.

Referitor la acest pasaj, S. Al-George consideră că artistul, concomitent cu sentimentul comuniunii celor două lumi (românească și indiană), marca totuși un anumit decalaj: „Menționând «ploile Occidentului» și «stupiditățile», se referea la un proces care, pe de o parte a efectuat o coroziune ducând la fragmentarea și anihilarea unor părți din ansamblul moștenirii noastre spirituale, iar pe de altă parte – ca o consecință directă – a aruncat asupra-i un vâl de neînțelegere și discreditare. Deși mediul nostru rural, ca și cel al altor state din răsăritul Europei, deține o cultură folclorică cu puternice – poate cele mai puternice – atașe în experiența simbolică a lumii arhaice, din această experiență nu ne-au rămas decât în artă și în praxisul ritual o sumă de imagini și gesturi lipsite de sensurile miturilor din care descind; de aceea, deși tardiva noastră cultură citadină era deschisă în principiu spre recuperarea folclorului, totuși nu s-a putut valida spiritul, ci ornamentul și litera acestui fond arhaic; în măsura în care, lipsite de sensul lor, fragmentele acestui fond străvechi contraveneau unei realități concepute doar pe dimensiuni citadine, unele dintre acestea erau discreditate și chiar repudiate ca pernicioase superstiții absurde. Originea sătească a lui Brâncuși, dintr-o regiune de munte oltenească, pătrunsă de o mare tradiție, ca și puterea intuiției sale, i-au permis sculptorului gestul marelui curaj cultural de a

regăsi sensul primordial nu numai în ornamental, dar chiar și în acest fond considerat discreditat și irecuperabil [...] Dacă nu ar fi accedat la aceste înțelesuri inexplicite, încifrate doar în supraviețuirile folclorice, Brâncuși nu ar fi putut dobândi sentimentul unei comuniuni de dincolo de milenii cu India [...] Arta sa presupune nu numai o coborâre spre originile comune și spre sensurile simbolice primordiale, dar totodată și o ridicare spre ceea ce se află implicat în acestea, ca ontologie și filosofie a formei estetice. Brâncuși reface astfel, singular, drumul pe care l-ar fi parcurs o cultură istorică românească, dacă ar fi dezvoltat coerent și organic, virtualitățile existente pe treapta ei primordială și anistorică. O atare continuitate între aceste două trepte privind mai ales arta simbolică nu a existat decât în marile culturi orientale, ca cea indiană și chineză; este firesc deci, ca pe un asemenea parcurs, opera sculptorului să-și poată regăsi propriile ei consonanțe în spiritualitatea indiană” (Al-George, pp. 21-22).

Opera lui Brâncuși este strâns legată de viziunea filosofică și religioasă a acestuia asupra vieții, care în parte era una arhaică, aceea a unui Cosmos viu și magic, în care orice lucru (ființă sau neființă) are „spirit” (suflet), și în care spiritul și materia (și oricare altă dualitate) formează o unitate. Unul din cele mai constante scopuri în arta sa a fost acela de a reprezenta acest „spirit” din ființe, lucruri și fenomene, ce țin de sacru și de lumea nevăzută. De aceea, creațiile sale sunt legate de reveria magico-mitică a păgânismului popular. Valorificând o experiență magico-simbolică (ce ține de imaginarul mitico-magic al satului natal) acumulată în copilărie, el s-a sustras la Paris procesului de desacralizare la care existența simbolică este supusă de către civilizația tehnică și științifică (vezi detalii asupra filosofiei și religiozității lui Brâncuși în Buliga, a, b).

Așadar, întâlnirea sa cu avangarda artistică pariziană, descoperirea lumii arhaice și primitive, procesele de „interiorizare” (ce pot fi puse și ele în paralel cu tendințele epocii) prin care s-a „autodescoverit” (regăsind concomitent și „prezența în lume” specifică omului arhaic) l-au făcut să descopere sursele primordiale ale artei populare românești, de la care pleacă în general formele pe care le-a plăsmuit începând cu anul 1907.

Mai concret, Brâncuși a preluat în noua sa artă simboluri sacre și universale mai ales din arta populară românească, de sorginte neolitică, și le-a dat un sens modern. Se pare însă că a suferit și alte influențe „primitiviste”, în special de la arta africană și de la arta și metafizică din spațiul indo-tibetan.

BIBLIOGRAFIE

Alexandrescu, Ioan, *Cu Brâncuși la Tg.-Jiu*, în *Omagiu 100 – Brâncuși*, Comit. de Cult. și Ed. Soc. al Jud. Gorj, Tg.-Jiu, 1976.

Al-George, Sergiu, *Arhaic și universal. India în conștiința românească*, Editura Herald, București, 2001.

Antonovici, Constantin, *Brâncuși maestrul. Mărturii, amintiri, exegeze*, Ed. Semne, 2002.

Balaș, Edith, *Brâncuși și tradițiile populare românești*, Ed. Fundației Culturale „Constantin Brâncuși”, Târgu-Jiu, 1998.

Buliga, Sorin Lory, a (2010), „*Spirit*” și „*materie*” în viziunea unui artist-filosof: *Constantin Brâncuși*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova.

Buliga, Sorin Lory, b (2009), *Simbolică sacră în opera lui Constantin Brâncuși. Cumințenia pământului, Regele regilor (Spiritul lui Buddha), Templul din Indore*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova.

Comarnescu, Petru, *Brâncuși. Mit și metamorfoză în sculptura contemporană*, Ed. Meridiane, București, 1972.

Eliade, Mircea, *Brâncuși și mitologiile, în Mărturii despre Brâncuși*, Ed. Fundației „Constantin Brâncuși”, Târgu-Jiu, 2001.

Georgescu-Gorjan, Sorana, *Așa grăit-a Brâncuși*, Criterion Publishing, București, 2010.

Jianu, Ionel, a, *Brâncuși*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2001.

Jianu, Ionel, b, *Brâncuși*, Ed. Meridiane, București, 2002.

Lemny, Doina, *Constantin Brâncuși*, Ed. Junimea, Iași, 2005.

Lemny, Doina, Velescu, Robert, *Brâncuși inedit*, Ed. Humanitas, București, 2004.

Medianu, Apriliana, *Maestrul Brâncuși*, în „Curentul”, București, 6 octombrie 1930, p. 3-4.

- Micheli, Mario de, *Avangarda artistică a secolului XX*, Editura Meridiane, București, 1968.
- Mocioi, Ion, *Brâncuși: Ansamblul sculptural de la Târgu-Jiu*, Comitetul pentru cultură și artă al județului Gorj, Tg.-Jiu, 1971.
- Pandrea, Petre, *Brâncuși. Amintiri și exegeze*, Ed. Fundației „Constantin Brâncuși”, Tg-Jiu, 2000.
- Pogorilovschi, Ion, a, *Viziunea axială a lumii*, București, Ed. Vremea, 2001.
- Pogorilovschi, Ion, b, *Cele din urmă și cele dintâi*, Ed. Fundației „Constantin Brâncuși”, Tg.-Jiu, 2002.
- Vulcănescu, Romulus, *Mitologie română*, Ed. Acad. R.S. România, 1987.
- ****Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.

Fig. 1 – *Sărutul* (1910) din Cimitirul Montparnasse (Paris)

The Kiss (1910) in Montparnasse Cemetery (Paris)

Fig. 2 – Brad funerar în cimitirul din satul Frâncești (jud. Gorj)

Funeral fir-trees in the cemetery from Frâncești village (Gorj County)

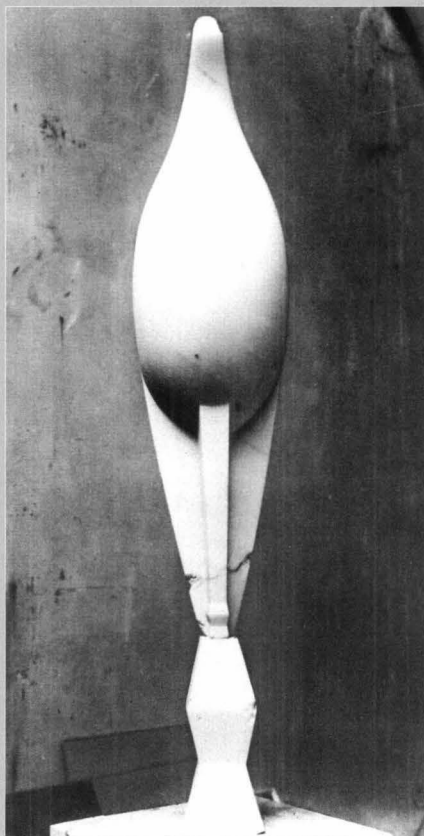

Fig. 3 – *Măiastra* (1915 – 1918, marmură albă, Muzeul de Artă din *Philadelphia*)

Măiastra (1915 – 1918, white marble, The *Philadelphia* Museum of Art)

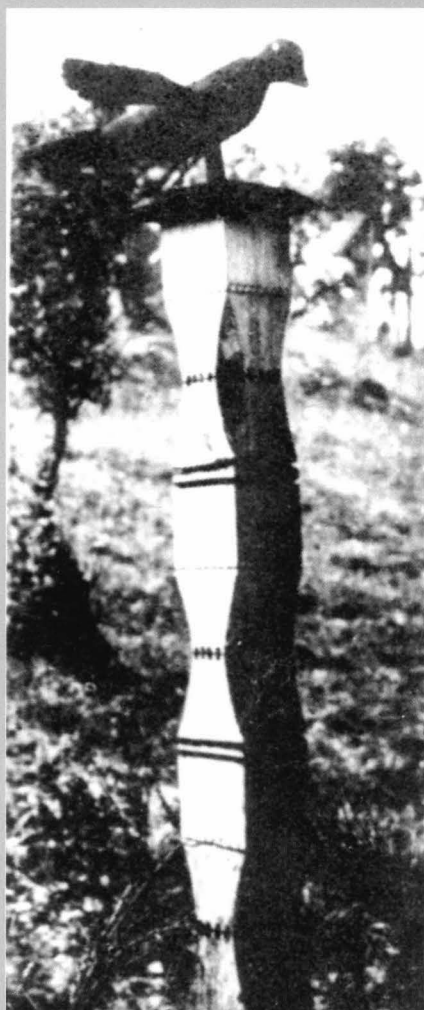

Fig. 4 – Stâlp de mormânt din Hațeg, cu forme ce fac trimitere la Coloana fără Sfârșit, împodobit cu pasărea sufletului

Grave pillar from Hațeg, with shapes resembling the Endless Column, decorated with the bird of soul

Fig. 5 – Constantin Brâncuși sub *Poarta sa de lemn*
Constantin Brancusi under his wooden *Gate*

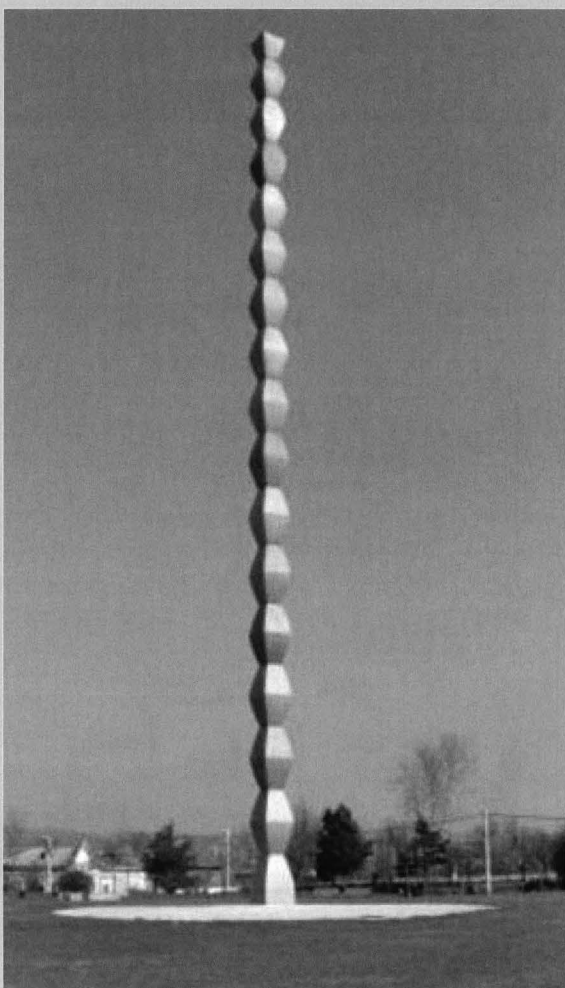

Fig. 6 – *Coloana fără Sfârșit* (Târgu-Jiu, 1937-1938)
The Endless Column (Târgu-Jiu, 1937-1938)

Fig. 7 – *Regele regilor (Spiritul lui Buddha)*
(Muzeul „Solomon Guggenheim”, New York)

The King of Kings (The Spirit of Buddha)
("Solomon Guggenheim" Museum, New York)

Fig. 8 – Stâlpi de pridvor cu elemente romboedrice
(Muzeul Satului Vâlcean)

Porch pillars with rhombohedral elements
(Vâlcea Village Museum)

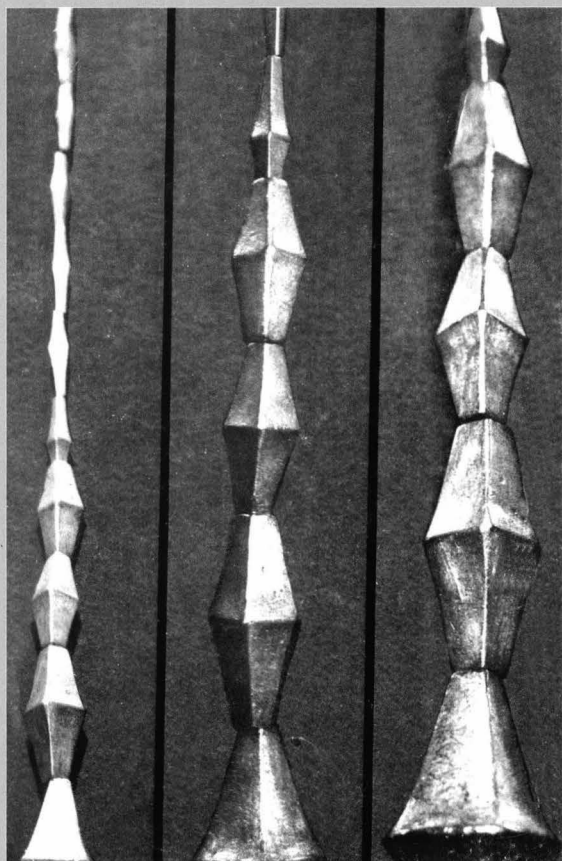

Fig. 9 – Măgele de aur din tezaurul
de la Hinova (secolele XIV-XII î.Chr.)

The golden rhomboidal beads in the Hinova
thesaurus (14th–12th centuries B.C.)

Arta populară proletcultistă ilustrată printr-o inedită piesă vestimentară românească din colecția Muzeului Rus de Etnografie

Adrian SCHEIANU*

In the Soviet Union the first decade after the October Revolution was the golden era of folklore scholarship research. Since the party and the government were occupied with many urgent tasks, scientists could pursue freely their interests. As a result, significant studies were completed. But at the beginning of the first five year plan, in 1929, folklore became the subject of much debate and criticism. Adherents of the PROLETKULT called for the eradication of all aspects of folklore branded it as a harmful survival of the past which should not be cultivated as art. During the reign of Stalin over the Soviet Union the officials had as purpose the destruction of the old way of life and the building of communism. Folk art fell out of favor with the newly created Soviet government for a time, but as the government became actively involved in creating a new culture for their new society, they realized the potential of folklore as a means to achieve their goals.

Since the last '40 of the last century the model of developing a pseudo folk art was also used in other socialist countries, with the same purpose. In the textile collections of the Russian Museum of Ethnography, now days one of the most important ethnographic museum in the world, there is a unique sample of folk art, a traditional waistcoat made of sheep skin decorated with embroidery representing communist symbols. The waistcoat is present of a Romanian fur dresser to I.V. Stalin in 1949. The exhibit was part of an exhibition of the gifts to Stalin, organized in 1953, in Moscow, and it is a fine example of the new folk art favored by the communist regime.

Keywords: folk art, waistcoat, Russian Museum of Ethnography, communism, I. V. Stalin

Cuvinte cheie: artă populară, vestă, Muzeul Rus de Etnografie, comunism, I. V. Stalin

Etnografia și folclorul rusesc în primii ani ai epocii sovietice

Anii '20 au fost o perioadă în care studiile de etnografie și folclor au înflorit în Uniunea Sovietică, structură statală creată pe ruinele imperiului țarist. Noua guvernare, instaurată o dată cu revoluția bolșevică a fost nevoită să întreprindă eforturi susținute pentru a-și implementa politica în viața economică, socială și administrativă pentru a construi noua societate, forurile de conducere ale societății sovietice au fost puțin interesate, datorită motivelor enumerate anterior, de a controla și cenzura numeroasele studii și cercetări de etnografie care vizau civilizația tradițională dezvoltată de popoarele din fostul Imperiu Rus, cercetările putând să se dezvolte liber în acest fel¹. De astfel primii ani din istoria culturii sovietice au fost deosebit de efervescenti, operele născute atunci deosebindu-se sensibil de operele deceniilor viitoare marcate de o sterilitate creativă. În epocă se remarcă o dualitate izbitoare: libertatea neîngrădită și înregimentarea culturii, pusă în slujba intereselor politice ale noii elite conducătoare, mergând mână în mână. Cu toate că bolșevicii aveau o viziune pur instrumentală despre cultură, considerată drept o latură a procesului de guvernare menită să modeleze spiriturile și să sădească în ele convingerile necesare construirii unei societăți de tip nou, cultura rusă a reușit să evolueze și dezvolte, creând valori originale rămase în patrimoniul cultural universal.

Situația se schimbă când regimul sovietic pe deplin consolidat îl va avea la conducere pe I. V. Stalin, secretar general al CC al PCUS și o dată cu implementarea planului cincinal în 1928, când și lumea științifică a fost supusă unui control strict, începând și critica însoțită de cenzura folclorului și etnografiei. Lumea satului și valorile produse de acestea au fost văzute ca atașate vechiul regim țarist și capitalismului și prin urmare depozitare de tendințe contrarevoluționare, viitorul fiind rezervat clasei muncitoare iar toate formele de cultură trebuiau să reprezinte interesele proletariatului. Mișcarea politico – ideologică Prolekult, foarte activă și influentă în primii ani ai regimului sovietic afirma că

*muzeograf, Complexul Național Muzeal ASTRA; e-mail: adrian.scheianu@muzeulastra.com

¹Miller, Frank J, The Image of Stalin in Soviet Russian Folklore. În Russian Review, Willey-Blackwell, Hoboken New Jersey, ian. 1980, vol. 39, nr. 1, p. 50.

toate creațiile din epocile precedente trebuiau șterse sau, cel puțin, trecute sub tăcere, pentru a face loc unei culturi de tip nou². Se avea în vedere și eradicarea folclorului și formelor de artă tradițională din societate.

Pentru a-și continua cercetările au trebuit să justifice faptul că acestea sunt necesare regimului comunist. Altfel colecțiile de folclor și obiecte etnografice deținute de biblioteci, muzee și alte instituții de cultură ar fi urmat să fie desființate sub acuza de nonsensuri burgheze³. Un impuls decisiv în orientarea studiilor etnografice spre un folclor angajat și menit să ajute la crearea omului de tip nou sovietic, l-au avut luările de poziție a doi importanți intelectuali ai regimului: scriitorul Maxim Gorki și Yuri Sokolov, președintele secției de folclor al Uniunii Scriitorilor Sovietici⁴. Aceștia au demonstrat că și creațiile inspirate din lumea satelor își pot aduce contribuția la devenirea omului sovietic⁵. Convins de argumentele celor doi guvernul sovietic, prin instituții specifice a început să colecteze, cultive și valorifice diferite piese și aspecte provenite din mediul rural. Centre de studiere a civilizației tradiționale au luat naștere pe tot cuprinsul Uniunii Sovietice, începe practic o instituționalizare a folclorului. Regimul a sesizat deci relativ timpuriu posibilitățile de a folosi arta populară ca parte a mașinii de propagandă. La sfârșitul anilor '30 tranziția spre un folclor înregimentat a fost completă, rezultatul fiind un pseudo-folclor sovietic care a continuat până la moartea lui Stalin, survenită în anul 1953.

În timpul celui de al doilea război mondial regimul sovietic va face apel masiv la sentimentele naționale ale rușilor multe elemente legate de identitatea națională rusă fiind recuperate și integrate în propaganda regimului. În a doua jumătate a anilor '40 existența folclorului angajat a convenit ideologiei marxist-leniniste, beneficiind chiar de o situație privilegiată. Aceasta va fi exportată și în țările satelit din estul Europei, realitățile de aici adaptându-se și sincronizându-se rapid la cele sovietice. Conducătorii est europeni, și nu numai, au beneficiat din plin de experiența sovietică în manipularea și uniformizarea culturii tradiționale folosită ca un instrument propagandistic.

Muzeul Rus de Etnografie

Având sediul în Sankt Petersburg, Muzeul Rus de Etnografie ilustrează cultura tradițională a popoarelor din Rusia și din țările învecinate atât din Europa cât și din Asia. Muzeul deține, în prezent, peste 700 000 de obiecte de patrimoniu, dintre care aproximativ jumătate sunt creații ale popoarelor neruse. Cele mai vechi piese datează din secolul al XVI-lea, dar cea mai mare parte din colecție cuprinde obiecte de patrimoniu care acoperă secolul al XIX până în epoca contemporană⁶.

Istoria muzeului este legată de fondarea în anul 1895 a Muzeului Rus în urma unui decret imperial (cunoscut ca Muzeul Rus de Stat din 1917). Acestuia i s-a adăugat în 1902 departamentul de etnografie cu scopul de a prezenta „o imagine a spațiului etnografic a patriei, o imagine a popoarelor locuitoare a Rusiei și a țărilor vecine”. În 1934 Departamentul Etnografic a fost transformat într-un centru cultural și științific de sine stătător denumit Muzeul Statal de Etnografie. În 1948 când muzeul primește colecțiile Muzeului de Stat al popoarelor URSS, cu sediul la Moscova, a fost redenumit Muzeul Statal de Etnografie al popoarelor din URSS. Numele actual, Muzeul Rus de Etnografie, a fost adoptat printr-un decret emis de guvernul rus în 1992⁷.

Departamentul de etnografie s-a aflat, inițial, sub patronajul familiei imperiale, ilustrând astfel interesul oficial față de cultura tradițională existent în sânul intelighenției ruse încă din deceniile precedente. A fost vremea unor tendințe tradiționaliste în societatea rusă, mulți intelectuali văzând în occidentalizarea excesivă impusă încă din vremea lui Petru cel Mare, o îndepărtare de sufletul rus

²Pipes, Richard, *Scurtă istorie a revoluției ruse*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 290.

³Oinas, Felix J., *The Political Uses and Themes of Folklore in Soviet Union*. În *Journal of the Folklore Institute*, Indiana University Press, Bloomington, Indiana, 1975, vol. 12, nr.2/3, pp. 157-175.

⁴Idem, *Folklore and politics in the Soviet Union*, Slavic Review, mar. 1973, Association for Slavic, East European and Eurasian Studies, University of Pittsburgh, Pittsburgh, vol. 32, nr. 1, pp. 45-58.

⁵Miller, Frank J., *op.cit.*, p. 52.

⁶Botyakova, Olga, *Russian Museum of Ethnography Guide*, AO Slavia, Sankt Petersburg, 2010, p. 11.

⁷Ibidem, p. 11.

adevărat, care mai putea fi găsit numai în mediul rural. Narodnicismul, dezvoltat și într-un curent politic, considera că țărănimea este clasa socială cea mai importantă a Rusiei, în ultimile decenii ale secolului al XIX-lea membri educați ai societății începând să meargă în lumea satelor în căutare de valori rusești încă nealterate de influențe străine⁸.

Bazele colecțiilor muzeului își au originea în donațiile țarului Nicolae al II-lea și a altor membri ai dinastiei Romanov, precum și a numeroși colecționari particulari, ca Feodor Mikhailovich Pliushkin sau Natalia Leonidovna Shabelskaya, interesați în păstrarea și promovarea culturii tradiționale⁹. Colecțiile s-au îmbogățit prin expediții științifice și cercetări de teren întreprinse de personalul de specialitate al muzeului pe tot cuprinsul Rusiei. Și în prezent una dintre activitățile de bază ale specialiștilor muzeului o reprezintă cercetarea de teren.

Muzeul este găzduit într-un superb monument de arhitectură ilustrând stilul clasicist rus, proiectat și construit în primii ani ai secolului trecut de arhitectul Vasily Fedorovich Svinyin. Expoziția a fost deschisă publicului la 3 iunie 1923, fiind organizată prin gruparea exponatelor după principiul geografic. În prezent muzeul găzduiește 12 expoziții permanente, ilustrând diversitatea etnică a Rusiei, respectând planurile originale ale echipei fondatoare a muzeului. Expozițiile permanente ilustrează popoare și grupuri etnice ca: rușii, popoarele din nord-vestul Rusiei și Baltica, popoarele Caucazului de Nord, popoarele Volgăi și Uralului, popoarele Siberiei și Orientului îndepărtat, ucraineni, moldoveni, bieloruși, evreii prin prezentarea istoriei și culturii dezvoltate de aceștia pe teritoriul Rusiei, popoarele Asiei Centrale și Kazahstanului¹⁰.

Azi unul dintre cele mai mari și importante muzee etnografice din lume, Muzeul Rus de Etnografie a primit, în 1986, statutul de instituție de cercetare de înaltă importanță și, în 1991, și colecțiile sale au intrat în Registrul de Stat al Federației Ruse pentru obiecte cu valoare deosebită ale patrimoniului cultural¹¹.

O inedită piesă de artă populară din colecția Muzeului Rus de Etnografie

În colecțiile de textile ale Muzeului Rus de Etnografie din Sankt Petersburg, pe lângă alte piese vestimentare românești, de factură tradițională, se află un unic și inedit obiect vestimentar reprezentând o vestă în stilul celor tradiționale decorată cu însemne socialiste. Vesta a fost primită cadou de către dictatorul sovietic I.V. Stalin în anul 1949, cu ocazia prezenței în Moscova a unei delegații din Republica Populară România, de la cel care a confecționat-o, blănarul Ioan Denghia.

Exponatul a fost parte a unei expoziții organizate în capitala sovietică, în 1953, anul morții lui Stalin, având ca temă daruri primite de conducătorul sovietic din partea a diferitelor delegații venite din țări ale lagărului socialist.

Sub denumirea de *cojoc* – *kozhok*, avem un veștmânt scurt până în talie fără mâneci, cu o lungime de 61 cm, confecționat din piele de oaie prelucrată cu mițe cu tot. Închiderea este realizată în față, cu cinci nasturi. Prezintă aplicații din piele în culorile negru, roșu și galben deschis, care conturează scobitura mânecilor, poalelele, buzunarele și marginile piesei. Partea din față prezintă broderii, dispuse de o parte și de alta a sistemului de închidere, reprezentând spice de grâu la baza cărora se află secera cu ciocanul, și soarele la răsărit ieșind după un munte împădurit. Cele două buzunare aflate în partea inferioară a vestei ilustrează, tot prin broderie, câte un tractorist ieșit la munca câmpului. În partea din spate, la bază, există o broderie ilustrând sonde de petrol și o uzină încadrate de motive florale.

O analiză sumară a motivelor ce decorează vesta ne permit să înțelegem noile teme ce vor fi adoptate de noul regim politic instaurat în România în anii imediat următori celui de al doilea război mondial. Dacă aspecte din viața rurală apar și în iconografia oficială a epocii precedente, țăranii fiind, de obicei, surprinși în ipostaze idilice într-un cadru bucolic, în timpul regimului socialist țăranii sunt surprinși în activități dinamice care simbolizează progresul tehnologic și pașii înainte realizați sub

⁸Hoskins, Geoffrey, *Rusia. Popor și imperiu*, Editura Polirom, Iași, 2001, pp. 248-251.

⁹Botyakova, Olga, *op.cit.*, p. 12.

¹⁰Ibidem, pp. 13-15.

¹¹Ibidem, p. 10.

tutela regimului. Tractorul aflat la aratul câmpului, brodat pe vestă, sugerează mecanizarea agriculturii și progresul adus acestei ocupații tradiționale a poporului român, fapt sugerat și de spicele de grâu. Sondele de petrol fac referire la bogăția în petrol a aubsolului românesc, resursă foarte prețuită și care singulariza oarecum România în concertul celorlalte state socialiste, exceptând Uniunea Sovietică. Soarele răsărind reprezintă noul început și speranța, iar muntele și pădurea fac referință la relieful României. Secera încrucișată cu ciocanul este un simbol pentru reprezentarea comunismului și a partidului comunist, devenit cunoscut prin încorporarea sa în steagul roșu al URSS.

De remarcat că atât sonda de petrol, cât și spicele de grâu și muntele cu pădurea se regăseau pe stema Republicii Populare România prelungindu-și prezența în heraldica socialistă românească și în deceniile următoare.

Piesa aflată în colecția de textile a Muzeului Rus de Etnografie reprezintă un bun exemplu de instituționalizare a artei populare, după exemplul oferit de sovietici, și de încercare de implementare a politicilor comuniste în mediul rural, mediu din care făceau parte cei mai mulți români.

Mulțumim doamnei Elena Osipova, secția programe educaționale din cadrul Muzeului Rus de Etnografie pentru semnalarea existenței acestei piese și doamnei Lubov Gorodneva, curator al colecției textile a departamentului Ucraina, Bielorusia și Moldova, din cadrul aceluiași muzeu, pentru informațiile legate de piesa amintită.

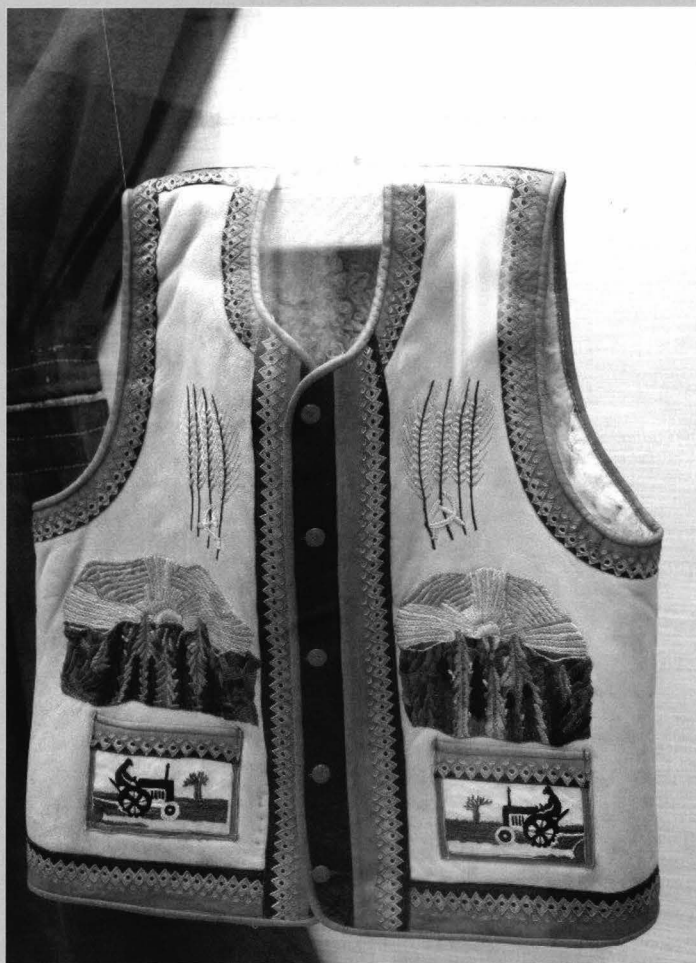
BIBLIOGRAFIE

- Botyakova, Olga, *Russian Museum of Ethnography Guide*, AO Slavia, Sankt Petersburg, 2010.
- Hoskins, Geoffry, *Rusia. Popor și imperiu*, Editura Polirom, Iași, 2001.
- Oinas, Felix. J, *Folklore and politics in the Soviet Union*, Slavic Review, mar. 1973, Association for Slavic, East European and Eurasian Studies, University of Pittsburg, Pittsburg, vol. 32, nr. 1.
- Idem, *The Political Uses and Themes of Folklore in Soviet Union*. În *Journal of the Folkore Institute*, Indiana University Press, Bloomington, Indiana, 1975, vol. 12, nr. 2/3.
- Miller, Frank J, *The Image of Stalin in Soviet Russian Folklore*. În *Russian Review*, Willey-Blackwell, Hoboken New Jersey, ian. 1980, vol. 39, nr. 1.
- Pipes, Richard, *Scurtă istorie a revoluției ruse*, Editura Humanitas, București, 1998.

Muzeul Rus de Etnografie din Sankt Petersburg

The Russian Museum of Ethnography in Sankt Petersburg

Vestă oferită cadou lui I.V. Stalin de către blănarul român
Ioan Denghia, colecția Muzeului Rus de Etnografie

Waistcoat offered as a gift to I.V. Stalin by the Romanian fur
dresser Ioan Denghia, in the collection of the Russian
Museum of Ethnography

„Monede chinezești – o istorie de 3.000 de ani” și „Beautiful China”.
O abordare inedită a culturii chineze
la Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”

Raluca BUȘIE*

The article is a presentation of an important event – the exhibition „Chinese coins - a 3.000 years history” and „Beautiful China” - which took place during February till May 2016 organized by the „Franz Binder” World Ethnographic Museum, department of the „ASTRA” National Museum Complex from Sibiu, in collaboration with The Embassy of the People's Republic of China and Confucius Institute.

The exhibition gathers about 51 panels which present the historical evolution of coins from the ancient times till the modern on various aspects: social, political and aesthetically. „Beautiful China” is a selection of 60 photos presenting well-known symbols of China but also aspects from everyday life.

Keywords: China, exhibition, coins, photos, artifacts, House of Arts, embassy, institute, Confucius, civilisation, history

Cuvinte cheie: China, expoziție, monede, fotografii, artefacte, Casa Artelor, ambasadă, institut, Confucius, civilizație, istorie

Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”, parte componentă a Complexului Național Muzeal „ASTRA” Sibiu, a fost inaugurat la 18 mai 1993, fiind primul și, până în prezent, singurul muzeu din România a cărui activitate constă în a prezenta publicului diverse aspecte de cultură, civilizație și artă ale popoarelor extraeuropene: „un muzeu făcut de europeni, în primul rând pentru europeni, despre non-europeni”¹.

Din Extremul Orient, țara care a beneficiat de cea mai bună valorificare din punct de vedere expozițional în cadrul Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder” a fost China, țară recunoscută pentru civilizația sa străveche dar și pentru dinamismul și vitalitatea sa.

De-a lungul celor 23 ani de activitate a muzeului, patrimoniul de proveniență chineză a cunoscut o îmbogățire continuă prin intermediul donațiilor, achizițiilor și schimburilor de colecții, ajungând ca astăzi să cuprindă peste 300 de piese de o mare varietate categorială (costume ale minorităților naționale din China, piese din porțelan, jad, steatită, monede, evantaie, piese de mobilier, tablouri pictate pe hârtie din scoarță de dud, piese lăcuite, etc.).

Dând curs unei propuneri de colaborare venită din partea Institutului Confucius din Sibiu, realizată prin intermediul domnului Song Shaofeng, Chinez – Director, Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder” a acceptat cu deosebit interes propunerea chineză concretizată prin organizarea celor două expoziții „Monede chinezești – o istorie de 3.000 de ani” și „Beautiful China”, puse la dispoziția noastră cu multă amabilitate de către Ambasada Republicii Populare Chineze la București. Acestea prezintă publicului, prin intermediul fotografiilor, monedelor și artefactelor, aspecte din fascinanta cultură și civilizație chineză.

Rezultatul acestor colaborări a fost unul inedit, datorită faptului că expoziția realizată a avut trei segmente de expunere: primul segment este reprezentat de cele 51 de panouri cu monede și bancnote încorporate ce alcătuiesc expoziția „Monede chinezești – o istorie de 3.000 de ani”, cel de-al doilea îl reprezintă selecția de piese provenite din China, din colecțiile Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder”; ultimul segment este reprezentat de cele 60 de fotografii reunite în cadrul expoziției „Beautiful China”. Primele două segmente au fost reunite în cadrul sălii mari de expunere din Casa Artelor, Piața Mică, Nr. 21 iar expoziția de fotografii se regăsește în sala de conferințe din aceeași locație.

Așadar sub un singur acoperiș se află expuse panouri, piese etnografice și fotografii ce ilustrează milenara cultură și civilizație chineză. Artefactele din colecțiile Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder” sunt rezultatul unei colaborări deosebit de fructuoase care se întinde

*muzeograf, Complexul Național Muzeal ASTRA; e-mail: raluca.busie@muzeulastra.com

¹Bucur, Corneliu, *Muzeul de etnografie universală „Franz Binder”*, Muzeul Civilizației Transilvane „Astra”, Muzeul de Etnografie Săsească „Emil Sigerius”, Studioul „Astra Film”, *Galeriile de Artă Populară, mic ghid*, Editura Astra Museum, Sibiu, 2003, p.12.

pe parcursul mai multor ani cu Ambasada Republicii Chineze în România și Institutul Confucius, dar provin și din diverse donații².

Donațiile din partea Ambasadei Republicii Populare Chineze la București și ale Institutului Confucius din Sibiu nu s-au produs de la sine ci au apărut ca rezultat firesc al relațiilor cordiale de colaborare pe care Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder” le-a cultivat timp de mai mulți ani, acest program de activități derulându-se și în prezent cu mult succes.

Ambasada Republicii Populare Chineze la București dispune de un Serviciu cultural foarte bine reprezentat, precum și de numeroase expoziții itinerante, bine structurate tematic. Foarte strânsa colaborare cu această ambasadă s-a concretizat, de-a lungul timpului, într-o serie de expoziții apreciate de publicul sibian și nu numai: „Din creația artizanală a popoarelor lumii I” (septembrie 1992 - iunie 1993), „Picturi chinezești pe scoici, bumbac, coajă de copac” (iulie - august 1993), „Evantaiul chinezesc” (februarie - aprilie 1994), „Picturi chinezești - lemn de plută” (septembrie - octombrie 1994), „Textile chinezești” (februarie - aprilie 1995), „Din creația artizanală a Chinei. Bronzuri și ceramică” (mai - iunie 1996), „Hong Kong - întoarcerea la patria mamă” (expoziție de fotografii, iulie 1997), „Peisaje chinezești” (1998), „Tapiserii chinezești moderne” (martie - iunie 2000), „Arhitectură din China” (expoziție de fotografii, iunie 2001), „Din creația artizanală contemporană a Chinei” (iulie - august 2001), „Pictură tradițională chineză” (mai 2002), „Din cultura tradițională a Chinei” (aprilie - iunie 2003), „Arta bronzului în China antică” (mai - august 2004), „Redescoperirea Chinei” (mai - iulie 2005).

Cel de-al doilea partener al Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder” în realizarea acestor expoziții este Institutul Confucius, din cadrul Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, lansat oficial în data de 18 noiembrie 2007, fiind primul fondat în România. Scopul Institutului Confucius este să întărească cooperarea româno-chineză în domeniul educațional, să susțină și să promoveze dezvoltarea studierii limbii chineze și să intensifice înțelegerea reciprocă dintre români și chinezi³.

Colaborarea dintre Institutul Confucius și Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder” s-a concretizat de-a lungul timpului în organizarea mai multor expoziții dintre care amintim: „Artă și măiestrie în China. Evantaie, umbrele și broderii” (ianuarie - martie 2012), „China. Impresii de călătorie” (iunie - iulie 2013), „Oameni și locuri. Fotografii din colecțiile Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder” (noiembrie 2014 - ianuarie 2015).

Cele 51 de panouri ce alcătuiesc expoziția „Monede chinezești - o istorie de 3.000 de ani” cuprind câteva sute de monede, ce ilustrează îndelungata istorie de folosință a monedelor chinezești, din Neolitic - când cochiliile cowry (ghioc) erau folosite în schimburile ceremoniale - și până în secolul al XX-lea.

Moneda este oglinda transformărilor de ordin politic, economic, social, cultural și artistic suferite de societatea chineză de-a lungul timpului. Putem identifica trei mari etape în evoluția monedelor chinezești, prezentate în ordine cronologică în cadrul expoziției:

1. monede antice de la apariția acestora până în perioada dinastiei Qing.
2. monede chinezești de la sfârșitul dinastiei Qing în Republica China până în timpurile moderne.
3. monede chinezești din perioada modernă.

Primele obiecte cu valoare monetară utilizate de chinezi au fost cochiliile unei specii de melci acvatici. Acest fapt a marcat începutul tranziției de la vechiul sistem de troc la noua eră marcată de simboluri monetare. A urmat, apoi, Epoca Bronzului în timpul căreia chinezii și-au folosit toate abilitățile și înțelepciunea în realizarea unei remarcabile culturi a bronzului. Monedele de bronz au înlocuit cochiliile și în plus a început circulația metalelor prețioase ca aurul și argintul. Odată cu dezvoltarea comerțului au apărut și au intrat în circulație numeroase tipuri de bani. Ca urmare a dezvoltării civilizației moderne, toate aceste tipuri de bani au evoluat către un sistem monetar integrat, funcțional și în prezent.

²Dintre cei mai importanți donatori de piese din China amintim pe: Franz Binder, Arthur von Sachsenheim, Andreas Breckner, E. Schuleri, Cristina Schuster, Rudolf Nusbächer, Șuțu Ecaterina, Schulerus Trude, Livia Solomon, Alexander Veigl.

³Extras din textul pus la dispoziție cu multă amabilitate de reprezentanții Institutului Confucius din Sibiu.

Istoria banilor în China începe în urmă cu mai bine de 4.000 de ani iar tipurile de bani care au fost folosiți de-a lungul timpului au fost numeroase și variate, de la formele monetare străvechi, monede de aur și argint, la monede de cupru și bani de hârtie. Dezvoltarea banilor a dat oamenilor mai multă libertate de mișcare și de asociere. De-a lungul fiecărei perioade istorice, diferitele materiale și metode de prelucrare a banilor au reflectat nu doar forța politică dar și situația economică a țării și, de asemenea, nivelul dezvoltării tehnologice.

Întotdeauna banii au fost strâns legați de dezvoltarea societății. Schimbările și înlocuirile monedelor spun o poveste vie despre vicisitudinile la care a fost supus poporul chinez, înălțarea și declinul dar în egală măsură reflectă în mod amplu abilitățile și imaginația meșterilor care au transformat realizarea acestor bani într-un proces artistic unic și desăvârșit⁴.

Micuțele monede antice din expoziție atrag atenția atâtor oameni deoarece au fost martorii evenimentelor istorice care au conturat procesele de evoluție politică, economică și culturală a fiecărei dinastii și perioade din istoria Chinei. Aceasta este, de altfel, și înțelesul „răsăritul și apusul dinastiilor se datorează banilor”. În timp ce vizitatorul admiră banii chinezești în toate formele, mărimile și dimensiunile lor, veți dobândi de asemenea o profundă înțelegere a istoriei și culturii Chinei. Acesta este, de altfel, scopul și intenția acestei expoziții: să explice evoluția istorică a Chinei, de la începuturi și până în prezent, prin intermediul banilor.

Expoziția a fost îmbogățită și, cu câteva piese reprezentative din China (textile, piese din inventarul casnic, piese decorative, monede, evantaie etc.) din colecțiile Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder”⁵, adunate de-a lungul timpului din donații – venite din partea Ambasadei Republicii Populare Chineze la București, a unor călători – colecționari, a Centrului Wo Xing din Beijing, etc.- sau achiziții.

O bună parte din piesele din China provin din colecția donată de Arthur von Sachsenheim (obiecte de mici dimensiuni - acuarele executate pe hârtie de dud reprezentând fluturi, vas chinezesc lăcuit pentru păstrarea podoabelor dar și obiecte de mari dimensiuni ca: geamantanul din bambus, scăunelul confectionat din același material, etc.) dar și din cea adusă de Andreas Breckner (mai ales statuetele aflate în fosta expoziție permanentă a Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder”, mica statueta din steatită, sculptată cu grijă și ușor colorată, seria de tablouri pictate pe hârtie din scoarță de dud, fină și mătăsoasă etc.).

Dintre exponatele din China, ce au avut mare succes în rândul publicului și care sunt expuse în cadrul expoziției amintim: piese textile (costume ale minorităților naționale din China), obiecte din porțelan, obiecte lăcuite, monede, evantaie, piese de mic mobilier, broderii, vase de tip cloisonné, pălării, etc.

Colecția de costume ale minorităților naționale din China este o donație a Ambasadei R. P. Chineze la București din anul 1994, reunind aproximativ 50 de ansambluri vestimentare deosebite reprezentative pentru cele mai importante naționalități minoritare, care alături de comunitatea han, alcătuiesc panorama multietnică și multiculturală chineză. În cadrul expoziției sunt prezentate 5 astfel de ansambluri vestimentare care aparțin următoarelor minorități naționale chineze: MIAU, NAUI, NAXI, JINGPO și OROQEN⁶.

Expoziția „Beautiful China” reunește 60 de fotografii excepționale ce au fost publicate în reviste de specialitate și mass-media chineză (printre care cunoscutele instituții de presă „Xinhua” și „China Daily”). Fotografiiile immortalizează de la peisaje, localități, obiceiuri tradiționale, zgârie-nori până la instantanee surprinse în viața cotidiană.

În cadrul expoziției sunt evidențiate simbolurile binecunoscute ale Chinei: Marele Zid Chinezesc, Orașul Interzis, Armata de teracotă, Ursul Panda, Ceaiul verde, Mătasea, Trenul de mare viteză etc. dar și aspecte din viața cotidiană a chinezilor.

⁴Extrase din textele de sală ce au însoțit expoziția itinerantă a Ambasadei Republicii Populare Chineze la București, traducere: Crina Mareș.

⁵Expoziția permanentă a purtat numele „Din Cultura și Arta Popoarelor Lumii”, fiind inaugurată în anul 1993 și momentan se află într-un amplu proces de reorganizare.

⁶Bonte, Pierre; Izard, Michel, *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 138.

Pe parcursul desfășurării expoziției, a fost elaborat un program de educație muzeală orientat cu precădere către elevii din ciclul primar și gimnazial, care i-a introdus pe copii în lumea artelor chinezești prin intermediul unor ateliere interactive de decupaje de hârtie și caligrafie chineză. Acest program a presupus următoarele activități: ghidajul expoziției realizat de muzeograf sau pedagogul muzeal, vizionarea unor filmulețe referitoare la cultura și civilizația chineză, activități practice ce includ decupaje în hârtie, caligrafie chineză, realizarea de măști specific chineze. Contribuind la mai buna cunoaștere a culturii unei civilizații multimilenare, înscriindu-se în cadrul bunei colaborări dintre Complexul Național Muzeal ASTRA – Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”, Institutul Confucius, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu, colecționari, comunitatea educațională etc., expoziția a fost dedicată deschiderii noului an chinezesc - Anul Maimuței de Foc - sărbătorit pe 8 februarie 2016.

BIBLIOGRAFIE

Bucur, Corneliu, *Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”, Muzeul Civilizației Transilvane Astra, Muzeul de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”, Studioul „Astra Film”, Galeriile de Artă Populară - mic ghid*, Editura „Astra Museum”, Sibiu, 2003.

Tolstov, S.P.; Levin, M.G; Ceboksarov N.N., *Etnografia continentelor* vol. II, Editura Științifică, București, 1961.

Bonte, Pierre; Izard, Michel, *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, Editura Polirom, Iași, 1999.

Din arhiva științifică a Muzeului ASTRA următoarele dosare de expoziție: DI 253 – *Redescoperirea Chinei*, DI 157 – *Andreas Breckner - călător în Extremul Orient*, DI 85 – *Din cultura și arta popoarelor lumii*, DI 167 – *Tapiserii chinezești moderne*, DI 92 – *Evantaiul chinezesc, sculptura în corn*, DI 84 – *Din creația artizanală a popoarelor lumii*, DI 240 – *Arta bronzului în China*, DI 196 – *Personaje din opera în stil Beijing*, DI 203 – *Pictură tradițională chineză*, DI 142 – *Peisaje chinezești*, DI 131 – *Hong Kong - Întoarcerea la Republica Populară Chineză*, DI 115 – *Din creația artizanală a Chinei*, DI 87 – *Tablouri din scoică, bumbac și scoarță de copac*, DI 186 – *Arhitectură chinezească*, DI 99 – *Textile chinezești*, DI – 187 *Din creația artizanală a Chinei contemporane*, Dosar nr. 7775/2015 – *Oameni și locuri. Fotografii din colecțiile Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder”*.

Site-uri:

<http://www.binder.muzeulastra.ro/expozitii/51-expozitia-permanenta.html>

<http://www.binder.muzeulastra.ro/expozitii/50-expozitii-temporare.html>

Casa Artelor, Piața Mică, Nr. 21, locația expoziției

House of Arts, Small Square, No. 21, the location of the exhibition

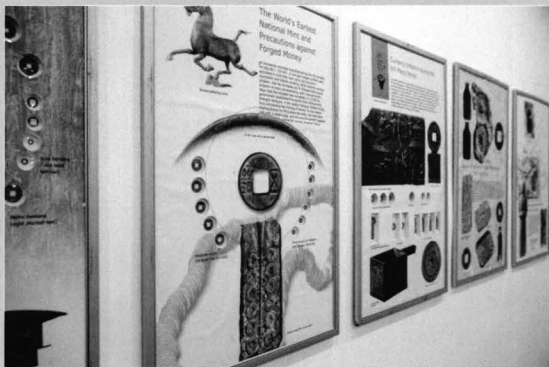
Aspect din cadrul expoziției

Aspect from the exhibition

Artefacte din colecțiile Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder” din expoziție

Artifacts from the “Franz Binder” World Ethnography Museum's exhibition

Panouri cu monede incorporate

Panels containing coins

Prezidiul expoziției

The presidium of the exhibition

Publicul prezent la vernisaj

The public attending the opening

Dans cu panglica

Ribbon dance

Oficialități participante la vernisaj

Authorities participating at the opening

Poza de grup

Group picture

**Lucrări prezentate la
Sesiunea de Comunicări
Științifice**

ASTRA Multicultural

Sibiu

16 - 17 iunie 2016

Museum institution, through its activities, can contribute to the development of positive attitudes about cultural diversity. Museum can contribute to awareness of the Other's existence, knowledge and understanding, tolerance / acceptance and appreciation of its values. The team of museum from Tulcea was and is concerned, that through the organized programs and projects, to contribute to the knowledge of ethnic minorities from Dobruja. We are convinced that a society formed by history through different ethnic groups can cohabit in an atmosphere of tolerance and harmony, keeping both individual identity and social identity.

Keywords: museum, cultural diversity, *Other*, ethnic group

Cuvinte cheie: muzeu, diversitate culturală, *Celălalt*, grupuri etnice

Diversitatea culturală și religioasă din Dobrogea face ca multiculturalitatea să fie la ea acasă, iar analizele interculturale să nu fie doar noțiuni teoretice ci realități care confirmă că o societate pe care a format-o istoria, din grupări etnice diferite, poate conviețui într-o atmosferă de toleranță și armonie. În sprijinul acestei afirmații stau cercetările realizate de etnografii secolului trecut și prezent¹.

Dacă trecutul, tradiția și valorile tradiționale ca și cele bazate pe tradiție, joacă un rol esențial în formarea personalității unui popor și constituie elemente de calitate incontestabilă a vieții, înseamnă că muzeograful are datoria elaborării de modele care să readucă în atenția opiniei publice interesul pentru valorile pe care ea însăși le-a creat, și a căror beneficiară este. Pentru a putea supraviețui ca entitate culturală tendința firească a minorităților etnice este să urmăresc permanent obținerea drepturilor egale cu cele ale majorității, dar totodată și dreptul de a avea libertatea de a-și păstra și dezvolta cultura specifică, la fel cum și majoritatea își păstrează și dezvoltă cultura proprie. Astfel, minoritățile naționale au nevoie nu doar de drepturi egale, ci și de acceptarea statutului lor, respectiv a dreptului de a fi diferite. Cunoașterea istoriei comune tuturor acelor care conviețuiesc de secole pe teritoriul actual al Dobrogei poate asigura acest aspect.

În perioada 2002-2015 am participat la campanii de cercetare care aveau drept scop observarea directă a grupurilor etnice din mediul rural. Ne-am concentrat atenția asupra românilor (incluzând aici și aromânii, meglenoromânii), grecilor, bulgarilor, italienilor, rușilor-lipoveni, ucrainenilor, rromilor, turcilor și tătarilor. Am putut astfel observa că membrii comunităților multietnice chiar dacă aparțin unor etnii și religii diferite, la nivelul comunității se contopesc și au comportamente, atitudini, acțiuni și limbaj comun, în cotidian. Manifestă același comportament civic și de consum, au aproximativ aceleași ocupații și meșteșuguri. Ceea ce îi despart sau diferențiază cu adevărat sunt dogmele religioase cu regulile și restricțiile ce sunt impuse în special în lumea musulmană, și a creștinilor de rit vechi și străvechi. Există diferențe și la nivelul tradițiilor legate de vestimentație, alimentație, obiceiuri calendaristice sau din ciclul vieții, muzica și dansul, ș.a. De asemenea, în activitatea de cercetare, dar și în cea de pedagogie muzeală, am constatat reticențe din partea în ce privește recunoașterea apartenenței la un grup minoritar.

Cercetările aprofundate privind identitatea fac distincție între *identitatea individuală* care sugerează identitatea sinelui, cea asumată de persoană ca efect al recunoașterii de sine, în funcție de dispoziții particulare, unice și *identitatea socială* creată în raport cu mediul comunitar de exigențele rolurilor sociale pertinente în contextele socio-istorice în care este integrat individul. Dacă prima se formează și păstrează în familie, cealaltă se îngemănează cu realitatea socială formată pe baza dihotomiile *noi-alții*, *buni-răi*. Există un proces permanent de comparare cu *celălalt* și există înclinația, confirmată de teoriile atribuirii, de a realiza atribuiri pozitive propriei persoane și propriului grup de apartenență și atribuiri negative *celuilalt*². Catriona Kelly în lucrarea *Popular*

*doctor; șef-serviciu Muzeul de Etnografie și artă populară, ICEM Tulcea; e-mail: iulititov@yahoo.com

¹Georgeta Stoica, Paul Petrescu, Paula Popoiu, Narcisa Știucă, Steluța Pârâu, Mariana Magiru, Emil Țârcomnicu, Alexandru Chiselev, ș.a

²H. Tajfel, *Social identity and intergroup relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1982, apud. Alin Gavriluc, *Psihologie interculturală*, Ed. Polirom, Iași, 2011, p. 52.

*cultura*³ vorbește despre existența șovinismului (de ex. rușii i-au numit pe ucraineni *haholi*, ceea ce se traduce - *murdar*) și a stereotipurilor negative (ex. țiganii sunt hoți). Această percepție negativă este prezentă și în comunitățile tulcene, de exemplu apelativul *hahol* este utilizat ca exonim⁴ pentru ucraineni și chiar acceptat de etnici ucraineni care nu știu ce înseamnă. Societatea multiethnică are nevoie permanentă de impulsuri care să demonteze atitudinile negative, denigratoare ce se formează pentru outsider-i.

Identitatea etnică, privită în contextul unor relații vii, dinamice cu alte identități (așa cum se întâmplă în Dobrogea), în care dintr-un *dat* (afinitățile de sânge, de limbă, de obiceiuri se dovedesc a fi coercitive prin ele însele, individul fiind legat, independent de voința lui, de familia sa, de rudele sale, de vecini, de colegii de serviciu etc.), identitatea devine un *proces* de dobândire. Etnicul își construiește reprezentarea de sine în raport cu alți actori sociali într-o societate anume. Pentru a menține o anumită coerență existențială, el apelează la diverse strategii identitare cu scopul de a asigura un sens integrator experiențelor cotidiene. *Identitatea se află într-o permanentă schimbare, este dinamică, pluralistă și interactivă*⁵. Dezbateră teoretică cu privire la aceste problematice nu este nici pe departe finalizată și de aceea în intervenția noastră nu ne propunem expunerea teoretică ci modul în care au fost utilizate aceste teorii în produsele muzeale create de noi (expoziții, programe și ateliere pedagogice, proiecte educative, etc.).

Într-o zonă multiethnică simpla necunoaștere a *celuilalt* poate cauza neînțelegeri. De aceea colectivul Muzeului de Etnografie și Artă Populară Tulcea (MEAP) a fost și este preocupat, ca prin programele și proiectele organizate, să contribuie la eliminarea deficitului de cunoaștere prin oferirea de informații suplimentare despre contribuția, în timp, a etniilor din zona Dobrogei, la formarea acestui ținut unic, dar și contextul realității complexe a societății de azi, reprezentată de coexistența diferitelor identități etnice și credințe.

Instituția muzeală, prin activitățile sale, poate contribui la dezvoltarea atitudinilor pozitive cu privire la diversitatea culturală. Ea își poate aduce aportul la conștientizarea existenței *Celuialt*, cunoașterea și înțelegerea, toleranța/acceptarea, dar și aprecierea valorilor lui. Demontarea atitudinilor negative, de tip xenofob, rasist, dar și a stereotipurilor negative, a raporturilor intergrupale ostile (ucraineni vs. ruși; musulmani vs. creștini) reprezintă un deziderat al colectivului preocupat să elimine cât mai multe bariere de comunicare. Se cultivă noi perspective de colaborare între grupurile etnice pornind de la *sentimentul identității și apartenenței culturale* a fiecărui membru.

Pentru a utiliza cunoștințele dobândite și ale împărtăși cu ceilalți am utilizat tehnici specifice marketingului etnic. Acesta, reprezintă o modalitate modernă de segmentare a pieței în vederea creării unor produse de succes. El apare ca o formă de adaptare la nevoile culturale specifice unui anumit segment de consumatori. Este vorba de o piață care prezintă enorme perspective de evoluție și deci care oferă un potențial economic și cultural important. Marketingul etnic are ca țință să pună în prim-plan specificitatea etnică sau culturală a anumitor consumatori.

Conceptele de bază ce definesc marketingul etnic, condițiile și modul de acțiune pe o piață multiculturală, evidențiază faptul că acesta nu se limitează la nivelul datelor economice, cercetarea comportamentului consumatorului fiind amplă și complexă, iar natura informațiilor utilizate este diferită și privește atitudinile și sensibilitățile culturale, tradiționale, valori și obiceiuri care determină tipologii de consum ce ies din tiparele pieței globale. Cercetările realizate demonstrează că doar prin cunoașterea și înțelegerea modelului cultural comunitar, se poate asigura identificarea similitudinilor culturale care facilitează implementarea unui program educativ și se pot delimita acele diferențe culturale generatoare de cerințe specifice consumului comunitar pentru care politicile de marketing etnic oferă posibilitatea creării unor produse adaptate gustului local. În aceste condiții, elaborarea și

³ Catriona Kelly, *Popular culture*, în Nicholas Rzhevsky, *Modern Russian Culture*, Cambridge University press, 1998, p. 152.

⁴ Prin exonim sau xenonim, (din termenul din limba greacă ἔξω, éxō, "afară" ori ξένος, xénos, "străin" și ὄνομα, ónoma, "nume"), se înțelege în etno-lingvistică un nume care este dat unui grup etnic sau unui teritoriu geografic ocupat de un grup etnic de către cei din afara grupului etnic și care este recunoscut sau nu de către grupul însuși. Peter Jordan, Milan Orožen Adamič, Paul Woodman, *Exonyms and the International Standardisation of Geographical Names*. Approaches towards the Resolution of an Apparent Contradiction, Wien, Berlin, 2007, p. 105.

⁵ Alin Gavriluc, *Psihologie interculturală*, Iași, Ed. Polirom, 2011, p. 51.

adoptarea strategiilor de marketing se poate realiza având în vedere trăsăturile specifice ale profilului cultural regăsite la nivelul societății.

De aceea, în elaborarea programului educativ de la Muzeul de Etnografie și Artă Populară (MEAP) am încercat să utilizăm strategii de marketing etnic pe baza informațiilor ce s-au constituit în suportul practic pentru definirea profilului cultural individual sau de grup etnic. Am pornit de la conceptul multicultural paradoxal: *Toate popoarele împărtășesc aceleași nevoi de bază și valori, diferă însă modul în care își satisfac acele nevoi și cum își exprimă valorile*⁶. Astfel, tema aleasă este una comună din care se desprind în primul rând similitudinile *Dragii mamei copilași, Fosta nuntă mare-n sat! Magia întemeierii - NUNTA, Vârstele Timpului – Marea trecere.; O zi de târg, Jocurile copilăriei, Din lumea satului de altădată*, sunt titluri de expoziții care au prezentat, utilizând piesele din patrimoniul muzeal mobil, obiceiuri din ciclul vieții, meșteșuguri, ocupații, anumite habititudini, produse preferate, alimentație, jocuri și jucării, ș.a.

S-au valorificat informațiile primare obținute și s-au inventariat modelele unice, așa numitele „mărci identitare” cu specificități ce constituie cadrul formativ în care are loc modelarea personalității fiecărui individ, ca membru al comunității și consumator de cultură. Am consemnat elementele identitare desprinse din calendarul sărbătorilor pe care-l respectă (**românii** și **aromânii** sunt păstrători ai credințelor ortodoxe de stil nou; **ucrainenii** și **grecii** din mediul rural țin sărbătorile după calendarul ortodox pe stil vechi; **rușii-lipoveni** respectă sărbătorile ortodoxe de rit vechi și străvechi; **italienii** din localitatea Greci sunt catolici; **turcii** și **tătarii** urmează normele din calendarul islamic), port popular și vestimentație rurală, gastronomie, muzica și dansul.

Înainte de a pune în practică o strategie de marketing a avut loc consultarea cu liderii culturali ai fiecărei etnii sau grup etno-cultural cu care am colaborat. Au fost incluse persoane din acea etnie în elaborarea activităților din program. S-a urmărit găsirea eterogenității comunității țintite având în vedere mai ales nivelul ei de adaptare și gradul de alteritate al fiecăreia. S-au stabilit întâlniri cu fiecare grup în parte, dar și întâlniri comune. La fel s-a procedat și în crearea evenimentelor: au avut loc activități care implicau mai multe comunități etnice. Ex: târguri de gastronomie unde au fost degustate: pită di prași (plăcintă de praz), hâlvă, piperchi tzigărsite, tigăni făcute de aromânii din Stejaru; karido pitam, spanaco pita, kori (prăjitura fetei), suflachea gătită de grecii din Izvoarele; penne al ragu di verdure (paste cu legume), fritelle di riso (gogoși de orez), pann de fritze (biscuiți cu jumeri), pasta asciutta preparate de grupul italienilor din Greci; sărmăluțe în foi varză, plăcintă dobrogeană, gogoși, cornulețe, biscuiți de casă, gătită și prezentate de românii din Luncavița; baclavale, şibeörek, revani au gătit turcii din Ciucurova; șeșca molodoi (colacul miresei), proțap ucrainean din crap au fost degustate la standul ucrainenilor din Murighiol; vareniki, pampuşki, caşnik, piroşki au fost gătită de rușii-lipoveni din Slava-Cercheza și Sarichioi.

De exemplu expoziția *Dragii mamei copilași!*, a prezentat secvențe din obiceiurile și tradițiile legate de riturile de integrare ale nou-născutului care vine pe lume într-o familie de: români, aromâni, lipoveni, ucraineni, italieni, greci, turci și tătari. Ea a debutat cu versuri populare care trimiteau spre imaginea arhetipală a copilului dorit: *De-ar vrea bunul Dumnezeu/ Să-mi asculte dorul meu! / De-aș avea un copilaș / Dragul mamei îngeraș! / Cât e ziua, cât e noapte, / I-aș șopti cu blânde șoapte, / Cât e noapte, cât e zi, / Tot la sânul-mi l-aș păzi!...*

Din multitudinea de credințe ale românilor ne-am oprit la una mai puțin practică astăzi și anume venirea ursitoarelor:

Se crede din bătrâni că în a treia noapte după naștere vin Ursitoarele. Acestea locuiesc în locuri curate/de picior de om necălcate/cu flori semănate/și de păsări cântate. Cea mare este Ursitoarea, care toarce firul vieții, cea mijlocie e Soarta, care spune păcăniile noului născut, iar cea mică, Moartea, care taie firul vieții.

Masa pentru ursitoare se pune în fața geamului, pentru ca acestea să se ospăteze și să se sfătuiască cu ce dar să înzestreze copilul. În jurul mesei se puneau trei scăunele, pentru odihna zânelor ce torceau firul vieții, spre a le îmbuna. Pe masă se puneau apă sau vin, pâine sau colaci, turta

⁶Susan K. Donley, *Building Museum & School Partnerships*, Beverly Sheppard Editor, Harrisburg: Pennsylvania Federation of Museums and Historical Organizations, 1993, p. 103.

ursitoarelor (adică azimă cu puțină sare pe ea), dar și făină, boabe, trei monede, zahăr, miere de albine, usturoi, sare, un fuior cu lână, foarfece, clește, ciocan, mărgelă, lumânare.

Ursitoarele veneau noaptea, se așezau la geam, se uitau dacă totul este pregătit și începeau ursirea: **Să fie copilul cinstit. Să fie cuminte. Să fie harnic. Să fie bun.** Nu există putere omenească să schimbe ce au rostit și scris acestea în Cartea Sorții. (text explicativ din expoziție). – Fig. 1

Aromânii au fost reprezentați prin obiceiul numit - *La tigăni* unde apare firul roșu protector asemănător celui de mărtisor, foarte cunoscut și astăzi: *Un eveniment deosebit în familie, o bucurie împărtășită de la cel mai mic la cel mai mare, era nașterea unui băiat, un viitor picurar. Astăzi o asemenea mentalitate s-a perpetuat. Se consideră, în continuare, că băiatul este cel care duce numele familiei mai departe. Există la aromâni obiceiul ca cel care aduce vestea (sîhîrichea) să fie cinstit (miscut) de rude. Când sîhîrichea anunță nașterea unui băiat este, evident, răsplătit mai bine. Astăzi vestea o aduc de regulă copiii care se întrec pentru a fi recompensați.*

După câteva zile de la naștere, rudele (doar femeile) vin să felicite mama, copilul, dar și pe cei din casă, aducându-le diferite daruri (se spune că merg cu tigănilă).

Creaști-ni, gione, creaști-ni mari, / Ți cându a s-ieși priimnari, / S-badzi mușatili-n uhtari, / Sâ-ni ti veadă, s-ti-arisească, / Ș-tr-a tă'I ocl'I si s-tuchească. (text explicativ din expoziție) Pentru protecția mamei și a copilului, patul se înconjura un fir roșu. – Fig. 2

Conexiunea inter-culturală dintre români și ruși lipoveni a fost realizată pornind de la o credință religioasă a celor din urmă. Lipovenii protejau pruncul de duhurile rele botezându-l aproape imediat după naștere. La opt zile, nașa lua copilul și pornea către biserică cu un alai restrâns. Botezul se oficia în zori, înaintea slujbei, pe la ora cinci, când preotul era nemâncat. Un moment important în ceremonial era legatul la mijloc al copilului cu pois-ul (brâul). Acesta este considerat însemn al încreștinării, stabilind legătura dintre trup și suflet. – Fig. 3

S-a creat astfel comparația inter-culturală bazată pe similitudinea – ambele etnii își botează copii la biserică; și relatează o simplitate a evenimentului concentrat pe creștinare, spre deosebire de ceremonialul care, astăzi, se concentrează pe sărbătoresc. Vizitatorii sunt astfel provocați să facă conexiuni cu propriile experiențe culturale.

Pentru etnia ucraineană a fost reprezentat momentul în care, înainte de a se pleca la botez, se așeza copilul pe o pernă frumoasă, aflată în pragul casei și pe care se presărau flori și zahăr (*ca să fie frumos și la lume mîeros*). Sub pernă se punea toporul, ca să taie toate relele, acolo unde drumul era considerat anevoios.

Similar românilor, se spune la placare: *Îl luăm nebotezat și-l aducem botezat de trei ori!*, dar în ucraineană: *Vozmenom necrihcene, prenese vam hrescene*. La întoarcerea de la biserică se rostește: *Am luat nebotezat și am adus creștin. (Uzeale nehrescene, prenesle hrescene)*.

La întoarcere, copilul era dat mamei, așezată pe pat. Acesteia i se oferea o felie de pâine mușcată, presărată cu sare, o cană cu apă sau vin și o floare.

Nanii de botez erau dăruite cu o pereche de colaci și buchețele de flori. Înmuindu-le în apă, bunică copilului stropea fiecare cumătru, spunând: *Duminică de duminică să fiți într-o singură lucrare*. Tinerele erau și ele urate: *Aceasta-i florica, primește-o, ca și tu să ai copil și să ne chemi la botez*. – Fig. 4

Pentru reprezentarea în cadrul expoziției a etnicilor italieni și germani, s-au avut în vedere elementele ce aparțin cultului romano-catolic pe care majoritatea îl practică. Și anume, faptul că tradiția catolică etapează integrarea religioasă a noului – născut pe trei stadii: Botezul, Confirmarea și Euharistia.

La romano-catolici botezul se realizează prin aspersiune sau stropire. Biserica recomandă ca acest sacrament să se celebreze în vigilia pascală sau în dimineața zilei de duminică, în primele săptămâni după nașterea copilului. Copilul este ținut în brațele nașului sau nașei, i se pune un platou sub bărbie și este stropit abundent cu apă.

Riturile cu valoare integrativă sunt predominante (ritul de primire al copilului, profesiunea de credință, botezul propriu – zis, ungerea cu sfânta crismă, impunerea hainei albe, dăruirea lumânării aprinse, ritualul Efata în cadrul căruia preotul atinge cu degetul mare urechile și buzele copilului spunând: *Domnul nostru Isus Cristos, care i-a făcut pe surzi să audă și pe muți să vorbească, să-ți dea*

harul de a asculta cu bucurie cuvântul său și de a mărturisi credința, spre lauda și mărirea lui Dumnezeu Tatăl.), acestea interferând cu riturile de separare (rugăciunea de exorcism, lepădarea părinților și a nașilor de Satana) și cele de purificare (sfințirea apei, ungerea înainte de botez, ungerea cu sfânta crismă de după botez, binecuvântarea de la final pentru părinți și participanți).

Grecii din satul Izvoarele au fost reprezentați cu un moment binecunoscut și anume: *Scăldătoarea*. Aflăm astfel, că în apa de *scăldătoare* (prima baie a nou-născutului după botez) se pune: ou (să fie ușor); bani (să fie bogat); flori (să fie frumos). Banul pus în apa de scăldătoare era folosit inițial pentru a se face cruce asupra copilului. La sfârșit, apa este aruncată de o fată cu părinți („să nu fie orfană”), care ia banul. La scăldătoare participau numai femeile; la masa de botez participau și bărbații. Nașa dăruia copilului lucruri de îmbrăcăminte și bani, și la rândul său primea și ea daruri. Toți participanții la botez, „puneau” bani copilului⁷.

Discursul expozițional continuă cu cel mai solemn moment legat de naștere la turci și tătari - *nunta la botezul băiatului*. Vârsta copilului, atunci când se organizează acest eveniment, variază între trei și zece ani. O rudă a părinților merge din casă în casă cu o păpușă și anunță data botezului sau a nunții, iar cei care primesc invitația prind în păpușă o batistă, un *cevre* sau *geaulâc* (țesături decorative specifice) cu un bănuț sau fără, cum avea puterea fiecare. Apoi cu pânzele respective se împodobește baldachinul (vezi imaginea), iar banii sunt folosiți la organizare. – Fig. 5

Expoziția s-a încheiat cu o secvență care amintea de Ziua Babei, sărbătoare organizată în multe localități dobrogene pe vremea când femeile nașteau acasă. Elementul esențial al acestei sărbători îl constituie desfășurarea unor gesturi ritualice prin care femeile aduc prinos de recunoștință bătrânei (babei) care le-a ajutat să aducă pe lume copiii. La nașterea unui copil, moașei („babei”) i se dădeau în dar: o rochie, un săpun, un prosop. De „Ziua Babei” ea primea colac, plăcintă, o găină, vin, iar ea făcea trei-patru feluri de mâncare. Astăzi sărbătoarea este întâlnită doar în satul Izvoarele, la etnici greci, dar în trecut era serbată și de etnici lipoveni, ucraineni, români, bulgari, aromâni, ș.a. – Fig. 6

Toate expozițiile amintite (*Fosta nuntă mare-n sat! Magia întemeierii - NUNTA, Vârstele Timpului – Marea trecere; O zi de târg, Jocurile copilăriei, Din lumea satului de altădată, Zi de târg*) urmează cumva acest tipar al reprezentărilor multiculturale având ca scop principal marcarea contribuției fiecărei etnii. Elementele narative (prezentate sub formă de *storytelling*, ghidaje audio) îl conectează pe vizitator la atmosfera expoziției. Se poate spune că această atmosferă umple spațiul muzeal neutru și rece. Ea este emanată din piese, din contexte de piese și din persoanele care le realizează. Atenția vizitatorului se schimbă de la ce reprezintă obiectul la cum este obiectul reprezentat. Atmosfera design-ului expozițional este completată de explicațiile date de muzeograf menite să influențeze trăirile unui vizitator dar și să-i acorde posibilitatea de a dialoga și de a-și exprima imediat părerea. Feedback-ul este imediat și utilizat în expozițiile viitoare.

În lucrarea *Exhibiting Cultures* (1991), Ivan Karp și Stephen Lavine invită muzeele din zonele multiculturale să depășească barierele imaginii de muzeu-templu și să vină în sprijinul publicului multicultural, prin crearea unor spații de tip forum în care vizitatorii au posibilitatea de a învăța despre diversele tradiții și perspective cultural⁸. Muzeul tulcean poate să devină un facilitator în comunicarea diverselor forme și expresii culturale care reflectă valorile, interesele și experiențele unor comunități. Muzeul ca *zonă de contact* trans-culturală, aduce toți membri comunității la același nivel de cunoaștere al valorilor identitare studiate ca un întreg într-o societate consolidată prin conviețuire.

⁷Surse orale: Dascălu. E., n. 1947; Lefter A., n. 1933; Gh. Vasile, n. 1921; Costea I., n. 1922, loc. Izvoarele, jud. Tulcea, cercetare de teren 2008, I. Titov și St. Pârâu.

⁸Karp, Ivan, Steven Lavine (eds) (1991) *Exhibiting Cultures. The Poetics and Politics of Museum Display*, Washington, DC: Smithsonian Institution Press, apud: Ang, I., *The Predicament of Diversity: Multiculturalism in Practice at the Art Museum, Ethnicities*, 2005, p. 305-320.

BIBLIOGRAFIE

ANG, Ien, *The Predicament of Diversity: Multiculturalism in Practice at the Art Museum, "Ethnicities"*, vol. V, No. 3, Sage Publications, New York, 2005, p. 305-320.

GAVRILIUC, Alin, *Psihologie interculturală*, Ed. Polirom, Iași, 2011.

RZHEVSKY, Nicholas, *Modern Russian Culture*, Cambridge University press, 1998.

JORDAN, Peter, OROŽEN ADAMIČ, Milan, WOODMAN, Paul, *Exonyms and the International Standardisation of Geographical Names. Approaches towards the Resolution of an Apparent Contradiction*, Wien, Berlin, 2007.

DONLEY, Susan K., *Building Museum & School Partnerships*, Beverly Sheppard Editor, Harrisburg: Pennsylvania Federation of Museums and Historical Organizations, 1993.

Fig. 1 Obiceiul Ursitoarelor
The custom of the Fairy Godmothers

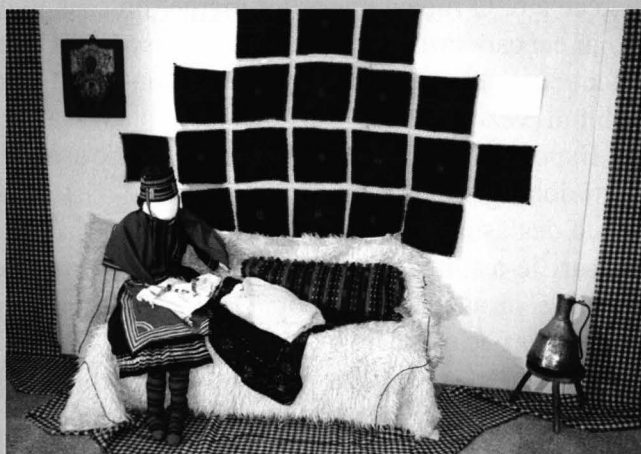

Fig. 2 La tigăni
Aromanian custom called La tigăni

Fig. 3 Secvența expozițională:
Nașterea la rușii-lipoveni

Exhibition sequence:
Birth celebrated by Lipovan-Russians

Fig. 4 Secvență expozițională
cu tema Nașterea la rușii-lipoveni

Exhibition sequence, having the theme
of Birth celebrated by Lipovan-Russians

Fig. 5 Baldachinul împodobit la nunta de băiat organizată de turci și tătari

Adorned baldachin for the groom's wedding organized by Turks and Tartars

Fig. 6 Secvența expozițională: Ziua Babei

Exhibition sequence: *The old lady's day*

Multiculturalitate, dialog cultural, globalizare în cadrul târgurilor mureșene. Negustorul, intermediar al schimburilor culturale

Laura POP*

In 2013, in the cultural project The Mureș Fairs, places of the comercial and cultural exchanges, funded by the AFCN, at the Mureș County Museum, we began a field research about the contemporary fairs from Mureș County and around, following some famous fairs, like "girls" fair from Gurghiu, the horse fair from Sânpetru de Câmpie, the weekly fair from Miercurea Nirajului or the yearly fairs from Monor and Toplița.

In the research, we try to found answers of some important question: How to maintain the traditional fairs in XXI-th century? How they are establish cultural contacts in our fairs and how globalization leave its mark above the traditional fairs. We think that the merchant is the agent of the cultural exchanges in the fairs and we try to discover the travels of some merchant and the fairs were they go to sell their goods.

Keywords: Intercultural communication, Globalisation, Merchant, Craftsman, Traditional fairs

Cuvinte cheie: comunicare interculturală, globalizare, negustor, meșteșugar, târguri tradiționale

Târgul, spațiu al schimburilor economice, dar și culturale, adună la un loc oameni diferiți, cu identități și ocupații diverse, dar nu uniformizează, ci din contra este un spațiu de frontieră, unde diversitatea este la ea acasă, unde identitatea fiecăruia se afirmă la modul superlativ, în contrast cu alte identități. Din acest punct de vedere, lumea pestriță a târgurilor pare a fi locul ideal de observare a schimburilor economice, dar și al contactelor culturale.

Dincolo de imaginea pitorească a târgurilor de altădată, dar și de astăzi, cu mulțimea de mărfuri diverse, cu tarabe, căruțe cu coviltir, ceea ce impresionează cel mai mult în acest cadru sunt oamenii, ei fiind promotorii și colportorii unei anumite culturi. La mijlocul secolului al XIX-lea, un călător străin prin Transilvania, Charles Boner, a nimerit într-o zi de târg în Sighișoara și a surprins în desen și text, atât imaginea de ansamblu a pieței centrale, căruțele cu coviltir și tarabele, boii care stăteau fără juguri în fața carelor cu porumb și legume, dar a fost impresionat mai ales de oamenii veniți la târg. „În fața lor stăteau valahele înfodelite și valahii cu părul lung”¹, iar mai încolo spune că a gustat un delicios vin de Batzko Madarasch (posibil Mădăraș).

Figura 1 Piața din Sighișoara, sec. XIX,
desen Charles Boner

Marketplace of Sighișoara,
XIX-th century, draw by Charles Boner

*doctor; muzeograf, Muzeul Județean Mureș, Secția de Etnografie și Artă Populară, Târgu-Mureș; e-mail: laurapop2006@yahoo.com

¹Boner, Charles, *Transylvania: its products and its people*, London, Longmans, Green, Reader, and Dyer, 1865, p. 220.

La târg se negociază mărfuri, dar, imperceptibil, se negociază identități culturale, se răspândesc noi idei, fiind un loc predilect al dialogului cultural. Târgul devine astfel un spațiu potrivit de cercetare a identităților culturale aflate în contact, căci întotdeauna „mizele identitare nu se situează în centrul grupurilor sociale ci, așa cum a spus Frederik Barth, ci la frontierele lor, acolo unde se negociază identificarea „aceluiași” și diferențierea față de „celălalt”².

Un cercetător renumit pentru studierea contactelor culturale, Roger Bastide, constata încă din anii 70 ai secolului XX, în *Anthropologie applique*, că „niciodată nu sunt în contact culturi, ci indivizi”³, iar aceștia transmit doar o parte a culturii din care provin.

La târguri găsim o varietate de oameni, nu numai de mărfuri, de la producători direcți care vin să-și vândă produsele proprii (țărani, meșteșugari), cumpărători și mai ales negustori, care sunt de multe ori intermediari între producători și cumpărători. Negustorul este un fel de antropolog în devenire, deoarece el cutreieră târgurile din diferite zone și astfel ia contact cu diverse comunități, diverse idei și concepții. În general, cei mai „umblați” negustori sunt cei care vând mărfuri meșteșugărești, iar cei care vând animale sau produse agricole circulă pe un teritoriu mai restrâns astăzi.

Astfel, considerând negustorul, un intermediar al schimburilor economice, dar și al celor culturale, am intervievat la târgurile cercetate mai ales negustorii, meșteșugarii, producătorii care vând pe arii mai largi și mai puțin cumpărătorii sau simpli participanți, care nu au experiența târgurilor din alte părți, ci doar a celor din regiunea lor (observație valabilă cel puțin până la mijlocul secolului XX).

De la negustori și meșteșugari, am încercat să aflăm mai ales târgurile frecventate de ei, din zona de referință sau din alte zone, precum și modul cum își alcătuiesc ei un calendar al târgurilor. De exemplu, un negustor de tălângi vine de la Suceava să vândă la Gurghiu. Un ghicitor cu papagalul vine de la Vâlcea la târgul de la Gurghiu ș.a.m.d.

În evul mediu, negustorii se bucurau de diverse privilegii, între care scutirea de taxe vamale la intrarea în târguri. Apoi, anumite categorii de negustori, cum au fost cei armeni, apoi cei evrei primesc privilegii speciale la târguri. Vladislav al II-lea, la 2 febr 1498, scutește orașul Târgu-Mureș, de orice vamă, care, boi, boi, persoane și alte bunuri, indiferent de mărfurile ce se transportau pe apă sau pe uscat⁴. Faima târgurilor din oraș aducea aici o serie de negustori din alte părți: greci din Brașov și Sibiu, armeni din Dumbrăveni și sași din Mediaș și comercianți evrei și maghiari din Gheorgheni, Trascău, etc. La început, cei privilegiați au fost negustorii greci. Contractul încheiat de consiliul orașenesc și Compania negustorilor greci la 1741 prevedea printre altele ca șatrele grecilor să fie păstrate și îngrijite de oraș, iar comercianții străini, fie armeni, evrei sau poloni care își vând marfa, cu cotul sau cu fontul pe piața orașului, în afara celor trei târguri, să fie amendați, amenda împărțindu-se între oraș și companie⁵.

Numărul mare al târgurilor nu este întotdeauna în favoarea negustorilor. „Camera de Comerț și Industrie din Tg. Mureș avertiza, în 1891, că ar trebui restrâns numărul târgurilor, deoarece meșteșugarii vor fi ruinați din cauza lor, cheltuielile fiind din ce în ce mai mari, iar venitul, din ce în ce mai mic”⁶.

Dintotdeauna au fost mai multe tipuri de negustori, cei considerați negustori profesioniști, cei ambulanți, apoi cei intermediari: precupeți (de alimente), geambași (de cai) sau sfârțari (negustori intermediari pentru vase de lut și lemn)⁷. Odată cu apariția magazinelor, în secolele XVIII – XIX, unde are loc un comerț permanent, negustorii de mărfuri nu mai sunt interesați de târguri, unde avea loc un comerț periodic.

În secolul al XIX-lea apar asociații ale negustorilor în toate orașele, cea din Tg. Mureș - care data din 1860 – în 1883 avea 45 de membri, pe lângă care activa și o societate culturală a negustorilor. La Tg.

²Ferréol, Gilles; Jucquis, Guy, *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Iași, Ed. Polirom, 2005, p. 335.

³*Ibidem*.

⁴Man, Ioan Eugen, *Evoluția istorică a orașului Târgu-Mureș până la 1848. I. De la începuturi până la sfârșitul sec. XVI*, în *Marisia. Studii și materiale. Arheologie-istorie-etnografie*, Târgu-Mureș, 1984, vol. XIII-XIV, p. 153.

⁵Popa, Traian, *Monografia orașului Târgu-Mureș*, Ediție îngrijită de Melinte Șerban și Dimitrie Poptâmaș, Târgu-Mureș, 2005, p. 318-319.

⁶Pál Judith, *Procesul de urbanizare în scaunele secuiești în secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 232.

⁷Kos, Karoly, *Etnografia schimbului popular*, în Idem, *Studii de etnografie*, Editura Kriterion, București, 1999, p. 50.

Mureș, la 1868, erau consemnați 58 de negustori, deținători de prăvălii, dintre care 17 de stofă, 11 băcănii (combinat cu fier, piele, galanterie, 3 cu vopsele), 6 de sticlă și porțelanuri, 3 de piele (1 și cu obiecte de aramă), 2 de fier, 1 mercerie, 2 de pălării (1 cu cojoace), 1 de pânze, 2 de galanterii, 1 de confecții, 1 librărie și 12 mixte. Din numele proprietarilor magazinelor, aproximativ 17 denotă origine armeană, 13 origine evreiască⁸.

Cu toate că târgurile pierd din importanță, în favoarea magazinelor, de la mijlocul secolului al XIX-lea, totuși, încă în secolul XX, la Târgu-Mureș, magazinele sunt obligate să-și modifice programul, în zilele de târg. Astfel, se publică în presa vremii, un anunț al Camerei de Comerț și Industrie privind programul magazinelor în zilele de târg, în care se spune că Ministerul Muncii „a încuviințat ca în zilele târgului săptămânal, magazinele comercianților să nu fie închise între orele 13 și 14”⁹. La fel, un Anunț al Asociației comercianților, modificarea programului prăvăliilor din Tg. Mureș în zilele de târg: „În zilele de târg, prăvăliile ce cad în zona târgului vor fi deschise la amiază, prezenta decizie rămâne în vigoare până la 15 sept. 1939”¹⁰.

Camera de Comerț și Industrie din Târgu-Mureș, în baza telegramei primită în ziua de 14 l. c. de la Ministerul de Comerț și Industrie, aduce la cunoștința celor interesați, ca Ministerul Muncii în urma intervențiilor făcute la acest Minister, a încuviințat ca în zilele târgului săptămânal magazinele comercianților să nu fie închise între orele 13 și 14.

Figura 2 Anunț despre modificarea programului magazinelor în zilele de târg

Annoucement about the change of the stores hours in the fairs days

— Dela Asociația comercianților. Asociația comercianților din Tg.-Mureș face cunoscut că prăvăliile vor fi deschise după normele de mai jos: prăvăliile de alimente și delicatese a. m. dela 7—15, p. m. dela 16—20. Sâmbăta și în zilele anterioare sărbătorilor până la ora 21. Toate celelalte prăvălii vor fi deschise a. m. dela 8—15 și p. m. dela 16—19. Sâmbăta până la ora 20. Excepții fac numai drogueriile care pot ținea deschis până la ora 20. În zilele de târg, prăvăliile ce cad în zona târgului vor fi deschise la amiază, prezenta decizie rămâne în vigoare până la 15 Septembrie 1939.

Figura 3 Anunț al Asociației comercianților referitor la programul prăvăliilor

Annoucement of the Merchant Association about the stores programme

Atât producătorii și comercianții din târguri, cât mai ales negustorii ce vindeau în magazine, se simt adesea amenințați de negustorii ambulanți și de cei intermediari, impunând adesea autorităților să ia măsuri împotriva lor. La Târgu-Mureș, în 1830, prăvăliașii de aici au cerut interzicerea vânzării de către negustorii ambulanți slovaci a mărfurilor lor (pânză, dantelă, panglică etc), la târgurile săptămânale”. Încercările de a interzice comerțul ambulant au continuat și în a doua jumătate a secolului; în 1892, la Tg. Mureș și Tg. Secuiesc, magistratul, la cererea negustorilor, a adoptat o

⁸*Ibidem*, p. 240.

⁹„Viitorul Mureșului”, Târgu-Mureș, nr. 11, 15 septembrie 1925.

¹⁰„Glasul Mureșului”, Târgu-Mureș, nr. 194-195, 9 august 1939.

reglementare în acest sens”¹¹.

În perioada interbelică, pentru a proteja negustorii profesioniști și producătorii, intermediarii sunt restricționați la intrarea în târguri. Astfel, la Tg. Mureș, precupeții, cum sunt numiți negustorii intermediari de alimente, nu au voie să intre în târgurile săptămânale, numai după ora 9, iar în cele mari, numai după ora 11¹², tocmai pentru ca producătorii să poată să-și vândă marfa la un preț avantajos și pentru a elimina astfel specula.

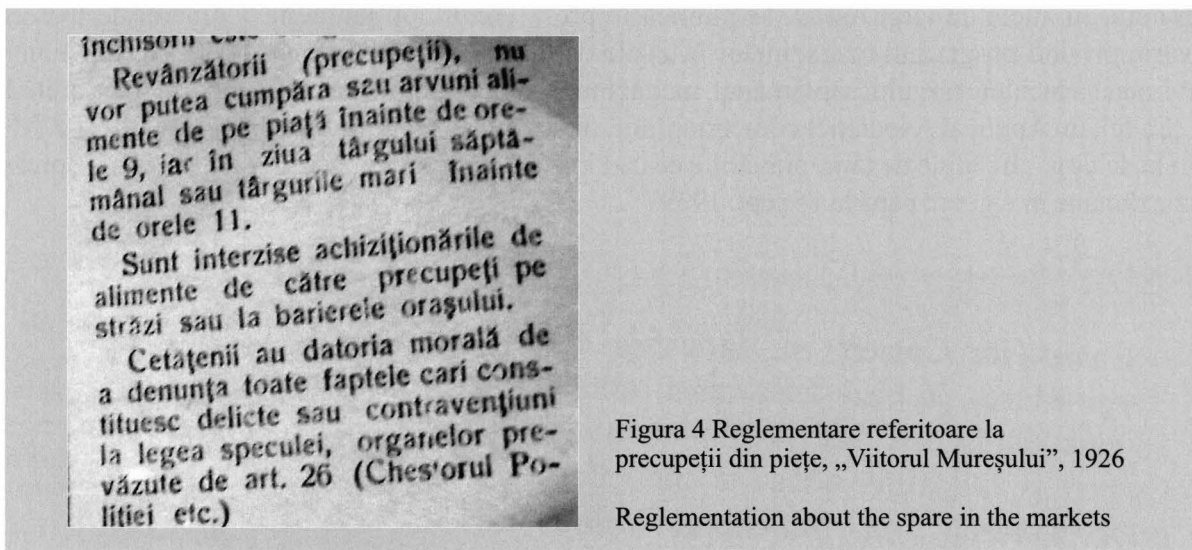

Figura 4 Reglementare referitoare la precupeții din piețe, „Viitorul Mureșului”, 1926

Reglementation about the spare in the markets

În 2013, în cadrul unui proiect cultural finanțat de AFCN, intitulat *Târgurile mureșene, locuri de schimburi comerciale și culturale*, am inițiat o campanie de cercetare de teren asupra târgurilor actuale din județul Mureș și împrejurimi, urmărind câteva târguri cu renume, târgul fetelor de la Gurghiu, târgul de cai de la Sânpetru de Câmpie, târgul săptămânal din Miercurea Nirajului, dar și târgurile anuale de la Monor și Toplița. În cadrul cercetării, am încercat să aflăm răspunsuri la câteva întrebări importante: cum se mențin târgurile tradiționale în lumea de astăzi, cum se manifestă astăzi multiculturalitatea în târguri și cum își pune amprenta globalizarea asupra desfășurării târgurilor tradiționale. În acest sens am realizat câteva interviuri cu meșterii și comercianții (cum sunt numiți astăzi negustorii) întâlniți în mai multe târguri cercetate, pentru a afla mai multe lucruri legate de târgurile frecventate de aceștia. În continuare voi prezenta câteva date despre câțiva dintre aceștia:

KISS FERENC, dogar din Reghin, întâlnit la târgul de Rusalii din Dumbrava, comuna Vătava, județul Mureș. Merge la târgurile din Monor, Șieu (prima miercuri din fiecare lună), la Herina (jud. Bistrița-Năsăud), Râciu (jud. Mureș) (20 iulie, de Sf. Ilie), Toplița și Sărmaș (jud. Harghita). După spusele sale, la târgul de la Șieu se vinde cel mai bine, căci sunt mai multe animale.

Figura 5 Kiss Ferenc, dogar din Reghin

Kiss Ferenc, cooper from Reghin

¹¹Pál Judith, *op.cit.*, p. 239.

¹²„Viitorul Mureșului”, Târgu-Mureș, nr.134, 24 aprilie 1926. „Revânzătorii (precupeții) nu vor putea cumpăra sau arvuni alimente pe piață înainte de orele 9, iar în ziua târgului săptămânal sau târgurile mari înainte de orele 11.” „Sunt interzise achiziționările de alimente de către precupeți pe străzi sau la barierele orașului”.

GROSU LIVIA, din Reghin, prezintă la târgul de Rusalii din Dumbrava, comuna Vătava, vinde pălării de paie în diverse târguri mureșene. Ne-a mărturisit că ea confecționează pălăriile și deține presa pentru pălării de la un evreu din Reghin, Berstein, iar materialul, paie împletite manual, le cumpără de la Sâmbriaș.

Figura 6 Grosu Livia, producătoare și vânzătoare de pălării la târguri

Grosu Livia, manufacturing and saleswomen of straw hats in the traditional fairs

Meșteșugarul KLEIN NAGY FRANCISC GABRIEL, din Reghin, întâlnit la târgul din Monor, vinde hamuri și alte harnașamente din piele, participă la alte târguri din zonă: Șieu, în prima vineri din lună, la Fântânele, la Tulgheș și Bilbor. A moștenit meseria de la tatăl său, Nagy Francisc. Cunoaște toate tipurile de hamuri, de munte, de câmpie, etc. De obicei cumpără o piele întreagă, de vită sau bivoliță, pentru confecționarea hamurilor, de la tăbăcăriile din Brașov și Satu-Mare. Piele mai ieftină a cumpărat din Italia.

Figura 7 Meșteșugarul Klein Nagy Francisc Gabriel din Reghin, la târgul din Monor

Craftsman Klein Nagy Francisc Gabriel, from Reghin, at Monor Fair

În zilele noastre, comercianții, producătorii, negustorii, meseriașii prezenți în târguri sunt nevoiți să se adapteze contextelor noi apărute în domeniul comerțului, când mijloacele de transport moderne permit deplasarea mai facilă între localități, iar apariția supermarketurilor duc adesea la scăderea mărfurilor vândute în târguri, dar și a celor din micile magazine. Efectele globalizării se resimt și în târgurile actuale, fie ele târguri de animale, de mărfuri sau „tradiționale”, cum este târgul de fete de la Gurghiu. Astfel, nu ne vom mira dacă găsim „înghețată londoneză” la târgul de cai de la Sânpetru de Câmpie, monumente funerare din marmură la târgul de fete din Gurghiu sau căruțe cu coviltir adaptate secolului XXI la târgul de cai de la Sânpetru de Câmpie.

Figura 8 „Înghețată londoneză”
la târgul de cai de la Sânpetru de Câmpie

”London icecream”
at the horse fair in Sânpetru de Câmpie

Figura 9 Monumente funerare de vânzare
la târgul de fete de la Gurghiu

Funeral Monuments in the
”girls fair” from Gurghiu

Figura 10 Căruță cu coviltir adaptată la normele de circulație
și cu materiale specifice secolului XXI

Covered wagon adapted at XXI-th century

BIBLIOGRAFIE

Boner, Charles, *Transylvania: its products and its people*, London, Longmans, Green, Reader, and Dyer, 1865.

Ferréol, Gilles; Jucquis, Guy, *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Iași, Ed. Polirom, 2005.

Kos, Karoly, *Etnografia schimbului popular*, în Idem, *Studii de etnografie*, Editura Kriterion, București, 1999.

Man, Ioan Eugen, *Evoluția istorică a orașului Târgu-Mureș până la 1848. I. De la începuturi până la sfârșitul sec. XVI*, în *Marisia. Studii și materiale. Arheologie-istorie-etnografie*, vol. XIII-XIV, Târgu-Mureș, 1984.

Popa, Traian, *Monografia orașului Târgu-Mureș*, Ediție îngrijită de Melinte Șerban și Dimitrie Poptămaș, Târgu-Mureș, 2005.

Pál, Judith, *Procesul de urbanizare în scaunele secuiești în secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999.

„Glasul Mureșului”, Târgu-Mureș, nr. 194-195, 9 august 1939.

„Viitorul Mureșului”, Târgu-Mureș, nr. 11, 15 septembrie 1925.

„Viitorul Mureșului”, Târgu-Mureș, nr. 134, 24 aprilie 1926.

The study focuses on the first of the symposium themes: Value and Relevance – Museum vs Community.

The paper deals with a notorious issue of museum practice, identity and knowledge paradigm dynamics. It is a short reflection on the dialectics of the historical pair of paradigms, curiositas et repraesentatio, pointing out early and actual positions and experiences of the European museum culture; considering also other paradigm pairs and their dynamics, including that of Value and Relevance, in recent museum practice.

The aim of this study is to reflect more accurately on object selection, on the other hand, to achieve a better understanding of the museum as an unique display/medium.

Keywords: identity, value, relevance, curiositas, repraesentatio, museography, museology

Cuvinte cheie: identitate, valoare, relevanță, cunoaștere, reprezentare, muzeografie, muzeologie

La baza colecționării de obiecte stă nevoia de cunoaștere. Până în secolul al XVII-lea exista convingerea că Dumnezeu a pus în obiecte o semnificație care se voia descifrată, și se considera că această semnificație este mijlocită de obiectele în sine. Apăruseră cabinetele de arte și curiozități, mixturi de obiecte din natură, din artă și din științe, obiecte din Antichitate – puse laolaltă în colecții de obiecte care aveau pretenția de a reflecta macrocosmosul în microcosmos². Abia René Descartes a promovat ideea că percepția omului este cea care dă semnificație obiectului. Prin urmare, abia în Renaștere s-a dezvoltat precursorul și prototipul Muzeului, cum îl cunoaștem astăzi. Iluminismul a recurs la clasificarea obiectelor – drept piese de artă, arme, instrumente, obiecte din natură, relicve și mărturii materiale ale evenimentelor istorice – și la separarea lor în clădiri cu destinații specifice³. Paradigmele transmise din Renaștere, și anume *curiositas & repraesentatio*, reflectă dualitatea intenționalității, și dubla misiune – una epistemică și una politică⁴. Muzeelor li se atribuie în continuare dubla performanță: pe de o parte cea de a modela identitatea societății în cadrul proiectului politic al vremii, și pe de altă parte – în sprijinul respectivului proiect de identitate – cea de mijlocire a unei forme de cunoaștere complexe, care se transmite prin scenografia, prin medialitatea muzeului.

În discursul muzeografic, titlurile expozițiilor și paradigmele de cercetare reflectă ponderea pe care o capătă una sau alta dintre paradigme – Cunoașterea sau Reprezentarea – în funcție de evoluția societății. În Occidentul european încă se mai resimte efectul accentuării, în anii '70 ai secolului trecut, pentru mai multă vreme, a paradigmei Cunoașterii, care însă nu a depășit niciodată ponderea celei a Identității. Ponderea paradigmei Identității, reflectată în termeni precum „fabrică de identitate”, se datorează atât dominanței tradiției filosofice umaniste⁵, cât și nevoii directe a societății occidentale postbelice de a-și reaseza identitatea.

Identitate

Muzeele care se înțeleg drept „agenție de identitate”, se situează din start sub semnul polarității dintre propriu și străin – identitate și alteritate – care este în mod tradițional perspectiva muzeelor etnologice, etnografice, de științe ale culturii. Această percepție este, de asemenea, un produs istoric, rezultat din istoria instituțională a Muzeului, din Criza reprezentării, și din explozia memorialisticii (*Erinnerungsboom*)⁶, în zilele noastre.

*arhitect, coordonator Muzeul Bisericii Evanghelice C.A. din România, Casa Teutsch, Sibiu; doctorand Universitatea Greifswald; e-mail: teutsch.museum@gmail.com

¹Abordând o problemă notorie a muzeologiei – dialectica paradigmelor Muzeului – articolul este tributar discursului lui Thomas Thieme, prezentat în articolul „Identitäts- und Wissensparadigma. Zwei Perspektiven auf kulturhistorische Museen”, în revista „Museumskunde“ 2/2015, Holy-Verlag Berlin, p. 91-98.

²MacGregor, *Curiosity and Enlightenment* 2007; v. Thieme, *Work* 2015, p. 396.

³Thieme, *Work* 2015, p. 396.

⁴V. Thieme, *Identitäts- und Wissensparadigma* 2015, p. 92.

⁵Ibid.

⁶Ibid.

Muzeul a fost de la început un instrument al autoreprezentării, la început pentru clasele dominante, apoi, în secolul al XIX-lea, de reprezentare a idealurilor burgheze, legate de cultură, performanță, loialitate, toate aceasta în slujba Statului național. În baza teoriei lui Michel Foucault⁷, sociologul Tony Bennett descrie muzeul drept „instituție a disciplinării” în spiritul ideologiei Statului național⁸, în slujba construirii unei identități naționale. Marile muzee ale Europei secolului al XIX-lea au la bază astfel de strategii.

Conceptul fundamental al muzeelor de etnografie este ideea de Instituție a salvării valorilor etnice. Ideologia polarizează valorile proprii vs. cele ale alterității și este menită să sprijine identitatea colectivă de grup și sentimentul de coeziune etnică.

În altă ordine de idei, Muzeul mai poate împlini și funcția de compensare. După teoria filosofului german Hermann Lübbe, muzeul poate compensa experiențe de pierdere a identității, refăcând o ordine a lucrurilor și oferind orientare într-un mediu ajuns străin. Muzeul oferă protecție față de sentimentul de dezorientare, perceput existențial (*Verlorenheit*)⁹. Spre deosebire de funcțiile cu aplicație colectivă, această funcție este percepută ca proces al psihologiei individuale, însă funcția programatică a muzeului, care se orientează după efect, este pusă, totuși, în slujba psihologiei colective.

„Criza reprezentării”, altă sursă a accentuării paradigmei identității, desemnează dubiile asupra posibilității de reprezentare obiectivă a realității sociale în baza unui adevăr colectiv, unic. Criza respectivă este un produs direct al societății postcoloniale, precum și al experienței paradigmatică a lingvisticii, căreia i se datorează ceea ce în cultură se subsumează în *linguistic turn*. Experiența a arătat dependența culturii față de limbaj, hegemonia culturală exercitată prin limbaj, și a dat naștere unei epoci de cercetare muzeologică, critică față de aspectele ideologice¹⁰.

Ca urmare, s-a reflectat aportul grupurilor de influență (al colaborărilor, al lobby-urilor, al persoanelor de influență) asupra alcătuirii colecțiilor și conținuturilor muzeului. Ca urmare a experienței lingvistice s-a chestionat suveranitatea interpretării valorilor și a conținuturilor¹¹. În consecință, proiectele muzeale ale sfârșitului de mileniu propuneau o nouă perspectivă asupra colecțiilor muzeelor, și anume una care să se distanțeze de constelații și ierarhii politice și să pornească de la potențialul obiectului, și nu de la cerințe ideologice. O astfel de abordare, provenită din discursul analitic, o propune lingvista Mieke Bal, care abordează expozițiile, întrebând, cine, cui se adresează, și cu care intenție¹².

Aceste abordări urmăreau să pună sub semn de întrebare și pretenția Muzeului de a fi o instituție științifică neutră, mijlocitoare de adevăr științific. Aceste idei au fost abordate în anii 1960-1970, anume când gândirea culturală era acaparată de postcolonialism, de discursul structuralist, precum și de teoriile istorice ale marxismului¹³. Se practica o atitudine a distanțării față de teorii, în schimb în domeniile etnologiei și ale Istoriei culturii s-a menținut în continuare perspectiva polarizării identitate/alteritate.

Începând cu anii 1980 s-a manifestat o explozie a memorialisticii, pe de-o parte din interesul crescând față de mecanismele istoriei, pe de alta, din nevoia de a defini și de a conferi identități de grup, din perspectivă istorică. În acest context trebuie menționate scrierile lui Pierre Nora (*Les lieux de mémoire*, 1984) și scrierile cuplului Jan și Aleida Assmann, referitoare la memoria colectivă¹⁴.

În acest cadru cultural crește interesul față de valorile culturale, față de Patrimoniu – considerat un bun colectiv, care trebuie lansat pe piață. În același timp, preocuparea pentru Patrimoniu este muncă de identitate, întrucât creează simboluri colective, disponibile în spațiu și timp, atribuite diverselor grupuri. Această muncă este, totodată, de natură politică și economică, pentru că face din cultură un produs, o marfă, care poate fi dobândită și cu care se pot identifica anumite grupuri ale societății. Astfel

⁷Foucault, *Ordnung der Dinge* 1974.

⁸Bennett, *Museum* 1995; v. Thieme, *Identitäts- und Wissensparadigma* 2015, p. 93, și resp. n. 3, 6, 10.

⁹Lübbe, *Fortschritt* 1982, passim.

¹⁰Baur, *Repräsentation* 2015.

¹¹Clifford, *Contact Zones* 1997, p. 210; v. Thieme, *Identitäts- und Wissensparadigma* 2015, S. 94, și resp. n. 12, 13.

¹²Bal, *Kulturanalyse* 2002.

¹³Thieme, *Identitäts- und Wissensparadigma* 2015, p. 94 sq.

¹⁴Nora, *Lieux de mémoire* 1984; Assmann, J.: *Kulturelles Gedächtnis* 1992; Assmann, A.: *Erinnerungsräume* 1999.

se întrepătrunde politica de identitate cu aceea a locului¹⁵.

În acest context general, muzeele cu profil etnologic, de istorie sau de istorie a culturii își etalează colecțiile pe linia de demarcație între identitate și alteritate, și tematizarea acestei diferențieri hrănește discursul muzeologic al zilei. La nivel practic, muzeele se angajează într-o retorică a identității, pentru a câștiga relevanță socială, și cu aceasta finanțare.

Temele sesiunilor științifice ale muzeelor se situează, împreună cu muzeele în sine, în tradiția creării de identitate și a mijlocirii cunoașterii în slujba respectivei identități proiectate. Cu toate că paradigma Identității este rezultată istoric, ea este în continuare promițătoare economic.

Cunoaștere

Alternativa față de această paradigmă o reprezintă paradigma Cunoașterii, care se referă la cunoașterea specifică, mediată de muzeu. Această calitate epistemică sinestetică desemnează pretenția muzeului, ca instituție specifică, nu doar de a mijloci cunoaștere, ci de a o și produce. În accepțiunea că anumite experiențe nu pot fi transmise sau mijlocite decât sub o anumită formă, muzeul arată obiectele în baza unei logici a Evidenței, spre deosebire de logica argumentației, care nu folosește obiecte. Experiența are și dimensiunea spațiului, și a timpului, și prin aceasta devine „cunoaștere situativă”¹⁶. În acest caz, filonul paradigmatic este desigur acela asociat termenului de *curiositas*. Dacă inițial forma de abordare era cea poetică, senzuală, în secolul al XVII-lea, Francis Bacon va schimba această abordare, propunând a sa Metodă intuitivă, după criteriile de Ordine și Măsură. Colecțiile nu mai îndeplineau funcția unui Teatru senzorial, ci a unui Catalog, care urma să servească verificării exemplare sau generale a teoriilor științifice¹⁷.

În ultimii 30 de ani, aceste locuri ale Cunoașterii au fost redescoperite ca locuri care sunt în măsură să genereze un nou tip de cunoaștere, de experiență a cunoașterii: *Knowlegde is now well understood as a commodity that museums offer* (Hooper-Greenhill 1992)¹⁸. Multe proiecte de expoziții cu profil complex, de istorie și de artă, multimediale, din anii 2000, au urmat acest fel de abordare.

În concluzie, se poate spune ca Muzeul, ca Fabrică de identitate, se definește după scopul cunoașterii, și anume: de a funda o identitate proiectată. În schimb Muzeul, ca Spațiu al Cunoașterii, a ajuns să fie o metodă epistemică, devenită spațiu, care nu are un scop predefinit, ci și-l definește din logica colecțiilor¹⁹ și din potențialul prezentării muzeale în spațiu. Se admite că procesele de cunoaștere se produc și în afara orizontului gândirii logice, cuvintele-cheie ale acestui fenomen fiind „atmosferă”, „stare de spirit”, „prezență”²⁰.

Considerând tema propusă – Valoare și Relevanță, în practica muzeologică se percepe o accentuare a competiției cu alte medii, a facilitării și a adaptării comunicării expoziționale, și cu aceasta a orientării spre calitățile discursive ale obiectului, deci a Relevanței acestora. Colecțiile nu mai sunt arătate integral, în mănunchi, ci sunt supuse unui filon narativ, iar valoarea obiectelor este deseori subordonată relevanței lor pentru discurs, pentru respectivul filon narativ. De aceea, pe tot parcursul lucrării muzeografice se recomandă chestionarea Relevanței, după formula de transparență, propusă de Mieke Bal: relevant pentru ce?

Tot ca urmare a abordării narative, se constată tendința, ca specimenul să înlocuiască opera de artă, și – dacă nu suntem atenți – specimenul ajunge să fie înlocuit cu artificul.

O altă tendință actuală este aceea de a face expoziții care să atragă comunitatea atașată de muzeu. Se constată folosul creării de Evenimente, pentru care Patrimoniul devine scenografie. (Noaptea Muzeelor 2016 – 160 de vizitatori). Pentru aceste evenimente se pregătesc produse specifice – „pachete de cunoaștere” care se pot medializa distinct, segmentat, și pentru care se pot solicita finanțări distincte, segmentate...

¹⁵Lowenthal, *Heritage Crusade* 1998; v. Thiemeier, *Identitäts- und Wissensparadigma* 2015, p. 95, și resp. n. 16.

¹⁶Thiemeier, *Identitäts- und Wissensparadigma* 2015, p. 95sq.

¹⁷Foucault, *Ordnung der Dinge* 1974; Thiemeier, *Identitäts- und Wissensparadigma* 2015, p. 96.

¹⁸Hooper-Greenhill, *Museums* 1992, p. 2; v. Thiemeier, *Identitäts- und Wissensparadigma* 2015, p. 96, și resp. n. 19.

¹⁹Thiemeier, *Sprache der Dinge* 2011, passim.

²⁰Böhme, *Atmosphären* 1995; Mersch, *Materialität* 2002; Gumbrecht, *Presence* 2004; v. Thiemeier, *Identitäts- und Wissensparadigma* 2015, p. 97, și resp. n.25.

Această scurtă prezentare nu își propune să valideze una sau cealaltă dintre perspective – Identitate sau Cunoaștere – ci dorește să sprijine abordarea reflectată, în cadrul activității legate de Muzeu.

BIBLIOGRAFIE

Assmann, Jan: *Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, München: C.H. Beck 1992.

Assmann, Aleida: *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. München: C.H. Beck 1999.

Bal, Mieke: *Sagen, zeigen, prahlen*. In: Bal, Mieke: *Kulturanalyse*, ed. de Thomas Fechner-Smarsly, etc., Frankfurt/M 2002, p. 72-116.

Baur, Joachim: *„Repräsentation.“* In: Gfrereis, Heike; Thiemeyer, Thomas; Tschöfen, Bernhard (ed.): *Museen verstehen. Begriffe der Theorie und Praxis*, Göttingen 2015, p. 85-100.

Böhme, Gernot: *Atmosphären. Essays zur neuen Ästhetik*, Frankfurt/M: Suhrkamp 1995.

Clifford, James: *Museums as Contact Zones*. In: Clifford, James: *Routes. Travel and translation in the late twentieth century*. Cambridge, MA; London: Harvard University Press: 1997, p. 188-219.

Foucault, Michel: *Die Ordnung der Dinge. Eine Archäologie der Humanwissenschaften*, Frankfurt a.M. 1974

Gumbrecht, Hans Ulrich: *Production of Presence: What Meaning Cannot Convey*, Stanford, CA: Stanford University Press 2004.

Hooper-Greenhill, Eileen: *Museums and the Shaping of Knowledge*, London: Routledge 1992.

Lowenthal, David: *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, Cambridge, MA: University Press 1998.

Lübbe, Hermann: *Der Fortschritt und das Museum. Über den Grund unseres Vergnügens an historischen Gegenständen*. London University, Institute of German Studies 1982.

MacGregor, Arthur: *Curiosity and Enlightenment: Collectors and Collections from the Sixteenth to the Nineteenth Century*, New Haven: Yale University Press 2007.

Mersch, Dieter: *Was sich zeigt. Materialität, Präsenz, Ereignis*, München: Fink 2002.

Nora, Pierre (ed.): *Les lieux de mémoire*, Paris 1984.

Thiemeyer, Thomas: *Die Sprache der Dinge. Museumsobjekte zwischen Zeichen und Erscheinung*. In: „Museen für Geschichte“ (ed.): publicație online a lucrărilor simpozionului „Geschichtsbilder im Museum“ (Imagini ale istoriei în muzeu) la Muzeul de Istorie German, Berlin, februarie 2011. URL: http://www.museenfuergeschichte.de/downloads/news/Thomas_Thiemeyer-Die_Sprache_der_Dinge.pdf.

Thiemeyer, Thomas: *Identitäts - und Wissensparadigma. Zwei Perspektiven auf kulturhistorische Museen*. In: „Museumskunde“ 2/2015, Berlin: Holy-Verlag, p. 91-98.

Thiemeyer, Thomas: *Work, specimen, witness: How different perspectives on museum objects alter the way they are perceived and the values attributed to them*. In: „Museum & Society,” July 2015. 13 (3), Leicester University, p. 396-412.

Planul pentru integrarea socială a cetățenilor români de etnie romă din județul Sibiu, 2015-2020

Cristina-Mihaela MUNTEAN*

The Measures Plan for Sibiu County regarding inclusion of Romanian citizens belonging to the Roma minority has been developed in accordance with the Governmental Strategy for inclusion of Romanian citizens belonging to Roma minority for the period 2015-2020.

The Version issued in 2015 is uploaded on the web portal of Sibiu County Prefect's Institution and succeeding that of 2014, published in the same subdomain.

The share of Roma population represents 4.8% of the total population in Sibiu county according to 2011 Population and Housing Census, yet unable to speak about disadvantaged communities or social exclusion in all those communities, according to the analysis undertaken during the last three years with representatives of territorial-administrative units and decentralized institutions.

The objectives are related to ensuring the socio-economic and cultural inclusion of Romanian citizens of Roma minority by implementing integrated policies in health, education, employment, housing, culture, social infrastructure and public order. These were discussed within the meetings of the County Joint Working Group for Roma population, the topics being focused on protecting fundamental rights and freedoms aiming to provide various types of necessary services and achieving a dialogue framework as flexible as possible and open to all actors: state institutions, civil society representatives, members of the working group.

An important role in the development and implementation in the cultural field is permanently played by ASTRA National Museum Complex. This cultural institution has the largest ethno-museum structure in Romania, with a distinctive treatment for specific Romanian, Saxon and the Roma folk culture. This structure is joined by numerous events related to the promotion and knowledge of Roma organized culture, contributing to the change of mentality for both majority and Roma minority.

Keywords: romani people, integration, measure plan, Sibiu county

Cuvinte cheie: rromi, integrare, plan de măsuri, județul Sibiu

Planul de Măsuri al Județului Sibiu pentru incluziunea cetățenilor români aparținând minorității rome a fost elaborat în conformitate cu prevederile *Strategiei Guvernului României de incluziune a cetățenilor români aparținând minorității rome pentru perioada 2015-2020*¹.

Versiunea/transpunerea elaborată în anul 2015 este postată pe portalul web al Instituției Prefectului-Județul Sibiu² și succede celei din 2014, postată în același subdomeniu.

Ponderea populației de etnie romă din total populație reprezintă 4,8% în județul Sibiu, conform Recensământului Populației și Locuințelor 2011, neputându-se însă vorbi despre comunități defavorizate sau excluziune socială în ansamblul acestor comunități, conform analizelor întreprinse în ultimii trei ani cu reprezentanții unităților teritorial-administrative și ai instituțiilor deconcentrate.

Obiectivele urmărite sunt legate de asigurarea incluziunii socio-economice și culturale a cetățenilor români aparținând minorității rome prin implementarea unor politici integrate în domeniul sănătății, educației, ocupării forței de muncă, locuirii, culturii, infrastructurii sociale și ordinii publice. Acestea au fost dezbătute în cadrul ședințelor Grupului Județean de Lucru Mixt pentru Romi, fiind tematice axate pe protejarea drepturilor și libertăților fundamentale, prin ele urmărindu-se asigurarea diverselor tipuri de servicii necesare, dar și realizarea unui cadru cât mai flexibil de dialog, deschis tuturor actorilor implicați: instituții ale statului, reprezentanți ai societății civile, membri titulari ai grupului de lucru.

Un rol însemnat în elaborarea și implementarea măsurilor în domeniul cultural îl joacă în permanență specialiștii Complexului Național Muzeal ASTRA. Această instituție de cultură dispune de cea mai vastă structură etno-muzeală din România, cu o tratare distinctă a specificului culturii populare românești, săsești și celei a romilor.

*expert, Instituția Prefectului-Județul Sibiu; e-mail: cristina.muntean@prefecturasibiu.ro

¹Hotărârea Guvernului nr. 18/2015, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 49 din 21 ianuarie 2015.

²<http://www.prefecturasibiu.ro/images/stories/grupjudeteandelucrumixtpentruromi/planuljudeteandemasuri>

Acestei structuri i se alătură numeroasele manifestări consacrate promovării și cunoașterii culturii rome, ele contribuind la schimbarea mentalității atât din partea majorității, cât și din partea minorității rome.

Accesibilitatea în acest complex muzeal urmărește creșterea gradului de informare, învățare, experimentare și implicare/integrare a tuturor categoriilor de public beneficiar, oricât de speciale ar fi nevoile acestuia, având ca scop final o relație de lungă durată, bazată pe reciprocitate, comunitate-muzeu³.

Cadrul european și național la care se raportează *Planul județean de măsuri*

Istoric privind, măsuri de sedentarizare a romilor nomazi au existat încă de pe vremea Mariei Terezia și a lui Iosif al II-lea, împărați ai Imperiului Habsburgic. În perioada interbelică politicile de asimilare ale autorităților au reușit să integreze parțial sau total acea populație romă, acea parte din populație care nu practica nomadismul. Măsurile au culminat cu demersurile regimului comunist din România de a înlătura fenomenul nomad⁴.

Pe baza comunicării Comisiei Europene din aprilie 2011, Consiliul Ocupare, Politică Socială, Sănătate și Afacerile Consumatorului (EPSCO) a aprobat, la 19 mai 2011, Cadrul European pentru strategiile naționale privind incluziunea romilor până în 2020. Acest document a fost confirmat, ulterior, la nivelul Consiliului European de vară 2011⁵.

Cadrul European reprezintă un document ambițios, destinat reducerii sau eliminării unor fenomene precum discriminarea, sărăcia sau excluziunea socială a persoanelor de etnie roma aflate în statele membre UE. Adoptarea sa confirmă faptul că integrarea economică și socială a romilor reprezintă o provocare și o responsabilitate pentru toate statele membre ale UE.

Prin acest document, s-a solicitat tuturor statelor membre UE să prezinte strategii sau seturi de politici sociale, în vederea favorizării incluziunii romilor. Principalele elemente urmărite pe palierul social sunt în domeniile educației, ocupării forței de muncă, sănătății și accesului la locuință al romilor. Urmare solicitării Consiliului, statele membre au elaborat strategii sau, după caz, seturi de politici sociale.

Comisia Europeană are atribuția de a evalua evoluția măsurilor de integrare socială a romilor adoptate de statele membre. Astfel, conținutul și punerea în practică a strategiilor naționale de incluziune socială a romilor fac obiectul unor analize periodice ale Comisiei, între mai 2012 și aprilie 2014 fiind publicate trei comunicări pe această temă ale executivului european.

Suplimentar, la 9 decembrie 2013 a fost adoptată, la nivelul Consiliului UE/EPSCO, Recomandarea cu privire la măsurile de integrare efectivă a romilor în statele membre, care reprezintă un prim instrument juridic al UE ce are drept scop exclusiv incluziunea romilor. Documentul identifică măsuri specifice pentru ameliorarea situației romilor în toate statele membre, fiind vizate în special măsuri în domeniile prioritare deja cunoscute (educație, ocupare, sănătate, locuință). Se recomandă și acțiuni orizontale, vizând eliminarea discriminării și aspecte punctuale, precum protecția copiilor și femeilor rome. Recomandarea produce efecte începând cu 1 ianuarie 2016.

România, în baza Cadrului European, a înaintat Comisiei Europene o primă Strategie a Guvernului României privind incluziunea cetățenilor români aparținând minorității romilor, aplicată începând cu 2012, țara noastră fiind, astfel, printre primele state membre care au răspuns solicitării Consiliului EPSCO. În comunicarea din aprilie 2014, Comisia Europeană a notat și exemple de bune practici românești, precum măsurile afirmative pentru accesul în învățământul superior sau medierea sanitară.

În ianuarie 2015, Guvernul României a adoptat noua *Strategie de incluziune a cetățenilor români aparținând minorității rome pentru perioada 2015-2020*. Noul document reprezintă o revizuire

³Mondoc, Mihaela, *Muzeul tuturor*, prezentare susținută în cadrul Sesiunii de comunicări științifice ASTRA MULTICULTURAL, Sibiu, 16-17 iunie 2016.

⁴Burcea, Oana, *Sedentarizarea romilor din România. Măsuri ale regimului comunist de înlăturare a fenomenului nomad*, prezentare susținută în cadrul Sesiunii de comunicări științifice ASTRA MULTICULTURAL, Sibiu, 16-17 iunie 2016.

⁵Ministerul Afacerilor Interne, *Direcția Piață Internă și Politici Sectoriale*, comunicat din 18 februarie 2016.

substanțială a Strategiei guvernamentale din 2011 și este în concordanță cu documentele de bază ale UE în materie. Strategia este însoțită de planuri de acțiune concrete, concentrate pe fiecare domeniu major de intervenție identificat la nivel european (educație, ocupare, sănătate și locuire), la care se adaugă domenii precum serviciile sociale, cultura și combaterea discriminării. Documentul beneficiază și de un mecanism întărit de implementare și de monitorizare a aplicării.

Incluziunea socială a categoriilor defavorizate de cetățeni este o prioritate a Comisiei Europene. Astfel, Cadrul financiar multianual (C.F.M.) 2014-2020 asigură prin creditul de angajament 1. Creșterea inteligentă și favorabilă incluziunii punctul 1b. Coeziunea economică, socială și teritorială: acoperirea politicii regionale, care are ca obiectiv sprijinirea țărilor și a regiunilor cel mai puțin dezvoltate ale UE pentru recuperarea decalajului, consolidarea competitivității tuturor regiunilor și dezvoltarea cooperării interregionale. În 2016, Comisia va examina funcționarea CFM 2014-2020, luând pe deplin în considerare situația economică din momentul respectiv, precum și cele mai recente estimări macroeconomice.

Prin Fondul social european sunt sprijinite acțiunile structurale de coeziune economică, socială și teritorială, prin intermediul a patru mari domenii de investiții: ocuparea forței de muncă, educație, incluziune socială, îmbunătățirea sistemului de administrație publică.

Cadrul European de Strategii pentru Integrarea Națională a Romilor, adoptat în anul 2011 de Comisia Europeană, se concentrează asupra a patru domenii-cheie: accesul la educație, la locuri de muncă, la sănătate și la locuințe. Acest Cadru reprezintă un proces solid de coordonare a acțiunilor privind incluziunea romilor. El urmărește direcționarea politicilor naționale privind romii și mobilizarea fondurilor disponibile la nivel european, în special a Fondului Social European, în vederea susținerii eforturilor de integrare. Toate statele membre au adoptat strategiile și politicile de integrare a romilor, iar Comisia monitorizează progresul făcut în implementarea acestora.

ROMACT (www.coe-romact.org), un program lansat în anul 2013 de Comisia Europeană și de Consiliul Europei, destinat în exclusivitate incluziunii romilor la nivel local, a pornit de la realitatea că, mare parte din populația de 10-12 milioane de romi a Europei continuă să se confrunte cu dinamici de discriminare, excludere și nerespectare a drepturilor lor.

Strategia EUROPA 2020 are o importantă dimensiune socială, acordând importanță deosebită problemelor sociale referitoare la incluziune, prin stabilirea unor ținte ambițioase pentru următorul deceniu, referitoare la reducerea ratei abandonului școlar sub nivelul de 10% și reducerea numărului persoanelor amenințate de sărăcie cu 20 milioane.

Discrepanțele între state la nivelul Comunității Europene s-au identificat a fi întruchipate de: diferențele dintre săraci și bogați, discrepanțele între șomaj și stresul în creștere sau suprasolicitarea la locul de muncă, cerințele pieței și calitatea procesului educațional, aceste elemente fiind în permanentă accentuare⁶.

Conceptul de incluziune socială, în înțeles european, analizează și canalizează în mod cuprinzător eforturile de coeziune socială și combatere a sărăciei în fiecare stat membru U.E.

Conceptul de nivel de trai sau standard de viață nu se reduce doar la dimensiunea financiară. Prin nivel de trai se descriu diverse condiții de viață într-o perspectivă multidimensională. Nu numai condițiile materiale de viață, ci și alți factori determinanți, precum educația, ocuparea forței de muncă, starea de sănătate/boală, situația locativă, separarea și educația monoparentală, rețelele sociale și alte aspecte influențează standardul de viață. Există deficite care nu pot fi remediate numai prin mijloace financiare suplimentare: de exemplu efectele psihosociale și psihosomatice în urma diverselor evenimente, handicapul sau nevoia de asistență, marginalizarea și discriminarea pe bază de apartenență etnică sau orientare sexuală.

Pe cale de consecință, termenul *nivel de trai* este un concept configurat social, referindu-se la *ansamblul relațiilor sau contextelor sociale, în care persoanele își folosesc posibilitățile materiale și non-materiale*.

Constituția României adoptată în 1991, garantează cetățenilor drepturi sociale extinse ce reies din propria definiție a țării ca „stat social de drept”.

⁶Raport al Comisiei Europene către Parlamentul European și Consiliul European, Bruxelles, 28 ianuarie 2013.

Domeniile centrale ale asigurărilor sociale sunt reprezentate în România de:

- asigurări sociale pentru bătrânețe-asigurarea pensiilor
- asigurări de sănătate
- asigurarea de șomaj
- ajutorul social
- alocațiile pentru copii
- sumele de ajutorare
- serviciile sociale.

Politici culturale oglindite în planul județean de măsuri

Principiile care stau la baza politicilor culturale, atât pentru ansamblul populației, cât și elementele specifice pentru persoanele aparținând minorităților naționale au la bază: participarea cetățenilor la activitățile culturale, aspirația spre astfel de manifestări și înțelegerea faptului că, sectorul cultural poate avea efecte economice și sociale benefice atunci când programele sunt de succes.

Astfel, obiectivele specifice, asumate la nivelul județului Sibiu în mod prioritar de Complexul Național Muzeal ASTRA Sibiu, Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale și Biblioteca Județeană ASTRA pun accent pe păstrarea, dezvoltarea și afirmarea identității culturale (limbă, obiceiuri, istorie, patrimoniu).

O exemplificare a acestora, fără a se dori a fi exhaustivă, este:

Proiect	Rezultate
1. Înființarea unui muzeu al culturii romilor	Cercetarea științifică a patrimoniului cultural al romilor și realizarea unei baze de date a totalității informațiilor dobândite și a celor referitoare la arhivele documentare ale muzeului sibian. Achiziții tematice în toată țara după un program tematic riguros a unei colecții reprezentative de obiecte de patrimoniu, conservarea și restaurarea acestora, valorificarea muzeală în cadrul unui muzeu etno-tematic, interdisciplinar și multimedia. Organizarea de expoziții temporare, itinerante naționale/internaționale. Organizarea și participarea la simpozioane, conferințe naționale/internaționale despre istoria și cultura romilor.
2. Editare publicații, cărți despre istoria și cultura romilor din România	Editare publicații, cărți despre istoria și cultura romilor din România – cel puțin 1 titlu/an.
3. Păstrarea, dezvoltarea, încurajarea și promovarea meșteșugurilor tradiționale rome	Studierea, salvarea, dezvoltarea și promovarea meșteșugurilor tradiționale rome. Organizarea unor târguri de meșteșugari în care sunt incluși romii; organizarea unor evenimente în care este inclus și un târg de meșteșuguri rome. Promovarea schimbului de experiență între participanți. Stimularea talentelor din rândul etniei rome. Încurajarea tinerilor meșteșugari romi de a participa la Olimpiada micilor meșteșugari.
4. Cercetarea de cabinet și de teren a istoriei și culturii rome	Cunoașterea în amănunțime a istoriei și culturii minorității rome din România. Promovarea principalelor momente din istoria romilor (Ziua Internațională a Romilor, eliberarea din robie, comemorarea victimelor Holocaustului).

5. Programe de ordin cultural și din educația neformală.	Organizarea de evenimente în care se promovează nediscriminarea și egalitatea de șanse. Creșterea interesului copiilor, tinerilor și adulților pentru studierea istoriei și culturii romilor. Organizarea unor evenimente interculturale (participă persoane de diferite etnii, cu prezentarea a cel puțin două elemente identitare, de ex. activități culinare, port popular).
6. Program regional de cercetare a comunităților de romi (neamuri, meserii, obiceiuri și tradiții, graiuri etc.)	Cartografierea comunităților de romi din județele situate în centrul României (Sibiu, Alba, Brașov, Mureș).
7. Programe culturale la nivel local în comunități de romi și în școli sau universități	Organizarea și realizarea unor programe culturale, de pedagogie muzeală în comunități de romi și în școli sau universități
8. Programe de salvagardare a patrimoniului material al culturii romilor: acordarea titlului de Tezaur Uman Viu și includerea în repertoriul național	Acordarea titlului de Tezaur Uman Viu pentru 1 rom/an.
9. Susținerea și promovarea artiștilor romi și a creației române sau cu tematică romă în toate domeniile artistice (arte plastice, literatură, cinematografie, teatru, muzică, dans)	Cunoașterea și popularizarea talentelor artistice ale romilor. Stimularea și sprijinirea artiștilor romi.
10. Construcția memoriei culturale	Constituirea unei biblioteci de specialitate. Constituirea unei baze de date cu rezultatele din cercetarea de teren (arhivă de specialitate). Constituirea unei arhive audio vizuale.
11. Studierea și scanarea fondului arhivistic al Serviciului Județean Sibiu al Arhivelor Naționale. Identificarea de noi documente. Proiectul „Medievalia”	a. identificarea în fondurile și colecțiile aflate în depozitele sale a unor informații privitoare la arta și cultura romilor – Colecția de Documente medievale, Colecția Brukenthal, Postul de Jandarmi Poiana Sibiului b. programul de scanare a documentelor medievale până la anul 1600, cu evidențierea datelor referitoare la comunitatea romă – identificarea documentelor din anii 1492, 1584 și 1589 care se referă la romii din suburbiile Sibiului, respectiv la confirmarea de către Sigismund Bathori a unor privilegii pentru romii din Sibiu.

BIBLIOGRAFIE

Mondoc, Mihaela, *Muzeul tuturor*, prezentare susținută în cadrul Sesiunii de comunicări științifice ASTRAMULTICULTURAL, Sibiu, 16-17 iunie 2016.

Burcea, Oana, *Sedentarizarea rromilor din România. Măsurile ale regimului comunist de înlăturare a fenomenului nomad*, prezentare susținută în cadrul Sesiunii de comunicări științifice ASTRAMULTICULTURAL, Sibiu, 16-17 iunie 2016.

Hotărârea Guvernului nr. 18/2015, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 49 din 21 ianuarie 2015.

Ministerul Afacerilor Interne, *Direcția Piață Internă și Politici Sectoriale*, comunicat din 18 februarie 2016.

Raport al Comisiei Europene către Parlamentul European și Consiliul European, Bruxelles, 28 ianuarie 2013.

<http://www.prefecturasibiu.ro/images/stories/grupjudeteandelucrumixtpentruromi/planuljudeteandemasuri>

In the vast domain of cross-cultural communication, a common cultural encounter with the Other happens when learning a foreign language. An even more daring experience, but extremely more demanding from a psychological and socio-cultural point of view, is learning the local language from native speakers.

Teaching Romanian as a foreign language has always been a challenging experience, especially teaching it to the students from the Asian, Middle-Eastern and African countries. They are learning not only a different language, but most importantly they are trying to adjust to a completely new set of values, with a different time zone, different writing, different teacher-student interaction and different cultural communication skills to mention just a few issues. This “cultural bath”, that the foreign students are going through, leads to an inevitable cultural shock, with bigger or smaller impact, depending on the student's adaptability.

In order to ease their adjustment in the Romanian academic environment, the language teachers try using various strategies such as: psychological adaptability, social embracement and most importantly cultural understanding strategies. Among the different cross-cultural communication strategies used for teaching Romanian as a foreign language, exposing the students to the knowledge conserved in the Romanian culture museums creates observable bridges between the students' mother culture and the new culture that they are trying to learn.

The cultural differences can be better observed and understood by exposing the students to a preserved identity – the museums. This paper deals with the foreign students experience with some Romanian museums in Bucharest. As a frequently used informal teaching method, visiting museums and site seeing in general can offer a glimpse of the past, a view of the natives' perspective upon their own culture. This perspective gives a temporal and a historical dimension to the cultural acts and it gives the students the opportunity to understand certain language issues, cultural attitudes and cultural evolution in a concise and observable manner.

Keywords: interculturality, foreign language teaching, museum, instructional model, nonformal educational strategies

Cuvinte cheie: interculturalitate, predarea limbilor străine, muzeu, model didactic, strategii educaționale nonformale

Introducere

Predarea limbii române ca limbă străină a adus întotdeauna mari dificultăți profesorului, situându-l mai mereu într-o poziție de dedublare a perspectivei de predare. Împărtășirea unui set de cunoștințe lingvistice și culturale unui grup eterogen de studenți provenit din țări și culturi diferite impun profesorului schimbarea sau dublarea cunoștințelor de lingvist cu cele de antropolog cultural, deci o regândire a perspectivei de predare, față de modul de predarea limbii române studenților români. În cel de-al doilea caz, al studenților care asimilează mai multe cunoștințe în limba proprie, asigurarea comunicării de face prin limba nativă și deci limba țintă este utilizată în mod curent, iar vocabularul este unul extrem de bogat, chiar și în neologisme, în cazul studenților români.

Ce se întâmplă atunci când profesorul devine profesor de limba română pentru studenții străini? Când acesta este pus în fața unui nou context, în care trebuie să își gândească limba nativă ca pe o limbă străină? Printre altele, cadrul didactic își reformulează discursul în funcție de fiecare grup de studenți, face eforturi de empatie pentru a încerca să îl înțeleagă pe celălalt dezrădăcinat și cu probleme de adaptare, vocabularul pe care îl folosește este restrâns, limba țintă este utilizată inițial limitat și în combinație cu alte limbi, iar profesorul de cele mai multe ori recurge la gesturi și la mimică pentru a comunica și a se face înțeles, utilizând repere recunoscute de cultura cu care se află în dialog.

Mai mult decât atât, așa cum bine știm, oameni diferiți, aparținând unor comunități diferite, întotdeauna s-au privit reciproc, construind ansambluri de idei și de reprezentări asupra celuilalt. De

*doctor, Facultatea de Inginerie în Limbi Străine, Departamentul de Comunicare în Limbi Moderne, Universitatea Politehnică București; e-mail: ada_olaru@yahoo.com

multe ori acest demers nu a dus la privirea cu adevărat a celuilalt, ci mai degrabă la imaginarea lui. Reputația reprezintă, de foarte multe ori, singura metodă de cunoaștere a celuilalt îndepărtat. Întâlnirea și cunoașterea prealabilă a celuilalt conduc către construirea unei imagini reale, dar în același timp aceasta poate avea elemente fantastice sau ficționale.

În acest context, întâlnirea cu celălalt diferit, exotic chiar, poate crea, în anumite cazuri, reale fracturi comunicaționale. Comunicarea poate deveni inefficientă și transmiterea de informații să se facă fragmentat. Astfel, factorul educațional se reduce sau dispare complet.

Predarea limbii române ca limbă străină necesită o pregătire nu doar pluriculturală, ci și pluridisciplinară. Necesită o transformare din profesor, educator în psiholog și consilier. Profesorul nu doar observă, ci și încearcă activ să îi ajute pe studenți să se adapteze la un sistem complet diferit de valori, la un context diferit de comunicare și de interacționare socială, moment în care profesorul își asumă mai degrabă un rol de consilier. Aceasta se întâmplă mai ales în cazul studenților care își exprimă problemele emoționale de adaptare și permanenta lor senzație de inadecvare și caută constant sfatul și sprijinul profesorului.

Comunicarea interculturală este un proces ce necesită frecvent un efort de empatie. Această nevoie de a îl înțelege pe celălalt și de a-i oferi câteva repere culturale locale a condus la necesitatea găsirii de repere vizibile, observabile, recognoscibile intercultural și până la urmă, accesibile. Aici apare o transformare a profesorului într-un cercetător, antropolog sau etnolog, iar prezența studenților cu diverse arii de cercetare conduce la lărgirea zonelor de confort științific.

Context și perspective de cercetare

Care ar fi rolul muzeului în tot acest proces didactic și de comunicare culturală? Așa cum afirmă și Constantin Cucoș, în contextul educațional actual, utilizarea muzeului ca mijloc formativ nu doar răspunde la nevoile educaționale ale muzeului și stimulează *interacțiunea pe linie educațională dintre muzeu și școală*, ci își propune să familiarizeze studentul cu mediul cultural în care urmează să își desfășoare cursurile (Cucoș, 2013). El vine în completarea mediului social în care studentul trăiește și își desfășoară activitatea zi de zi și îl ajută să înțeleagă anumite personificări, întrupări ale ideilor și conceptelor pe care le învață pe parcursul studiilor pregătitoare în țara gazdă. Cu alte cuvinte muzeul, în cazul de față, umple anumite goluri create de lipsa de repere palpabile și vizibile în învățarea unei limbi străine, mai ales în cazul limbii române, unde resursele sunt mai limitate decât în cazul limbilor de circulație internațională.

Mai ales în conexiune cu mediul universitar, muzeul pune în evidență atât un vocabular științific, cât și modul de formulare a unui discurs de cercetare academic. Studenții au ocazia să observe direct concepte prezentate la cursuri.

De-a lungul timpului muzeele au fost considerate o prelungire a învățământului academic, un loc în care specialistul să regăsească vizual, cronologic, contextual obiectele sale de studiu (Speight, 2010). După constituirea celor două instituții culturale, universitatea și muzeul, legăturile directe între cele două s-a limitat la vizite ocazionale sau colaborări cu cercetătorii din muzeu, care pot avea sau nu abilități didactice.

În contextul actual, nevoia muzeului de promovare, de atragere a publicului, de dialog cu mai multe grupuri de vârstă și de reinventare perpetuă schimbă modul de relaționare a vizitatorului cu acesta. De aceea, mai ales în cazul studenților străini, dialogul trebuie uneori mijlocit de un cunosător al culturii locale. Cum mulți dintre studenți sunt deja specialiști într-un anumit domeniu (medicină, botanică, inginerie, aeronautică, literatură, psihologie etc.), profesorul de limba română devine mijlocitor între materialul didactic și strategia învățării. Acesta recurge la informațiile oferite de muzeu pentru a completa resursele didactice și științifice pe care le au deja la dispoziție.

Un alt potențial extrem de important al muzeului în didactica academică este provocarea dialogului (Speight, 2010; Cucoș, 2013; Speight, Boddington, Boys, 2013). Chiar și unui public nespecializat muzeul impune o atitudine, o opinie, un mod de abordare a unor teme, idei, obiecte regăsite în muzeu, într-un cuvânt o viziune asupra lucrurilor înconjurătoare. În special la întâlnirea cu o cultură diferită, vederea și observarea anumitor obiecte creează anumite legături cu propria cultură, conexiuni interculturale ce duc la o comunicare interculturală eficientă (Olaru, 2015a).

Din aceste motive, mulți profesori recurg la resursele produse de muzeu, încearcă să își adapteze lecțiile la un nou nivel informațional și folosesc această resursă extrem de la îndemână pentru a-și provoca și a-și încuraja studenții să comunice și să învețe limba și cultura în care trăiesc.

Utilizarea potențialului didactic al muzeelor

Printre cele mai utilizate strategii de comunicare interculturală pentru predarea limbii române este expunerea studenților la cunoștințele și informațiile conservate și patrimonializate în muzeele de cultură românească. Cu toate acestea, ele sunt rezervate sau sunt utilizate în mod predilect în mediul preuniversitar, excluzând sau fiind analizate inegal utilitatea acestor mijloace didactice în învățământul universitar românesc (Andrei, 2005, p.110; Cucos, 2013). Într-adevăr, Cucos îi include pe studenți în categoria educabililor care se regăsesc în muzeele lumii și au fost observați luând parte la diverse activități: *participau la lecții „pe viu”, gândite și desfășurate de specialiști ai muzeelor, pe probleme dintre cele mai diverse, de la tehnica culorilor sau a scrisului și până la evocări de istoria sau teoria artei* (Cucos, 2013).

Educația muzeală își propune, printre altele, să deschidă muzeul pentru toți educabilii, ajutându-i să cucerească lumi valorice noi. O educație realizată în acest perimetru le formează sensibilitatea îi ajută să dezvolte sentimente pozitive despre obiecte și lumea înconjurătoare. Muzeul dezvoltă și formează percepții și trăiri emoționale față de timp și temporalitate, îi responsabilizează pe tineri față de o anumită tradiție, contribuind la conturarea identităților individuale și colective prin respect și auto-disciplină. Desigur, muzeul nu este singurul loc în care se învață respectul, auto-controlul, auto-disciplina. Dar muzeul oferă un set de elemente cum ar fi oportunitatea și momentul deciderii de a face un experiment, al consumării unei plăceri personale, al satisfacerii unei curiozități etc., ceea ce impune un exercițiu de disciplinare a plăcerii, de auto-control și de luare a unei decizii în mod autonom. (Cucos, 2013)

Utilizarea muzeelor atât culturale cât și tehnice în transmiterea informațiilor către studenții străini, schimbă orele didactice uzuale caracterizate prin expunere euristică, ascultări, notări, testări și alte activități uzuale, cu exerciții și activități ce îi motivează și le oferă un subiect pentru:

- alcătuirea unor texte,
- expunerea ideilor în mod coerent în fața grupului,
- lucrul în echipă pentru realizarea anumitor proiecte, necesare pregătirii pentru testările de limbă necesare admiterii,
- documentarea în vederea explicării și argumentării unor idei și chiar dezbaterii lor în vederea angrenării dialogului în limba străină.

Rezultatele cercetării

Această secțiune vizează modul de utilizare a resurselor muzeale disponibile în cadrul cursurilor de limba română pentru studenții străini în cadrul anului pregătitor. Împreună cu întreg colectivul de limba română ca limbă străină din cadrul Departamentului de Comunicare în Limbi Moderne al Universității Politehnica din București, am considerat utilă folosirea resurselor muzeale ca material didactic în două moduri: unul indirect, în clasă, și unul direct, prin vizitarea propriu-zisă.

În primul caz, cel indirect, am urmărit mijloace și materiale didactice care să completeze informațiile oferite de manualul de limba română pentru străini. Identificând care sunt conceptele dificile, care este lexicul care ar putea pune probleme studenților sau pur și simplu când am observat nevoia unei exemplificări pe o anumită temă, am recurs la identificarea materialelor vizuale, auditive sau scriptice din broșuri, materiale de prezentare și site-urile muzeelor. Astfel, am desfășurat activități în care studenții să descrie, să compare, să identifice, să exprime și să dialogheze în urma imaginilor, textelor, pliantelor etc. pregătite pentru o anumită lecție. Predarea și învățarea de tip *object-based learning* (OBL) și *content and language integrated learning* (CLIL) sunt considerate eficiente și răspund mult mai clar nevoii studenților de relevanță și comunicare (Chatterjee, 2010; Basterrechea, Mayo, 2013).

Am observat de asemenea o disponibilitate crescută și o receptivitate mai mare a studenților la materiale suplimentare descrise anterior și la explicații și cuvinte noi pe care le-au întâlnit în acestea.

Un real succes le-au avut în cadrul acestor activități descrierile pe care le-au făcut studenții de la grupele de începători câtorva orașe din România. Deși au venit la cursuri abia la sfârșitul lunii februarie, deci în al doilea semestru al anului pregătitor, ei au utilizat informațiile de la curs, imagini reprezentative din fiecare oraș, vizitele pe care unii dintre ei le-au făcut într-un anumit oraș și internetul pentru a scrie scurte texte, a prezenta și promova turistic un anumit oraș românesc, prezentarea orală fiind și o probă de examinare.

Tot la utilizarea de mijloace indirecte de valorificare a potențialului muzeal, la grupele de avansați, am realizat activități didactice pornind de la anumite evenimente culturale și sărbători descrise în invitațiile de la muzeele culturale. Aceste activități au vizat atât utilizarea și familiarizarea studenților cu patrimoniul muzeal românesc, cu sărbătorile românești și cu evenimentele culturale desfășurate de muzee, cât și cu ceea ce înseamnă cultura românească în general. Mai mult decât atât, studenții au avut ocazia, la lecțiile despre propriile lor culturi, orașe și țări, să formuleze în limba română texte de prezentare a acestora folosind ca model materialele provenite de la muzee.

Cum grupa de avansați ce a venit încă din luna octombrie în România, deci din primul semestru, a fost prezentă o perioadă mai îndelungată la cursuri, am putut desfășura o gamă mai variată de lecții și exerciții, bazate atât pe specializările lor cât și pe cultura și tradițiile românești. La lecțiile despre știința și tehnica românească am utilizat anumite informații disponibile în format electronic atât pe platforma Wikipedia cât și pe paginile web ale diverselor muzee din țară. Cu ajutorul acestora am creat o serie de activități și jocuri care să îi implice pe studenții cu diferite specializări și care să încurajeze dialogul și descrierile. Am putut juca jocuri de cultură generală și de punere în context a obiectelor, personajelor sau a informației în general.

Cel de-al doilea caz de utilizare a resurselor muzeale ca material didactic a însemnat implicarea directă a studenților în vizitarea unui muzeu, ca element didactic care să stârnească reacții și să aibă ca rezultate învățarea într-un mediu non-formal, relaționarea cu colegii în afara clasei și formularea ulterioară a unui text clar și descriptiv care să conțină principalele elemente observate. Aceste premise au avut însă și rezultate neașteptate, cum ar fi interacțiunea cu personalul din muzeu și încercarea de comunicare cu aceștia, cererea de indicații pe stradă în cazul unui student care nu găsea punctul de întâlnire și reconfigurarea relației cu profesorul, care și-a refuzat rolul de ghid, lăsând vizitatorii să descopere singuri obiectele, să-și formuleze singuri utilitățile și întrebările diverselor exponate și să creeze eventuale punți culturale și eventuale legături cu propria lor cultură, fără un mijlocitor extern. În acest caz, profesorul trece de la un rol activ în învățare, la unul pasiv, consultativ, un observator al relațiilor ce se stabilesc și al procesului de învățare non-formală.

În observațiile directe pe care le-am făcut, am remarcat cum se creează adevărate legături mentale la studenți între cultura mamă și cultura pe care încearcă să o învețe. Aceste legături instinctive, imaginare sau reale pot fi făcute de către orice individ care este pus în fața unui obiect ce aparține alterității: căutarea de puncte comune pentru a înțelege, a cunoaște, a învăța și de ce nu a apropiata.

Un exemplu este cel al unui student din Siria care aseamănă constant România cu țara lui, Bucureștiul cu Damasc și cu locurile natale din Latakia, ca modalitate de reconfortare psihică, emoțională. Asocierile mentale sunt naturale și ajută individul la a face cât mai ușor față schimbărilor.

Pe de altă parte, muzeul, ca un univers probatoriu, cum l-a denumit Constantin Cucoș poate deveni mult mai obiectiv și mai clar pentru înțelegerea anumitor concepte complet nefamiliare. Unii studenți au considerat inițial casa tradițională din lemn de la Muzeul Țăranului o barcă, un vapor eșuat. În mod similar, pentru că au vizitat Grădina Botanică, studenții de la grupa de începători au creat o extrapolare semantică plecând de la un fapt observabil: o grădină are multă verdeață, parcul are verdeață, deci orice parc era denumit generic grădină în lecțiile noastre ulterioare, rezultând propoziții precum „Eu și prietenii mei ne plimbăm în grădină”.

Muzeul, prin una dintre funcțiile sale principale, cea educativă, de furnizare a informațiilor palpabile, concrete dintr-un anumit domeniu, face ca receptarea informațiilor să nu se mai facă doar la nivel ideatic, ca în orele obișnuite ci capătă o formă, o întrupare extrem de utilă învățării conștient sau nu. Așa cum pentru geologi, de exemplu, muzeul este locul în care chiar ai ocazia să vezi și să simți roca respectivă, iar pentru ingineri muzeul științei și al tehnicii este un fel de drum printr-un trecut prea îndepărtat pentru noile generații, muzeul creează legături specifice cu fiecare vizitator.

În cazul de față, existând și o barieră lingvistică, orice concept are nevoie de un astfel de sprijin observabil. Astfel, studenților le-a fost mult mai ușor să înțeleagă ce este și cum funcționează o moară de vânt sau de apă despre care au aflat din manual că produc făina și mălaiul din care se fac pâinea și mămăliga, după ce au văzut o moară la Muzeul Țăranului și imaginile din albumele de la Muzeul Astra. Muzeele au un potențial important în învățarea limbii române și în adaptarea la cultura românească, întrucât oferă și o dimensiune temporală, istorică asupra culturii, lucru care este greu de observat la cursurile de limbă și cultură unde însușirea lexico-semantică primează.

Concluzii

Așa cum am arătat anterior, vizita în muzeu, însoțită de un cadru didactic sau nu, are pentru studenții străini rolul de a înlesni înțelegerea culturii locale și de a sprijini efortul lor de adaptare. Un alt atu este rolul său în identificarea punctelor comune între cultura mamă și cultura locală.

Muzeul rămâne actual în predarea limbii române, fie el tehnic sau nu, atâta timp cât este deschis către nou și către comunicarea interculturală. Relevanța și rolul său se redefinesc în funcție de ceea ce vrea să transmită muzeul și cu cine își propune să dialogheze. Așa cum am observat pe parcursul lucrării, printre diferitele metode didactice de facilitare a adaptării culturale a studenților străini la mediul academic românesc, profesorii continuă să apeleze la mijloace culturale externe pentru a crea o imagine cât mai limpede și mai aproape de adevăr a culturii românești actuale. Răspunsurile la întrebările străinului nu rezidă doar în societatea actuală, ci și în elementele culturale care oferă o perspectivă istorică, diacronică.

BIBLIOGRAFIE

Andrei, Raluca (2005) *Pedagogia muzeală – programe și strategii*, în *Revista Muzeelor*, nr. 3, http://www.revistamuzeelor.ro/arhpdf/2005_03_23.pdf

Basterrechea, María, Mayo, María del Pilar Garcia (2013) *Language-related episodes during collaborative tasks: A comparison of CLIL and EFL learners* în *Second Language Interaction in Diverse Educational Contexts*.

Chatterjee, Helen J. (2010) *Object-based learning in higher education: The pedagogical power of museums* în *University Museums and Collections Journal*.

Cucoș, Constantin (2013) *Pedagogia muzeală – statut, valențe practice* <http://www.constantincucos.ro/2013/11/pedagogia-muzeala-statut-obiective-valente-practice> accesat septembrie 2016.

Olaru, Andreea-Iulia (2015a) *Cultural Communication Through Images about the Self and the Others - The Romanian Jewish Community*, *Revista INSHR Holocaust. Studii și cercetări*, vol. VII, nr. 1(8)/2015, Editura Curtea Veche.

Olaru, Andreea-Iulia (2015b) *The International Students' Perception of Romanian Language and Culture* în *Limbă, Cultură și Civilizație. Confluența Ideilor Inovatoare*. a IX-a Conferință Internațională, Editura Politehnica Press, București.

Speight, Catherine (2010) *Museums and Higher Education: A New Specialist Service?* în Cook, Rebecca Reynolds, Catherine Speight, *Museums and design education: looking to learn, learning to see*, Centre for Excellence in Teaching and Learning through Design (CETLD), University of Brighton and the Victoria & Albert Museum, UK, Ashgate Publishing Limited.

Speight, Catherine, Boys, Jos, Boddington, Anne (2013) *Introduction în Museums and higher education working together: challenges and opportunities*. Ashgate Publishing Limited.

Sfântul Martin își despică mantia și unește culturile. O veche tradiție europeană devine un obicei intercultural în școlile germane din Transilvania

Gerhild-Ingrid RUDOLF*

Moto:
„Originalitatea unui popor nu se manifestă numai
în creațiile ce-i aparțin exclusiv,
ci și în modul cum asimilează motivele de largă circulație.”
Lucian Blaga, Trilogia Culturii¹

Lucian Blaga asserts that “the originality of a people doesn't manifest itself only through its very own creations but also through the way in which a people assimilates the motives of wide circulation.” In our “House Europe” the exchange of ideas is going on intensively and the multi-cultural societies are in continuous transformation. The treasure of symbols is being reinterpreted and rituals are in evolution. An interesting contemporary example for cultural transfer in a multi-lingual and multi-confessional society is the reception and adoption of the St. Martin's Day combined with the lantern procession organized by the German schools in Transylvania. The schools with German teaching language in Romania are meeting places for cultures, a practice area for intercultural communication, an important factor for the evolution of the multi-ethnic community in this region. Since 1997, first grade students at German schools in Romania learn from a new reading primer. One of the reading passages, “Unser Laternenfest – Our Lantern Festival”, initiated the spreading of a feast which had not been popular before neither with the German speaking minority of the Transylvanian Saxons, nor with the Romanian majority. The Lantern Festival is closely linked to the celebration of St. Martin, who is a European figure of high symbolic power. It is an unusual phenomenon that a reading passage should trigger such ample actions as the yearly lantern processions around the date of November 11-th. The move from a reading passage to an action goes through several stages: interpreting, actualization, role play, involving the audience, linking to pre-existent traditions, annual repeating of the event, dissemination through mass media, reinterpreting, enrooting of the ritual. Rituals are means of enacting symbolic actions, by which symbols evolve and undergo transformations. Within a multi-cultural environment, the deciphering of symbols is highly dynamic. The analysis of the actual ways of how rituals take place realizes the united efforts of anthropologists, literature and culture critics “to grasp the symbols in motion” (Bachmann-Medick).

We can allege that the cultural diversity is an additional value for Europe. In the era of globalization, when migration processes and cultural hybridization are getting more intense, the intercultural communication has to adjust its inherited paradigm to the contemporary dynamics and heterogeneity of cultures.

Keywords: ritual, symbol, tradition, Lantern Festival, St. Martin, German school in Romania, multicultural society, intercultural communication

Cuvinte cheie: ritual, simbol, tradiție, serbarea lanternelor, sf. Martin, școala germană în România, societate multiculturală, comunicare interculturală

„Care sărbătoare catolică este sărbătorită de copii ortodocși în bisericile luterane?” – Această „ghicitoare” ne duce direct în tematica hermeneuticii interculturale și la efectele reale, palpabile, chiar cuantificabile ale contactului și transferului cultural într-o societate multilingvă și pluriconfesională. Școlile cu limba de predare germană în România sunt locuri de întâlnire ale culturilor, un teren de exercițiu pentru comunicarea interculturală.

Acest scurt referat dorește să prezinte un exemplu pentru receptarea, interpretarea și efectul unui text, într-un sens mai larg al conceptului, încercându-se totodată și schițarea unor aspecte teoretice legate de hermeneutica interculturală. Cultura, ca și un text, cheamă la diferite feluri de lectură, de descifrare.

*director Centrul de dialog și cultură „Friedrich Teutsch” al Bisericii Evanghelice C. A. din România, Sibiu; doctorand Universitate „Lucian Blaga” Sibiu; e-mail: casa.teutsch@gmail.com; rudolfgerhild@gmail.com

¹Blaga, Lucian (2011) Trilogia Culturii, București: Humanitas, p. 235. (Prima apariție 1935-1937)

Referatul este structurat în trei capitole:
 Un text din Abecedar – *Trăire și poezie* la învățăcei
 Imagologia comparatistă și gândirea Europeană
 Hermeneutica interculturală – o plusvaloare

1. Un text din Abecedar – „*Trăire și poezie*”² la învățăcei

„*Trăire și poezie*” este o sintagmă folosită de Wilhelm Dilthey în cartea sa de referință *Das Erleben und die Dichtung*, în 1906. În concepția lui Dilthey, științele socio-umane cuprind – spre deosebire de științele naturale – întregul științelor care au ca obiect realitatea istorico-socială³. Fundamentală pentru înțelegere și interpretare este trăirea. Această abordare hermeneutică poate fi aplicată în cazul unui obicei nou la care asistăm (sau poate și contribuim personal) în zilele noastre, aici la Sibiu.

Din 1997, copiii claselor I din școlile cu limba de predare germană din România învață dintr-un abecedar nou⁴. Una dintre lecții (*Fibel*, pag. 34-35 și caietul de lucru care completează acest manual, *Arbeitsbuch*, pag. 48-49, *Unser Laternenfest* – „Serbarea noastră a lampioanelor”) a dus la propagarea unei serbări necunoscute înainte în România, nici la sași, nici la români: serbarea lampioanelor, care este strâns legată de sărbătoarea Sfântului Martin.

Martin s-a născut acum 1700 de ani (în anul 316 sau 317) la Sabaria (Savaria) în Provincia Pannonia (azi orașul Szombathely, Ungaria), și-a petrecut tinerețea la Pavia, a devenit mai întâi ofițer al Imperiului Roman dar curând s-a orientat spre creștinism, a părăsit armata și a devenit monah, fondator de mănăstire, misionar, pacifist și binefăcător. A murit la o vârstă înaintată în anul 397 ca Episcop de Tours. Este unul dintre sfinții catolici cei mai cunoscuți. Venerarea Sf. Martin a început deja în secolul al 5-lea, fiind primul în biserica din vest ridicat la rang de sfânt fără să fi fost martir. Legenda cea mai cunoscută legată de Martin este, pe scurt, următoarea: Tânărul ofițer, venind călare, întâlnește la poarta orașului Amiens pe un cerșetor fără haine, tremurând de frig. Martin își despică mantia cu sabia în două și îi dăruiește bietului om o jumătate din hlamida călduroasă. Noaptea, lui Martin îi apare în vis Hristos purtând jumătatea de mantie dăruită. El fusese cerșetorul care l-a pus la încercare pe Martin⁵.

De ziua Sfântului Martin, 11 noiembrie, sunt legate o sumedenie de tradiții, dintre care mai ales alaiul sau colindatul cu lampioane (în ajunul sărbătorii) este o tradiție veche și larg răspândită în Europa de vest⁶. Alaiul de lumini este legat de citirea biblică prevăzută pentru ajunul zilei Sf. Martin, care vorbește de lumină⁷: „*Voi sunteți lumina lumii. O cetate așezată pe un munte nu poate să rămână ascunsă. Și oamenii n-aprind lumina ca s-o pună sub obroc, ci o pun în sfeșnic, și luminează tuturor celor din casă. Tot așa să lumineze și lumina voastră înaintea oamenilor, ca ei să vadă faptele voastre bune și să slăvească pe Tatăl vostru care este în ceruri.*” (Matei 5, 14-16).

Mantia Sf. Martin a devenit o relictă de prim rang al Imperiului Franc. Cultul Sfântului Martin s-a încetățenit repede în multe părți ale Europei, astfel și în regiunea Köln-Trier, de unde provine o parte a coloniștilor germani care s-au stabilit, în secolul al XII-lea, în Transilvania. Sate săsești precum Martinsberg/Șomartin, Martinsdorf/Metiș, Mortesdorf/Motiș, biserica Sf. Martin Brașov, biserica din Fișer cu hramul Sf. Martin, numele de botez și de familie Martin des întâlnite la sași – toate acestea dovedesc popularitatea acestui sfânt în Evul Mediu și în Transilvania. Mai puțin cunoscut este, poate, că Sfântul Martin apare și în calendarul Bisericii Ortodoxe Române, pe 12 noiembrie, cu titlul canonic „Preacuviosul Părintele nostru Martin de Tours, făcătorul de minuni, episcopul Franciei.”

²Wilhelm Dilthey, *Das Erleben und die Dichtung*, 1906. Versiunea în limba română a apărut cu titlul *Trăire și poezie*. București: Ed. Univers, 1977.

³<http://arbeitsblaetter.stangltaller.at/ERZIEHUNGSWISSENSCHAFTGEIST/Hermeneutikg.shtml> Werner Stangls Arbeitsblätter. [10.06.2016]

⁴Dengel, Elke/Mariș, Adriana/Mihaiu, Tita (1997) *Fibel*. Abecedar pentru limba germană, clasa I., București: Teora.

⁵După Becker-Huberti, Manfred (2001) *Lexikon der Bräuche und Feste*. Freiburg, Basel, Wien: Herder. (Dicționar al obiceiurilor și al sărbătorilor), p. 243ff.

⁶A nu se confunda cu o altă tradiție importată în ultima vreme, *Halloween* în 31 octombrie, cu monștri și bostani.

⁷*Lucernarium*, (lat.) în biserica catolică, aprinderea simbolică a luminilor la vecernia din ajunul unei sărbători.

Revenim la *Fibel*: Sunt rare lecțiile la Citire care duc la astfel de acțiuni de amploare cum este tânăra tradiție a sărbătorii lampioanelor, respectiv sărbătoarea Sf. Martin. Trecerea de la un text la o acțiune parcurge mai multe etape: interpretarea, actualizarea, jocul cu roluri, implicarea publicului, conectarea la tradiții preexistente, repetarea anuală a evenimentului, popularizarea prin mass media, reinterpretarea etc. În cazul de față este vorba și de comunicare interculturală, locul noii serbări fiind școlile germane din România.

Elevii intră în contact cu o legendă și o trăiesc cu toate simțurile prin jocul cu roluri, mergând în alaiul copiilor și cântând, confecționând în ora de lucru manual chiar ei lampioanele lor proprii, privind lumina lumânărilor când în jur se lasă devreme noaptea de toamnă târzie, împărțind frățește covrigii – acțiune care face parte din ritualul serbării – și savurându-i. În plus, este o activitate la care școala și familia se întâlnesc. Se înțelege că o astfel de *trăire* se imprimă adânc în sufletul și memoria copiilor.

În anul 2008, Centrul pentru Formarea Continuă în Limba Germană (CFCLG) din Mediaș, respectiv Sibiu, a realizat o anchetă prin care a dorit să afle unde și de când se organizează această serbare și de unde a pornit inițiativa. Centrul de Formare prezintă rezultatele anchetei într-un scurt articol în revista proprie⁸. Un fapt evident este, că multe grupe de grădiniță și clase din ciclul primar cu limba de predare germană sărbătoresc ziua Sf. Martin, 11 noiembrie, cu o serbare a lampioanelor, unele chiar din anul 1994. Având în vedere că Abecedarul nou a fost introdus în 1997, nu poate fi acea carte *primul* impuls pentru organizarea sărbătorii lampioanelor. Ca și în cazul multor altor tradiții, nu se mai știe exact de unde a pornit impulsul inițial și cum s-a răspândit obiceiul. Cadrele didactice întrebate au dat răspunsuri diverse, o „urmă fierbinte” ducând spre liceul pedagogic din Sibiu și la cursurile de formare pentru educatoare și învățătoare, la inspectoarea de specialitate venită din Germania, activă în România în anii 1993-1998, doamna Gudula Gnann, și la învățătoarele de religie. Totuși, așa presupunem, introducerea unei lecții cu tematica lampioanelor în Abecedar a avut rolul hotărâtor în răspândirea noii tradiții în școlile germane din România. Ancheta Centrului de Formare a adus la iveală și faptul că tradiția este în plină dezvoltare, an de an participând un număr și mai mare de grupe preșcolare și clase din ciclul primar. Între timp, învățătoarele tinere fac la rândul lor parte dintr-o generație care a participat deja la serbări de acest fel în propria copilărie.

În manualele școlare menționate mai sus nu este vorba însă de Sf. Martin, ci numai de sărbătoarea luminilor. Dar, în majoritatea cazurilor, învățătoarele fac legătura la legenda bunului Martin, ceea ce se concretizează în alegerea datei pentru serbare și anume 11 noiembrie, ziua Sfântului Martin. De multe ori, la serbare este invitat preotul sau profesorul de religie ca să povestească pilde din viața sfântului. Elevii se întâlnesc în biserica evanghelică⁹ sau catolică, parcurgând cu lampioanele curtea bisericii. În Mediaș, de câteva ori, a participat chiar și un actor întruchipându-l pe ofițerul roman Martin, călărind pe un cal. Referiri la organizarea acestor serbări ale Sfântului Martin se găsesc în ancheta făcută de redacția revistei lunare a Bisericii Evanghelice C.A. din România, *Kirchliche Blätter*, în toamna anului 2004, o anchetă despre activitățile comune ale școlilor germane și ale bisericii evanghelice, în zece localități¹⁰.

În „Caietul de lucru pentru educația religioasă evanghelică pentru clasa I”¹¹, apărut abia în 2013, paginile 10-12 sunt dedicate sărbătorii Sf. Martin, astfel: pagina 10: Imaginea unui panou din altarul poliptic din secolul al XVI-lea din satul Fișer (acum la Sibiu), reprezentându-l pe Martin despicând mantia; pagina 11 conține un exercițiu catehetic: „Ce putem împărți noi cu alții?”; iar pe pagina 12 găsim o poză recentă de la sărbătoarea lampioanelor desfășurată în Piața Mare din Sibiu, însoțită de desene de copii și un cântec. Această lecție prevede explicit organizarea unei serbări și cerința ca

⁸Hermann, Adriana („AH”) (2008) „Das Laternenfest in deutschsprachigen Grundschulen Rumäniens. Auswertung einer Umfrage”, în: *Zeitschrift des Zentrums für Lehrerfortbildung* 16/2008, Ministerul Educației, Centrul pentru Formarea Continuă în Limba Germană (CFCLG), Sibiu, 2008, p. 19.

⁹În Sibiu, copiii se întâlnesc la mai multe biserici, îndrăgită fiind *Johanniskirche* (Biserica ev. Sf. Ioan) cu altarul Sf. Martin (din Fișer) și curtea interioară potrivită pentru serbări.

¹⁰„Schulanfang – ein Anlass für die Kirchengemeinde? Eine Umfrage in den zehn größten Gemeinden der Landeskirche”, în *Kirchliche Blätter* 32. (70.) Jg. Nr. 10/2004, Sibiu: ed. hora, p. 5. Articol al redacției.

¹¹*Arbeitsheft für den evangelischen Religionsunterricht in der 1. Klasse*; de Dorothea Irion-Küenzelen, Britta Wunsch, Anneliese Heltmann, Dorothea Binder. Sibiu: Schiller, 2013.

accentul serbării să fie pus pe dragostea aproapelui prin solidaritate și prin dorința de a împărți ceea ce avem cu cei nevoiași.

Caietul de lucru pentru orele de religie evanghelică se bazează pe curriculum pentru educația religioasă a fost aprobat de Ministerul Educației prin Ordin al ministrului nr. 4769 din 25.10.1999 și are statut de manual oficial. Pentru clasa I este prevăzută o lecție despre Sf. Martin (p. 126): „Martin (din Tours) arată cum a împărți poate să-ți schimbe viața”. De menționat este faptul că biserica evanghelică-luterană nu are cultul sfinților, dar unele personaje istorice, canonizate de biserica catolică, sunt considerate și de protestanți a fi modele pentru creștini, demne de urmat, și de aceea ele își găsesc și locul în programa pentru orele de religie evanghelice¹².

Cum va evolua sărbătorirea zilei de 11.11 în viitor, nu putem ști. Dacă se va pune mai mult accent pe colindatul cu lămpioanele (*Laternenfest*) sau pe ideea creștină a solidarității și a întrajutorării (*Martinsfest*), aceasta depinde de cadrele didactice și parohiile care organizează evenimentul, de relația dintre școală și biserică, de dorința părinților și de mulți alți factori¹³.

Contextul acțiunii interculturale *Laternenfest/Martinsfest* este, după câte ne-am putut da seama, școala germană. De aceea se impune menționarea câtorva repere legate de această formă de învățământ cu o tradiție seculară. La Sibiu, prima mențiune a unei școli a comunității săsești datează din 1380. Deja în secolul al 15-lea în satele săsești au fost puține situații în care predarea a fost întreruptă pentru o perioadă mai lungă, asigurându-se o continuitate mare. Odată cu reforma luterană, și învățământul a făcut progrese substanțiale. În anul 1722, Sinodul General a introdus învățământul obligatoriu pentru băieți și fete, ceea ce a fost o decizie de-a dreptul modernă. De organizarea învățământului se îngrijea Biserica Evanghelică iar limba de predare era germană. La finele secolului al 19-lea, sașii, numărând în jur de 230.000, dispuneau de 253 de școli generale, 14 școli secundare și 9 licee (construite și finanțate de credincioșii evanghelici). În 1948 învățământul a fost naționalizat și școala a fost separată în mod strict de biserică. Statul comunist a garantat, totuși, învățământul în limba germană, cu unele restricții organizatorice. După schimbările politice din 1989, învățământul în România a rămas un învățământ de stat. Majoritatea clădirilor școlare naționalizate în 1948 au fost retrocedate Bisericii Evanghelice. În anii 1990, emigrarea masivă a sașilor transilvăneni a dus la desființarea multor școli germane în mediul rural, dar în mediul urban școlile se bucură de mulți elevi dornici să învețe în limba germană, astfel încât școlile germane din orașe continuă să existe.

Date mai recente arată că în anul școlar 2013/2014 au funcționat în România 61 de școli generale și 138 grădinițe cu secții de învățământ în limba germană în care erau înscriși în jur de 20.000 de elevi¹⁴. Marea majoritate a elevilor din clasele germane provin din familii în care *nu* se vorbește limba germană. După 1990, la școlile din România au predat și încă predau și profesori din Germania. Pentru unele materii au fost preluate manuale din Germania. (de exemplu până la elaborarea propriilor manuale de religie, au fost folosite manuale din Bavaria). Putem afirma că în școlile germane nu numai că se predau materiile în limba germană dar, prin tradiția școlii și prin cadrele didactice germane (fie autohtoni sau oaspeți), se fac simțite și tradiții și mentalități săsești și germane, un exemplu concret ar fi grupurile de dansuri populare săsești, felul cum se organizează taberele, carnavalul și alte activități extra-curriculare.

În plus, mulți copii ortodocși, din familii române, asistă la orele de religie evanghelică, în limba

¹²Printre acești sfinți îndrăgiți și de luterani se numără de exemplu, pe lângă Martin, și Francisc din Assisi și Elisabeta de Turingia (fiica regelui ungar Andrei II).

¹³În 2015 a apărut la Sibiu un caiet de lucru, semnat Ramona-Dorina Florea: „Wir lernen und feiern mit Sankt Martin” (Învățăm și sărbătorim cu Sfântul Martin), editura Constant, ISBN 978-973-7910-58-5. Această carte de activități destul de cuprinzătoare (56 pagini, format A4), conține povestioare, cântece, ghicitori, idei pentru lucru de mână, modele pentru copiat și colorat etc., dar nu are nici cuvânt introductiv sau prefață, nici listă bibliografică, sursele variate de inspirație rămânând astfel necunoscute. Despre tradiția serbărilor de Sf. Martin în școlile germane nu se află nimic din această carte. Putem presupune însă, că acest material didactic, cu toate deficiențele sale, va contribui – dacă va fi folosit de dascăli – la consolidarea tradiției serbărilor „Laternenfest/Martinsfest”.

¹⁴Bottesch, Martin (2014) „Zur Lage der deutschen Minderheit in Rumänien von 1990 bis 2014 unter Verwendung von Daten aus der Geschäftsstelle des Demokratischen Forums der Deutschen in Rumänien”, în: *Zugänge. Jahrbuch des Evangelischen Freundeskreises Siebenbürgen*. Vol. 42. Heidelberg. pp. 41-59. (49).

germană, din diverse motive¹⁵. În anul școlar 2009/2010, aproape 4.000 (3.939) de școlari erau înscriși la orele de religie evanghelice, pe când numărul total de enoriași ai Bisericii Evanghelice C.A. din România, care este responsabilă pentru aceste ore de religie, era atunci de 13.000¹⁶.

2. Imagologia comparatistă și gândirea Europeană

Școala germană este, deci, o instituție în care elevii de o etnie preiau limba și unele tradiții și obiceiuri de la o altă etnie. Desigur, un rol important în acest proces îl joacă imaginea pe care cei implicați o au unii despre alții și prestigiul pe care o limbă îl are, fără a ideologiza aceste percepții. De imaginile implicate în fenomenele transculturale – și mai ales în studiul literar comparatist – se ocupă imagologia comparatistă, care poate contribui la o mai bună înțelegere între culturi, între etnii:

„Imagologia nu are în vedere (...) existența unui caracter național sau popular și nu se constituie ca ramură de cercetare a - psihologiei popoarelor'. Ea contribuie la mai bună înțelegere a grupurilor etnice sau naționale între ele, îndepărtând acele reprezentări care pot îngreuna o asemenea înțelegere, aruncă priviri în procesul ideologic care în trecut a marcat relațiile spirituale dintre grupuri. În acest caz ea contribuie la cercetarea dezideologizată a - etnopsihologiei', deoarece ajută la înțelegerea anumitor structuri și mecanisme interetnice”¹⁷.

Figura lui Martin se pretează deosebit de bine pentru schimbul de idei între diferite etnii și națiuni. Un semn pentru rolul unificator al „europeanului” Martin este și faptul că, în anul 2005, Consiliul Europei a certificat ruta culturală (*Cultural Route*) al Sfântului Martin. Itinerarele culturale – un program lansat de Consiliul Europei în 1987 – reprezintă „un cadru de cooperare între guvernele Europei, în acord cu prioritățile politice ale Consiliului Europei și Uniunii Europene, promovând Europa ca principală destinație turistică și sprijinind turismul cultural și durabil. Acestea pun în aplicare valorile fundamentale ale Consiliului Europei: drepturile omului, democrația culturală, diversitatea și identitatea culturală, dialogul, schimbul și îmbogățirea reciprocă dincolo de frontiere și secole”¹⁸.

Profesorul clujean Vasile Voia, specialist în studii culturale Europene, este de părere că, deja din timpul Imperiului Roman, Europa s-a constituit și s-a dezvoltat datorită schimbului dintre grupurile din care e alcătuită:

„Civilizația europeană a fost definită ca schimb. Europa, eterogenă și stratificată în diversitate, devine identificabilă prin schimb. Orice națiune-stat din Europa semnifică, în evoluția sa istorică, o veritabilă *Imago-Europae*. Fiecare națiune europeană a construit și a aplicat un model de societate pluriethnică și plurilingvistică, fiecare națiune-stat a reprezentat și reprezintă o imagine în mic a Europei înseși – o comunitate a diferențelor și sistemului de dialog. Unitatea produsă până în prezent de civilizația europeană comună este exemplificată cu imperiul, creștinismul catolic și ortodox, statul național, orașul cu universitate. Imperiul Roman a fost o construcție supra-națională, inventat de un popor care la origini nu era o etnie unică și omogenă, ci un amestec de indivizi și grupuri dispersate. De la Imperiul Roman s-a ajuns la alte imperii europene și, în cele din urmă, la Europa unită a zilelor noastre în cadrul unei - Case comune”¹⁹.

Astăzi, în „Casa comună” schimbul continuă chiar într-un ritm alert. Nici în „Casa comună” culturile nu sunt omogene. „Țări mono-culturale sau omogene probabil că nu sunt de găsit nicăieri. Unele țări sunt multiculturale de când e lumea, altele au devenit multiculturale prin cuceriri coloniale, altele prin procese migratoare. (...) Prin globalizare, în metropolele lumii a apărut o hiperdiversitate.

¹⁵Părinții consideră că profesorii au experiență, că e o oră de germană în plus, că nu se face prozelitism, etc.

¹⁶Klein, Christoph (2013) *Über Bitten und Verstehen. Zwanzig Jahre im Bischofsamt der Evangelischen Kirche Augsburgers Bekenntnisses in Rumänien 1990-2010*. Bonn – Hermannstadt: Schiller. p. 133.

¹⁷Voia, Vasile (fără an) „Imagologia comparatistă și studiile europene. Orientări actuale”, site-ul *Phantasma* al Centrului de cercetare a imaginarului, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj. <http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=2785>[4.02.2016]

¹⁸Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare în Turism, București. *Studiu pentru dezvoltarea rutelor culturale europene în România*. <http://www.transilvania-card.ro/wp-content/uploads/2015/03/Studiu-Rute-culturale.pdf> [16.02.2016]

¹⁹Voia, Vasile (fără an) „Imagologia comparatistă și studiile europene. Orientări actuale”, site-ul *Phantasma* al Centrului de cercetare a imaginarului, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj. <http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=2785>[4.02.2016]

Aceasta îi afectează și pe indigeni²⁰.

3. Hermeneutica interculturală – o plusvaloare

Fenomene transculturale care necesită descifrarea sensurilor din perspectiva părților implicate apar prin interacțiunea unor grupuri diferite în zone de contact. Foarte util și frumos ar fi la acest subiect să fie ascultat Lucian Blaga cu conceptul său al *Spațiului Mioritic*, în care viețuiesc etnii diferite cu limbi, mentalități, confesiuni, ritualuri diferite. Spicuiesc doar o idee, cea a asimilării. Lucian Blaga consideră că fenomenele asimilării din domeniul religios încă nu au fost suficient studiate.

„Originalitatea unui popor nu se manifestă numai în creațiile ce-i aparțin exclusiv, ci și în modul cum asimilează motivele de largă circulație. Fenomenul asimilării devine din cale afară interesant și concludent mai ales când temele sau motivele asimilate s-au prezentat spiritului etnic cu prestigiul intangibilității (...) de natură sacrală. (...) Cercetătorii care se interesează de diversitatea substanțelor etnice ne-au rămas încă datori un pasionant studiu despre modul cum au fost și sunt asimilate cultura biblică sau diferite motive dogmatice de felurite popoare europene”²¹.

Științele socio-umane au cunoscut în ultimele două decenii o evoluție cu schimbări de anvergură, numite de Doris Bachmann-Medick *Cultural Turns*. În cartea sa de referință despre reorientările în științele culturii, (apărută anul acesta pentru prima oară în traducere engleză), teoreticiană germană identifică mai multe reorientări în critica culturii cum ar fi: *Interpretive Turn*, *Literary Turn*, *Postcolonial Turn*, *Translational Turn*, *Spatial Turn*, *Iconic Turn* și *Performative Turn*. Acest *Performative Turn* sau reorientarea performativă este de interes deosebit în cazul nostru. Bachmann-Medick pledează pentru „(...) dinamizarea descifrării simbolurilor, (...) ceea ce se poate realiza prin studierea contextului istoric și implicarea în forme procesuale cum ar fi ritualurile sau drama. (...) Căci ritualurile sunt mijloace de înscenare ale acțiunii simbolice, prin intermediul cărora simbolurile se dezvoltă și se transformă. De abia analiza formelor concrete de desfășurare ale ritualului fructifică eforturile comune ale etnografilor, ale criticilor literaturii și ai culturii <de a surprinde simbolurile - în mișcare>”²².

Simbolurile sunt semne complexe. Pentru a comunica, trebuie să deslușim semnele unei culturi, să le interpretăm conform sensului pe care îl poartă.

„Semnele care sunt familiare majorității unui colectiv, ca de exemplu semnele de circulație, pot fi privite ca fiind standardizate. Fiecare cultură cunoaște și necesită o mare mulțime de semne standardizate. Drept astfel de semne standardizate ar fi considerate, în Germania, pomul de crăciun, verigheta, goarna poștală pe fond galben. Chiar și pantofii, pe care-i port, sunt un semn standardizat, ca de altfel și mașina, pe care o conduc. Cel mai important sistem de semne este însă, desigur, limba”²³.

²⁰Heringer, Hans-Jürgen (2014) *Interkulturelle Kommunikation. Grundlagen und Konzepte*. Tübingen: A. Francke UTB, p. 159. Trad. G.R. Original în germană: „Reinkulturelle oder homogene Länder dürften kaum zu finden sein. Manche mögen seit Menschengedenken multikulturell sein, andere durch koloniale Eroberung, andere durch Migration. (...) Durch die Globalisierung findet sich in Großstädten weltweit eine Hyperdiversität. Betroffen sind davon auch die Indigenen.”

²¹Blaga, Lucian (2011) *Trilogia Culturii*, București: Humanitas, p. 235. (Prima apariție 1935-1937)

²²Bachmann-Medick, Doris (2010) *Cultural Turns. Neuorientierung in den Kulturwissenschaften*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, p. 113. Trad. G.R. Original în germană: „Die performative Wende zielt schließlich darauf, die pragmatischen Prozesse der Symbolisierung selbst zu erfassen. Die Symbolanalyse wird ihrerseits dynamisiert. So reicht es nicht, Symbole allein als Bedeutungsträger wahrzunehmen wie beim *interpretive turn* – oder einzelne Symbole auf ihre Bedeutung hin zu dechiffrieren. Erst ihre historischen Verwendungszusammenhänge, ihre Einbindung in prozessuale Formen wie Ritual und soziales Drama, geben Einblicke in den Prozess der Symbolisierung selbst. Denn Rituale sind Inszenierungsmedien symbolischen Handelns, in denen Symbole ausgebildet und verändert werden. Doch erst eine Analyse der konkreten rituellen Verlaufsformen realisiert das gemeinsame Bemühen von Ethnographie, von Literatur- und Kulturwissenschaften: <die Symbole gewissermaßen in Bewegung einzufangen>”.

²³Hansen, Klaus-Peter (2011) *Kultur und Kulturwissenschaft. Eine Einführung*, Wien – Köln – Weimar: Böhlau, p. 40. Trad. G.R. Original în germană: „Zeichen, die der Mehrheit eines Kollektivs vertraut sind wie etwa die Verkehrszeichen, können als standardisiert angesehen werden. Jede Kultur kennt und braucht eine große Anzahl von standardisierten Zeichen und Zeichensystemen. Zu solchen standardisierten Zeichen würde in Deutschland der Weihnachtsbaum gehören oder der Ehering oder das Posthorn auf gelbem Grund. Auch die Schuhe, die ich trage, sind ein standardisiertes Zeichen ebenso wie das Auto, welches ich fahre. Das wichtigste Zeichensystem ist natürlich die Sprache.”

Multiculturalism înseamnă totodată și multilingvism. „Multilingvismul face parte din moștenirea culturală imaterială a Europei”²⁴. Discursul despre drepturile minorităților lingvistice este deosebit de interesant dar și mult prea complex pentru a fi tratat aici. Menționez numai două documente care oferă un cadru juridic pentru drepturile lingvistice ale fiecărui european:

- Council of Europe (1992) *European Charter for regional or Minority Languages*. European Treaty Series 148. Strasbourg²⁵.

- Council of Europe (1995) *Framework Convention for the Protection of National Minorities*. European Treaty Series 157. Strasbourg²⁶.

Acest cadru legislativ este salutat de colectivitățile cu un număr mic de vorbitori ai limbii respective și el vine în sprijinul concepției că multilingvismul și diversitatea culturală reprezintă o plusvaloare pentru Europa, mai ales în cazul în care societățile în cauză promovează activ comunicarea interculturală.

În era globalizării, a intensificării mișcărilor de migrațiune și a hibridizării culturale, comunicarea interculturală trebuie să-și adapteze moștenita paradigmă la dinamica și eterogenitatea culturilor contemporane – în toate manifestările acestor culturi și subculturi, – fie chiar și într-un colectiv de elevi de clasa I, dintr-un orașel din Transilvania, care participă la o serbare, ținând în mâini niște lampioane.

BIBLIOGRAFIE

BACHMANN-MEDICK, DORIS (2010) *Cultural Turns. Neuorientierung in den Kulturwissenschaften*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.

BECKER-HUBERTI, MANFRED (2001) *Lexikon der Bräuche und Feste*. Freiburg, Basel, Wien: Herder. (Dicționar al obiceiurilor și al sărbătorilor)

BLAGA, LUCIAN (2011) *Trilogia Culturii*, București: Humanitas. (Prima apariție 1935-1937)

BOTTESCH, MARTIN (2014) „Zur Lage der deutschen Minderheit in Rumänien von 1990 bis 2014 unter Verwendung von Daten aus der Geschäftsstelle des Demokratischen Forums der Deutschen in Rumänien”, în: *Zugänge. Jahrbuch des Evangelischen Freundeskreises Siebenbürgen*. Vol. 42. Heidelberg. pp. 41-59.

BUSCH, BRIGITTA (2013) *Mehrsprachigkeit*. Wien: facultas wuv UTB.

DENGEL, ELKE/MARIȘ, ADRIANA/MIHAIU, TITA (1997) *Fibel*. Abecedar pentru limba germană, clasa I., București: Teora.

DILTHEY, WILHELM (1906) *Das Erleben und die Dichtung. Lessing, Goethe, Novalis, Hölderlin. Vier Aufsätze*. Leipzig: B. G. Teubner. („Goethe und die dichterische Phantasie”, pp. 137-200.) https://www.uni-due.de/lyriktheorie/scans/1906_dilthey.pdf[4.02.2016]

HANSEN, KLAUS P. (2011) *Kultur und Kulturwissenschaft. Eine Einführung*, Wien – Köln – Weimar: Böhlau.

HERINGER, HANS-JÜRGEN (2014) *Interkulturelle Kommunikation. Grundlagen und Konzepte*. Tübingen: A. Francke UTB.

HERMANN, ADRIANA („AH”) (2008) „Das Laternenfest in deutschsprachigen Grundschulen Rumäniens. Auswertung einer Umfrage”, în: *Zeitschrift des Zentrums für Lehrerfortbildung* 16/2008, Ministerul Educației, Centrul pentru Formarea Continuă în Limba Germană (CFCLG), Sibiu 2008, p. 19. („Serbarea lampioanelor în școlile primare de limbă germană în România. Concluziile unei anchete”)

KLEIN, CHRISTOPH (2013) *Über Bitten und Verstehen. Zwanzig Jahre im Bischofsamt der Evangelischen Kirche Augsburgers Bekenntnisses in Rumänien 1990-2010*. Bonn – Hermannstadt:

²⁴Busch, Brigitta (2013) *Mehrsprachigkeit*. Wien: facultas wuv UTB. p. 122.

²⁵Cartea Europeană a limbilor regionale sau minoritare
http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charter_ro.pdf[16.02.2016]

²⁶Convenția-cadru pentru protecția minorităților
<http://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c1314>[16.02.2016]

Schiller.

STANGL, WERNER (fără an) Arbeitsblätter <http://arbeitsblaetter.stangltaller.at/ERZIEHUNGSWISSENSCHAFTGEIST/Hermeneutikg.shtml> [10.06.2016]

VOIA, VASILE (fără an) „Imagologia comparatistă și studiile europene. Orientări actuale”, site-ul *Phantasma* al Centrului de cercetare a imaginarului, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj. <http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=2785> [4.02.2016]

„Schulanfang – ein Anlass für die Kirchengemeinde? Eine Umfrage in den zehn größten Gemeinden der Landeskirche“, în *Kirchliche Blätter* 32. (70.) Jg. Nr. 10/2004, Sibiu: hora, p. 5. (Articol al redacției.)

Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare în Turism, București. *Studiu pentru dezvoltarea rutelor culturale europene în România* <http://www.transilvania-card.ro/wp-content/uploads/2015/03/Studiu-Rute-culturale.pdf> [16.02.2016]

Integrarea etnicilor musulmani în România – fesul turcesc în Armata României 1884-1930

Nicolae Adrian ALEXE*

The addition of Dobrogea in Romania was decided after the Peace Treaty from Berlin (1st June – 1st July 1878), as consequence of Russian-Turkish war, named the Independence War in Romania (1877-1878). The new territory was by far a multiethnic and multiconfessional territory. In order to integrate the new habitants, beneficial measures were taken, one of them is a positive example even nowadays, especially in the context of Muslim population growing number in Europe: the Muslim soldiers from Romanian Army were allowed to wear the red traditional Turkish hat, according to the High Royal Decree nr. 2561 from 18th September 1884, instead of the usual headgear of the Army. The provision is maintained in the Uniform Regulations from 1895 and 1912. The Regulation from 1930 isn't mentioning this article on uniforms. As an ethnographic, religious and military item, the Turkish hat added to the military uniform was a beautiful addition in the Romanian Army and in Dobrogea.

Keywords: Turkish, Muslin, hat, uniform, army, identity, Dobrogea

Cuvinte cheie: turc, musulman, fes, uniformă, armată, identitate, Dobrogea

Încorporarea Dobrogei în teritoriul României a fost hotărâtă în urma Tratatului de pace de la Berlin (1 iunie – 1 iulie 1878), consecință a războiului ruso-turc, numit în România Războiul de Independență (1877-1878). Acest teritoriu era prin excelență multiethnic și multiconfesional. Pentru integrarea noilor locuitori s-au luat unele măsuri benefice, printre care una este un exemplu pozitiv și în zilele noastre, mai ales în contextul sporirii numărului populațiilor musulmane în Europa: militarilor de religie musulmană din Armata Română, li s-a permis, prin Înaltul Decret Regal nr. 2561 din 18 septembrie 1884, să poarte fesul tradițional turcesc, de culoare roșie, în loc de coifura obișnuită a Armatei (capelă, chipiu, pălărie, căciulă sau coif). Prevederea se menține în Regulamentele Uniformelor din 1895 și 1912. Regulamentul din 1930 nu mai menționează aceste articole de uniformă. Obiect etnografic, religios și militar, fesul turcesc la ținuta militară a fost o prezență pitorească în Armata Română și mai ales în Dobrogea. Prezentul studiu semnalează existența acestui articol de coifură puțin cunoscut, cu prezentarea documentelor care legiferau purtarea fesului și a unor imagini de epocă descrise. Volumul lui Cristian Vlădescu nu amintește purtarea fesului¹, în schimb, albumul editat în 1930 de Muzeul Militar Național are o planșă în care este desenat obiectul respectiv² (fig. 1). Scopul articolului este de a evidenția acest aspect necunoscut al istoriei uniformelor românești și de a oferi consultanță istorică.

Fesul musulman (sau turcesc), de culoare roșie, purtat de militarii unor armate europene nu este caracteristic numai Armatei României - inclusiv Austro-Ungaria a avut prevederi similare. Întârzierea adoptării acestei coifuri între 1878 și 1884, este, cel mai probabil, cauzată de tranziția către administrația românească în Dobrogea și sporirea efectivelor militare, care au avut ca urmare și înființarea de unități pe teritoriul Dobrogei.

Fesul turcesc este introdus prin Înaltul Decret Regal nr. 2561 din 18 septembrie 1884³: „Îmbrăcăminte și echipamentul dorobanților și călărașilor din Dobrogea vor fi cele actuale pentru dorobanți și călărași, tolerându-se ca soldații musulmani să poarte fesul, pe care se va aplica în față cocarda tricoloră și litera inițială regală de forma și dimensiunile celei de la cavalerie. Termenul de durată al fesului va fi acel prevăzut prin tarifa reglementară pentru căciuli”. De fapt, textul decretului nu era exact – nu numai soldații, ci și restul gradelor inferioare (caporalii și subofițerii) și ofițerii musulmani vor purta fesul (fig. 2, 3, 4). Aplicarea decretului însemna în practică un lucru hilar: emblema amintită conținea monograma regelui Carol I – doi de „C”, coroana cu crucea deasupra, iar dedesubt, o eșarfă cu deviza Casei de Hohenzollern, *Nihil sine Deo* (Nimic fără Dumnezeu). Ulterior,

*muzeograf, Complexul Național Muzeal ASTRA; doctorand în cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, domeniul istorie; e-mail: adrian.alexe@muzeulastra.com.

¹Cristian Vlădescu, *Uniformele armatei române de la începutul secolului al XIX-lea până la victoria din mai 1945*, Editura Meridiane, București, 1977.

²***, Muzeul Militar Național, *Uniformele armatei române 1830–1930*, București, f. e., 1930, p. 53.

³Înaltul Decret Regal nr. 2561 din 18 septembrie 1884, în „Monitorul Oastei”, nr. 47, din 22 septembrie 1884.

așa cum vom menționa mai jos, pentru trupă această emblema va fi înlocuită cu numărul unității.

Deocamdată, în 1884, doar militarilor din trupele teritoriale li se permitea portul acestui articol (aceste trupe oricum formau majoritatea efectivelor Armatei). Din acest text deducem că militarii musulmani se regăseau numai la dorobanți (infanteria teritorială) și călărași (cavaleria teritorială). Cum trupa în termen din armata teritorială se recruta din același județ de unde era și unitatea (doar ofițerii și trupa reangajată puteau fi din alte județe), militarii care să poarte fes turcesc se aflau aproape exclusiv în Dobrogea (județele Tulcea și Constanța, iar din 1913, Caliacra și Durostor), în afară de reangajați și ofițeri, care erau întâlniți și în alte județe.

La momentul adoptării fesului turcesc, în România se aplica *Legea de organizare a puterii armate* din 1872 (cu modificările ulterioare), care o înlocuia pe cea din 1868⁴. Conform legii din 1872, stagiul militar se putea efectua, în activitate, în armata permanentă sau în cea teritorială. Infanteria permanentă se numea *infanterie de linie*, iar cea teritorială se numea trupe de *dorobanți*; cavaleriștii permanenți se numeau *roșiori*, iar cei teritoriali *călărași*. Diferența consta că la trupele permanente stagiul militar în activitate se efectua neîntrerupt, timp de 3 ani (conform legii din 1868), apoi timp de 4 ani (conform legii din 1872), ulterior din nou 3 ani (stagiul a fost redus în 1908 la 2 ani), iar unitatea întreagă era încazarmată în aceeași garnizoană. La trupele teritoriale, stagiul în activitate se efectua *cu schimb* – acesta era de 6 ani pentru dorobanți și 5 ani pentru călărași (conform legii din 1872)⁵, dar o săptămână militarul era în cazarmă, iar 2 sau 3 (durata a variat în intervalul 1868-1908) la vatră. Aceste unități aveau, pe lângă rolul militar și pe acela de pază și de asigurare a liniștii publice. În plus, unitatea era dispersată în locații diferite, pe subunități. Acest aspect făcea ca militarii să nu fie atât de bine instruiți și unitatea să nu fie atât de bine încheagată ca la trupele permanente, dar tinerii militari, în majoritatea țărani, nu erau ruși de la muncile agricole și casnice. Și ostașii din trupele permanente erau ajutați în acest sens – pe toată durata perioadei regale militarilor li se acorda, de obicei, concediul anual în timpul verii, pentru a-și putea ajuta familia la muncile agricole.

După Războiul de Independență, dimensiunile Armatei României s-au mărit. După 1882, până la Primul Război Mondial, efectivele la pace ale Armatei treceau de 100.000 militari. La data de 22 februarie 1879 era înființată Divizia Activă Dobrogea⁶, redenumită la 15 aprilie 1880 Divizia 5 teritorială⁷ (între 1865-1882 existau patru⁸, apoi cinci divizii teritoriale, cel mai mare eșalon la pace al Armatei; între 1877-1878 au existat 2 corpuri de armată, în timpul Războiului de Independență). La 1 aprilie 1882 se revine la denumirea de Divizia Activă Dobrogea⁹. Explicația constă în faptul că se înființaseră 4 corpuri de armată¹⁰ în locul celor 4 divizii teritoriale; cele 4 corpuri aveau în componență 8 divizii de infanterie și alte unități; Divizia din Dobrogea nu se subordona încă niciunui corp de armată. Din 1903 este redenumită din nou, în Divizia 9 Infanterie, odată cu subordonarea acesteia Corpului 2 Armată¹¹. Majoritatea purtătorilor de fes roșu din Armata Română au provenit din această mare unitate militară.

Uniformele din Armata Română variau de la o armă la alta – culorile uniformelor erau diferite, ca și aspectul lor. Dorobanții aveau tunici bleumarin, cu gulerul, petlițele de la bluză și vipuștile de culoare albastru deschis (fig. 1). Menționăm că modificări ale uniformelor militare aveau loc frecvent. Aspectul acestora se putea modifica radical sau doar se realizau mici schimbări, numai pentru unele articole sau pentru unele arme. Aceste modificări erau publicate în „Monitorul Oficial” sau „Monitorul Oastei”. Regulamentele militare privind uniformele fie aduceau o schimbare radicală, fie adunau toate modificările efectuate de la regulamentul anterior și publicate sub formă de decrete în cele două

⁴***, *Istoria militară a poporului român*, vol. al IV-lea, Ed. Militară, București, 1987, p. 494-495.

⁵*Ibidem*, p. 534-535.

⁶Jipa Rotaru, Leonida Moise, Ion Giurcă, Costin Scurtu, *Divizia 9 Mărășești. 120 de ani de la înființare 1879-1999*, Ed. Punct, București, 1999, p. 5.

⁷*Ibidem*, p. 11.

⁸Gheorghe Romanescu, Gheorghe Tudor, Mihai Cucu, Ioan Popescu, *Istoria Infanteriei Române*, vol I, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 314.

⁹*Ibidem*.

¹⁰Gheorghe Romanescu, Gheorghe Tudor, Mihai Cucu, Ioan Popescu, *Istoria Infanteriei Române*, vol al II-lea, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 14.

¹¹Jipa Rotaru, Leonida Moise, Ion Giurcă, Costin Scurtu, *op. cit.*, p. 12.

publicații menționate. Regulamentul din 1895 conținea toate modificările efectuate după anul 1873¹². Uniformele respective sunt numite în uniformologie, *model 1895*, dar ele de fapt fuseseră adoptate în mare parte până în anul 1893. Acest regulament nu descrie explicit purtarea fesului de către militarii de confesiune musulmană, dar desenele realizate pe baza acestui regulament îl reprezintă grafic (fig. 2), la fel ca și fotografiile de epocă.

Dacă statul permitea purtarea fesului și încorporarea etnicilor musulmani, unele voci erau împotriva prezenței altor etnici în Armata Română. La 29 martie 1908 era adoptată o nouă lege de organizare a armatei. Printre principalele modificări erau: scurtarea stagiului militar de la 3 ani la 2 ani pentru trupele active de infanterie (restul armelor aveau 3 ani în continuare, dar infanteria reprezenta majoritatea efectivelor), desființarea stagiului militar cu schimbul la infanterie (rămâneau doar călărașii, care satisfăceau stagiul militar în acest mod)¹³. Scurtarea perioadei de activitate presupunea ca majoritatea tinerilor apti să execute stagiul militar, pentru a se realiza numărul de militari, conform schemei de organizare a Armatei și a bugetului. Unii ofițeri extremiști nu doreau scurtarea stagiului, ci menținerea celui de 3 ani, sub motiv că astfel anual se vor încorpora mai puțin tineri (pentru a se realiza efectivul bugetar), excluzându-i de la efectuarea stagiului pe alți etnici (dar cetățeni români), urmând ca numai românii să efectueze stagiul militar¹⁴: „Streinii dar n-ar trebui luați în armată. De această onoare, de a apăra Patria, să se bucure numai românii [în sensul de etnic, nu de cetățean, n. n.]. Dar ei, streinii, a căror patrie nu este acesta, - căci nu o consideră ca atare, când nu scapă nici o ocaziune de a o calomnia, - să fie numai obligați de a plăti un impozit, numit de resbel”¹⁵. Aceste idei xenofobe nu au fost însă puse în practică.

Următorul regulament al uniformelor, din anul 1912, care de asemenea aduna toate modificările emise de la regulamentul din 1895¹⁶, menționează: „soldații de religie mahomedană pot purta fesul în locul capelei sau oricărei alte coifuri (chipiu, pălărie, coif sau căciulă) în orice ținută”¹⁷. Observăm că textul regulamentului nu mai restricționează purtarea fesului doar de către dorobanți și călărași, ca în decretul din 1884. Din nou textul regulamentului este incorect, nu doar soldații având permisiunea respectivă, ci și restul gradelor (fig. 3, 4). Termenul de *ținută* nu este sinonim cu cel de *uniformă*: acestea puteau coincide, dar trecerea de la ținută la alta nu presupunea decât schimbarea unor articole cu altele sau purtarea unora în plus. Între 1881 și 1916 militarii din Armata Română aveau două piese pentru coifură: capela pentru trupă (până în 1932 prin termenul de *trupă* se înțelegeau toate gradele inferioare ofițerilor, *trupa* putând fi formată atât din militari în termen, cât și din reangajați)¹⁸ și chipiul pentru ofițeri. A doua coifură varia, în funcție de armă, atât la trupă, cât și la ofițeri (pălărie, coif, căciulă, chipiu). Capela și chipiul erau purtate de obicei (existau variațiuni, în funcție de regulament) la ținutele *zilnică*, *de bal* și cea *de campanie*, iar restul (pălărie, coif, căciulă, chipiu, în funcție de armă), la ținutele de *serviciu* și de *ceremonie*. Militarii de religie musulmană purtau fesul roșu ca unic element de coifură, indiferent de ținută.

În fig. 3 și 4 se observă un tânăr ofițer musulman, în uniformă model 1895, de roșior. În cazul lui, fesul avea aceeași culoare ca tunica. În fig. 3 avem locotenenți (cei cu două trese pe mânecă), sublocotenenți (cei cu o tresă), iar cei doi tineri cu capele pe cap sunt militari în termen, cel cu o tresă pe mânecă fiind fruntaș sau sergent. Pe capelele lor este numărul 4, de la Regimentul 4 Roșiori, care avea culoarea distinctivă (vipuști, guler, manșete) albastru¹⁹ (deschis), fapt ce se observă și în imagine.

¹²***, *Descrierea uniformelor Armatei*. Ediție Oficială, Imprimeria Statului, București, 1895, p. 3.

¹³***, *Nouile [sic!] legi militare pentru organizarea Armatei. Privitoare la modificarea unor articole din legea pentru înaintare în Armată. Privitoare la modificarea unor articole din legea pentru reangajarea în armată, votate de Camera și Senat*, Stabilimentul de arte grafice „Euf. N. Miulescu” Strada Karageorgevici 2, București, 1908.

¹⁴***, *Un cuvânt asupra reorganizării infanteriei și reducerea termenului de serviciu*, București, f. e., 1908, p. 7-10.

¹⁵*Ibidem*, p. 10.

¹⁶***, Ministerul de Război, *Regulament asupra descrierii uniformelor și ținutelor armatei*, Tipografia și Stabilimentele de Arte Grafice George Ionescu, București, 1912, p. 3.

¹⁷*Ibidem*, p. 161.

¹⁸Vd. detalii privind evoluția ierarhiei gradelor inferioare din Armata și Jandarmerie în Nicolae Adrian Alexe, *Jandarmii și milițienii de la sate*, Ed. „ASTRA Museum”, Sibiu, 2014.

¹⁹***, *Descrierea uniformelor Armatei*. Ediție Oficială, Imprimeria Statului, București, 1895, p. 61.

Regimentul 4 Roșiori a fost înființat în anul 1893²⁰ și era cantonat în București²¹ (inițial fusese la Bârlad; în 1907 se specifică că regimentul este la Bârlad, dar „cu depozitul la București”²²). Militarii din imagine nu sunt călărași – aceștia aveau tunici bleumarin, iar culoarea distinctivă era roșu ecarlat²³. Toate aceste nuanțe s-ar fi observat chiar și într-o imagine alb-negru. Cele două tunici cu două rânduri de nasturi sunt bluze (tunici de vară) model 1895, de culoare gri-deschis, comune pentru toate armele. Capelele de culori diferite (cele din imagine, roșii), în funcție de armă, se vor confecționa până în anul 1912, când vor fi înlocuite cu un singur model de capelă, de culoare verde-cenușie, doar paspoalurile de la aceasta fiind în culoarea distinctivă de armă²⁴.

Unul dintre puținele, dacă nu singurul exemplar păstrat de fes turcesc din Armata României se află în colecțiile Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand”. Acesta are, în loc de cifrul regal, aplicate cifrele 34, de la Regimentul 34 Infanterie. Cifrele indicând numărul regimentului sau batalionului / divizionului neînregimentat se găseau la capelele trupei din majoritatea armelor. Ofițerii aveau, în schimb, cifrul regelui. Cum Regimentul 34 Infanterie a fost înființat în anul 1894²⁵, modificarea emblemei fesului (înlocuirea monogramei monarhului cu numărul unității) s-a produs cel mai devreme în acest an.

În 1910 se introduce experimental o ținută unică ca aspect pentru toate armele, inițial folosită numai la ținuta de campanie, de culoare verde-cenușiu (capelă, bluză, pantaloni, manta), la care diferența dintre arme era indicată doar prin petlițele și paspoalurile (vipuștile) de culori diferite. Din anul 1911 această uniformă intră oficial în dotarea Armatei²⁶. În anul 1912 noul regulament al uniformelor din Armată, amintit mai sus²⁷, menținea uniforme gri-verzui, cu guler răsfrânt, pentru ținutele de campanie și zilnică, dar și pe cele de culori diferite de la o armă la alta, cu guler înalt, pentru toate ținutele, în afară de cea de campanie.

La data de 1 martie 1913 însă, uniforme cu guler înalt sunt limitate a fi purtate de către trupă doar la ținuta de ceremonie; la restul ținutelor se purta uniforma verde-cenușie. Se introduce în schimb tunica verde-cenușie, iar bluza verde-cenușie devine vestonul de vară (între 1910-1913 a existat doar bluza verde-cenușie)²⁸. La data de 16 mai 1916 se suspendă uniforme de ceremonie cu guler înalt; tot în anul 1916 se modifică aspectul bluzelor (vestoanelor) trupei armatei: cele 4 buzunare nu mai sunt aplicate, ci îngropate în veston, iar clapa în acoladă cu nasture este înlocuită cu una dreaptă, fără nasture. Tot în 1916, paspoalurile pentru majoritatea armelor devin roșii, indiferent de armă²⁹. În 1916, deși niciun act oficial nu a prevăzut acest lucru, nuanța uniformelor Armatei Române se schimbă din cenușiu-verde în cenușiu-albastru; în plus, din cauza penuriei de materiale și a urgenței aprovizionării, unele uniforme nu mai erau vopsite la confecționare și rămâneau cu nuanța cenușie, fără tentă de albastru (culoarea lânii); de asemenea România a primit uniforme sau materiale pentru uniforme din Franța, de culoarea *bleu-horizont* (bleu cu tente de gri) sau din S.U.A., de culoare verzuie. Toate acestea au făcut ca în perioada 1916-1923 să existe o varietate de modele și nuanțe în domeniul uniformelor Armatei. Militarilor musulmani li s-a permis în continuare să poarte fesul tradițional, la toate aceste uniforme enumerate.

²⁰***, *Istoria militară a poporului român*, vol. al V-lea, Ed. Militară, București, 1988, p. 88.

²¹Gheorghe Marin, Victor Atanasiu, Gheorghe Romanescu, Felix Țopescu, Cristian Vlădescu, Vladimir Zodian, *Istoria cavaleriei române*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1998, p. 160.

²²***, Ministerul de Război, *Anuarul Armatei Române pe anul 1907*, Inst. de Arte Grafice „Carol Gobl”, București, 1907, p. 159.

²³***, *Descrierea uniformelor Armatei*. Ediție Oficială, Imprimeria Statului, București, 1895, p. 61-62.

²⁴***, Ministerul de Război, *Regulament asupra descrierii uniformelor și ținutelor armatei*, Tipografia și Stabilimentele de Arte Grafice George Ionescu, București, 1912, p. 119.

²⁵Jipa Rotaru, Leonida Moise, Ion Giurcă, Costin Scurtu, *op. cit.*, p. 11.

²⁶*Ordinul circular nr. 50 din 5 septembrie 1911 relativ la modificările ce vor fi aduse la uniforme armatei*, publicat în „Monitorul Oastei” nr. 40 din 15 septembrie 1911.

²⁷***, Ministerul de Război, *Regulament asupra descrierii uniformelor și ținutelor armatei*, Tipografia și Stabilimentele de Arte Grafice George Ionescu, București, 1912.

²⁸*Înaltul decret nr. 901 din data de 1 martie 1913 relativ la efectele destinate a intra în compunerea ținutei de ceremonie pentru trupă, precum și sabia prescrisă ofițerilor și plutonierilor*, publicat în „Monitorul Oastei” nr. 11 din 4 martie 1913.

²⁹„Monitorul Oficial” nr. 245 din 13 februarie 1916 și nr. 32 din 25 mai 1916.

Nu este subiectul lucrării noastre prezența etnicilor turci sau tătari în Armata Română ca și combatanți, dar merită menționat că o serie de militari musulmani (ofițeri sau trupă) s-au evidențiat și jertfii pe câmpul de luptă. Prin urmare, inclusiv comunitatea musulmană a contribuit la realizarea României Mari.

După prima conflagrație mondială uniforme militare din România vor suferi mici schimbări, până în 1930. Una din ele este înlocuirea culorii fondului uniformei (în rest uniforme rămân la fel): la data de 12 iunie 1923 armelor combatante li se schimba fondul uniformelor din cenușiu-albastru în kaki; vechile uniforme mai puteau fi purtate până la epuizare, însă data limită acceptată era 1 aprilie 1927³⁰. Ulterior, la 19 iunie 1927 și armele necombatante vor primi uniformă kaki, ofițerii de intendență și administrație având permisiunea de a purta vechile uniforme cenușii-albastre până la 1 ianuarie 1929³¹.

Cu ocazia formării României Mari, structura Armatei Române se mărește. Printre marile unități înființate era și Corpul 7 Armată, cu comandamentul la Sibiu, începând cu 1919. Printre diviziile din subordine, era și Divizia 18 Infanterie, cu comandamentul tot la Sibiu. Aceasta avea în subordine două brigăzi de infanterie (45, cu comandamentul la Brașov și 46, cu comandamentul la Orăștie), Brigada 18 artilerie, cu comandamentul la Sibiu, plus unități și subunități de divizie. Brigada 45 Infanterie avea în subordine 3 regimente de infanterie, în 1919: 90 (cantonat în celebra *Cazarmă 90*, cunoscută sibienilor) și 98 la Sibiu iar 89, la Brașov³². Comandamentul Brigăzii 45 și întreg Regimentul 89 erau cantonate în cazarma care în zilele noastre este comandamentul Brigăzii 2 Vânători de munte „Sarmizegetusa”, cazarmă ce se află în centrul orașului, în zona fostului cinema „Patria”. Aceasta a fost construită în anul 1892 și a fost inițial Regiment de honvezi. Regimentul 89 era o unitate cu efective reduse pe timp de pace (însăși cazarma nu putea adăposti un regiment cu efective complete). Regimentele de infanterie cu efective reduse apăruseră în Armata Română după Primul Război Mondial. În fig. 5 avem o imagine de la depunerea jurământului militar în curtea interioară a cazarmii Regimentului 89 Infanterie din Brașov. În ea se observă un grup de 7 soldați purtând fesul turcesc. Trupa și ofițerii din imagine au uniforme kaki, model 1923. Doar câțiva militari în termen din colțul stânga-sus al imaginii au uniforme deschise la culoare, așadar model 1912 sau 1916, tolerate a fi purtate, așa acum am arătat mai sus, până la data de 1 aprilie 1927. Aceste amănunte fac databilă fotografia în intervalul 1923-1927. Ofițerii din imagine sunt în ținuta de ceremonie, purtând centura din fir, comună pentru toate armele, model 1912. Preotul care oficiază Te-Deum-ul este Nicolae Furnica, originar dintr-o veche familie din cartierul Șchei, Furnica, al cărui descendent este și actualul proprietar al fotografiei, dl. dr. Alexandru Stănescu, care confirmă faptul că, analizând vârsta clericului, imaginea este din jurul anului 1927, fapt confirmat și de detaliile uniformologice.

În anul 1930 sunt emise o serie de decrete publicate în „Monitorul Oficial”, care modificau substanțial uniforme militare românești: sunt introduse uniforme de ceremonie, inspirate după uniforme din perioada 1868-1912, este introdusă uniformă complet albă³³, de vară, pentru toți ofițerii din toate armele, uniformă kaki suferă și ea modificări (ofițerii din anumite arme primesc veston deschis la gât, cu revere, iar chipiul de influență franceză este eliminat complet, fiind înlocuit de șapca de inspirație engleză)³⁴, este introdusă o nouă uniformă pentru elevii din liceele militare³⁵, colonelii care ocupau funcții de general primesc lampas dublu la pantaloni³⁶, trupei cu schimbul călare îi este reglementată uniformă³⁷, regimentul de gardă „Mihai Viteazul” primește o nouă uniformă³⁸, la fel alte

³⁰ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 54 din 12 iunie 1923, p. 2501; în Cristian Vlădescu, *Uniformele armatei române de la începutul secolului al XIX-lea până la victoria din mai 1945*, Editura Meridiane, București, 1977, p. 122, apare în mod eronat anul 1921 ca dată a trecerii la culoarea kaki pentru armele combatante.

³¹ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 133 din 19 iunie 1927, p. 8466.

³² Alesandru Duțu, coord., *Corpul 7 Armată. Tradiție și actualitate*, Ed. Modelism, București, 1996, p. 28.

³³ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 172 din 4 august 1930, p. 6667-6668.

³⁴ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 281 din 11 decembrie 1930, p. 10339-10358.

³⁵ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 227 din 9 octombrie 1930, p. 8658-8660.

³⁶ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 106 din 16 mai 1930, p. 3517.

³⁷ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 132 din 18 iunie 1930, p. 4533.

³⁸ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 135 din 21 iunie 1930, p. 4596.

unități de gardă, statul-major regal³⁹ și vânătorii de munte⁴⁰, este introdusă cifra regală pe epoleți, la unele unități⁴¹, de asemenea primesc uniforme noi aviația militară⁴², marina militară⁴³. Toate aceste modificări au fost adunate într-un singur regulament, care deși a fost editat în 1931, cuprinde doar modificările din anul 1930⁴⁴, respectivele uniforme fiind numite în uniformologie *model 1930*. În toate aceste reglementări enumerate purtarea fesului turcesc nu mai este menționată. De asemenea, nu se mai păstrează nici fotografiile de epocă cu acest articol. Prin urmare, considerăm că anul 1930 este data limită pentru purtarea acestui tip de coifură în Armata Română.

În concluzie, fesul tradițional musulman, turcesc, de culoare roșie, a fost purtat de militarii de religie musulmană din Armata Română, timp de 46 de ani (1884-1930), în locul tipurilor obișnuite de coifură uzitate. Permișiunea de a purta acest articol a fost o măsură pozitivă, cu rol de integrare a cetățenilor de religie musulmană. Semnalarea acestui fapt se impunea realizată printr-o articol științific, cu atât mai mult cu cât imagini cu un astfel de obiect sunt rare, iar fizic mai există cel puțin un singur astfel de fes, în colecția Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand”.

BIBLIOGRAFIE

Periodice:

„Monitorul Oastei”, nr:47 / 22septembrie 1884, 40 din 15 septembrie 1911, 11 din 4 martie 1913.

„Monitorul Oficial”, nr: 245 din 13 februarie 1916, 32 din 25 mai 1916, 54 din 12 iunie 1923, 133 din 19 iunie 1927, nr. 106 din 16 mai 1930, 132 din 18 iunie 1930, nr. 135 din 21 iunie 1930, 154 din 14 iulie 1930, 172 din 4 august 1930, 213 din 23 septembrie 1930, 227 din 9 octombrie 1930, 254 din 10 noiembrie 1930, 276 din 5 decembrie 1930, 281 din 11 decembrie 1930.

Volume, articole:

***, *Descrierea uniformelor Armatei*. Ediție Oficială, Imprimeria Statului, București, 1895.

***, *Istoria militară a poporului român*, vol. al IV-lea, Ed. Militară, București, 1987.

Ibidem, vol. al V-lea, 1988.

***, Ministerul de Războiu, *Anuarul Armatei Române pe anul 1907*, Inst. de Arte Grafice „Carol Gobl”, București, 1907.

***, Ministerul de Război, *Regulament asupra descrierii uniformelor și ținutelor armatei*, Tipografia și Stabilimentele de Arte Grafice George Ionescu, București, 1912.

***, Muzeul Militar Național, *Uniformele armatei române 1830–1930*, f. e., București, 1930.

***, *Nouile [sic!] legi militare pentru organizarea Armatei. Privitoare la modificarea unor articole din legea pentru înaintare în Armată. Privitoare la modificarea unor articole din legea pentru reangajarea în armată, votate de Cameră și Senat*, Stabilimentul de arte grafice „Euf. N. Miulescu” Strada Karageorgevici 2, București, 1908.

***, *Nouile uniforme ale Armatei Române*, Editura Ziarului „Universul”, București, 1931.

***, *Un cuvânt asupra reorganizării infanteriei și reducerea termenului de serviciu*, București, f. e., 1908.

***, *Uniformul del Armatul de Romania*, Vinkmuizen Collection, Draper Fund, f. e., f. a., f. l.

Alexe, Nicolae Adrian, *Jandarmii și milițienii de la sate*, Ed. „ASTRA Museum”, Sibiu, 2014.

Dușu, Alesandru, coord., *Corpul 7 Armată. Tradiție și actualitate*, Ed. Modelism, București, 1996.

Marin, Gheorghe; Atanasiu, Victor; Romanescu, Gheorghe; Țopescu, Felix; Vlădescu, Cristian; Zodian, Vladimir, *Istoria cavaleriei române*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1998.

Romanescu, Gheorghe; Tudor Gheorghe; Cucu, Mihai; Popescu, Ioan, *Istoria Infanteriei*

„Monitorul Oficial”, partea I, nr. 135 din 21 iunie 1930, p. 4596.

„Monitorul Oficial”, partea I, nr. 276 din 5 decembrie 1930, p. 10208-10221.

Ibidem, p. 10222-10231.

„Monitorul Oficial”, partea I, nr. 154 din 14 iulie 1930, p. 5404.

„Monitorul Oficial”, partea I, nr. 172 din 4 august 1930, p. 6658-6667 și nr. 254 din 10 noiembrie 1930, f. 9555.

„Monitorul Oficial”, partea I, nr. 213 din 23 septembrie 1930, p. 7918-7943.

***, *Nouile uniforme ale Armatei Române*, Editura Ziarului „Universul”, București, 1931.

Române, vol I și II, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

Rotaru, Jipa; Moise, Leonida; Giurcă, Ion; Scurtu, Costin, *Divizia 9 Mărășești. 120 de ani de la înființare 1879-1999*, Ed. Punct, București, 1999.

Vlădescu, Cristian, *Uniformele armatei române de la începutul secolului al XIX-lea până la victoria din mai 1945*, Editura Meridiane, București, 1977.

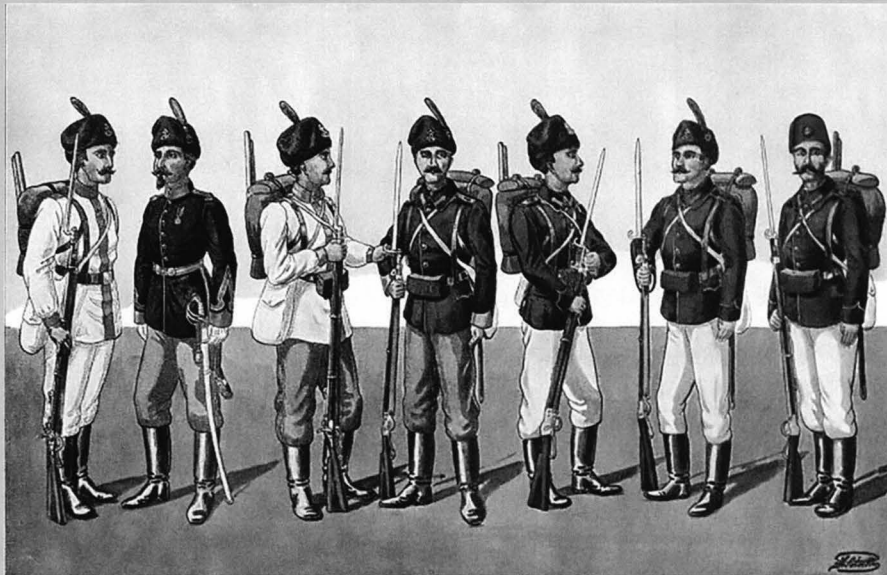

Fig. 1 Modificări aduse la uniforma dorobanților model 1873, în intervalul 1877-1884: ultimul din stânga este un soldat de religie musulmană, în ținuta de campanie, purtând fesul introdus la 18 septembrie 1884 (sursa: ***, Muzeul Militar Național, *Uniformele armatei române 1830 – 1930*, f. e., București, 1930, p. 53).

Changes to the uniform of the *dorobanți*, 1873 model, between 1877 – 1884: the last on the left is a soldier of Muslim religion, wearing the campaign gear, with the Turkish hat introduced on the 18th of September 1884 (source: ***, Muzeul Militar Național, *Uniformele armatei române 1830 – 1930*, f. e., București, 1930, p. 53).

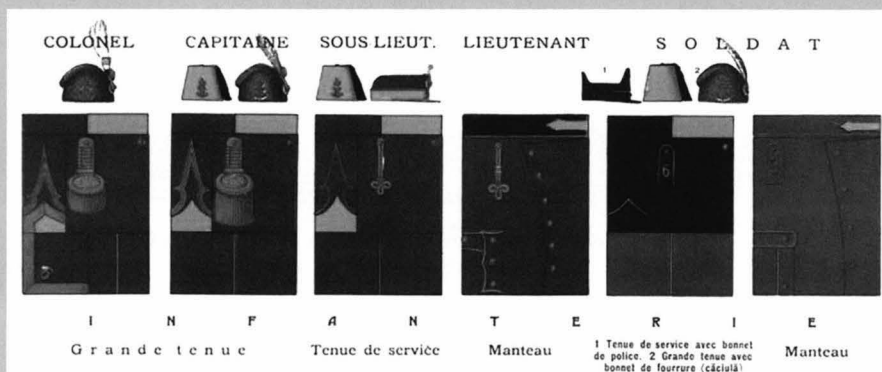

Fig. 2 Uniformele infanteriei, model 1895 (sursa: ***, *Uniformul del Armatul de Romanie*, Vinkmuizen Collection, Draper Fund, f. e., f. a., f. l.).

The uniforms of the Romanian infantry, 1895 model (source: ***, *Uniformul del Armatul de Romanie*, Vinkmuizen Collection, Draper Fund, f. e., f. a., f. l.).

Fig. 3 Ofițeri inferiori și doi militari în termen din Regimentul 4 Roșiori. Militarii sunt în ținuta zilnică, uniforma model 1895. Se observă un sublocotenent cu fes turcesc (fotografie din colecția dlui Sorin Nica / Proiectul „Photo Historia”).

Junior officers and two conscripted from the 4 Roșiori Regiment. The militaries are in their daily outfit, 1895 uniform. A sub-lieutenant can be seen wearing a Turkish hat (photography in the collection of Mr. Sorin Nica / the “Photo Historia” Project).

Fig. 4 Doi locotenenți de roșiori (bărbatul în uniforma cu găetane din stânga și cel cu fes) și un locotenent de jandarmi călări, la dreapta (din 1908 jandarmii călări sunt redenumiți escortă călare). Tânărul cu fes este același cu cel din fig. 3, cu deosebirea că aici este cu un grad mai mare. Toți cei trei ofițeri sunt în ținuta zilnică, uniforme model 1895. Jandarmii călări erau numai în București și Iași, iar cum militarul musulman din fig. 3 și 4 este din Regimentul 4 Roșiori din București, imaginea este cu siguranță realizată în capitală (fotografie din colecția dlui Marius Ștefan Diaconu, Brăila).

Two roșiori sub-lieutants (the man wearing the uniform with ornaments on the left and the one wearing a Turkish hat) and a lieutenant from the mounted gendarmerie on the left (from 1908 onwards, the mounted gendarmerie are renamed mounted convoy). The young man with the Turkish hat is the same with the one from fig. 3, with the mention that he now has a higher position. All three officers are in their daily outfit, 1895 model. Mounted gendarmerie could only be found in Bucharest and Iași, and since the Muslim military from fig. 3 and 4 is part of the 4 Roșiori Regiment from Bucharest, the photo is no doubt taken in the capital city (photo in the collection of Mr. Marius Ștefan Diaconu, Brăila).

Fig. 5 Depunerea jurământului militar la Regimentul 89 Infanterie din Braşov, în prezenţa preotului Nicolae Furnica, 1923-1927 (fotografie din colecţia dlui dr Alexandru Stănescu, Braşov).

The military oath at the 89 Infantry Regiment from Braşov, with the attendance of the priest Nicolae Furnica, 1923-1927 (photo from the collection of dr. Alexandru Stănescu, Braşov).

Interferențe culturale, modele și coduri în vestimentația tradițională și modernă

Ilona DUȚĂ*

The clothing represents a semiotic system that is extremely well codified, including besides the fundamental codes of genre (masculine, feminine), social codes that correspond to classes, hierarchies, statues, respectively stylistic codes. In addition to a technical-functional dimension, the clothing implies a social and cultural dimension, being in the same time the domain most frequently accessed by daily use in terms of dialog and cultural interfaces. In a historical perspective, the distinctions traditional-modern are reflected at the level of clothing codification, on the one hand through a more rigid codification of the statues and socio-professional classes in traditional clothing, on the other hand, through a flexibility of the modern clothing codification in which styles and cultural interfaces outrun the social codifications. Thereby, the ideological, the mental transformations of the world are taken up and expressed by the clothing transformations that are perceived as tastes and styles; even if they are superficial, esthetical transformation, these capture even deeper echoes of some anthropological travel patterns.

Keywords: semiotics, clothing, traditional, modern, cultural code

Cuvinte cheie: semiotică, vestimentație, tradițional, modern, cod cultural

1. Semiotica obiectului vestimentar. Abordând obiectul vestimentar ca semn expus unor codificări multiple, semiotica vestimentară urmărește jocul construcțiilor și deconstrucțiilor limbajelor sociale, estetice sau culturale în jurul corpului uman supus înveșmântării simbolice; căci, potrivit dramaturgiei sociale goffmaniene, indivizii sunt actori a căror intrare în scenă este mereu condiționată de o vestimentație adecvată. Supusă codurilor sociale sau eliberată de astfel de coduri, puternic atașată corpului social sau investind cu rebeliune propriul corp personal cu mesajul său afectiv sau retoric, vestimentația este un loc semiotic a cărei investigație dezvăluie subtila poziționare a individului în câmpul social și chiar existențial, în discurs și în lume. Vehiculând dispoziții estetice, percepții și atitudini, corpul înveșmântat poate deveni scena manifestării acelor constante comportamentale teoretizate de Pierre Bourdieu drept *habitus*, concept strâns legat de acela de *hexis corporal* sau *încorporare*, vestimentația fiind un filtru aproape subconștient de subtil al tuturor atitudinilor practice stocate. Termen cu rădăcini aristotelice și scolastice, conceptul de *habitus* vizează un set de dispoziții care determină actorii sociali sau agenții (potrivit viziunii economice a teoreticianului) să acționeze și să reacționeze într-un anumit mod. Structuri inculcate la nivelul subconștientului și stocate ca o competență generală care așteaptă performarea concretă de rol, dispozițiile sunt construite, sedimentate printr-un șir de experiențe repetate într-un context social pe care îl condensează și îl absorb; de aceea, ele sunt *durabile*, fiind active pe segmente ample de viață și *transpozabile*, capabile să se transpună cu ușurință în practică orientând, de multe ori, automat, insesizabil viața cotidiană a indivizilor. Strâns legate de corp și încorporare, dispozițiile acestea stocate ca *habitus* implică întreaga stare și ținută corporală, atitudinală, posturală, chiar vestimentară, s-ar putea adăuga, în măsura în care vestimentația și ținuta sunt greu de disociat: „Simțul practic nu este atât o stare mentală, cât una corporală, o stare a ființei. Întrucât însuși corpul a devenit un depozitar al dispozițiilor înrădăcinate, anumite acțiuni, comportamente și reacții par, în fond, naturale. Bourdieu aduce aici în discuție un *hexis* corporal, prin care înțelege o organizare durabilă a corpului cuiva și a dezvoltării sale în lume. [...] Importanța *hexisului* corporal poate fi descoperită în modurile diferite în care bărbații și femeile se poartă în lume, în posturile lor diferite, în felurile distincte de a merge și a vorbi, de a mânca sau de a râde, precum și modurile diferite prin care bărbații și femeile se manifestă în aspecte mai intime ale vieții lor. Corpul este terenul istoriei încorporate. Schemele practice prin care este organizat corpul sunt produsul istoriei și, în același timp, sursa practicilor și percepțiilor care reproduc istoria. Procesul continuu de producere și reproducere a istoriei încorporate și a încorporării actualizate se poate derula fără a deveni vreodată

*lect. univ. dr., Universitatea din Craiova, Facultatea de Litere; e-mail: ilonaduta@yahoo.com

obiectul unei practici instituționale specifice și al unei articulări lingvistice explicite.” (Thompson, în Bourdieu, 2010: 22). Ca și manierele de a se purta și de a relaționa pe scena cotidiană a vieții, vestimentația și transformările sale înregistrate de modă (termen desemnând el însuși maniera de a te îmbrăca dar și de a trăi, de a fi: latinescul *modus*), reflectă diferite organizări ale corpului, diferite sintaxe, în funcție de contextele externe sau de dispozițiile afective interne în care este poziționat corpul. Practică *sine qua non*, cotidiană a vieții, practica vestimentară se actualizează continuu, uneori fără a fi supusă reflecției, mecanic, alteori aranjată, calculată, gândită în cele mai mărunte detalii ca un vehicul prețios pe piața schimburilor simbolice, în măsura în care întreaga realitate socială implică o arhitectură complexă, o laborioasă construcție. Vestimentația reprezintă limbajul simbolic cel mai accesat, vehiculul cel mai la îndemână al tuturor salturilor imaginare pe palierele acestei construcții (îndeosebi în cadrul artei vestimentare): „La nivel simbolic, semnalizarea lingvistică atinge, deci, desprinderea maximă de aici și acum-ul vieții cotidiene și limbajul se avântă spre regiuni care sunt nu numai *de facto*, dar și *a priori* inaccesibile experienței zilnice. Limbajul construiește acum enorme edificii de reprezentări simbolice, care domină de la mare înălțime realitatea vieții cotidiene, ca niște prezențe gigantice dintr-o altă lume.” (Berger, Luckmann, 2008: 61) Obiect simbolic de mare forță persuasivă, vestimentația vinde individul și corpul, înlesnește sau obstaculează tranzacții sociale, este un obiect la fel de complex ca și reclama publicitară, în spațiul său purtându-se bătălii de afirmare și dominare, de ademenire și iluzionare, desfășurându-se reverii și dorințe pe care nici o altă cale individuală nu le-ar putea exprima mai ușor.

Răsturnând scena goffmaniană a dramaturgiei sociale, vestimentația este micro-scena, scena în ramă care preia, oglindește și distorsionează în funcție de nenumărate mobiluri secrete macro-scena socială. Căci vestimentația este cel mai la îndemână mediator între sinele individual și cadrul social sau instituțional de prezentare și de reprezentare scenică a eului actanțial, a individului ca actor. Funcțională, estetică și totodată simbolică, vestimentația este un catalizator al interacțiunii simbolice pe o scenă a schimburilor de semnificații și simboluri, de interpretări: „Interacționismul simbolic este o astfel de teorie despre comunicarea interindividuală, despre geneza regulilor, normelor, ritualurilor și modelelor de comportare, despre modul de adoptare și interpretare a rolurilor sociale sau despre capacităților de autoinstituție ale sinelui. Fiecare individualitate este privită ca un actor în acțiune, iar ceea ce trebuie explicat constă în înțelegerea modului de implicare situațională a actorului, a performerului în interacțiuni cu alții. Pe de o parte, ne apare conduita interacțională de pe scena deschisă a vieții, pe de altă parte, se constituie conduita interpretativă invizibilă a receptării, a prelucrării și instituirii individuale de semnificații. Prima este o conduită a conformării, pe când a doua este una a creației, a instituirii de noi simboluri semnificative, a negocierilor intersubiective care conduc la noi reguli sau moduri de comportare.” (Vlăsceanu în Goffman, 2003: 12). Între polul conformării și al personalizării se înscrie și dinamica vestimentară, pe de o parte conformă normelor de comportament social, profesional, pe de altă parte evadând de la norme, inovând nuanțe și aranjamente stilistice pe măsura reveriei narcisiace a individului. Asociate interacțiunii simbolice, conceptele de mască, prezentare de sine, personaj, spectacol, actor, retorică și manipulare compun aparatul teoretic al dramaturgiei sociale goffmaniene, în care *costumării* i s-ar cuveni un loc special. Cu atât mai mult cu cât, *gestionarea impresiilor*, capitol foarte important în dramaturgia goffmaniană, este o artă care uzează pe lângă cuvinte și gesturi sau diferite semne ale limbajului nonverbal, îndeosebi de haine sociale, de o garderobă complexă articulată executării rolurilor. Cu ajutorul acestor semne actorul dă *expresia* dorită propriului sine în aflat în evoluție scenică astfel încât să inducă auditorului o *impresie* favorabilă; retorica vestimentară este esențială în acest sens, costumele și rolul jucat fiind legate prin subtile fire ideologice, prin coduri bine reglementate istoric și social. Piesă fundamentală în spectacolul vieții cotidiene, vestimentația reprezintă zona de vizibilitate și expresivitate, de conformare dar și de joc, de culoare și creativitate, așadar nivelul cel mai direct accesibil lecturii și interpretării spectacolului.

Obiect semiotic printre altele, vestimentația, mai ales sub conceptul modei, a fost studiată în varii forme, atât diacronic, cât și sincron, în spațiul unor istorii ale costumului sau modei, respectiv prin încercări de sistematizare și înțelegere a cadrelor structurale în care funcționează obiectul vestimentar. Celebra sistematizare a lui Roland Barthes din *Systeme de la mode* (1967) a rămas un

important model teoretic, potrivit căruia moda este un limbaj ca toate celelalte limbaje, având propriile structuri și reguli, constrângeri și interdicții, implicând o serie de raporturi cu istoria și cultura, seturi bine structurate de valori. Astfel, Barthes identifică trei structuri fundamentale pentru obiectul vestimentar, și anume: o structură *tehnică*, obiectivă, o structură *iconică* dată de imaginea piesei vestimentare (fotografie, desen, schiță) și o structură *verbală* constând în descrierea, punerea obiectului în limbaj; ancorat în celelalte limbaje, limbajul modei este relevant pentru peisajul cultural în sens larg, pentru poziționarea antropologică în universul social și în lume. Deschis transcendenței culturii printr-o absorbție lejeră de modele și coduri, obiectul vestimentar este un seismograf fin al tuturor relațiilor, valorilor și deplasărilor mentalitare într-un spațiu cultural dat, viziune cu atât mai conturată cu cât, potrivit lui Umberto Eco un semn nu există decât ca o funcție-semn, ca un cuplaj de elemente aparținând unor sisteme diferite, ca o convocare de coduri: „La drept vorbind, nu există semne, ci funcții-semn. [...] Prin urmare semnele sunt rezultatele provizorii ale unor reguli de codificare ce stabilesc corelații tranzitorii în care fiecare element este autorizat să se asocieze cu un alt element și să formeze un semn numai în condiții date, prevăzute de cod. [...] Astfel, noțiunea clasică de semn se dizolvă într-o rețea mai complexă de relații schimbătoare. Semiotica ne face să întrevădem astfel un fel de peisaj molecular, în care ceea ce suntem obișnuiți să recunoaștem ca forme cotidiene este în realitate rezultatul unor trecătoare combinații chimice, iar așa-numitele lucruri constituie aparența unei rețele subiacente de unități elementare. Sau, dacă doriți, semiotica dă un fel de explicație fotomecanică a semiozei dezvăluind că unde credem că vedem imagini există aranjamente strategice de puncte albe și negre, alternanțe de plinuri și goluri, amestec de trăsături ne semnificative ale rasterului, uneori diferenșiabile prin formă, poziție, intensitate cromatică. Semiotica, la fel ca teoria muzicii, ne spune că dincolo de melodia pe care o recunoaștem există un joc complex de intervale și note, iar dincolo de note există fascicule de formanți.” (Eco, 2008: 78) Despre un astfel de joc subtil și despre astfel de „fascicule de formanți” culturale poate da seama examinarea structurală a sistemului modei, sistem care înregistrează cu ușurință toate fluxurile de valori sociale și coduri, toate reglajele relațiilor dintre identitate și alteritate, cu alte cuvinte, întregul „peisaj molecular” al unei culturi la un moment dat sau în evoluția și transformările sale istorice.

Obiect fixat într-o realitate funcțională, dar mai ales traversat de o dimensiune ideală, obiectul vestimentar povestește despre încadrări sociale și evadări din cadru, despre necesitate și reverie, despre natura pactului social și narcisism individual, dar, dincolo de toate acestea, propune noi viziuni sociale, anticipează noi deplasări și reconfigurări cu libertatea sa de obiect inocent. Mai mult decât alte tipuri de obiecte, obiectul vestimentar răspunde la problema dinspre care Jean Baudrillard își începe demersul de sistematizare a obiectelor, și anume aceea „de a ști cum sunt trăite obiectele, la ce nevoi (în afara celor structurale) răspund ele, ce structuri mentale se întrepătrund cu structurile funcționale contrazicându-le și pe ce sistem cultural, infra- sau transcultural e bazat felul în care ele sunt trăite zi de zi.” (1996: 6) Aproape debordat de idealul estetic cu care din ce în ce mai mult se confundă, obiectul vestimentar este mult mai mult „vorbit”, integrat fluxului limbajului afectiv, psiho-sociologic decât ar fi transparent în raport cu planul său „tehnologic” obiectiv, rațional. Căci, potrivit lui Jean Baudrillard, analitica obiectelor trebuie să țină seama, ca și analiza sistemului semnic al limbii în general, de intersectarea a două planuri corespunzătoare planurilor *langue* și *parole* din lingvistică, limba tehnic-obiectivă însă fantasmatică și abstractă și limbajul vorbit concret, contextualizat, real: „Tehnologia ne aduce în fața ochilor o poveste plină de rigoare a obiectelor, în care antagonismele funcționale se rezolvă dialectic în structuri mai largi. Fiecare trecere spre un sistem tot mai bine integrat, fiecare comutare în interiorul unui sistem deja structurat, fiecare sinteză de funcții face să apară un sens, o relevanță obiectivă independentă de indivizii care o vor face să funcționeze: iată-ne la nivelul limbii; prin analogie cu fenomenele lingvistice, am putea numi aceste elemente tehnice simple – diferite de obiectele reale –, pe jocul cărora se bazează evoluția tehnologică, *tehneme*”; însă, dincolo de abordarea tehnologică a obiectelor, există „realitatea psihologică și sociologică trăită a obiectelor, ce constituie, dincolo de materialitatea lor sensibilă, un corp de constrângeri de așa natură încât coerența sistemului tehnologic e neîncetat modificată și perturbată.” (Baudrillard, 1996: 8) Transferate obiectelor vestimentare, pe de o parte, raționalitatea tehnică a acestora reflectă raționalitatea sistemului social, fiind vorba de scheme vestimentare permise și interzise, de tipare și linii ale conceptului vestimentar

croit după tiparul social, legitimat și autorizat de acesta; pe de altă parte, uzul cotidian real face ca sistemul trăirilor și al investirilor afective în general să deplaseze continuu aceste tipare reconfigurând modele și stiluri vestimentare, restructurând mereu obiectul pornind de la valențele sale simbolice, practic-persuasive, retorice. Uzul practic al obiectului vestimentar și îmbibarea cu semnificații emoționale, estetice impune lent modificarea structurii tehnice, comutarea de linii de croială și funcții, opțiunea pentru alte tipare și alte texturi, noi distribuții și noi valențe.

2. Vestimentația tradițională ca reflex al unei „transcendențe închise”. Puse față în față, *vestimentația tradițională* și cea *modernă* răspund unor rațiuni tehnice diferite, pe măsura sistemelor sociale în care funcționează și cu care dialoghează: sistemul tradițional, conservator și rigid, compartimentat și ierarhizat, respectiv sistemul modern, transparent și flexibil, deschis, inovator, permisiv. Însăși terminologia care desemnează domeniul acesta obiectual reflectă regimuri funcționale și existențiale diferite: termenii de *veșmânt* și *costum*, semnalati în numeroase lucrări de specialitate, comportă diferențe de concepție substanțiale între sistemul tradițional și cel modern al vestimentației. Ambii de origine latină, *veșmânt* derivând de la *vestimentum*, iar *costum* de la *consuetudo*, sistemul de semnificații pe care îl induc acești termeni este esențial pentru distincția între modele vestimentare atât de îndepărtate încât se poate vorbi, mai mult decât de schimbare, de o adevărată mutație între ele: în timp ce *veșmântul* acoperă corpul cu un văl de pudoare (amintind de înveșmântarea originară, adamică), dar îl și ornamează înnobilându-l pe măsura ierarhiilor sociale, *costumul* este legat în ordinea semnificațiilor de modalitatea aparițiilor obișnuite pe scena socială, de maniera de a te prezenta semenilor și chiar de a fi (folosirea termenului, se pare, la curtea lui Ludovic al XIII-lea este ilustrativă pentru manierismul acesta); de asemenea, dacă *veșmântul* acoperă unitar corpul, reflectând o străveche doctrină a unității corpului individual, ca și a corpului social sau cosmic, *costumul* îmbracă pe bucăți corpul, în acord cu îmbunătățirile anatomice reprezentate o dată cu această nouă raționalitate modernă a corpului.

Imagine a structurilor sociale și metafizice a lumii sale, vestimentația tradițională dispune de „structuri de aranjare” similare celor obiectuale analizate de J. Baudrillard, aducând în jurul său lumea într-un regim centripet marcat de simplitate estetică, distribuție economică, respectiv investit cu putere simbolică: „Ceea ce face profunzimea caselor copilăriei și caracterul lor evocator în amintire e, evident, această structură complexă de interioritate în care obiectele trasează sub ochii noștri limitele unei configurații simbolice: sălașul copilăriei. Ruptura între interior și exterior și opoziția formală a acestora sub semnul social al proprietății și sub semnul psihologic al imanenței familiei face din acest spațiu tradițional o transcendență închisă. Zeii lari care sunt obiectele devin treptat nemuritori, deoarece încarnează în spațiu legăturile afective și permanența grupului, până ce o generație modernă îi va împrăstia sau, uneori, îi va reinstala în actualitatea nostalgică a unor obiecte vechi. Ca și zeii, mobilele au uneori norocul unei existențe secunde, care trece de la utilizarea firească la barocul cultural.” (ibidem: 12) Ca și structurile acestea obiectuale, de mobilier, structurile vestimentare tradiționale traduc relații sociale și familiale precise (prin distincții precum feminin – masculin, iar în interiorul acestora prin distincții clare de vârstă), dar totodată relații rituale, sacrale printr-o distribuție specializată în funcție de principalele cicluri de sărbători (naștere, nuntă, moarte și alte sărbători secundare). Aducând „transcendența” la sine într-un concept de ordine clară (economică și simplă), vestimentația tradițională își desfășoară valențele sub semnul imanenței comunitare și al regularităților vieții, până ce, într-adevăr ca și obiectele împrăștiate ale acestei lumi, se va hibrida sub semnul bunăstării urbane, se va pierde cu totul dar va avea și „norocul” reciclărilor nostalgice și al actualizării continue (aventurile iei tradiționale mereu reciclată de celebri designeri și importante mișcări de artă vestimentară).

Pornite dintr-un trunchi comun, *cămașa* ca piesă de bază purtată atât de femei cât și de bărbați, diferențierea specifică genurilor apare prin adăugarea ȋțarilor bărbătești, respectiv a fotei sau catrinței femeiești, comuniune vestimentară amintind de geneza mitică a genurilor (facerea femeii din coasta bărbatului, deci, dintr-un trup inițial comun). Element vestimentar fundamental, *cămașa* își multiplică sensurile și funcțiile potrivit unei distribuții fixe, cotidiene sau rituale. Astfel, *cămașa* de muncă, îmbrăcată la muncile cotidiene ale gospodăriei și câmpului este diferită funcțional și simbolic de *cămașa* îmbrăcată la sărbători, *cămașa* de duminică, dar și de *cămașa* specifică unor stări sociale

precum cămașa fecioarei și a văduvei, cămașa de nuntă, naștere, botez sau înmormântare etc. Evenimente morfologice esențiale ale vieții, nașterea, nunta, înmormântarea impun o serie de interdicții și de prescripții vestimentare. Semn al purității și al fertilității, cămașa de fecioară este dublată în același context nupțial de cămașa de mire pe care, în condițiile unei logodne, tânăra femeie se obligă să o lucreze, ca și cămașa de soacră, de asemenea, lucrată în semn de îndemânare și devotament; tot ritualic, cămașa de mire urma să fie folosită în unele comunități ca primă cămașă a pruncului sau cămașă de înmormântare. Cămașa mamei purta brodat semnul crucii, iar, cusute în tiv ca talismane, busuioc sau usturoi; cămașa de lăuză era brodată cu cruci roșii în dreptul sânilor pentru protecția laptelui, iar cămașa pruncului, tot pentru protecție, era croită din cămașa de mire a tatălui. Cămașa mortului încheie ciclul vieții printr-o croială specială, în formă de sac, prevăzută cu patru orificii în formă de cruce ca pavază împotriva transformării mortului în strigoi. Începând de la cămașa de duminică, sărbătorile de peste an impun cămăși speciale, cum ar fi cămașa de Drăgaică, cămașa de june purtată de vătaf în cadrul ceremoniilor specifice pentru Junii Brașovului, la care lucrau timp îndelungat câteva femei. Se adaugă acestor distribuții ritualice ale celei mai importante piese vestimentare tradiționale, cămașa, utilizări în funcție de vârstă, stare civică sau ocupații (plugarul ciobanul purtau cămăși distincte, adaptate tipului de activitate desfășurată). Morfologia decorativă a cămășilor este, de asemenea, profund impregnată simbolic și ritualic, diversele motive stilizate, geometrice sau florale, având funcție de apărare, de împlânzire deci a transcendenței și de dispunere în jurul corpului.

Alături de costumul tradițional țărănesc, se regăsesc costumele de inspirație străină, preponderente în mediul urban și din ce în ce mai invazive, conforme specificului geografic al influenței dar și al mediului profesional: costumul târgoveților, sau cele de inspirație apuseană ale muzicanților, ale diferitelor bresle de meșteri. Vestimentația militară este un subiect complex, aceasta fiind adaptată în primul rând tipurilor de arme utilizate în vederea apărării sau a atacului (coiful, cămașa de zale, platoșa etc.). Ca reflex diplomatic al statutului politico-juridic al țării, costumele domnești, ale curții poartă embleme specifice și mărci stilistice adecvate (astfel, dacă în secolele XIV – XV predomină influențele occidentale, în secolul al XVI-lea influența otomană orientalizează profund discursul vestimentar). Referitor la vestimentația domnească medievală, un bogat material documentar este stocat în scrierile cronicarilor (Miron Costin, de exemplu), ale lui Alexandru Odobescu sau pur și simplu în numeroasele portrete pictate. Se adaugă la tipul de influență străină coduri specifice, religioase, politice, juridice sau militare, astfel încât costumul domnesc sau de curte devine o tapiserie sau frescă extrem de fină a epocii cu toate relațiile ei de putere și cu cele simbolice. Costumul reprezintă o oglindă a realităților sociale: „Considerăm însă important din perspectiva cursului nostru, faptul că și în Țara Românească a secolelor XIV-XVI – ca, de altminteri în orice structură socială organizată ierarhic – costumul capătă o funcție de individualizare a categoriei sociale sau a ocupației putătorului său. În consecință, se poate afirma că atât unele piese vestimentare, cât și costumul în ansamblul său sunt de natură a oferi observatorului contemporan epocii o imagine asupra celui îmbrăcat într-un anume fel.” (Chiciudean, Halic, 2003: 201) Istoria costumului de curte românesc este profund marcată de istoria diplomatică: influența orientală și bizantină, influența occidentală, influența bizantino-fanariotă, influențele modei occidentale pe măsura emancipării și a reluării relațiilor cu Occidentul. Expresie a compartimentării și a dinamicii sociale, vestimentația tradițională este prea puțin individualizată și bine reglementată de coduri sociale, morale, rituale, reflectând mecanismele de autoconservare ale unei lumi centrate pe ideea de ordine civică și cosmică, de distribuție comună a individului în lumea aceasta. Reciclarea modernă și postmodernă a unor structuri și piese vestimentare tradiționale este un dialog inocent și nostalgic cu valorile afectivității și intimității ordinii familiale și sociale, ale securității comunitare și rituale, ale esteticii marcată metafizic a lumii acesteia.

3. Vestimentația modernă ca eliberare și restructurare continuă. Preluând și oglindind dinamica obiectului modern „eliberat în propria-i funcție”, vestimentația modernă este funcțională și flexibilă, inovatoare, creativă, deschisă permutărilor de elemente și improvizației. Non-ierarhică, dimpotrivă, uniformizantă, centrifugă prin disponibilitatea continuă pentru noi și noi combinații, vestimentația modernă se lansează și se etalează prin *modă* de la care își însușește criteriile de autorizare și legitimare, de valoare în general. Gestionând fenomenul vestimentar în ansamblu, *moda* devine o realitate socio-istorică, instituțională specifică modernității. Afirmată și ca o negare a tradiției,

ca și modernitatea artistică, moda este o continuă transformare, restructurare, reorganizare funcțională și estetică a imaginii vestimentare. Deja imagine, simulacru, moda își extinde domeniul de la acela strict vestimentar la imaginea integrală a individului, cuprinzând coafura și silueta, îngrijirea estetică dar și medicală a corpului cu obsesiile bine cunoscute pentru sănătate, vigoare, tinerețe și frumusețe eterne. Narcisiacă, dominată de febra unei nesfârșite seducții, individualistă și frivolă, întreaga societate modernă este supusă fenomenului modei și disperatelor nevoi de a fi în pas cu moda și de a fi acceptat prin modă, emancipat, tolerat, chiar salvat de la anonim și nonvaloare.

Eliberarea funcțională a obiectelor în aranjamentul modern și eliberarea individului prin relațiile întreținute cu obiectele acestea deplasabile, permutabile, libere își au, desigur, și corelativul vestimentar: „Masa neutră, ușoară, escamotabilă, patul fără picioare, fără cadru, neacoperit, un fel de grad zero al patului, toate obiectele alcătuite din linii pure care nici măcar nu mai par ceea ce sunt, reduse la structura cea mai simplă ca și cum ar fi definitiv secularizate: ceea ce s-a eliberat în ele și care, eliberându-se, a eliberat ceva în om (sau pe care omul, eliberându-se, l-a eliberat în ele) e propria lor funcție. Aceasta nu mai e estompată de teatralitatea morală a vechilor mobile, ci s-a desprins de ritual, de etichetă, de o întreagă ideologie ce făceau din mediul înconjurător oglinda opacă a unei structuri umane reificate. În zilele noastre obiectele transpar în mod clar în ceea ce servesc. Prin urmare, sunt libere ca *obiecte funcționale*, cu alte cuvinte au libertatea de a funcționa, iar pentru obiectele de serie nu o au decât pe aceasta.” (Baudrillard, 1996: 12) Degajarea individului de constrângeri morale și familiale, disponibilitatea crescută a relațiilor sociale reflectate în mobilitatea și multifuncționalitatea obiectelor însoțesc și fenomenul modei vestimentare. Căci moda condensează limbajul unei epoci cu tot pachetul său mentalitar, cu stilurile, atitudinile, orientările existențiale și modurile de a trăi, cu tot aparatul strategic de înscriere a individului în social; fină radiografie a imaginii epocii, moda este în același timp nerăbdătoare și mobilă, anticipând noi sintaxe (sociale, estetice, vestimentare) și elaborând alte și alte tendințe într-un ritm galopant (sezonul devenit unitate temporală a modei). Punând corpul în mereu alte dimensiuni, moda este prin excelență exploratoare dar și consumatoare (poate cea mai largă piață de consum simbolic), căci între libertățile individului și libertățile modei se află corpul devenit „cel mai frumos obiect de consum”: „Există, în panoplia consumului, un obiect, mai frumos, mai prețios, mai strălucitor decât toate - mai plin de conotații chiar decât automobilul, care le rezumă totuși pe toate celelalte: *Corpul*. Redescoperirea lui după un mileniu de puritanism, sub semnul emancipării fizice și sexuale, ubicuitatea lui (mai ales a corpului feminin, va trebui să vedem de ce) în publicitate, în modă, în cultura de masă – cultul igienei, dietei, terapiei de care este înconjurat, obsesia tinereții, eleganței, virilității/ feminității, întreținerea, regimurile, practicile sacrificiale care-l au ca obiect, mitul Plăcerii care-l îmbracă – totul este astăzi dovada că trupul a ajuns obiect al mântuirii. În această funcție morală și ideologică, el a înlocuit în întregime sufletul.” (Baudrillard, 2005: 165)

Moda se pliază pe acest nou narcisism al corpului modern recodificând concepția vestimentară în ansamblu, devenită una spectaculară, artistică în locul tradiționalei concepții instrumentale și ritualice a vestimentației destinată raportului cu munca sau cu sacrul. Continua inovare și metamorfoză a modei este legată și de continua investire a corpului, în sensul economic al capitalului și al pieței, potrivit lui Bourdieu, dar și de investirea imaginară și psihică în sensul deleuzian-guattarian al producției dezirante neîncetate, al producției de imagini și simulacre. Devenită funcțională, frumusețea însăși, atât cea feminină cât și cea masculină, este o condiție de reușită și o formă de capital, ea funcționează ca valoare de schimb înlesnind tranzacțiile sociale, face reclamă, atrage, convinge, vinde bine ca și publicitatea. Ceea ce provoacă însă valoarea de schimb a corpului este sexualitatea și erotismul, aspecte explorate din plin de sistemul modern al modei și care nici măcar nu intră în discuție pentru sistemul tradițional vestimentar. Accesarea sexualității și erotismului, fie prin grile excentrice de îmbrăcare a corpului, fie prin grile minimaliste este componenta esențială a acestui sistem. Făcând distincția între erotism și sexualitate, între corpul-fantasmă care răspunde dorinței individuale și corpul erotizat ca valoare socială de schimb, J. Baudrillard semnalează transformarea ideologică a corpului promovat de modă, pierderea calității sale anatomice, naturale și investirea sa exclusiv cu trăsături semiotice, corpul devenind pur și simplu vehiculul semnificativ: „Corpul manechinului nu mai este obiect al dorinței, ci unul funcțional, forum de semne în care moda se asociază cu erotismul. Nu mai avem de-a face cu o sinteză de gesturi, chiar dacă fotografia de modă își desfășoară toate mijloacele pentru a recrea

gestualitatea și firescul printr-un proces de simulare. Manechinul nu mai este, la drept vorbind, un corp, ci o *formă*. [...] Așa cum erotismul rezidă în semne și niciodată în dorință, frumusețea funcțională a manechinelor rezidă în siluetă, niciodată în expresie: este înainte de toate absență a expresiei. Neregularitatea sau urâtenia ar produce sens – dar ele sunt excluse. Căci frumusețea constă înainte de toate în abstractizare, în vid, în absența și transparența extatice. Această descărnare este rezumată în cele din urmă de *privire*.” (ibidem: 172) Hipnotică, accentuată de machiajul intens privirea aceasta atrage magnetic, devorează, consumă, este un substitut al corpului carnal, viu și un canal al „consumului dirijat”. Renunțând la alcătuirea organică și la anatomie, la expresie și la însuflețire, corpul puternic semiotizat al modei este un aparat formal de promovare ideologică și de schimb economic, piață a celor mai importante tranzacții simbolice: „Psihofuncționalitatea analizată mai sus apare aici în toată importanța ei economică și ideologică. Corpul vinde. Erotismul vinde. Acesta este unul dintre principalele motive care, în ultimă instanță, orientează întregul proces istoric de eliberare a corpului.” (ibidem: 174)

Pe acest suport semiotic care a devenit corpul trecând printr-o adevărată mutație de la modelul tradițional la cel modern, vestimentația însăși nu este altceva decât distribuire și redistribuire de sensuri, limbaje, discursuri, ideologii, construcție și deconstrucție continuă, vânzare a acestora, producție și consum. Arta vestimentară a secolului al XX-lea (căci secundarele inserții estetice ale costumului tradițional țărănesc, printr-o răsturnare de perspectivă, au devenit principale transformând vestimentația și sistemul modei care o promovează în artă) este scena unei intense creativități, strâns racordate la mișcările artistice de avangardă, neomodernism, postmodernism, la principalele curente stilistice și de gândire. Putător al acestor colaje ideologico-stilistice vestimentare, individul devine, de asemenea, un vehicul de semne, depersonalizându-se în favoarea acestora sau personalizându-se prin anumite opțiuni pentru unul sau altul din stiluri, pentru o ideologie sau alta etc. Astfel, spre exemplificare, la începutul anilor 90 istoriile modei consemnează afirmarea unor aparente contrarii stilistice: pe de o parte, excesul decadent, puternic sexualizat al unor creatori de modă care au resuscitat stilul de viață italian *dolce vita* din anii 50, precum Gianni Versace, Roberto Cavalli, Dolce & Gabbana; pe de altă parte, replici ale stilurilor minimaliste, îndeosebi „luxul minimalist” (Fogg, 2015: 474) cu diverse variante stilistice precum Tom Ford (cu un minimalism senzualist, sexualizat), Jil Sander (cu un minimalist puritan), Miuccia Prada (cu un minimalism care combină bizarul și elementele șic) etc. Perioadă de mari schimbări sociale și politice (căderea blocului comunist și restructurarea diplomatică a lumii), explozia luxului decadent și a minimalismului de lux reflectă aceste noi mutații și eliberări, disponibilitatea regăsită pentru plăcere și lux, mirajul senzualist, revigorarea trăirii. Poeticile diferitelor curente ale modei presupun, de asemenea, combinații și jocuri complexe de linii, culori, imprimeuri, texturi, pe suportul ideologiilor vehiculate; un dialog pe mai multe niveluri se leagă astfel în spațiul modei între zone ideologico-stilistice abstracte și zone practice concrete, mulate pe structura cotidianului și pe uz. Culoarul practic cel mai uzitat, sistemul modei devine principalul canal de comunicare interculturală, de influențare ideologică și de schimbare mentalitară. Paralelismul dintre sistemul tradițional vestimentar și sistemul modern al modei semnalează toate aceste funcții și diferențe de concepție ale unor modele, în cele din urmă, antropologice.

BIBLIOGRAFIE

- Barthes, Roland, *Systeme de la mode*, Paris, Seuil, 1967.
- Baudrillard, Jean, *Sistemul obiectelor*, traducere de Horia Lazăr, Cluj-Napoca, Editura Echinoc, 1996.
- Baudrillard, Jean, *Societatea de consum. Mituri și structuri*, traducere de Alexandru Matei, București, Ed comunicare.ro, 2005.
- Berger, Peter; Luckmann, Thomas, *Construirea socială a realității*, traducere de Alex Butucelea, Ed Art, București, 2008.
- Bourdieu, Pierre, *Limbaj și putere simbolică*, traducere de Bogdan Ghiu, Ed Art, București, 2012.
- Chiciudean, Ion; Halic Bogdan-Alexandru, *Imagologie. Imagologie istorică*, Ed comunicare.ro, București, 2003.

Eco, Umberto, *O teorie a semioticii*, traducere de Cezar Radu și Costin Popescu, București, Editura Trei, 2008.

Fogg, Marnie, *Moda. Istoria completă*, traducere de Graal Soft, București, Editura Rao, 2015.

Goffman, Erving, *Viața cotidiană ca spectacol*, traducere Simona Drăgan și Laura Albulescu, București, Ed comunicare. ro, 2003.

Interferențe lingvistice multiculturale în desemnarea pieselor vestimentare pentru acoperirea capului

Ilona BĂDESCU*

Pieces covering the head are essential clothing involving two characteristics: a denotative and an objective one and a connotative one with social and ideological intrusions. In spite of other clothing items, those used to cover the head are strongly social connoted respecting the hierarchy of the human body. Social ranks, but also tastes and styles, are very well coded at this level. This terminological source is relevant to multicultural contacts both at the linguistic interferences level and the level that allowed those words.

Keywords: lexical borrowing, semantic field, clothing, synonymic series, expressions

Cuvintele-cheie: împrumut lexical, câmp semantic, vestimentație, serii sinonimice, expresii

1. De-a lungul istoriei umanității, piesele vestimentare au avut numeroase roluri, în funcție de epoci, tradiții și mentalități (Grau, 2002: 7-12):

a) neîndoielnic, un prim rol al pieselor vestimentare a fost acela de acoperire a goliciunii trupului, la început ca protecție împotriva fenomenelor atmosferice, iar mai apoi dintr-un sentiment de pudoare. Conform mitului biblic, încă de la începuturile umanității, piesele vestimentare comportă și o puternică încărcătură simbolică: hainele pe care Dumnezeu le dăruiește primilor oameni când i-a izgonit din Grădina Edenului au, pe de o parte rolul de a le menaja pudorea, iar pe de altă parte, reprezintă și simbolul decăderii omului, pecetea infamiei;

b) hainele au și o funcție estetică și simbolică, determinată de: formă, mărime, tehnica execuției, material, culoare, destinație;

c) o altă funcție a hainelor, este aceea de crea impresii eronate despre oameni, de a disimula (prezentă și în tradiția biblică: Iacob se folosește de haine pentru a-și înșela tatăl orb pentru a obține binecuvântarea în locul drept al lui Esau), de a ascunde identități sau defecte, de a camufla (căciula care te face nevăzut din basmele românești);

d) vestimentația are și o dimensiune culturală, socială, identitară sau religioasă, evoluția acesteia fiind strâns legată de transformările economice, sociale, politice și religioase, de percepția și asumarea acestora. În orice epocă, „haina” a reflectat nivelul de dezvoltare a societății, echitatea sau inechitatea socială; mentalitățile, obiceiurile și tradițiile, interferențele culturale. Vestimentația reprezintă de asemenea, un element esențial în construirea și transmiterea identității sociale a individului, oferind informații despre distincția masculin/feminin, apartenența la o anumită clasă socială, vârstă, etnie, preferințe culturale și sexuale (MacKenzie, 2010: 6).

2. Vorbind despre vestimentația românească, trebuie să ne raportăm la cele două dimensiuni ale sale: *costumul urban/civil* și *costumul tradițional*.

În diferite perioade istorice, în funcție de contextul politic, social, și cultural, *stilul vestimentar urban* românesc a cunoscut mai multe influențe:

- până în sec. al XV-lea s-a aflat sub influența costumului oriental și bizantin;
- influență occidentală;
- revenirea la formele bizantine aduse de fanarioții greci, dar în sec. al XVIII-lea vor fi preluate elemente din costumul turcesc;
- influențele modei Occidentului.

În schimb, *costumul tradițional* românesc, care a conservat peste veacuri atât piesele lui de bază, cât și modul de a le confecționa, reprezintă și astăzi marca noastră identitară. Cu toate acestea, contextul politico-social și-a pus amprenta și asupra lumii statornice a satului. În timp, așezarea în acest spațiu geografic a unor populații de diferite origini (maghiari, germani, slovaci, sârbi, bulgari, cehi, evrei, lipoveni, ruși, armeni, ucrainieni, greci, turci, romi etc.), a contribuit la o diversificare culturală, dar și la o înmulțire a tipurilor de costume, întrucât fiecare și-a adus și și-a conservat propria vestimentație tradițională.

*lect. univ. dr., Universitatea din Craiova; e-mail: ilonabadescu@yahoo.com

Pe de altă parte, conviețuirea de durată a românilor cu diferite minorități etnice a determinat apariția în portul românilor din anumite zone a unor piese vestimentare și croiuri preluate de la una sau alta din aceste etnii, care au dat portului românesc local un specific aparte.

3. Influențele culturale și coexistența românilor cu mai multe etnii, fenomene care, printre altele, au dus la și apariția în spațiul românesc unor noi piese vestimentare, au determinat în plan lingvistic, apariția unor noi termeni.

În limba română, câmpul semantic al pieselor vestimentare are o foarte bună reprezentare, fiind alcătuit dintr-un mare număr de termeni care au origini diferite și care au pătruns în limbă în diferite perioade istorice.

În cele ce urmează, ne vom opri asupra termenilor care denumesc piesele pentru acoperirea capului.

În urma despuierii dicționarelor, am identificat un număr de aproximativ 80 de termeni care denumesc piese vestimentare pentru acoperirea capului. Acești termeni se regăsesc în diferite variante regionale, stilistice și funcționale ale limbii române: termeni specifici vestimentației urbane/civile, termeni specifici costumului popular, termeni specifici unor profesii; termeni din limba comună, termeni populari, termeni regionali, termeni învechiți.

a) Termeni din limba comună care denumesc piese pentru acoperirea capului specifici vestimentației urbane/civile:

bandână „batic” < engl. *bandana* (dexonline.ro);

băscă „acoperământ pentru cap, confecționat dintr-un material moale, de obicei din lână, având formă rotundă și plată, cu marginile îndoite înăuntru; beretă” < fr. (*beret*) *basque* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

beretă¹ „acoperământ pentru cap, confecționat dintr-un material moale, de obicei din lână, având formă rotundă și plată, cu marginile îndoite înăuntru; bască” < fr. *béret* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

bonetă¹ „acoperământ pentru cap, confecționat din pânză sau stofă, fără boruri, cu două panglici care se leagă sub bărbie, purtată de copii și de bătrâne, odinioară de femei în general” < fr. *bonnet* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

capişón „glugă cu unul sau două colțuri, care atârnă pe spate și care se poate ridica pentru a proteja capul de intemperii” < fr. *capuchon* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

căciulă „obiect confecționat din blană de oaie sau de alt animal și care servește la acoperirea capului” < cf. alb. *kësul* ¹ *ë* (DLR, s.v., DEX, s.v., cf. DER, s.v.);

cipilică „căciuliță, basc mic care se poartă pe creștetul capului” < et. nec. (DEX, s.v.);

fes 1. „acoperământ al capului pentru bărbați, de forma unui trunchi de con, făcut din pâslă sau postav (roșu) și adesea împodobit cu un ciucure, purtat mai ales de musulmani”; 2. „căciuliță croșetată sau calotă de fetru purtată (de femei și de copii) pe vârful capului” < tc. *fes* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., Suciu, s.v.);

gambetă „pălărie bărbătească din fetru tare, cu calota rotundă, bombată, și cu boruri înguste, îndoite în sus; melon” < n. pr. *Gambetta* (DLR, s.v., DEX, s.v.);

glugă „obiect de îmbrăcăminte în formă de pungă conică (atașat unui palton, unei canadiene etc.), care acoperă capul a-l proteja de intemperii” < cf. bg. *gugla* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

jobén „pălărie bărbătească înaltă, de formă cilindrică, tare, de obicei de culoare neagră, purtată astăzi numai la ceremonii; cilindru” < n. pr. *Jobin* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

melón „gambetă” < fr. *melon* (DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.);

panamá „pălărie făcută dintr-o împletitură de paie obținute din frunzele unui palmier care crește în Panama” < n. pr. *Panama*, fr. *panama* (cf. DEX, s.v., MDA, s.v.);

pălărie „obiect folosit pentru acoperirea capului, format dintr-o calotă de pâslă, de paie, de pânză etc. (cu boruri)” < et. nec. (DEX, s.v.); it. *cappelleria* (MDA, s.v., DER, s.v.);

scúfă „scufie” < ngr. *skúfos* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.);

scufie¹ 1. „căciuliță de formă specială, care se leagă sub bărbie, purtată mai ales de sugari;

bonetică”; 2. „bonetă de pânză, de stofă etc., care se poartă mai ales noaptea, în timpul somnului; tichie, căciuliță” < ngr. *skúfia*, it. *scuffia* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.);

scufiță „diminutivul lui *scufă*” < *scufă* + *-iță* (DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.);

tichie „obiect de îmbrăcăminte din stofă sau din pânză, de forma unei calote sferice, care acoperă numai creștetul capului; bonetă, scufiță” (var., reg. *chitie*, *chichie*, *cicie*, *tâtâie*, *titie*, *tilie*) < tc. *takke* (DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.), tc. (înv.) *takiye*, *takiye*, *takiya*, **tikiye* (mod.) *takke* (cf. DER, s.v., Suci, s.v.);

tócă „căciuliță sau pălărioară purtată de femei” < fr. *toque* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.);

turbán „acoperământ pentru cap format dintr-o bandă lungă de stofă, de mătase sau de pânză, de obicei albă, pe care o poartă bărbații din unele țări orientale înfășurată de mai multe ori în jurul capului; acoperământ pentru cap format dintr-o bandă din diverse materiale textile, pe care femeile și-o înfășoară în jurul capului, în loc de pălărie” < fr. *turban*, germ. *Turban* (c.f. DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.);

văl „bucată de țesătură fină, de obicei transparentă, pe care și-o pun femeile pe cap sau cu care își învâluie corpul ori o parte a lui” < lat. *velum*, fr. *voile*, it. *velo* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v., DER, s.v.);

voál „bucată de țesătură fină, rară, cu care femeile își acoperă capul sau fața; vâl” < fr. *voile* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.).

b) Termeni specifici unor profesii:

- termeni specifici veșmântului monahal:

camilăfcă „potcap acoperit cu un vâl, de obicei negru, care atârână pe spate, purtat de prelații și călugării ortodocși la anumite ocazii” < sl. *kamilavka* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

caúc¹ „potcap purtat de călugări” < tc. *kavuk*, *kauk* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., Suci, s.v.);

comănác¹ „acoperământ al capului, de formă cilindrică, fără boruri, confecționat din lână sau din pâslă, purtat de călugări și de călugărițe” < et. nec. (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

culión (înv.) „potcap mic, rotund, de catifea (negru la călugări, roșu la protopopi și albastru la orice preot), fără boruri” < ngr. *kukúl(i)*, *kukúlion* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

mítră „acoperământ al capului de formă sferică sau conică, uneori bogat ornamentat, purtat mai ales de arhieriei în timpul slujbei religioase < sl. *mitra*, ngr. *mitra* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.);

potcáp „acoperământ al capului, de formă cilindrică fără boruri, purtat de preoții și călugării ortodocși” < sl. *podúkapű* (DLR, s.v., MDA, s.v., DER, s.v.);

potcapóc (înv. și reg.) „potcap” < vsl. *podukapű* și *podukapokű* (cf. DLR, s.v., MDA, s.v., DER, s.v.);

scufie² „căciuliță rotundă, de culoare neagră, pe care o poartă călugărițele” < ngr. *skúfia*, it. *scuffia* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.);

tiără „mitră papală formată din trei coroane suprapuse, decorate cu flori de crin stilizate” < fr. *tiare*, lat. *tiara*, ngr. *tiara* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.);

trirégn (italienism) „tiară papală” < it. *triregno* (MDA, s.v.);

- termeni specifici unor uniforme (militare, școlare etc.):

berétă² „șapcă marinărească fără cozoroc” (var. *beret*) < fr. *béret* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

bonétă² 1. „tichie din pânză albă, de formă cilindrică sau conică, purtată mai ales de personalul medical și de bucătari, în scopuri igienice”; 2. „chipiu fără cozoroc, de formă lunguiață, purtat de militari” < fr. *bonnet* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

căscă 1. „acoperământ pentru cap, făcut din metal, din piele sau din cauciuc și folosit de militari, de unii sportivi și de unii muncitori pentru protecția capului”; 2. „acoperământ pentru cap din cauciuc sau din material plastic, folosit pentru a feri părul de apă” < fr. *casque* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

caschétă 1. „șapcă mare, rotundă, cu cozoroc, care face parte din echipamentul militarilor”; 2.

„acoperământ de cap din cauciuc, folosit de înotători pentru a nu-și uda părul” < fr. *casquette* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

chipíu 1. „șapcă (de uniformă) cu fundul rotund și tare și cu cozoroc”; 2. „acoperământ de cap ca o șapcă rotundă, tare, cu cozoroc, purtat de militari, de unii funcționari etc.” < fr. *képi* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

șápcă „acoperământ de cap (pentru bărbați) confecționat din pânză, piele sau postav, cu o calotă rotundă sau plată și prevăzut cu un cozoroc, purtat, în general de militari, elevi, muncitori etc. și având uneori semnele distinctive ocupației” < bg., rus. *šapka* „căciulă” (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.);

zaiîmf (rar, livr.) „văl” < fr. *zaiîmph* (DEX, s.v., MDA, s.v.).

c) Termeni învechiți:

caúć² „acoperământ de cap, înalt și rotund, făcut din pâslă, pe care îl purtau în trecut boierii și, uneori, femeile” < tc. *kavuk*, *kauk* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., Suciu, s.v.);

calpác 1. „căciulă mare sferică sau cilindrică, de piele neagră, tivită cu blană scumpă, pe care o purtau domnul și boierii mari (mai târziu și negustorii străini)”. 2. „căciulă purtată la unele uniforme militare” < tc. *kalpak* (DER, s.v., DEX, s.v., Suciu, s.v.);

capélă 1. „pălărie de femeie”, 2. „șapcă de postav cu cozoroc moale, purtată de militari” < ngr. *kapéllo*, it. *cappello* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

cealmá „turban” < tc. *çalma* (DLR, s.v., DER, s.v., Suciu, s.v.);

cilíndru „juben” < fr. *cylindre*, lat. *cylindrus* (DLR, s.v., DEX, s.v.);

comănác² 1. „acoperământ al capului asemănător cu comănacul¹ purtat în trecut de bărbați”; 2. „căciuliță de mătase sau de stofă scumpă, purtată în trecut de femei” (var. *comanac*) < et. nec. (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

cúcă (înv.) „căciulă înaltă, uneori împodobită cu pene (de struț), pe care o purtau căpeteniile turcești și domnii români în timpul ceremoniilor” < tc. *kuka* (DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v., Suciu, s.v.);

fișíu „batic subțire de mătase” < fr. *fichu* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

gugiumán „căciulă de samur cu fundul alb (pentru domnitor și beizadele) sau cu fundul roșu (pentru boieri)” < tc. *güceman*, *gücemin*, *gücimen*, *güceymen* (cf. DEX, s.v., Suciu, s.v.);

işlíć „căciulă de blană scumpă sau de postav, de format mare, cilindrică sau cu fundul pătrat (din alt material) purtată de domni, de boieri și uneori de soțiile lor, iar mai târziu de negustori, de lăutari etc.” (var. *şlic*) < cf. tc. *başlik* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v., Suciu, s.v., *başlic*);

saríc „văl făcut dintr-o țesătură fină (și adesea împodobit cu pietre prețioase), care se înfășură în jurul fesului, alcătuind împreună turbanul turcesc; *p. gener.* „turban” (var. *sarác*, *sărác*, *sărechi*, *sărác*) < tc. *sarik*. (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v., Suciu, s.v.);

turlubán „turban” < *turban* + *tulpan* (dexonline.ro).

d) termeni specifici vestimentației tradiționale/costumului popular:

bált (Trans., Bucov.) „văl de mireasă” < lat. *balteus* (DER, s.v., MDA, s.v., DELR, s.v., LR, 16);

barabún (Dâmbovița) „basma” < et. nec. (DELR, s.v.);

basma < tc. *basma* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., Suciu, s.v., DELR, s.v.);

batic < fr. *batik* (DLR, s.v., DEX, s.v., DELR, s.v.);

broboádă (var. *brobodă*, *proboadă*) < **probodi* < bg. *podbradja* sau bg. *podbradka* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., DELR, s.v.);

casâncă (Mold., Bucov.) „broboadă de lână sau de mătase, împodobită pe margini cu flori brodate și franjuri” (var. *casuncă*) < rus. *kosânka* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

căiță (reg.) „bonetă, scufie, căciuliță (pe care o purtau în trecut femeile măritate)” < sb. *kaica* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., LR, 90);

cárpă (prin Oltenia, Tr. și Mold.) „maramă, basma tulpan” < sl. *krŭpa*, *kărpa*, scr. *krpa* (DLR, s.v., DER, s.v.)

ceápsă (reg.) „mică bonetă sau scufiță de pânză albă, bogat împodobită cu ornamente colorate, țesute sau cusute” (var.: *ceápță*) < magh. *csápsza*, sb. *čepac* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

clop (reg.) „pălărie țărănească din fetru de culoare neagră, cu calota semisferică și cu borurile înguste” < magh. *kalap* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

dirmeá (înv. și reg.) „basma, broboadă” (var. (înv. și reg.) *digrimea*, (înv.) *deghermea*, *degremea*, *deirmea*, (reg.) *dârmea*, *dirimea*, *dermea*, *deremea*, *delmea*, *dermie*, *durmeá*, *dulmeá*, *grimeá*) < tc. *dürme* (DLR, s.v., DER, s.v., cf. Suci, s.v.);

félegă (reg.) „basma, năframă” (dexonline);

grimeá (reg.) „basma cu care femeile (de la țară) își acoperă capul” < tc. *derme* (DEX, s.v., cf. Suci, v. *dirmea*);

hóbot (reg.) „basma purtată de mireasă; vâl de mireasă; (Mold., Bucov., Transilv.) Basma cu care se leagă femeile la cap; vâl” < sl. *hobotŭ*. (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

îmbrobodeá (pop. și fam.) „broboadă” < *îmbrobodeală* (DLR, s.v., MDA, s.v.);

legătúrá (pop.) (și în sintagma *legătură de cap*) „bucată de pânză de diferite culori și forme, pe care o poartă femeile pe cap; basma, broboadă, tulpan, testemel” < lat. *ligatura* (DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.);

marámă „fâșie lungă de voal fin, cu care femeile de la țară își acoperă capul când se îmbracă în costum național (lăsând capetele să atârne până aproape de pământ); ștergar” < tc. *mahrama* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v., cf. Suci, *năframă*);

munúnă (Trans., Maram.) „Podoabă în formă de cunună făcută din mărgel, din flori artificiale, din monede etc., purtată de fete pe cap, mai ales la nuntă, sau de flăcăi, la pălărie” < et. nec., cf. *cunună* (cf. DER, s.v., MDA, s.v.);

năfrámă „bucată de pânză de in, cânepă, bumbac, borangic etc. tivită pe margini și adesea împodobită cu cusături, folosită ca basma, batistă, ștergar etc.” < tc. *mahrama* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v., Suci, s.v.);

pártă (reg., Maram., Ban.) „panglică împodobită cu monede de aur sau de argint sau cu mărgel (legată în păr, pe frunte sau la pălărie); salbă de bani sau de mărgel” < magh. *párta* (DLR, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.);

pânzătúrá (reg.) „broboadă, basma, năframă” < *pânză* + suf. *-tură* (DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.);

pembríu „testemel” (Seche, L., Seche, M., s.v., dexonline.ro);

peștimán (reg.) „legătoare de cap care se poartă pe sub broboadă” (var. (reg.) *peștemán*) < tc. *peštimál* (cf. DLR, s.v., DER, s.v., MDA, s.v., Suci, s.v.);

pínten (Trans.) „năframă”; p. spec. „vâl al miresei” < sl. *pentínŭ* (DLR, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.);

pomesélnic (reg.) „vâl sau bucată de pânză albă, brodată, purtată de femei pe cap”; (înv) „scufie împodobită cu mărgel, cordeluțe colorate, fluturași etc., pe care o purtau femeile, la portul popular, în zilele de sărbătoare” < et. nec. (cf. DER, s.v., MDA, s.v., LR 2, 52);

procóv „vâl de mireasă” < sl. *pokrovŭ* (DEL, s.v., MDA, s.v.);

sovón (reg.) 1. „vâl purtat de femei ca podoabă; spec. vâl de mireasă”; 2. „pânză albă care se pune mirilor pe cap, la cununie” (var.: *zovón*) < cf. bg. *savan*, slv. *savan*, cf. gr. *savanon* (cf. DLR, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.);

șervét (reg.) „năframă” < et. ns., cf. pn. *serweta*, fr. *serviette* (DLR, s.v., MDA, s.v.);

șiríncă (Maram.) „basma (mare); năframă” (var. *șerincă*, *șilincă*, *șiningă*, *șiringă*, *șurincă*, *șirinc*) < rus., ucr. *șirinka* (DLR, s.v., MDA, s.v.);

șláier „vâl de mireasă” < germ. *Schleier*, magh. *slájer* (DLR, s.v., MDA, s.v.);

ștergár „maramă, năframă” < *șterge* + suf. *-ar* (DLR, s.v., DER, v. *șterge*, MDA, s.v.);

tartán (reg.) „broboadă” (LR: 27);

testemél (pop.) „basma, tulpan, năframă” (var. *testemeu*, *testimel*, *tistemel*, *tistimel*; *testemea*) < tc. *testmal*, *destmal*, bg. *testemel* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v., Suci, s.v.);

tulbént (reg.) „vâl de mireasă”; 2. (Ban.) Panglică cusută cu fir, pe care o poartă femeile tinere pe cap sau pe frunte”; 3. (Ban.) „căiță împodobită cu bani, pe care o poartă femeile” (var. *dulbent*,

turbent, turbentiu < tc. *tülbent*, srb. *tulbenta, dulbent* (DLR, s.v., MDA, s.v.);

tulpán „basma în trei colțuri cu care femeile (de la țară) își acoperă capul” < ngr. *tulpáni* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.).

Așa cum se poate observa, termenii care denumesc piesele pentru acoperirea capului au origini diferite:

- sunt termeni moșteniți din substrat și din latină;
- sunt termeni împrumutați din slava veche, din bulgară, din rusă, din ucraineană, din sârbă, din maghiară, din greacă, din germană, din turcă, din franceză, din italiană, din engleză;
- sunt termeni creați pe teren românesc;
- sunt termeni proveniți de la nume proprii,
- sunt termeni pentru care dicționarele propun o etimologie multiplă;
- termeni cu etimologie necunoscută sau nesigură.

Unii dintre acești termeni se pot grupa în serii sinonomice complexe (Seche, L, Seche, M., 1982) ale căror elemente sunt într-o relație de identitate semantică sau doar de cvasiechivalență:

basma, legătură, tulpan, (pop.) *testemel*, (înv. și reg.) *peștiman*, (prin Munt.) *barabun*, (Olt., Mold. și Transilv.) *cârpă*, (Maram.) *șirincă*, (înv., în Transilv.) *felegă*;

batic, băsmăluță, (rar) *fișiu*;

broboadă, (Mold., Bucov.) *casâncă*, (rar) *fișiu*, (reg.) *îmbrobodea, îmbrobodeală*, (Transilv., Maram. și Bucov.) *pânzătură*;

bonetă, bonețică, scufie, scufiță, (reg.) *scufă, căiță*, (Ban.) *căpiță* (~ pentru sugaci), *căciuliță, scufă, scufiță, tichie*, (Transilv., Ban. și Bucov.) *ceăpsă*;

căciulă, (Mold. și Bucov.) *cușmă*, (Transilv. și prin Munt.) *șapcă*;

maramă, năframă, (reg.) *șervet*, (Transilv.) *pinten*, (Transilv., Maram. și Bucov.) (Maram.) *șirincă*;

pălărie, (Transilv. și Ban.) *clop*, (arg.) *găină*;

turbán, (înv.) *cealma, saric, turluban*;

voál, vâl, (reg.) *hobot, procov, sovon, tulbent, zaimf*, (prin Transilv. și Bucov.) *balț*, (Transilv.) *șlaier*. (~ de mireasă).

4. Câțiva dintre termenii care denumesc piesele pentru acoperirea capului intră în componența unor frazeologisme de o mare încărcătură expresivă. Simple la prima vedere, acestea se remarcă prin frumusețe și bogăție semantică, dar, mai ales, prin învățăturile și codul de valori pe care le transmit, deoarece înmagazinează „o întreagă experiență practică de viață, un îndreptar privind condițiile viețuirii și imperativele conviețuirii, într-un cod etic și estetic” (Dumistrăcel, 1980: 243). Într-o manieră extrem de plastică și elegantă, pot exprima stări afective, constatări, sentințe sau amendări care se abat de la regulile bunei-cuviințe.

Termenul *căciulă* intră în componența mai multor frazeologisme formate în jurul unor semnificații pe care acest obiect vestimentar le are. *Căciula* reprezintă, în primul rând, un însemn masculin, asociat ideii de bărbăție, de stâlp al casei, iar printr-o expresie de tipul *a purta căciula degeaba* este punctată lipsa de autoritate, lipsa de bărbăție. În vechime, *căciula* era asociată rangului, în diferite epoci acest lucru fiind marcat și de blana/materialul din care era făcută, de podoabe etc. Ca atare, expresia *așa cap, așa căciulă* care la început a simbolizat valoarea sau nonvaloarea persoanei care o purta, prin extinderea sensului și prin metaforizare, a ajuns să desemneze inteligența sau noninteligența unei persoane. Dintotdeauna o formă elementară de respect și de bună creștere a reprezentat-o salutul, care era însoțit și de descoperirea capului: *a-și lua/a-și scoate căciula (de pe cap)*. În același timp, în bătaie de joc, unei persoane care nu salută (mai ales copiilor pentru a le corecta comportamentul) i se va spune: *Bună ziua, căciulă (că stăpânul n-are gură)!* Câștigarea respectului celorlalți prin comportament sau prin anumite acțiuni întreprinse se regăsește în expresia *a-și lua căciula din cap în fața cuiva*. Exteriorizarea anumitor stări este redată prin expresia *a da cu căciula în câini* care, de la un gest de apărare, a ajuns să însemne „a fi cu chef”; „a fi foarte supărat” sau „a-și face de cap”. În schimb, expresia *(bun de) să dai cu căciula în câini* face referire la ceva foarte gustos. De asemenea, sentimentul de vină este redat prin expresia *a fi/a se ști/a se simți cu musca pe căciulă*. O altă

expresie extrem de plastică este și *a-i ieși (cuiva) părul prin căciulă*, care poate însemna „a i se urî așteptând”, dar și „a o duce greu, a săraci”. Cu o valoare metaforică, termenul *căciulă* apare în expresia *asta/aia e altă căciulă* „asta e altceva, altă socoteală”.

Termenul *pălărie*, asociat, de regulă, unui anumit rang, apare în două expresii antonimice: *a lovi/a plesni (pe cineva) în pălărie* „a spune cuiva o vorbă înțepătoare, a ironiza, a-i atinge un punct sensibil” și *a-l durea în pălărie* „a nu-i păsa”.

Termenul *fes* apare în două expresii: *a-i turti cuiva fesul* „a face pe cineva să rămână uimit în fața unei prostii săvârșite; a comite o mare prostie; a face de râs pe cineva” și *interesul poartă fesul* „se spune cuiva care acționează numai pentru a dobândi avantaje”.

Termenul arhaic *ișlic* a stat la baza unei expresii foarte sugestive: *a călca (pe cineva) pe colțul ișlicului* sau *a pocni (pe cineva) la coada ișlicului* „a jigni (pe cineva)”.

Asocierea termenilor *tichie* și *mărgăritar* face ca expresia *Ce-i lipsește chelului? Tichie de mărgăritar* să fie extrem de sugestivă, la adresa celui care, lipsit de lucruri de primă necesitate, dorește să aibă altele, mai puțin utile sau inutile.

Termenul *basma* a dezvoltat o valoare figurată în expresiile *a scoate (pe cineva) basma curată* „a scoate (pe cineva) nevinovat” și *a ieși/a scăpa basma curată* „a scăpa cu bine dintr-o încurcătură”.

În schimb, termenii *batic*, *maramă*, *munună*, *comănac* apar în așa-numite expresii „copii ale realității” (Dumistrăcel, 1980: 142):

- *a-și pune marama sau baticul (pe cap)* „a se căsători”, conform obiceiului că o femeie căsătorită nu mai trebuie să stea cu capul descoperit;
- (Trans., Maram.) *a-i pune (unei fete) mununa* „a o lua în căsătorie”;
- *a-și pune capul sub comănac* „a se călugări”, care a căpătat și un sens ironic;
- *a i se pune (sau a i se lua cuiva) un vâl (de) pe ochi* „a înceta (sau a începe) să vadă, să judece limpede, să înțeleagă ceva”.

Analiza efectuată a pus în evidență bogăția câmpului semantic al termenilor care denumesc piesele vestimentare pentru acoperirea capului. Marea varietate a acestor termeni se explică prin aceea că, dincolo de considerentele de ordin practic și estetic, în decursul istoriei, acoperirea capului a comportat și un cod simbolic, marcând diferențele de vârstă, de stare civilă, de ocupație, de statut social și economic. Astfel, piesele vestimentare pentru acoperirea capului au fost indicele puterii, al autorității, simbol al unei ierarhii sociale, al identității naționale, al mândriei, al respectului sau al lipsei de respect, al apartenenței la o anumită categorie profesională. Acești termeni, marcați temporal, spațial, social și funcțional, oferă însă și o viziune asupra relațiilor multiculturale, interetnice și interumane în diferite epoci din spațiul românesc.

BIBLIOGRAFIE

*** *Dicționarul limbii române*, Tom. I-XIX, *Literele A-Z* București, Editura Academiei, 2010 (DLR).

*** *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. I A-B, București, Editura Academiei Române, 2012 (DELR).

*** *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998 (DEX).

*** *Micul dicționar academic*, Vol. III, *Literele I-Pr*, Vol. IV, *Literele Pr-Z*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003 (MDA).

*** *Lexic regional*, București, Editura Academiei, 1960 (LR).

*** *Lexic regional 2*, București, Editura Academiei, 1967 (LR 2).

Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura SAECULUM I.O., 2002 (DER).

Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.

Grau, François-Marie, *Istoria costumului*, București, Editura Meridiane, 2002.

MacKenzie, Mairi, *...isme - să înțelegem moda*, București, Editura RAO, 2010.

Seche, Luiza, Seche, Mircea, *Dicționarul de sinonime al limbii române*, București, Editura Academiei, 1982.

Suciu, Emil, *Influența turcă asupra limbii române*, II, *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, Editura Academiei, 2010.

<https://dexonline.ro/>

Posibile influențe ale culturii landlerilor asupra „hainelor românești” de la Gura Râului

Maria ȘPAN*

Gura Râului, village from the region of Mărginimea Sibiului, a Romanian village which has had for centuries, the landsneigh boring with those of Cristian, one of the three villages where the Austrians (called „Landlers”) were deported, in 18th century because they didn't want to return to the Catholic Church, having the Evangelical (Lutheran) confession. Inevitably, there were mutual influences between the culture of the citizens of Gura Râului and of those of Cristian. In this article, we present the possible influences of the Landlers' culture on "the Romanian clothes" of Gura Râului.

Keywords: Gura Râului, Mărginimea Sibiului, Transylvania, Landlers, traditional costume

Cuvinte cheie: Gura Râului, Mărginimea Sibiului, Transilvania, landleri, costum tradițional

Vizitând Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA (Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului), am remarcat, chiar la intrarea în expoziția de bază, următorul citat: „...dintre toate țările Europei, Transilvania este poate cea care, pe un teritoriu atât de puțin întins, întrunește atât de multe neamuri... Poți număra până la douăsprezece popoare deosebite, care-și păstrează spiritul național, portul, moravurile deosebite și care trăiesc în bună înțelegere”¹. Cu toate acestea, este inevitabil un minim schimb intercultural între aceste neamuri care conviețuiesc de secole. Este și cazul unui sat, considerat a fi „pur românesc”, din Mărginimea Sibiului, Gura Râului², atestat documentar în secolul al XIV-lea, având, actualmente, aproximativ 3600 de locuitori.

Vatra satului se află la ieșirea râului Cibin din munții Cindrel, de aici și denumirea localității – Gura Râului – și avantajele oferite locuitorilor satului de apa râului, dar și de munte și de șes, toate acestea asigurându-le existența. Prin urmare, ocupațiile principale ale gurenilor, în trecut, erau jogăritul, pădurăritul, păstoritul și agricultura. Actualmente, lemnăritul, agricultura sunt ocupații principale în sat, deși tot mai mulți tineri merg la serviciu la Sibiu. „Gura Râului se dovedește a fi una dintre cele mai reprezentative localități ale Mărginimii Sibiului, prin puritatea cu care au fost păstrate portul și tradițiile populare”³. Iar portul în alb și negru încă se mai poartă duminică și la sărbători. Vecinii limitrofi ai Gurii Râului sunt Orlatul la nord-vest, Cristianul⁴ la nord, Poplaca la est, Rășinariul la sud și Jina la vest⁵. Cristianul a fost localitate, cu preponderență, săsească. Dacă primii coloniști germani (numiți, la Cristian, sași) au venit în zonă în secolul al XII-lea în vederea apărării granițelor Transilvaniei, în secolul al XVIII-lea, în vremea împăratului Carol al VI-lea și a Mariei Tereza, aproximativ 4 000 mii de protestanți austrieci (de confesiunea evanghelică luterană, numiți, mai apoi, „landleri”) au fost deportați în peste 20 de localități din sudul Transilvaniei - o mare parte dintre aceștia în trei localități: Turnișor (înglobat în 1951 în municipiul Sibiu), Cristian și Apoldu de Sus -, pentru că nu au dorit să revină în sânul Bisericii Catolice. Astfel, prin procesul numit „transmigrație”, „landlerii” au fost deportați la marginea Imperiului Austriac. Cele trei localități „au primit grupuri mari de „landleri”, aceștia reușind să-și păstreze tradițiile și obiceiurile specifice”⁶. Denumirea de „landler”

*doctor; cercetător independent; e-mail:mariaanastasia@yahoo.com

¹Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea, serie nouă, vol. I (1801-1821), Ed. Academiei Române, București, 2004, p. 582 în Anexa nr. 1 la Caietul de sarcini nr. 4.745 / 19.05.2016 Plan tematic – istoric și descrierea secțiunilor expoziționale Expoziția de bază (Târgul / Schimbul) – Sala 1 și Expoziția temporară (Producția) – Sala 2, <http://patrimoniudeschis.ro/wp-content/uploads/2016/05/Anexa-1-Concept-expozitional-general.pdf> accesat în data de 21.11.2016.

²Din punct de vedere administrativ, Gura Râului este comună cu administrație proprie, având ca reședință satul Gura Râului.

³Nicoară Maria, *Învățătorul – păstrător al tradițiilor satului românesc*, Lucrare metodică-științifică pentru obținerea gradului didactic I, Colegiul Pedagogic „Andrei Șaguna” Sibiu, 1999, p. 3.

⁴Strada XXI din Cristian se numește „Drumul Gurenilor” (germ. *Gurenenerweg*) conform *Patrimoniu și civilizația apei în comuna Cristian - ghid turistic de prezentare traseu tematic*, Grossau, Casa de presă și Editură Tribuna Sibiu, 2015, p. 120.

⁵Comuna Gura Râului județul Sibiu, Ghid turistic, Programul Național de Dezvoltare Rurală, Aferent proiectului: „Trasee turistice, comuna Gura Râului, județul Sibiu”, 2016, p. 5.

⁶*Patrimoniu și civilizația apei în comuna Cristian - lucrare monografică pentru încurajarea activităților turistice*, Grossau, Casa de presă și Editură Tribuna Sibiu, ASTRA MUSEUM, Cristian, 2015, p. 143.

vine de la locul de origine a unei părți din grupul celor deportați⁷, în limba germană „Landl” (țărișoară) fiind numele unei regiuni istorice din Austria cuprinse între Wels, Gmunden și Vöcklabruck⁸. „Cele mai mari dificultăți le-au avut landlerii din Cristian (56% sași față de 44% landleri, în 1984), comunitatea lor fiind sensibil mai mică decât cea săsească⁹, integrarea evoluând mai greu decât în Apoldu de Sus sau Turnișor. Disputele dintre cele două comunități aveau la bază suspiciunea legată de dorința păstrării identității comunitare, fiecare grup (sași sau landleri) dorind să nu fie asimilat de celălalt grup”¹⁰. Landlerii vorbeau un dialect german pe care sașii nu-l înțelegeau. Astfel, slujbele la biserica evanghelică erau ținute, la început, doar în dialectul săsesc, apoi, la Cristian, predicile erau ținute de preot într-o duminică în dialect săsesc, iar în cealaltă în dialectul landlerilor, pentru ca mai apoi să se țină în limba germană. În biserică, într-o parte, puțin mai în față, stăteau sașii, iar în cealaltă parte landlerii.

Inevitabil, au existat influențe reciproce între cultura locuitorilor din Gura Râului și a „sașilor” din Cristian. Preotul Ioachim Muntean, cel care a scris *Monografia economică-culturală a comunei Gura Râului* în anul 1896, menționa: „Trăind însă veacuri de-arîndul în amestec cu felurite seminții străine, e lucru dela sine înțeles, că nu numai limba, ci și celelalte deprinderi ale noastre au suferit anumite schimbări; fondul însă sau rădăcina a rămas. Îndeosebi poporațiunea comunelor de pe pământul așa numit săsesc, între care se numără și comuna noastră, a împrumutat multe apucături și bune și rele dela Sași, cu care vrînd-nevrînd a avut multe daraveri”¹¹.

Trăind o vreme la Gura Râului, studiind „hainele românești” de acolo, stând de vorbă cu gurenii, am constatat unele posibile influențe între locuitorii Gurii Râului și „sași”. Căci doar de câțiva ani am aflat de termenul de „landler”. În Gura Râului, nu am auzit vreodată să se folosească. Sașii și landlerii erau denumiți aici, generic, „sași”. De altfel, românii din Cristian îi numeau pe landleri, „saxoni”. De amintit că, în istoria celor două localități, a existat și un moment mai tensionat: în 1797, Cristianul a fost în litigiu cu Gura Râului pentru păduri¹².

În primul rând, se observă, totuși, o oarecare admirație rămasă încă vie în memoria gurenilor față de „rânduiala” săsească, față de hărnicia și caracterul lor. Marina Ihora 77 ani, din Gura Râului spune: „ne plăcea când o fost sașii, ne plăcea. Oamenii o fost niște oameni chibzuți, cu rânduială. A nost ducea multe lemne-n Cristian la sași, blane de foc. Apăi zicea: *Tu, dimineața, când se scoală copiii, apoi le face ceai ori cafei, c-ajungea, pân' nu plecau copiii la școală. Sasu te băga în casă, nu pe mine, pe el, și punea cupa de vin pe masă. Și zicea: Bei? Ori nu zicea nici așa. Dacă nu luai să bei, el nu te mai ruga al doilea. Așa au ei rânduiala lor. Da' punea, de câte ori nu le spun și la ai noști, și la alții i-am spus: pâine cu unsoare. Sănătoasă, nu ca margarina. Ceai și pâine cu unsoare. Și cu pâine cu unsoare le punea și la școală. Mai spunea bărbatu când ducea lemne. Ș-apăi dacă luai săsoaică în câmp*¹³, că venea din Cristian pe jos pân' la cruce, unde-s crucile ălea mari, la răscruce. Ș-apăi găseai săsoici acolo la cruce și le luai în câmp. Le luai la lucru. Da' veneau cu mâncarea lor și cu apa lor. N-aveai treabă cu ele. Sara le dai banii, săpam și io în rând cu ele. Nu numai io luam... la seceră, la sapă... da ele veneau cu mâncarea lor și cu apa lor și aveau apă grea în Criștian... da' ele așa erau învățate.”

Câteva dintre influențele așa-zis „săsești” remarcate la Gura Râului, în primă fază, au fost:

Modul de construcție a caselor din sat - „Elementele de împrumut, rezultat al influențelor venite dinspre centrul Europei, devin importante în construcțiile cele mai recente. Acestea din urmă fac ca satele românești să se asemene cu cele săsești vecine [...]. Asemănările privesc exteriorul

⁷Idem, p. 142.

⁸Găină Ramona, *Povestea ultimilor landleri, germanii deportați în România pentru că au refuzat să accepte religia catolică*, publicat în data de 28.08.2015 ora 6:03 în ziarul electronic adevarul.ro http://adevarul.ro/locale/sibiu/povestea-ultimilor-landleri-germanii-deportati-romania-refuzat-accepte-religia-catolica-1_55df0cfcf5eaafab2cf88486/index.html accesat în data de 11.06.2016.

⁹În 1930, la Cristian, populația germană (sași și landleri) era de 2523 (dintr-o populație totală de 3525), în 1977 - populația germană (sași și landleri) era de 2610 (dintr-o populație totală de 4573), conform BotteschMartin, *LandlerBüchlein*, Mediaș, Editura Central, 2004, p. 44.

¹⁰*Patrimoniul și civilizația apei în comuna Cristian...*, p. 145.

¹¹Muntean Ioachim, *Monografia economică-culturală a comunei Gura Râului*, Sibiu, Tiparul Institutului Tipografic, 1896, p. 140-141, în capitolul 25. *Deprinderi, subcapitolul e) Limbă, Moravuri, Obiceiuri*.

¹²*Patrimoniul și civilizația apei în comuna Cristian...*, p. 150.

¹³După ce li s-au luat pământurile odată cu Reforma Agrară din 1921, sașii lucrau pe unde puteau.

construcțiilor, decorul lor, aspectul străzilor”¹⁴. De obicei, curțile sunt podite cu pietre, iar casele se află în apropierea străzii, una dintre laturile casei fiind spre stradă. „Se consideră că această trăsătură pe care o au satele din zonă s-ar datora unei influențe a așezărilor săsești din partea de șes a Depresiunii Sibiului”¹⁵.

Uliță din Gura Râului

Street from Gura Râului

„Rânduială ca la sași” în ceea ce privește casele, curțile, curățenia din casă, din curte și din fața curții.

Interiorul caselor cu perdele și lucruri de mână asemănătoare.

Camere amenajate cu obiecte ale sașilor și landlerilor (Biserica Evanghelică fortificată din Cristian) și interior casă Gura Râului

Room with Saxon and Landler objects (Fortified Evangelical Church of Cristian) and a room from Gura Râului

¹⁴Stahl Paul H., *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului 1953-1958*, Colecția de studii și eseuri – antropologie, nr. 17, București, 2005, p. 7.

¹⁵Irimie Cornel, Dunăre Nicolae, Petrescu Paul, *Mărginenii Sibiului, civilizație și cultură populară românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 139.

Costumul de nuntă, al miresei tradiționale din Gura Râului este influențat de portul săsesc – prezintă sarafanul din dantelă îmbrăcat peste piesele de bază ale costumului tradițional din sat.

Miri din Gura Râului, 1955

Bride and groom from Gura Râului, 1955

Limbajul – mai multe cuvinte din limbajul gurenilor sunt adaptate din limba germană. Iată câteva: **driholț** = germ. *Drehholz* (ro. sucitor), **șustăr** = germ. *Schuster* (ro. cizmar), **șurt** = germ. *Schürze* (ro. șorț), **șnaidăr** = germ. *Schneider* (ro. croitor), **laiber** = germ. *Leibel* (ro. haină țărănească din postav), **țuric** = germ. *Zurück* (ro. înapoi), **ia** = germ. *Ja* (ro. da), **musai** = germ. *muss sein* (ro. trebuie să fie), **fain** = germ. *Fein* (ro. fin).

Rețete – am regăsit rețete asemănătoare, la gureni și landleri, de plăcintă cu fructe și ou cu smântână pe deasupra. Se pare că și uleiul de sămburi de bostan, caracteristic austrieților, ar fi fost adus în zonă de landleri. La Gura Râului, încă mai există piue de ulei unde se produce, încă, ulei de sămburi de bostan.

Fanfara. „În zona Sibiului, datorită influenței benefice a sașilor, descoperim formații de suflători încă de la începutul secolului al XIX-lea. În anul 1808, pastorul Martin Arz din Cristian consemna în memoriile sale existența unei fanfare în această localitate. Din cronică localității întocmită de Iosif Eckenreiter aflăm că în perioada anilor 1880-1887, în Cristian exista o fanfară particulară al cărei conducător era Mihael Konnerth, de meserie rotar iar în 1887 i-a înființat o nouă fanfară pe lângă biserică condusă de Martin Krauss. Ziarul sibian „Hermannstadter Zeitung” din 16 mai 1868 ne aduce știrea că în Apoldu de Sus a existat o fanfară care a întâmpinat locțiitorul comitelui din Sibiu în vizita sa în această localitate. În aceeași perioadă de timp sunt semnalate muzici de fanfară și în alte localități precum Șelimbăr, Cislădie, Mediaș, Turnișor și Sibiu”¹⁶. Remarcăm că existau fanfare în toate cele trei

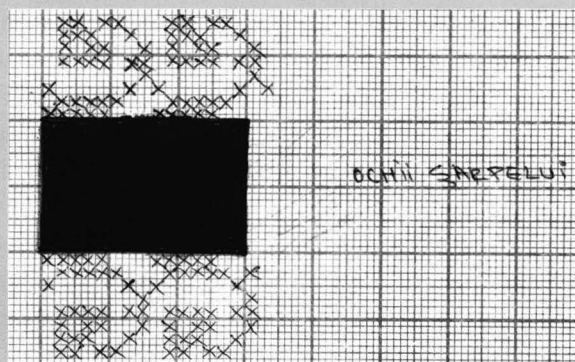
¹⁶Ursu Ioan, interviu acordat lui Dumitru Chiselă pentru articolul acestuia intitulat *Sibiu – file din istoria muzicii militare*, în ziarul electronic Tribuna, articol publicat în data de 18.08.2008, ora 22:24, <http://www.tribuna.ro/stiri/cultura/sibiu-file-din-istoria-muzicii-militare-25053.html> accesat în data de 22.11.2016.

localități unde s-au stabilit landlerii. La Gura Râului, Nicolae Hanzu (1889-1976), dascăl model și conservator al tradițiilor locale, folclorist, compozitor și dirijor, a fost, printre altele, organizatorul unei fanfare locale cu 27 instrumentiști¹⁷.

În sat, termenul folosit pentru costum popularește de „haine românești”. Căci „**haine nemțești**” sunt denumite hainele de zi cu zi, care nu fac parte din portul popular. Dar și în „hainele românești”, am observat posibile influențe ale culturii landlerilor. De la bun început, precizăm că **posibilele influențe ale culturii landlerilor în costumul de la Gura Râului** nu sunt majore (nu au schimbat structura costumului, ci, poate, au influențat anumite detalii), dar sesizabile vizual. De aceea, în cele de mai jos, voi expune anumite ipoteze care rămân a fi demonstrate și mai bine în cercetările următoare.

Cine pe cine a influențat în crearea costumului popular dintre gureni, sași, landleri. Prezentul articol se vrea a fi doar începutul unei cercetări cu privire la această temă atât de largă, de interesantă, dar și necercetată până acum.

Ceea ce m-a determinat să pornesc acest studiu a fost expoziția „Landleri printre sași”¹⁸ în cadrul căreia am observat, pe pernele landlerilor expuse acolo, modele aproape identice cu modelele de pe iile de Gura Râului.

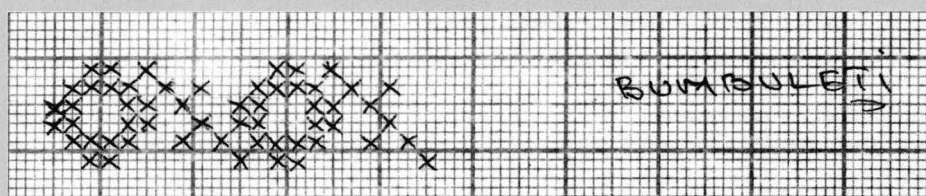
Model pernă landleri, din expoziția *Landleri printre sași*, și modelul „ochii șarpelui” de pe o ie din Gura Râului

Model on a Landler cushion, from the *Landlers between the Saxon* exhibition, and the „snake eyes” model from a feminine traditional shirt (*ie*) of Gura Râului

Model pernă landleri, din expoziția *Landleri printre sași*, și modelul „bumbuleți” de pe o ie din Gura Râului

Model on a Landler cushion, from the *Landlers between the Saxon* exhibition, and the „small buttons” model from a feminine traditional shirt (*ie*) of Gura Râului

¹⁷ *Comuna Gura Râului județul Sibiu...* p. 9.

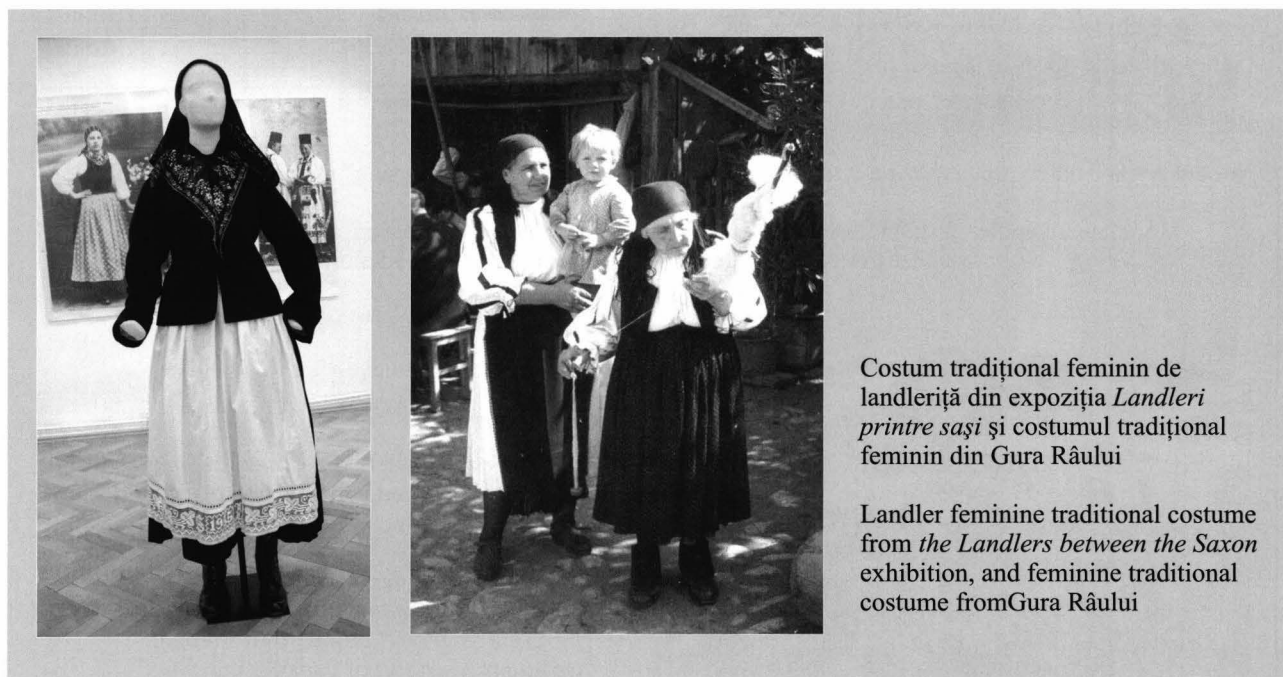
¹⁸ Expoziție deschisă publicului în perioada 27 iunie și 27 august 2014, realizată de Camelia Ștefan și Simona Malearov din cadrul Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus” (Complexului Național Muzeal Astra).

Faptul că modelele nu sunt perfect identice, ci aproape identice, ne confirmă încă o dată o posibilă influență a landlerilor asupra costumului gurănesc. Cu siguranță, gurencele nu au avut posibilitatea să scoată modelele văzute, ci probabil că au încercat să le redea cât mai fidel, din memoria și cu ajutorul ochiului format în a „coase” ii. Probabilitatea ca landlerii să-i fi influențat pe gureni în preluarea acestor modele există pentru că marele specialist în istoria costumului, doamna profesoară Adina Nanu, îmi spunea, într-o convorbire, că dacă florile care apar pe iile de Gura Râului nu sunt stilizate, atunci cu siguranță ele au fost preluate de la „sași”, florile provenind în costume din perioada rococo. Dar dacă ținem cont de faptul că rococo-ul a apărut în Franța în secolul al XVIII-lea, răspândindu-se rapid în țările din Europa, este posibil ca elementele rococo-ului în broderii să fi fost aduse în această zonă chiar de landleri, sosiți în același secol în sudul Transilvaniei. De remarcat că, la Cristian, „încadrarea altarului în stil rococo a fost adăugată la sfârșitul sec. al XVIII-lea”¹⁹.

Cromatică

Elementele costumului feminin de la Gura Râului sunt: *ia*, *poalele*, *brâul*, *șurțele* (*șurț și crătință*), *cheptarul*, *păstura*. Costumul masculin e compus din: *izmene* (iarna purtând numele de *nădragi* sau *cioareci*), *cămeșă*, *șerpar*, *cheptar*, *pălărie/căciulă*. Costumul de Gura Râului este cel mai simplu costum din Mărginimea Sibiului.

„Culoarea în alb și negru”²⁰ o regăsim nu numai la landleri (coloristică frecventă în tot ansamblul costumului lor²¹), ci și în costumul de Gura Râului, costum în care aproape că a dispărut culoarea odată cu încercarea Asociațiunii ASTRA²² de a crea un „costum național” ca formă de rezistență față de dominația austro-ungară, în Transilvania începutului de secol XX, dar este posibil ca și influențele landlerilor – protestanți – să fi dus la acest costum atât de sobru la Gura Râului.

Costum tradițional feminin de landleriță din expoziția *Landleri printre sași* și costumul tradițional feminin din Gura Râului

Landler feminine traditional costume from the *Landlers between the Saxon* exhibition, and feminine traditional costume from Gura Râului

¹⁹ Comuna Cristian, Județul Sibiu, Colecția „Micromonografii locale” 16, Editura Etape, Sibiu, 1999, p. 22.

²⁰ Pastoureaux Michel, *Negru. Istoria unei culori*, Chișinău, editura Cartier, 2012, p. 135.

²¹ Ștefan Camelia, Malearov Simona, *Landleri printre sași*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2014, p. 54.

²² A se vedea capitolul *Patrimoniul cultural ca substrat al culturii noastre majore. Problema costumului național românesc în Transilvania, în secolul trecut* al cărții Marica George Em., *Studii de istoria și sociologia culturii române ardeleni din secolul al XIX-lea*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p. 246.

De altfel, conform doamnei Irmgard Sedler, specialist în istoria și costumul tradițional al landlerilor de pe teritoriul Transilvaniei, portul românesc din Mărginimea Sibiului este o adaptare a tradiției zonei la moda europeană a timpului. Acest proces se înscrie într-o tendință general europeană în sensul reînnoirii costumului, în tendința de a-l prezenta într-o unitate regională (și națională), care să sugereze unitatea culturală. Doamna Sedler continua menționând că „filiera prin care reușeau să cunoască această modă era, bineînțeles, cultura săsească, ce a fost mereu sensibilă la ceea ce se întâmplă în vest, în zona de proveniență a culturii săsești”. Aduc mulțumiri doamnei Irmgard Sedler, dânsa mi-a adus unele lămuriri pe acest subiect, într-o corespondență din august 2008.

Căci „în opinia Reformei, haina este întotdeauna semnul rușinii și al păcatului”²³ din acest punct de vedere, viziunea celor de la Gura Râului e diferită, căci haina îmbracă trupul care, în credința lor ortodoxă, este considerat a fi templul Duhului Sfânt. Pastoureaux continuă: „ea este legată de Cădere, iar una dintre funcțiile sale principale constă în a-i aminti omului decăderea sa. Iată de ce trebuie să fie semn de umilință și de constrângere, să fie sobră, simplă, discretă, să se adapteze la natură și la activitățile omului”²⁴. Legat de culori, el spune că „această căutare a simplității și a severității se exprimă printr-o paletă vestimentară din care lipsesc toate culorile vii, considerate dezonorante: roșul și galbenul, în primul rând [...] În schimb, sunt folosite din abundență culorile întunecate, în primul rând tonurile negre, gri, brune”²⁵. Menționăm că, față de portul săsesc, mai colorat și bogat ornamentat, cel al landlerilor era mult mai sobru.

Șurțul

Șurțul este purtat de femeile din Gura Râului, atât la „hainele nemțești” (nu doar negru, ci și în nuanțe de gri, bleumarin, albastru), cât și la „hainele românești” (șurțul negru este purtat de femeile în vârstă, de cele în doliu, sau în timpul unui post). Doamna Irmgard Sedler menționează că, în cazul landlerițelor, „la costul de doliu nu se mai ținea seama de norma cromatică impusă de vârstă: *De erai în doliu, musai să umbli cu negru*. Chiar și copiii mici li se legau în față șorțulețe negre...”²⁶.

Șorțuri purtate de landlerițe (foto din Muzeul Landlerilor din Cristian), respectiv gurănce

Aprons worn by Landler women (photo from The Lancers' Museum of Cristian), and
aprons worn by the women from Gura Râului

²³Pastoureaux Michel, *op. cit.*, p.148.

²⁴*Ibidem*.

²⁵*Ibidem*.

²⁶Sedler Irmgard, *Istoria "landlerilor" din Transilvania. Identitate de grup în oglinda comportamentului vestimentar (secolul al XVIII-lea – secolul XX-lea)*, Partera a II-a în *Studii și comunicări de etnologie*, tomul XIX, serie nouă, Editura Academiei Române, Sibiu, 2005, p. 185.

Landlerițe cu șorț dintr-o fotografie a expoziției *Landleri printre sași* și șorțuri din Gura Râului

Landler women with apron (photo from the *Landers between the Saxon* exhibition) and aprons from Gura Râului

Pliseul

Landleriță cu poale plisate (expoziție *Landleri printre sași*) și poalele plisate de la Gura Râului

Landler woman with pleated skirt (the *Landers between the Saxon* exhibition) and pleated skirt from Gura Râului

Pliseul poalelor este comun landlerițelor și gurăncelor. Nu am remarcat în fotografiile de la început de secol XX ca poalele de la Gura Râului să fi fost plisate.

Legat de momentul trist al deportării landlerilor și a sașilor în Rusia (1945-1949)²⁷, doamna Sedler notează un episod impresionant din lagăr, relatat de o landleriță din Alțâna (M. Sch.): „Trist, da cu adevărat adevărat, cu hainele noastre erai mai mult încurcată decât ajutată. [...] La ce bun o fi făcut mamele noastre iile cu atâtea **pliuri**? Numai ca s-arate lumii că-s fudule! Halal modă! [...] Când era musai s-o speli, pe frig acolo în Rusia, ne jeleam degetele frecând cutele alea de cânepă. [...] Alea erau bune, numai să fie de gazdă păduchilor”²⁸. Multe „încrețituri” se regăsesc și la ia din Gura Râului (la gât și în partea de jos a mânecilor, la fel ca la iile landlerițelor).

²⁷În 1945, sunt deportați 348 de etnici germani din Cristian în Rusia conform *Patrimoniul și civilizația apei în comuna Cristian - ghid turistic de prezentare traseu tematic...*, p. 52.

²⁸*Idem*, p. 189.

Le și pieptar din catifea al landlerișelor (expoziție *Ländleri printre sași*) și ia și pieptarul din catifea al gurăncelor

The feminine shirt and the velvet vest of the Landler women (*the Ländlers between the Saxon exhibition*) and the feminine shirt (ia) and the velvet vest of the women from Gura Râului

Material: catifeaua ce se regăsește la sași, landleri, dar și la gurănce – adoptat fiind în sat în secolul XX.

În vestimentația feminină - separarea clară a pieselor de îmbrăcăminte pentru partea superioară a corpului și pentru cea inferioară. La Gura Râului este la fel. Nu se știe dacă vreodată piesele de îmbrăcăminte pentru partea superioară a corpului și pentru cea inferioară erau unite, lucru întâlnit în alte regiuni ale României unde cămașa este legată de poale.

Pălăriile din paie ale landlerișelor (expoziție *Ländleri printre sași*) și pălăriile din paie ale gurăncelor

The straw hats of the Landler women (*the Ländlers between the Saxon exhibition*) and the straw hats of the women from Gura Râului

Pălăria de paie

Observăm o oarecare admirație a gurăncelor față de „săsoaice”, dar în același timp, gurăncele nu doresc să se lasă mai prejos decât vecinele lor. Se spunea că landlerii ar fi fost mai harnici decât sașii, de aici un plus de admirație față de ei. Considerăm că locuitorii Gurii Râului au împrumutat elemente culturale de la landleri, pe care le-au adaptat la specificul național românesc, subliniind identitatea națională și înglobând totul în caracterul local.

Privind broderiile, Marina Ihora 77 ani, din Gura Râului spune: „N-am prea fost pe la ele să văd cum le făcea. Da avea broderie”. În ceea ce privește lucrul fin al pălăriilor de paie, menționează: „Ălea

iar îs făcute ia de demult aceea fină, de sas, de săsoaice. No, cât a fi lucrat la împletitura ceea și ce grău a hi fostă cu paiele așa subțiri. Și ui la colții la cearșaf îs făcute de săsoici în fileu, nu-i croșetat. Îi zicea în fileu. Vezi ce lucru fin? De săsoici îi făcut. Pălăriile îs făcute tot de săsoici. Alea faine, care le ai la biserică... cine mai are. Care are una o grijești ca pe ochii. Mai demult, când trăia și mama, numa' cu de alea mereai și-n câmp... veneau săsoicile. Dac-o chierzi, nu ți-o mai dă nime”.

Și landlerițele și săsoicile purtau această pălărie, doar că unele purtau, la pălărie, o floare de-o parte, celelalte de cealaltă parte.

Hainele „nemțești” ale femeilor

Este uimitoare asemănarea între hainele de toate zilele ale landlerițelor și „hainele nemțești” ale gurăncelor – cămașa închisă la culoare, cu „picățele” albe, fusta de culoare închisă, puțin mai evazată, șorțul nelipsit care arată vrednicia femeii, apoi modul de purtare a pălăriei de paie, peste păstura cu care femeia este legată la cap.

Hainele de toate zilele ale landlerițelor (expoziție *Landleri printre sași*) și „hainele nemțești” ale gurăncelor

Everyday clothes of the Landler women (the *Landlers between the Saxon* exhibition) and „the Saxon clothes” of the women from Gura Râului

Laibărul și cizmele cu tureac

Laibărul sau haina din postav purtată de gurăni la costumul popular de iarnă seamănă mult cu cea purtată de landleri – aceeași lungime, același croi, două rânduri de nasturi. Chiar și cizmele sunt la fel, și croiul pantalonilor bufanți în partea de sus ai landlerilor sunt ca și cei purtați de gurăni la „hainele nemțești”. Acest lucru se explică prin faptul că mulți dintre sași și landleri erau meseriași organizați în bresle – șustări, croitori, lucrători în piele, fierari etc. Românii erau uneori acceptați ca ucenici și „furau” meserie, alții doar cumpărau lucruri produse de sași sau landleri. De aici și denumirile unor meserii, în limba română, care provin din limba germană.

Hainele și cizmele landlerilor (foto din Muzeul Landlerilor din Cristian) și „hainele românești” de iarnă ale gurănilor

The clothes and the boots of Llanders (photo from The Llanders' Museum of Cristian) and winter „the Romanian clothes” of the men from Gura Râului

Șerparul

Dispozitiv de făcut șerpare (foto din Muzeul Landlerilor din Cristian) și fotografie în care sunt vizibile șerparele gurănilor

Belt making „machine” (photo from The Llanders' Museum of Cristian) and photo where the men's belt from Gura Râului are visible

Începând cu 1990, an în care sașii și landlerii au început să plece din Cristian spre Germania și Austria - în 1990, din localitate au plecat 1217 de sași și landleri²⁹ -, aceștia veneau la Gura Râului pentru a-și vinde lucrurile – haine, alimente, diverse obiecte din casă. Dacă vreun guran era văzut, în acea perioadă, purtând o haină mai largă, nu era întrebare „Pe cine-ai mai scăldat?”, ci i se spunea direct „O fost mare sasu!”³⁰. În 1996, la Cristian, mai sunt menționați doar 70 de sași și landleri³¹.

Un detaliu interesant este că Muzeul Landlerilor din Cristian („casa muzeu”) „a fost inaugurat la 10 iulie 1969, în cadrul festivalului cultural „Cibinium - 69”, odată cu muzeul de la Gura Râului”³¹.

²⁹ Camelia Ștefan, Simona Malearov, *op. cit.*, p. 32.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Patrimoniu și civilizația apei în comuna Cristian - ghid turistic de prezentare traseu tematic...*, p. 86.

Într-o scrisoare primită de la doamna profesoară Adina Nanu în august 2008, am primit următorul îndemn care m-a impulsionat în a scrie acest articol: „În concluzie, mi-ar plăcea ca în ce vei scrie în continuare să nu te oprești la constatări ci să te întrebi de ce arată lucrurile cum arată și să faci ipoteze de lucru încercând să găsești răspunsuri chiar hazardate (care se acceptă dacă sunt anunțate ca atare). Adică te îndemn să intri cu îndrăzneală în codrul des și să nu te lași până nu găsești un luminiș, până nu te lămurești singură ca să zici cu satisfacție *Aha!*”.

BIBLIOGRAFIE

- Bottesch Martin, *Landler Büchlein*, Mediaș, Editura Central, 2004.
- Irimie Cornel, Dunăre Nicolae, Petrescu Paul, *Mărginenii Sibiului, civilizație și cultură populară românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.
- Marica George Em., *Studii de istoria și sociologia culturii române ardelenice din secolul al XIX-lea*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977.
- Muntean Ioachim, *Monografia economică-culturală a comunei Gura Râului*, Sibiu, Tiparul Institutului Tipografic, 1896.
- Nicoară Maria, *Învățătorul – păstrător al tradițiilor satului românesc*, Lucrare metodică științifică pentru obținerea gradului didactic I, Colegiul Pedagogic „Andrei Șaguna” Sibiu, 1999 de 11.06.2016.
- Pastoureau Michel, *Negru. Istoria unei culori*, Chișinău, editura Cartier, 2012.
- Sedler Irmgard, *Istoria „landlerilor” din Transilvania. Identitate de grup în oglinda comportamentului vestimentar (secolul al XVIII-lea – secolul XX-lea)*, Partea a II-a în *Studii și comunicări de etnologie*, tomul XIX, serie nouă, Editura Academiei Române, Sibiu, 2005.
- Stahl Paul H., *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului 1953-1958*, Colecția de studii și eseuri – antropologie, nr. 17, București, 2005.
- Ștefan Camelia, Malearov Simona, *Landleri printre sași*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2014.
- Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801-1821), Ed. Academiei Române, București, 2004.
- Comuna Cristian, Județul Sibiu*, Colecția „Micromonografii locale” 16, Editura Etape, Sibiu, 1999.
- Comuna Gura Râului județul Sibiu*, Ghid turistic, Programul Național de Dezvoltare Rurală, Aferent proiectului: „Trasee turistice, comuna Gura Râului, județul Sibiu”, 2016.
- Patrimoniu și civilizația apei în comuna Cristian - ghid turistic de prezentare traseu tematic*, Grossau, Casa de presă și Editură Tribuna Sibiu, 2015.
- Patrimoniu și civilizația apei în comuna Cristian - lucrare monografică pentru încurajarea activităților turistice*, Grossau, Casa de presă și Editură Tribuna Sibiu, ASTRA MUSEUM, Cristian, 2015.
- Chiseliță Dumitru, *Sibiu – file din istoria muzicii militare*, ziarul electronic Tribuna, articol publicat în data de 18.08.2008, ora 22:24, <http://www.tribuna.ro/stiri/cultura/sibiu-file-din-istoria-muzicii-militare-25053.html> accesat în data de 22.11.2016.
- Găină Ramona, *Povestea ultimilor landleri, germanii deportați în România pentru că au refuzat să accepte religia catolică*, publicat în data de 28.08.2015 ora 6:03 în ziarul electronic adevarul.ro http://adevarul.ro/locale/sibiu/povestea-ultimilor-landleri-germanii-deportati-romania-refuzat-accepte-religia-catolica-1_55df0cfcf5eaafab2cf88486/index.html accesat în data 11.06.2016.

Listă de informatori:

Marina Ihora 77 ani, Gura Râului
 Mioara Cătoiu 44 ani, Gura Râului
 Ioan Lăpădat 32 ani, Gura Râului

Mulțumiri speciale:

Doamnei Profesoare Adina Nanu, pentru încurajare și pentru îndemnul de a duce mai departe cercetarea în domeniul costumului tradițional.

Cameliei Ștefan și Simonei Malearov din cadrul Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”, Complexului Național Muzeal Astra, pentru permisiunea de a fotografia expoziția „**Landleri printre sași**” deschisă publicului în perioada 27 iunie și 27 august 2014.

Familiei domnului profesor Mircea Bican, din Cristian, pentru informațiile și materialele puse la dispoziție.

Primăriei Cristian și doamnei bibliotecare Mihaela Dănulețiu pentru amabilitatea arătată la momentul vizitării Muzeului Sătesc (Muzeul Landlerilor din Cristian).

Bisericii Evanghelice fortificate din Cristian.

Identitatea grănicerească năsăudeană în contextul stăpânirii austriece din prima jumătate a secolului al XIX-lea – expresie a patrimoniului cultural imaterial

Dana-Maria RUS*

The term 'identity' is difficult to be defined and explained due to "its polysemic characteristic and rich connotation". The identity needs time to be built! The call for studying the identity is necessary because it protects the individual from changes imposed by the society; but the identity changes, too, not in the same time with the society but more slowly, keeping a certain gap to the society progress. The historians state that one can speak about a modernity of individual identity...

The setting up of the military border of Transylvania was determined by a number of converging factors. The political reasons or the desire to exert a stronger influence by the great European countries on the Romanian territory had a substantial contribution to the implementation of the military border system in Transylvania in the second half of the 18th century.

The Năsăud guards' affirmation of identity in the first half of the 19th century occurred in the context of the Austrian Rule and of the penetration of different ethnic element on the territory mostly inhabited by the Romanians. The Romanians' identity in the villages that were part of the Border Regiment II was expressed by: development of Năsăud as the capital of the Regiment, lifting of some personalities from the local population, creating of some major institutions to educate the inhabitants, all of which being able to be classified as expressions of the intangible cultural heritage.

The valorising of the intangible cultural heritage and the access of the most diversified public to the multicultural values approach the museum institution to the community.

Keywords: Identity, intangible cultural heritage, military border, Năsăud, peasants

Cuvinte cheie: identitate, patrimoniu cultural imaterial, frontieră militară, Năsăud, țărani

Noțiunea de **identitate** este în mod particular dificil de definit și de explicat datorită „caracterului său polisemic și a bogăției de conotații”¹.

Încercările de definire ale acestui concept ne arată faptul că în oricare societate dată există „probleme și conflicte individuale sau colective”². Potrivit cercetătorilor francezi din domeniul istoriei mentalităților, identitatea se construiește „prin confruntarea identicului și a alterității, a similitudinii și a diferenței”³.

Identitatea are nevoie de timp pentru a se construi! Apelul la studierea identității este uneori necesar deoarece el protejează individul de schimbările impuse de societate; însă identitatea se transformă și ea, dar nu în același timp cu societatea, ci mult, mult mai lent, păstrând un anumit decalaj față de progresele societății. Istoricii susțin că se poate vorbi totuși de o modernitate a identității individuale.

Identitatea este „moștenire și memorie”⁴ pentru individ luat ca subiect unic de cercetare, dar și pentru un grup social. Dacă încercăm să definim identitatea, raportul între individual și colectiv este unul extensiv. Istoria ne-a arătat că o identitate colectivă se definește întotdeauna prin raportare la alte identități colective, iar istoria colectivă are un caracter determinant în societate. Identitățile individuale și cele colective au un caracter solidar. Identitatea este strâns legată de istoria civilizațiilor și a societăților, așa cum apar ele în conștiința colectivă. Nu de puține ori poate să apară o criză la nivelul identității colective, iar identitățile individuale pot să se disperseze.

*doctor; muzeograf, Muzeul Etnografic al Transilvaniei; e-mail: dana.rus@muzeul-etnografic.ro

¹Pierre Tap, „Introduction”, în Pierre Tap (coord.), *Identités collectives et changements sociaux*, Ed. Privat, Toulouse, 1980, p. 11.

²Ibidem.

³Ibidem.

⁴Steluța Chefani-Pătrașcu, „Vasile Alecsandri și identitatea națională românească”, în Mirela-Luminița Murgescu (coord.), *Identități colective și identitate națională. Percepții asupra identității în lumea medievală și modernă*, Ed. Universității din București, București, 2000, p. 87.

Identitatea individuală nu este dată de caracteristicile unei persoane, ci, mai degrabă, de ceea ce rămâne asimilat de fiecare individ, de ceea ce grupul social a dat individului (nume, statut social, roluri, maniere etc.); este o idee constantă, „pe care fiecare individ și-o construiește despre propria persoană, atât ca subiect individual cât și colectiv”⁵.

Se poate vorbi despre identitate atât la nivel individual, cât și la nivel social. Dacă identitatea individuală pune accent mai mare pe diferență, cea colectivă pune accent mai mare pe similaritate.

Identitatea colectivă presupune o conceptualizare conștientă sau nu a apartenenței la o comunitate, și este suma identităților individuale. Astfel, noțiunea de identitate colectivă este dinamică, ea suferă mutații de-a lungul timpului, fiind în continuă schimbare. Atât identitatea individuală cât și cea colectivă, se construiesc și se transformă în timp, dând naștere strategiilor identitare, care permit unui grup să-și arate particularitățile sale, în raport cu alte grupuri. Structura identitară a unui grup este relativ stabilă în timp, însă așa cum am mai spus, identitatea se construiește în timp și ținând cont de contextul politic al epocii. Chiar dacă se transformă, identitatea se sprijină pe elemente stabile care formează nucleul central și care persistă în timp.

Înființarea graniței militare din Transilvania a fost determinată de mai mulți factori convergenți. Dacă unii autori susțin că necesitatea înființării graniței s-a datorat nevoii de apărare a Imperiului Habsburgic în fața atacurilor repetate ale turcilor, alți autori⁶ nu împărtășesc această idee deoarece este cunoscut faptul că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea Imperiul Otoman se afla „în plin proces de decădere” și nu putea deci, să constituie un pericol foarte mare pentru Imperiu. Rațiunile politice sau dorința de exercitare a unei influențe mai puternice de către marile puteri europene în teritoriul românesc au contribuit în mod esențial la implementarea sistemului graniței militare în Transilvania în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Regimentul II românesc de graniță a fost implementat și a funcționat pe teritoriul situat în partea de nord-est a Transilvaniei și a inclus comunele de pe cursul superior al Someșului Mare și al afluenților acestuia: Valea Ilvei, Valea Rebrei, Valea Sălăuței și Valea Țibleșului. Din ordinul împăratesei Maria Tereza, satele românești au fost scoase de sub jurisdicția Bistriței, iar prin Decretul imperial semnat la data de 16 aprilie 1762, a fost înființat regimentul de graniță năsăudean, având inițial în componența sa 8 escadroane de dragoni și 12 companii de infanterie. La puțin timp însă, regimentul a fost redus din punct de vedere organizatoric și numeric din rațiuni economice și militare.

Identitatea locală s-a manifestat printr-o serie de acțiuni precise, desfășurate de-a lungul mai multor ani, și anume: dezvoltarea Năsăudului ca și capitală a Regimentului, ridicarea unor personalități din rândul populației autohtone, crearea unor instituții importante pentru educarea locuitorilor. Această identitate s-a manifestat în contextul pătrunderii elementului străin, austriac, pe întreg teritoriul Regimentului II românesc de graniță constituit în proporție de 97% din populație românească. Populația regimentului era alcătuită în proporție de 97% din români, 2% germani, 0,75 % secui și maghiari, 0,2% slavi. Imediat după militarizarea populației, germanii, secuii și maghiarii au părăsit ținutul Regimentului deoarece nu au vrut să preia armele și astfel în acest ținut au rămas numai români. Efectivul regimentului grăniceresc de infanterie era de 3.000 de oameni.

Pe toată durata secolului al XIX-lea Năsăudul va fi cea mai importantă localitate de pe Valea Someșului, fiind centru cultural, școlar, administrativ și comercial al ținutului cu același nume. Regiunea dimprejurul Năsăudului s-a dezvoltat continuu odată cu înființarea regimentului militar, raportându-se tot timpul la cea mai importantă așezare din ținut: Năsăud. Atunci când se vorbește despre Năsăud ca și centru al miliției de graniță, analiza face referire la perioada existenței acestei instituții militare ca la o „vârstă de aur”, deoarece crearea și funcționarea sa au pus o amprentă pozitivă asupra dezvoltării zonei Năsăudului, asupra emancipării locuitorilor săi și a schimbărilor atitudinale și de comportament. Chiar dacă sunt țărani, năsăudenii sunt „știutori de carte și iubitori de cultură”⁸; ei participau la manifestările culturale organizate cu diferite ocazii în Năsăud, și-au trimis copiii la

⁵Manga Bekombo, „Ethnicité et personnalité individuelle. L'enfant et sa socialisation en Afrique Noire”, în Pierre Tap (coord.), *Identités collectives et changements sociaux*, Ed. Privat, Toulouse, 1980, p. 39.

⁶Ioan Pop, *Istoria Regimentului II românesc de graniță de la Năsăud 1762-1851*, Ed. Ardealul, 1957, p. 54.

⁷Liviu Păiuș, *Istoricul Ținutului grăniceresc al Năsăudului (manuscrisul lui Florian Porcius)*, Ed. Napoca Star, 2005, p. 9.

⁸V. Șotropa, Al. Ciplea, *op. cit.*, p. 26.

școală și să învețe o meserie, „văzând că școala e necesară și meseria e rentabilă”⁹, citeau cărți „împrumutate de la elevii găzduiți în casele lor”¹⁰ și din biblioteca ASTREI; duminica și în zilele de sărbătoare năsăudenii erau nelipsiți de la slujbele religioase din bisericile lor. Locuitorii Năsăudului au fost „o rasă de oameni tari, cu liniile alese și cu deșteptăciunea în suflet”, după cum îi numea Nicolae Iorga¹¹ și și-au păstrat aceste calități morale de pe vremea Regimentului de graniță până în zilele noastre. Disciplina militară i-a ajutat pe români să se obișnuiască cu un program zilnic și săptămânal; i-a învățat să se ajute unul pe altul la nevoie sau să-și întrețină gospodăriile pe timpul de pace. Grănicerii români au învățat să-și organizeze eficient timpul și să îl folosească în favoarea lor. Mentalitatea oamenilor s-a schimbat, locuitorii satelor militarizate evoluând din punctul de vedere al aspirațiilor, al sensibilității individuale și colective. Pe tot parcursul secolului XIX mentalitatea locuitorilor din ținutul Năsăudului s-a modernizat, „mai ales sub auspiciile înființării și menținerii graniței năsăudene”¹². Așadar, pentru buna funcționare a instituțiilor regimentului au fost construite diverse clădiri: prima a fost Șvarda, cazarma Regimentului Grăniceresc, astăzi Muzeul Năsăudean. În anul 1770 s-a edificat Biserica romano-catolică. La începutul secolului al XIX-lea (1814) s-a zidit Casina Romana, ospătăria și hotelul regimentului, astăzi sediul Jandarmeriei din Năsăud. Hotelul *Grivița*, care adăpostește astăzi sediile mai multor societăți economice și a Circumscripției Fiscale Năsăud a fost de asemenea construit în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Clădirea Liceului „George Cosbu” a fost construită în anul 1888 din fondurile grănicerești adunate de locuitorii satelor militarizate în perioada funcționării instituției militare.

Instituțiile de educație și cultură înființate rând pe rând în Năsăud au făcut ca această localitate să fie, după spusele lui Virgil Șotropa și Alexandru Ciplea, „singurul centru cultural” din nordul Transilvaniei¹³ pentru o bună bucată de vreme, dar și cea mai cunoscută așezare omenească din regiune, dând o serie de personalități¹⁴ care au marcat istoria locurilor. Principalele instituții de educație înființate de-a lungul secolului XIX au fost:

1. Liceul „George Coșbuc” care a funcționat începând cu data de 4 octombrie 1863;
2. Școala (secundară) de fete, înființată încă din anul 1826;
3. Școala normală înființată în trei etape succesive: 1837; 1858; 1923;
4. Institutul militar;
5. Școala inferioară de meserii;
6. Școala primară urbană de Stat;
7. Școala comercială inferioară.

Printre instituțiile de cultură importante la acea vreme, amintim:

1. Reuniunea de lectură;
2. ASTRA (1870);
3. Reuniunea cinematografică „Omnia”;
4. Reuniunea femeilor.

Localitatea năsăudeană a fost, pe tot parcursul secolului al XIX-lea, un „important focar de cultură românească”¹⁵.

Nu puține au fost personalitățile culturale care s-au născut și au crescut pe pământ năsăudean sau care au urmat cursurile școlilor din Năsăud, iar mai apoi au contribuit la dezvoltarea localității și a ținutului sau au ocupat funcții de conducere în instituțiile năsădene. Cele mai importante au fost:

- Alexandru Bohățel (1816-1897) – jurist;
Ioan Para (1744-1809) – vicar foraneu greco-catolic al Năsăudului;
Moise Panga (1804-1866) – învățător, publicist;
Iacob Mureșianu (1812-1887) – profesor, publicist;

⁹Ibidem, p. 22.

¹⁰Ibidem, p. 26.

¹¹I. Lumperdean, *art. cit.*, p. 145.

¹²Oana-Ramona Ilovan, *Țara Năsăudului. Studiu de geografie regională*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009, p. 80.

¹³Virgil Șotropa, Alexandru Ciplea, *Năsăudul*, Ed. Cultura Națională, București, 1924, p. 31.

¹⁴Vezi în acest sens lucrarea lui Iuliu Moșil, *Figuri grănicerești năsădene*, Năsăud, 1937, pp. 9-265.

¹⁵Iuliu Cosma, Maxim Pop, Nicolae Sabău, *op. cit.*, p. 6.

Florian Porcius (1816-1906) – botanist;

Grigore Silași (1836-1897) – lingvist, membru de onoare al Academiei Române;

Grigore Moisil – vicar Greco-catolic al Năsăudului;

Ioan Marian (1786-1846) – protopop unit al Năsăudului;

Macedon Pop (1809-1873) – vicar foraneu, protopop unit al Năsăudului.

Prin vizitele efectuate de împăratul Iosif al II-lea în Transilvania la sfârșitul secolului al XVIII-lea (1783; 1786), românii din satele militarizate au înțeles că autoritățile vieneze îi respectă, iar salutul împăratului *Virtus Romana Rediviva* a însemnat pentru români, așa după cum susțin unii istorici, „construirea identității românești diferită de alteritatea maghiară transilvană”¹⁶. Celălalt cunoscut salut, *Salve Parva Nepos Romuli*, a reprezentat respectul monarhilor austrieci considerați ca „împărați ai românilor”¹⁷ pentru această populație a imperiului, iar pentru românii ardeleni în special, a însemnat faptul că a-și iubi patria înseamnă „a-l iubi pe împăratul”¹⁸.

Desființarea instituției militare de graniță transilvănene a avut loc în baza hotărârii din 22 ianuarie 1851 și a fost o consecință a evenimentelor din anii 1848-1849. Desființarea regimentului a atras după sine nemulțumirea românilor. Regimentul II de graniță năsăudean a fost transformat în Regimentul de linie numărul 50, cu garnizoana la Alba-Iulia, iar românii au fost deposezați de armele avute în dotare. Românii au apărut integritatea monarhiei austriece în timpul evenimentelor din anii 1849-1849 și de aceea a fost greu pentru ei să înțeleagă hotărârea curții vieneze. Teama autorităților vieneze a fost aceea că revoluția a aprins în rândul românilor sentimentul de identitate națională, iar aceștia, mai devreme sau mai târziu se vor răscula și vor dori alcătuirea unui stat propriu.

În concluzie menționăm faptul că afirmarea identității românești s-a manifestat tot mai accentuat spre mijlocul secolului al XIX-lea, iar după evenimentele din anii 1848-49, regimentul grăniceresc năsăudean nu a mai funcționat pentru multă vreme datorită faptului că românii au fost percepuți ca un pericol pentru autoritățile austriece, în cazul în care întreaga națiune română „s-ar deștepta” și ar începe să își ceară drepturile sale.

În perioada graniței militare, locuitorilor români li s-a indus un puternic sentiment al apartenenței la o entitate socio-culturală deosebită, cea a formațiunii militare existente; după anul 1851 comunele aparținătoare fostului regiment au făcut toate eforturile pentru menținerea unității lor și pentru susținerea culturii.

BIBLIOGRAFIE

Cosma, Iuliu, Pop, Maxim, Sabău, Nicolae, *Prin Țara Năsăudului*, Ed. Stadion, București, 1971.

Ilovan, Oana-Ramona, *Țara Năsăudului. Studiu de geografie regională*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009.

Maior, Liviu, *Habsburgi și români. De la loialitatea dinastică la identitate națională*, Ed. Enciclopedică, București, 2006.

Moisil, Iuliu, *Figuri grănicerești năsăudene*, Editura din Năsăud, 1937.

Murgescu, Mirela-Luminița (coord.), *Identități colective și identitate națională. Percepții asupra identității în lumea medievală și modernă*, Ed. Universității din București, București, 2000.

Nicoară, Simona, *Istoria și miturile*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2006.

Nicoară, Simona, *Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2002.

Păiuș, Liviu, *Istoricul Ținutului grăniceresc al Năsăudului (manuscrisul lui Florian Porcius)*, Ed. Napoca Star, Cluj-Napoca, 2005.

Tap, Pierre, (coord.), *Identités collectives et changements sociaux*, Ed. Privat, Toulouse, 1980.

Pop, Ioan, *Istoria Regimentului II românesc de graniță de la Năsăud 1762-1851*, Ed. Ardealul, 1957.

Șotropa, Virgil, Ciplea, Alexandru, *Năsăudul*, Ed. Cultura Națională, București, 1924.

¹⁶Simona Nicoară, *Istoria și miturile*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2006, p. 171.

¹⁷Liviu Maior, *Habsburgi și români. De la loialitatea dinastică la identitate națională*, Ed. Enciclopedică, București, 2006, p. 17.

¹⁸Simona Nicoară, *Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2002, p. 148.

Sedentarizarea rromilor din România. Măsurile regimului comunist de înlăturare a fenomenului nomad

Oana BURCEA*

Measures to sedentarize the nomadic Roma were taken starting from the time of Maria Theresa (1740 - 1780) and of Joseph II (1780 - 1790), emperors of the Habsburg Empire, reaching the highest point along with the policies of the communist regime in Romania, which aimed at stopping the nomadic phenomenon.

During the interwar period, the assimilation policies of the authorities succeeded to integrate the Roma population to a certain extent, namely that part who did not practise nomadism. The nomads travelled with their products throughout the country seasonally and they could stay at the periphery of a village for eight days.

In accordance with the directives of the Communist Party's leaders, the National Commission for Demography, the Committee for the Issues of the People's Council, the Ministry of Education, the Ministry of Labour, the Ministry of Health, the Ministry of Internal Affairs and the General Prosecution carried out a Study on the socio-economic situation of the Roma population in our country. The date of the study is the 27th December 1977.

In consequence of this study, some village authorities gave the "local" nomadic Roma some plots of lands on which to build their houses, at the same time drawing them to work in the agricultural production co-operatives.

Another document is the 1978 Information regarding some issues faced by the Roma population in our country. Here we can find statistic data regarding nomads and their houses' number of dwellers.

In their oral history, the ex-nomads claim either that the local authorities were the ones who moved them into houses, or that people from the villages wanted them to be settled, while a third variant is that they themselves were tired of travelling and living in tents, exposed to cold weather and always on the run.

Our paper will refer to these two documents, in straight relation to the memories of some former nomads¹.

Keywords: communist regime, sedentarisation, rroma people, nomadism

Cuvinte cheie: regim comunist, sedentarizare, rromi, nomadism

O dată cu depășirea momentului 1989, în România au început să apară o serie de lucrări despre rromi din domenii precum istorie, etnografie, antropologie, educație sau sociologie. În pofida faptului că multe dintre aceste studii dezbat situații contemporane în care întâlnim această minoritate etnică, cei mai mulți dintre noi încă au imaginea exotică a rromului nomad, cel ce călătorește de primăvara până toamna cu căruța încărcată cu cortul din pături de lână. Totuși, peisajul locativ s-a schimbat, a evoluat în ultimii patruzeci de ani, unii rromi ajungând să aibă case de o valoare net superioară populației majoritare.

Cum s-a petrecut trecerea de la viața nomadă la fixarea de un loc stabil vom afla din această lucrare unde se vor prezenta dispozițiile trasate de diferite organisme de conducere în ceea ce privește sedentarizarea rromilor, modul în care s-au realizat și stadiul în care ne aflăm astăzi.

Măsuri de sedentarizare a rromilor nomazi au existat încă de pe vremea Mariei Terezia (1740-1780) și a lui Iosif al II-lea (1780-1790), împărați ai Imperiului Habsburgic, culminând cu măsurile regimului comunist din România de a înlătura fenomenul nomad. Printre interdicțiile promulgate de cei doi amintim: interzicerea de a deține cai sau căruțe, lepădarea de limba rromani, de port și de ocupațiile tradiționale, fiind numiți „unguri noi” sau „țărani noi”.

După eliberarea rromilor din robie, aceștia au rămas pe mai departe sedentari sau nomazi², cei care au lucrat pe moșia stăpânilor au continuat să facă ceea ce au lucrat toată viața, nereușind să adopte

*muzeograf, Complexul Național Muzeal ASTRA; e-mail: oana.burcea@muzeulastra.com

¹Traducere în limba engleză: Oana Burcea, corecturi Simona Voica.

²Sărău, Gheorghe, *Rromii. Incursiune în istoria și limba lor*, București, Editura Sigma, 2008, p. 76.

un nou mod de viață, iar celor ce le-a fost permisă peregrinarea de tip ocupațional, au dus mai departe acest obicei. S-au pomenit pe neașteptate cu o nouă viață, în care erau stăpâni pe persoana și pe timpul lor, nu mai erau controlați și supuși la biruri.

Politici de asimilare. Perioada interbelică

În perioada dintre cele două războaie mondiale, politicile de asimilare ale autorităților au reușit să integreze parțial sau total populația rromă, acea parte din populație care nu practica nomadismul. Nomazii se aflau într-o continuă deplasare prin țară pentru a-și practica meseriile, însă și pentru aceștia au existat măsuri de reducere a mobilității precum atribuirea de terenuri, interdicția de a circula fără autorizație sau dreptul de a staționa mai mult de câteva zile într-un loc.

Cât despre nomazi: „corturarii” sau lăieții, erau puțini și în continuă scădere, însă deplasările lor continue și atracția pe care o exercita pitorescul lor îi făcea să pară mai numeroși. Ei nu erau integrați defel comunităților rurale sau urbane. Se deplasau sezonier prin țară, practicându-și meșteșugurile. (...) Poposirea corturilor la marginea unui sat se putea face numai cu acceptul autorităților locale. (...) li se acordă dreptul de a putea poposi câte 8 zile într-un loc. Din 1934 s-a interzis circulația țiganilor nomazi (sau meseriași) prin țară fără autorizații eliberate de Inspectoratul General al Jandarmeriei. (...) Au existat comune unde autoritățile au pus la dispoziția țiganilor de cort „localnici” terenuri pentru a-și construi case. (...) Corturarii au cumpărat case în sat, devenind astfel, de drept, locuitori ai comunei respective. Însă, nu au renunțat complet la modul lor de viață”⁴.

1933 a fost anul în care două mari forme de organizare ale rromilor au luat naștere: Asociația generală a țiganilor din România, condusă de Calinic I. Pop Șerboianu și Uniunea generală a rromilor, condusă inițial de Gheorghe Lăzureanu-Lăzurică, ulterior de Gheorghe Niculescu. Ambele, atât Asociația cât și Uniunea, au avut prevăzute ca obiective împroprietărirea și ajutorarea materială a rromilor, construcția de locuințe, repartizarea de terenuri pentru ridicarea unor case⁵. Prevederi de eliminare a nomadismului au existat dinspre ambele părți, atât din partea autorităților locale, cât și din partea rromilor înșiși, constituiți în asociații.

După cel de-al doilea război mondial, rromii nu se mai regăsesc în actele oficiale, până în anul 1989 ei fiind considerați o „naționalitate conlocuitoare”, nu o minoritate națională precum cea a maghiarilor și a germanilor. Cu alte cuvinte, rromii erau considerați acele minorități etnice provenite din alte popoare (fără națiune europeană și stat european), niște „grupuri etnice străine care s-au așezat și locuiesc împreună cu românii întemeietori ai patriei”⁶.

După 1948 „țigani” nu mai apar în actele oficiale cu caracter politic”⁷.

Nomazi, fotografie din colecția
Muzeului ASTRA
(Emil Sigerus datare 1897-1907)

Nomads, photo from
ASTRA Museum's archive
(Emil Sigerus dating 1897-1907)

³Corturari=neam de rromi din sudul Transilvaniei ce a locuit în cort până în anii 1980.

⁴Achim, Viorel, *Țigani în istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 126-127.

⁵Amza, Tudor dr., *Țigani, necunoscuții de lângă noi*, București, Editura Atlas-Lex, 1996, p. 53-56.

⁶Stoenescu, Alex Mihai, *Țigani din Europa și din România. Studiu imagologic*, București, Editura Rao, 2015, p. 423-424, 426.

⁷Achim, Viorel, *op. cit.*, p. 154.

Instaurarea guvernului comunist, a adus mai multe transformări în rândul rromilor: până în anul 1989 nu au fost recunoscuți ca minoritate națională, de aici și lipsa cvasi totală din recensămintele populației din anii 1956, 1966 și 1977, înscrierea în colective, „pentru a le reduce mobilitatea, în anii '50 li se confiscă multora caii și căruțele”⁸, măsuri pentru stoparea peregrinării, iar în Transilvania au fost mutați în casele părăsite de sașii care au emigrat în Germania, ocupațiile tradiționale nu mai aveau mare căutare o dată cu industrializarea.

O măsură aspră a regimului comunist a fost aceea de a îi așeza pe nomazi în locuințe stabile, de unde avem o serie de mărturii orale. Corturarii intervievați despre acest moment au amintiri romantice: „Părinții s-au hotărât să renunțe la corturi și tot pe locul corturilor și-au făcut căsuțe de pământ. Primarul din sat a venit la tata <Voi nu vreți să vă faceți adăposturi, tot în corturi vreți să trăiți, să vă instalați și voi.> <Ba da!> Și s-a dus la pădurar (n.a. primarul) și i-a spus să îi lase să își ia lemne, ce vor ei să taie. Au făcut căsuțe din pământ, cât o cameră de mari. Patru stâlpi și pe mijloc puneau câte un stâlp, unde lăsa ușa puneau doi, unde puneau ferestre, tot doi. Se băteau pe o parte și pe alta calindrele, prăjinile de carpen, făceau bulgări de pământ și le umpleau. Pământ ud amestecat cu pleavă sau cu paie, frământat cu sapa. Căsuțele erau acoperite cu trestie, cu stuf. Aveam lampă, lămpaș cu gaz. Mai încoace s-au acoperit cu pânză de cătran”⁹. Intervalul de timp la care se face referire este cel al anilor cuprinși între 1960 și 1970.

Clopotar Petru, Ighișu Vechi, județul Sibiu, 2016

Clopotar Petru, Ighișu Vechi, Sibiu county, 2016

Conducerea Partidului Comunist Român a avut mai multe încercări de a limita numărul rromilor ce călătoreau în șatră, efectuând o serie de mutări, stabiliri ale acestora în diferite localități. Pentru cei care nu se încadrau în normele de comportament și de integrare, au fost aplicate sancțiuni. Dovadă este articolul 1 al decretului 153/1970¹⁰, care prevedea că oricine nu avea serviciu, „cine tindea la practicarea unui mod de viață parazitar”, era considerat un infractor. Pentru legarea lor de un loc, le-au fost distribuite locuințe abandonate sau ei înșiși și-au ridicat case din chirpici și pământ, cu toate

⁸Pons, Emmanuelle, *Țiganii din România, o minoritate în tranziție*, București, Editura Compania, 1999, p. 35.

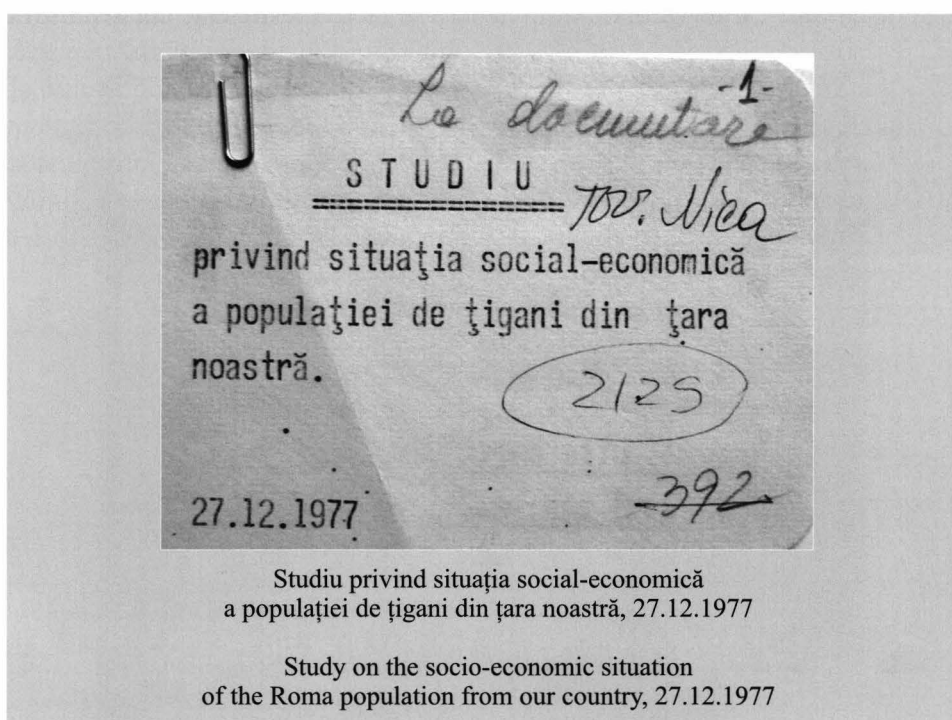
⁹Informator Clopotar Petre, Ighișu Vechi, jud. Sibiu, născut în 1951.

¹⁰Decret nr. 153 din 24 martie 1970 pentru stabilirea și sancționarea unor contravenții privind regulile de conviețuire socială, ordinea și liniștea publică.

acestea existând voci care susțin că au preferat să folosească în continuare cortul ca adăpost, iar casa să fie loc pentru animale¹¹.

Printre cei care s-au născut și au locuit la cort se numără și căldărarii veniți din județele Gorj și Vâlcea, stabiliți în Sibiu la sfârșitul anilor 1960. Aceștia, chiar dacă provin din altă zonă istorică și geografică, au tradiții asemănătoare cu cele ale corturarilor din județele Sibiu și Brașov. Iulian Rădulescu, căldărar cu studii superioare de management și inginerie economică, spune: „Statul ne-a dat teren, fiecare și-a făcut casă unde a vrut. Case ne-am făcut prin anii 1965-1970. Rromii nu puteau lucra la cazane înăuntrul casei, cuprul emană un miros, sulfat de cupru, care e toxic. Deci, trebuiau să lucreze în aer liber. Instalau cortul în curte, în loc de atelier lucrau în cort. Mai dormeau și în cortul instalat în curte, în condițiile în care aveau casă”¹².

Conform indicațiilor conducerii partidului comunist, Comisia Națională de Demografie, Comitetul pentru Problemele Consiliilor Populare, Ministerul Educației și Învățământului, Ministerul Muncii, Ministerul Sănătății, Ministerul de Interne și Procuratura Generală au efectuat un *Studiu privind situația social-economică a populației de țigani din țara noastră*¹³. Studiul poartă data de 27.12.1977 sau pe scurt Studiul 1977 și are un număr de 18 file.

Studiu privind situația social-economică
a populației de țigani din țara noastră, 27.12.1977

Study on the socio-economic situation
of the Roma population from our country, 27.12.1977

Potrivit acestui studiu „unele consilii populare au atribuit îndeosebi țiganilor nomazi și seminomazi, terenuri pentru locuințe, i-au ajutat să își construiască case de locuit, în același timp atrăgându-i să lucreze în cooperativele agricole de producție”¹⁴.

Măsurile referitoare la eradicarea fenomenului nomad și seminomad în rândul populației de rromi constau în „înregistrarea și inventarierea țiganilor nomazi și seminomazi, trimiterea în localitățile de proveniență a țiganilor care peregrinează prin țară sau care nu sunt încadrați în muncă, interzicerea deplasării cu căruțe și animale între diferite zone ale țării, atribuirea de terenuri pentru construcții de locuințe, acordarea de materiale necesare ori locuințe din fondul de stat. Totodată, să se ia măsuri pentru demolarea locuințelor insalubre”¹⁵.

În alt document, *Informarea privind unele probleme pe care le ridică populația de țigani din*

¹¹ Amza, Tudor dr., *op.cit.*, p. 63.

¹² Informator Rădulescu Iulian, autointitulat „Împăratul rromilor”, Sibiu, născut în 1938.

¹³ *** Studiu privind situația social-economică a populației de țigani din țara noastră. 27.12.1977 Sursa: https://www.militiaspirituala.ro/fileadmin/documente/doc.pdf.poze.documente_inedite/tiganiada-_1977.pdf

¹⁴ Studiul 1977, p. 2.

¹⁵ Studiul 1977, p. 6-7.

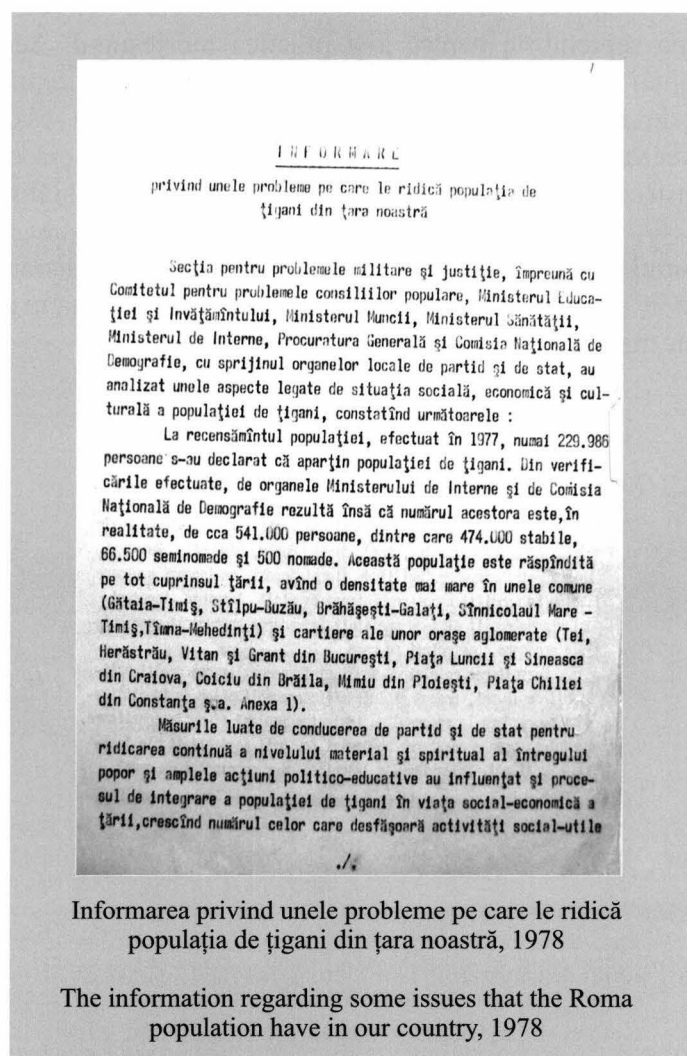
țara noastră¹⁶ din anul 1978, pe scurt Informarea 1978, găsim date precum „în ultimele luni ale anului 1977 au fost găsiți 5.512 țigani nomazi și seminomazi cu manifestări contrare regulilor de conviețuire socială și care duceau un mod de viață parazitar, 1.663 au fost stabiliți în zone mai puțin populate”.

Nicolae Ceaușescu, secretar general al partidului, la teleconferința din 4 noiembrie 1977, a dat indicații în ceea ce privește înlăturarea fenomenului nomad în rândul populației de țigani și interzicerea deplasării pe teritoriul țării fără autorizație¹⁷.

„Politicile de sedentarizare întreprinse în România au avut rezultatele cele mai slabe, unde, în anul 1977 la recensământul oficial erau declarați 66.500 rromi nomazi și unde modelul nomadismului sezonier a supraviețuit până astăzi în unele grupuri de rromi”¹⁸ (trad. noastră).

Programul de sistematizare a localităților a fost făcut la nivel național și cuprindea și populația rromilor, au dispărut cartiere și zone insalubre, a determinat integrarea socială mai rapidă¹⁹.

Această Informare nu face altceva decât să repete ceea ce era scris în Studiul 1977 și în unele cazuri, cum s-au implementat măsurile propuse și în ce situație au fost găsiți rromii. Rromii care au acceptat să participe la educația în școli, au fost primii care au fost integrați și a crescut gradul de căsătorii legale și adoptarea modelului populației majoritare. În același timp se fac referiri la numărul rromilor nomazi și a condițiilor insalubre în care locuiesc.

¹⁶*** Informare privind unele probleme pe care le ridică populația de țigani din țara noastră, 1978? Sursa: https://www.militiaspirituala.ro/fileadmin/documente/doc.pdf.poze.documente_inedite/tiganiada-_1978.pdf

¹⁷Informarea 1978, p. 9.

¹⁸*** Factsheets on Roma History. State policies under communism. Project Education of Roma children in Europe. Council of Europe.

¹⁹Informarea 1978, p. 2.

În istoria orală, foștii nomazi spun că primăriile i-au mutat în case, oamenii din sate i-au dorit pe lângă ei, să aibă casa lor sau a treia opinie, că ei înșiși erau obosiți de neîncetatele călătorii. O părere a unui căldărar, cu referire la motivele pentru care rromii au fost mutați în case: „Motivul a fost de a-i localiza pe rromi și de a smulge de la ei posibilitatea lor bancară, materială, de a se folosi de ei ca unealtă”²⁰. Afirmatie logică de altfel, în ce alt mod se pot supune niște oameni la taxe, impozite, dacă ei umblă dintr-un sat în altul? Din interviurile avute cu foștii nomazi rezultă că niciunul nu a știut de planul riguros întocmit de conducerea vremii.

Raportul întocmit în 1983 de Secția de Propagandă a Comitetului Central al P.C.R. se referă la măsurile de sedentarizare a nomazilor întreprinse în acei ani, când autoritățile le-au pus la dispoziție terenul sau le-a dat ajutor la procurarea de materiale de construcție și la construirea caselor. Raportul conține o „Platformă de măsuri cu privire la încadrarea în muncă și integrarea socială a țișanilor” – una dintre măsuri a fost înregistrarea și sedentarizarea populației țișănești²¹.

Astăzi se mai poate vorbi de nomadism?

În zilele noastre, încă întâlnim rromi care practică seminomadismul pentru necesități economice. Avem exemplul județului Călărași, unde familii întregi merg cu cortul în comunele învecinate pentru a confecționa și repara cazane sau chiar colectează fier vechi. Ei locuiesc în cort din luna aprilie până în luna septembrie pentru a-și practica meșteșugul. Acest seminomadism este practicat în ciuda existenței unei case, în localitatea de domiciliu. În comuna Sărulești din județul Călărași locuiesc zeci de familii de căldărari, unele dintre acestea câștigându-și existența cu confecționarea și repararea vaselor din aluminiu sau inox, ocupație sezonieră, ei părăsindu-și locuințele mai multe luni pe an pentru continuarea tradiției căldărarilor nomazi, dar și fiindcă nu au altă soluție de câștig.

Înțelegem că neamul rromilor care a practicat cel mai mult nomadismul este cel al căldărarilor, atât în Transilvania cât și în Țara Românească și în Moldova. De la căruța în care își transportau toată averea au evoluat la casele maiestuoase cu etaj din ziua de astăzi.

Familii de căldărari în Dor Mărunt, județul Călărași, 2014

Kalderash families Dor Mărunt, Călărași county, 2014

²⁰ Informator Rădulescu Iulian.

²¹ Achim, Viorel, *op. cit.*, p. 159-160.

BIBLIOGRAFIE

*** Decret nr. 153 din 24 martie 1970 pentru stabilirea și sancționarea unor contravenții privind regulile de conviețuire socială, ordinea și liniștea publică. Sursa <http://www.legex.ro/Decretul-153-1970-454.aspx>

*** Factsheets on Roma History. State policies under communism. Project Education of Roma children in Europe. Council of Europe

*** Studiu privind situația social-economică a populației de țigani din țara noastră. 27.12.1977
Sursa: https://www.militiaspirituala.ro/fileadmin/documente/doc.pdf.poze.documente_inedite/tiganiada-_1977.pdf

*** Informare privind unele probleme pe care le ridică populația de țigani din țara noastră, 1978? Sursa: https://www.militiaspirituala.ro/fileadmin/documente/doc.pdf.poze.documente_inedite/tiganiada-_1978.pdf

Achim, Viorel, *Țigani în istoria României* București, Editura Enciclopedică, 1998.

Amza, Tudor dr., *Țigani, necunoscuții de lângă noi*, București, Editura Atlas-Lex, 1996.

Merfea, Mihai, *Cultură și civilizație romani*, București, Editura Didactică și pedagogică, 1998.

Petcuț, Petre, *Istoria și tradițiile minorității rromani: manual pentru clasele VI-VII*, București, Editura Sigma, 2005.

Pons, Emmanuelle, *Țigani din România, o minoritate în tranziție*, București, Editura Compania, 1999.

Sarău, Gheorghe, *Rromii. Incursiune în istoria și limba lor*, București, Editura Sigma, 2008.

Stoenescu, Alex Mihai, *Țigani din Europa și din România. Studiu imagologic*, București, Editura Rao, 2015.

Informatori

Clopotar Petre, zis și Tonuț, născut în 1951, din Ighișu Vechi, județul Sibiu, interviu din anul 2012

Rădulescu Iulian, autointitulat „Împăratul rromilor”, născut în 1938, din Sibiu, interviu din anul 2016

We start, through this study, the research of some architectural monuments which have not benefited at all of the well deserved attention. This buildings are located, in most of the cases, around the fortified churches belonging to the Saxons, and maybe this is the reason why this houses have not been an attraction for the researchers ortourists.

All the attention was captured by the fortified monuments, much older and, why not, more imopasant. For the future, we believe that it is necessary the implementation of a research program, focused on the current situation of this parish houses and the on ways how they can be used taking into account various aspects as economical, cultural, touristic etc.

Keywords: Transylvania, Sibiu county, parish houses, fortified churches, forgotten monuments

Cuvinte cheie: Transilvania, județul Sibiu, case parohiale, biserici fortificate, monumente părăsite

Introducere și stadiul cercetărilor

Pornim, prin intermediul acestui studiu, în cercetarea unor monumente de arhitectură care, credem, nu au beneficiat nicidecum de atenția binemeritată. Aflate, de cele mai multe ori în imediata apropiere a bisericilor fortificate aparținând sașilor, aceste case nu au trezit, decât foarte rar, interesul cercetătorilor sau al turiștilor. Toată atenția acestora a fost captată, așa cum era de așteptat, de către monumentele fortificate, mult mai vechi și, de ce nu, mult mai impunătoare. Despre unele clădiri am mai amintit tangențial în rezultatele anterioare, publicate, ale cercetărilor noastre¹.

Pentru că am adus în discuție vechimea construcțiilor, trebuie menționat faptul că acestea nu sunt comparabile cu edificiile de cult, chiar dacă, în anumite locații acestea pot coborî, în privința datării, în decursul a câtorva secole bune. Pentru comunitățile săsești au fost prioritare bisericile fortificate care îndeplineau multiple roluri: de cult, de apărare, de depozitare etc. Bineînțeles, preotul paroh era figura centrală a acestor comunități, astfel că atenția concentrată asupra spațiului de locuit al acestuia era una importantă. În sprijinul acestei afirmații putem aduce multiple elemente cum sunt: amplasarea centrală a imobilului, mărimea acestuia, calitatea materialelor de construcție folosite etc. Mai mult decât atât, casa parohială a fost, odată cu apariția noilor facilități, prima înzestrată cu inovații moderne: curent electric, gaz etc.

După ce atacurile străine s-au rărit sau chiar au dispărut, în deceniile mai apropiate de timpurile noastre, locuința preotului a îndeplinit, la rândul-i și alte roluri, pe lângă cel de spațiu de locuit: birou parohial, depozit pentru obiectele de cult mai importante (potire, patene etc.), bibliotecă, arhivă etc. Era astfel imperios necesar ca imobilul să beneficieze de suficiente încăperi pentru a îndeplini cu succes toate aceste funcții. Se înregistrează așadar, începând cu secolul al 19-lea, numeroase acțiuni de lărgire a acestor clădiri, survenite prin prisma timpurilor relativ liniștite, de bunăstare a comunităților săsești. Tot acum sunt construite și alte imobile date spre uz unor membri ai comunității: casa capelanului, casa clopotarului etc. De multe ori sunt refolosite, în acest scop, o parte din construcțiile aparținând fortificațiilor bisericilor cum este cazul celor de la Cincșor ori Brădeni. În anii recentă există un trend pentru (re)organizarea acestor spații, unele dintre ele fiind transformate în spații de cazare².

Ar fi imposibil, în doar câteva pagini, să tratăm toate aspectele referitoare la istoria, funcția, starea de conservare etc. a acestor imobile. Prin intermediul acestei analize dorim să atragem atenția asupra acestor construcții, importante pentru mediul transilvănean, acesta putând fi considerat un studiu introductiv. La fel ca și în cazul bisericilor fortificate s-ar impune cu prisosință o cercetare de

*doctor; muzeograf, Complexul Național Muzeal ASTRA; e-mail: cosmingnt@gmail.com

¹v. Ioan-Cosmin Ignat, *Biserica fortificată din Nou/Neudorf (jud. Sibiu). Declinul unui monument*, în Revista Transilvania, nr. 4, 2014, p. 42-53; Ioan-Cosmin Ignat, *Un monument mai puțin cunoscut al Sibiului: biserica fortificată din Gușterița*, în Buletinul Cercului de Medievistică „Radu Popa”, vol. VIII-XI, 2009-2012, p. 57-64.

²http://www.biserici-fortificate.com/locations/biertan_birthealm/4/2/ [20.09.2016];

<http://www.kirchenburgen.eu/?n=churchcastle-info&lang=ro> [20.09.2016]; <https://povestisasesti.com/2014/10/25/casa-de-oaspeti-de-la-cincsor-dintre-cele-mai-frumoase-locuri-de-vacanta-din-romania/> [20.09.2016].

teren și crearea unei baze de date care să conțină informațiile, măcar succinte, referitoare la acestea. Trebuie realizată, și aici, o diferențiere între mediul urban și cel rural. Casele parohiale din orașele săsești, localizate, de obicei chiar în centrul acestora, au beneficiat de ample restaurări, fiind puse în valoare de către membrii comunităților săsești. Casele parohiale din mediul rural nu au constituit puncte de atracție, nici pentru cercetători, nici pentru vizitatori, ultima categorie ignorând aceste construcții pentru simplul motiv că acestea nu sunt declarate obiective turistice, drept urmare nici nu este posibilă vizitarea lor. Credem că trebuie, de asemenea, realizată o clasificare a acestor case având la bază criterii cum sunt: vechimea acestora, aria de răspândire, stare de conservare etc. Totodată, milităm pentru redactarea a cât mai multor studii de specialitate care să trateze acest subiect, fapt care ar fi spre beneficiul acestor monumente.

În spațiul central european au apărut deja o serie de lucrări care tratează acest subiect³. Referiri la istoria unora dintre casele parohiale putem regăsi în unele monografii dedicate localităților săsești⁴. Însă nu toate localitățile transilvane au beneficiat de astfel de monografii, astfel rămân neacoperite, din punct de vedere al cercetării, o multitudine de monumente valoroase din punct de vedere istoric și arhitectural. Credem că o lucrare care să reunească toate informațiile referitoare la casele parohiale aparținând sașilor din Transilvania ar fi extrem de utilă și interesantă. Din informațiile pe care le avem la dispoziție, unele inițiative recente⁵ în acest sens sunt în plină desfășurare.

Studii de caz

După cum aminteam anterior casele parohiale ale sașilor, deși sunt monumente care pot fi datate, câteodată, anterior bisericilor⁶, nu au beneficiat de atenția cercetătorilor. Cele mai multe dintre acestea se găsesc, așa cum este de așteptat în spațiul rural; cele din spațiul urban sunt mult mai impunătoare și mai bogat decorate decât primele. Cele mai multe au fost renovate în secolul al 19-lea sau au fost construite în această perioadă. Există foarte puține case construite în secolul al 20-lea, sau în prima jumătate a acestui secol. Deja după cel de-al doilea război mondial multe dintre aceste case se găseau într-o stare mediocră de conservare, iar în zilele noastre, deocamdată, nu se pune problema renovării lor.

Casa parohială a servit, în primul rând, ca și locuință pentru preotul paroh și familia acestuia. De asemenea, este cunoscut faptul că în acest imobil, preotul își avea și biroul parohial unde îi primea pe oaspeții de seamă și nu numai. În Gușterița, fost sat săsesc și actual cartier al Sibiului se află și biroul preotului Johann Michael Ackner (1782-1862), cunoscut arheolog și teolog⁷. Datorită apropierii de Sibiu, în Gușterița am remarcat o serie de inițiative venite din partea parohiei evanghelice de aici, ajutată, bineînțeles de Consistoriul Districtual Evanghelic din Sibiu. Proiectele s-au materializat prin crearea unei serii de programe⁸ dar și prin deschidere unei școli cu predare în limba germană⁹. Unele dintre clădirile aparținând parohiei evanghelice din Gușterița au fost, spre deosebire de multe altele, renovate (fig.1).

³v. Holcsek Eszter, *Kísérlet egy népi lakóépület értékeinek megőrzésére*, în „Műemlék-Védelem”, 4.szám, 2010, p. 225-233.

⁴v. Heltau, *Geschichte und Kultur einer siebenbürgisch-sächsischen Gemeinschaft*, Druck und Verlagsgesellschaft Südwest mbH, Karlsruhe, 2002; *Aus der Vergangenheit und Gegenwart. Des königl. Freien Marktes Agnetheln*, Hermannstadt, Gedruht und in Kommission bei W. Krafft, 1900; Michael Glatz, *Henndorf im Wandel der Zeit. Ein siebenbürgisches Heimatbuch*, Herausgegeben und verlegt von Pfarrer Michael Seiverth, Bruck an der Leitha 1996, *Die Siebenbürger Sachsen Lexikon*, Kraft, 1993.

⁵v. <http://www.minerva-posdru.ro/CVuri/DOC/Liliana%20Daniela%20CAZACU.pdf>. [30.09.2016] Din cunoștințele noastre teza de doctorat a drd. Liliana Daniela Cazacu denumită „Case parohiale din Transilvania ale Bisericii Evanghelice C.A. din România” nu a fost încă susținută în ședință publică la Universitatea din Sibiu. De asemenea nu am putut urmări, în jurnalele/revistele de specialitate rezultatele preliminare ale acestei cercetări. Sperăm că aceste cercetări vor fi valorificate cât mai curând.

⁶Acest lucru este posibil întrucât au fost construite biserici noi, fiind dărmante cele vechi din cauza unor acțiuni care țin de fenomenele meteo sau alte motive.

⁷Volker Wollmann, *Johann Michael Ackner (1782-1862). Leben und Werk*, Cluj, Dacia 1982.

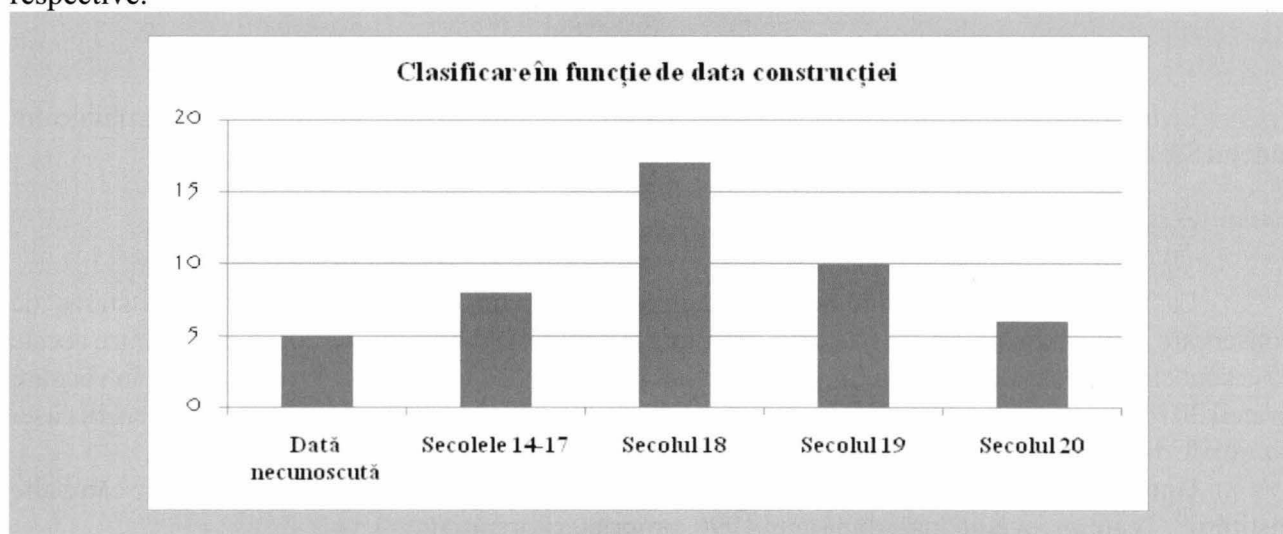
⁸Unul dintre aceste programe este numit Gușterița Verde – Centrul de Educație Nonformală pentru Mediu: <http://bisericaagusteritaverde.blogspot.ro/> [06.10.2016].

⁹Charlotte Dietrich Schule este un proiect ambițios al Consistoriului Evanghelic Sibiu, acest proiect fiind demarat începând cu anul 2016. Pentru detalii v. <http://www.charlotte-dietrich-schule.ro/index.php/ro-ro/> [06.10.2016].

De obicei casa parohială avea un număr mare de camere. Astfel, spațiile acestora sunt folosite uneori și ca spații de clase pentru elevi. Un astfel de caz l-am reperat la Cîsnădie (fig. 2), unde, la mijlocul secolului trecut la parter a locuit preotul paroh Gustav Kaestner, în camerele superioare desfășurându-se activități didactice¹⁰. Mențiunile referitoare la construcția unor noi anexe ale casei parohiale sunt numeroase, în unele scrieri, însă încep doar din secolul al XIX-lea¹¹. Construcțiile acestea au primit o utilizare diferită pe parcursul deceniilor scurse de la construcția acestora. La Cîsnădie, într-o astfel de construcție se păstrează o parte redusă a ceea ce însemna acum un deceniu arhiva parohiei evanghelice¹² de aici. Cea mai mare parte a fost transferată în cadrul Centrul de dialog și cultură Friedrich Teutsch al Bisericii Evanghelice C.A. din România, unde condițiile de păstrare și conservare sunt net superioare¹³. La fel se întâmplă și în cazul obiectelor mai importante aflate în patrimoniul parohiei evanghelice de aici¹⁴.

Tot casa parohială era locul unde se păstrau documentele, sigiliile, însemnele de comunitate ori alte elemente importante pentru locuitorii spațiului respectiv. Lada de biserică este una dintre aceste obiecte, fiind confecționată din lemn sau metal, în care era păstrată averea bisericii¹⁵. În apropierea Sibiului, case parohiale deosebit de interesante mai întâlnim la Roșia ori Șura Mare, doar prima fiind în zilele noastre locuită (fig. 3 și 4).

Pentru viitor credem că este necesar un program de cercetare¹⁶ privind situația actuală a caselor parohiale și cum pot fi acestea folosite avându-se în vedere diverse aspecte de ordin economic, cultural etc. Un astfel de program necesită, bineînțeles, o muncă de teren susținută, fiind necesară o echipă de specialiști care să depisteze aceste monumente, să le clasifice și să pună la dispoziția Bisericii ev.C.A. din România și a instituțiilor de cultură și administrative rezultatele acestor cercetări. Spațiile acestor case pot fi folosite în derularea unor acțiuni cultural-educative, programele acestea lipsind la ora actuală din spațiul rural transilvănean. Totodată, pot fi folosite și ca spații expoziționale unde poate fi ilustrată istoria regiunii și a localității, contribuindu-se astfel la păstrarea identității comunității respective.

¹⁰ Heltau. *Geschichte und Kultur einer siebenbürgisch-sächsischen Gemeinschaft*, Druck und Verlagsgesellschaft Südwest mbH, Karlsruhe, 2002, p. 233.

¹¹ În anul 1877 este menționată construcția unui nou hambar, propunerea fiind supusă analizei presbiterului, fiind aprobată. Totodată este contruită și o încăpere în care sunt depozitate uneltele agricole. v. Heltau. *Geschichte und Kultur einer siebenbürgisch-sächsischen Gemeinschaft*, Druck und Verlagsgesellschaft Südwest mbH, Karlsruhe, 2002, p. 234.

¹² Condițiile de păstrare a patrimoniului deosebit de important al bisericii evanghelice din Cîsnădie sunt excelente. Nu același lucru se poate spune și despre lucrările mai puțin importante depozitate într-un spațiu adiacent casei parohiale.

¹³ Pentru detalii v. <http://www.teutsch.ro/ro/arhiva-biblioteca/> [06.10.2016].

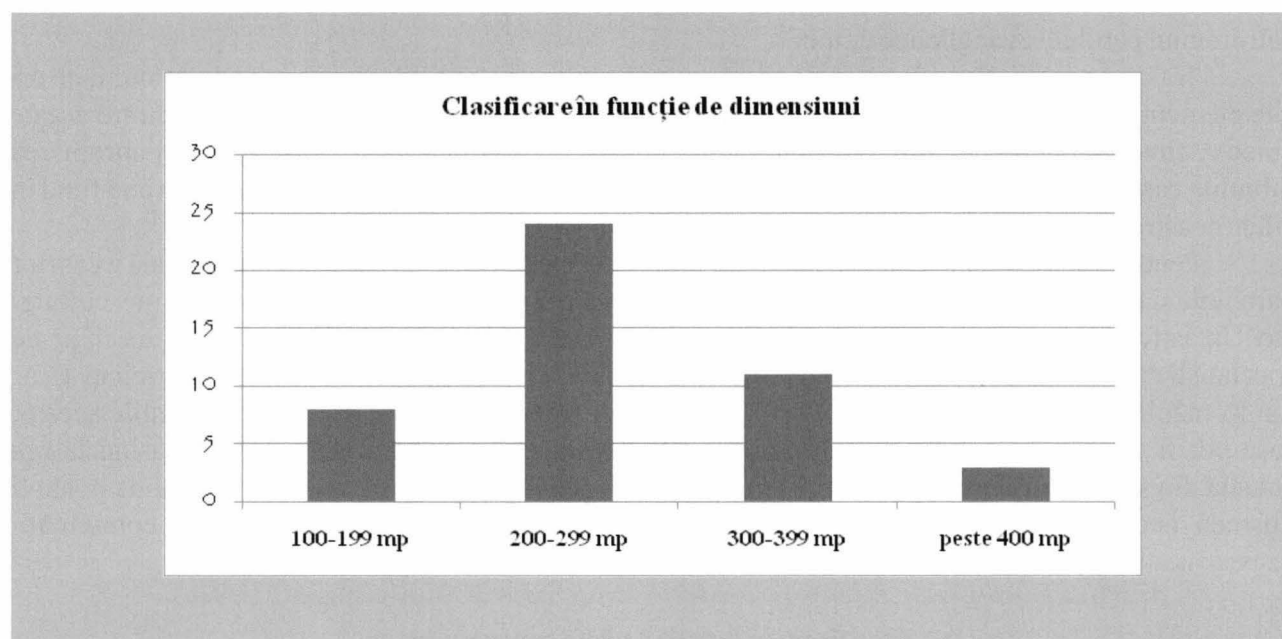
¹⁴ Maria Emilia Țiplic, Ioan Marian Țiplic, Ioan Cosmin Ignat, *Memorie și patrimoniu. Inventarul bisericii evanghelice din Cîsnădie (jud. Sibiu)*, în: „Avere, prestigiu și cultură material în surse patrimoniale. Inventare de averi din secolele XVI-XIX”, editor Dan Dumitru Iacob, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2015, p. 605-634.

¹⁵ De obicei aceasta era păstrată în sacristia bisericii însă, nu de puține ori o întâlnim în locuința preotului. v. Simona Malearov, *Lăzile săsești din Transilvania*, în „Cibinium 2015”, Sibiu, 2015, p. 94.

¹⁶ Un astfel de program a fost deja realizat, pentru bisericile săsești din sudul Transilvaniei, prin intermediul proiectului de cercetare SOUTH TRANSYLVANIAN MEDIEVAL MONUMENTS: PAST - PRESENT – FUTURE BETWEEN ARCHEOLOGY, HISTORY AND 3D MODELING. Pentru detalii vezi: <http://arhin.ro/index.php> [07.10.2016].

O mare parte a acestor imobile necesită astăzi importante lucrări de renovare. Acest lucru este cauzat de vechimea acestora dar și de lipsa de interes din ultimii, cel puțin 25 de ani. Majoritatea caselor parohiale au fost construite în secolele anterioare, cu precădere în secolele al 18-lea și al 19-lea, după cum se poate vedea în graficul de mai jos.

În privința dimensiunilor am constatat faptul că majoritatea caselor parohiale sunt foarte mari (făcând o comparație cu dimensiunile construcțiilor din zilele noastre). Totuși trebuie să avem în vedere că la calcularea dimensiunilor prezentate în tabelul de mai jos au fost luate în calcul și spațiile de depozitare, cum sunt pivnițele, precum și, în unele cazuri, unele dependințe. Totuși dimensiunile acestora trebuie corelat cu rolul îndeplinit de aceste construcții în cadrul comunităților.

La întocmirea graficelor de mai sus am luat în considerare un număr de 46 de case parohiale din județul Sibiu. Bineînțeles, numărul acestora este mult mai mare.

Concluzii

La momentul inventarierii acestor imobile, realizat în anul 1967¹⁷, referitor la starea de conservare, deja multe dintre acestea erau încadrate în categoria mediocră. Astăzi, o parte dintre aceste case sunt chiar nelocuite, elocvent fiind cazul casei parohiale de la Bruuiu care era chiar pusă în vânzare în anul 2014, negăsindu-și cumpărător la acea dată¹⁸. O astfel de inițiativă am întâlnit-o și în cazul casei parohiale din localitatea Chirpăr (fig. 5).

Unele case parohiale au fost, în perioada comunistă, confiscate sau au fost folosite de către alte instituții¹⁹. Toate au revenit, însă, după anul 1990, proprietarilor inițiali.

Se poate observa, în cazul unor case parohiale, că acestea sunt mai vechi decât biserica în sine. Un exemplu în acest sens îl constituie casa parohială din Amnaș, a cărei construcție este plasată cândva în secolul al 16-lea, iar biserica hală de aici este datată 1897-1898.

Casele parohiale sunt uitate astăzi, dacă este să judecăm după termenii moderni²⁰. O foarte bună soluție credem că ar fi transformarea celor mai importante clădiri în muzee locale putând fi foarte bine conectate cu personalități (preoți, conducători militari ori politici), chiar dacă acestea sunt de importanță secundară. O altă opțiune ar fi schimbarea destinației de folosire, clădirea putând fi folosită în scopuri educaționale ori pentru organizarea unor activități sociale.

¹⁷ v. Registrele Neicov.

¹⁸ Acest fapt a putut fi consemnat la fața locului de către autor, fiind menționat și de către curatorul bisericii din localitate.

¹⁹ Vezi cazul casei parohiale din localitatea Axente Sever care a fost folosită de Gostat, dar pentru care s-a plătit chirie.

²⁰ Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*, Timișoara, 2001.

Studiul acesta s-a concentrat pe analiza caselor parohiale. Însă atenția cercetătorilor trebuie îndreptată și asupra altor tipuri de clădiri vechi (cum sunt școlile) dar și asupra celor mai deosebite și valoroase imobile care au aparținut sașilor. După emigrarea unei părți importante a acestei comunități în Germania multe case au rămas nelocuite, degradându-se constant și câteodată iremediabil²¹. Credem că și ultimele sunt, de asemenea foarte importante. Direcția Județeană pentru Cultură și Patrimoniu Național Sibiu are un rol important în această ecuație, fiind necesară o implicare cât mai activă în campaniile de conștientizare a proprietarilor în legătură cu realizarea lucrărilor de renovare și restaurare. Complexul Național Muzeal ASTRA și-a asumat, de asemenea, un rol în păstrarea unora dintre aceste monumente²².

Am remarcat faptul că, deși se află în imediata apropiere a bisericii sau a fortificației acesteia, casa parohială nu este redată, decât în puține cazuri, în fotografiile (fig. 6) sau pe planurile realizate de istorici, arhitecți sau istorici de artă (fig. 7 și 8).

Scurtul repertoriu realizat în rândurile următoare conține exclusiv date referitoare la casa parohială, fără a aduce în discuție alte construcții. Bineînțeles că majoritatea acestor case erau și încă mai sunt înzestrate cu pivnițe, șuri, umbrare, magazine, bucătării de vară, cotețe etc. Numărul și mărimea acestora variază de la caz la caz. Propunem, de asemenea, realizarea unei hărți care să cuprindă toate casele parohiale aparținând comunităților de sași din Transilvania. Aceasta va coincide, cel mai probabil, cu cea a bisericilor fortificate/nefortificate unde sunt sau au fost localizate aceste comunități.

Scurt repertoriu al caselor parohiale din județul Sibiu

Nume localitate	Adresa	Alcătuire	Datare	Dimensiuni	Observații
Agnita	str. Nouă, nr. 14	Casă cu subsol, parter și etaj	1844	276 mp	
Alțâna	Alțâna, nr. 444	Casă	cca. 1700	300 mp	
Amnaș	Amnaș, nr. 49	Casă	sec. 16	333 mp	
Apoldu de Sus	Apoldu de Sus, nr. 165	Casă	1913	350 mp	
Apoș	Apoș, nr. 27	Casă cu subsol și parter	sec. 19	227 mp	
Avrig	str. 4 martie, nr. 14	Casă cu subsol și parter	sec. 18	267 mp	
Axente Sever	Str. Principală, nr. 309	Casă cu subsol și parter	sec. 17	318 mp	
Bârghiș	Apoș, nr. 84	Casă cu subsol și parter	1863	102 mp	
Biertan	Piața 1 Decembrie 1918, nr. 3	Casă cu subsol și parter	sec 14	703 mp	Inscripție pe casa parohială pe frontonul de vest: " <i>Sedes Episcopalis Augustanae Confesionis in Transylvania MDLXXII - MDCCCLXV II</i> ".

²¹Unele sate au fost pur și simplu părăsite, reprezentativ fiind cazul satului Gherdeal.
<https://povestisasesti.com/2014/08/30/gherdeal-satul-pustiu/> [04.10.2016].

²²Casa tradițională săsească, aparținând meșterilor prelucrători de paie din satul Cisnădioara, și reconstruită în Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA în anii 2015-2016, a fost donată de către d-na Frolich Rozina. Casa este datată în prima jumătate a secolului al 18-lea și ilustrează modul de viață a sașilor cisnădioreni aparținând clasei mijlocii.

Boian	str. Principală, nr. 69	Casă	sec. 18	256 mp	
Brad	Brad nr. 5	Casă cu subsol, parter și etaj	1709	168 mp	
Brateiu	str. Principală, nr. 33	Casa cu dependințe	1750	303 mp	
Brădeni	str. Principală, nr. 76	Casă	1900	365 mp	
Bruiu	Bruiu nr. 242	Casa cu subsol și parter	1765	263,51 mp	
Buzd	str. Principală, nr. 3	Casă cu subsol și parter	1850-1855	245 mp	
Cașolț	Cașolț, nr. 269	Casă	1890	263 mp	
Chirpăr	Chirpăr, nr. 43	Casă cu subsol și parter	1780	266 mp	
Cisnădie	str. Armata Roșie nr. 1	Casa cu dependințe	cca. 1500	322 mp	Pe partea de nord există o inscripție. Pe frontonul de vest, la 6 metri înălțime, se află o altă inscripție din care reiese că etajul a fost clădit între anii 1782-1783, în timpul preotului Johann Dietrich.
Cisnădioara	Cisnădioara, nr. 57	Casă cu subsol și parter	1770	237 mp	
Copșa Mare	Copșa Mare, nr. 238	Casă	1713	268 mp	
Copșa Mică	Copșa Mică, nr. 100	Casă	1809	174 mp	
Cristian	-	Casă cu etaj	cca. 1500	525 mp	
Daia	Daia, nr. 196	Casă cu subsol și parter	sec.18	273 mp	Reparată și mărită în 1900.
Dealul Frumos	Dealul Frumos, nr. 12	Casă cu subsol, parter și mansardă	sec. 16	256 mp	
Dobârca	Dobârca, nr. 202	Casă de locuit cu subsol și parter	1856	297 mp	
Gușterița	Sibiu, str. Podului, nr. 47	Casă cu subsol și parter	sec.18	295 mp	
Hamba	Hamba, nr. 50	Casă cu subsol, parter și etaj	1733	210 mp	

Hosman	Hosman, nr. 129	Casă cu subsol, parter și etaj	1780	212 mp	
Marpod	Marpod, nr. 338	Casă de locuit cu subsol și parter	1912	247 mp	
Merghindeal	Merghindeal, nr. 226	Casă cu subsol, parter și mansardă	1938	204 mp	Arhitect Albrich, Făgăraș maistru zidar curator Georg Wonner.
Miercurea Sibiului	Piața Republicii, nr. 219	Casă cu subsol și parter	1835	280 mp	
Movile	Movile, nr. 165	Parter și pivniță	1862	300 mp	
Nocrich	Nocrich, nr. 208	Casă cu subsol și parter	Diferite secole	152 mp	Reparată și mărită 1900
Nou	Nou, nr. 4	Casă cu subsol și parter	sec.18	300 mp	
Păuca	Păuca, nr. 172	Casă cu subsol și parter	1876	136 mp	
Roșia	Roșia, nr. 247	Casă cu parter	1762	283 mp	
Rusciori	Rusciori, nr. 96	Casă cu parter și etaj	1796	186 mp	
Stejărișu	Stejărișu, nr. 195	Casă	1906	380 mp	
Șeica Mare	?	Casă de locuit cu parter	Necunos cută.	350 mp	
Șelimbăr	Șelimbăr, nr. 285	Casă cu subsol, parter și etaj	Necunos cută	254 mp	
Șura Mare	str. Principală nr. 452	Casă cu subsol și parter	sec. 15	456 mp	
Șura Mică	Șura Mică, nr. 405	Casă cu subsol, parter și etaj	1925	248 mp	Maistru zidar Johann Leonbacher.
Turnișor	Sibiu, str. Zorile 62	Casă de locuit cu subsol, parter și etaj	sec. 13?	289 mp	Casa se sprijină de un deal, așa încât o parte e numai cu parter, iar alta cu etaj.
Țapu	Țapu, nr. 134	Casă cu subsol și parter	1967	120 mp	
Veseud	?	Casă cu subsol și parter	sec 18	221 mp	
Vurpăr	Vurpăr, nr. 3	Casă cu subsol, parter și etaj	Necunos cută	142 mp	

BIBLIOGRAFIE

- Banciu Emilia, Schopp Sofia, *Monografia comunei Alțina*, în manuscris la biblioteca Muzeului "Franz Binder", Sibiu, 1981.
- Fabini Hermann, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, Monumenta und AKSL, Hermannstadt-Heidelberg, vol. I 1998, vol. al II-lea 1999, vol al III-lea, 2002.
- Fabini Hermann, *Universul cetăților bisericești din Transilvania*, Sibiu, 2009.
- Fabritius Dancu Juliana, *Cetăți țărănești săsești din Transilvania*, în „Revista Transilvania”, Sibiu, 1983.
- Franke Arne, *Das wehrhafte Sachsenland Kirchenburgen im südlichen Siebenbürgen*, Postdam, 2007.
- Glatz Michael, *Henndorf im Wandel der Zeit. Ein siebenbürgisches Heimatbuch*, Herausgegeben und verlegt von Pfarrer Michael Seiverth, Bruck an der Leitha, 1996.
- Grall Martin, *Mergeln eine Gemeinde in Siebenbürgen und ihre sächsischen Einwohner*, Sedna-Verlag, 2008.
- Holcsek Eszter, *Kísérlet egy népi lakóépület értékeinek megőrzésére*, în „Műemlék-Védelem”, 4.szám, 2010, p. 225-233.
- Ignat Ioan-Cosmin, *Biserica fortificată din Nou/Neudorf (jud. Sibiu). Declinul unui monument*, în „Revista Transilvania”, nr. 4, 2014, p. 42-53.
- Ignat Ioan-Cosmin, *Un monument mai puțin cunoscut al Sibiului: biserica fortificată din Gușterița*, în Buletinul Cercului de Medievalistică „Radu Popa”, vol. VIII-XI, 2009-2012, p. 57-64.
- Letz Franz, *Siebenbürgisch sächsische Kirchenbürgen*, München, 1974.
- Luca Sabin Adrian, Pinter Zeno Karl, Georgescu Adrian, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu*, Sibiu, 2003.
- Malearov Simona, *Lăzile săsești din Transilvania*, în „Cibinium 2015”, Sibiu, 2015, p. 89-99.
- Ricoeur Paul, *Memoria, istoria, uitarea*, Timișoara, 2001.
- Rusu Vasile, *Românii din Marpod*, Schiță monografică, Sibiu, f.a.
- Schlichting Martin, 2 volume cu 108 desene în creion reprezentând cetăți bisericești săsești, Muzeul Brukenthal, Sibiu, f.d.
- Țiplic Maria Emilia, Țiplic Ioan Marian, Ignat Ioan Cosmin, *Memorie și patrimoniu. Inventarul bisericii evanghelice din Cislădie (jud. Sibiu)*, în „Avere, prestigiu și cultură material în surse patrimoniale. Inventare de averi din secolele XVI-XIX”, editor Dan Dumitru Iacob, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2015, p. 605-634.
- Wollmann Volker, *Johann Michael Ackner (1782-1862). Leben und Werk*, Cluj, 1982.
- ***, *Die Siebenbürger Sachsen Lexikon*, Kraft, 1993.
- ***, *Heltau. Geschichte und Kultur einer siebenbürgisch-sächsischen Gemeinschaft*, Druck und Verlagsgesellschaft Südwest mbH, Karlsruhe, 2002.
- Aus der Hergangenheit und Gegenwart. Des königl. Freien Marktes Agnetheln*, Hermannstadt, Gedruckt und in Kommission bei W. Krafft, 1900.
- Registrele Neicov, 1967.

Fig. 1. Casa parohială din Gușterița (Sibiu)

Parish house from Gușterița (Sibiu county)

Fig. 2. Casa parohială din Cîsnădie (județul Sibiu)

Parish house from Cîsnădie (Sibiu county)

Fig. 3. Casa parohială din localitatea Roșia (județul Sibiu)

Parish house from Roșia (Sibiu county)

Fig. 4. Casa parohială din localitatea Șura Mare (județul Sibiu)

Parish house from Șura Mare (Sibiu county)

Fig. 5. Casa parohială din localitatea Chirpăr (județul Sibiu)

Parish house from Chirpăr (Sibiu county)

Fig. 6. Casa parohială din Agnita la 1900 (județul Sibiu)

Parish house from Agnita in 1900 (Sibiu county)

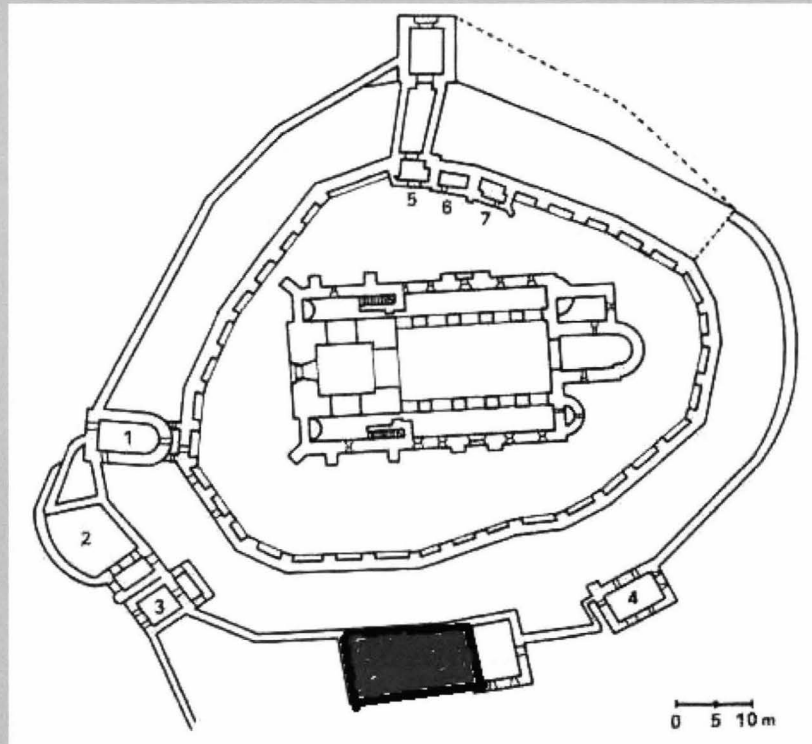

Fig. 7. Casa parohială din Cisnădie
Parish house from Cisnădie (Amlacher Erwin, 2002)

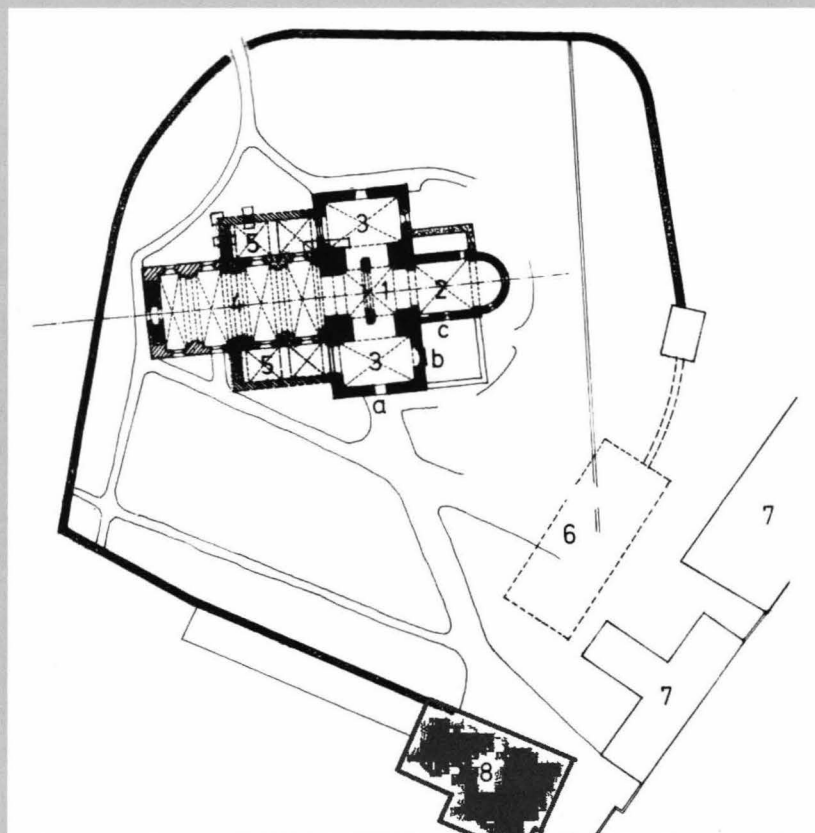

Fig. 8. Casa parohială din Turnișor
Parish house from Turnișor (Hermann Fabini, 1998)

Povestea lăzilor săsești din Transilvania

Simona MALEAROV*

The exhibition aims to present the Saxon chests with focus on their types, way of usage and the adjustments made for the Transylvanian territory.

The chest collection includes old items, from the 15th century and also new items from the 21st century made by carpenters, other wood workers.

Keywords: Transylvania, Saxon, painting, chest, Dower Chest, Neighbourhood

Cuvinte cheie: Transilvania, sași, pictură, ladă, ladă de zestre, vecinătate

Expoziția *Povestea lăzilor săsești din Transilvania* este rezultatul muncii curatorului, care a implicat atât cercetări de colecție și de teren, cât și reflecții, cu multe întrebări, unele dintre ele rămase fără răspunsuri. De ce ne îndreptăm atenția asupra unui singur tip de mobilier care, astăzi, din punct de vedere funcțional este văzut ca o rămășiță a trecutului? În urma studiului aprofundat de-a lungul anilor, am constatat că o astfel de expoziție, dedicată lăzilor săsești din Transilvania, nu a mai fost abordată în muzeografia din România. Cercetarea colecțiilor muzeale a facilitat astfel etalarea mai multor tipuri de lăzi specifice comunității săsești. Astfel, a luat naștere și a fost prezentată la Sibiu, în perioada 16 mai – 20 octombrie 2015 prima expoziție dedicată lăzilor săsești din Transilvania, organizată de către Complexul Național Muzeal ASTRA, prin Compartimentul de Etnografie Săsească *Emil Sigerus* (foto 1, 2). Pentru realizarea acesteia au fost împrumutate piese din colecțiile Muzeului Național Brukenthal din Sibiu, Muzeului Municipal Mediaș și colecțiile Consistoriului Superior al Bisericii Evanghelice C.A. din România.

Astfel, avem bucuria de a vă introduce în lumea lăzilor săsești. Odată deschise, acestea trezesc amintiri care ne duc cu gândul la întâmplări de demult, la casa bunicii... și la întrebări: *Care a fost istoria acestei lăzi? La ce era bună această ladă și cine a folosit-o? Unde sunt acum cheile care deschideau lăzile, lădițele și cuferele vremii?*

Itinerarea expoziției la Muzeul Național de Istorie a României în perioada 18 noiembrie 2015 – 18 ianuarie 2016, s-a bucurat de un adevărat succes, oferind în special publicului bucureștean ocazia de a cunoaște și aprecia bogăția și frumusețea patrimoniului săsesc prezent în colecțiile muzeale sibiene. (foto 3)

Prezenta lucrare aduce în revistă segmentele principale ale expoziției dedicate lăzilor dulgherești transilvănene, lăzilor de zestre, lăzilor de breaslă, lăzilor de vecinătate, lăzilor de biserică, lăzilor de transport, lădițelor și cutiuțelor și reutilizării acestora astăzi.

Discursul expozițional debutează cu prezentarea lăzilor săsești, cu referire, în special, la tipologia și la modul în care acestea au fost întrebuințate și adaptate pe teritoriul transilvănean oferind astfel informații despre anumite categorii de lăzi săsești ce au umblat pe drumurile Transilvaniei, ticsite cu haine și valuri de pânză, pline cu cărți și documente importante sau chiar umplute cu alimente, grâne și alte lucruri numai de călători sau proprietari știute. Cele mai vechi piesele expuse sunt lăzile din secolul al XV-lea confecționate de meșteri dulgheri și tâmplari din stejar, fag și brad, esența lemnoasă fiind aleasă în funcție de utilitatea acestora, dar și de tehnica de ornamentare (pictura, incizarea, ferecătura metalică).

Cele peste 70 de lăzi, lădițe și cutiuțe, piese reprezentative pentru colecțiile muzeale de mobilier cercetate au fost accesoryzate, încărcate cu piese de port și textile. Poveștile adunate din teren și oferite cu mult drag de către persoanele intervievate îmbogățesc conceptul expozițional, alături de imagini fotografice.

Segment expozițional: **Lăzile dulgherești transilvănene**

Ridicată între anii 1476-507, biserica medievală din Brădeni, o localitate de pe Valea Hârțibaciului, aflată la o distanță de 80 de km de Sibiu, adăpostește pe cele două nivele ale podului peste 120 de lăzi masive. Cunoscute de către specialiști ca lăzi de tip Brădeni datorită numărului mare păstrat aici, acestea datează din secolele XV-XVII.

*muzeograf, Complexul Național Muzeal ASTRA; e-mail: simona.malearov@muzeulastra.com

La începutul secolului al XVI-lea, acest tip de ladă a fost folosită pentru păstrarea obiectelor de îmbrăcăminte, iar în lădița din interior, de forma unei casete cu capac, se păstrau obiectele de valoare.

În perioada invaziilor otomane, locuitorii se refugiau din calea atacatorilor în bisericile fortificate. Se pare că sașii din Brădeni, au găsit o modalitate inedită de păstrare a proviziilor și obiectelor valoroase în cel mai sigur loc din sat, și anume în podul bisericii. Astfel fiecare familie avea dreptul să își urce în podul bisericii cel puțin o ladă. Pentru a nu exista confuzii, fiecare familie avea scrijelite sau pictate pe capacul sau laterala lăzii, inițialele și numărul casei ca semn de recunoaștere. Mai târziu, când invaziile se răriseră, aceste lăzi nu au mai fost coborâte din pod, devenind utile pentru depozitarea țiucii, a fructelor uscate și a altor alimente.

Îmbinate în sistem dulgheresc, reprezentative pentru perioada în care au fost date, secolele XV-XVIII, aceste lăzi se disting prin lungimea de aproximativ 1,60 m și lățimea neobișnuită a picioarelor.

Motivele decorative specifice acestui tip de ladă, arhaică, dispuse pe scândurile orizontale de pe fața lăzii, sunt reprezentările antropomorfe, zoomorfe și geometrice, realizate prin tehnica încrustării și, mai târziu, a pictării.

Segment expozițional: **Lăzile de zestre** (foto 4)

Acum sute de ani, lada a fost cea mai folosită piesă de mobilier, îndeplinind rolul de depozitare. Până la mijlocul secolului XX, în spațiul rural transilvănean în inventarul fiecărei casă se găseau cel puțin o ladă în care era păstrată zestre la loc de cinste.

O informație obținută din teren este *Povestea lăzii de zestre din Gârbova, județul Alba* spusă de către Elisabeta Rosenauer în vârstă de 85 de ani din cartierul Turnișor al orașului Sibiu.

De câte ori văd o ladă săsească așa frumoasă, îmi amintesc de o ladă de zestre din Gârbova, județul Alba. Eram la familia Thiess, unde ne dusesem ca oaspeți, și pentru că acolo este un cântec frumos săsesc despre „Mireasa din Gârbova”, discuția a alunecat pe această temă. Atunci stăpâna casei a deschis o ladă cam de un metru pătrat și jumătate mărime, în care se găsea tot ce avea nevoie o tânără țărăncă pentru a întemeia o nouă gospodărie. Erau saci pentru cartofi, rufe de pat, prosoape, fețe de masă, toate toarse și țesute în casă din in și cânepă. Deasupra era întinsă o splendidă garnitură de port femeiesc, care se purta la ocazii deosebite, la nunți, de Crăciun, la Paște sau alte sărbători bisericești. Erau acolo vălitura, acele de vălitură și paftalele.

Domnul Thiess spuse:

„- Da, așa se obișnuiește când fata pleacă din casă. Nunta îl costă pe tată două perechi de boi!”.

Segment expozițional: **Lăzile de breaslă** (foto 5)

Breslele au apărut în Evul Mediu și au existat până spre sfârșitul secolului al XIX-lea, reprezentând o asociație de meșteșugari din aceeași branșă, creată pentru apărarea intereselor comune ale acestora.

Lada de breaslă era folosită pentru păstrarea documentelor importante și a banilor proveniți din veniturile, taxele și amenzile plătite de tinerii ucenici, calfe și chiar meșteri, dar și din vânzarea produselor confiscate de meșterii controlori.

Lada era inițial ținută în casa starostelui, dar mai târziu, când breslele au dispus de case proprii, aceasta a ocupat un loc de cinste în una din camere, având aproape o valoare mistică, în fața ei depunând jurământul staroștii.

Fiecare ladă se identifica prin semnul breslei căreia îi aparțin. Toate inscripțiile au fost realizate în limba germană, cu litere gotice, făcând cunoscute amănunte legate de componența conducerii breslei la acel moment. În ceea ce privește lăzile, se poate spune că ele au fost întrebuințate de către asociațiile meșteșugărești care le-au moștenit și după desființarea breslelor de la 1872.

Ca și structură toate lăzile de breaslă au aceeași formă paralelipipedică, multe dintre ele având și sertar așezat deasupra capacului. De obicei, ele aveau două chei de deschidere, semn că accesul se făcea de către două persoane avizate din rândul breslei, de obicei de către staroști.

Sub aspect artistic, aceste lăzi sunt frumos realizate, fie prin tehnica intarsiei, fie prin sculptare sau pictare. În general, sunt realizate într-un mod simplu, de către meșterii tâmplari din localitate fiind decorate în special cu motive vegetale și arhitectonice.

Segment expozițional: **Lăzile de vecinătate** (foto 6)

Vecinătatea (germană: *Nachbarschaft*) reprezenta forma și nivelul cel mai eficient al sistemului de relații sociale al așezărilor rurale, constituind un model colectiv care funcționa cu norme bine definite în domeniile economice, morale, de apărare, rituale și de drept. Fiecare Vecinătate deținea o ladă de Vecinătate, în care erau păstrate statutele, registrele cu toți membrii respectivei Vecinătăți și banii proveniți din amenzile plătite de către cei care aparțineau Vecinătății. Acestea aveau inscripționat anul, inițialele sau numele Tatălui de Vecinătate, alături de texte cu conținut moralizator, cum ar fi „*Trăiește în pace cu vecinii tăi și așa vei avea pace triplă*”.

Pentru acest segment am considerat relevantă povestea unei lăzi care a aparținut Vecinătății de pe strada Ogorului (Turnișor, Sibiu) strada pe care am crescut și locuiesc și astăzi.

În anul 1934, Josef Schwachhofer, Tatăl de Vecinătate de la nr. 817, a dăruit Vecinătății de pe strada Ogorului o ladă care a rămas mereu în casa celui numit Tatăl de Vecinătate. Din doi în doi ani, lada își schimba stăpânul, fiind încredințată noului Tată de Vecinătate și găzduită într-o nouă casă. De atunci și până în anul 1992, lada a fost păstrată mereu la loc de cinste, în camera cea bună.

Lui Carol Ambrus de la casa cu nr. 1 i-a sosit rândul de a deveni Tată de Vecinătate la 36 de ani. Acesta a preluat lada de la vecinul Michael Beer, după ritualul convenit, împreună cu tot inventarul: statutul Vecinătății, caietul cu membrii și banii proveniți din amenzi. El a condus Vecinătatea străzii Ogorului din anul 1992 până în anul 1994, când lada și-a încheiat misiunea, odată cu plecarea ultimului Tată de Vecinătate în Germania, în orașul Rosenheim, unde locuiește până astăzi.

De atunci lada a rămas goală în aceeași casă, fiind doar un obiect fără rost și cu sufletul plecat. A rămas stingheră și, din când în când, era curățată de mama lui Carol, care nu a părăsit țara. Din anul 2005 casa a rămas nelocuită, lada însă este tot acolo, ca mărturie a ordinii și organizării vecinilor de pe strada Ogorului.

După 21 de ani de odihnă... NOI i-am dat lăzii o altă misiune, aceea de a Vi se prezenta VOUĂ, distinși vizitatori, ca un simbol al Vecinătății Săsești.

Segment expozițional: **Lăzile de biserică**

Bisericile evanghelice din Transilvania adăposteau fel și fel de lăzi cu documente importante și obiecte de cult folosite în cadrul ceremoniilor religioase. Lada de biserică în care era păstrată averea bisericii își avea, de regulă, locul în sacristie sau era depozitată în locuința preotului.

În ordinul de vizitare a capitolului din Bălcaciu din anul 1577 sunt consemnate următoarele: „Banii și alte bunuri ale bisericii trebuiesc păstrate în ladă. Aceasta trebuie să aibă două lacăte și două chei pentru ca banii păstrați aici să fie folosiți ca bun comun și nu în interes propriu sau să nu fie folosiți în mod corespunzător”. (Extras din: Heidelberg Akademie der Wissenschaften (Hg.) (2012): Evangelische Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. Bd. XXIV Siebenbürgen. Heidelberg: Heidelberg Akademie der Wissenschaften.)

Segment expozițional: **Lăzile de transport**

Lăzile erau de obicei construite după mărimea și forma căruței în care erau transportate. În limba germană acestea erau numite *Kutsche* sau *Wagenladen*, lăzi de căruță sau de caleașcă. Acestea erau prevăzute, pe laterale, cu mânere de prindere pentru a fi mai ușor de manipulat, având ferecături la colțuri. Majoritatea lăzilor de transport erau prevăzute cu un lacăt pentru a proteja marfa (de obicei cereale și alimente) care se vinde apoi în târg.

O altă categorie de ladă de transport era cea fixă în partea din față a căruței servind și ca suport de ședere, în locul caprei.

Segment expozițional: **Lădițe și cutiuțe** (foto 7)

În biserica evanghelică cutia milei în forma unei lădițe cu picior avea rolul de a aduna banii pe care enoriașii îi puneau după terminarea slujbei. Aceasta era de cele mai multe ori pictată sau decorată cu intarsii în ton cu stilul mobilierul bisericesc.

Anumite componente ale portului popular erau păstrate în cutii special confecționate pentru păstrarea dar și protejarea acestora. Astfel *bortenul* – o pălărie cilindrică înaltă de 10 – 15 cm era păstrată într-o cutie specială. De asemenea panglicile, obiectele mici de podoabă se păstrau în cutiuțe de diferite forme ovale sau rotunde.

Piesa de rezistență al acestui segment este *lădița cu secret* confecționată în anul 1790.

Segment expozițional: **Reutilizarea lăzilor săsești astăzi**

Astăzi, societatea noastră încearcă o raportare la obiectele de valoare care au aparținut generațiilor trecute, creându-se astfel punți între tradițional și modern.

De-a lungul timpului stilurile de amenajare alocuinței s-au schimbat și diversificat. Noua modă de ambientare a interiorului predomină, dar din fericire observăm o integrare și o reutilizare a lăzilor pictate în interiorul contemporan. Acest fapt contribuie atât la păstrarea acestor valori, cât și la transmiterea cunoștințelor referitoare la mobilierul tradițional din Transilvania.

BIBLIOGRAFIE

Catalog de expoziție, *Povestea lăzilor săsești din Transilvania*, București, 2015.

Mirja Harms, Franziska Franke, Peter Klein, *Dokumentation und Datierung von 127 gefassten siebenbürgischen Truhen des 15. Bis 18. Jahrhunderts*, Siegl, München, 2012.

Roswith Capesius, *Siebenbürgisch-sächsische Schreinermalerei*, Editura Kriterion, București, 1983.

Thorsten, Albrecht, *Truhen, Kisten, Laden vom Mittelalter bis zur Gegenwart am Beispiel der Luneberger Heide*, Michael Imhof Verlag Petersberg, 1997.

Heidelberger Akademie der Wissenschaften (Hg.), *Evangelische Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. Bd. XXIV*, Siebenbürgen, 2012.

Raluca Maria Frîncu, *Meșteșug și culoare. Obiecte din lemn pictat în colecția Muzeului Național Brukenthal*, Editura Altip, Sibiu, 2011.

Doina Comșa, Dorin-Ioan Rus, *Lăzi de breaslă în colecția Muzeului Național Mediaș*, în „Acta Musei Porolisenssis”, vol. XXIV, 2002, Zalău.

Foto 1 Expoziția temporară *Povestea lăzilor săsești din Transilvania*, Complexul Național Muzeal ASTRA, Sibiu, 2015

The temporary exhibition *The story of the saxon chests from Transilvania*, ASTRA National Museum Complex, Sibiu, 2015

Foto 2 Expoziția temporară *Povestea lăzilor săsești din Transilvania*,
Complexul Național Muzeal ASTRA, Sibiu, 2015

The temporary exhibition *The story of the saxon chests from Transylvania*,
ASTRA National Museum Complex, Sibiu, 2015

Foto 3 Expoziția itinerantă *Povestea lăzilor săsești din Transilvania*,
Muzeul Național de Istorie a României, București, 2015

Traveling exhibition *The story of the saxon chests from Transylvania*,
National Museum of Romanian History, Bucharest, 2015

Foto 4 Lăzile de zestre,
expoziția temporară *Povestea lăzilor săsești din Transilvania*,
Complexul Național Muzeal ASTRA, Sibiu, 2015

The dowry chests,
the temporary exhibition *The story of the saxon chests from Transylvania*,
ASTRA National Museum Complex, Sibiu, 2015

Foto 5 Lăzile de breaslă,
expoziția temporară *Povestea lăzilor săsești din Transilvania*,
Complexul Național Muzeal ASTRA, Sibiu, 2015

The guild chests,
the temporary exhibition *The story of the saxon chests from Transylvania*, ASTRA
National Museum Complex, Sibiu 2015

Foto 6 Lada de vecinătate a străzii Ogorului, 1934, Turnișor, Sibiu
Proprietate privată Sara Eiwendt și Carol Ambrus

The neighborhood chest of Ogorului street, 1934, Turnișor, Sibiu
Private property of Sara Eiwendt and Carol Ambrus

Foto 7 Lădiță cu secret, 1790,
Agnita, județul Sibiu
Colecția Muzeului ASTRA

Box with secret, 1790,
Agnita, Sibiu county
ASTRA Museum collection

CONSERVARE RESTAURARE

Octavian C. Tăslăuanu - personalitate marcantă pentru istoria conservării și restaurării din România

Mirel BUCUR*

Among the illustrious figures who have worked in the Transylvanian Association for Romanian Literature and Romanian People's Culture (ASTRA), Octavian C. Tăslăuanu is known for his work as a writer, journalist and politician, but much less known is the significant contribution at what means early scientific conservation in our country. The article highlights the outstanding work that initiated it and deployed it after scientific principles, a result of serious documentation, as custodian of the Association Museum.

Keywords: Octavian C. Tăslăuanu, ASTRA, thematic structure, conservation, treatment

Cuvinte cheie: Octavian C. Tăslăuanu, ASTRA, structura tematică, conservare, expoziție, tratament

Este un lucru cunoscut faptul că în 1861 (între 23 octombrie - 4 noiembrie) a fost înființată la Sibiu Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) precum și rolul însemnat în emanciparea culturală și politică a românilor din Transilvania. După demersurile de înființare a Asociației, cei 212 membri înscriși s-au întâlnit în prima ședința inaugurală, la Sibiu, în ziua de 23 octombrie 1861. În urma alegerilor, mitropolitul Andrei Șaguna devine președintele Asociației, Timotei Cipariu - vicepreședinte și George Bariț - secretar. Adevăratele țeluri urmărite de Asociație erau conturate din prima zi: dorința fierbinte să fim o singură națiune. Formal ASTRA s-a constituit ca o societate de tip academic, după modelul societăților existente deja la națiunile învecinate. Însă de la înființare, Asociațiunea „a luptat permanent împotriva politicii de deznaționalizare a românilor, punând bazele unei mișcări de revigorare a conștiinței naționale și militând pentru ridicarea poporului prin cultură. Asociațiunea a dus o luptă continuă pentru câștigarea drepturilor românilor transilvăneni, aflați sub ocupație habsburgică până în 1867, iar apoi sub ocupația Imperiului Austro-ungar. Ținta majoră a ASTREI, de la înființare și până în zorii secolului al XX-lea, a fost unificarea culturală a românilor, pentru ca mai apoi să poată fi înfăptuită și unificarea statală” (<http://www.bjastrasibiu.ro/istoric.htm> 23.03.2013).

În cadrul Astrei s-a concentrat la sfârșitul secolului al XIX-lea elita intelectuală a românilor transilvăneni: George Bariț, Timotei Cipariu, Andrei Șaguna, Ion Pop-Reteganul, Ioan Pușcariu, Miron Cristea, Vasile Goldiș, Onisifor Ghibu, Octavian Goga. Secretarii Asociațiunii, care și-au desfășurat activitatea la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea au fost Corneliu Diaconovici, Octavian Tăslăuanu și Andrei Bărseanu. Sub îndrumarea lui Corneliu Diaconovici va apare *Enciclopedia Română* în trei volume între 1898 și 1904 lucrare ce va îndeplini multă vreme o funcție bivalentă, culturală și politică. Din 1906, secretar administrativ al ASTREI este Oct. C. Tăslăuanu, care alături de poetul Octavian Goga, are sub supraveghere revista *Luceafărul* subintitulată „Revistă ilustrată pentru literatură și artă”. Apărută mai întâi la Budapesta, în 1902, revista își mută sediul la Sibiu în 1906, pe strada Schewis nr. 2, an ce coincide cu alegerea sa în funcția de secretar al ASTREI. Primul număr apărut la Sibiu a fost nr. 17-18 din 15 octombrie, *Luceafărul* devenind „oglindea vie a spiritului de creație ardelean”.

În fapt, Asociațiunea a urmărit extrem de riguros un obiectiv formulat în statutul de înființare, acela de a sluji „înaintarea literaturii române și cultura poporului român în deosebitele ramuri prin studii, elaborare și editare de opuri, prin premii și stipendii pentru diferitele specialități de știință și arte și alte asemenea”.

Odată cu întemeierea ASTREI, a luat ființă și Biblioteca Asociațiunii. Primul sediu al acesteia a fost o cameră din clădirea Seminarului Diecezan, aflat pe str. Cisnădiei (azi N. Bălcescu), nr. 7. Dacă, la început, biblioteca număra 195 de volume, prin acțiunile întreprinse de Asociațiune - donațiile succesive ale marilor cărturari (T. Cipariu, G. Barițiu, Andrei Mureșanu, Gh. Tăutu, Zaharia Boiu, A. T. Laurian, Al. Papiu Ilarian, Iacob Mureșanu, Pavel Vasici, V. A. Urechia, B. P. Hașdeu, Titu Maiorescu,

*lect. univ. dr., Facultatea de Științe Socio-Umane, Departamentul de Istorie, Patrimoniu și Teologie Protestantă, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu; e-mail: mirel_bucur@yahoo.com, mirel.bucur@ulbsibiu.ro

Gh. Sion, Mihail Kogălniceanu, I. Micu Moldovan), existența unor relații de schimb cu societăți științifice din București, Iași, Viena, Roma, Budapesta, precum și creșterea constantă a fondului de publicații prin *Columna traiană*, *Concordia*, *Românul*, au dus la o creștere a volumului de carte și periodice, necesitatea unui spațiu corespunzător (mai mare) devenind tot mai acută. Pe de altă parte, proiectul viitorului Muzeu al Asociațiunii, accentuează această problemă astfel încât, în cadrul Adunării Generale de la Mediaș din 27-28 august 1897, se hotărăște construirea Palatului ASTREI, care urma să adăpostească biblioteca, muzeul și sediul Asociațiunii. Corneliu Diaconovici a prezentat în cadrul Adunării Generale, o propunere motivată privind ridicarea unei „Case naționale” ce va cuprinde și un muzeu etnografic (Gangolea 2002, p. 245). Acest moment însă a fost pregătit și sprijinit de George Barițiu (Opriș 2002, p. 269) încă din primii ani de după înființarea Asociațiunii, din anul 1861, când au fost organizate primele expoziții cu caracter etnografic, expoziții ce au adus în prim-planul publicului larg meșteșugurile specifice țăranilor români: Brașov - 1862, Sibiu - 1881, 1902 (Grama 2002, p. 86-87).

Pentru planul noii clădirii a fost lansat un concurs la care au participat 24 de proiecte, ce au fost supuse spre avizare Reuniunii arhitecților din Viena. Pe primele locuri s-au situat proiectele arhitecților Aladar Baranyai, Marton Akos, Zoltan Reiss și Fr. Faludi. Construcția pe care o putem vedea și azi, urmează planurile primului arhitect (Aladar Baranyai), cu rezolvări ale fațadei inspirate din proiectele celorlalți arhitecți premiați. Costul construcției care s-a ridicat la 158.426 coroane și 97 fileri, a fost suportat din contribuția publică a românilor (Avram, Crișan 1983, p.129). Edificarea acestei construcții și înființarea Muzeului la Sibiu în anul 1905, aduce un plus de entuziasm care se traduce prin înregistrarea unor donații de manuscrise, cărți vechi românești, documente de o valoare inestimabilă. S-a întocmit un nou regulament de funcționare a bibliotecii. În această clădire a activat prima sala de teatru în limba română din Transilvania. Inaugurarea palatului are loc la 19 august 1905, în cadrul unor manifestații naționale, Muzeul Asociațiunii fiind amenajat în spațiile de la etajul întâi al palatului, expoziția cuprinzând un fond de 3.000 de piese. Chiar dacă nu au fost prevăzute fonduri cu destinație specială pentru achiziții, conservarea exponatelor și asigurarea cu personal de specialitate, încă de la redactarea Regulamentului expozițiilor conceput în 12 puncte de Comitetul Central al ASTREI apar o serie de precizări care constituie de fapt preocupări de conservare preventivă într-un stadiu incipient. Acestea se referă la condițiile în care trebuie să se facă transportul obiectelor, la eliminarea pericolului incendiilor și la regimul de vizitare al expoziției.

În raportul asupra activității Asociațiunii în anul 1907, desfășurat la Șimleu, Octavian C. Tăslăuanu menționează succint - în comparație cu datele despre activitatea financiar contabilă sau despre tinerii scriitori - că „Muzeul Asociațiunii s-a îmbogățit cu obiecte destul de puține, parte cumpărate, parte dăruite. Adunarea generală a și decis angajarea unui custode al Muzeului, care să îngrijească de aranjarea și înzestrarea lui” (Tăslăuanu 1908, p. 413).

Fig. 1. Adunarea generală anuală din 7- 9 august 1908. Fotografie din Biserica Greco Catolică din Șimleu. (După *Luceafărul*, Anul VII, Nr. 17, Sibiu, 1 Sept. 1908, p. 407)

The annual general meeting of August 7-9, 1908. Photo from the Greek Catholic Church in Șimleu. (After *Luceafărul*, year VII, no. 17, Sibiu, 1 Sept. 1908, p. 407)

De fapt, primul custode care trece la organizarea și catalogarea sistematică și, mai apoi, la conservarea activă a patrimoniului muzeal al ASTREI, este chiar semnatarul acestui raport, care, începând cu anul 1908, se documentează la câteva mari muzee ale vremii.

Octavian Codru Tăslăuanu s-a născut în Bilbor (Harghita) la 1 februarie 1876, a murit la 22 noiembrie 1942 București și este înmormântat în cimitirul Bellu. Nu vom face o incursiune în biografia sa deoarece Biblioteca ASTRA în numărul 15 al seriei *Personalia* publică o biobibliografie care ne prezintă suficient de amănunțit viața și activitatea lui Octavian Codru Tăslăuanu (Țipu 2007). Cu toate acestea în această lucrare nu sunt menționate nici un fel de date legate de activitatea depusă în calitate de custode al Muzeului Asociațiunii. Aceste aspecte sunt cele la care ne vom referi în cele ce urmează.

În *Raportul general* publicat în nr. 2 din aprilie-iulie 1908, în revista *Transilvania* referirile sunt puține, de fapt o enumerare aproximativă a pieselor care intră în colecție și formularea unei îngrijorări cu privire la dezvoltarea muzeului: „înzestrarea Muzeului «Asociațiunii» înaintea cu greu, în lipsa mijloacelor materiale. Sperăm însă că aranjându-se expoziții etnografice din prilejul adunării lor generale, cum s'a făcut la Șimleu, vom reuși să câștigăm o parte din obiecte pentru Muzeul «Asociațiunii»” (Sterca, Tăslăuanu 1908, p. 31-32).

Un an mai târziu în aceeași revistă, Tăslăuanu identifică începutul Muzeului Asociațiunii la 1905, anul „când s-a și inaugurat palatul Muzeului din Sibiu, aranjându-se, din acest prilej, splendide serbări culturale și o expoziție istorică culturală și etnografică, unică în felul ei pentru noi Români din Ungaria” (Tăslăuanu 1909a, p. 59), dar remarcă în continuare „Mulți își închipue, pesemne, că isprăvind-se clădirea pompoasă de lângă parcul orașului Sibiu, pe care s'a scris, cu litere aurite, «Muzeul Asociațiunii», s'a ajuns scopul de a dovedi tuturor câți se perândează prin acest oraș, că poporul românesc din Ungaria e un popor ajuns la acel grad al civilizației și al conștiinței de sine, când înțelege importanța unui Muzeu pentru desăvârșirea vieții sale naționale” (Tăslăuanu 1909a, p. 59).

„E vremea să punem cruce închipuirilor deșarte și, adunându-ne puterile, să facem din «Muzeul Asociațiunii» o instituțiune vrednică de numele ce-l poartă. Căci azi di o clădire pompoasă, a destina un etagiu întreg (8 odăi) pentru colecțiunile istorice și etnografice și ale ocupa cu câteva sute de obiecte, adunate la întâmplare, nu înseamnă a avea un Muzeu. Nu înseamnă mai mult, decât dorința de a-l avea, are, fără muncă continuă și sistematică, va rămânea pentru totdeauna foarte departe de ceea ce e trebuie să fie un muzeu” (Tăslăuanu 1909a, p. 60).

Deși îngrijorat de lipsa fondurilor - „n'avem nici o sumă în budgetul Asociațiunii pentru înzestrarea Muzeului. Atunci, când s'a făcut zidirea pentru «Muzeul Asociațiunii» s'a scăpat din vedere că înzestrarea, instalarea și întreținerea lui reclamă cheltueli însemnate, fără de cari e menit să rămână o instituțiune predestinată morții” - continuă într-un ton hotărât „Nu există greutate, care să nu se poată învinge prin muncă și stăruință. De aceea datoria noastră e să înzestram «Muzeul Asociațiunii» cu mijloacele pe cari le aveam, și după cum spuneam, cât mai curând, căci străinii și mulți amatori adună, pe capete, toate lucrurile vechi și prețioase, cari ar trebui să rămână o avere națională păstrată cu sfințenie” (Tăslăuanu 1909a, p. 61). Identifică cine și de unde poate să colecteze artefacte care să intre în colecția muzeului și propune o structură tematică compusă din șase direcții principale:

- comuna,
- biserica și școala,
- casa și gospodăria țaranului,
- ocupațiunile țaranului (agricultura, păstoritul și creșterea vitelor, pescuitul și vânatul, industria de casă),
- porturi și tipuri țărănești,
- obiceiuri și instrumente muzicale.

De fapt, articolul *Muzeul Asociațiunii* se constituie într-un apel public pentru strângerea obiectelor care să înzestreze colecția. Titlul are o notă de subsol care subliniază acest aspect „Rugăm ziarele noastre să binevoiască a da acestui articol o publicitate cât mai întinsă, fie reproducându-l în întregime, fie dându-l în rezumat” (Tăslăuanu 1909a, p. 59). Apelul nu rămâne fără răspuns. Ca dovadă Tăslăuanu publică în numărul următor al revistei, un nou articol *Muzeul Asociațiunii*, restrâns de această dată, prin care mulțumește celor care au contribuit la sporirea colecțiilor, unii dintre ei fiind și nominalizați. Un aspect interesant pe care îl remarc este că face o precizare extrem de importantă, care

în zilele noastre se subscrie principiului autenticității „Atrag atențiunea celor ce vreau să mai dăruiască asemenea păpuși să nu le îmbrace în haine nouă făcute după modele vechi, ci să le îmbrace în hainele originale fie chiar și uzate ale ținutului sau ale unei comune anumite. E și mai ușor și mai ieftin. Cauți hainele vechi caracteristice la mai multe familii bătrâne din comună și îmbraci păpușa întocmai... Cum au să fie aceste păpuși în muzeu, se poate vedea dintr-o ilustrație apărută în «Luceafărul» Nr.11/1909, în care se reproduce câteva din muzeul Skansen din Stockholm, unde sunt mai cu îngrijire făcute” (Tăslăuanu 1909b, p. 190).

Sporirea colecției vine însă cu o nouă problemă, cea a păstrării pieselor, în termenii de azi a conservării științifice. Evident că experiența de la noi la acea dată era modestă. De aceea, după o documentare la Muzeul din Sibiu și la Muzeul de Artă Națională din București, care nu îl satisface, („dar în aceste nu am putut afla ceea ce căutam”) face o călătorie la Budapesta, Frankfurt, Nürnberg și München, unde se documentează la câteva mari muzee. În raport spune: „M-am dus deci la muzeul etnografic din Budapesta, unde, în sfârșit cu o amabilitate și bunăvoință rară, mi s-au arătat toate tainele lucrărilor dintr-un muzeu etnografic, așa cum se practică astăzi pretutindeni” și continuă „Munca cea mai grea și migăloasă e prepararea diferitelor obiecte pentru a le apăra de moli, de carii, de rugină și de mucegai pe cari noi fără ajutorul personalului și localului necesar nu le putem săvârși.” (Tăslăuanu 1910, ms., fila. 9-10).

Despre experiența germană, în același raport, face următoarea mențiune: „cunoștințele mele despre felul lucrărilor din muzeu le-am completat cu ocazia călătoriei ce am făcut-o în Germania în octombrie trecut, când am vizitat Muzeul etnografic din Frankfurt a/M., vestitul Germanisches Museum din Nürnberg, Deutsches și National Museum din München” (Fig. 5).

Cunoștințele acumulate le va aplica în 1909 când realizează primul tratament din România de conservare activă a țesăturilor din colecția de textile cu sulfură de carbon descris în raportul de activitate pe anul 1909. „Cu ajutorul acestei substanțe am reușit să stârpesc cu desăvârșire moliile și prin curățenie continuă să țin colecțiile din muzeu în stare bună”. Tot el este cel care adoptă principiul aranjării colecției pe grupuri în funcție de materia primă din care sunt confecționate și realizează etalarea – depozitarea obiectelor în piese de mobilier special confecționate. Patrimoniul muzeal se structurează acum în trei sectoare distincte: lemn și ocupații țărănești, porturi și obiceiuri și industrie casnică.

Dacă privim cu atenție documentele fotografice păstrate din acea vreme, realizăm că prin modul de abordare și rezolvare a problemelor în Muzeul Asociațiunii ne aflăm în fața unor soluții ce se bazează pe concepte de reală valabilitate și foarte moderne. Principiul tipodimensionării este unul care se utilizează în prezent și care este extrem de bine ilustrat în fotografiile de arhivă păstrate în colecția CNM ASTRA (Fig. 2-3). În dorința de a arăta cât mai mult din colecția unui muzeu, funcționează conceptul modern de depozit vizitabil sau de depozit-expoziție iar colecțiile ASTREI erau etalate foarte aproape de ceea ce înseamnă acesta.

Unul din factorii care au contribuit la dezvoltarea sistemului de etalare-depozitare este continua îmbogățire a patrimoniului. Astfel, în 1918, de la 3.000 de obiecte Muzeul ajunge să înregistreze 30.000 de obiecte, iar în 1921 colecția depășește 52.000 de piese. La acest volum uriaș se impunea și o organizare corespunzătoare. Discutăm la acel moment de 8 colecții după următoarea structură: obiecte etnografice – 15.214, obiecte arheologice – 3.808, obiecte industriale - 860, obiecte bisericești - 845, obiecte artistice - 430, obiecte de patrimoniu economic - 380, obiecte școlare – 1.200 și obiecte de știință naturală – 29.304.

Merită să menționăm că după 1910, sub conducerea aceluiași lui Octavian C. Tăslăuanu, bibliotecarul Ioan Banciu a reorganizat fondul de carte, înființând și o secțiune a manuscriselor și cărților vechi. S-a creat o secțiune a ziarelor și revistelor și una a manualelor școlare. Aranjarea cărților în depozit s-a făcut conform principiului tipodimensionării, după mărime, având ca model sistemul Bibliotecii Academiei Române.

După anul 1928, an în care Coriolan Petreanu într-un raport privind starea muzeelor, numește Muzeul Asociațiunii „Muzeu Național al Românilor” în semn de prețuire, de apreciere a valorilor colecțiilor, sub influența crizei economice, a anilor de război, și poate a diminuării a conștiinței valorii, asistăm la o perioadă de regres. Muzeul intră într-un con de umbră, anul 1950 fiind practic punctul în

care se încheie istoria muzeului în sediul Palatului Astrei. Singurul lucru care ne mai amintește de vechiul muzeu este inscripția de pe fațada clădirii - Muzeul Asociațiunii - ce a supraviețuit schimbărilor, războaielor, refacerilor fațadei, vremurilor. Actul desființării Muzeului după unii cercetători, poate fi interpretat ca o măsură ordonată de Moscova, de ștergere a tuturor semnelor identității culturale a popoarelor anexate sistemului comunist, a instituțiilor care cultivau conștiința propriei identități culturale (Gangolea 2002, p. 245). Inventarele sunt preluate de Muzeul Brukenthal, fiind mutate precipitat și dezordonat fapt ce a adus importante prejudicii integrității colecției. Din întreg patrimoniul muzeului, cuprinzând 50.000 de obiecte (Bucur 2002, p. 31), din care cea mai mare parte o formau colecțiile de etnografie și artă populară, au fost salvate doar 8.500 obiecte etnografice, transferul la Muzeul Național Brukenthal făcându-se fără respectarea indicațiilor formulate în actul de desființare privind predarea cu inventar, prin proces-verbal, a întregului patrimoniu.

În *Luceafărul* nr. 11 din noiembrie 1942, apare în rubrica *Gând și faptă* un articol comemorativ *La moartea lui Octavian C. Tăslăuanu* semnat *Luceafărul*. Următorul număr, cel din decembrie al aceluiași an, îi este dedicat (Fig. 6) între semnatarii articolelor care îl evocă pe Tăslăuanu fiind Agârbiceanu, Ion Dăianu, Petre Poruțiu. Victor Papilian îi dedică un articol *Oct. Tăslăuanu* în care spune „a vorbit mult și a tăcut mult. Va rămâne fără îndoială pentru istoria literară ceea ce el a vorbit, va rămâne pentru noi, pentru Marea obște română, mai ales acea risipă de avânt nescrisă, nevorbită, nemărturisită, care va încălzi poate anonim întreaga obște română, avânt pe care marea lui simțire la elaborat în reclusiunile tăcerii. Pentru noi tăcerile lui Oct. Tăslăuanu rămân un perpetuum mobile în care, fără să vrem, suntem prinși. Oct. Tăslăuanu a fost înmormântat prin colectă, de la mână la mână, a prietenilor și cunoscuților. Soarta a impus prin moarte un nou simbol, cel al solidarității. Oamenii când își întind mâinile, indiferent de cauză, fac un jurământ. Și cele mai trainice jurăminte sunt cele izbucnite în tăcerea solemnă a morții” (Papilian 1942, p. 457).

Am insistat asupra acestor aspecte din două perspective. Deși activitatea lui Octavian C. Tăslăuanu în ceea ce înseamnă domeniul conservării științifice este semnificativă, marcând definitiv istoricul domeniului este cvasinecunoscută și ca atare am considerat necesară această restituire. Pe de altă parte, anul 2015 a fost marcat de aniversarea a 40 de ani de la înființarea laboratoarelor zonale de conservare și restaurare. Acțiunile din întreaga țară subsumate acestei aniversări pot induce falsa ipoteză că restaurarea și conservarea din țara noastră au început în urmă cu patru decenii, lucru care nu este adevărat, datele existente dovedind că în urmă cu mai bine de 100 de ani la Muzeul Asociațiunii, la Sibiu existau aceste preocupări.

BIBLIOGRAFIE

Surse arhivistice

Arhivele Naționale Sibiu, Fondul ASTRA III 32, Procese verbale 1910, p. 25-26.

Colecția de grafică documentară - CNMASTRA (nr. inv.: 1477-r, 1478-r, 1480-r).

Colecția de fotografii - CNMASTRA (nr. inv.: 12667, 48332)

Tăslăuanu, 1910 - Oct. C. Tăslăuanu, *Raport cetit în ședința Comitetului Central din 10 martie 1910*, ms., Arhivele Naționale Sibiu FOND ASTRA 294/1910, fila 1-14.

Publicații

Bucur 2002 - Bucur, Corneliu, *Paradigmele istorice și moderne ale Muzeului „Astra”*, în *Muzeul ASTRA. Istorie și destin, 1905 - 2000*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2002.

Gangolea 2002 - Gangolea, Cornelia, *Secția de artă populară a Muzeului Brukenthal (1956 - 1990)*, în *Muzeul ASTRA. Istorie și destin, 1905 - 2000*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2002, p. 245-258.

Grama 2002 - Grama, Ana, *Începuturile etnomuzeografiei românești transilvane. Muzeul „Asociațiunii” până în anul 1913*, în *Muzeul ASTRA. Istorie și destin, 1905 - 2000*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2002, p. 47-184.

Opriș 1984 - Opriș Ioan, *Istoria muzeelor din România*, Editura Museion, București, 1984.

Opriș 2002 - Opriș, Ioan, *Muzee și colecții din România*, Editura Enciclopedică, București, 2002.

Papilian 1942 - Papilian, Victor, *Octavian Tăslăuanu și drama tăcerii*, în *Luceafărul*, II, nr. 7-8, 1942, p. 457.

Sterca, Tăslăuanu 1908 - Sterca-Șuluțiu, Iosif, Tăslăuanu, Oct. C., *Raportul general al Comitetului Central al «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român» către adunarea generală, convocată în Șimleu, la 7 și 8 August st. n.1908.*, în *Transilvania*, nr. II, aprilie - iulie, 1908, p. 17-32.

Tăslăuanu 1908 - Tăslăuanu, Oct. C., *Asociațiunea. Adunarea generală din Șimleu*, în *Luceafărul*, Nr. 17, Sibiu, 1 sept.1908, p. 407-416.

Tăslăuanu 1909 a - Tăslăuanu, Oct. C., *Muzeul „Asociațiunii”*, în *Transilvania*, nr. II, aprilie - iulie, 1909, p. 59-69.

Tăslăuanu 1909 b - Tăslăuanu, Oct. C., *Muzeul „Asociațiunii”*, în *Transilvania*, nr. III, iulie-Septembrie, 1909, p. 190-191.

Țipu 2007 - Țipu, Corina, *Octavian C. Tăslăuanu*, Biblioteca Județeană ASTRA, Sibiu, Seria Personală, nr. 15, Sibiu, 2007.

<http://www.bjastrasibiu.ro/istoric.htm> 23.03.2013

Fig. 2. Expunerea ceramicii în expoziția Asociațiunii, Colecția Grafică documentară, C.N.M. ASTRA, nr. inv. 1480-r

Exposure ceramics in the Association exhibition, Documentary Graphics Collection, C.N.M. ASTRA, no. inv. 1480-r

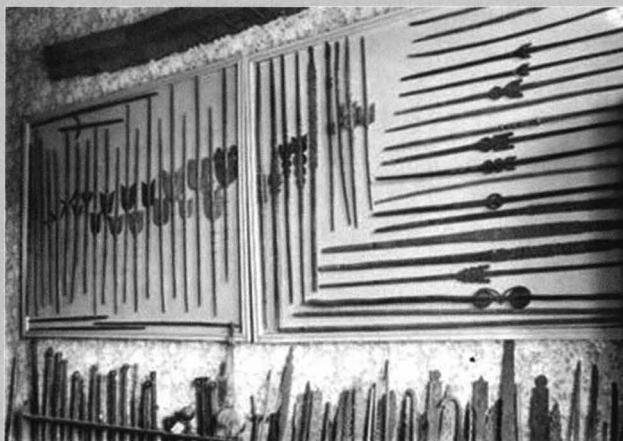

Fig. 3. Expunere obiecte din lemn, Colecția grafică documentară, C.N.M. ASTRA, nr. inv. 1477-r

Exposure wooden objects, Documentary Graphics Collection, C.N.M. ASTRA, no. inv. 1477-r

Fig. 4. Imagine a unui interior reconstituit în Muzeul Brukenthal, Expoziția de artă populară, Colecția de fotografii, C.N.M. ASTRA, Nr. inv.12667

Picture of an interior reconstituted in Brukenthal Museum, Folk Art Exhibition,
Photo Collection, C.N.M. ASTRA, no. inv. 12667

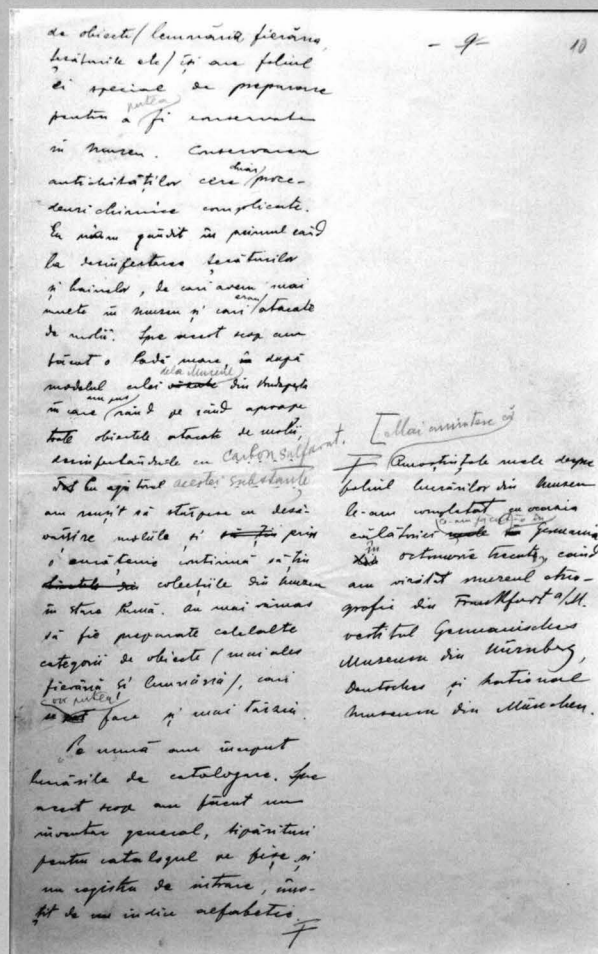

Fig. 5. Fila 10 din Octavian C. Tăslăuanu, Raport cetit în ședința Comitetului Central cetit în ședința Comitetului Central din 10 martie 1910, ms., Arhivele Naționale Sibiu, FOND ASTRA 294/1910

Tab 10 of Octavian C. Tăslăuanu, Raport cetit în ședința Comitetului Central cetit în ședința Comitetului Central din 10 martie 1910, ms., National Archives Sibiu, ASTRA FOND 294/1910

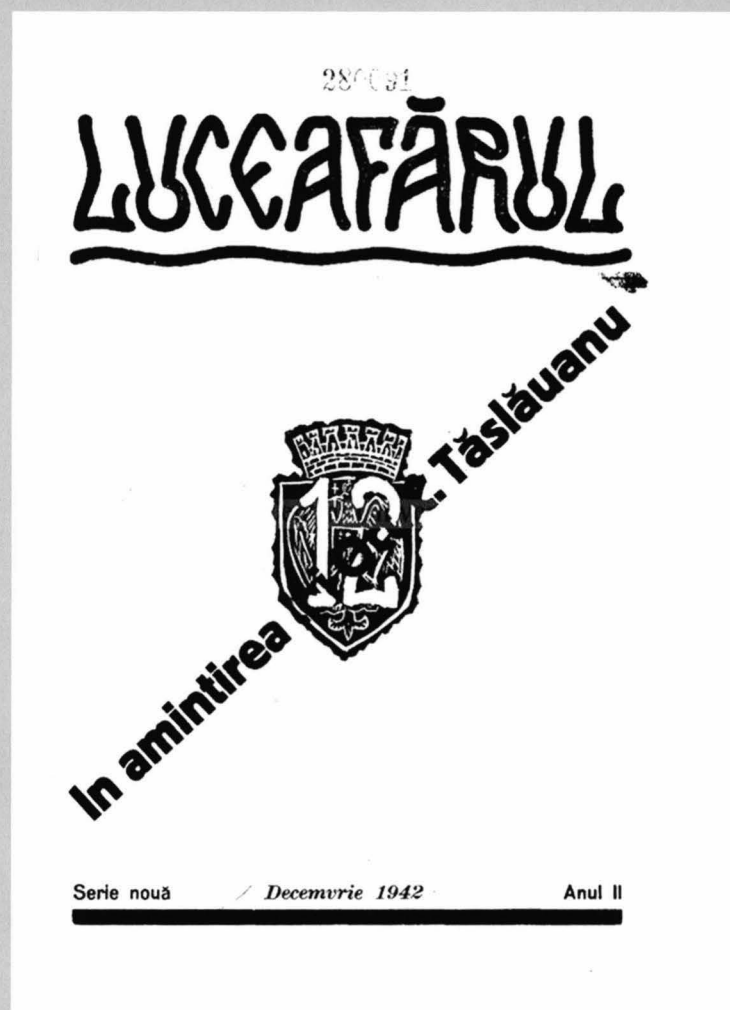

Fig. 6. Coperta numărului 12/1942 din revista *Luceafărul*, dedicat amintirii lui Oct. C. Tăslăuanu

Cover of *Luceafărul* magazine, 12/1942, dedicated to the memory of Oct. C. Tăslăuanu

Restaurarea icoanei pe lemn Întâmpinarea Domnului

Geanina IONESCU*

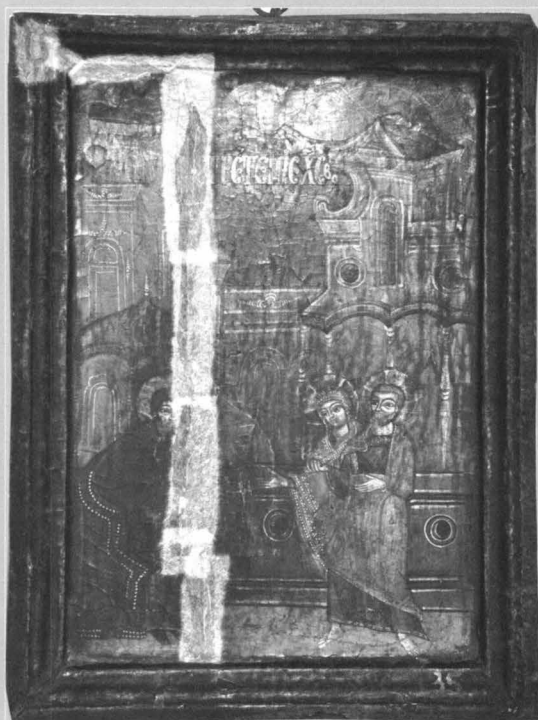
The icon on wood Presentation of Jesus at the Temple, inv. no. 778, attributed to Iacov from Rășinari¹ and assigned to the middle of the eighteenth century, is part of a series of 14 pieces that have been restored² within the ASTRA Centre for Heritage following the project "MUSEIKON. A new museum of the icon revitalizes a historical monument building restored in Alba Iulia". Because of the degradation encountered both at the level of the frame and at the level of the painting layers, the piece benefitted from an appropriate treatment of restoration carried out after physical, chemical and biological investigations.

Keywords: icon, research, investigations, restoration, harnessing

Cuvinte cheie: icoană, cercetare, investigații, restaurare, valorificare

Descrierea piesei

Icoana, cu dimensiuni de 43,5x34,5 cm, reprezintă scena *Întâmpinarea Domnului (Stretenie)*, unde în partea stângă este reprezentat un baldachin, iar sub el Masa Sfântă. Simeon, bătrân, cu părul lung este reprezentat în partea stângă a compoziției cu Pruncul Iisus în brațe primit de la Maica Domnului. Aceasta este reprezentată cu mâna dreaptă întinsă în gest de rugăciune. Iosif este reprezentat având un porumbel în mâna dreaptă. Toate cele patru personaje sunt reprezentate cu aureole³. Cromatica folosită: roșu, albastru, verde, ocru, alb, negru, brun, foiță argintie.

Ansamblu față-verso, înainte de restaurare

Front and back overall image, before restoration

* conf. univ. dr.; director Centrul ASTRA pentru Patrimoniu, Complexul Național Muzeal ASTRA;
e-mail: alinageaninaionescu@yahoo.com

¹ Atribuire, cercetător dr. Ana Dumitran.

² Responsabil proiect restaurare - Expert restaurator pictură dr. Geanina Ionescu, C.N.M. ASTRA; Restauratori: Anamaria Floca; Marius Iuga; Valentin Puchianu; Florin Păun.

³ Cavaros 2005, p. 80.

Starea de conservare înainte de restaurare

Icoana are un suport confecționat dintr-o singură planșă, debitată tangențial, din lemn de rășinoase. O traversă constitutivă semi-încastată este montată în contrafibră pe verso-ul panoului. Un atac moderat al insectelor xilofage este vizibil pe verso-ul panoului.

Straturile picturale prezintă cracluri de vechime, desprinderi și lacune de profunzimi și arii diferite. Se poate sesiza o serioasă fragilizare a straturilor picturale și o uzură generală a peliculei de culoare. Vernis-ul îmbătrânit este îngălbenit și brunificat.

S-a recurs la consolidarea profilactică locală a straturilor picturale, înainte ca piesa să intre în laboratorul de restaurare, pentru a evita eventualele pierderi în zonele cu desprinderi.

În urma unei intervenții anterioare inadecvate, numărul de inventar 35 a fost scris pe bagheta inferioară, în colțul din dreapta cu vopsea verde deschis. Pe întreaga suprafață a icoanei este prezentă murdăria superficială, aderentă și ancrasată.

Diagnostic

Starea de conservare a icoanei înainte de restaurare a fost condiționată de îmbătrânirea materialelor, îmbătrânirea cleiului, conservarea defectuoasă, debitarea tangențială a planșei din care este constituit panoul, accidente, uz liturgic. Acești factori au dus la cracluri de vârstă și lacune ale straturilor picturale, la uzura peliculei de culoare, la îmbătrânirea și îmbrunirea vernis-ului, la depunerea și ancrasarea murdăriei și a depozitelor de ceară, la desprinderea colțului inferior stâng al baghetei de pe suport, la pierderi mici de material lemnos.

Interpretarea imaginii radiografice⁴

Radiografia piesei

Radiography of the piece

Dimensiunile icoanei au impus executarea a două expuneri pentru obținerea imaginii radiografice pe întreaga suprafață. Ele au fost ulterior prelucrate⁵ formând o singură imagine radiografică de ansamblu.

⁴Expert restaurator pictură dr. Geanina Ionescu.

⁵Expert restaurator pictură dr. Mirel Bucur.

Inscripția, fețele, mâinile și picioarele lui Iosif, decorul liniar și anumite zone redatate cu alb, porumbelul, toate se evidențiază în tonalități deschise ce ne indică utilizarea albului de plumb (carbonat bazic de plumb, $2\text{Pb}(\text{CO}_3) \cdot \text{Pb}(\text{OH})_2$), diagnostic confirmat și în urma efectuării investigațiilor chimice, cf. Buletinului de analize chimice nr. 521/2015.

Similar ne apar și zonele pictate cu roșu, detaliu ce ne indică faptul că zugravul a utilizat miniu de plumb sau cinabru, care dau același tip de semnal radiografic. Prin analizele microchimice s-a determinat natura pigmentului roșu, în cazul nostru confirmându-ne prezența cinabrului (sulfura mercurică, HgS) în amestec cu miniu de plumb (oxid de plumb, Pb_3O_4), cf. Buletinului de analize chimice nr. 521/2015.

Defectele panoului, respectiv nodurile din structura lemnului, apar sub forma unor zone luminoase. Fibra lemnului este pusă în evidență, având aspectul structurii lemnului de rășinoase. De asemenea sunt evidențiate cepurile cu care sunt fixate baghetele ramei. Fisurile apar în radiografie ca linii închise la culoare.

În tonalități de gri închis, cu aspect neregulat, ne apar lacunele straturilor picturale. Rețeaua de cracluri existentă la nivelul straturilor picturale este vizibilă în radiografie ca o rețea de linii neregulate, închise la culoare.

Elementul metalic constitutiv dă semnal radiografic foarte puternic. În zona de contact dintre panou și baghetele ramei, semnalul radiografic este puternic datorită grosimii grundului. Foița argintie nu prezintă semnal radiografic.

Investigațiile chimice⁶

Rezultatele investigațiilor chimice atestă prezența unui grund compact, pe bază de ipsos (posibil sub formă de dihidrat, $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$), aplicat în mai multe straturi. Unele straturi prezintă un aspect uleios. Proba cu vernis se brunifică în jurul valorii de 190°C , confirmând prezența rășinilor în amestec cu ulei.

Rezultatele testelor microchimice ne permit să observăm prezența pigmentilor: cinabru (sulfură mercurică, HgS) în amestec cu miniu de plumb (oxid de plumb, Pb_3O_4), alb de plumb (carbonat bazic de plumb, $2\text{Pb}(\text{CO}_3) \cdot \text{Pb}(\text{OH})_2$), pigment ocru, litargă, cu conținut de plumb (Pb). Foița argintie este un aliaj cu conținut de Ag . Vernis-ul este o rășină cu aspect brunificat, îmbătrânit, cf. Buletinului de analize chimice nr. 521/2015.

Investigațiile biologice

Lemnul utilizat pentru panou se încadrează în grupa rășinoaselor. Rezultatele obținute arată că materialul lemnos din care a fost confecționat panoul este bradul (*Abies alba*). Probele prelevate din traversă indică tot lemnul de brad (*Abies alba*). Aceste probe au fost preparate și analizate la microscopul optic prin efectuarea de secțiuni transversale.

Panoul prezintă câteva orificii de zbor provocate de atacul de insecte xilofage *Anobium punctatum* – inactiv. Prin urmare nu necesită tratament cu soluție insecticidă, cf. Buletinului de analize biologice nr. 135/2015.

Descrierea lucrărilor de restaurare efectuate

După efectuarea analizelor fizice, chimice și biologice am recurs la o desprăfuire cu pensule moi pe suprafața pictată, evitând zonele cu desprinderi ale straturilor picturale.

Am îndepărtat depunerile de ceară existente pe suprafața pictată: mecanic, prin intermediul bisturiului și cu tampoane înmuiate în solvent (white-spirit).

A urmat consolidarea profilactică parțială a straturilor picturale. Această operație am efectuat-o folosind foiță japoneză peste care am pensulat o soluție din clei de pește 3%, cu adaos de conservant: acid salicilic 0,1%.

Datorită tensiunilor existente la nivelul suportului, bagheta inferioară s-a desprins de pe suport, necesitând crestarea colțului stâng și reșezarea pe panou. Zona de sub baghetă s-a degresat, s-a pensulat clei de piele 20% și s-a remontat pe panou prin intermediul menghinelor. Intervenția a fost mai greu de realizat, având în vedere faptul că bagheta ramei nu s-a îndepărtat de pe suport, straturile picturale având continuitate pe ramă.

⁶Investigator chimist Daniela Văcariu, C. N. M. ASTRA, Sibiu.

⁷Investigator biolog Ileana Chirtea, C. N. M. ASTRA, Sibiu.

A urmat desprăfuirea verso-ului icoanei cu pensule mai aspre, îndepărtând murdăria aderentă existentă. Chituiră pierderilor de material lemnos s-a realizat cu rumeguș, clei și pigment în cromatica lemnului. Îndepărtarea etichetei s-a efectuat prin intermediul unui tampon înmuiat în apă caldă. Curățirea verso-ului icoanei s-a făcut cu apă amoniacală (3%), iar integrarea cromatică a zonelor cu uzură funcțională s-a realizat cu baiț pe bază de apă.

A urmat consolidarea propriu-zisă a straturilor picturale prin pensulare cu soluție de clei cald de pește 6%. Operația de consolidare s-a făcut prin alternanța presei calde (spatula electrică) cu presa rece (săculeți cu nisip și bucăți de marmură). Presarea cu spatula electrică s-a efectuat prin intermediul foliei de Melinex.

După 24 de ore am îndepărtat foița japoneză cu tampoane înmuiate în apă caldă, având grijă ca surplusul de apă să fie îndepărtat cu tampoane uscate de vată pentru a nu permite apei să pătrundă în interiorul straturilor picturale și astfel să se producă fenomenul de deconsolidare.

Au urmat operațiile de curățire a lacunelor, degresare cu alcool etilic și texturare a suprafețelor, înclieirea cu soluție de clei cald de pește 6%, chituiră în etape cu praf de cretă și clei de pește 6%, șlefuirea cu hârtie de granulație fină și finisarea cu dop de plută. Surplusul de chit a fost îndepărtat cu tampoane înmuiate în emulsie de gălbenuș de ou cu apă 1:3.

În registrul inferior al icoanei, la îmbinarea baghetei cu panoul din lemn și la îmbinarea baghetelor ramei s-a degresat, s-a injectat clei de pește 6% și s-a chituit în mai multe etape cu un amestec de rumeguș, câlți, clei și pigment. Ultimul strat de chit a fost constituit din praf de cretă și clei de pește 6%.

Ansamblu icoană, după chituiră lacunelor

Overall image of the icon, after filling the lacunae

În urma testelor de curățire, amestecurile pe bază de izopropanol+amoniac+apă (90:10:10) și (50:25:25) au dat rezultate satisfăcătoare, iar cel pe bază de dimetilformamidă (DMF) și acetat de etil (1:2) a dat rezultatele cele mai bune. Înmuieră straturilor de murdărie aderentă, ancrasată și vernis a dus la o subțiere selectivă și o egalizare controlată și uniformă.

S-a recurs la îndepărtarea numărului de inventar 35 – scris cu vopsea verde, adăugat pe bagheta inferioară în urma unei intervenții anterioare inadecvate.

Detaliu, din timpul curățirii

During the cleaning process

Ansamblu icoană, după curățire

Overall image, after the cleaning process

Integrarea cromatică a zonelor chituite s-a realizat cu retuș imitativ și punctiform. Am folosit pentru retuș culori pe bază de apă (acuarele) pentru ca intervenția să fie reversibilă.

A urmat verificarea retușului cu ajutorul lămpii UV. Pentru a proteja pictura împotriva factorilor externi am aplicat un strat de vernis pe bază de rășină naturală (dammar) în esență de terebentină (soluție de concentrație 6%), prin pensulare.

Piesa a fost vernisată în poziție orizontală, cu mișcări rapide prin intermediul unei pensule cu păr moale, într-o încăpere prevăzută cu instalație de exhaustare. Pentru o bună peliculizare a stratului de vernis, înainte de vernisare, icoana a fost încălzită cu ajutorul lămpii IR.

Ansamblu față-verso, după restaurare

Front and back overall image, after restoration

Indicații la modul de păstrare

Recomandăm ca icoana *Întâmpinarea Domnului* să fie depozitată sau expusă într-un mediu cu o umiditate relativă cuprinsă între 50-65%, o temperatură cuprinsă între 18-20°C, fără fluctuații ample sau bruște ale valorilor acestora, iar nivelul iluminării să nu depășească 180 de lux.

BIBLIOGRAFIE

Cavarnos 2005 - Cavarnos, Constantine, *Ghid de iconografie bizantină*, București, Editura Sophia, 2005.

Ionescu 2014 - Alina, Geanina Ionescu, *Icoane pe lemn. Icoane pe sticlă. Cercetare - Restaurare - Valorificare*, Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, 2014.

Factori și riscuri de degradare a pieselor pe suport textil expuse în Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA

Elena-Claudia POTCOVEL*

Ilinca-Andrada COPIL**

The following study deals with aspects of risk of degradation during the display of pieces on textile support in the Open Air Museum of ASTRA National Museum Complex Sibiu. Degradation risks of textile parts requires permanent procedures of preventive and curative conservation. Monitoring is ongoing both during their exposure in households as well as for their storage in warehouse. This procedures are designed to decrease and even eliminate the inherent risks of degradation of displaying pieces on textile support in an oscillating ambient microclimate.

Keywords: textiles, preservation, recovery, heritage

Cuvinte cheie: textile, conservare, valorificare, patrimoniu

Patrimoniul Muzeului Civilizației Populare Tradiționale ASTRA este diversificat, cuprinzând piese din lemn, metal, ceramică, sticlă, obiecte de cult, hârtie, fotografie și textile, multe din acestea fiind unicate, cu o valoare istorică și documentară mare.

Materialele care intră în compoziția pieselor textile sunt: lână, bumbac, in, cânepă, blană, borangic. Acestea sunt completate de ornamentații realizate din piele, os, sidef, metal, plastic (paiete) și sticlă.

Piese textile diferă de la cele de mici dimensiuni, cum este cazul batistelor de perete, ștergărelelor, pieselor de port, la cele de mari dimensiuni, cum ar fi ștergarele de perete, foile de sac, cergi, preșuri etc.

Patrimoniul pe suport textil și piele-blănă din Colecția „Aer Liber” al Complexului Național Muzeal ASTRA cuprinde un număr de 4730 de piese din care un număr de 1512 sunt etalate în expoziția Muzeului în Aer Liber, din luna mai până în luna octombrie.

Datorită varietății mari de obiecte și materiale constitutive, conservarea patrimoniului Muzeului Civilizației Populare Tradiționale ASTRA ridică probleme complexe de etalare și păstrare a acestora.

Modificările atmosferice pe perioada celor șase luni - în care sunt cuprinse trei anotimpuri (primăvară, vară, toamnă), precum și arhitectura tradițională a construcțiilor din muzeu nu permit menținerea unui climat constant în interior, fiind factori decisivi în instabilitatea microclimatului. *Constituirea învelitorilor* (paie, stuf, șindrilă, țiglă), *izolația minimală* - reprezentată de mușchi sau pământ așezat între bârnele pereților construcțiilor¹, *contragerea scândurilor* podinei și a pardoselii care duc la distanțarea acestora unele de altele, *închiderea neetanșă* a ușilor și geamurilor influențează considerabil **microclimatul** din interiorul gospodăriilor.

La începerea sezonului de primăvară piesele textile sunt inventariate, verificate din punct de vedere al conservării, pentru ca acestea să poată fi etalate, grupate pe fiecare gospodărie în parte și apoi transportate la obiective (gospodăriile unde vor fi expuse).

Așezarea pieselor pe suport textil în interioarelor monumentelor se face de către o echipă compusă din muzeograful responsabil de monument, muzeograful responsabil de organizarea interioarelor și conservator. Modul de expunere respectă specificul zonei din care provine fiecare gospodărie.

Pe toată perioada expunerii, piesele sunt monitorizate de către conservator, urmărindu-se în permanență starea de conservare a acestora. În momentul în care se constată degradări la o piesă, aceasta se retrage, pe o perioadă determinată sau definitivă, urmând a fi supusă unui proces de conservare sau restaurare - dacă degradarea survenită o impune.

*conservator, Complexul Național Muzeal ASTRA; e-mail: claudiadesign1@yahoo.com

**conservator, Complexul Național Muzeal ASTRA; e-mail: copil_ilinca@yahoo.com

¹Alina Ioana Ciobănel, Paul Drogeanu, *Habitatul, Vol III Transilvania*, București, 2011, p. 232-239.

Tipuri de expunere a textilelor în monumentul Găleşoaia Nouă

Textiles exhibited in the Găleşoaia Nouă monument

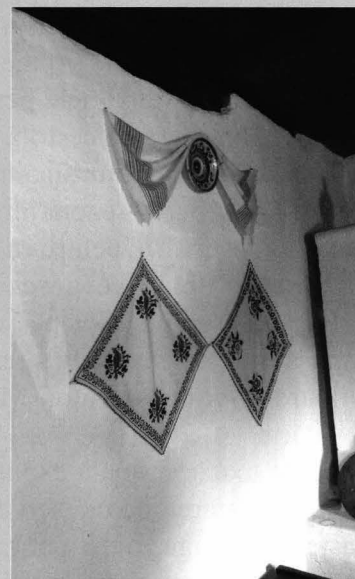
Etalarea scoarțelor, ștergarelor, perdelelor sau a păretarelor pe verticală tensionează piesele textile permanent în partea superioară. Pentru diminuarea tensionărilor ele sunt consolidate cu panglici de bumbac (rejansă) de care sunt prinse inele de plastic pentru fixarea pe perete. Pentru protecția la umiditate, posibilă din cauza pereților reci, piesele textile sunt așezate pe o țesătură moale de bumbac (molton). Tot acest montaj poate duce la fragilizarea fibrei textile în punctele de prindere și chiar a ruperii acesteia. În momentul apariției acestui risc se impune retragerea de urgență a exponatului care va fi supus unor procese de conservare și restaurare.

Un exemplu ar fi perdelele de la gospodăria „Văleni” cu număr de inventar 3490 AL², care au fost expuse periodic în camera de locuit, acestea suferind degradări în zonele de prindere pe perete, prin ruperea fibrei textile³. Exponatul are o țesătură fină, sensibilă la expunerea într-un climat cu variații mari de umiditate și temperatură. Datorită degradărilor apărute și a fragilizării s-a hotărât retragerea definitivă a acestuia din monument.

Ștergare din gospodăria Musculești-Petrești

Silk towels from Musculești-Petrești

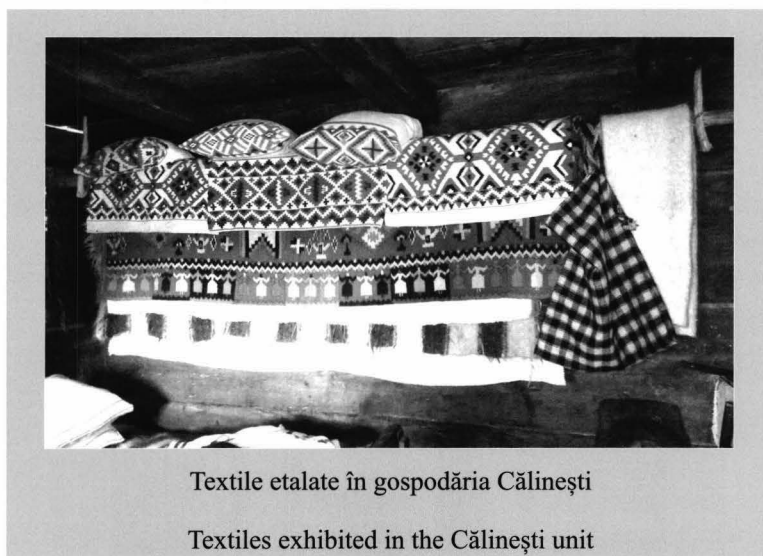
Batiste de perete la Horezu

Handkerchiefs and towel from Horezu

²Dimensiuni conform FAE: L 74 cm, l 41 cm.

³Florea Oprea, *Etiopatogenia operei de artă și a materialelor structurale*, București, Editura Osim, 2010, p. 102.

Amintim și de ștergarele de borangic expuse în monumentele Musculești-Petrești, Găleşoaia și batistele de in așezate pe pereții caselor din Bălănești, Horezu 1 și Horezu 2. Expunerea lor repetată pe perete duce la tensionarea țesăturilor de borangic, respectiv în, în punctele de fixare a inelelor, ce poate duce la deformarea sau ruperea fibrei textile.

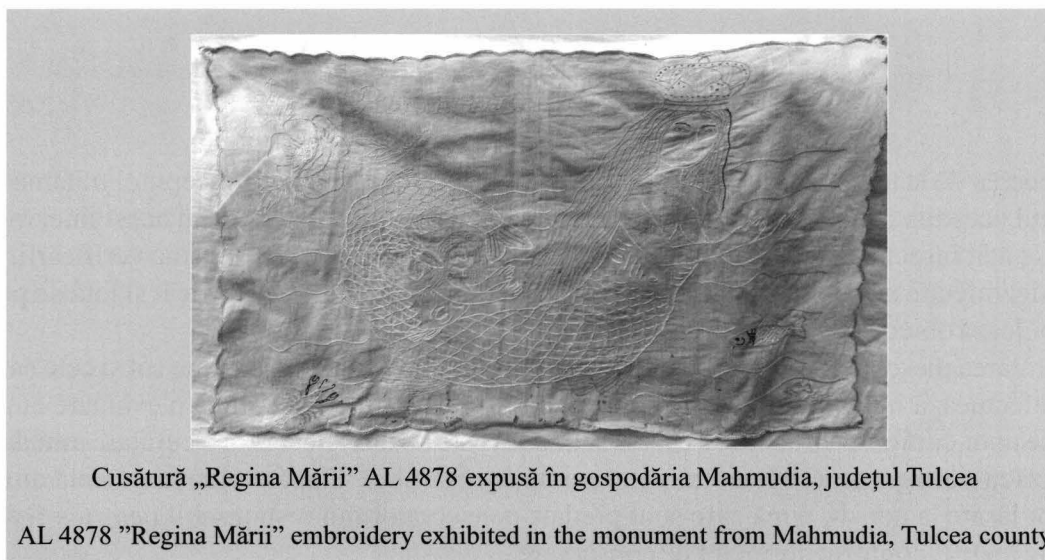
Textile etalate în gospodăria Călinești

Textiles exhibited in the Călinești unit

Așezate în straturi succesive, unele peste altele, textilele se tensionează, putând duce la deformarea acestora, sau pătarea lor prin migrarea culorilor.

Un alt factor de degradare al textilelor este **lumina**.

Datorită modului de expunere impus de respectarea specificului zonei pot apărea, la pigmenții folosiți pentru vopsirea fibrelor textile, decolorări ale exponatelor. Un exemplu este „cusătura de perete Regina Mării” cu numărul de inventar AL 4878⁴, care datorită expunerii îndelungate în tinda gospodăriei Mahmudia din județul Tulcea, în zona ferestrei, la o luminozitate excesivă pe toată perioada zilei⁵ a dus la decolorarea puternică a acesteia, impunându-se astfel retragerea definitivă din monument.

Cusătură „Regina Mării” AL 4878 expusă în gospodăria Mahmudia, județul Tulcea

AL 4878 "Regina Mării" embroidery exhibited in the monument from Mahmudia, Tulcea county

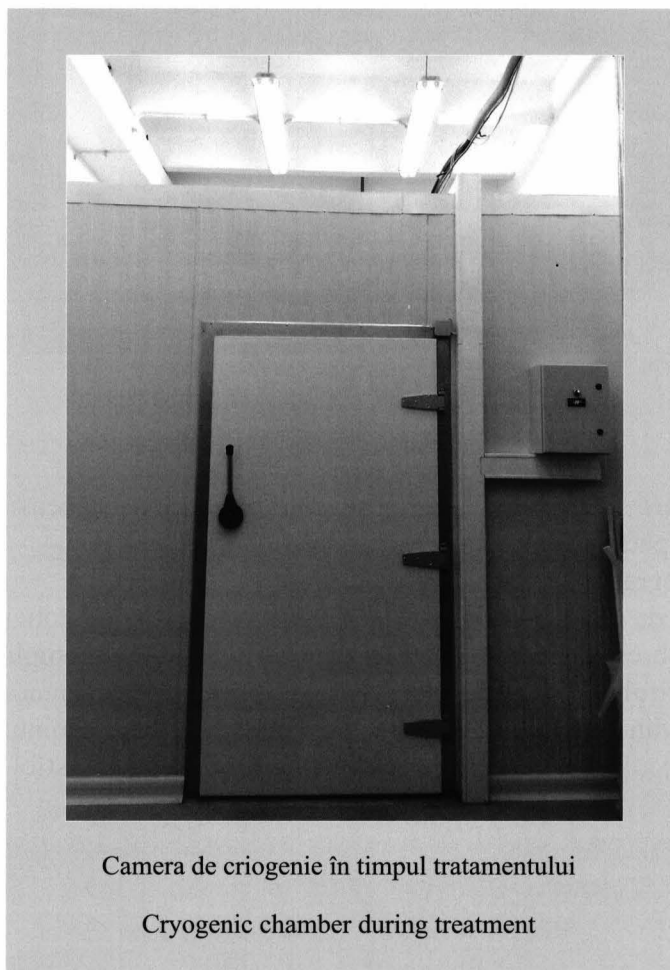
Un alt risc la care sunt supuse exponatele pe suport textil este **atacul biologic** de fungi, insecte și rozătoare care produc degradări mecanice ireversibile.

Riscurile de degradare mai accentuate pe perioada rece, respectiv lunile octombrie – aprilie, fac ca piesele pe suport textil din gospodăriile Muzeului în Aer Liber să fie retrase în depozite la încheierea sezonului.

⁴Dimensiuni conform FAE: L 76 cm, l 44.5 cm.

⁵Florea Oprea, *op.cit.*, p 81.

Începând cu luna octombrie acestea sunt ambalate în pânză de bumbac și transportate în clădirea *Centrul ASTRA pentru Patrimoniu*. Pieseile sunt sortate în funcție de materialul constituent, fibre textile de origine animală, vegetală, piele, blană. Țesăturile compuse din fibre de natură animală (lâna, părul de capră și borangicul) pielea și blana care prezintă atac de insecte din familia Tineidae sunt ambalate și sigilate în folie de plastic, astfel încât să existe cât mai puțin aer în conținutul pachetelor⁶. Acestea sunt introduse în camera de criogenie pentru un tratament de 7 zile la o temperatură de -30°C.

Camera de criogenie în timpul tratamentului

Cryogenic chamber during treatment

Trecerea de la temperatura de +18°C la -30°C se face treptat, atât la începutul tratamentului cât și la sfârșitul acestuia când temperatura este crescută de la -30 °C la +18°C. În acest interval de timp sunt distruse atât insectele, larvele, ouăle cât și atacurile fungice depistate în urma verificării. Astfel se produce o dezinsecție non-invazivă și non-toxică, atât față de piesele în cauză, cât și față de personalul care manipulează obiectele.

Curățarea pieselor textile, care nu sunt supuse tratamentului de criogenie cât și cele care au fost tratate, se efectuează în laboratoarele de conservare și restaurare textile, după o evaluare amănunțită. Sunt supuse unor curățări prin aspirare uscată sau, dacă este absolut necesară o curățare umedă, aceasta se realizează cu detergent cu PH neutru pentru a nu agresa fibra. După o curățare atentă/amănunțită, piesele sunt lăsate la aerisit, după care sunt predate conservatorului responsabil pentru a fi așezate în depozitul de textile, conform normelor de conservare⁷.

Depozitul de textile este un depozit cu un microclimat controlat, în care fluctuațiile de umiditate și temperatură sunt relativ limitate. UR este cuprinsă între 55 – 57% și T 16 - 18°C. Depozitul este amplasat la extremitatea nord vestică a clădirii Centrului ASTRA pentru Patrimoniu. Geamurile sunt conforme normelor PSI, acestea fiind situate pe o latură a depozitului și prevăzute cu plase pentru

⁶ Agnes W. Brokerhof, *Tendințe în conservarea preventivă, Capitolul 5., Insecte și fungi în colecțiile textile*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2009, p. 68.

⁷ Aurel Moldoveanu, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, București, 1999, pp. 178-179.

protecție contra insectelor, iar glisarea lor se face doar prin sistem electric automatizat, corelat cu senzorii antiincendiu. Piese textile sunt așezate în repaus total, pe rafturi metalice și tamburi metalici conform normelor de conservare.

Deși par complicate, aceste proceduri sunt menite să scadă și chiar să elimine riscurile de degradare inerente etalării pieselor pe suport textil, într-un ambient cu microclimat oscilant, cum este cel al gospodăriilor din Muzeul în Aer Liber.

Această lucrare a fost realizată prin programul Parteneriate în domenii prioritare-PN II, derulat cu sprijinul MEN-UEFISCDI, proiect nr. 325/2014.

BIBLIOGRAFIE

Agnes W. Brokerhof, *Tendențe în conservarea preventivă, Capitolul 5. „Insecte și fungi în colecțiile textile”*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2009.

Alina Ioana Ciobănel, Paul Drogeanu, *Habitatul, Vol III Transilvania*, București, Editura Etnografică, 2011.

Aurel Moldoveanu, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, București, 1999.

Florea Oprea, *Etiopatogenia operei de artă și a materialelor structurale*, București, Editura Osim, 2010.

The two sculpted and gilded wooden tables presented numerous problems as far as the restoration was concerned. The degradations had multiple causes, being produced by the structural modifications of the different materials used in the original execution technique, respectively wood, stucco, bolus and gold leaf, with different evolutions, in time, and also by the environmental conditions the items were stored in and by the functional attrition they have been subject to. Therefore, the restoration implied choosing the suitable methods in order to reestablish the equilibrium between the constituent materials and also rendering their appearance as close to the initial one as possible.

Keywords: wood, gilded, degradation, restoration

Cuvinte cheie: lemn, auritură, degradare, restaurare

Cele două mese aparțin colecției Muzeului de Artă din Craiova. Înfăințat în anul 1908 sub numele de Pinacoteca Alexandru și Aristia Aman, va deveni în 1954 Muzeul de Artă Craiova. Muzeul este adăpostit într-un palat în stil baroc târziu, monument de arhitectură, construit în 1900 - 1907, după planurile arhitectului francez Paul Gottereau. Palatul a fost donat statului în anul 1936¹. Palatul și-a început misiunea de reprezentare, pentru care fusese destinat încă de la început, fiind inaugurat în 1909 de către cei doi fii, Nicolae și Jean, întrucât Constantin Mihail murise cu un an înainte².

Cele două piese de mobilier restaurate au fost realizate în aceeași manieră, din lemn sculptat, decorat cu foiță de aur așezată peste straturi succesive de grund și strat de bolus roșu, pământ argilos pe bază de oxizi de fier³. Blaturile ambelor mese au fost realizate din marmură neagră decorată cu intarsii din pietre semiprețioase reprezentând o natură statică (Fig. 1), la masa de dimensiuni mai mari, cu patru picioare și un element median de susținere, și, respectiv, o scenă cu elemente florale și zoomorfe (Fig. 2), în cazul mesei de dimensiuni mai mici susținută doar de un picior strunjit și decorat cu sculptură.

La nivelul suporturilor din lemn existau numeroase crăpături, fracturi și desprinderi datorate pierderilor calităților coezive ale adezivilor folosiți, atât la nivelul structurii, respectiv la îmbinări, cât și la nivelul elementelor decorative aplicate (Fig. 3). De asemenea, erau vizibile pierderi la nivelul lemnului, elementelor decorative și straturilor de preparare (Fig. 4).

Mesele au fost folosite, de-a lungul timpului ca elemente de mobilier uzual, ceea ce a dus la producerea unor degradări avansate la nivelul straturilor de preparare și elementelor decorative. Curățirile repetate și manipularea necorespunzătoare, au avut ca efect, în timp, distrugerea stratului de foiță de aur, în zonele cele mai expuse, respectiv în partea superioară, în zonele elementelor din lemn care încadrează blaturile din marmură (Fig. 5, 6). La nivelul inferior erau vizibile numeroase pierderi ale elementelor decorative, mai ales la masa de dimensiuni mai mari (Fig. 7). Pe întreaga suprafață mesele prezentau depuneri aderente și neaderente de murdărie și praf.

În ceea ce privește intervențiile de restaurare, acestea au presupus, în primul rând, redarea rezistenței structurale prin refacerea îmbinărilor adezive de la nivelul suportului. Această operațiune a fost realizată utilizând clei și prese de lemn, în maineră similară celei în care piesele au fost asamblate inițial. Datorită numeroaselor desprinderi ale elementelor decorative, acestea au fost detașate și reaplicate pentru evitarea pierderilor ulterioare. În zonele unde existau pierderi de material lemnos au fost executate completări cu lemn de aceeași esență, suplimentate cu clei și apoi finisate cu chit pentru lemn. De asemenea, pentru pierderile de la nivelul elementelor decorative, din zonele inferioare, acolo unde existau martori, respectiv elemente care puteau fi copiate, au fost realizate amprente din cauciuc siliconic, în care, ulterior, au fost turnate noi elemente care apoi au fost aplicate pe suport.

Curățirea a fost realizată cu amestecuri de solvenți, respectiv acetona, în zonele cu depuneri

*doctorand, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu; expert restaurator, Muzeul Național Brukenthal, Sibiu; e-mail: scarlatescu.cristina@yahoo.com

¹<http://ghidulmuzeelor.cimec.ro/id.asp?k=284>

²<http://muzeuldeartacraiova.ro>

³Istudor, Ioan, *Noțiuni de chimia picturii*, Editura ACS, Colecția Științific, București, 2011, p. 163.

aderente de murdărie, și soluția 1, aparținând Școlii rusești de restaurare, în zonele unde grundul era aparent. Acetona a fost utilizată datorită gradului ridicat de volatilizare, fiind nevoie, în acest caz, de un solvent care să nu rămână mult timp pe suprafața foiței de aur și care să îndepărteze eficient depunerile (Fig. 8).

Zonele în care grundul lipsea au fost chituite cu un amestec de clei și cretă de munte, în tehnică similară celei originale, prin aplicarea de straturi succesive, care apoi au fost finisate cu hârtie abrazivă de diferite granulații.

Integrarea cromatică a ridicat probleme din punctul de vedere al alegerii metodei de realizare. De cele mai multe ori, în zonele unde foița de aur lipsește, aceasta este înlocuită de un nou strat de foiță, aplicat peste grund sau peste un nou strat de bolus. Totuși, datorită faptului că, în zonele în care uzura funcțională era redusă, respectiv în zonele mai puțin expuse manipulării, aceasta își păstra luciul original, o intervenție cu un nou strat de foiță de aur ar fi putut crea discrepanțe în ceea ce privește ansamblul, și, de asemenea, ar fi fost o intervenție ireversibilă, putând constitui, în timp, cauza pentru degradări ulterioare. Astfel, s-a optat pentru realizarea unei integrări cromatice în maniera *tratteggio*, prin pensulare cu culori pe bază de apă și pigmenți aurii. Astfel, intervenția este lizibilă de la distanță mică și, de asemenea, total reversibilă în cazul unei restaurări ulterioare.

Revernizarea a fost executată cu verni pentru foiță de aur, aplicat prin pensulare.

În cazul unor piese de această factură, care au fost realizate pentru a fi folosite ca piese de mobilier, și nu doar ca obiecte de artă, problemele ridicate de restaurare presupun nu doar redarea aspectului inițial, din punct de vedere estetic, ci și refacerea structurii, care a suferit degradări mecanice de-a lungul timpului. Operațiunile de restaurare au fost executate conform principiilor restaurării, ținându-se totuși cont de faptul că mesele urmează a fi expuse în cadrul muzeului. Astfel, spre deosebire de piesele de mobilier care se întorc în uz, acestea fac obiectul contemplării doar ca obiecte de artă, în prezent, ceea ce a permis tratarea lor, cel puțin la nivelul straturilor decorative, ca fiind piese din lemn cu policromie, și, în consecință, intervențiile precum chituirea și integrarea cromatică au fost realizate în manieră asemănătoare celor executate asupra unor asemenea piese (Fig. 9. 10).

BIBLIOGRAFIE

Istudor, Ioan, *Noțiuni de chimia picturii*, Editura ACS, Colecția Științific, București, 2011.

<http://ghidulmuzeelor.cimec.ro/id.asp?k=284>

<http://muzeuldeartacraiova.ro>

Fig. 1 Detaliu; blat din marmură cu intarsii din pietre semiprețioase

Detail; marble countertop with inserted semi precious stones decoration

Fig. 2 Detaliu; blat din marmură cu intarsii din pietre semiprețioase

Detail; marble countertop with inserted semi precious stones decoration

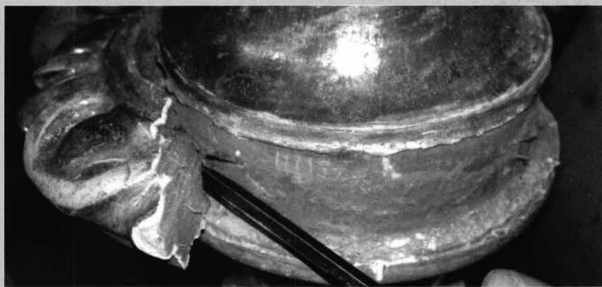

Fig. 3 Detaliu; desprindere la nivelul unui element decorativ

Detail; detachment on the decorative element level

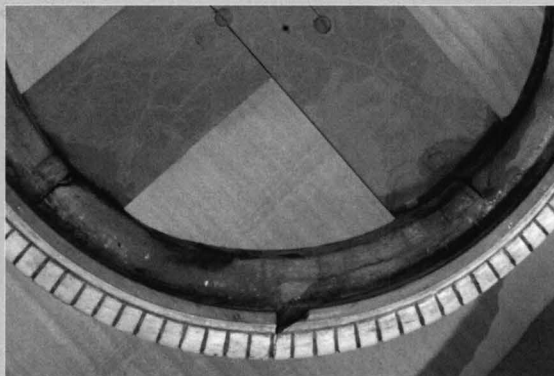

Fig. 4 Detaliu; pierdere de material lemnos

Detail; loss of wooden material

Fig. 5 Detaliu; uzură la nivelul foitei de aur

Detail; attrition on the golden foil level

Fig. 6 Detaliu; uzură la nivelul foitei de aur

Detail; attrition on the golden foil level

Fig. 7 Detaliu; pierderi la nivelul elementelor decorative

Detail; losses on the decorative elements level

Fig. 8 Detaliu; curățire

Detail; cleaning

Fig. 9 Masă cu patru picioare;
ansamblu după restaurare

Four legged table; ensemble after restoration

Fig. 10 Masă cu un picior; ansamblu după restaurare

One legged table; ensemble after restoration

PREZENTĂRI DE CARTE RECENZII

În ultimii ani (2015-2016) literatura monografică sătească s-a îmbogățit cu cel puțin trei lucrări care reprezintă un nou model de concepere printr-o nouă abordare a acesteia. La 100 de ani de la apariția monografiei clasice a lui Victor Păcală despre Rășinari, acest nou semnal de înviorare a experienței cercetării habitatului rural este în mod firesc atât un mod de îmbogățire a informației în conținut, dar și de noi posibilități de remodelare a cercetării specifice în domeniu.

Este vorba de trei monografii cu vădit scop funcțional, pragmatic, sociologic-turistic, care se referă la trei așezări: două din Mărginimea Sibiului (Râu Sadului, Sadu) și o așezare din depresiunea Sibiului (Cristian). Două din cele trei localități au o veche tradiție antică și medievală, Râu Sadului fiind o așezare mai recentă, apărută ca așezare din secolul al XVII-lea. Este vorba de două sate românești și un sat „săsesc”, de fapt un sat mixt. Cele trei monografii menționate sunt:

- *Patrimoniul și civilizația apei în comuna Cristian*, cu subtitlu: *Lucrare monografică pentru încurajarea turismului*, Editată de Casa de Presă și Editură Tribuna Sibiu și Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, 2015;

- *Descoperiți Râu Sadului*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2014;

- *Sadu. Repere istorice și itinerarii cultural-turistice*, cu subtitlu: *Pe urmele corifeilor ardeleni din comuna Sadu*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2015.

Cele trei monografii au fost realizate de colective de cercetători, primul condus de conf. univ. dr. Eugen Străuțiu în cazul comunei Cristian și de altul alcătuit din Claudiu Muntean, Bogdan Andriescu, Dan Nanu, Ovidiu Calboreanu, Adrian Georgescu în cazul localităților Sadului și Râu Sadului.

În realizarea acestor monografii au fost implicate și primăriile celor trei localități, pe baza unor proiecte din fonduri europene și granturi ale Ministerului Agriculturii și Dezvoltării Rurale prin Fondul European Agricol pentru Dezvoltare Rurală, cu sprijinul unor ONG-uri locale (GAL Mărginimea Sibiului). În felul acesta se deschide o nouă posibilitate în cercetarea satului românesc prin intermediul fondurilor europene, având un scop funcțional: aplicarea unor programe specifice pentru fiecare localitate: „Patrimoniul și civilizația apei” (Cristian), „Descoperiți Râu Sadului” și „Pe urmele corifeilor ardeleni în comuna Sadu”. La baza acestor programe stă necesitatea dezvoltării actuale a localităților îndeosebi prin dezvoltarea turismului, cercetarea științifică contribuind la conceperea acestor programe aplicate de autoritățile locale, beneficiarele lucrărilor monografice în care s-au aplicat energii intelectuale și mijloace financiare.

Modalitățile de rezolvare a acestor programe, în cadrul unor monografii sătești de acest fel, s-a făcut pornind de la modelul tradițional clasic, etno-sociologic cunoscut până acum, dar completând-o specific în cazul fiecărei localități cu punerea la dispoziție pentru externi (în special turiști) a informațiilor despre patrimoniul material și spiritual al localității – turismul fiind conceput ca unul din vectorii prin care localitățile respective consideră că au șanse durabile pentru dezvoltarea lor în viitor, prin programele indicate mai sus. Rezultatul este o combinație între monografia clasică și asemenea proiecte prevăzute, în căutarea unei asocieri optime între a fi monografie și ghid turistic, combinație experimentată, încă nu pe deplin reușită. Deocamdată experimentul a fost atins în bună parte. Partea lor de conținut etnografic și folcloric ar putea fi mai mult exploatată și în cadrul programelor propuse.

În cazul Cristianului, structura monografiei conține capitole clasice despre încadrarea localității în spațiul uman și local plasat în apropiere de Mărginimea Sibiului, un capitol de istorie, unul privind patrimoniul său tradițional (biserica fortificată, biserica ortodoxă parohia I, casa muzeu etc.) și evoluția actuală a comunei, în care cel interesat ia cunoștință de programul legat de tradiția folosirii apei în cadrul comunei, dar și prezentarea traseelor turistice, strădă cu strădă din localitate. Se cuprinde în monografie și descrierea altor programe la care participă comuna, inclusiv în cadrul sitului Natura 2000 – Frumoasa.

În cazul celorlalte două localități, Râul Sadului și Sadu (sate din Mărginimea Sibiului), structura monografiilor pornește tot de la capitolele clasice (cadru natural și istoric), dar și cu o

*cercetător științific, Complexul Național Muzeal ASTRA

componentă etnografică substanțială (așezare, casa, gospodăria, ocupații de bază, port, obiceiuri și tradiții populare). La acestea se adaugă itinerarii turistice care cuprind atât patrimoniul cultural material, cât și rezervațiile naturale, în cazul Râu Sadului, chiar și note de călătorie, legende, note despre personalitățile locale, iar în cazul Sadului aceleași capitole se completează cu descrierea contribuției personalităților locale, corifeii ardeleni (episcopul Ioan Inochentie Micu-Klein, protopopul Ioan Piuariu, Samoil Micu-Clein, ocultistul Ioan Piuariu-Molnar, protopopul Sava Popovici Săvoiu, protopopul Ion Hannia, preotul Dimitrie Bunea).

Toate capitolele monografiilor conțin informații utile pentru cei care vor să viziteze satele.

Dincolo de aceste structuri tradiționale ale monografiilor sătești, cele trei monografii își realizează scopurile funcționale propuse (turismul ca șansă de dezvoltare), dar cu ambiția de a aduce contribuții importante și în cercetarea istorică și etnografică a acestora.

În primul rând, în cazul Râu Sadului, se fructifică șansa de a înțelege modelul în care au apărut și s-au dezvoltat în timp localitățile din Mărginimea Sibiului. Râul Sadului, cu cele 4 cătune alcătuitoare, poate fi un adevărat șantier de cercetare privind geneza sa (apărut ca o roire a locuitorilor din Rășinari în secolul al XVII-lea), evoluând până la desprindere de satul matcă, cu statut propriu de comună (1926), o dovadă a faptului că așezările roite au căpătat la un moment dat, posibilități de dezvoltare proprie, până la stadiul de așezare de sine stătătoare, în cazul de față cele 4 cătune considerându-se ca un tot întreg, de habitat autonom. Desigur modelul genetic care se referă la Râul Sadului poate fi extrapolat în mod relativ și altor localități din zonă.

Un stadiu superior al dezvoltării habitatului uman din Mărginime îl reprezintă, în continuare istorică, Sadu, devenit în condiții economice, sociale, administrative și culturale specifice ca loc de apariție la un moment dat a unor personalități iluministe (secolul al XVIII-lea) și de personalități culturale (secolul al XIX-lea), personalități cuprinse în programul abordat în monografie, situație cunoscută și în alte așezări din Mărginime (Rășinari, Gura Râului, Orlat, Săliște etc.) fiecare dintre acestea (chiar și Râul Sadului), aducându-și constituția la dezvoltarea culturii românești moderne în secolele XIX-XX, prin personalitățile pe care le-au afirmat.

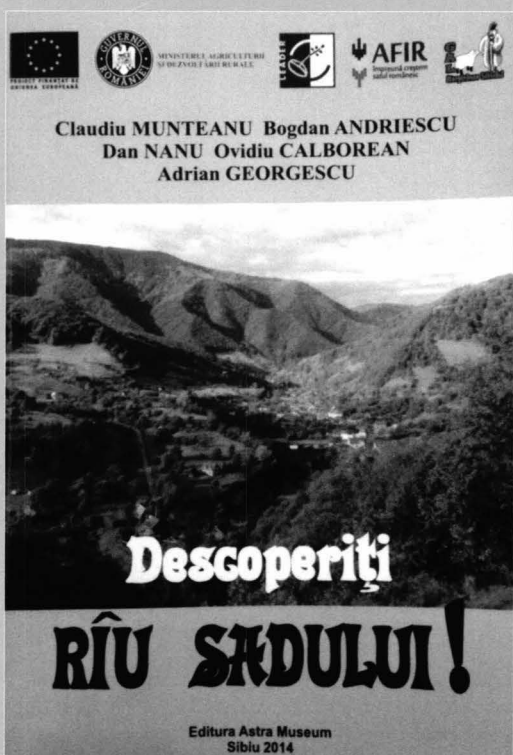
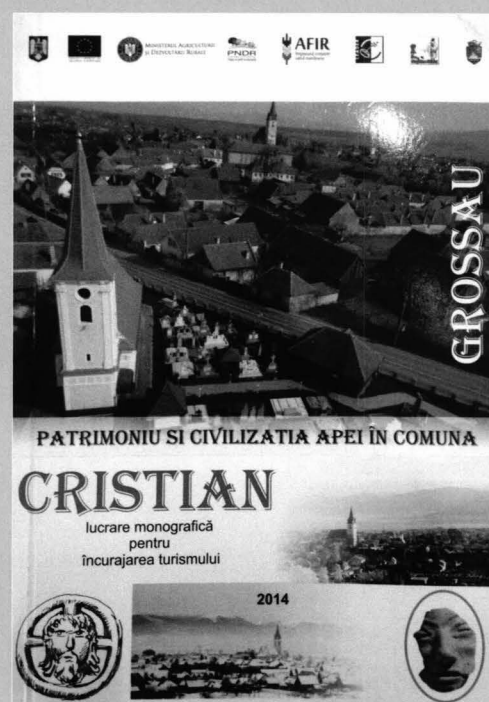
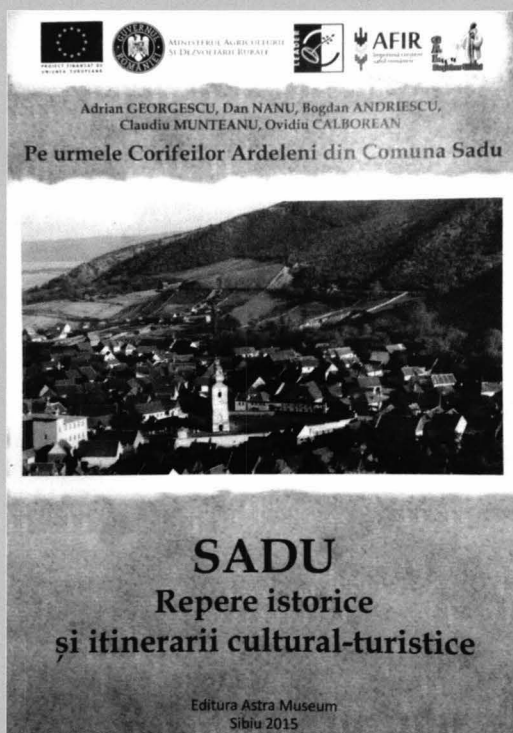
În mod specific, în cazul Cristianului, accentul cade și pe un program valorificat și în cadrul preocupărilor de Eco-museumului, perseverent aplicate prin viziunea de muzeu viu pe care îl oferă așezările din județul Sibiu, inițiată de Marius Halmaghi și care susține, inclusiv în cadrul monografiei localității, felul în care satele din depresiunea Sibiului (multe dintre ele mixte asemeni Cristianului) au avut contribuții proprii în utilizarea resurselor locale așa cum e în cazul acestui sat la numai 10 km de Sibiu, de a utiliza pentru dezvoltarea sa resursele hidraulice, fapt valabil și pentru satele din Mărginime la contactul dintre munte și depresiune, dar în alte modalități tradiționale. Programul se referă și la civilizația umană și la bio-diversitatea naturală a spațiului în care s-a născut și s-a dezvoltat Cristianul.

Cele trei monografii încearcă, în peisajul literar-științific monografic, cel puțin pe plan local (județul Sibiu) o modalitate de depășire a modelului clasic, care în ultima vreme încerca o oarecare criză de transcedere a tradiției monografiilor sătești: încercarea de a trece dincolo de modelul lui Victor Păcală, observabil în jurul anului 2000. În raport cu acest model greu de depășit, monografiile sătești au fost fie egale, fie sub modelul inițial. Mai există și încercarea de continuare a monografiei Rășinarului pentru a se aduce la zi modelul (Constantin Popa¹).

Nu în ultimul rând apreciem ținuta grafică acestor monografii, cu aspect modern, ilustrații, fotografii, informații utile merite la care au contribuit și tipografiile respective.

O veste bună ajunsă la noi este că efortul de realizare a unor asemenea monografii continuă și cu alte localități ale județului Sibiu: *Comuna Tilișca. Pe urmele dacilor, pe drumul regelui în Mărginimea Sibiului* (autori Vasile Crișan, Ovidiu Calboreanu, Adrian Georgescu, Gheorghe Natea, Claudiu Muntean, Alexandru Bucur, Ioan Părean, preot Ioan Teșa, preot Virgil Mănase, Maria Morar, sub coordonarea conf. univ. dr. Eurgen Străuțiu), apărută tot în anul 2015, la Casa de Presă și Editură Tribuna și va continua cu o monografie asemănătoare despre Turnu Roșu (fost Porcești).

¹Datorită unei scăpări a autorului ne cerem scuze pentru două erori strecurate în Cibinium 2015; în prezentarea monografiei despre Geomal (autor Constantin Popa) autorul monografiei Cârțișoara este Traian Cânduleț (coautor Ilie Costache), iar Anca Popa, coautoare a monografiei despre Geomal, este profesoară de limba și literatura română, nu de istorie. Facem aceste corecturi din respect față de adevăr, cu scuzele de rigoare.

ANIVERSĂRI

Lucrarea noastră și-a propus să urmărească rolul pe care orașul de pe Cibin l-a avut în ultimii 60 de ani în investigarea și valorificarea culturii și civilizației tradiționale din România.

Perioada pe care intenționăm să o parcurgem (1956-2016) rămâne una dintre cele mai frământate din istoria României, cu dureroase repercusiuni asupra vieții materiale și spirituale a românilor. În martie 1945, odată cu sfârșitul celui de-al doilea război mondial, este instaurat – sub amenințarea armatelor rusești – primul guvern „democratic” care aduce la conducerea țării „dictatura proletariatului” și astfel România va fi eliminată, vreme de peste patru decenii, din rândul națiunilor civilizate europene. În acest context, Universitatea Daciei Superioare refugiată la Sibiu odată după Diktatul de la Viena (1940) se reîntoarce la Cluj, activitatea științifică și de cercetare din Sibiu diminuându-se vizibil.

Înființarea *Secțiunii Sibiua* Filialei Cluj a Academiei R.P.R., în primăvara lui 1956, a însemnat reluarea activității de cercetare în domeniul științelor umaniste, întreruptă în primul deceniu de „democrație populară”. Noua instituție era „răspunsul” forurilor de partid la „un memoriu purtând 25 de semnături ale unor intelectuali români și germani, între care Nicolae Lupu (1921-2001), Cornel Irimie (1919-1983), Carol Gölner (1911-1995)”¹.

În fundamentarea cercetării științifice la Sibiu s-a invocat tradiția, trecutul comun al conviețuirii românilor, germanilor și al maghiarilor din Transilvania. Au fost reluate cercetările privind graiurile săsești, folclorul și etnografia, istoria și cultura germanilor și a românilor din sudul Transilvaniei. Titulatura noii unități de cercetare a fost *Secția de Științe Sociale Sibiu* a filialei Cluj a Academiei R.P.R. Nicolae Lupu, Directorul Muzeului Brukenthal a fost numit „șeful secției”, iar Carol Gölner a devenit, în 1957, „redactor-șef” al revistei nou înființate „Forschungen zur Volks- und Landeskunde” (Cercetări de etnografie și istorie)².

În primii ani noua instituție a fost găzduită de Muzeul Brukenthal, ambele instituții având același director. În ciuda unor dificultăți, inerente oricărui început, unii cercetători au reușit să publice câteva lucrări de sinteză în domeniul etnologiei. Astfel, Julius Bielz³ și Cornel Irimie⁴ tipăresc, în perioada 1956-1958, trei, respectiv patru volume. Sunt lucrări de reală importanță științifică, care au marcat efectiv evoluția disciplinei.

Dincolo de studiile și articolele publicate în revista Institutului, Bernhard Capesius⁵ tipărește în 1962 la Editura Academiei *Die Landler in Siebenbürgen* (Landlerii din Transilvania), o altă sinteză importantă pentru cultura și civilizația unei minorități transilvănene.

În anii 70, când instituția sibiană a devenit unitate de sine stătătoare sub numele de *Centrul de Științe Sociale Sibiu*, câțiva cercetători s-au transferat la alte instituții (Nicolae Lupu a devenit decanul Institutului de învățământ superior Sibiu, iar Cornel Irimie, director al Muzeului Brukenthal), în locul lor fiind angajați alții noi. La sectorul de etnologie a fost încadrată, în 1971, Anca Goția, absolventă a Facultății de germanistică din București. Temele de cercetare au vizat, îndeosebi, interferențele româno-săsești în domeniul culturii populare, în centrul atenției situându-se folcloriștii și intelectualii sași care au tradus în limba germană folclor românesc, contribuind astfel la cunoașterea tezaurului nostru tradițional în spațiul european. Studiile sale vor fi găzduite, deopotrivă, de reviste de limbă

*prof. univ. dr.; cercetător științific, Institutul de Cercetări Socio-Umane, Sibiu

¹Vasile Ciobanu, *Premise ale cercetării instituționalizate în domeniul științelor umaniste la Sibiu*, în „Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu – Semicentenar 1956-2006”, Sibiu, Honterus, 2006, p. 19-20.

²Paul Niedermaier, *Institutul la 50 de ani*, în „Semicentenar 1956-2006”, Sibiu, Honterus, 2006, p. 22.

³Julius Bielz, *Portul popular al sașilor din Transilvania* (București, ESPLA, 1956), *Arta populară a sașilor din Transilvania* („Studii și cercetări de istoria artei”, nr. 3/1956), *Ceramica habană din Ardeal* (București, 1957).

⁴Cornel Irimie, *Portul popular din Țara Oltului – zona Făgăraș* (București, 1956), *Zona Avrig* (București, 1957), *Zona Perșanilor* (București, 1958) și *Pivele și văltoarele din Mărginimea Sibiului și de pe Valea Sebeșului* (București, 1956).

⁵Bernhard Capesius, *Die Landler in Siebenbürgen* (București, 1962).

(*Forschungen*⁶..., *Volk und Kultur*⁷) sau română (*Studii și comunicări*⁸, *Cercetări de limbă și literatură*⁹)

Cărții de etnologie, apărută în anii '70, i s-a făcut loc periodic în paginile revistei *Forschungen*..., Anca Goția¹⁰ semnând principalele recenzii ale unor volume.

În anii '80 Centrul de Științe Sociale a fost integrat în Institutul de învățământ superior Sibiu, director devenind astfel, decanul uneia dintre facultăți. În această perioadă la sectorul de etnologie este angajat Ilie Moise – secretarul Asociației Folcloriștilor și Etnografilor din Județul Sibiu. Împreună cu Anca Goția va realiza câteva proiecte de cercetare axate pe folclorul copiilor¹¹ și al tineretului¹², majoritatea publicate mai târziu în reviste de specialitate centrale sau locale.

Schimbările de după 1989 au contribuit din plin la reșezarea cercetării sibiene pe baze științifice solide prin subordonarea acesteia Academiei Române.

Noua titulatură, *Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu* corespundea profilului real al noii infrastructuri care s-a mutat într-un local nou, mult mai spațios, adecvat nevoilor de cercetare. În 1990 s-a înființat Universitatea „Lucian Blaga” fapt ce a permis integrarea unora dintre cercetătorii etnologi și în procesul de învățământ. Astfel, Ilie Moise va predă începând cu 1991 folclor literar și etnologie la Facultatea de Litere, Istorie și Științe Juridice. Dincolo de activitatea susținută în cadrul Universităților „Lucian Blaga” Sibiu și „1 Decembrie 1918” Alba Iulia, cercetătorii sectorului de etnologie au obținut în 1992, acordul Academiei Române privind preluarea anuarului *Studii și comunicări* – buletinul științific al „Asociației folcloriștilor și etnografilor din județul Sibiu” de către ICSU Sibiu. Primul număr al celui de-al doilea periodic al Academiei Române, *Studii și comunicări de etnologie*, editat de ICSU Sibiu a apărut în 1992, având ca redactor-șef pe Ilie Moise. De la început, noua revistă și-a asumat statutul de periodic al tuturor etnologilor din zonă (atât români, cât și germani) prin introducerea secțiunii „Din etnologia germanilor din România” în sumarul fiecărui volum. În consecință, materialele apărute în limba română aveau rezumat în limba germană, iar cele redactate în limba germană beneficiau de rezumate în limba română.

Dificultățile financiare apărute la editura Academiei Române către sfârșitul anilor 90 au determinat conducerea revistei să apeleze la finanțarea acesteia de către Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Sibiu, instituție cu care ne aflăm într-o frumoasă relație de parteneriat care funcționează și astăzi, anul în care apare tomul XXX al periodicei *Studii și comunicări de etnologie*. Este unul dintre cele mai longevive și eficiente parteneriate dintre două instituții de cultură din spațiul carpatin!

În ciuda tuturor schimbărilor și a modificărilor intervenite în decursul anilor și-a păstrat profilul și numărul de cercetători.

După pensionarea Ancăi Goția, secretariatul de redacție a fost preluat de colega noastră Mariana Vlad, asigurând apariția periodică a revistei în condiții mai mult decât onorabile. Din 2007, revista are un nou secretar de redacție, pe cercetătoarea Andreea Buzaș, absolventă a Facultății de Litere și Arte Sibiu.

De două decenii și jumătate, *Studii și comunicări de etnologie* apare anual, conform ritmicității propuse.

În cei 25 de ani de apariție sub egida Academiei Române, *Studii și comunicări de etnologie* și-a câștigat un prestigiu indiscutabil, datorat atât seriozității colegiului de redacție, cât și colaboratorilor români și străini.

⁶Zu Friedrich Wilhelm Schuster *Bemühungen um die Übersetzung rumänischer Volksdichtung ins Deutsche*, *Forschungen* 16/1, 1973, p. 84–91; Johann Karl Schuller und die rumänische Folklore, *Forschungen* 18/1, 1975, p. 90–97.

⁷Fr. W. Schuster, *der Volkskundler*, *Volk und Kultur*, nr. 8, 1974, p. 293

⁸Preliminarii privind cercetarea folclorului copiilor în Transilvania, *Studii și comunicări*. Asociația folcloriștilor și etnografilor, Sibiu, 1978, p. 27–36.

⁹Traian Gherman – folcloristul, *Cercetări de limbă și literatură*, vol. I, Sibiu, 1981, p. 231–239.

¹⁰A. G., *Butea junilor*, în „*Forschungen zur Volks- und Landeskunde*”, Band I, 1979, p. 139–140.

¹¹*Zur traditionellen Kinderkultur in Siebenbürgen*, în vol. *Studii și cercetări de etnologie*, Sibiu, vol. 8 (Serie nouă), 1994, p. 257–266.

¹²Preliminarii la o cercetare a culturii tradiționale a copiilor în Transilvania, *Memoriile Comisiei de Folclor*, Academia Română, tom IV, București, 1994, p. 73–106.

La ceas aniversar se cuvine să amintim și numele profesorului Horst Klusch, responsabilul secțiunii *Din etnologia germanilor din România*, care a asigurat an de an o legătură directă cu cercetarea europeană de profil. Dintre colaboratorii permanenți (de lungă durată) ai publicației noastre amintim pe prof. univ. dr. Gh. Pavelescu (autorul a 32 studii și articole), prof. univ. dr. Dumitru Pop de la Universitatea Babeș-Bolyai (prezent în fiecare număr al revistei cu materiale de o aleasă ținută științifică), prof. univ. dr. Nicolae Constantinescu de la Universitatea din București sau dr. Maria Bocșe de la Muzeul Etnografic al Transilvaniei (Cluj-Napoca) care au asigurat prestigiu și prestanță întregii serii de *Studii și comunicări de etnologie*.

Premiul „Ethnos” pentru cercetare științifică acordat profesorului Ilie Moise în 2000, acreditarea CNCIS (categoria B) a revistei și introducerea acesteia în baza de date Index Copernicus din Polonia datorate în exclusivitate secretarului de redacție, dr. Andreea Buzaș, i-au consolidat statutul de periodic al celui mai înalt for științific și cultural al României.

Pe toată durata apariției (1978-2016) *Studii și comunicări de etnologie* a beneficiat de colaborarea a numeroși colegi din Institut precum Anca Goția, Gudrun Ittu, Sigrid Haldenwang, Gabriela Panțel, Stefan Sienert, Anda Spânu, Mariana Vlad, Victor Grecu, Vasile Ciobanu ș.a.

Aprecierile de care se bucură *Studii și comunicări de etnologie* în plan național și chiar european este un indiciu clar al calității științifice a materialelor publicate și al prestigiului indiscutabil al colaboratorilor. De-a lungul celor 38 de ani care au trecut de la apariția primului număr (septembrie 1978), în paginile anuarului nostru au publicat peste 200 de cercetători și au fost aniversați sau comemorați aproximativ 100. Revista a consolidat prestigiul sectorului de etnologie, care s-a impus pregnant în mediile culturale de specialitate și prin alegerea unora dintre cercetătorii sibieni în forurile de conducere ale unor organisme internaționale (Anca Goția – membră a Comisiei de cercetare a muzicii și dansului din cadrul Societății germane de cultură tradițională) și naționale (Ilie Moise – membru în conducerea Asociației de Științe Etnologice din România și în Comisia Națională de Salvagardare a Patrimoniului Imaterial).

Temele de plan ale sectorului de etnologie axate, la început, pe cercetări de teren (conferențe carpatice de tineret, ceata de feciori) au glisat cu timpul spre investigațiile de bibliotecă (cultura tradițională în „Tribuna”, „Transilvania”, „Telegraful român”) și arhive (*Astra între identitate și aliniere europeană* sau *Patrimoniul cultural imaterial: arhive naționale de folclor*) mult mai puțin costisitoare decât deplasările în zonele rurale. În acest context, se cuvine să amintim colaborarea cercetătorilor Anca Goția și Ilie Moise la *Dicționarul general al literaturii române*, lucrare de anvergură patronată de Academia Română.

La șase decenii de la înființarea Institutului de Cercetări Sectorul de etnologie se prezintă cu un bilanț pozitiv: 25 de cărți publicate în edituri de prestigiu; o arhivă de folclor consultată de cercetători de pe întreg arealul românesc; o revistă de specialitate ajunsă la tomul al XXX-lea; proiecte de cercetare vizând realizarea unor sinteze privind cultura tradițională din sudul Transilvaniei. E mult, e puțin? Noi credem că sunt șase decenii de succese datorate unei colaborări rodnice între toate instituțiile de cercetare (ICSU, Muzeu, Universitate, Arhivele Satului, Centrul Județean ș.a.) care și-au dat realmente mâna în redactarea principalelor sinteze privind elementele specifice culturii și civilizației tradiționale din sudul Ardealului: *Mărginenii Sibiului* (coord.: Cornel Irimie, vol. I, 1985); *Portul popular al sașilor din Transilvania* (J. Bielez, 1956); *Portul popular din Țara Oltului* (C. Irimie, 1956-1959); *Portul popular din județul Sibiu* (I. Moise și H. Klusch, 1978); *Folcloristica sibiană* (I. Moise, 1998); *Sibiu, repere etnologice* (I. Moise, 2004).

Sunt lucrări fundamentale care poartă girul cercetătorilor de la ICSU Sibiu, în ultimă instanță, al cercetării fundamentale coordonată de peste șase decenii de Academia Română.

ISSN 1842-0249
ISSN-L 1842-0249

